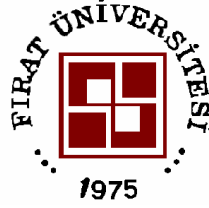

ISSN: 1012-0165

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Science

Cilt/Volume: 16

Sayı/Issue: 2

Temmuz / July– 2006

ELAZIĞ

(Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hakemli Bir Dergidir)

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Science
ISSN: 1012-0165

YAYIN İLKELERİ / *The principles of the publication*

Her yıl Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere iki sayı halinde yayımlanır.
This journal is published two issues in January and July every year.

Dergide sosyal bilimler alanlarında Türkçe ve yabancı dillerde yazılmış özgün araştırma makaleleri yayımlanır.
Original articles written in Turkish or in any foreign languages are published in the area of social science in this journal.

Yazılar yayınlama ve danışma kurulunun onayından geçtikten sonra yayımlanır.
Articles are published after approving of editorial and advisory boards.

Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.
All writers are responsible for the content of the articles.

Tüm hakları saklıdır. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.
No part of this publication may be reproduced or utilized in any form without referring the name of the journal.

Cilt/Volume: 16

Sayı/Issue: 2

ISSN: 1012-0165

EDİTÖR / Editor

Doç. Dr. Ahmet AKSIN
Enstitü Müdürü

EDİTÖR YARDIMCISI

Associate Editors

Doç. Dr. Ömer Osman UMAR
Yrd. Doç. Dr. Çetin SEMERCİ

YAZI İŞLERİ / Editorial Secretary

Hüseyin DONMUŞ
Hülya TOPAL
Ahmet KILIÇ

Yazışma Adresi / Correspondence

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

23119 - ELAZIĞ

Tel : 0-424-241 54 80

Faks : 0-424-233 21 80

e-mail: sbedergi@firat.edu.tr

Web: <http://www.firat.edu.tr/akademik/enstituler/sosyal/dergi.htm>

Kapak/ Cover Design: Sabri KARADOĞAN

Dizgi / Composition:

Doç. Dr. Ömer Osman UMAR

Baskı / Print: Fırat Üniversitesi Basımevi

Tel : 0-424-237 00 00/3134

ELAZIĞ - 2006

YAYIN KURULU

Editorial Board

Doç. Dr. Ahmet AKSIN
Doç. Dr. Ömer Osman UMAR
Yrd. Doç. Dr. Çetin SEMERCİ

**BU SAYININ BİLİMSEL
DANIŞMA KURULU**

Advisory Board

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (Fırat)
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK (Fırat)
Prof. Dr. Saadettin TONBUL (Fırat)
Prof. Dr. Mahmut ATAY (Fırat)
Prof. Dr. Vehbi ÇELİK (Fırat)
Prof. Dr. Mesut AYDIN (İnönü)
Prof. Dr. Azmi YETİM (Gazi)
Prof. Dr. Mesut ÇAPA Karadeniz Teknik
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ (Gazi)
Prof. Dr. Lütfi ÖZAV (Afyon Kocatepe)
Prof. Dr. Burhan AYKAÇ (Gazi)
Prof. Dr. Mehmet KÜLAHÇI (Işık)
Prof. Dr. S. Selçuk GÜNAY (Atatürk)
Prof. Dr. Rauf YILDIZ (Yüzüncü Yıl)
Prof. Dr. Mehmet KUTLU (Kırıkkale)
Prof. Dr. İhsan BULUT (Atatürk)
Prof. Dr. Mehmet Naci BOSTANCI (Gazi)
Prof. Dr. Nazmiye ÖZGÜÇ (İstanbul)
Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH (Erciyes)
Prof. Dr. Hasan KAVRUK (İnönü)
Prof. Dr. Ali GÜLER (Abant İzzet Baysal)
Prof. Dr. İbrahim YILDIRAN (Gazi)
Prof. Dr. Fügen BERKAY (Uludağ)
Prof. Dr. Nevin SAYLAN (Balıkesir)
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ (Selçuk)
Prof. Dr. H. Musa TAŞDELEN (Sakarya)
Prof. Dr. Kazım YETİŞ (İstanbul)
Prof. Dr. Eyyüp AKTEPE (Gazi)
Prof. Dr. Mustafa MUTLUER (Ege)
Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ (İnönü)
Doç. Dr. Ali YILDIRIM (Fırat)
Doç. Dr. Enver ÇAKAR (Fırat)
Doç. Dr. Tuğba YANPAR (Mersin)
Doç. Dr. Mehmet KARAGÖZ (İnönü)
Doç. Dr. Ö. Tengiz ÜÇÖK (Gazi)
Doç. Dr. Orhan GÜRBÜZ (İstanbul)
Doç. Dr. Erol DEMİR (Ankara)

**Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, TÜBİTAK – ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından dizinlenmektedir.**

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Coğrafya / Geography

- Sevil SARGIN:** Yalvaç'ta İnanç Turizmi/ *Faith Tourism in Yalvaç*..... 1
- M. Murat YÜCEŞAHİN, Rüya BAYAR, E. Murat ÖZGÜR:** Urban Functional Specialization and The Changes of Functional Structure Characteristics of Cities in Turkey/ *Türkiye'de Kentsel Uzmanlaşma ve Kentlerin Fonksiyonel Niteliklerindeki Değişimler* 19
- Ramazan SEVER:** Sürgü Kasabası'nda (Doğanşehir-Malatya)Kültür Balıkçılığı ve Rekreatif Etkinlikler/ *Cultural Fishing and Recreational Activities in Sürgü Town (Doğanşehir-Malatya)* 43

Dil ve Edebiyat / Language and Literature

- Zülfî GÜLER:** Yunus Emre'nin Nur-ı Muhammedî Anlatımının Türk Yarattığı Destanlarıyla Benzerliği/ *The Resemblance of The Way of Describing The Glory of Muhammad of Yunus Emre with Turkish Creation Epics* 63
- Veysel ŞAHİN:** “Sevgilerde” Şiiri Üzerine Bir Tahlil Denemesi/ *An Experimental Analysis on The Poem “Sevgilerde”* 73

Eğitim Bilimleri / Education Sciences

- Alpaslan YILDIRIM, Çetin SEMERCİ:** İlköğretimde(6., 7., 8. Sınıflar) Öğretmen ve Öğrencilerin Ölçme ve Değerlendirmeye İlişkin Görüşleri (Diyarbakır ve Elazığ İli Örneği)/ *The Opinions on Measurement and Evaluation at Primary Education(6., 7., 8. Classrooms) (The Sample of Diyarbakır and Elazığ)* 83
- Burhan AKPINAR, Bayram ÖZER:** Mesleki ve Teknik Ortaöğretimde Yapılan Öğretim Planlarının Değerlendirilmesi/ *Evaluation of The Teaching Plans Prepared in Vocational and Technical Secondary Education* 97
- Özgür ASLAN:** Öğrenmenin Yeni Yolu: E-Öğrenme/ *New Way of Learning: E-Learning ...* 121
- İsmail H. DEMİRCİOĞLU:** Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Tarih Öğretiminin Genel Amaçlarının Karşılaştırmalı Bir Değerlendirmesi/ *Comparison and Evaluation of General Aims of The Teaching of History Between Turkey and European Union's Countries* 133
- Ömer KELEŞOĞLU, U. Teoman AKSOY:** Öğrencilerin Teknik Eğitim Fakültelerinde Verilen Öğretime Uyum Sorunları: (F.Ü. Teknik Eğitim Fakültesi Örneği)/ *The Adaptation Problems of the Students for the Instruction in the Faculties of Technical Education(The Sample of Faculty of Technical Education in the Fırat University)* 147
- Ramazan Şükrü PARMAKSIZ, Tuğba YANPAR:** Alternatif Değerlendirme Yaklaşımlarının Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullanılabilirliği/ *The Usableness of Alternative Assesment Approaches in Social Studies* 159
- Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ, İlhami BULUT:** Yeni Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri/ *Teachers' Views Toward The New Science and Technology Curriculum*..... 173

İktisadi ve İdari Bilimler / Economics and Administrative Sciences

Sezer KORKMAZ: Müşteri İlişkisi Yönetiminde İnternet Kullanımı: Seyahat Acentelerinde Bir Uygulama/ <i>The Use of Internet in Customer Relationship Management: A Practice with Travel Agencies</i>	193
Abdullah ÇELİK, Şuayip AYKANAT: Sivil Toplum Örgütlerinin Siyasal İktidarı Etkileme Yöntemleri/ <i>The Influence Processes of Non Government Organization on Political Power</i>	215

İletişim / Communication

Mustafa YAĞBASAN, Nural İMİK: Öğretmenlerin Aile İçi İletişimi (Malatya İli Örneği)/ <i>Teachers Communication in Family (Malatya Sample)</i>	227
--	-----

Sosyoloji - Psikoloji / Sociology - Psychology

Zahir KIZMAZ: Şiddetin Sosyo - Kültürel Kaynakları Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım/ <i>A Sociological Approach on the Socio - Cultural Sources of Violence</i>	247
Süleyman İLHAN: KOBİ'ler: Sosyo-Ekonomik Bir Perspektif/ <i>SMEs: A Socio-Economical Perspective</i>	269
Fikret RAMAZANOĞLU: Gençlik ve Spor Taşra Teşkilatı Çalışanlarında İş Doyumu/ <i>Job Satisfaction of Personnels of Youth and Sports Province Organization</i>	291
Sebahattin DEVECİOĞLU, Mahmut SARIKAYA: Sporcu Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Değişkenler Işığında Profillerinin Belirlenmesi/ <i>Determining the Profiles of the Sporting Students in the Scope of Socio-Economic Variables</i>	301
Neşide YILDIRIM: Çameli İlçesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Potansiyeli/ <i>Socio-Economical Structure and Potential of Çameli Town</i>	315

Tarih / History

Serhat ŞARA, Ahmet AKSIN: 1847-1857 (H.1264-1273) Tarihli (8 Numaralı) Eğin Şer'İyye Sicili'nin Tanıtımı ve Fihristi/ <i>1847-1857 (H.1264-1273) Dated (No 8) Eğin Şer'İyye Register's Presentation and Index</i>	341
Mehmet KARAGÖZ: 17. Asrın Sonunda Filibe ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri (1680-1700)/ <i>Banditry at Filibe and it's Region During the End of 17. Century (1680 - 1700)</i>	373
Zafer ÇAKMAK: Mondros Mütarekesi Sonrası Ermeni-Rum-Yunan İşbirliği/ <i>The Corporation of Armanian-Anatolian Greek- Greek after the Mondros Armistice</i>	403
Timuçin KODAMAN, Haktan BİRSEL: Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası/ <i>Uzbekistan and Its Foreign Politics After Independence</i>	413

Tanıtım Yazıları / Reviews

Ali Yıldırım: "Edebiyat": Mehmet ULUCAN	443
Makale Yazım Kuralları/ Writing Instructions for Papers	445

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 1-18, ELAZIĞ-2006

YALVAÇ'TA İNANÇ TURİZMİ

Faith Tourism In Yalvaç

Sevil SARGIN

Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Isparta.

ssargin@fef.sdu.edu.tr.

ÖZET

Turizm faaliyetleri gün geçtikçe daha fazla çeşitlenmekte ve her geçen gün daha fazla insan bu faaliyetlerin içerisinde yer almaktadır. Özellikle Batı Avrupa ülkeleri, Kuzey Amerika ve Japonya gibi ülkeler başta olmak üzere, pek çok ülkede, insanların ekonomik gelir düzeylerinin yükselmesi, ulaşım imkanlarının ve boş zamanların artması, bu sektörün gelişiminin başlıca sebepleri olarak görülmektedir. Bu gelişime paralel olarak turizm faaliyetine katılan insan profilleri ve beklentileri de çeşitlenmektedir. Turizm faaliyetine katılan farklı yaş ve kültüre sahip insanların beklentileri, turizm sektöründe bulunanları yeni arayışlara yöneltmekte, bunun sonucu olarak alternatif turizm faaliyetleri önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, özellikle inançlarının geçmişine uzanmak, dinlerinin önemli merkezlerini ziyaret etmek, inançlarının zorunlu gördüğü ziyaretleri yaparak "hacı" olmak isteyen ve bu şekilde manevi tatmin, iç huzuru arayan insanların beklentilerine inanç turizmi kapsamında kılavuzluk yapılmaktadır. Hıristiyanlık inancı açısından önem taşıyan Isparta'nın Yalvaç ilçesi, son yıllarda inanç turizmi kavramı ile birlikte anılmaya başlamıştır. Yalvaç, inanç turizmi açısından önemli bir merkezdir. Ancak şehrin bu potansiyelinin iyi değerlendirilmesi, turizm alt yapısının oluşmasına ve tanıtım faaliyetlerine bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Alternatif turizm, İnanç turizmi, turizm potansiyeli, Yalvaç.

ABSTRACT

Tourism activities are increasingly getting different varieties day by day, and the number of people involved in these activities is also increase of income of the people, the fast development of this sector. In this respect, the profiles and expectations of people are getting different forms. Those involved in tourism sector have different ages, expectations and culture that lead to find out totally new endovours in this sector. As a result, the importance of alternative tourism activities carry a huge importance. In this sense, the importance of faith tourism is very important for many who want to visit holy places and become pilgrims, also want to find out origins of faiths.

The town of Yalvaç, in the province of Isparta, has become one of the centers of faith tourism especially for the faith of christianity. Yalvaç is very important center for faith tourism. But the city does not benefit much from this as it has no basic tourism facilities and effective advertisement of it, so the development of Yalvaç as an important tourism center mainly depends on the meeting those needs to attract tourists.

Key Words: Alternative tourism, faith tourism, potential of tourism, Yalvaç.

1-GİRİŞ

Turizm, insanların sürekli ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışında, yerleşmemek ve ekonomik anlamda gelir elde etmemek şartıyla, dinlenme, eğlenme, merak, spor, sağlık, kültür, deneyim kazanma, akrabalarını ziyaret etme, kongre ve seminerlere katılma, dini ibadetlerini yerine getirme gibi kişisel nedenlerle, kişisel yada toplu olarak yaptıkları seyahatlerdir. Bu seyahatlerin turizm faaliyeti sayılabilmesi için, turistlerin gittikleri yerlerde en az bir gece konaklaması ve turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri talep etmeleri gerekmektedir (Özgüç, 2003, 15).

Turizm, dünyada petrol ticaretinden sonra en hızlı gelişen sektörlerden biridir. Dünya Turizm Örgütü (WTO) tarafından 2004 yılına ilişkin genel bir değerlendirmenin yapıldığı “World Tourism Barometer” adlı çalışma sonucuna göre, 2004 yılında dünya turizmi büyük bir yükseliş göstermiş ve ülkeler arası turizm faaliyetine katılan ziyaretçi sayısı bir önceki yıla göre % 10 artış kaydederek, 669 milyondan 760 milyona yükselmiştir. Turizm faaliyetine katılan bu insanların yaptığı turistik tüketim harcamaları ile sektör, her geçen gün büyüyen dev bir endüstri konumuna ulaşmıştır. Bu sektörde meydana gelen gelişmelere paralel olarak, bu pastadan pay almak isteyen ülkeler arasındaki rekabet de gün geçtikçe artmaktadır.

Bilindiği gibi ülkemizin turizm potansiyelinin önceliklerini, sahip olduğu doğal ve kültürel zenginlikler oluşturmaktadır. Yıllardan beri Türkiye, bozulmamış doğa, güneş, kıyıları ve tarihi eserlerini ön plana çıkararak turizm pazarında yer almış ve cazip fiyat, kaliteli ürün kombinasyonu ile son yıllarda bu sektörde gerçekten kayda değer bir gelişme göstermiştir. 2004 yılı verilerine göre, Türkiye’ye gelen turist sayısı 17.517.610 kişi ile bir önceki yıla oranla % 24.9 artış kaydederken, turizm gelirleri 12.1 milyar \$ ile bir önceki yıla göre % 25.3 oranında artış göstermiştir (WTO). Ancak her geçen gün çeşitlenen ve odak noktaları farklılaşan istekler, yeni cazibe alanlarının oluşumunu zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan bakılarak, “detay”, “kendine özel”, “alternatifi olmayan”, “sürdürülebilirlik” ve “karlılık” kavramlarını çok özenle irdeleyerek, turizm kavramı ile birlikte değerlendirmek, projeler oluşturmak, bu projeleri hayata geçirmek gereği, Türkiye turizminin geleceği açısından önemli olacaktır. Yani, özellikle son yıllarda önem kazanan ve alışlagelmiş isteklerin dışında gelişen alternatif turizm faaliyetlerine potansiyel alanların, yeni isteklere uygun olarak planlanması ve sahip olduğumuz doğal ve kültürel değerlerin daha özel bir seçimle mercek altına alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, özellikle inançlarının geçmişine uzanmak, dinlerinin önemli merkezlerini ziyaret etmek, inançlarının zorunlu gördüğü ziyaretleri yaparak “hacı” olmak isteyen, bu

şekilde manevi tatmin, iç huzuru arayan insanların rehberliğinin doğru yapılması ve “inanç turizmi” kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca ülkemizde bulunan özellikle Hristiyanlık dini açısından önem taşıyan merkezlerin tanıtımı, bu mekanların doğru ve akılcı kullanımı, Türkiye'nin turizm sektöründe rekabet gücünü arttıracak güçlü bir faktör olacaktır.

2-İNANÇ TURİZMİ VE TÜRKİYE

Kutsal yerlerin bu dinlere mensup turistlerce ziyaret edilmesinin, turizm olgusu içerisinde değerlendirilmesi “inanç turizmi” olarak tanımlanmaktadır. Bütün dinlerin rehberleri, dini mekanların, kutsal şehir ve tapınakların inananları tarafından ziyaret edilmesini şart koyarken, aynı zamanda ekonomik bir hareket başlatmışlardır. Bunun sonucudur ki, günümüze kadar geçen süreçte, bu şehir ve tapınakların bulunduğu ülkeler, bu ziyaretlerden sürekli fayda sağlamışlardır. Özellikle Hristiyan Avrupa da teokrasinin etkili ve egemen olduğu dönemlerde kutsal şehirlerde görülen zenginlik ve refah, egemen gücün bu merkezlerde bulunması ve elde ettiği zenginliği bu merkezlere yatırması yanında, bir ölçüde bu çeşit dini seyahatlerden doğmuştur (Kaya, 1997, 6).

Pek çok din için farklılaşmakla birlikte Brahmanlık'ta Benares, İslamiyet'te Mekke ve Medine, Hristiyanlık'ta Kudüs, Roma ve Efes, Musevilikte yine Kudüs, kutsal mekanlar olarak en çok ziyaret edilen başlıca merkezlerdir. Özellikle İslam dininde, Kurban Bayramı'nda Mekke şehrinde yapılan ibadetler ve Kabe'nin ziyaretinin farz olması, Suudi Arabistan'ın hac gelirlerinden büyük kazanç sağlamasında etkili olmaktadır. Musevilerin Noel'de Kudüs'teki Ağlama Duvarı'nı ziyaret etmeleri, Hristiyanların Vatikan'da Papa'nın yönetiminde 24 Aralık'tan itibaren bir hafta süren Noel ibadetleri, bu mekanların özellikle bu dönemlerde yoğun ziyaretçi akınına uğramasına sebep olmaktadır. Dünyanın pek çok yeri için bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Doğal olarak inanç, alınıp satılan ve ticareti yapılan bir mal değildir. Ancak insanların inançlarının gereği olarak “hacı” olmak, kutsal yerleri görmek, manevi tatmine ulaşmak için seyahat ettikleri de bir gerçektir. Hatta bu yerler sadece inananları tarafından değil, meraklıları tarafından da ziyaret edilmekte ve bu mekanlar tur organizasyonları içerisinde özellikle yer almaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, özellikle Budizm ve Hinduizm kendi din ve kültürlerini turizm amaçlı olarak pazarlama konusunda daha hoşgörülü olan dinlerdir (Özgüç, 2003, 84).

Günümüz şartları bu seyahatleri kolaylaştırdığı, ulaşım ve haberleşme teknolojileri ileri seviyeye ulaştığı ve özellikle Batı Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da kişi başına

düşen milli gelir yükseldiği için, inanç turizmi gittikçe daha geniş kitleleri ilgilendiren bir faaliyet olmuştur. Ayrıca sözü edilen ülkelerde yaşlı nüfus oranlarının yüksek olması, bu yaş grubunun ekonomik gelir düzeyinin emeklilik, birikim, miras gibi etkenlerle diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olması, daha fazla aktivite içeren diğer turizm faaliyetlerine katılamaması ve yine yaşlılık nedeniyle inançlarının gerektirdiği ibadetleri yapma arzusu gibi sebeplerle bu kitle, inanç turizmi için hedef kitle olmaktadır. Turizm sektörünün “Üçüncü Yaş Turizmi” olarak kapsamına aldığı bu kitle üzerine yoğunlaşması, onların öncelikleri doğrultusunda, sağlık ve dini amaçlı seyahatlerin hacmini arttırmaktadır (Küçükaltan, 1992, 20) .

Bütün bunları değerlendirerek, Türkiye'nin inanç turizmi açısından önemini kısaca vurgulamak ve örneklendirmek istersek; Türkiye Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde havarilerin ve önemli dini şahsiyetlerin Anadolu'da yaşamış olması ve bu dinin yayılmasına bu topraklardan başlamaları nedeni ile önemli bir merkezdir. Ülkemizdeki pek çok mekan (Efes, İznik, Antakya, İstanbul, vb.) bu dinin inananları tarafından kutsal sayılmaktadır. Ayrıca, semavi dinlerin ilki olan Musevilik dini ve tarihi, bilindiği gibi Hz.İbrahim ile başlamaktadır. Hz. İbrahim ve onun soyundan gelen peygamberler Şanlı Urfa'da yaşamıştır. Bu yüzden Şanlı Urfa'ya “Peygamberler Şehri” denilmektedir. Bu özelliği nedeniyle Urfa Şehri inanç turizmi açısından önem taşıyan bir merkezdir. Bunların dışında, gerek Musevilerin, gerekse Hıristiyanların buldukları ülkelerde zulüm ve eziyet gördükleri dönemlerde Anadolu'ya sığınmış ve bu topraklarda yaşayan insanlardan hoşgörü, saygı ve anlayış görmüş olmalarının bir sonucu olarak, ülkemizde, sadece Hıristiyanlığın ilk yıllarında yapılmış olan dini eserler değil, günümüze kadar geçen süreçte, hemen her çağda bu insanların inşa ettiği kiliseler, sinagoglar, mabetler ve tapınaklar vardır.

Türkiye toprakları İslam dinine inananlar için de çok önemli bir merkezdir. Bin yılı aşkın bir süre bu topraklara egemen olan Türk-İslam kültürünün ve altı yüzyıl İslam dininin önderliğini yapmış, bir dünya imparatorluğu olan Osmanlı Devletinin ortaya koyduğu dini eserler yanında, manevi kimliği yüceltilmiş ”evliya” olarak nitelenen insanlara ait ziyaret yerleri, camiler, yatırlar, türbeler hemen her şehrimizde kutsal yerler olarak bulunmaktadır. Bunun sonucudur ki, İstanbul Topkapı Sarayı'nda “Kutsal Emanetler” dairesi, Eyüp Sultan Camisi, Süleymaniye Camisi, Edirne'de Selimiye camisi, Konya'da Mevlana Türbesi yerli ve yabancı turistlerin en çok ziyaret ettikleri yerlerdir.

Yukarıda vurgulandığı gibi özellikle Hıristiyanlık dinine inananlar için kutsal mekanlar sayılan Efes, İznik, İstanbul gibi merkezlerde, bu inancı taşıyan insanların

ağırlıkta olduğu bir ziyaretçi yoğunluğu görülmekle birlikte, bunların dışında, ülkemizin pek çok yerinde var olan ve inanç turizmine potansiyel olacak mekanların, tam olarak vurgulandığı ve bu odak noktaların tanıtımı konusunda gerekenin yapıldığı söylenemez.

Türkiye'de "İnanç Turizmi" adı altında geniş kapsamlı bazı faaliyetlerin gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar 1995 yılında başlamıştır. 1995-1998 yılları arasında çok sayıda tur operatörü, basın mensubu ve konu ile ilgili uzmanların katılımı ile "İnanç Turizmi" turları düzenlenmiştir. Pamukkale ve Denizli'de düzenlenen "2000'e Doğru İnanç Turizmi" Sempozyumları ve Diyanet İşleri Başkanlığının katkıları ile 26.10.2002 tarihinde Kuşadası'nda gerçekleştirilen "I. İnanç Turizmi Günleri" sempozyumu ve 16-17.04.2004 tarihinde İzmir'de yapılan "II. İnanç Turizmi Günleri" sempozyumu bu konuyu gündeme taşıyan başlıca çalışmalardır. Bunlara ilave olarak yerel yönetimler ve üniversiteler dahil olmak üzere çeşitli kuruluşların düzenledikleri benzer çalışmalarla konu kamuoyuna tanıtılmaya çalışılmıştır. Halen 43 il Turizm Bakanlığı tarafından, "inanç turizmi açısından önemi olan iller" kapsamına alınmıştır. Bu illerdeki dini mekanların tanıtım organizasyonu bir ölçüde devlet desteğiyle yapılmaktadır. Bu bağlamda Turizm Bakanlığı tarafından 2000 yılında inanç turizmi kapsamına alınan ve çeşitli etkinliklerle tanıtımı yapılan Isparta ili Yalvaç ilçesinin bu potansiyelini, şehrin bu potansiyelin kullanımına yönelik alt yapı donanımını ve gelişimini bu çalışmada coğrafi açıdan inceleyeceğiz.

3-İNANÇ TURİZMİ İÇİNDE YALVAÇ'IN YERİ

Isparta İli'nin kuzey doğusunda bulunan Yalvaç İlçesi, doğudan Konya ile İç Anadolu Bölgesine, kuzeyden Afyon ile Ege Bölgesine sınırdır (Şekil-1). Sultan Dağlarının güney yamaçlarına kurulmuş olan Yalvaç Şehri ise köklü bir tarihi geçmişe sahiptir ve Isparta ili içerisinde gerek nüfus ve gerekse ekonomik yönden hızlı bir gelişme ivmesi göstermektedir. Yalvaç Şehri, gelişme dinamiklerini büyük ölçüde üzerinde kurulduğu ovanın tarım potansiyelini değerlendiren kırlarından almaktadır. Bu kır yerleşmelerine idari ve ticari merkez olan Yalvaç Şehri, gelişimine katkı sağlayacak fırsatları değerlendirme konusunda istekli ve dinamik bir yapı içerisinde görülmektedir. Örneğin 1992 yılında kurulan ve bu gün 9 bölümde 2000 öğrencisi bulunan Süleyman Demirel Üniversitesi'ne bağlı Yalvaç Meslek Yüksek Okulu, şehrin gelişme dinamikleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda tarihi ve turistik açıdan değer taşıyan ve şehrin 1 km. kuzeyinde bulunan Psidia Antiocheia Antik Kenti'nin tanıtımı da Yalvaç Şehri'nin bundan sonraki gelişimi ve yörenin turizm faaliyetlerinden istifade etmesi açısından önem taşımaktadır.

Yalvaç Şehri'ni inanç turizmi açısından önemli kılan etken, Hristiyanlık inancının yayılmasında önemli bir şahsiyet olan Aziz Paul'un Psidia Antik Kent'ine yapmış olduğu misyonerlik seferleridir. Aziz Paul bu kentte bilinen ilk resmi vaazını vermiş ve daha sonraki yıllarda bu kişi adına, St. Paul Kilisesi inşa edilmiştir. Hristiyanlık dini açısından bu kilisenin öneminin vurgulanması ve mekanın tanıtımı çalışmalarına paralel olarak, yöreye olan ilgi her geçen gün artmaktadır. Ancak, açıkça görülmektedir ki, istenilen gelişme trendinin yakalanabilmesi için yapılması gereken çok iş vardır. Bunun başarılması ve Yalvaç'ın inanç turizmi açısından önemli bir merkez haline gelmesi, şehrin bundan sonraki gelişimini etkileyecek önemli bir unsur olacaktır. Bunları göz önünde bulundurarak, aşağıda antik kentin inanç turizmi açısından önemi üzerinde durulacaktır.

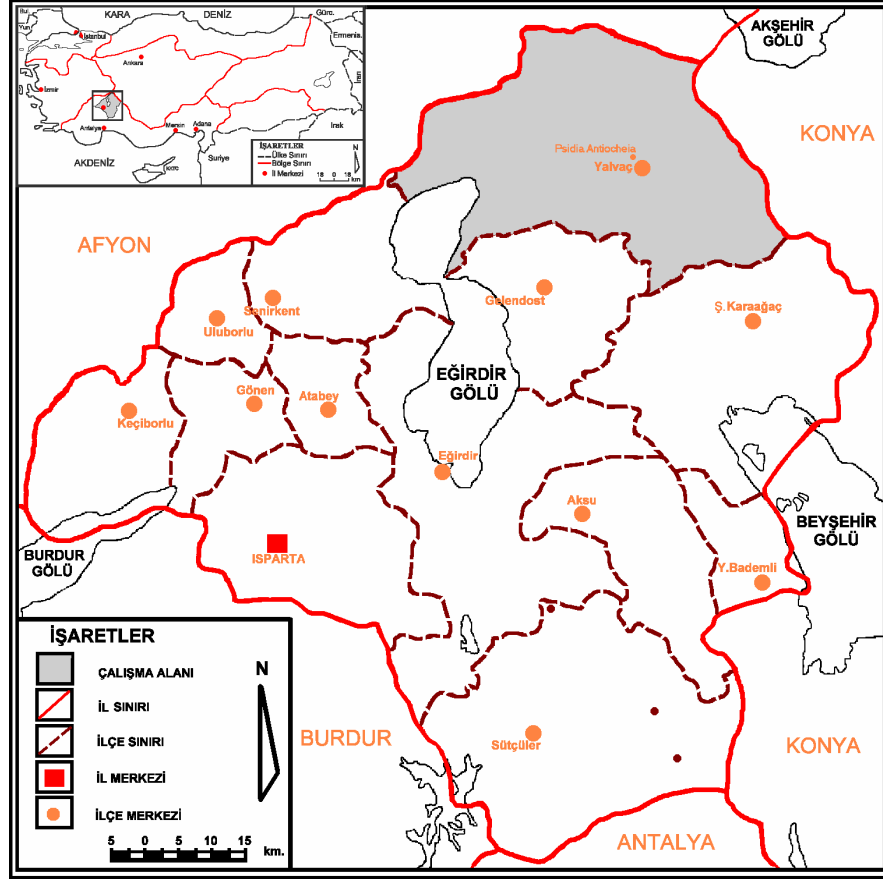
Psidia Antiocheia Antik Kenti ve İnanç Turizmi Açısında Önemi:

Antiocheia Antik Kenti, Yalvaç İlçesinin 1 km. kuzeyinde ve Sultan dağlarının güney yamaçları üzerinde kurulmuş bir Psidia kentidir. Kentin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte bir Seleukos kolonisi olduğu ve Seleukos I veya oğlu Antiokhos tarafından kurulduğu belirtilmektedir (Özsait,1985).

Doğu ile batıyı, kuzey ile güneyi birbirine bağlayan antik yolların ortasında bir kavşak noktası olan Antiocheia, askeri, ticari, dinsel veya kültürel nedenlerle bir çok farklı uygarlığa kucak açmış, Kybele, Men, Musevilik, Hristiyanlık gibi inançların merkezinde önemli bir şehir olmuştur. İ.Ö. 25 yıllarında Roma kolonisi olan şehir 200 yıl kadar bu özelliğini korumuştur. Antiocheia İ.S. 3. yy'da ekonomik yönden Psidia Eyaletinin metropolisi olacak kadar gelişmiştir (Demirer, 2003, 21).

Psidia Antiocheia Antik Kenti'nin ören yeri ilk kez 1833 yılında Arundell tarafından bulunmuştur. Arundell ilk detaylı araştırmayı yapan ve kenti tanımlayan kişidir. 1912-1914 yılları ile 1924-1927 yılları arasında W.M.Ramsay'ın yaptığı kazılarda, Roma Dönemi'nin ünlü kentlerinden birisi olan Antiocheia'nın büyük bölümü ortaya çıkarılmıştır. Ballance 1962'de yaptığı yüzey araştırmaları ile şehrin bir planını çıkarmıştır. 1982 yılında Mitcell ve Taşlıalan tarafından bir envanter çalışması başlatılmış ve 1984'e kadar devam etmiştir (Taşlıalan, 1993, 8).

Kentin Hristiyanlık dini açıdan önemi ise, havarilerden olmadığı halde, Hristiyanlığın yayılmasında büyük işler başaran, dinsel merkezler arasında "müjdecihaberci" olarak dolaşan St. Paul'un bu kente yapmış olduğu misyonerlik seferlerine dayanmaktadır. Bu seferlerin birincisinde St. Paul ve St. Barbanas (İ.S.46) Antiocheia'ı merkez seçmiş ve St. Paul Hristiyanlık dininin en önemli ilk vaazını burada vermiştir. Bu

Şekil 1. Yalvaç ilçesi lokasyon haritası

seferi sırasında kentte iki yıl kalmış, kendisi dokuma çadır ustası olduğundan hem işini yaparak geçimini sağlamış, hem de halk ile ilişki kurarak inancını yaymaya çalışmıştır. Yine bu süreçte Konya'ya yapmış olduğu seferin ardından uğradığı Antiocheia'da, beraberinde gelen St. Tekla'nın ve kendisinin uğradığı eziyetler Hristiyan alemince önemsenmektedir (Taşlıalan, Bengüer, 2001, 110, 125). Antiocheia St. Paul'un İ.S. 50-52 yılları arasında gerçekleşen ikinci misyonerlik seferine (bu sefer Avrupa'ya yapılmıştır) Antiocheia'ı merkez alarak başlaması da, hem kentin o dönemdeki önemini göstermekte ve hem de Hristiyanlık tarihi açısından büyük değer taşımaktadır. St. Paul'un İ.S.53-58 yılları arasında Psidia Antiocheia'sına tekrar geldiği ve Hristiyanlığın Anadolu'da kökleşmesi için çaba harcadığı tarihi kayıtlardan anlaşılmaktadır (Demirer, 2003, 60).

Antik kentte bulunan ve inanç turizmi açısından önem taşıyan dini yapıtların

başında St. Paul Kilisesi gelmektedir. Bunun dışında ortaya çıkarılan eserler arasında, Augustus tapınağı, Antik tiyatro, Roma hamamı, Bizans Kilisesi ve Su Kemerleri vardır (Şekil-2). Ancak su kemerleri dışında, bu yapıların sadece temel kalıntıları günümüze ulaşabilmiştir. Yukarıda da değinildiği gibi, bu şehrin inanç turizmi açısından önemi St. Paul'ün Hristiyanlığı yaymak için buraya gelip, bilinen ilk resmi vaazını burada vermiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu önemine ilave olarak, St. Paul adına yapılan St. Paul Kilisesi, diğer adıyla Büyük Bazilika, aynı zamanda Erken Hristiyanlık kiliselerinin ilk iki örneğinden birisidir (Foto 1). Diğer Orontes (Asi) nehri kıyısındaki Antiokheia'da (Hatay) bulunan Aziz Babylos Kilisesi'dir. Bu özelliği nedeniyle de antik kent önemlidir.

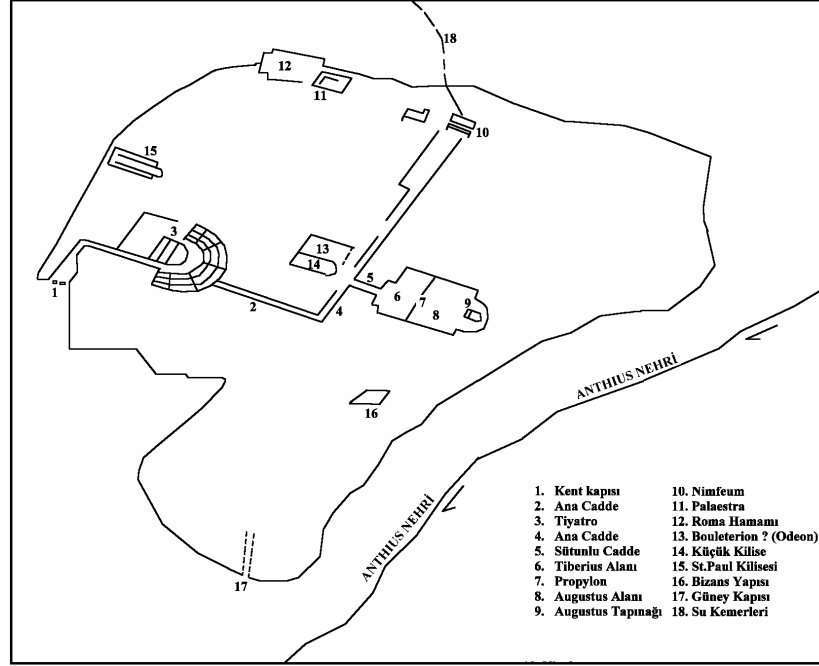
İnanç turizminin her geçen gün daha fazla insanı kapsaması, ülkemizde özellikle Hristiyanlığın dönemeç yollarının geçtiği mekanların daha belirgin hale getirilmesini zorunlu kılmakta ve bu özelliklere sahip mekanların tanıtımı, gittikçe daha büyük önem kazanmaktadır. Bu amaçla Turizm Bakanlığı tarafından 2000 yılında inanç turizmi kapsamına alınan Isparta İli içerisinde, kültür ve inanç turizmi açısından değere sahip en önemli mekan Yalvaç'tır. Bu gün antik kenti ziyaret için gelenler öncelikle St. Paul ve St. Bassus Kiliseleri başta olmak üzere diğer kiliseleri ziyaret etmektedirler. Aziz Paul'ün izinden yürüyenler onun ilk ziyaret ettiği ve yeni dini yaymak için uğraş verdiği Antiocheia, Lystra ve Derbe Kentlerini ziyaret etmekte, bu şekilde hac vazifelerini yerine getirmiş olduklarına inanmaktadırlar. Isparta şehir merkezinde bulunan iki kilise ve Eğirdir'de bulunan bir kilise inanç turizmi açısından Yalvaç'ın sahip olduğu avantaja sahip değildir. İnanç turizmi kapsamında değerlendirilen bu kiliseler Isparta şehir merkezinde bulunan Aya Yorgi Kilisesi, Aya Baniya Kilisesi ve Eğirdir Yeşil Ada'da bulunan Ayastefanos Kilisesi'nin yapım yılları yakın dönemlere aittir. Bu bağlamda Yalvaç'ta bulunan Psidia Antik kenti, bu kente Hristiyanlığın önde gelen kişilerinden St. Paul'ün yapmış olduğu seyahatler ve St. Paul adına yapılmış olan ilk kilisenin önemini belirginleştirmek için, Yalvaç'ta çeşitli dönemlerde uluslararası sempozyumlar düzenlenmiş ve tanıtım çalışmaları yapılmıştır. Bunların başlıcaları ;

1- I. Uluslararası Psidia Antiocheia Sempozyumu (2-4 Temmuz 1997). Bu sempozyum Isparta Valiliği, Yalvaç Belediye Başkanlığı, S.D.Ü. Rektörlüğü ve ISVAK'IN birlikte düzenledikleri bir sempozyum olmuştur. Bu sempozyuma çok sayıda yerli ve yabancı bilim adamı ve araştırmacı katılmıştır.

2- Hoşgörü Yılı ve İnanç Turizminde Göller Bölgesi Sempozyumu(07-08 Eylül 2000). Bu sempozyum S.D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün organize ettiği bir çalışmadır.

3- İlk kez 1983 yılında düzenlenip, daha sonra uzunca bir süre ara verilen Psidia

Antiocheia Kültür, Turizm ve Sanat Festivali, 1996 yılından itibaren daha sık aralıklarla düzenlenmektedir. 2005 yılında 7. düzenlenecek olan festival yörenin tanıtımı açısından önem taşımaktadır.

Şekil 2. Antiochia kent planı (Taşlıalan'dan)

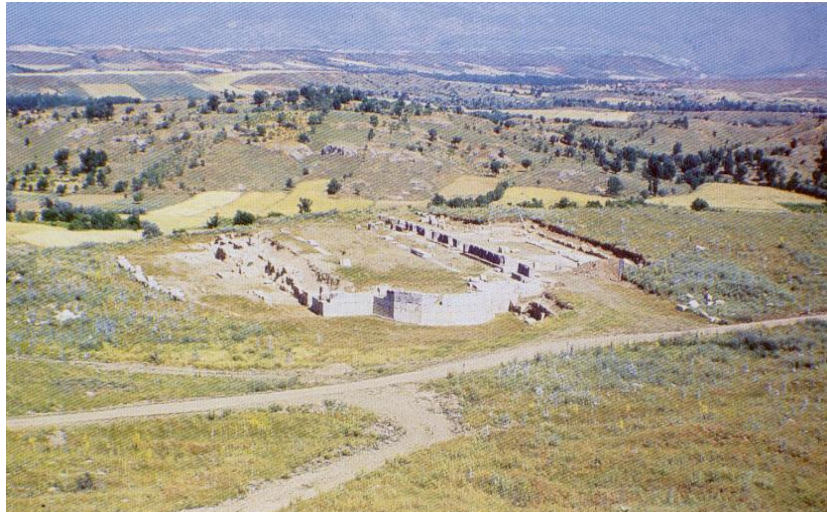
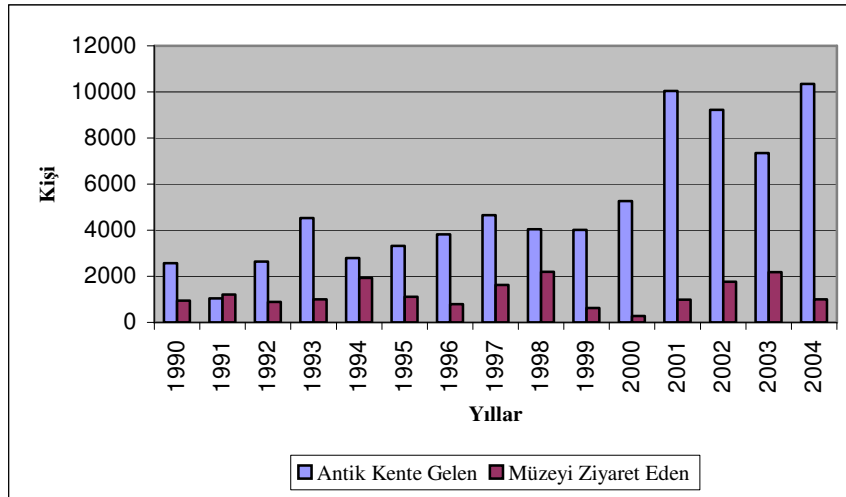

Foto 1. St.Paul Kilisesi

4- YALVAÇ ŞEHİRİNİN TURİZM ALT YAPISI VE SORUNLARI

1935 yılında 8343 nüfuslu bir yerleşme olan Yalvaç Şehri nüfusunda 1950 yılına kadar belirgin bir değişiklik olmamış, 1955 yılında ilk defa şehir nüfusu 9283'e yükselerek belirgin bir artış göstermiştir. 1975 yılında, bir önceki sayım döneminde 13545 olan şehir nüfusu 18305'e yükselerek, 1990 yılında bir önceki sayım döneminde 19968 olan şehir nüfusu 28028'e ve son sayım dönemi olan 2000 yılında 35316'ya yükselerek, bu sayım dönemlerinde önemli sayılabilecek bir artış kaydetmiştir.

Konumu itibarıyla önemli yol güzergahları üzerinde olmak yada önemli yol güzergahlarının kavşak noktasında bulunmak veya zengin doğal kaynaklara sahip olmak gibi avantajları bulunmayan Yalvaç, gelişme dinamiğini büyük ölçüde üzerinde kurulduğu ovanın yüksek tarım potansiyelinden, yani kırlarında meydana gelen gelişmelerden almış, sınırlı sayıda sanayi tesisleri de hammadde tarım ürünleri olan un fabrikası ve süt ürünleri işleyen tesisler şeklinde gelişmiştir. Geleneksel el sanatlarından deri işlemeciliği, keçecilik, sıcak demircilik, yaylı araba yapımı, bakırcılık, halıçılık gibi faaliyetlerin yürütüldüğü Yalvaç'ta, bu işletmelerin her geçen gün önemini yitirdiği görülmektedir. Bu sebeple, turizm ve turizm işletmeciliği Yalvaç için önemli bir dayanak noktası oluşturmakta ve Yalvaç'ın bundan sonraki gelişimi açısından önem arz etmektedir.

Şekil 3. Psidia Antiocheia Antik Kenti ve Yalvaç müzesini ziyaret edenlerin sayısı (1990-2004).

Yalvaç Şehri'nin gelişme dinamiğine turizmden sağlanacak katkı beklentileri özellikle son yıllarda artmıştır. Yukarıda belirtilen tanıtım faaliyetlerinin sonucu olarak Yalvaç Şehri inanç turizmi kavramı ile birlikte telaffuz edilmeye başlanmış ve özellikle yöre insanı bu konuda daha bilinçli bir yaklaşım içine girmiştir. Şehri simgeleyen

unsurlar içerisinde ön plana çıkan “Antik Kent” figürü yöre halkı tarafından da vurgulanmaya başlanmıştır. Özellikle Yalvaç'a ait şehirler arası otobüslerin dış yüzeylerinin süslemesinde kullanılan antik kent motifleri, şehrin imajının oluşmasında yerel halkın gönüllü katkıları olarak değerlendirilebilir. Tüm bu tanıtım faaliyetlerinin bir sonucu olarak, son yıllarda antik kente gelen ziyaretçi sayısında belirgin bir artış gözlenmeye başlamıştır (Şekil-3). 1990 yılından itibaren edindiğimiz sayısal değerlere göre, ilk defa 2000 yılında yabancı ziyaretçi sayısı 5000'in üzerine çıkmış, 2001 yılında 10000 değerini bulmuştur. Ziyaretçi sayısında meydana gelen bu artış üzerinde tanıtım faaliyetlerinin büyük rolü olmuştur. Bu tanıtım faaliyetleri üzerinde yerel yönetimin yanı sıra, dönemin siyasi oluşumu içerisinde yer alan ve Turizm Bakanlığı yapan, Yalvaç kökenli bir milletvekilinin önemli rolü olmuştur. Bu dönemde Yalvaç, Turizm Bakanlığı Tarafından “inanç turizmi” kapsamına alınmış ve “Psidia Antiocheia Kültür, Turizm ve Sanat Festivali” uluslararası etkinliklerle ve sempozyumlarla gündeme taşınmıştır. Ancak Türkiye’de uzun vadeli politikalar üretip, onları akılcı bir şekilde hayata geçirmek yerine, hükümetlere, siyasi kimliklere ve onların kısa vadeli oy hesaplarına dayanan politikaların uygulanması yolunun seçilmesi sebebiyle, herhangi bir yöreye yapılan pek çok yatırım hükümetlerin ve aktif roller üstlenmiş politikacıların ömrüyle sınırlı kalmakta, pek çok yatırım istenilen ve fayda sağlanacak aşamaya gelmeden atıl kalabilmektedir. Yalvaç'ta da bu faaliyetlerin aynı hızda devam etmediği görülmektedir. Oysa tanıtım çabalarının artarak yoğunlaşması, yörenin turizm açısından değerlendirilmesi ve henüz hissedilir boyutlara ulaşmamış faydanın sağlanması için çok önemlidir. Bugüne kadar yürütülen çalışmalar ile henüz yolun başında bulunmaktadır.

Yukarıda da vurgulandığı gibi Psidia Antiocheia antik kentine 1 km uzaklıkta bulunan Yalvaç Şehri ile antik kent sınır oluşturmaktadır. Bu durumun doğal sonucu olarak, Yalvaç şehri antik kenti ziyaret edenlere hizmet verecek olan yerleşme konumundadır. Ancak Yalvaç'ta yeterli alt yapı olmadığı için bu hizmet büyük ölçüde Eğirdir tarafından karşılanmakta ve Yalvaç'a gelen ziyaretçilerin büyük bir kısmı konaklamadan, kısa süre burada kalarak bazen şehir merkezine hiç uğramadan ayrılmaktadırlar. Antik kenti ziyarete gelenlerin ve Yalvaç Müzesini ziyarete gelenlerin yer aldığı Şekil-3'de görülmektedir ki, her iki mekanı ziyaret eden yabancı turist sayısında belirgin farklar vardır. Örneğin 1990 yılında Antik Kenti ziyaret eden ziyaretçi sayısı 2569 iken, aynı dönemde Yalvaç Şehri içerisinde bulunan ve oldukça zengin eserlerin bulunduğu Yalvaç Müzesini ziyaret eden yabancıların sayısı 943 olarak kayıtlara geçmiştir. Aynı şekilde 2004 yılında Antik Kenti ziyaret eden yabancı turist sayısı 10341 iken, aynı dönemde Yalvaç Müzesini ziyaret eden yabancı turist sayısı 1001

kişi ile sınırlı kalmıştır. Bu verilerden de anlaşılacağı gibi, antik kenti görmeye gelenlerin büyük çoğunluğu şehre hiç uğramadan ayrılmaktadır.

Antik kenti ziyarete gelen turistlerin Yalvaç şehrinde konaklama yapmadan, hatta şehre hiç uğramadan gitmelerinin sebeplerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

1- Psidia Antiocheia Antik Kenti'nin kazı çalışmalarının bitirilememiş ve özellikle St. Paul Kilisesi'nin ayağa kaldırılamamış olması.

2- Şehrin içinde ve yakın çevresinde turistleri etkileyecek mekanların yaratılmamış olması,

3- Şehrin otantik ve yöresel özelliklerinin mekanlara yansıtılmaması,

4- İnanç turizmi yanında "eko turizm" yada "kültür turizmi" için potansiyel alanların belirginleştirilmemiş olması ve şehrin bu tarihi kalıntılar ve müze dışında cazibe alanı olacak alt yapı oluşumlarının bulunmaması,

5- Şehrin otel ve konaklama hizmetleri açısından oldukça yetersiz durumda olması, olanlarında diğer olumsuz faktörlerin etkisi sonucu beklentilerine karşılık bulamaması.

6- Yakın çevrede bulunan oldukça güzel doğal ve tarihi zenginliklerin pazarlamasının yapılamaması

7- Şehirde turistlerin yemek yiyebilecekleri, dinlenebilecekleri, alışveriş yapabilecekleri yerlerin yetersiz olması gibi sebeplere dayanmaktadır.

Hali hazırda şehirde turistlere hizmet verecek özelliklere sahip otel sayısı iki ile sınırlıdır. Bunlar Antiocheia Otel ve Obam Otel'dir. Diğer oteller turistlerin beklentilerine cevap veremeyecek durumdadır.

Antiocheia Otel; Aşağı Pazar mahallesinde bulunan otel 1994 yılında açılmıştır. Üç yıldızlı olan otelin 4 suit, 44 standart olmak üzere toplam 48 odası ve 100 yatak kapasitesi vardır.

Obam Otel; Leblebiciler mahallesinde bulunan ve iki yıldızlı olan otelin 20 standart oda ve 40 yatak kapasitesi vardır.

Bu otellerdeki müşteri ağırlığı içerisinde turistlerin payının çok düşük olduğu görülmüştür. Sadece zaman zaman doğrudan antik kente gelerek ayın yapan turistler, ya da herhangi bir tur organizasyonundan bağımsız hareket eden turistler tarafından tercih edilen oteller, yabancı turist beklentilerine bu güne kadar karşılık bulamamışlardır.

Yukarıda da değinildiği gibi şehir içinde veya yakın çevresinde turistlerin yemek yiyebilecekleri kalite ve özellikle mekanlar yoktur. Şehir içerisinde sadece bir restoran şehre uğrayan tur kabilelerine hizmet vermektedir. Turistlere yönelik hediyelik eşya satan yerler antik kentin girişinde bulunan birkaç dükkanla sınırlıdır. Bu dükkanlarda da antik kente ait bilgi veren birkaç kitap dışında, yöresel el sanatlarını ve zevklerini yansıtan

otantik figürler bulunmamaktadır (Foto-2).

Foto 2. Antik Kent'in girişinde bulunan hediyelik eşya mağazası

Yalvaç'ta turizmin gelişiminde kaynak olacak doğal güzellikler ve tarihi doku, hemen yakınında bulunan ve turizm gelirleri daha fazla olan Eğirdir'e benzer özellikler göstermekte, ancak daha öncede belirtildiği gibi bu mekanların sunumu konusunda yetersizlikler olduğu görülmektedir. Örneğin İlçeye 5 km uzaklıkta "Gemen Korusu" denilen bir tepe üzerinde bulunan ay tanrısı Men adına inşaa edilmiş olan tapınağın tarihi İ.Ö. IV. yy kadar uzanmakta ve bu alanda bulunan iki kilise, stadyum ve ev kalıntıları gerçekten ihtişamlı bir manzara oluşturmaktadır. Aynı şekilde Hoyran Gölü kenarında Dutlubük mevkiinde yekpare kayalara oyulmuş olan mezarlar, Yalvaç'a 24 km uzaklıkta Gazniri mevkiinde Hoyran gölü üzerinde bulunan Limenia Adası üzerinde, adayı çevreleyen surlar ve Tanrıça Artemis adına yapılmış olan tapınak kalıntıları, şehir içinde Hamitoğulları Beyliği zamanında yapılmış olan Devlet Han Camii, Osmanlı Devleti zamanında yapılmış olan Meydanoğlu Camii gibi eserler Yalvaç'ta bulunan ve turistlerin ilgisini çekebilecek başlıca unsurlardır. Ayrıca kültür turizmine kaynak olacak, bir çoğu tek yapı ölçeğinde koruma altına alınmış olan tarihi Yalvaç Evleri, eko-turizm faaliyetlerine ortam oluşturacak doğal mekanlar, turizmden faydalanmayı üst sınırlara çekebilecek potansiyel kaynaklar olarak değerlendirilebilir. Ancak tüm bunlar için yolun başında bulunduğu ve daha çok yol alınması gerektiği bir gerçektir. Örneğin restore edilmiş olmasına rağmen, maalesef özensiz bir şekilde ziyaretçilere açılmış olan Traşzade Konağı'nın bakımsız durumu, tarihi su kemerlerinin yanı başında bulunan Yalvaç çöplüğü, şehrin yapılaşmasında görülen çarpıklıklar, yeni oluşturulan mekanlarda bile

göze çarpan baştan savmacılık tüm çabalara rağmen bilinçlenme düzeyinin seviyesi hakkında fikir vermekte ve bu yolun daha uzun olduğunun göstergesi olmaktadır (Foto-3, 4). Sorunların bir çoğunun ekonomik sebeplere dayandığı bilinmekle birlikte, yeterli bilince sahip olmadan, ekonomik sorunlar bir ölçüde çözülsün bile, istenilen faydanın sağlanamayacağı açık bir şekilde görülmektedir.

Foto 3. Yalvaç çöplüğü tarihi su kemerlerinin hemen yanında bulunmaktadır (İşaretli alan).

Foto 4. Restore edilmiş bir Yalvaç evi (Traşzade Konağı)

Tüm bunların sonucu, Yalvaç Şehri turistleri çekecek ve bu insanları birkaç gün tutacak alt yapıya sahip olmadığı için, şehre gelen ziyaretçilerin büyük bölümü, konaklama hizmetlerini ya Eğirdir'den karşılamakta, yada Eğirdir üzerinden geçerek Antalya'da bu hizmeti almaktadırlar. Aslında bu turist kabilelerinin büyük çoğunluğu Antalya orijinlidir. Merkezi Antalya olan bu tur organizasyonları, yakın çevre içerisinde değerlendirilen Eğirdir, Yalvaç gibi turizm açısından değer taşıyan, özellik arz eden yerleri, çoğu kere günübirlik turlar düzenleyerek turistlere sunmaktadırlar. Ayrıca Kapodokya, Konya- Antalya yolu üzerinde bulunan Eğirdir ile bu yola 13 km. mesafede yer alan Yalvaç, bu güzergahta seyahat eden turlar içinde bir uğrak yeri olmaktadır. Ancak özellikle Eğirdir, bu tur organizasyonları içerisinde daha aktif rol almakta, yeme-içme, şehir turu ve hediyelik eşya hizmetlerini vermektedir. Bunda etkili olan faktörler, Eğirdir'in turizm olgusuyla daha önce tanışmış ve alt yapısını geliştirmiş olması yanında, doğal ortamının çekiciliğidir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin en önemli turizm merkezlerinden birisi olan Antalya'nın arka bahçesi konumunda olmak yöreye bir miktar avantaj sağlamış olmakla birlikte, bu durum özellikle Yalvaç'ta hissedilir bir ekonomik katkıya dönüşmemiştir. Bu katkının istenilen boyuta ulaşmamış olmasında Yalvaç ile ilgili yukarıda belirtmiş olduğumuz kusurlar bulunmakla birlikte, özellikle Antalya ve çevresinde bulunan turizm işletmelerinin ve onların diğer ülkelerle rekabet edebilmek için kendilerini zorunlu gördükleri işletme ve hizmet politikalarının da büyük rolü vardır. Paket turlarla "her şey dahil" olarak çok ucuza verilen hizmet, sadece ekonomik düzeyi düşük turistlerin ilgisini çekmekte, bu turist kabileleri de çoğu kere otellerinden hiç ayrılmadan ve hiç para harcamadan ülkelerine geri dönmektedir. Dolayısıyla yakın çevreye yapılan turlara ek harcama yapacak turist sayısı daha en başından sınırlanmaktadır.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen, vurgulanması gereken şey, üzerinde durduğumuz, Yalvaç Psidia Antiochea Antik Kenti'nin inanç turizmi açısından öneminin büyük değeri olduğudur. Yılın çeşitli dönemlerinde ayın yapmak için, antik şehri görmek için Yalvaç'a gelen turistler, yukarıda ifade edilen doğal güzellikler, tarihi eserler ve bilinçli bir yaklaşımla daha uzun süre kalan ziyaretçilere dönüştürülebilir. Antalya ve benzeri herhangi bir merkezden beslenmeyen, doğrudan inanç turizmi kapsamında Yalvaç'a gelen, özellikle ekonomik düzeyi yüksek ve orta yaş üstü turistleri kapsayan turist profili ve onların beklentileri üzerine yoğunlaşmak, şehrin turizmden beklediği faydayı sağlaması açısından çok önemlidir.

5- SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilindiği gibi ülkemizin turizm potansiyelinin temel bileşenleri öncelikle, sahip olduğu ve mutlaka çok iyi korunması gereken temiz plajları, doğal güzellikleri, tarihi zenginlikleridir. Bu değerler için sürdürülebilir gelişmenin sağlanması Türkiye turizminin geleceğini belirleyecektir. Bunların yanı sıra tarihi ve kültürel değerlerimiz içerisinde değerlendirilen, ancak spesifik özellikleri vurgulanmayan bazı mekanlar ülke turizminin geleceği açısından önem taşımaktadır. Özellikle inanç turizmi açısından ülkemizin var olan potansiyelinin belirginleştirilmesi, ülkemizde yeteri kadar tanınmayan birçok mekanın cazibesini arttıracak ve turizm gelirleri daha geniş bir yelpazeye yayılarak, özellikle bir çok ekonomik sorunla karşı karşıya olan kırsal kesimde yaşayan insanların da bu faaliyetlerden faydalanmasında etkili olacaktır.

Son yıllarda inanç turizmi ile turizm gündemine gelen ve adı bu kavramla birlikte anılmaya başlanan Yalvaç şehri için görülen asıl mesele, gerek gününbirlik gelen turistleri şehirde tutarak, ortamı gezmelerine, alış-veriş yapmalarına, yeme-içme ihtiyaçlarını şehirden karşılamalarına ortam hazırlamak, gerekse otel, motel, kır evleri, pansiyonlar gibi konaklama alternatifleri sunarak uzun süreli konaklamalarını sağlamaktır. Bunun başarılması, Yalvaç şehrinin turizmden arzu ettiği payı alması ve bundan sonraki gelişimi açısından önemlidir. Bu bağlamda yapılabilecekleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

1-Şehrin yakın çevresinde bulunan ve Hristiyanlık dini açısından önem taşıyan St. Paul kilisesi ve Antiocheia Antik Kentinin uluslar arası tanıtımı için sürekli çaba içerisinde olmak.

2-Psidia Antiochia Antik Kentini ayağa kaldıracak kazı çalışmalarına hız vermek ve maddi destek verecek sponsorlar bulmak.

3-Özellikle Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında gezmeyi tercih eden üçüncü yaş gruplarının beklentilerini iyi belirlemek ve tanıtım faaliyetlerinde bu yaş grubunu hedef kitle olarak seçmek.

4-İnançları sebebiyle şehri ziyaret eden ziyaretçiler için, şehri çekici ve cazip hale getirmek. Bu insanlarda şehirde daha fazla kalma arzusu uyandıracak, ilgi çekici otantik mekanlar yaratmak.

5-İnançları sebebiyle Yalvaç'ı ziyarete gelenlere alternatif faaliyetler sunmak. Örneğin Akşehir-Yalvaç arasında yapımına başlanmış olan yolun, aynı zamanda bir yürüyüş yolu olarak biran önce tamamlanarak turistler için faaliyete geçirilmesi gibi.. Hoyran gölü kıyısında köy evleri ve hobi bahçeleri düzenlemek, su sporları için alt yapı oluşturmak gibi.

6-Yerel yiyeceklerin ön planda olduğu mutfaklar yanında, turistlerin yeme-içme

alışkanlıklarını göz önüne alarak hazırlanmış mutfakları, birbirine alternatif olacak şekilde temiz ve özenli mekanlarda hizmete açmak.

7- Kuruluş tarihi oldukça eskiye dayanan Yalvaç şehrini planlı bir gelişime tabi tutarak, kendine özgü, temiz, düzenli ve otantik bir Anadolu şehri olarak gelişimini sağlamak

8- Büyük çoğunluğu tek yapı ölçeğinde korunan ve sadece bir iki tanesi restore edilmiş olan tarihi Yalvaç evlerini, gerçek anlamda koruma altına almak ve bunları yaşatmaya yönelik işlevsellik kazandırmak.

9-Yörenin tanıtımına yönelik bir faaliyet olarak düzenlenen festivallerin kapsamını genişletmek ve daha geniş katılım sağlamak.

10-Yöre insanının turizm konusunda bilinç düzeyini yükseltmek ve müteşebbis bir ruh oluşumuna zemin hazırlamak.

11- Belirli bir düzeyde gelişimi sağladıktan sonra tur organizasyonları yoluyla tanıtıma ağırlık vermek.

12- Yöreye özgü el sanatlarının yok olmasının önüne geçmek, bu işle meşgul olan ustalara maddi destek sağlamak ve üretilen eşyaların otantik değeri vurgulanarak pazara açılmasına yardımcı olmak.

14- Yalvaç'ın nüfus potansiyeli turizm faaliyetlerinin gelişimini destekler düzeydedir. Turizm faaliyetlerinin ihtiyaç duyduğu yetişmiş elemanlar ise, Yalvaç Meslek Yüksek Okulu'nda açılacak yeni bölümlerle sağlanabilir.

Bu çalışmada Yalvaç Şehri turizm alt yapısının yetersizliği açık olarak görülmüştür. Oysa unutulmamalıdır ki, inanç turizmi için hedef kitle yaşlı turistlerdir ve bu ziyaretçilerin rahat, temiz, güvenli ve huzurlu ortam beklentisi diğer yaş gruplarına göre çok daha fazladır. Bu eksikler giderilmeden, turizm alt yapısı tam olarak oluşturulmadan inanç turizminden elde edilecek faydanın bundan fazla olması beklenemez.

Yeterli gelişimin sağlanamamasında ekonomik sebepler yanında, bir ölçüde organizasyon eksikliği önemli rol oynamaktadır. Yerel sermayenin harekete geçmemesi, kararsızlık, cesaretsizlik ve yeterli bilince sahip olmamaktan kaynaklanmaktadır. Bu durum ancak yetkili kişilerin verecekleri cesaret ve teşviklerle aşılabılır. Devletin yapacağı planlı ve teşvik edici çalışmalarla ya da örnek olabilecek tesislerle yerel sermaye cesaretlendirilebilir.

Kısaca belirtmek gerekirse, Yalvaç Şehrinin inanç turizmi faaliyetlerinden beklenen faydayı sağlayabilmesi için, Psidia Antik Kentinin motor güç olarak ön plana çıkarılması, tüm Yalvaç Şehri'nde toptan bir hamle yapılması ve inanç turizmi açısından

değeri olan bu mekanın diğer alternatif turizm faaliyetleri ile desteklenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Bengüer, G., 2001 İnanç Turizmi, Isparta'nın Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt-3, s.125-126, Isparta.

Demirer,Ü., 2003, *Psidia Antiochiası Yalvaç*, Yalvaç Güçsüzlere Yardım Sağlık ve Eğitim Vakfı Kültür Yayınları-1, Ankara.

Gökdeniz, A., 2001, "Uluslararası turizm hareketleri içerisinde dinsel ve kültürel amaçlı seyahatler ve Türkiye", *Hoşgörü ve İnanç Turizminde Göller Bölgesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, .SDÜ. Sosyal Bil. Enst., s.4-13, Isparta.

Kaya, H., 1999, *Uluslararası Politik Derinliklerde Anadolu*, F. Özsan matbaacılık, Bursa.

Küçükaltan, D., 1992, *Türkiye'de Üçüncü Yaş Turizmi*, Basılmamış Doktora tezi, İ.Ü. Sosyal Bil. Enst. İstanbul.

Gürdal, A., 2001, "Göller Yöresinin inanç turizmi açısından önemi ve Isparta-Yalvaç-Eğirdir'deki kültür varlıklarının turizm amaçlı kullanımı", *Hoşgörü ve İnanç Turizminde Göller Bölgesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, SDÜ. Sosyal Bil. Enst., s.13-19, Isparta.

Özgüç, N., 2003, *Turizm Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Özsait, M., 1985, *Hellenistik ve Roma Devrinde Psidia Tarihi*, İstanbul.

Şahin, A., 1979, *İktisadi Kalkınmadaki Önemi Bakımından Türkiye'de Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi*, TOOB Yayın No:149, Sevinç Matbaası, Ankara.

Taşlıalan, M., 2001, *Anadolu inanç turizminde Antiocheia'nın Yeri, Isparta'nın Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Cilt-3, s.109-111, Isparta.

Taşlıalan, M., 1997, "Psidian Antioch:The Journeys of St. Paul to Antioch", Göлтаş Kültür Serisi:2, Ankara.

Taşlıalan, M., 1993, *Yalvaç Psidia Antiocheia*, Cem Ofset Yay., İstanbul.

Tümertekin, E.- Özgüç,N., 2002, *Beşeri Coğrafya, İnsan. Mekan, Kültür*, İstanbul.

Toskay, T., 1989, *Turizm, Turizm Olayına Genel Yaklaşım*, Der yayınları, İstanbul.

T. C. Turizm Bakanlığı, 1992, *Üçüncü Yaş Turizmi*, Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Yalvaç Müze Müdürlüğü, *Faaliyet Raporları*, (ilgili yıllar).

URBAN FUNCTIONAL SPECIALIZATION AND THE CHANGES OF FUNCTIONAL STRUCTURE CHARACTERISTICS OF CITIES IN TURKEY

*Türkiye’de Kentsel Uzmanlaşma ve Kentlerin Fonksiyonel Niteliklerindeki
Değişimler*

M. Murat YÜCEŞAHİN¹ Rüya BAYAR² E. Murat ÖZGÜR³

ÖZET

Bu makalede Türkiye kentlerinin fonksiyonel nitelikleri ve baskın fonksiyonları ile bu fonksiyonlarda 1980 ile 2000 yılları arasında meydana gelen değişimler, Nelson metodu kullanılarak analiz edilmiştir. Türkiye kentlerinin yapısal özelliklerinin bir sonucu olarak toplum hizmetleri, kentlerin en belirgin fonksiyonu haline gelmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki kentlerin fonksiyonlarında, idari ve askeri aktiviteler hakimdir. Türkiye kentlerinde imalat sektöründe çalışanların yüzdesi, 1980 ile 2000 yılları arasında düşerken, Bölgesi’nde artmıştır. Türkiye’de kentler büyüdükçe finans, sigorta ve emlak sektöründe çalışanların oranı artmaktadır. Küçük kentlerde tarımsal karakter baskındır. Türkiye’nin kentsel fonksiyonlarındaki gelişme düzeyi ve kentleşme süreci ile de örtüşmekte ve kentsel fonksiyonlarda ortaya çıkan uzmanlaşma, bölgesel açıdan farklı dağılım desenleri ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel fonksiyonel uzmanlaşma, kentsel fonksiyonel yapı, Nelson metodu, kentleşme, Türkiye.

ABSTRACT

In this paper, functional characteristics and dominant functions of cities in Turkey, and changes in these functions that emerged between 1980 and 2000, have been analysed using the Nelson method. As a result of the structural characteristics of cities in Turkey, public service is the clearest function of its cities, especially in undeveloped regions. For this reason, administrative and military activities are heavily dominant in cities of Eastern and Southeastern Anatolia. While the percentage of manufacturing workers in Turkish cities dropped between 1980 and 2000, it perversely rose in the Marmara region. Agricultural characteristics are still strong in small cities of Turkey, but the importance of this function is in a decreasing trend in all urban settlements. These changes reflect the development level in urban functions and the rank of urbanization. Thus, specialized urban functions in Turkey have a regional pattern.

Key Words: Urban functional specialization, urban functional structure, Nelson method, urbanization and Turkey.

¹ Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Ankara.
ysahin@humanity.ankara.edu.tr

² Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Ankara.
bayar@humanity.ankara.edu

³ Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Ankara.
ozgur@humanity.ankara.edu.tr

1. Introduction

Turkey takes place among the countries experiencing fast urbanization process. Labour force has been moving from agriculture to non-agricultural sector in the atmosphere of urbanization that Turkey experiences. Meanwhile, the urbanization that was seen as accumulation especially in big cities, and was also created the cities of their population are more than 100.000, appears as increasing of workers in service sectors rather than depending on industrialization (Keleş, 1970).

Services have an important role in the cities more than 20.000 peoples is a reality in Turkey. Public services that cover administrative and military activities have a leading function. While the agriculture is not an urban function, on the other hand, it is a critical employment area especially in the cities, which have less than 100.000 peoples. According to this, cities in Turkey cannot expose of functional structure as in developed countries. Functional structures of the cities according to nationality, regional and size of them and changes in these structures constitutes of the first part of this article. As for second part, city classification according to functional specialization that is important for urban policies and regional planning works, and changes emerged in the course of time, are being taking into consideration.

Many studies have been made in western countries on functional classification of cities. “Harris’s Functional Urban Classification” (Harris, 1943); “Nelson’s Multifunctional Classification” (Nelson, 1955); “Alexandersson’s Method” (Alexandersson, 1956); “Webb’s Analysis of Minnesota Towns” (Webb, 1959); “The Duncan and Reiss Classification” Duncan-Reiss, 1950; Forstall’s Classification of American Cities” (Forstall, 1970) are the ones to be mentioned first. Studies on classification of cities are extremely less in Turkey. One of them is a study named “A Functional Classification of Cities in Turkey” (Tümertekin, 1965), that examines the 146 urban settlements in which population is 10.000 or more, and 5 province centres in which population is less than 10.000. City classification has been realized in this study by using dominant functions in urban settling. The function that has maximum proportion of workers in active population in the cities, accepted as dominant function in said study. The study named “Urbanization and Urban Functions in Turkey” (Tümertekin, 1973) is on area distribution of urbanization and city classification compared to dominant functions. As for a recent study, it has been applied to urban settling of 858. Urban settlements, in this study, have been divided to seven categories according to distribution of population to the sectors (Özgür, 1996).

2. Data sources and method

Data sources of this study are the bulletins of State Institute of Statistics named “Social and Economic Characteristics of Population” of 1980 and 2000 (SIS, 1983 and 2002). Economical activity areas in these bulletins of charts under heading “Employed population by locality, economic activity and sex” are listed in 10 categories. These are agriculture (including hunting, forestry and fishing); mining (including stone quarrying); manufacturing (electricity, gas and water supply); construction and public works; wholesale and retail trade, restaurants and hotels; transport, communication and storage; financial institutions, insurance, real estate; community, social and personal services; and activities not adequately defined. In this study, activities of electricity, gas and water supply have been added to manufacturing, and then activities ‘not adequately defined’ have been ignored because of minor values.

In the study, data about urban settlements that emerged as more than 200.000 peoples in 1980 and 2000 have been evaluated for 152 and 283 cities in sequence. Rates of working people have been calculated according to their economical activities by applying Nelson method to each urban settlement, and then mean of them has been taken. How much the rates of workings in economical activities of a city above of the mean of all cities, and with which activity this city had specialization is, much important. In another saying, how much deviation trend from mean value of an activity was demonstrated by a city, and how degree specialization it has gained by this deviation, is an important matter. Statistical method of standard deviation, for this reason, has been used and standard deviation of each function calculated. Specialization degree of the city in any activity has been determined by adding 1 standard deviation (M+1SD), 2 standard deviations (M+2SD) and 3 standard deviations (M+3SD) to mean value. While the rates below M+1SD demonstrate diversified cities, the rates above M+3SD demonstrate a powerful specialization. By this method, there may be the activities that a city had more than one specialization (Tian, Liu and Zhang, 2002). Data obtained for Turkey, by calculating standard deviation and M+1SD, M+2SD and M+3SD values of all functions have been tabulated.

As it's known the geographical regional borders of Turkey show some disharmonies with its provincial borders in most of the country. A regional separation and data arrangement that harmonized with the borders of provinces, therefore, have been realized taking into consideration of the geographical characteristics of the provinces insofar as one is able (Figure 1).

3. Changes of functional structure characteristics of cities in Turkey

3.1 Basic characteristics of function

Tertiary sector in Turkish cities, including especially community services, individual and social services, constitutes the most important factor both in 1980 and 2000 (Table 1). This function's rate rose from 35.13% to 36.94% during 20 years of period. A large number of peoples working in public and security services caused high values of this function to show.

Means for wholesale and retail trade is 17.38%, transportation / communication is 5.42%, and financing / insuring / real estate is 3.94%, in 2000. An important development occurred for wholesale and trade after 1980, in which two critical activities occurred. First, marginal works in trade created by peoples migrated to another city. Second, Turkey progressed in tourism at the Aegean and the Mediterranean regions in the fourth quarter of twentieth century. Last factor has been partly effective in transportation sector. Finance, insurance and real estate sectors increased by 1.02% in 2000 compared to 1980. Banking and insuring activities progressed through the convenient conditions developed by governments. However, it came on the scene by the depression of 2001 that it was an artificial progress, and some of the banks, that the total figure of the Turkish banks is around 70, had to be closed.

Means for manufacturing is 17.51%, construction 8.87%, and mining 0.85% in Turkish cities. While there was a little increase in construction the rates of manufacturing and mining functions were, some went down compared to 1980 (Table 1). Most of the 131 settlements, included to the 'category of 20.000 or more populations' in last 20 years, that are showing weak industrialization, and demographic processes to be active on urbanization of these places, can be put forward as the reason for decreasing of mean of the workers in manufacturing sectors in cities. These settlements as market town of rural areas become rapidly large by natural increasing in population and with migration from nearby settlements. Generally, there is no determinative role of manufacturing in this growing. It can be easily understand that Turkish cities were not industrialized with their 17.51% manufacturing mean compared to 27.07% in USA in 1950. When the means of manufacturing, mining and construction are aggregated, a secondary industry population rate as 27.23% can be obtained.

Table 1. Changes of functional structure of cities in Turkey, in 1980 and 2000.

Sector/Industry	Mean		Percentage change
	1980	2000	
Manufacturing	19.14	17.51	-1.63
Mining	1.16	0.85	-0.31
Construction	8,48	8,87	039
Wholesale and Retail Trade	13.43	17.38	3.95
Financing, Insurance and Real Estate	2.92	3.94	1.02
Transportation and Communication	5.79	5.42	-0.37
Community, Social and Personal Services	35.13	36.94	1.81
Agriculture	13.96	9.09	-4.87

Sources: SIS, 1983 and SIS 2002, authors' calculations.

Agriculture, which is unimportant economical activity for western countries, and not seen as an urban function, has an employment percentage of 9.09% in Turkish cities. There is a decrease of 1/3 proportion of agricultural workers in city population, at the end of 20 years. However, when some analyses have been realized according to the regions and the city growth populations, it has been determined that agriculture is still important function for the cities in some regions, especially in the cities less than 50.000 population.

3.2 Regional disparity of functional structure characteristics of cities

In all regions of Turkey, community, social and personal services have the big share as proportional. However, critical disparities can be seen according to the regions. As this function's mean is above of 50% in the Eastern Anatolia Region, it is around 30% in the Aegean Region (Table 2).

Workers' mean in social services in Eastern and Southeast Anatolia is higher compared to the national means of 1980 and 2000. This status is closely concerned with sending the security forces to the region since the acts of terrorism, and in addition to this the efforts for carrying the public services to the region in which economic conditions are some weak. The change especially in South-eastern Anatolia has been on positive way. Community, personal and social services sector, on the other hand, has a mean of around 30% in the Aegean and the Marmara regions. A critical proportional decrease appeared in the Marmara Region compared to 1980 (Table 2).

Most powerful region in manufacturing sector is Marmara Region. Workers' mean in the Marmara Region rose from 23.37% to 27.44%. Manufacturing mean dropped noticeably in all regions except this region. Heaviest drop occurred in the Black Sea Region. Manufacturing mean dropped from 22.78% to 17.53% in this region.

Table 2. Mean percentages in different industries according to the regions of Turkey in 1980 and 2000.

Sector/Industry	Year	Region*							Total
		I	II	III	IV	V	VI	VII	
Manufacturing	1980	22.78	23.37	20.6	17.86	21.7	9.98	13.26	19.14
	2000	17.53	27.44	19.45	14.95	18.48	7.05	11.51	17.51
Mining	1980	2.6	0.33	2.76	0.34	0.52	0.21	0.92	1.16
	2000	1.2	0.63	1.78	0.24	1.04	0.38	0.36	0.85
Construction	1980	7.91	8.06	8.83	8.21	9.85	7.69	8.5	8.48
	2000	9.77	8.87	8.02	10.05	8.56	7.98	8.45	8.87
Wholesale and retail trade	1980	13.95	13.73	13.29	12.87	13.68	10.83	14.98	13.43
	2000	18.2	17.81	21.05	18.97	16.49	12.11	15.34	17.38
Financing, insurance and real estate	1980	3.37	3.39	3.29	2.73	3.34	1.89	1.88	2.92
	2000	4.38	4.42	4.59	4.07	4.21	2.6	2.44	3.94
Transportation and communication	1980	5.56	5.45	5.18	5.35	6.95	5.48	6.54	5.79
	2000	5.53	5.35	5.44	5.05	5.6	4.52	6.37	5.42
Community, social and personal services	1980	32.27	38.15	29.1	28.57	33.46	52.27	39.56	35.13
	2000	37.46	31.31	30.91	33.94	34.1	50.57	44.45	36.94
Agriculture	1980	11.56	7.51	16.95	24.07	10.5	11.64	14.36	13.96
	2000	5.93	4.17	8.76	12.73	11.52	11.93	11.07	9.09

*I Black Sea Region, II Marmara Region, III Aegean Region, IV Mediterranean Region, V Central Anatolia Region, VI Eastern Anatolia Region, VII Southeastern Anatolia Region.

Sources: SIS, 1983 and SIS 2002, authors' calculations.

Positive change, as well as in national mean, occurred in wholesale and retail trade, hotel management and restaurant operating sectors is peculiar to all regions. Wholesale and retail trade one of the urban functions most changed in the Aegean and the Mediterranean regions. Investments to tourism sector and the increasing in production aimed at domestic market, and exporting led to the developing of trade and the finance sector. A minor change of 0.36% has occurred in the Eastern Anatolia Region that posing underdeveloped characteristics.

Mining bears weakest characteristics in Turkish cities. Meanwhile, mining function has partly importance in both the Aegean and the Black Sea Regions. Positive changes occurred in the Black Sea and the Mediterranean Regions, from the point of workers' mean in construction sector. A similarity determined in transportation sector compared to years and regions.

Workers' mean in agricultural sector is above from the national mean for the Mediterranean, the Central Anatolia, the Eastern Anatolia and the South-eastern Anatolia regions, below in other regions. Main important aspect of this function is that workers' mean has been dropped as in half in the cities of the Black Sea, the Aegean and the Mediterranean regions. In the Mediterranean Region where the agricultural potential is very high, agricultural population in its cities dropped from 24.07% in 1980 to 12.73% in

2000 (Table 2). On the other hand, agricultural population's mean raised in the cities of the Central and the Eastern Anatolia regions.

3.3 Relationship between the functional structure and city size

There is a relationship between functional structure and size of the cities in Turkey. Workers' mean has been rising in manufacturing, wholesale and retail trade and financing / insurance / real-estate sectors as the cities being larger. However, workers' mean has been dropping in construction, mining, and community, social and personal services as the cities being larger. Means in transportation / communication are almost same in all urban places (Table 3).

Manufacturing sector's mean only raised in the cities in millions, but dropped in others in 2000 compared to 1980. Transition of Adana, İzmir and Bursa, where its workers' rates in manufacturing sector changes between 25.83% and 42.55% in 2000, to the category of the 'cities more than one million peoples' is important in abovementioned rising. It has been determined as the rate of 29.29% of manufacturing mean in these cities that their numbers has reached to five included Ankara and Istanbul, comes to mean Turkey's metropolises. As for the cities their populations less than 100.000, it can be seen a manufacturing mean that is below of national mean. Manufacturing has been dropping to below of 10%, especially in the Eastern Anatolia Region, as the city population drops.

On the other hand, the rate of wholesale and retail trade raised in all cities, so as to be higher in the ones their populations less than 100.000. The population group that has highest of workers' mean in this sector in 2000 is the group of 500.000-1.000.000. In these cities the value of 20.69% is caught. Community services suffered considerable proportional lost in 20 years duration in the metropolises which their populations more than one million. On the other hand, the cities in other population groups progressed in this activity area, so as to be more in the cities in the group of 500.000-1.000.000 populations.

Workers' mean in finance, insurance and real-estate sectors reached almost two-fold of the national mean in the cities in millions. These sectors, with a weak image, stay behind of the national mean in places which their populations less than 100.000. The mean of agricultural sector shows a minor rate in the cities which their populations less than 100.000. This sector's mean has been dropped down for 20 years, but the main negative progressing has been seen in the cities which their populations less than 100.000.

Table 3. Industrial employment percentages of different scale cities in Turkey in 1980 and 2000.

Sector/Industry	Year	Urban population			
		< 1x10 ⁵	1x10 ⁵ to 5x10 ⁵	5x10 ⁵ to 1x10 ⁶	>1x10 ⁶
Manufacturing	1980	17.93	23.74	32.99	24.71
	2000	16.27	21.55	22.43	29.29
Mining	1980	1.05	1.92	0.09	0.13
	2000	0.88	0.85	0.16	0.12
Construction	1980	8.45	8.91	7.32	6.29
	2000	9.12	7.92	8.92	6.84
Wholesale and retail trade	1980	13.13	14.37	16.85	16.84
	2000	17.25	17.34	20.69	19.52
Financing, insurance and real estate	1980	2.78	3.12	4.57	7.71
	2000	3.77	4.2	5.1	7.66
Transportation and communication	1980	5.71	6.11	5.96	6.46
	2000	5.38	5.4	6.47	5.98
Community, social and personal services	1980	35.26	34.93	28.01	36.8
	2000	37.13	37.18	33.85	29.62
Agriculture	1980	15.68	6.91	4.2	1.06
	2000	10.19	5.57	2.38	0.96

Sources: SIS, 1983 and SIS 2002, authors' calculations.

4. Specialization of cities in Turkey

M, SD, and M+1SD, M+2SD, M+3SD values, belong to 1980 and 2000 and for whole Turkey, can be seen in Table 4. According to this, given the specialization status of the cities in 1980, it can be understood that 152 cities have 153 specialization areas, and 32 have mixed functions. 92 cities of 152 (60.52%) of urban settlements have been specialized in one function, and in the same way, 21 in 2 (13.82%), 5 in 3 (3.29%), and only 1 in 4 (0.65%). There is no any dominant function in 32 cities (21.72%, Table 5).

Number of the cities reached to 283 in 2000. Separately, these cities have 262 specialization areas in total. Among them 156 cities (55.12%) specialized in one function, and in the same way, 34 in 2 (12.01%), 11 in 3 (3.89), and only 1 in 4 (0.35%). There is no any dominant function in 81 cities (28.63%) as of 2000. According to this, it has come out that, the rates and numbers of both the diversified cities, which have no any function, and the cities specialized in three sectors increased. While the transportation and communication sectors were leading in 1980 among the dominant sectors of the cities (26 cities), community services, social and personal services (47 cities) were the activity group on the first line in 2000. As for manufacturing function, it raised to the second line.

Table 4. Mean percentage and standart deviation of different industries of cities in Turkey, in 1980 and 2000.

Sector/Industry	Year	M	SD	M+1SD	M+2SD	M+3SD
Manufacturing	1980	19.14	10	29.14	39.14	49.14
	2000	17.51	10.55	28.06	38.61	49.16
Mining	1980	1.16	4.44	5.6	10.04	14.48
	2000	0.85	2.72	3.57	6.29	9.01
Construction	1980	8.48	3.19	11.67	14.86	18.05
	2000	8.87	3.49	12.36	15.85	19.34
Wholesale and retail trade	1980	13.43	3.64	17.07	20.71	24.35
	2000	17.38	6.07	23.45	29.52	35.59
Financing, insurance and real estate	1980	2.92	1.17	4.09	5.26	6.43
	2000	3.94	1.51	5.45	6.96	8.47
Transportation and communication	1980	5.79	1.7	7.49	9.19	10.89
	2000	5.42	1.95	7.37	9.32	11.27
Community, social and personal services	1980	35.13	12.69	47.82	60.51	73.2
	2000	36.94	12.48	49.42	61.9	74.38
Agriculture	1980	13.96	11.89	25.85	37.74	49.63
	2000	9.09	10.34	19.43	29.77	40.11

Sources: SIS, 1983 and SIS 2002, authors' calculations.

Effects of constructional reforms, which have been emerged after 1980, onto cities' function can be clearly seen in manufacturing sector. Number of specialized cities rose from 23 to 43 between 1980 and 2000. Another noticeable point is that specialization degree of the cities in manufacturing sector was increased. While there were eight cities above M+1SD value (39.14%) of this sector in 1980, this quantity raised to 13 in 2000. This situation evidenced that industrial body has been stronger in some cities of Turkey. These kinds of cities are in western regions of Turkey (Figure 1 and 2a and 2b). Although the regional distribution pattern of the manufacturer cities was not changed between 1980 and 2000, expansions and growing in numbers occurred in these same regions. Some cities have emerged in the Marmara Region such as İnegöl, Çerkezköy and Kestel, which they focused on manufacturing sector at high levels and then have identity, and their workers' mean in manufacturing above 49.16% (M+3D) value. Manufacturer cities show an expansion towards the Thrace and south of the sea. The Aegean Region is another part that industrialization reflected directly to urban specialization. While this region had three cities above M+1SD value in 1980, this number reached to 10 in 2000, and some of the Aegean Region cities emerged such as Aliğa, Uşak, and Denizli in which specialization got power in manufacturing (Figure 2a and 2b). While one city can be seen as specialized in manufacturing in the South-eastern and the Mediterranean regions, there is no any city of this quality in the Eastern Anatolia Region.

Table 5. Number of cities of the different specializations and the different economic activities of Turkey in 1980 and 2000.

Sources: SIS, 1983 and SIS 2002, authors' calculations.

Sector/Industry	Year	Specialization							
		M+1SD-M+2SD		M+2SD-M+3SD		M+3SD		Total	
		Number	%	Number	%	Number	%	Number	%
Manufacturing	1980	15	9.87	6	3.95	2	1.32	23	15.13
	2000	30	10.60	10	3.53	3	1.06	43	15.19
Mining	1980	2	1.32	-	-	3	1.97	5	3.29
	2000	7	2.47	2	0.71	5	1.77	14	4.95
Construction	1980	10	6.58	2	1.32	3	1.97	15	9.87
	2000	25	8.83	6	2.12	6	2.12	37	13.07
Wholesale and retail trade	1980	18	11.84	5	3.29	-	-	23	15.13
	2000	14	4.5	5	1.77	5	1.77	24	8.48
Financing, insurance and real estate	1980	11	7.24	3	1.97	2	1.32	16	10.53
	2000	28	9.89	5	1.77	4	1.41	37	13.07
Transportation and communication	1980	20	13.16	6	3.95	-	-	26	17.11
	2000	24	8.48	5	1.77	3	1.06	32	11.31
Community, social and personal services	1980	16	10.53	6	3.95	1	0.66	23	15.13
	2000	32	11.31	12	4.24	3	1.06	47	16.61
Agriculture	1980	13	8.55	7	4.61	2	1.32	22	14.47
	2000	16	5.65	6	2.12	6	2.12	28	9.89
Diversified cities	1980	32	21.05	-	-	-	-	-	-
	2000	81	28.62	-	-	-	-	-	-

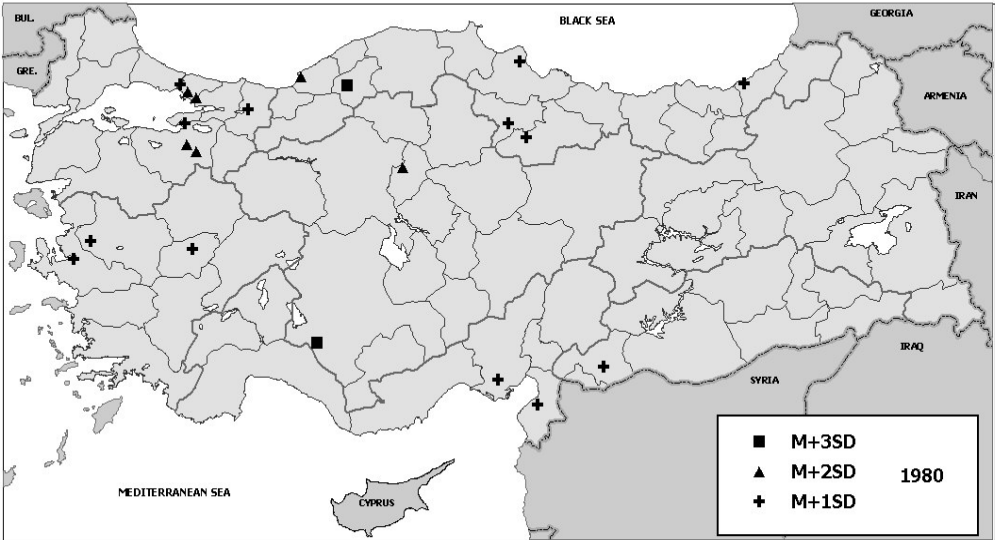

Figure 2a. Cities specialized in manufacturing in 1980.

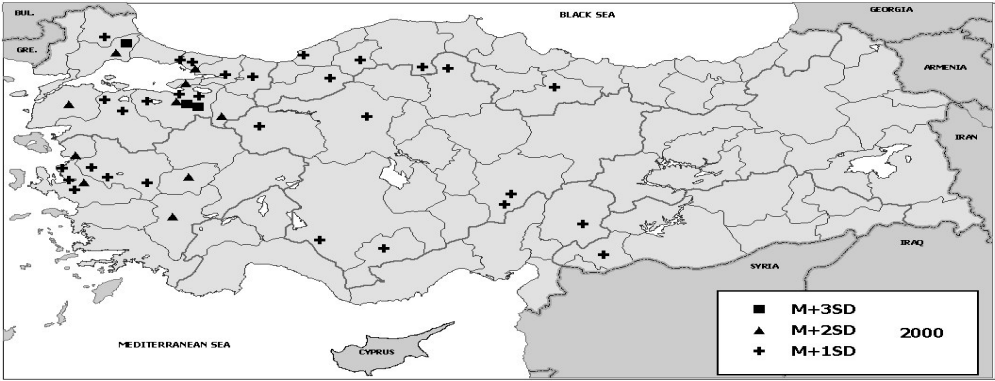

Figure 2b. Cities specialized in manufacturing in 2000.

Figure 3a. Cities specialized in mining in 1980.

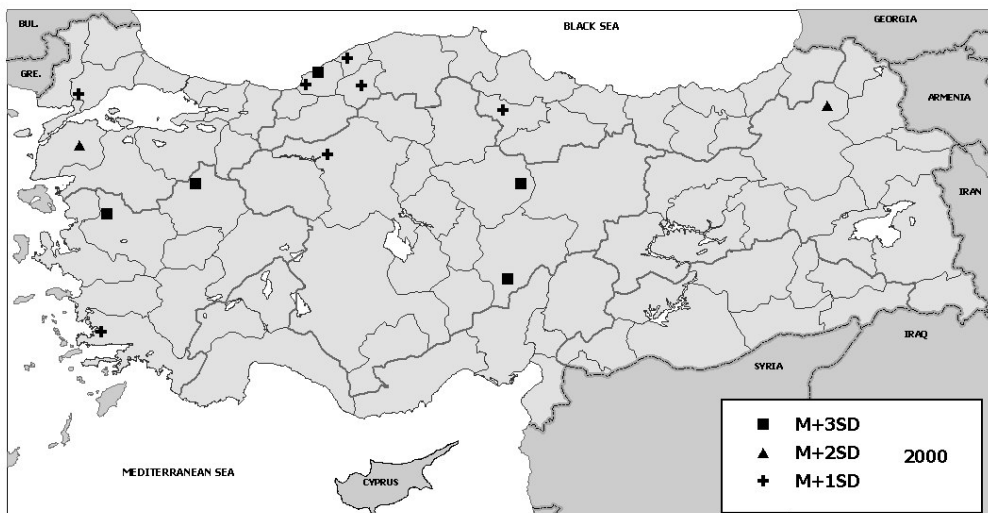

Figure 3b. Cities specialized in mining in 2000.

Figure 4a. Cities specialized in construction in 1980.

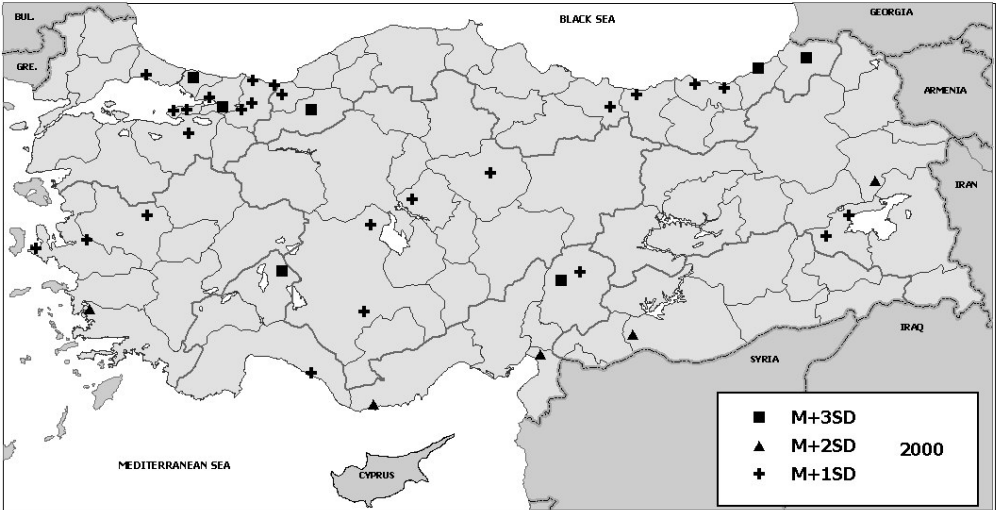

Figure 4b. Cities specialized in construction in 2000.

There has also been increasing of the cities specialized in mining. While only five cities were being specialized in 1980, it reached to 13 in 2000. Most of the mining centres related to coal producing, and the Black Sea and the Aegean regions are the places this activity concentrated (Figure 3a and 3b).

Importance of construction, as a function, has increased in the period (between 1980 and 2000) in which the matter held (Figure 4a and 4b). Residence, highway and dam constructions linked to urbanization, and then especially 'The Marmara Earthquakes' suffered in 1999 caused the construction sector to be one of the dominant sectors in cities. However, also the construction sector has the passing nature just like agriculture.

The cities specialized in wholesale and retail trade sectors in 1980 show relatively balanced distribution, but when the related map of 2000 examined it can be seen that specialized cities tend slide towards sea coasts. Depended to given intensives and investments, tourism have refreshed in coastal parts of the Mediterranean and the Aegean regions since 1970s ensured proliferation of cities have retail trade, hotel management and restaurant operating functions. This sector demonstrated high levels of specialization in 2000 differently compared to 1980 might be explained (Figure 5a and 5b).

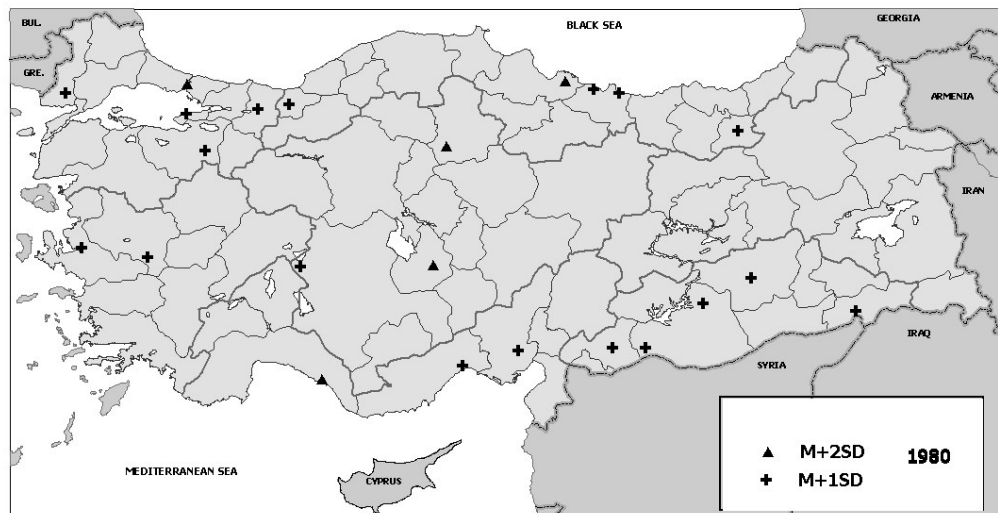
A gathering, within industry belt of the Marmara Region and the coasts of Eastern Black Sea, except the coasts of Aegean and Mediterranean, is being felt at the distribution of cities that specialized in finance/insurance/real-estate sectors. But only, because main bases of 2000 were determined in 1980, then all developments had occurred under this frame (Figure 6a and 6b).

It can be said that the cities around Marmara Sea were specialized in both transportation and communication of urban factors that are concerned with port activities, which linked to largely about foreign trade. Likewise, the cities on the coasts of South-western Anatolia are specialized in tourist transport and yachting, and the cities within the South-eastern Anatolia are specialized in border trade, especially exporting of some food commodities and importing of oil after the 1st Gulf War in Iraq in 1991 (Figure 7a and 7b).

Cities that are specialized in Community services, social and personal services, which military and administrative functions included in them, are in the Thrace, the Eastern Anatolia and the South-eastern Anatolia regions and in the areas that military forces located in, for the reason of security obligations in and outside of the country. This trend is much more clearly in 2000 (Figure 8a and 8b). Specialization rate has surpassed of 74.38% M+3SD value in Tunceli, Şırnak and Sarıkamış. Rate of this function is above of 61.19% (M+2SD) value in the cities like Mardin, Hakkari, Erzincan, Bingöl, and

Yüksekova. Abovementioned settlements can be described as “garrison towns” in common.

The towns in which workers’ rates are high in agriculture have moved from the eastern side of the Mediterranean to the South-eastern Anatolia Region between 1980 and 2000. Existence of wide and fertile farming areas (in the Mediterranean Region), and the South-eastern Anatolia Development Project (GAP), and appointing of some settlements as new town centres, ensured agriculture to be an important factor in these agricultural towns for a temporary duration (Figure 9a and 9b).

Figure 5a. Cities specialized in wholesale and retail trade in

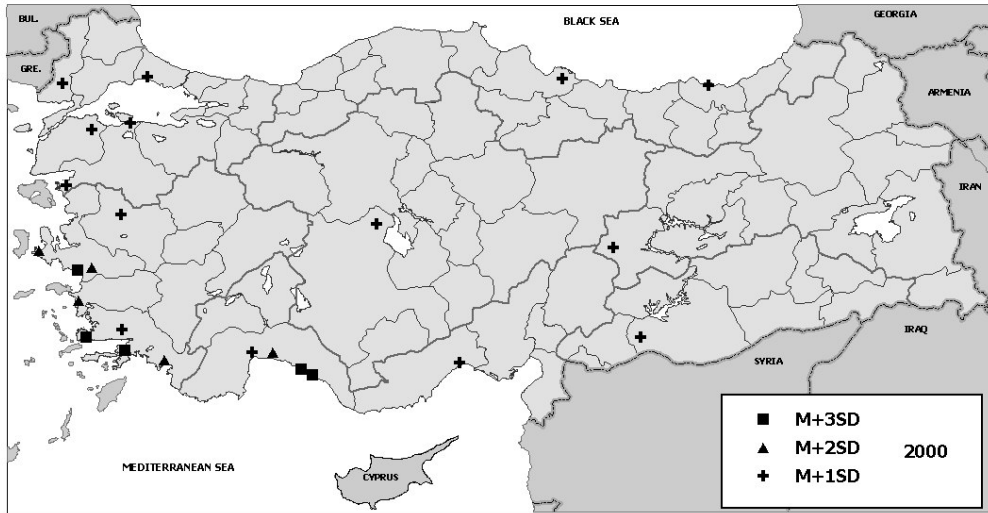

Figure 5b. Cities specialized in wholesale and retail trade in

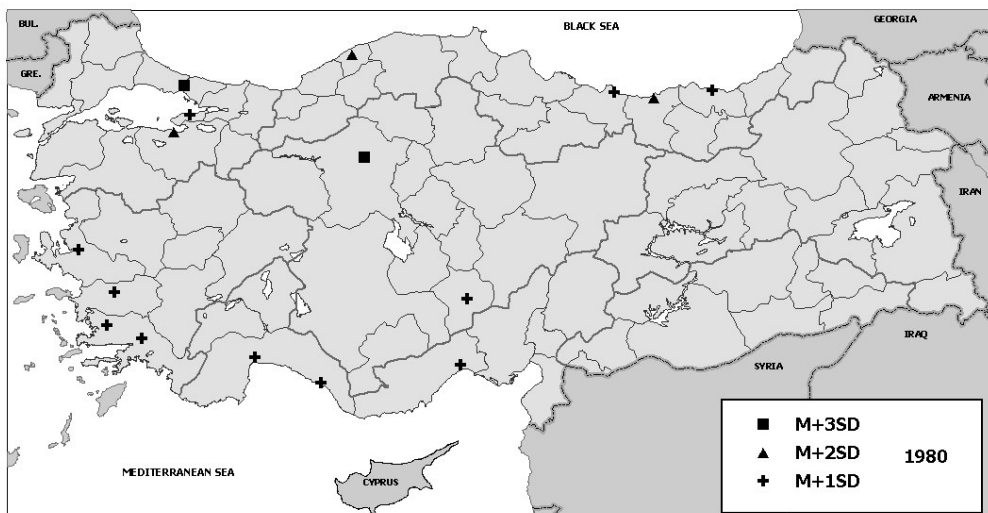

Figure 6a. Cities specialized in financing, insurance and real-estate in

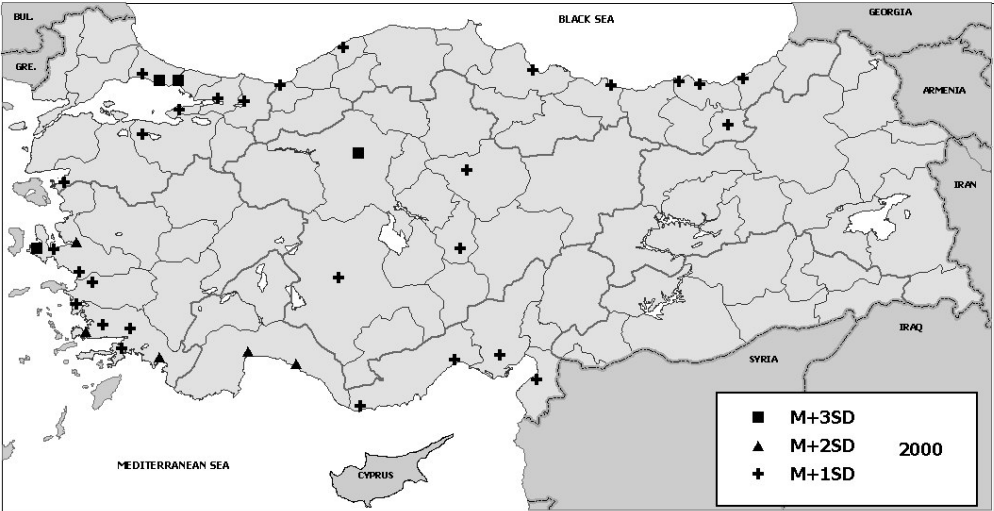

Figure 6b. Cities specialized in financing, insurance and real-estate in

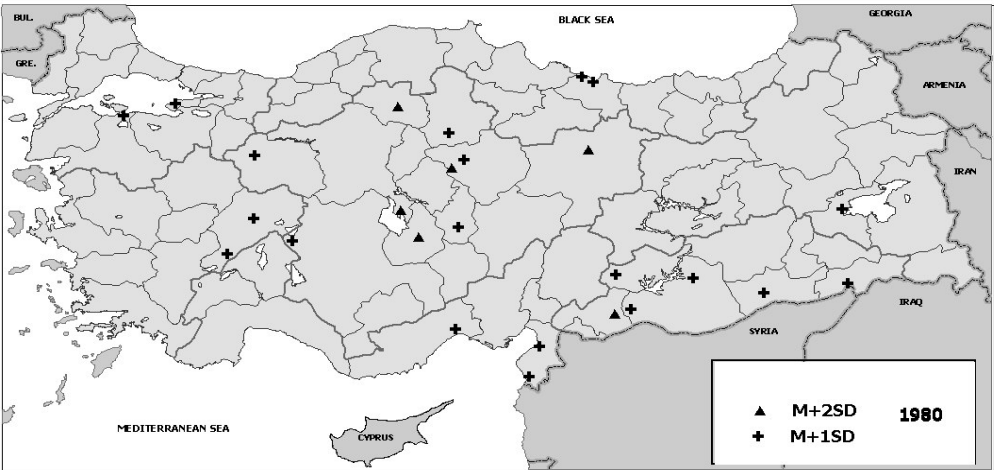

Figure 7a. Cities specialized in transportation and communication in

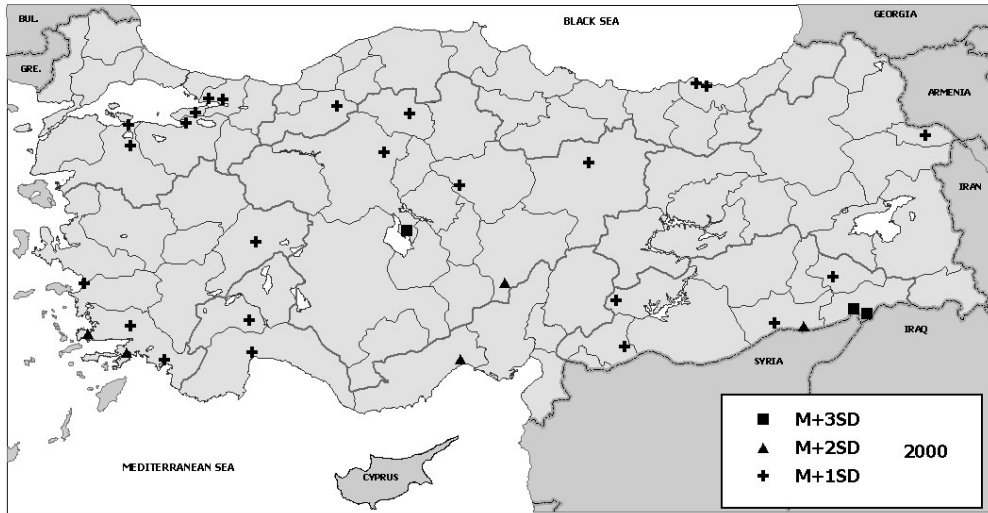

Figure 7b. Cities specialized in transportation and communication in

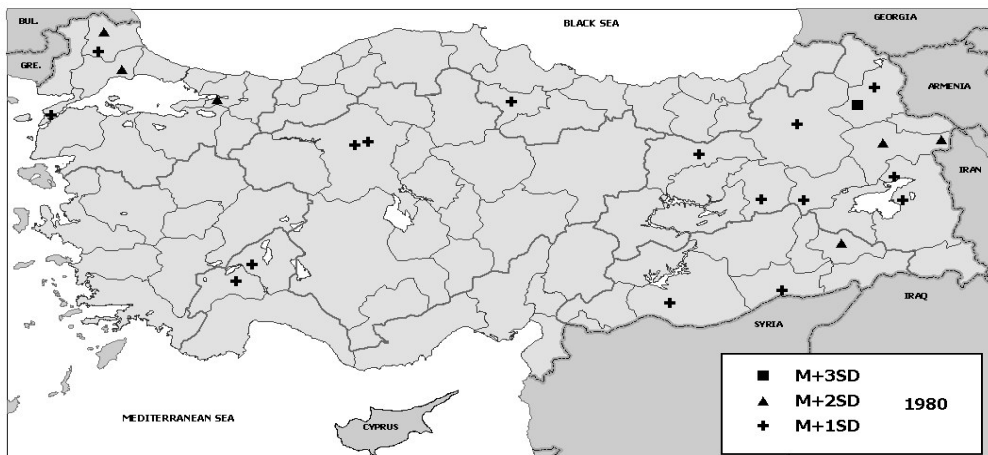

Figure 8a. Cities specialized in community, social and personal services in

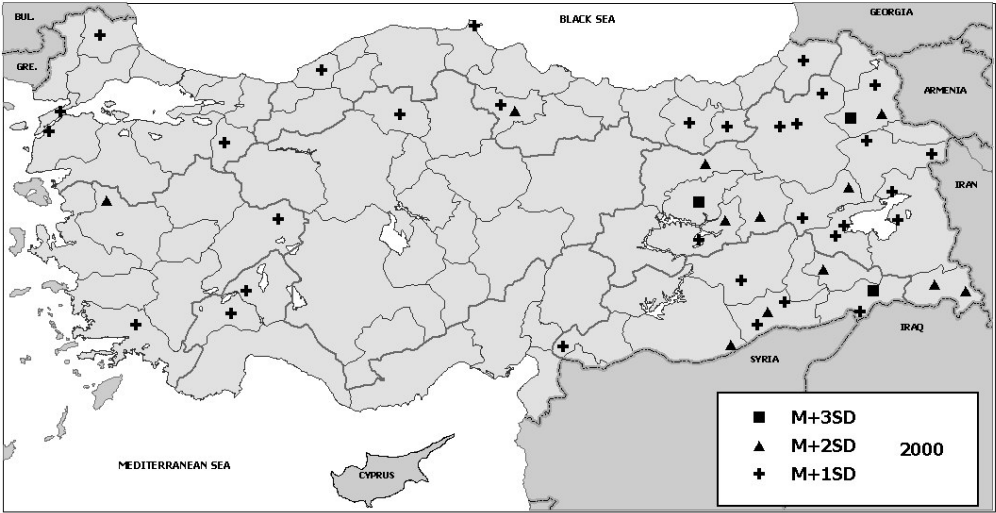

Figure 8b. Cities specialized in community, social and personal services in

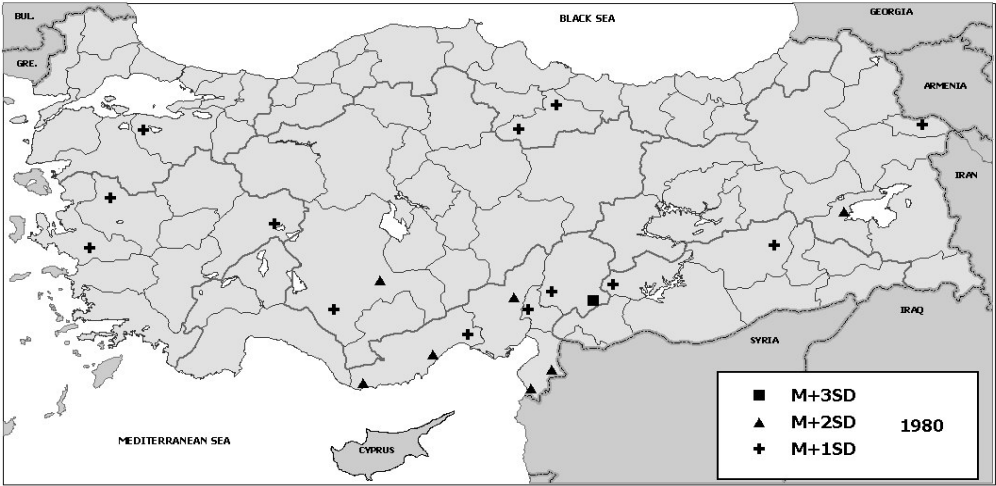

Figure 9a. Cities specialized in agriculture in

Figure 9b. Cities specialized in agriculture in

As these towns grow, they start transforming to diversified cities of which Tarsus, Sivas, Kozan, Kadirli, Reyhanlı and Zile serve as good patterns demonstrating this phenomenon. In the course of time, some of these agricultural cities (like Erbaa, Iğdır, Anamur) have shown a specialization in an urban function with their own dynamics.

In Turkey cities, for the period of 1980-2000, the city type of most increased in quantity is diversified cities. Number of these type cities rose from 32 to 81 (Figure 10a and 10b). Diversified cities or towns, which could not be specialized in one sector or more, are especially gathering in central part of the country. Most of them are less than 100.000 populations that have narrow influence areas and that trying to meet all kind of requirements of neighbours close to them. For this reason, it seems to be that functional specialization process in Turkey cities would be experienced more intensively in future. In one respect, increased numbers of diversified cities indicate that Turkey has been experiencing the initial phase of urbanization.

Figure 10a. Diversified cities in 1980.

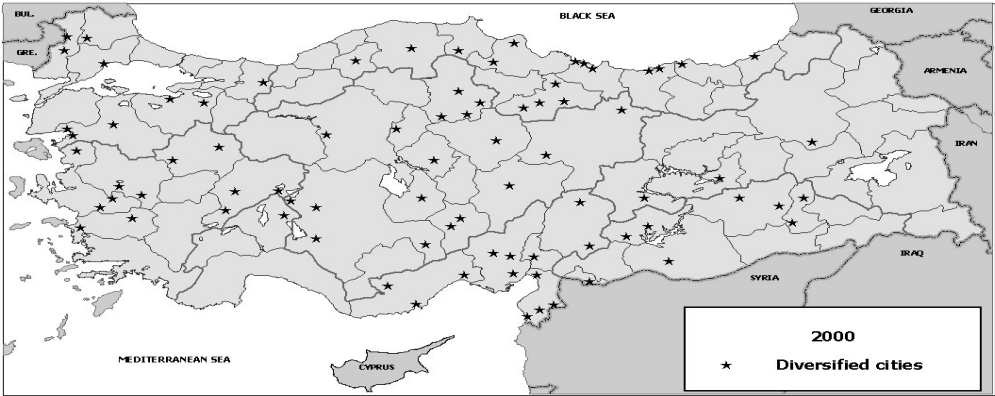

Figure 10b. Diversified cities in 2000.

5. Conclusion

Being high of total figure of workers is in public and security services in Turkey cities have the community function be featured. The Eastern and the South-eastern Anatolia regions are the gathering place of this kind of cities.

Structural economy transformation after 1980 increased both the number of cities that specialized in manufacturing industry, and the specialization rates. Manufacturing industry showed more progressing in the cities their population in millions.

Some international activities, to take place on its south and west coastal regions of Turkey called as a Mediterranean country, have refreshed the trade, finance and transport activities on these areas. Specialized cities in above-mentioned matters have increased considerably.

Although the mean of working people in mining sector showing decrease, number of the cities as related to operating of the coalmines increased in which the mining is dominant factor.

Turkey's cities are specialized in only one function (55% of total), but it is being observed that, at the same time, diversified cities are 29% of all cities in the country. Diversified cities constitute the starting point of development for Turkish cities in real meaning.

It has been observed that Turkey's cities have specialization areas according to regions in which they located. A similar status appears in the size of population groups; larger the cities the stronger the manufacturing, trade and finance sectors. Change in the agricultural sector that is not an urban function is in the negative way. Although there are some cities unique to Turkey, in which agricultural population gathering in them considerably, this function getting loose its importance as their populations increases.

REFERENCES

- Alexandersson, G., 1956, *The Industrial Structure of American Cities*, University of Nebraska Press, Lincoln, Nebraska.
- Duncan, O. D. and Reiss, A. J., 1956, *Social Characteristics of Urban and Rural Communities*, John Wiley&Sons Inc., New York.
- Forstall, R. L., 1970, "A new social and economic grouping of cities", *The Municipal Year Book*, 102-159.
- Harris, C. D., 1943, "A functional classification of cities in the United States", *Geographical Review*, 33, 86-99.
- Keleş, R., 1970. 'Türkiye'de şehirleşme eğilimleri' (Urbanization tendencies in Turkey), *Journal of Political Sciences Faculty*, XXV 4, 41-83.
- Nelson, H. J., 1955, "A service classification of American cities", *Economic Geography*, 31, 189-210.
- Özgür, E. M., 1996, "İl ve ilçe merkezlerimizin faal nüfusun ekonomik faaliyet kollarına dağılımı bakımından sınıflandırılması (Classification of the provinces' and the districts' centers in terms of distribution of active population on the economical activity branches in Turkey)", *Journal of Turkish Geographical Research and Application Center*, 5, 53-71.
- Tian, G., Liu, J. and Zhang, Z., 2002, "Urban functional structure characteristics and transformation in China", *Cities*, 19 (4), 243-248.
- Tümertekin, E., 1965, *A Functional Classification of Cities in Turkey*, Publications of Geographical Institute of University of Istanbul Press, Istanbul.
- Tümertekin, E., 1973, *Urbanization and Urban Functions in Turkey*, Publications of Geographical Institute of University of Istanbul Press, Istanbul.
- Webb, J. W., 1959, "Basic concepts in the analysis of small urban centers of Minnesota", *Annals of the Association of American Geographers*, 49 (1), 55-72.
- Turkish State Institute of Statistics (SIS), 1983, *Census of Population 1980 -Social and Economic Characteristics of Population*, State Institute of Statistics Printing Division, Ankara.
- Turkish State Institute of Statistics (SIS), 2002, *Census of Population 2000 -Social and Economic Characteristics of Population*, State Institute of Statistics Printing Division, Ankara.

Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 43-62, ELAZIĞ-2006

SÜRGÜ KASABASI'NDA (DOĞANŞEHİR- MALATYA)KÜLTÜR BALIKÇILIĞI VE REKREASYONEL ETKİNLİKLER

*Cultural Fishing and Recreational Activities In Sürgü Town (Doğanşehir-
Malatya)*

Ramazan SEVER

Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Erzurum.
rsever@atauni.edu.tr.

ÖZET

Dünyada ve ülkemizde *agvakültür* veya *kültür balıkçılığı* olarak bilinen balık yetiştiriciliği gittikçe önem kazanmaktadır. Hatırlanacağı üzere bu gibi yerler bir yandan besin ihtiyacı sağlarken diğer yandan peyzaj güzellikleri ile insanları kendine çeken rekreatif sahalar durumundadır. Malatya ili Doğanşehir ilçesine bağlı *Sürgü Kasabası* da böyle sahalardan biridir. *Pınarbaşı, Takaz* kaynakları ve *Sürgü Barajı* göl sahasına bağlı olarak ortaya çıkan kültür balıkçılığı, kasabada önemli sayılabilecek bir ekonomik uğraş halini almıştır. Kasabadaki 14 alabalık yetiştirme tesisinde yılda ortalama 300 ton kadar alabalık üretilirken, yaklaşık 100 kişiye de istihdam oluşturmaktadır. Sürgü kasabası ziyaretçilerin günübirlik yararlanabileceği bir mesafede ve konumda olması nedeniyle *rekreasyonel etkinlikler* bakımından da son derece önem taşımaktadır. Özellikle Pınarbaşı ve Takaz rekreasyon sahalarına Malatya ve Adıyaman'dan çok sayıda ziyaretçi gelmektedir. Bunun yanında, Malatya-Adana karayolunun kasabanın içinden geçmesi de yöreye ilgiyi artıran bir diğer faktördür. Bu çalışmada söz konusu kasabadaki kültür balıkçılığının (alabalık üretme ve yetiştirme) potansiyeli, mevcut tesislerinin durumu ve sorunları belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, kasabada sürdürülen kültür balıkçılığına bağlı olarak ortaya çıkan günübirlik rekreasyonel potansiyele yetkililer ve yatırımcıların dikkatinin çekilmesi de amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür balıkçılığı, alabalık, rekreasyon, turizm, Sürgü, Türkiye.

ABSTRACT

Fishery, knowns as *aguaculture* or *cultural fishing* in our country and the world gains greater importance everyday. As will be remembered, such places on the one hand supply the need of nutrition, on the other hand they are recreative places with their landscape beauties. Sürgü town in Doğanşehir, province of Malatya city, is one of such places. The cultural fishing depending on the lake areas of Sürgü Dam and Pınarbaşı and Takaz water springs, has been an important economic activity in the town. While approximately 300 tons of trout are got annually in 14 trout farms, it provides employment to 100 people there. As Sürgü town is situated in an area where visitors can have daily visits, it is important, at the same time, for recreational activities. Especially, people from Malatya and Adıyaman visit Pınarbaşı and Takaz recreative areas. Besides, one of the major factors increasing the interest towards the area is that Malatya-Adana highway pass through the town. We aim to determine the potential, the situation of the present establishments and problems of the cultural fishing (trout growing). At the same time, we aimed at calling attention of authorities and investors on daily recreational potential depending on cultural fishing in the town.

Key Words: Cultural fishing, trout, recreation, tourism, Sürgü, Turkey.

Giriş

Günümüzde sağlıklı beslenme amacıyla gerek dünyada gerekse ülkemizde su ürünlerine olan ilgi giderek artmaktadır. Nitekim su ürünleri yetiştiriciliği, FAO tarafından dünyada en hızlı büyüyen gıda sektörü olarak belirlenmiştir (www.fao.org). Türkiye’de de iç su ve denizlerde su ürünleri yetiştiriciliği sürekli gelişen sektörlerden biri halini almıştır.

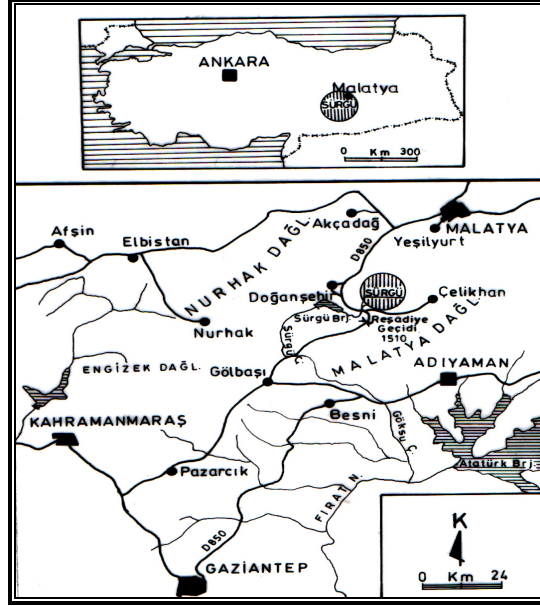
Hatırlanacağı üzere *kültür balıkçılığı*, bir çeşit balık yetiştirme çiftlikleri kurma veya yapay olarak buralarda balık yavru veya yumurtalarını çoğaltma tekniğine dayanır (Doğanay-1998:271). Söz konusu yetiştiricilik bakımından ülkemiz zengin sayılabilecek bir potansiyele sahiptir. Ancak bu potansiyel çeşitli nedenlerden dolayı uzun süre değerlendirilememiştir.

Ülkemizde kültür balıkçılığı ile ilgili ilk uygulamalar, iç sularda alabalık üretimi için 1970, deniz balıkları üretimi için ise 1980’li yılların ortalarından itibaren başlamıştır. 2004 yılı verilerine göre iç sularda 1301, denizlerde ise 358 adet olmak üzere toplam 1659 işletme bulunmaktadır. 2003 yılında su ürünleri üretimi iç sularda 40 217 ton, denizlerde ise 39 726 ton olarak gerçekleşmiştir (www.zmo.org.tr,www.akdeniz.edu.tr). İç sularda üretilen su ürünlerinin önemli bir kısmını ise alabalık oluşturur (www.dpt.gov.tr).

Kuşkusuz hızlı nüfus artışı ve şehirleşme sonucu, şehirlerde kişi başına düşen yeşil alan miktarı azalmakta ve toplumun ruh ve beden sağlığı olumsuz yönde etkilenmektedir. Açık havada eğlenme ve dinlenme insanın sosyal ve psikolojik yapısını olumlu yönde etkileyen bir faktör oluşu göz önüne alındığında, kırsal rekreasyon alanlarının insan yaşamı ve sağlığı için taşıdığı önem her geçen gün biraz daha artmaktadır (Güner-Sever,2000:117). Bu nedenle kültür balıkçılığı yapılan sahalar besin ihtiyacını karşılaması yanında, peyzaj güzelliklerine dayalı olarak günübirlik rekreasyon sahaları bakımından da dikkat çekmektedir.

Turizm coğrafyasındaki en temel kavramlardan biri olan *rekreasyon* insanların boş zamanlarında yaptıkları faaliyetler olarak ifade edilebilir. Sanayileşme ve şehirleşmenin ortaya çıkardığı bu kavram hakkında bir çok tanım yapılmakla birlikte, insanın beden ve zihnini dinlendirmek, tazelemek ihtiyacı olarak ifade edilse pek de hatalı olmaz (Özgüç-2003:3). *Günübirlik rekreasyon sahaları*, geceleme olanağına sahip olmayan, büyük nüfus kitlelerinin yaşadığı şehirler çevresinde, günübirliğine gidiş ve dönüş yapılabilecek kadar yakın doğal güzelliklere sahip konumlarda gelişmişlerdir.

Araştırmamıza konu olan kültür balıkçılığı ve buna bağlı ortaya çıkan günübirlik rekreatif etkinlikler, Sürgü¹ Kasabası'nda yapılmaktadır. Söz konusu kasaba, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alır ve idari bakımdan da Malatya ilinin Doğanşehir ilçesi sınırları içinde kalır (Şekil 1).

Şekil 1. Lokasyon Haritası.

Sürgü kasabasında bulunan alabalık tesisleri, mesire ve piknik alanları bir bütün olarak *kırsal rekreasyon faaliyetlerini* teşkil etmektedir. Bu yerler mesafe bakımından şehre yakın, günlük gidilip-gelme özelliğinden dolayı *günlük tatil* olarak değerlendirilebilir. Örneğin söz konusu kasaba Doğanşehir ilçe merkezine 14 km, Malatya şehrine 70 km, Adıyaman şehrine 80 km lik bir mesafede bulunmaktadır. Bunun yanında kasabanın içinden geçirilen Malatya-Adana Devlet karayolu nedeniyle, bu yolda seyahat edenlerin de yaralanabileceği bir konuma sahiptir.

Sürgü Kasabası'nın Başlıca Coğrafi Özellikleri

Sürgü Ovası ve çevresindeki en yaşlı kayalar *Pütürge metamorfikleri* adıyla tanımlanan birimler oluşturur. Bu birimin üzerinde sahada geniş bir alanda bulunan *Malatya Metamorfikleri* yer alır. Muskovit, biyotit, şist ve genellikle mermer ve kristalize kireçtaşlarından oluşan bu birimin kalınlığı 1000 m'den fazladır. Kuvaterner ise yamaç

¹ Sürgü adının en eski hali Sargi iken, Memluklu-Osmanlı Döneminde Sürgi'ye dönüşerek günümüzde Sürgü halini aldığı sanılmaktadır (Yeşillikler Beldesi Doğanşehir-2003:45).

molozları ve alüvyonlarla temsil edilir (Canpolat, 2001:13-33). Sahanın bu litolojik yapısı kültür balıkçılığı için en temel şartlardan biri olan yeraltı su kaynaklarının bol olmasını sağlamıştır.

Sahasının bugünkü topoğrafik görünümünü kazanmasında tektonik hareketler belirleyici bir faktör olsa da, sonradan flüviyal etken ve süreçler baskın duruma geçmiştir. Bu oluşum ve gelişim sürecinde ortaya çıkan başlıca jeomorfolojik birimleri dağlar, platolar, ovalar ve vadiler oluşturur.

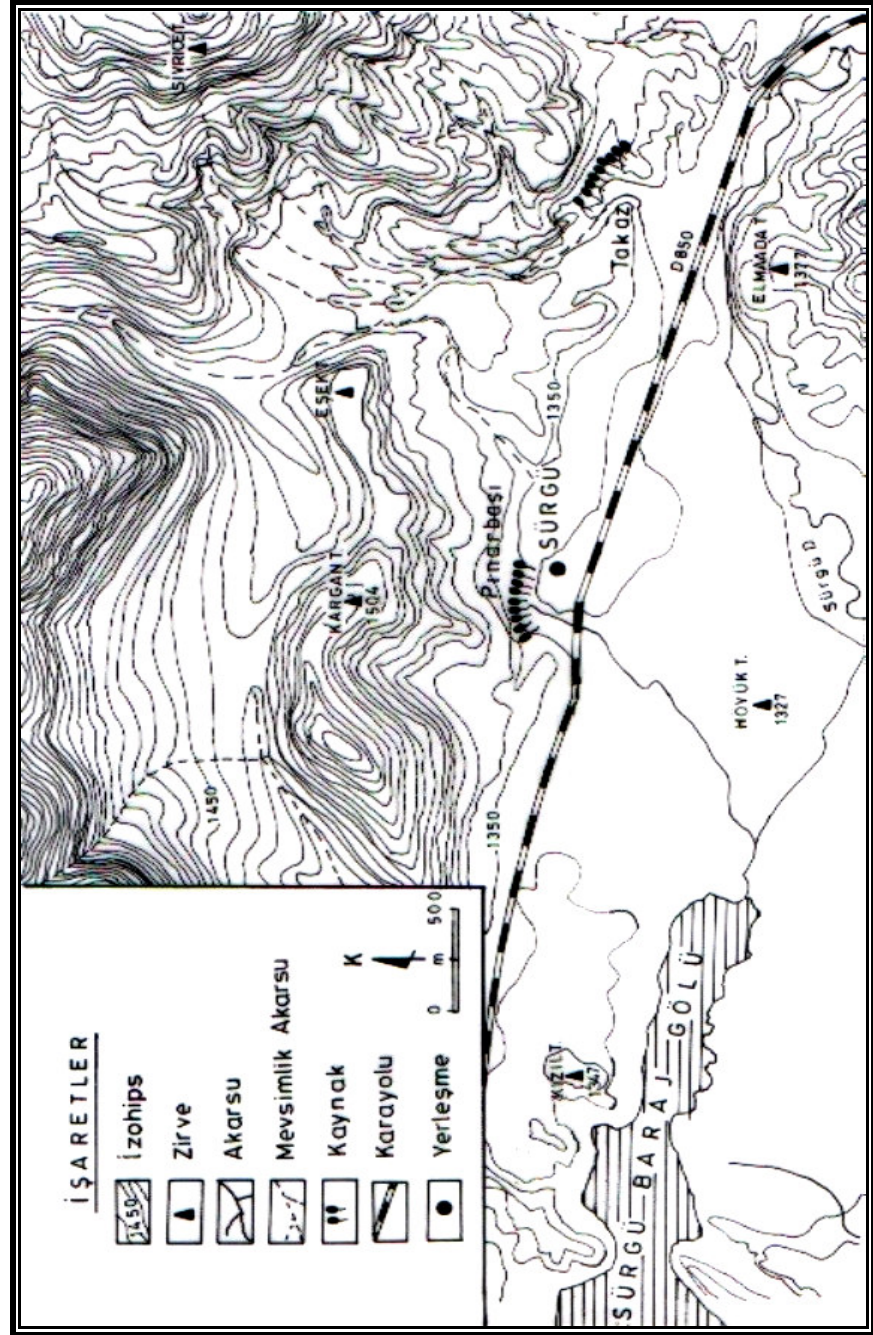
Güneydoğu Toroslara ait dağlar Sürgü Ovası'nın kuzeyinde (Kurudağ, Bozdağ) ve güneyinde (Malatya Dağları) birbirlerine paralel şekilde uzanmaktadır. Söz konusu dağların ortalama yükseltileri 1800-2200 m arasında değişmektedir. Dağlık kuşağın altında 1650-2000 m'ler arasında plato düzlükleri yer almaktadır.

Sürgü Kasabası'nın da üzerinde kurulduğu Sürgü Ovası Doğu Anadolu Fay (DAF) Zonu'nun bir kolu olan Sürgü fayına bağlı olarak oluşmuştur. Ovanın ortalama yükseltisi 1300 m civarındadır. Sürgü Ovası, çevredeki yüksek alanlardan mevsimlik akarsuların ve Sürgü Çayı'nın getirdiği alüvyonların birikmesiyle oluşmuş alüvyal tabanlı bir ovadır. Yüzölçümü 23 km² kadar olan ovanın 6 km² si Sürgü Barajı rezervuar sahası içinde kalmıştır (Şekil 2).

Karasal iklim koşullarının hüküm sürdüğü Sürgü ve çevresinde Doğanşehir ve Akçadağ meteoroloji istasyonuna verilerine göre yıllık yağış miktarı 535 mm (Doğanşehir), yıllık sıcaklık ortalaması ise 12,5 °C (Akçadağ) civarındadır. Söz konusu iklim koşullarına bağlı olarak saha da hâkim bitki örtüsünü *step* formasyonları oluşturur. Korunabilmiş alanlarda yer yer meşe (*Quercus*) ve ardıç (*Juniperus*) toplulukları da bulunmaktadır. Topografya, iklim ve bitki örtüsü altında oluşan başlıca topraklar ise kahverengi orman toprakları, alüvyal ve kolüvyal topraklardır.

Araştırma sahasındaki en önemli akarsuyu *Sürgü Çayı* oluşturur. Karakaya Tepesi yamaçlarından kaynaklarını toplayan Sürgü Çayı daha sonra Reşadiye Deresi ve Takaz (*Eşi benzeri olmayan* anlamında) suyu ile birleşerek *Göksu Çayı* adıyla Fırat Nehri'ne kavuşur. Söz konusu akarsu üzerine 1968 yılında sulama amaçlı *Sürgü Barajı*² inşa edilmiştir. Bunun dışında sahada *karstik* ve *fay* hatlarına bağlı olarak çok sayıda kaynak da vardır. Bunlar arasında en önemli kaynaklar kültür balıkçılığının da yörede kurulmasını ve gelişmesini sağlayan *Pınarbaşı* ve *Takaz kaynakları* oluşturmaktadır.

² Sürgü Barajı 1870 tarihinde bir bent olarak yapılmış, 1956 yılına kadar da toprak kanallarla sulama hizmetine devam etmiştir. Ancak bugünkü baraj kaya-toprak dolgu tipinde inşa edilerek 1968 yılında hizmete açılmıştır. Barajın temelden yükseltisi 59 m'dir.

Şekil 2. Topğrafya Haritası.

Yaklaşık 70 km² lik su toplama sahasına sahip olan söz konusu kaynaklardan Pınarbaşı kaynağının ortalama debisi 100 l/sn, Takaz kaynağının ise 400 l/sn kadardır (DSİ-Malatya 92. Şube Müdürlüğü kayıtlarından elde edilmiştir).

Sürgü'nün yerleşme tarihi Malatya şehrinin yerleşme tarihi kadar eskidir. Kasaba Doğu Anadolu Bölgesi ile Akdeniz Bölgesi'nin önemli merkezlerine ulaşımı sağlayan Güneydoğu Torosları'nın güneybatı kısmında bu yöne doğru açılan önemli geçiş güzergâhı (*Eski Halep yolu*) olması nedeniyle stratejik bir konumda yer alır (Göğebakan-2002:1-2). Bu önemine binaen yerleşmenin Hitit döneminde ortaya çıktığı sanılmaktadır. Kasaba daha sonra Roma, Bizans, Selçuklu, Danişmentli hâkimiyetinde kalmış ve 1178 yılında tamamen Selçuklu topraklarına katılmıştır. Uzun bir süre Memluklu-Osmanlı arasında mücadeleye sahne olan Sürgü 1516 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Göğebakan-2002:181-187). Nitekim Sürgü ve çevresi 1560'da Malatya Sancağı Besni kazasına bağlı *Subadra* nahiyesine tabi bir köy durumundadır (Yinanç-Elibüyük, 1983:XV.505).

Cumhuriyet döneminde ilk olarak 1928 yılında belediye statüsüne geçen yerleşme, daha sonra bu statüyü korumayarak köy idari birimine dönüşmüştür. Kasabada 1954'de tekrar belediye kurulmuş ve günümüzde de bu idari fonksiyonu devam ettirmektedir. Belediye örgütlü bir kasaba olan Sürgü nüfusu 6109 kişidir (DİE-2000).

Sürgü kasabasının ekonomisi *tarıma* dayalıdır. Tarım ürünlerinden elde edilen gelirin büyük bir kısmını buğday, fasulye, tütün ve şekerpancarı oluşturur. Ekonomik değer taşıyan başlıca meyveler elma ve kayısıdır. Hayvancılık ise büyük bir gelir kaynağı olmamakla birlikte ekonomiye katkısı azımsanmayacak ölçüdedir. Kasabada 1980'den sonra başlayan kültür balıkçılığı ve bunun ortaya çıkardığı rekreasyonel etkinlikler, giderek önem kazanan ekonomik sektörlerdir. Balık yetiştirme tesislerinde tamamen alabalık üretilmektedir. Hatırlanacağı üzere yaşam ortamı bakımından temiz, serin ve oksijen yönünden zengin suları tercih eden alabalık, özellikle etinin lezzetli ve besleyici oluşuyla tanınmaktadır. Genellikle alabalık yetiştiriciliğine uygun olan coğrafi şartlar rekreasyonel faaliyetlere de uygundur. Sürgü kasabası, bu iki özelliği bir arada bulunduğu bir yerdir.

Sürgü Kasabası'nda Kültür Balıkçılığının Gelişimi

Sürgü Kasabası'nda karstik ve fay hatlarına bağlı oluşan çok sayıda kaynak bulunmaktadır. Bu kaynakların akım ve rejimlerinin yeterli ve düzenli olması, suların fiziki ve kimyasal özellikleri, kasabada kültür balıkçılığı bakımından büyük bir potansiyel ortaya çıkarmıştır. Özellikle Pınarbaşı ve Takaz kaynakları ile 1968 yılında oluşan Sürgü barajı rezervuar sahası bu potansiyeli daha da artırmıştır. Ancak uzun bir süre bu

potansiyel değerlendirememiş ve kasabada balıkçılık amatör bir uğraş olmanın ötesine geçememiştir.

Kasabada kültür balıkçılığının ticari bir uğraş niteliği kazanması 1973 yılına kadar geriye gitmekle birlikte, asıl gelişme kazandığı dönem 1974 yılında *Sürgü Su Ürünleri Üretim ve Değerlendirme Kooperatifi*'nin kurulmasından sonradır (Fotoğraf 1). Bugün söz konusu kooperatif, hem alabalık üretimi hem de pazarlamasını yapmakta ve bundan da büyük başarı sağlamaktadır. Kasaba halkı kültür balıkçılığındaki bu gelişmeden etkilenerek 1980'den sonra balık tesislerini bir biri ardına açmaya başlamıştır.

Fotoğraf 1. Sürgü Su Ürünleri Üretim ve Değerlendirme Kooperatifi.

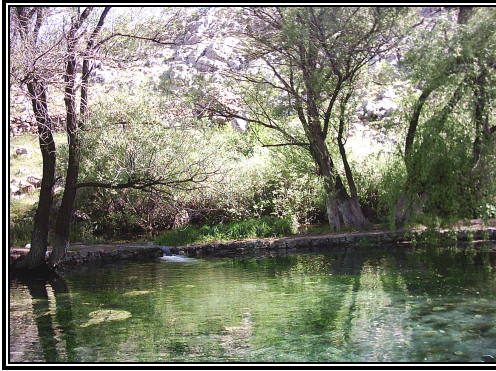
Sürgü'deki bu potansiyeli değerlendirmek ve yöre ekonomisine alternatif bir gelir kaynağı oluşturmak için, 1998 yılında Malatya İnönü Üniversitesine bağlı Sürgü Su Ürünleri Meslek Yüksel Okulu³ açılmıştır. Söz konusu okulun açılması kasabadaki kültür balıkçılığı için son derece önemli bir yatırımdır. Yüksek okul yöre halkına su ürünleri yetiştiriciliği konusunda bilgiler aktarmakta, görsel ve uygulamalı eğitim olanağı sağlamaktadır. Bu kurumun ve kooperatifin çalışmaları kasabada kültür balıkçılığının temel geçim kaynaklarından bir haline gelmesini sağlamıştır. Son yıllarda özellikle havuz balıkçılığı alanında hızlı bir gelişme meydana gelmiş ve buna bağlı olarak işletmede üretilen balık yavruları, çevre il ve ilçelerinde taleplerini karşılayacak düzeye ulaşmıştır. Şüphesiz kasabanın içinden D850 karayolunun geçmesi, aynı zamanda Adıyaman (2000 yılı nüfusu 178 538) ve Malatya (381 081) gibi büyük kentlere yakınlığı nedeniyle günübirlik rekreasyon sahası olarak değerlendirilmesi bu gelişmeyi etkileyen bir diğer faktördür.

Bilindiği üzere alabalık yetiştiriciliğinde *su ve yer seçimi* öncelikli konuların başında gelir. Sürgü kasabası da bu açıdan değerlendirildiğinde çok uygun koşullara sahip

³ Yüksekokul 1998 yılında 30 öğrenci olarak faaliyete geçmiş ve 1999-2000 eğitim-öğretim yılında ilk mezunlarını vermiştir.

olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim sahada alabalık yetiştiriciliğine uygun su kaynakları ve tesislerin kurulduğu yerler su akışını sağlayacak eğime (% 15-20) sahiptir. Yine kasaba ve çevresinde çevre kirliliğine neden olacak sanayi tesislerinin bulunmaması da önemli bir avantajdır. Ancak kasabadaki tarım alanlarında yoğun olarak gübre ve tarım ilaçlarının kullanılması, az da olsa kültür balıkçılığına zarar verebilir.

Şüphesiz kasabadaki balıkçılığın gelişmesinde Takaz kaynağının ayrı bir yeri vardır. Kaynağın tek çıkışı olmayıp onlarca gözeden oluşur. Kaynak Sürgü Kasabası'nın 1 km kadar güneyinde, 40'dan fazla gözeden çıkmaktadır. Bu kaynakların tümüne birden Takaz adı verilmiştir (Fotoğraf 2,3). Takaz kaynağı sahadaki diğer kaynak oluşumlarında olduğu gibi karstik ve faylı yapıya bağlı olarak gelişmiştir⁴. Takaz kaynağının debisi ise 400 l/sn kadardır. 26.04.2001 tarihinde kaynağın debisi 1,532 m³/sn olarak ölçülmüştür (DSİ-Malatya 92 Şube Müdürlüğü kayıtlarından elde edilmiştir). Kaynak sularının bir kısmı Doğanşehir ilçe merkezinin içme-kullanma su ihtiyacını karşılamak için 1983 yılında kanallara alınmıştır.

Fotoğraf 2,3. Sürgü Kasabasındaki kültür balıkçılığının gelişmesinde önemli rol oynayan Takaz kaynağı.

Hemen Takaz kaynağının doğusunda benzer özellikler gösteren Pınarbaşı kaynağı da kültür balıkçılığı için çok önem taşımaktadır. Takaz kaynağı gibi onlarca gözeden çıkan kaynak suları iki küçük havuza toplandıktan sonra Pınarbaşı mesire sahasına bırakılmaktadır (Fotoğraf 4,5).

Kuşkusuz bütün ticari amaçlı üretimlerde olduğu gibi kültür balıkçılığı için

⁴ Sahada yaygın olan Paleozoyik kireçtaşları iyi akifer özelliğe sahip olduğundan yağış sularının büyük bir bölümünü, çatlak ve yarıklar boyunca yeraltına sızdırırlar. Sızan bu sular az veya çok bir derinlikten sonra kırık hatlar boyunca yüzeye çıkmaktadır. Dolayısıyla bu şekilde meydana gelen kaynak suları hem litoloji hem de kırıklı yapının müşterek etkiyle oluşurlar. (Bu konuda geniş bilgi için bakınız: İzbrak, R.1990, s.74-82, Atalay, İ.1997,s.199-201, Önal, A.,1993,s.70-71)

yukarda belirtilen fiziki koşullar yanında pazarlama ve ulaşım imkânı da önem taşımaktadır. Bu açıdan da Sürgü çok uygun bir konum özelliğine sahiptir. Nitekim kasabanın içinden D850 Devlet karayolunun geçmesi kasabada alabalık üretimi ve günübirlik rekreasyon faaliyetlerinin hızla gelişmesini sağlamıştır.

Fotoğraf 4.5. Pınarbaşı kaynağı.

Sürgü kasabasında *Gökkuşuğu alabalığı* üretilmektedir. Kuzey Amerika kökenli *Gökkuşuğu alabalığı*⁵ (*Onchorynchus mykiss*) dünyada ve ülkemizde yetiştiriciliği en yaygın olan balık türüdür. Çevreye uyumu ve hastalıklara karşı daha dayanıklı olması gibi özelliklerinden dolayı, *Gökkuşuğu alabalığı* diğer alabalık türlerine göre daha yaygın olarak yetiştirilmektedir. Söz konusu balık yüksek sıcaklıklara, olumsuz çevre şartlarına daha dayanıklıdır. Ayrıca, çabuk büyüyen ve hızlı gelişen bir balık türüdür. Ortalama 1-1.5 yılda sofralık balık büyüklüğü olan 250-300 gr'a ulaştığından oldukça ekonomiktir (www.aquanpena.). Diğer taraftan önceleri Sürgü Çayı'nda bol miktarda bulunan *Kırmızı Pullu Alabalık* usulsüz yapılan avcılık sonucunda büyük oranda yok edilmiştir.

Kuşkusuz alabalık tesislerinin kurulabilmesi için suyun uygun sıcaklıkta, temiz, berrak ve devamlı olması gerekir. Su, her şeyden önce, balığın hayatını geçirdiği yerdir. Bundan dolayı suyun miktarı ve kalitesi çok önemlidir. Alabalık yetiştirilen suların oksijen miktarının 9 mg/lit, PH'nın 7.0-8.5 arasında olması gerekmektedir. Ayrıca alabalık yetiştirilecek suyun yaz-kış sıcaklığı fazla değişmemeli ve sıcaklık 20 °C'yi

⁵ *Gökkuşuğu alabalığının* Türkiye'de yetiştiriciliği 1970'li yıllarda kamu ve özel girişimciler tarafından başlatılmıştır. Dünya genelindeki kültür balıkçılığının gelişimine koşut olarak ülkemizde de özellikle üstün yetiştirme avantajları nedeniyle *Gökkuşuğu alabalığı* üretimi büyük aşamalar kat etmiştir. Önceleri küçük işletmeler tarafından gerçekleştirilen *Gökkuşuğu alabalığı* üretimi, 1990'lı yıllardan itibaren bütünleşmiş üretim tesislerine dönüşmüştür. *Gökkuşuğu alabalığının* çevre koşullarına çok iyi uyum göstermesi yanında özellikle yüksek sıcaklıklara dayanıklı olması, aktif yem alması nedeniyle yemlenmesinin kolay olması ve yemi değerlendirilmesinin daha iyi olması yönünden iyi bir büyüme göstermektedir (www.aquanpena.netfirms.com).

geçmemelidir (www.bahce.biz). Dolayısıyla alabalık yetiştiriciliğinde aranan su özelliklerinin hemen hepsi Pınarbaşı ve Takaz sularında mevcuttur (Tablo 1). Bu nedenle söz konusu kaynaklar alabalık yetiştiriciliği için son derece uygundur.

Tablo 1. Sürgü Takaz kaynaklarının bazı özellikleri.

Sıcaklık	11 °C (yaz-kış değişmiyor)
Oksijen	10,5 mg/l
Askıda katı madde	18 mg/l
PH	7,3

Kaynak: KÜÇÜKBAY, F. Z., ve Diğerleri-2004.

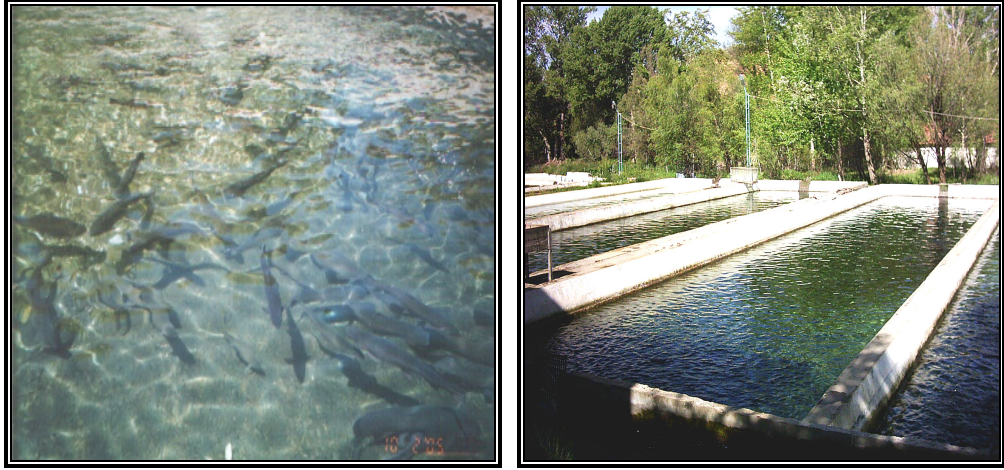
Takaz Kaynağı'nın hemen yanında kurulan Sürgü Su Ürünleri Üretim ve Değerlendirme Kooperatifi başlıca üç kısımdan oluşur. Kuluçka binası, havuzlar ve işletme binasıdır. Kuluçka binasında sağım yeri, yumurta çıkış ve büyütme işleri yapılmaktadır. Tesisteki havuzlar genellikle küçük, dar ve uzun kanal şeklindedir. Alabalıklar genellikle sonbahar ve kışın yumurta vermekle birlikte, sadece ocak ayında sağım yapılır. Yaklaşık 1 kg ağırlığındaki dişi bir balık ortalama 1500 civarında yumurta verebilmektedir. Yumurtalardan 10 °C lik su sıcaklığında yaklaşık bir ay içerisinde yavrular çıkar. Yavrular 1-1.5 aylık oluncaya kadar, kuluçka binasındaki yalalarda beslenirler. Daha sonra kuluçka binasının dışındaki 25-30 cm derinliğindeki yavru büyütme havuzlarına alınırlar. 20-40 g oluncaya kadar burada büyütülürler. Bu dönemde alabalık yavrularının gelişmesi çok hızlı olmakta, büyümelerinde de farklılıklar görülmektedir. Bunun için yavrular büyüdükçe ve farklılaştıkça seyretme yapılmaktadır.

Yavru alabalıklar çok sık yem yerler. Yavru döneminde günde 5-6 öğünle başlayan yemleme, yavrular beslenme havuzlarına alınmaya kadar günde 2-3 öğüne indirilir. 30-40 gram ağırlığına ulaşan balıklar, beslenme (büyütme) havuzlarına alınırlar. Yetişkin alabalıklar, günde 3 öğün yemlenmektedir. Dolayısıyla alabalık yetiştiriciliğinde tüm masrafların % 60-65'ini yem teşkil eder.

Sürgü'deki alabalık tesislerinde kullanılan balık yemi Kahramanmaraş'tan getirilmektedir. Ancak bu ilde de balık yemi üretilmemekte olup İzmir'den getirilmektedir. Dolayısıyla maliyet artarak balık yeminin 1 kg'na KDV hariç 8.8 cent (11,88YTL) ödenmektedir (2004). Ayrıca ücretin tamamı peşin ödenmektedir. Sürgü Su Ürünleri Üretim ve Değerlendirme Kooperatifi'nde, 2004 yılında ayda yaklaşık 5 ton yem tüketmiştir. Yukarıda belirtilen yem fiyatı göz önüne alınırsa ayda yaklaşık 600 YTL, yılda ise 7200 YTL sadece yem için harcanmaktadır.

Yavru alabalıklar iyi bir bakım ve yemlenme ile 10-13 ay arasında 250-300 grama ulaşırlar. Bu büyüklük balığın pazarlanabileceği büyüklüktür. Alabalıklar pazarlanmadan

birkaç gün önce yemleme kesilir. Balıklar etlerinin daha lezzetli olması için temiz, berrak ve hızlı akışlı kanal veya havuzlara alınır (Fotoğraf 6,7).

Fotoğraf 6,7. Sürgü Su Ürünleri Üretim ve Değerlendirme Kooperatifindeki havuzlardan bir görünüş.

Kasabadaki Değirmen, Karacalar ve Bolcalı alabalık yetiştirme çiftlikleri, tesis ve üretim özellikleri bakımından Sürgü Su Ürünleri Üretim ve Değerlendirme Kooperatifine benzerlik göstermektedir. Değirmen alabalık tesislerinde son birkaç yıldır ilave havuz yapımı halen devam etmektedir (2005). Bütün tesislerde, yıllar arası değişmekle birlikte yaklaşık olarak 45-50 ton yem tüketilmektedir. Ayrıca tesislerde balığın büyümesini hızlandıran hormonlu yem kullanımına rastlanmamıştır.

Kasabadaki Alabalık Tesisleri, Üretim ve Pazarlama

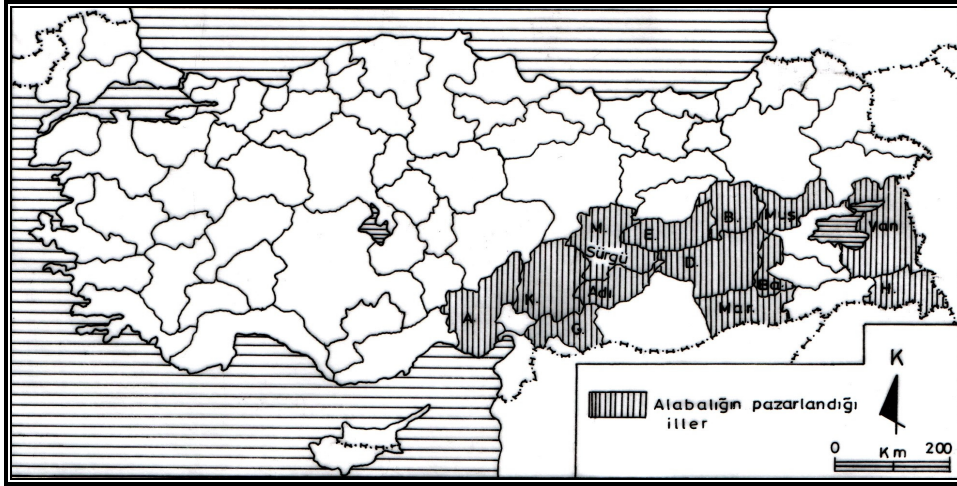
Kuşkusuz kültür balıkçılığı üretim ve pazarlama şartları ile doğrudan ilgilidir. Kasabada Sürgü Su Ürünleri Alabalık Kooperatifi dışında 13 kadar alabalık tesisi bulunmaktadır. Bunlardan sadece Karacalar, Değirmen ve Bolcalı Alabalık tesislerinde yavru balık üretimi yapılmakta diğerlerinde ise havuzlarda yetiştirilen balıklar, besin ihtiyacını karşılamak üzere satışa sunulmaktadır.

Yavru balık üretimi yapan tesislerde yetiştirilen alabalıkların bir kısmı il içine dağıtımı yapılırken, bir kısmı da il dışına pazarlanmaktadır (Tablo 2). İl dışına pazarlanan yavru alabalık ve alabalık miktarları hakkında herhangi bir kayıt tutulmamıştır. Bunun yanında kasabadaki üreticilerle yapılan görüşmelerde de sağlıklı bilgi sağlanamamıştır. Ancak yetersiz bilgilere rağmen, satılan balıkların büyük bir bölümünün Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki önemli merkezlere olduğu anlaşılmıştır (Şekil 3).

Tablo 2. Sürgü Kasabası'ndaki alabalık tesisleri ve üretim miktarları.

Alabalık Tesisinin Adı	Kuruluşu	Kapasitesi (ton)	Pazarlama
Sürgü Kooperatif (Yavru)	1982	40	Malatya, Adıyaman, Gaziantep, Muş, Diyarbakır, Elazığ, Van, Kahramanmaraş, Hakkâri, Bingöl, Mardin, Batman, Elazığ
Karacalar (Yavru)	1986	25	K.Maraş, Gaziantep, Adana,
Değirmen (Yavru)	1982	30	K.Maraş, Gaziantep, Adıyaman,
Bolcalı (Yavru)	1989	120	Malatya, Adıyaman, Gaziantep, Muş, Diyarbakır, Elazığ,
Çobanlar	1995	10	Lokanta
Gökkuşuğu	1986	8	Lokanta
Çardak	1998	3	Lokanta
Çavlan	1997	10	Lokanta
Mavi Akım	2000	3	Lokanta
Sunpet	2003	2	Lokanta
Pınarbaşı	1980	10	Lokanta (Mesire yeri)
Ali Dayının Yeri	1990	4	Lokanta
Huzur	1990	20	Lokanta
Kanaat Et Lokantası	2001	10	Lokanta
Toplam		295	

Kaynak: Sürgü Su Ürünleri Alabalık Kooperatifi (2004).

Şekil 3. Alabalığın pazarlandığı başlıca iller.

Sürgü Su Ürünleri Üretim ve Değerlendirme Kooperatifi ve diğer tesislerde alabalık üretimi yıllara göre büyük değişiklik gösterse de ortalama olarak yılda 250-300 ton alabalık üretildiği söylenebilir. Sürgü Su Ürünleri Üretim ve Değerlendirme Kooperatifinde 2004 yaz ayında (Temmuz) 1 kg alabalık 6 milyon TL iken, diğer

tesislerde 5,5 milyon TL ye kadar satılmaktaydı. Yine aynı yıl Kooperatif yaklaşık 10 gr gelen yavru balıkların tanesini 150 bin TL den satışa sunmaktaydı. 2005 yaz sezonunda (Haziran) sahada yapılan araştırmalarda alabalığın kilosu üretimdeki fazlalık ve sezonun yeni başlaması nedeniyle 5 YTL, yavru alabalıkların tanesi de 30-40 Yeni Kuruşa satılmaktaydı.

Kooperatif dışındaki diğer tesislerde gelir gider defteri tutulmadığından yıllar arasındaki satış miktarlarını ortaya koymak oldukça güçtür. Kooperatifteki defterlerde ise kayıtlar sağlıklı tutulmasa da üretim ve pazarlama hakkında bir fikir vermektedir. Yıllar arasında satışta büyük dalgalanmaları olsa da 2000 yılından sonra kasabada tesis sayısının artmasına bağlı olarak kooperatifteki satışların azalması dikkat çekicidir (Tablo 3).

Tablo 3. Sürgü Su Ürünleri Üretim ve Değerlendirme Kooperatifinde 2000-2003 yıllarında satılan balık miktarları.

Yıl	Satılan balık adeti	Gelir (TL)
2000	196 324	30 milyar
2001	210 000	35 milyar
2002	103 000	40-45 milyar
2003	53 000	35-40 milyar

Kaynak: Sürgü Su Ürünleri Üretim ve Değerlendirme Kooperatifi Hesap Defterinden.

Balık yetiştiriciliğinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla büyük bir potansiyele sahip olan baraj göllerinde Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (DSİ) arasında 1994 yılında yapılan bir protokolle ağ kafeslerde su ürünleri yetiştiriciliğine başlanmıştır. Bu amaçla Sürgü baraj göl yüzeyinin yaklaşık %1'i kafes balıkçılığına ayrılmıştır (Fotoğraf 8). Kafeslerde daha çok alabalık yetiştirilmekle birlikte kafes dışında sazan da bulunmaktadır. Sürgü Su Ürünleri Meslek Yüksek Okuluna ait iki adet kafeste alabalık üretimi yapılmaktadır.

Fotoğraf 8. Sürgü Barajı'nda yer alan kafes balıkçılığı sahasından bir görüntü.

Sürgü Kasabası'nda Rekreatif Etkinlikler

Sürgü kasabasında en önemli günübirlik rekreasyon sahasını Takaz kaynağının hemen 20 m kadar yakınında kurulmuş olan Takaz Alabalık Tesisi oluşturur. Başlangıçta Sürgü Su Ürünleri Alabalık Kooperatif sahası durumunda iken daha sonra artan talep karşısında rekreasyon sahası genişletilmiştir. Bir süre Kooperatif tarafından işletilen tesis sonradan özelleştirilmiştir.

Söz konusu günübirlik rekreasyon alanı, doğal ortamda piknik yaparak eğlenmek ve dinlenmek isteyenler için çok uygun koşullara sahiptir. Ancak, bu sahada konaklama tesisleri olmadığından ziyaretçilerin tamamı günübirlik gelmektedir. Günübirlik rekreasyon sahasında ziyaretçilerin beslenme ihtiyacına yönelik büyük bir kır lokantası bulunmaktadır. Lokanta alanında aynı anda 300 kişiye hizmet verilebilmektedir. Bunun yanında tesis çevresi, mesire yeri olarak çok iyi koşullara (ağaçlık olması) sahip olduğundan ziyaretçiler piknik yapma imkânına sahiptirler (Fotoğraf 9,10). Ancak, özellikle hafta sonları günübirlik rekreasyon alanına gelen ziyaretçilerin sayısının fazla olması, kontrolsüz piknik yapılmasına neden olur. Çevredeki ağaçlık alana dağılan ziyaretçiler doğal çevreye zarar vermekte ve görüntü kirliliğine yol açmaktadır.

Fotoğraf 9,10. Takaz mesire alanı.

Günübirlik rekreasyon sahasının hemen yanı başında Sürgü Su Ürünleri Alabalık Kooperatifi ve Değirmen Alabalık Yetiştirme Tesislerinin olması, ziyaretçilere önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Özellikle son yıllarda söz konusu günübirlik rekreasyon sahasına ilgi giderek artmaktadır. Ziyaretçilerin en yoğun olarak geldikleri devre Mayıs-Ekim ayları arasındadır. Ancak sıcaklığın yıl içindeki gidişine bağlı olarak belirtilen süre kısalmakta veya

Sürgü Kasabası'nda...

uzayabilmektedir. Kasabadaki tesislerde genellikle kapalı mekânlar olmadığından geçiş mevsimlerinde pek rekreasyonel faaliyetler yapılmamaktadır.

Ziyaretçilerin büyük bir bölümü Doğanşehir, Malatya ve Adıyaman'dan gelseler de, karayolunda özel otolarıyla seyahat edenlerin sayısı da az değildir. Nitekim adı geçen yerleşim yerlerinden gelenler nedeniyle hafta sonu bir yoğunluk yaşanmasına rağmen, diğer günlerdeki ziyaretçilerin çoğu, D850 karayolunda seyahat eden kişiler oluşturur (Fotoğraf 11,12). Nitekim tesisin hemen girişinde yol kenarına park etmiş otomobillerin birçoğunun il dışından (Şanlı Urfa, Gaziantep, Adana, Mersin, Osmaniye, Kahramanmaraş, Elazığ) olması bunu doğrulamaktadır.

Fotoğraf 11,12. Sürgü Kasaba merkezinden geçen D850 karayolu boyunca çok sayıda alabalık tesisleri bulunmaktadır.

Takaz alabalık tesislerinde altyapı hizmetlerinin yeterli olduğu söylenebilir. Elektrik, su ve benzer hizmetlerde pek bir sorun görülmemektedir. Gelen ziyaretçilerin eğlenebileceği veya çocukları için parklarının yetersizliği rekreasyon sahasının en önemli eksikliğidir. Ancak piknik yapmak, manzara seyri ve yürüyüş gibi rekreasyon etkinlikleri için oldukça uygundur. Bunun yanında ziyaretçilerin en büyük eğlencesi Değirmen ve Sürgü Su Ürünleri Alabalık Kooperatif sahasını gezmeleridir. Onlarca havuzun bulunduğu bu alanda kontrollü bir şekilde ziyaretçilerin alabalık havuzlarını görmesine izin verilmektedir. Ayrıca piknik sahasındaki yapay göllerde olta ile balık avcılığı da ziyaretçilere büyük bir keyif vermektedir.

Bir diğer rekreasyon sahası, Pınarbaşı kaynak sularının çıktığı alanda bulunmaktadır. Bu alanda bir kır lokantası bulunsa da, burası daha ziyade manzara güzelliğine bağlı olarak ziyaretçiler tarafından mesire alanı olarak değerlendirilmektedir. Mesire sahasında büyükçe bir havuz yanında, içme suyu ihtiyacını karşılayacak çeşmeler de vardır. Ayrıca bu çeşmelerden biri hafif maden suyu özelliği de taşımaktadır. Ne var ki debisinin az olması ve bilinen maden suyu özelliğinde olmaması nedeniyle işletilmesi söz konusu değildir (Fotoğraf 13,14).

Fotoğraf 13,14. Pınarbaşı Mesire sahasında büyük bir yapay havuz bulunmaktadır.

Kasabada potansiyeli en yüksek günübirlik rekreasyon sahasını 1968 yılında sulama amaçlı inşa edilen Sürgü Barajı'dır. Yaklaşık 6 km² lik Sürgü Barajı rezervuar sahasını bir kısmında kafes balıkçılığı yapıldığı daha önceden belirtilmişti. Ulaşım kolaylığına rağmen bugün göl çevresinde ziyaretçilerin yararlanabileceği herhangi bir tesis bulunmamaktadır. Yeterince ağaçlandırma yapılmadığı için göl çevresi de mesire yeri olarak da kullanılmamaktadır. Gerçi DSİ 92 Şube müdürlüğüne ait bazı yeşil alanlar bulunsa da buraların ziyaretçiler tarafından her zaman kullanılmasına izin verilmemektedir.

Pınarbaşı kaynağı ve Sürgü Barajı'nın göl sahası günübirlik rekreasyon etkinlikler bakımından, doğal taşıma kapasiteleri nispeten yüksektir. Belirtilen sahalardan değerlendirilmesi halinde hem artan ziyaretçi talebi karşılanabilir hem de Takaz günübirlik rekreasyon sahasına yoğun ziyaretçi akınının önüne geçilebilir. Bunun yanında başta *Sunpet* olmak üzere diğer alabalık lokantaları da, son yıllarda olanaklarının (kamelyalar, havuzlar, şelaleler) artırılması ile özellikle karayolunda seyahat edenlerin uğrak yerleri haline almışlardır.

Kasabadaki günübirlik rekreatif etkinlikler ticari yaşama da canlılık kazandırmaktadır. Piknik için satılan malların yanında Sürgü'de yetiştirilen meyve ve sebze satışlarında da bir artış olmaktadır. Çiftçi aileler karayolunun kenarında birinci elden ürünlerini satarak daha çok kar ederken, ziyaretçilerde taze olan bu ürünlere büyük rağbet göstermektedir. Özellikle yörede birinci sınıf *dermason fasulyesi* en fazla satılan ticari ürünler arasındadır.

Günübirlik rekreatif faaliyetler çoğunlukla mevsimlik olsa da büyük bir istihdam da oluşturmaktadır. Tarım işçisi olarak çalışan pek çok genç, alabalık tesislerinde veya

lokantalarda iş bulmaktadır. Yaz aylarında bu şekilde çalışanların sayısı 100 kişinin üzerine çıkmaktadır.

Kasabada konaklama olanakları oldukça az olmakla birlikte karayolunun kenarındaki Sumpet tesislerinin açılması bu eksikliği büyük oranda gidermiştir. Söz konusu tesis Sürgü'nün 1 km batısında Malatya-Adana karayolu kenarında kurulmuştur. *Sunpet Takaz Konaklama Tesisleri* 11 oda ve 21 yatak kapasitesi ile modern bir motel görünümüne sahiptir. Ayrıca büfe, balık lokantası ve havuzları ile birinci sınıf bir konaklama yeri niteliği de taşımaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Sürgü kasabası alabalık üretimi, yetiştirilmesi ve günübirlik rekreasyonel etkinlikler bakımından oldukça uygun koşullara sahiptir. Bu potansiyelin değerlendirilmesi hem yöre halkı hem de ülke ekonomisi açısından önemli getiriler sağlayacaktır. Fakat söz konusu potansiyelin toplumun bugün ve gelecekteki ihtiyaçlarına bu haliyle cevap verebilmesi oldukça güçtür. Bu nedenle söz konusu potansiyel alanların, daha yüksek fayda sağlayabilecek şekilde yeniden düzenlenmesi, belirtilen önerilerin göz önüne alınması yararlı olacaktır.

Sahada yapılan incelemelerde, alabalık üretim ve yetiştirme tesislerin istenilen standartların altında olduğu tespit edilmiştir. Tesislerde en önemli eksiklikler hizmet binalarının (kuluçkahane, soğuk hava deposu, satış yeri, büro vb.) ve su dinlendirme havuzlarının yeterli düzeyde olmamasıdır. Bu eksikliklerin giderilmesi ile kasabadaki alabalık üretim tesisleri daha modern bir duruma gelebilir.

Tesislerde alabalık üretiminde kullanılan sular, diğer alabalık çiftliklerinde ya da tarım alanlarında kullanıldığından mutlaka filtre ile suların temizlenmesi gerekmektedir. Bunun için kullanılan ve inşaat eleklerine benzeyen süzgeçlerin yeterli olduğunu söylemek güçtür. Kasabadaki tesislerde kullanılan sular sonunda Sürgü Baraj gölünde toplandığından gelecekte gölün kirlenmemesi için bir takım önlemlerin alınması gerekmektedir. Ayrıca Pınarbaşı ve Takaz kaynak çıkışlarının üstü ve çevresi kapatılmalıdır.

Balık yetiştiriciliği, hem yeni bir iş alanı olması, hem de çok değişik faktörlerden etkilenmesi, dolayısıyla, bilgili ve nitelikli insan gücüne ihtiyaç gösterir. Bu nedenle kasabada Su Ürünleri Meslek Okulu'nda alabalık üretme ve yetiştiriciliği ile uğraşan kişilere yönelik olarak bilgilendirici seminerler verilmesi ve yerinde bazı bilgilerin uygulamalı olarak gösterilmesi yararlı olacaktır. Ayrıca Su Ürünleri Meslek Okulu ve Sürgü Su Ürünleri Üretim ve Değerlendirme Kooperatifi arasındaki işbirliğinin daha da

geliştirilmesi gerekmektedir. Sürgü Su Ürünleri Üretim ve Değerlendirme Kooperatifi ve diğer tesisler yeterli miktarda yavru alabalık ve yumurta ihtiyacı sağlamaktadır. Gelecekte artan talebi karşılamak için mutlaka havuz sayısı artırılmalı ve ek binalar yapılmalıdır.

Alabalık üretme ve yetiştirme tesislerinin kurulması için yapılması gereken harcamaların yüksek olması ve prosedür işlemlerin fazlalığı da önemli bir sorundur. Bu sorunları önlemek için, büyük kuruluşlarca yöredeki alabalık üreticisini teşvik amacıyla borçlandırma yapılması, tesis kurulması, yavru sağlanması, yem sağlanması ve elde edilen ürünün pazarlanmasında yardımcı olunması gibi alternatifler üzerinde durulabilir. Ayrıca, balık yetiştirme tesisleri kamu arazileri ise söz konusu arazilerin, kurulacak işletmeye tahsisi veya işletme haklarının kiralanması sağlanmalıdır. Bunun yanında gelecekte bazı sorunlar yaşamamak için de mutlaka tesis sayısına sınırlandırma getirilmelidir. Yeni tesisler kurma yerine mevcut tesislerin modernize edilmesi daha rasyonel çözüm gibi görünmektedir.

Bilindiği üzere balık yemlerinin pahalı olması üretimi ve karlılığı azaltıcı bir etki yapmaktadır. Nitekim balık yetiştiriciliğinde işletme giderlerinin yaklaşık % 60'ı yemden kaynaklanır. Yemin ikinci elden alınması maliyeti daha da artırmaktadır. Bu nedenle Kahramanmaraş'tan getirilen yem maliyetini azaltmak için İzmir'den direkt olarak getirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca Malatya ilinin kültür balıkçılığı potansiyeli de dikkate alınarak söz konusu ilde bir yem fabrikasının kurulması düşünülebilir.

Ülkemizde birçok doğal ve beşeri turistik kaynakların değerlendirmesinde yaşanan sorunlardan biri *tanıtım* sorunudur. Sürgü Kasabası'nda yapılan kültür balıkçılığı ve bunla ilişkili tesisleri tanıtan *broşürler* hazırlanmalı, bölgede yer alan yazılı ve görsel medya aracılığı ile tanıtımı yapılmalıdır. Bunun yanın da kasabanın içinden D850 karayolu geçtiğinden kasabanın girişinde ve çıkışındaki reklâm panolarının sayısının artırılması yararlı olabilir.

Kasabada ziyaretçilerin veya karayoluyla seyahat edenlerin konaklayabileceği tesis yeterli değildir. Bu nedenle motel ve pansiyon sayısı artırılmalıdır. Hemen kasabanın çıkışındaki verimsiz ve kıraç düzlükler motel ve pansiyon kurmaya oldukça elverişlidir. Gerekli görülen noktalarda piknik yerleri, koşu ve gezi parkuru, kamp yerleri, spor alanları gibi aktif rekreasyon sahaları tesis edilebilir.

Hemen bütün tesisler donanım eksikliği nedeniyle yaz sezonunda faaliyet göstermektedir. Oysa başta Pınarbaşı ve Takaz mesire alanlarına en azından bahar aylarında hizmet verecek kapalı mekânlar yapılsa hem gelir durumu iyileşecek hem de daha iyi hizmet verecek yatırımlar için ekonomik kaynak sağlanmış olacaktır.

Malatya-Adana karayolundaki duble yol çalışmalarının henüz tamamlanmamasına rağmen, kasabaya ulaşımında herhangi bir sorun yoktur. Ancak Pınarbaşı ve Takaz tesislerine giden yolların standardı mutlaka yükseltilmelidir. Bunun yanında son derece yetersiz olan oto park alanları genişletilmeli ve çocuk oyun parkı yapılmalıdır.

Tesislerde alabalık yanında yöresel yemekler de sunulmalıdır. Özellikle yörede *Polat köftesi* olarak tanınan *içli köfte* başta olmak üzere, sac böreği (Gözleme), bazlama, hinkel, kenger yahnisi gibi yöresel yemekler burada sayılabilir. Sürgü baraj gölü kenarında büyük bir kır lokantası yapılması düşünülebilir.

Yukarıda belirtilen önerilerin dikkate alınması halinde Sürgü'deki kültür balıkçılığı ve buna bağlı ortaya çıkan rekreatif alanlardaki tesisler yöre ve bölge halkına daha iyi hizmet verebilecektir.

KAYNAKLAR

Anonim, Yeşillikler Beldesi Doğanşehir,(2003), *İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Kültür ve Sanat Dergisi*, Yorulmazlar Ofset, Malatya.

ARISOY, S., “1963-1964, Türkiye’de Balıkçılığın Reorganizasyonu”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 22-23, s.113-147, İstanbul.

ATALAY, İ., (1997), “Karstic Sources in Malatya Province, East of Turkey”, *Proceedings Of The International Symposium On Water Tracing Portoroz/Slovenia 26-31 May*, Tracer Hydrology 97,Kranjc(ed.), Balkema, Rotterdam.

CANPOLAT, C., (2001), *Sürgü Ovası-Kurucaova (Malatya) Depresyonu ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojisi*, Fırat Üniv. Sosyal Bil. Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.

DİE-2000, *Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Etkileri*, Ankara.

DOĞANAY, H., (1998), *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, Çizgi Kitabevi, Konya.

DOĞANAY, H., (2001), *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Çizgi Kitabevi, Konya.

DOĞANAY, S., ALIM, M., (2003), “Coğrafi Bir Tanıtım: Yedigöller (Uzundere) Günöbirlik Rekreasyon Alanı”, *Atatürk Üniv. Fen-Edb. Fak. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:3, Sayı:30, s.127-137, Erzurum.

DSİ- Malatya 92. Şube Müdürlüğü kayıtları.

GÖĞEKAKAN, G., (2002), *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)*, Malatya Belediyesi Kültür Yayınları No:6, Uğurel Mat., Malatya.

GÜNER, İ., SEVER, R., (2000), “Az Bilinen Bir İçme: Aşağıispendere İçmeleri”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:35, s.105-122, İstanbul.

İZBIRAK,R., (1990), *Sular Coğrafyası*, Öğretmen Kitapları Dizisi. İstanbul.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2006 16 (2)

KÜÇÜKBAY, F. Z, ÖRÜN, İ., YAZLAK, H., ÖZTÜRK, E., (2004), “Bazı Ağır Metallerin (Bakır, Kurşun ve Krom) ile Selenyumun Gökkuşığı Alabalığı (*Oncorhynchus mykiss*, W.1792) E Vitamini Düzeylerine Etkisi”, *XVIII. Ulusal Kimya Kongresi*, 5-9 Temmuz 2004, Kars.

ÖNAL, A., (1993), “Derme Karst Kaynağı ve Geliştirilmesi”, *TMMOB, Jeoloji Mühendisliği Yayın Organı*, Sayı:42, s.64-73, Ankara.

ÖZGÜÇ, N., (2003), *Turizm Coğrafyası. Özellikler ve Bölgeler*, Çantay Kitapevi, İstanbul.

Su Ürünleri Semineri, (1988), İstanbul Ticaret Odası Yay No. 21, Can Mat. İstanbul.

YİNANÇ, R., ELİBÜYÜK, M., (1983), *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1530)*, Gazi Üniv. Yay. No.31, Gazi Eğitim Fak. Yay. No:1, Ankara.

ekutup.dpt.gov.tr/gida/ugbs/beslenme.pdf, strateji.pdf

<ftp://ftp.fao.org/FI/STAT/snapshots/02vs01.pdf>, <http://www.fao.org/>

<http://www.die.gov.tr/>

<http://www.tarim.gov.tr/arayuz/6/icerik.asp?efl=balikcilik/index.htm&curdir=hizmetler>

www.aquanpena.netfirms.com

www.bahce.biz/hayvan/ala4.htm

www.tarimkredi.org.tr/modules.php?name=Content&pa

www.zmo.org.tr/etkinlikler/6tk05/039fikriyadin.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 63-72, ELAZIĞ-2006

YUNUS EMRE’NİN NUR-I MUHAMMEDÎ ANLATIMININ TÜRK YARATILIŞ DESTANLARIYLA BENZERLİĞİ

*The Resemblance of The Way of Describing The Glory of Muhammad of
Yunus Emre with Turkish Creation Epics*

Zülfî GÜLER

Fırat Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Elazığ.

zguler@firat.edu.tr.

ÖZET

Yunus Emre’nin bir manzumesinde, kuş, göl ve su sembolleri kullanılarak Hz. Muhammed’in ve diğer peygamberlerin yaratılışı anlatılmıştır. Kuş, göl ve su motifleri, Türk Yaratılış Destanlarında da vardır. Bu destanlardaki ifade tarzı ve motifler ile, Yunus Emre’nin manzumesi arasında benzerlik görülmektedir. Ancak destanlarda yeryüzünün yaratılışı anlatılırken, Yunus, aynı semboller ve anlatım şekliyle, tasavvufun “Nur-ı Muhammedî” inanışını ifade etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, er, destan, Nur-ı Muhammedî, peygamber.

ABSTRACT

The creations of Muhammad and the other Prophets have been told by using bird, lake and water symbols in a poem of Yunus Emre. There are also bird, lake and water motifs in Turkish Creation Epics. It is seen that there is a similarity between Yunus Emre’s poems and the manner of telling and motifs in these epics. Yunus expressed the belief of the Glory of Muhammad (Nur Muhammad) of the Islamic Mysticism, using the same symbols and expressions.

Key Words: Yunus Emre, Man (capable man), Epic, The Glory of Muhammad, Prophet.

KONU

Tasavvuf, İslâmî Türk Edebiyatını ilk şair ve yazarlarından beri etkilemiş; hemen bütün şairlere ilham ve ifade kaynağı olmuş bir düşünce ve inanç sistemidir. Yunus Emre de bu edebiyatın başlangıcı sayılabilecek bir zamanda; 13. asrın ikinci yarısı ile 15. asrın başında yaşamış mutasavvıf bir şairdir. Onun şiirleri (ilâhîleri), Türk halkı arasında, Allah ve Peygamber sevgisinin, tasavvufî düşüncenin yayılmasında, Mevlid ile beraber, çok etkili olmuştur.

Vahdet-i vücud ve buna bağlı olarak tecelli, yani ilk ruhtan başlayarak ruhların, meleklerin, yerin, göğün, evrenin, tüm varlığın var olma meselesi, tasavvuf inancının temelini teşkil etmektedir. Peygamberimiz Hz. Muhammed'in varlığı, Allah katındaki, peygamberler, insanlar ve melekler arasındaki yeri; evrenin yaratılışındaki rolü ve önemi; kendi cismanî varlığından önceki ve sonraki mahiyeti konuları üzerinde tasavvuf ehli çok düşünmüş ve fikirler üretmişler; şairler de bu fikirleri mazmun ve sembollerle şiirleştirmişlerdir.

Yunus Emre Divanında¹, birçok manzumede bir tahkiye üslubu göze çarpar. O, bir manzumesinde de peygamberlerin yaratılışıyla ilgili şöyle bir rivayetten bahsetmektedir: Biz büyüklerimizden işittik ki önce “er” yaratıldı. Padişahın (Allah'ın) birliğini önce bu “er” bildi. Allah kendi kudretinden bu “er”e Tanrılık kıldı. Bu “er”in bir kuş şeklinde ve çok hikmete sahip olduğunu söylerler. O kuş uçarak rahmet gölüne daldı. Gölden çıkıp döndüğünde bir dala kondu; silkindi, etrafa su damlaları saçıldı. O damlaların her birinden seçkin bir ruh yaratıldı (yahut, seçici olan Allah o damlaların her birini bir ruh olarak yarattı); o ruhların her birisi bunda (dünyada) peygamber oldu.

Biz uludan işitdik evvel er yaratıldı
Pâdişâhun birliğin evvel kadîm er bildi
Bunca yıl bunca zamân biz işitdik bî-gümân
Çalap kendü sun'ından ere Tanrılık kıldı
Eydürler bir kuşdı hikmeti öküş idi
İki cihân 'ârifi ol kuşdan 'ibret aldı
Ol kuşun her bir yöni yüz bin yigirmi dört bin
Evvel ol kuş uçuban rahmet göline taldı
Çün gölden girü döndi budak üzere kondı
Silkindi her bir yönden bir tamla su döküldi

¹ Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan Yunus Emre Divanı esas alınmıştır.

Ol suyun her birisin bir cân yaratdı güzîn

Ol cânun her birisi bunda peygamber oldu Divan s. 369

Yunus'un anlattığı bu hikâyedeki “Allah’ın ilk önce bir er (kişi) yaratması”, “bu er’in kuş şeklinde olması”, “Tanrılık, yaratıcılık kudretine sahip olması”, “göle dalması ve gölden üzerinde getirdiği suyun damlalarından peygamberlerin ruhlarının yaratılması” motifleri, Türk Yaratılış Destanlarındaki dünyanın yaratılışıyla ilgili motiflere çok benzemektedir. Altay Türklerinin Yaratılış Destanlarından aldığımız metinlerde bu benzerlik apaçık görülmektedir. Destanlarda kuşun suyun dibinden toprak çıkarması ve bu topraktan yerin yaratılmasına karşılık, Yunus’ta kuşun gölden getirdiği sudan damlalar halinde peygamberlerin ruhları yaratılıyor. Her ikisinde de amaç ve sonuç yaratmadır. Destanlarda konu ile ilgili kısımlar şöyledir:

“Yer ve gök yaratılmadan önce her şey sudan ibaretti, yer yoktu, güneş ile ay da henüz yoktular. O zaman, Tanrıların en yükseği, bütün varlıkların başlangıcı, insan oğullarının ata ve anası Tengere Kayra Kan kendisine benzer bir varlık yaratarak ona (kiji) dedi. Kayra Kan ile kişi su üzerinde iki kara kaz gibi sakin sakin uçarak süzülürlerdi. Fakat kişi bu ebedî sükunetten memnun değildi. O, Kayra Kan’dan da fazla yükselmek istiyordu. Bu ölçüsüz hareketinden dolayı o, uçma hassasını kaybetti ve derinliklere, dipsiz suya yuvarlandı. Boğulacak dereceye gelince, ihtiyaç karşısında Tengere Kayra Kan’ı (merhametli semayı) yardıma çağırdı. Kayra Kan Kişi’ye derinlikten kalkması için emir verdi, sonra kişinin üzerinde oturarak suya karşı korunabilmesi için Kayra Kan yeri yaratmak istedi, bunun için kişiye, suya dalarak derinliklerden toprak çıkarmasını söyledi ve bu toprağı suyun üzerine serpti” (Sakaoğlu ve Duymaz 2002: 173).

“Evelce ancak su vardı; yer,gök, ay ve güneş yoktu. Tanrı (Kuday) ile bir “kişi” vardı, bunlar kara kaz şekline girip su üzerinde uçuyorlardı. Tanrı hiçbir şey düşünmüyordu. “Kişi” rüzgâr çıkarıp suyu dalgalandırdı ve Tanrı’nın yüzüne su serpti. “Bu kişi” kendisinin Tanrı’dan büyük olduğunu sandı ve suyun içine dalıverdi. Su içinde boğulacak oldu:

“Tanrı, bana yardım et” diye bağırmağa başladı. Tanrı:

“Yukarı çık!” dedi. O da sudan çıkıverdi. Tanrı şöyle buyurdu:

“Sağlam bir taş olsun.” Suyun dibinden taş çıktı. Tanrı ile “kişi” taşın üzerine oturdular. Tanrı “kişi”ye: “Suya dal, oradan toprak çıkar!” dedi. Kişi suyun dibinden toprak çıkarıp Tanrı’ya verdi. Tanrı bu toprağı suyun üzerine atarak: “Yer olsun” dedi. Böylece yer yaratılmış oldu (Sakaoğlu ve Duymaz 2002: 168).

Öyle görülüyor ki Yunus ya da etkilendiği ulu, belki mürşidi, İslâmiyetten önceki

Türk kültürü dönemine ait olan bu destan motiflerini, tasavvufi düşünce ve söylemlerini ifadede kullanmışlardır.

Yunus, manzumenin ilk beytinde “evvel er yaratıldı” diyor. “Er” kelimesine sözlüklerin ve araştırmacıların verdiği anlamlar şöyledir: Er (I) 1. erkek, kişi, insanoğlu. 2. koca, zevç. 3. asker, nefer. 4. yiğit, mert, bahadır. 5. eren, mürşit, insan-ı kâmil. (Örneklerle Türkçe Sözlük 2002).

Er (I) koca, zevç; erkek, kişi; yiğit, kahraman; Bektaşî şeyhi, mürşit, erenler; sahip. (Yeni Tarama Sözlüğü 1983)

Bu manzumede sözü edilen “er” in bazı özellik ve eylemleri de söyleniyor:

a) “Er” ilk yaratılandır.

Tasavvuf düşüncesinde ilk yaratılan, ilk taayyün eden, varlıkların başlangıç sebebi olan Nur-ı Muhammedî’dir. Buna, filozoflar akl-ı küll; tasavvuf erbabı ise Hakikat-ı Muhammediyye, Nur-ı Muhammedî, Ruh-ı Muhammedî gibi adlar vermişlerdir.

Yunus Divanında, Hz. Muhammed’in ilk yaratılan olduğunu ifade eden başka manzumeleri ve beyitleri de vardır: Bu beyitte Yunus, “Ben son gelen ilkim” yahut “Ben yaratılışta nebilerin ilki, peygamber olarak gönderilme yönünden sonuncuyum” (Yıldırım, 2000: 126) diye rivayet edilen hadise telmih ile, Peygamber’in “hem evvel, hem ahir ve en önde gelen” olduğunu ifade etmiştir.

Sûretile çokdur âdem degmesinde yokdur kıdem

Evvel-âhir ol pîş-kadem bir Muhammed serveri var   Divan s. 44

Hz. Muhammed’e “dîn metâsı” diyen Yunus, bütün “velî, evliyâ, nebî”nin O’nun nurundan yaratıldığını; Âdem’den beri “velî, evliyâ, nebî”nin O’nun yüzünden dünyaya geldiğini söylemiş; diğer beyitte de “yerin göğün” O’nun için yaratıldığını belirtmiştir.

Togdı ol dîn metâsı andan oldı kamusı

Âdem Halîl ü Mûsâ hüccet ü bürhân bana   Divan s. 29

Âdem atadan berü velî evliyâ Nebî

Hak müşerref eyledi Ahmed’i kamu yüzden   Divan s. 246

Yirün göğün safâsı Mustafâ’dur

Kamu ‘ahdüñ vefâsı Mustafâ’dur   Divan s.111

“Nur-ı Muhammedî, Muhammed Peygamberin ruhunun alemin yaratılışından önce mevcut bir varlık olduğunu ifade için kullanılan bir ıstılahtır: son peygamberin mukadder cevheri, her şeyden önce ve kesif parlak bir nokta halinde yaratılmış olup, diğer bütün mümtaz ruhlar ondan çıkmıştır.” (Massignon, 1964: 162.)

“Allâh’tan başka hiçbir şey yokken ilk defa Hakikat-ı Muhammediyye var olmuş, bütün yaratıklar bu hakikatten ve onun için halk edilmiştir. Alemin var olma maddesi ve

gayesi bu hakikattir” (Demirci,1997: 179). Hz. Muhammed, yaratılışın hem sebebi hem amacıdır. Allah, Habib'inin nurunu kendi nurundan yarattı. Daha sonra da O'nun nurundan bütün varlıkları yarattı. Mutasavvıflar bu düşüncenin mesnedi olarak kutsî hadis ve hadisler de göstermişlerdir.

Hemen bütün na'rlarda, telmih ya da iktibas olarak yer alan, Türkçe anlamı “sen olmasaydın, sen olmasaydın (eğer ey Muhammed) yeri göğü yaratmazdım.” olan “levlâke, levlâke lemâ halaktü'l-eflâke” olarak söylenen kutsî hadis şu temel anlamları ifade eder: 1-Felekler yaratılmadan evvel Hz. Muhammed vardı. Yani O, ilk yaratılan varlıktır, nuru her şeyden öncedir. 2-Felekler, Peygamber (a.s.) için yaratılmıştır. 3-Peygamber (a.s.) Allah'a yaratmayı ilham etmiş, yaratma arzusu vermiştir. Allah Hz. Muhammed'e, Habib'ine duyduğu sevgi nedeniyle evreni yaratmıştır.

Resulullah (a.s.) yaratılışın aslı olup kâinat da O'na tabi olarak yaratılmıştır. Bu duruma: “Âdem daha toprak ve su arasında iken (henüz yaratılmamışken), ben nebî idim.” Diğer bir rivayette: “Âdem ruhu ile cesedi arasında iken ben nebî idim.” şeklinde rivayet edilen hadisler de işaret etmektedir (Yıldırım, 2000: 115).

b) “Er” kuş şeklinde görünmüştür.

Türk kültüründe insanın bedeni kafese, ruhu da kuşa benzetilir. Yunus'un bu manzumesinde de kuş, istiare ile ruh yerine kullanılmıştır. Nitekim ilk yaratılan varlığa Nur-ı Muhammedî yerine Ruh-ı Muhammedî diyenler de vardır. “İbnü'l-Arabî'nin bu konudaki sözleri şu mahiyettedir: Allah'ın ilk yarattığı ruh-ı müdebbirdir, bu da Hz. Muhammed'in ruhudur, sonra öteki ruhlar sadır olmuştur” (Yıldırım, 2000: 115). Yani Peygamber (a.s.) bütün varlıkların hakikati, aslı, esası olarak ilk yaratılan ruhtur.

c) Kuş şeklinde olan “er” rahmet gölüne dalmıştır.

Cenab-ı Hak, kendi nurundan bir nur almış, Hz. Peygamber'in ruhunu yaratmış, yani Nur-ı Muhammedî olarak tecellî etmiştir. O Peygamber'i (a.s.) de “alemlere rahmet olarak” göndermiştir (Enbiya 21/107). Öyleyse rahmet, Allah'ın nuru ve feyzidir; “rahmet gölü” de bu nurun gölüdür diyebiliriz.

d) “Er” rahmet gölünden çıkınca bir dala konmuş, silkinmiş etrafa su damlaları saçmıştır.

Rahmetle su arasında da ilgi vardır. Yağmur ve su rahmettir. Bu inanç Kur'an-ı Kerim'den kaynaklanır. Bir çok ayette, suyun gökten rahmet olarak indirildiği; yağmur ve su ile verimin arttırıldığı, bolluk ve bereket sağlandığı, insanlara ve hayvanlara rızık yaratıldığı; su ile ölü toprağa can verildiği, yeryüzünün ölümünden sonra diriltildiği;

yaratılışa ve ölümden sonra yeniden diriltilişe delil olarak anlatılmıştır². Birkaç ayette de insanın bir damla sudan yaratıldığı söylenmiştir³.

Nur-ı Muhammedî, peygamberlerin, meleklerin, feleklerin, insanların, hülâsa, bütün maddî ve ruhanî aleme, aynı zamanda dünya ve ahirete ait varlıkların, yaratılmasının sebebi, amacı ve aracıdır. “Bunun için, Resulullah’a (a.s.) -yaratılışın temeli manasına- “Ummî” denilmiştir” (Yıldırım, 2000: 115).

Öyleyse, rahmet kelimesine yaratma, canlandırma, yaşatma, doğurma, çoğaltma anlamları da yüklenebilir. Yağmura rahmet denilmesinin sebebi canlandırmaya, çoğalmaya, doğurmaya ve yeniden yaratmaya araç olmasındandır; ilgili ayetlerde de bu yönüyle ifade edilir.

“Er”in silkinmesiyle saçılan su damlaları, Nur-ı Muhammedî’den saçılan nur damlalarıdır; her damla bir peygamberin ruhunu meydana getirmiştir. Hz. Âdem’den başlayarak bütün peygamberlerin alnında yahut kalbinde taşıdıkları bir nübüvvet nuru olduğu söylenmiştir. Bu nur Hz. Muhammed’e kadar gelmiş ve O’nda karar kılmıştır. Nur-ı Muhammedî ile bu nur da kastedilmiştir. “Hz. Muhammed bütün peygamberlerin yaratılış sebebi olduğu için O’nun nuru Âdem’den itibaren hepsinde vardır. Bütün insanların ve bütün evrenin yaratılış sebebi de O’dur. O’nun nuru her insanda ve her şeyde vardır” (Öztürk, 1988: 45).

Yunus’un bu rivayetine benzer bir hikâyeyi, Ahmet Yıldırım, Aziz Mahmud Hüdayî’nin Hulâsatu’l-ahbâr isimli eserinden naklen anlatmıştır. Ağaç, dal ve su motifleri ile damlalar halinde peygamberlerin ve insanların ruhlarının yaratıldığı düşüncesinin bu hikâyede de bulunması; ayrıca Yunus’un manzumesi hakkında yukarıda söylediklerimize mesnet teşkil etmesi bakımından bu rivayeti de buraya almanın uygun olacağını düşündük.

“Rivayet edilir ki, Allah kendi nurundan bir parça aldı. Daha gökler, yer, arş, kürsi, cennet ve cehennem yaratılmadan 324 bin sene önce o nurdan Muhammed’in (s.a.) ruhunu yarattı. (...) O’nu şefkatle terbiye etti, ikramla yüceltti, risalet vazifesiyle seçkin kıldı. Kendisi O’nu seçti, başına yakîn tacını koydu, hidayet cübbesi giydirdi. O’nu ezelden “sevgili” diye isimlendirdi. (...) Sonra bir ağaç yarattı. Ona “yakîn ağacı” ismini verdi. Ağacın dört dalı vardı. Muhammed’in (s.a.) ruhunu bu ağacın üzerine koydu. Ruh

² Konu ile ilgili ayetler: (Bakara 2/22 ve 164, En’am 6/99, Araf 7/57, İbrahim 14/32, Nahl 16/10-11 ve 65, Kehf 18/45, Taha 20/53, Enbiya 21/30, Hac 22/5 ve 63, Furkan 25/49, Neml 27/60, Ankebut 29/63, Rum 30/24, Lokman 31/10, Secde 32/27, Zümer 39/21, Fussilet 41/39, Zühuf 43/11, Kaf 50/11).

³ Konu ile ilgili ayetler: (Secde 32/8 Mürselat 77/20 Tarik 86/5-8).

ağacın üstünde kırk bin sene Allah'ı tespih etti. Sonra bu ruhun karşısında bir ayna yarattı. Muhammed'in (s.a.) ruhu aynaya baktı. Suretini en güzel bir şekilde gördü ve beş defa secde etti. İşte bu secdeler ümmet-i Muhammed'e farz kılınan secdelerin esasını oluşturmaktadır. Sonra Hak nurdan zincirlerle arasında asılı olan nuranî bir kandil yarattı ve Muhammed'in (s.a.) ruhuna, kandil içine yerleşmesini emretti. Ruh Allah'ı en güzel isimleriyle tespih etmeye başladı. Her bir isim için bin yıl tespihte bulundu. Rahman ismine ulaşınca Allah rahmetle O'na baktı. Bunun üzerine ruh-ı Muhammedî Allah'tan haya sebebiyle terledi. Her ter damlasından birinin ruhu yaratıldı. Sonra ruh tespih-i ilahî ile meşguliyete devam etti. Kahhar ismine ulaşınca haşmet-i ilahiyeden dolayı mümin ve kâfirlerin sayılarınca ter döktü. Bu terler onların ruhları oldu. Böylece ruhlar sınıf sınıf meydana geldi. Birinci sınıf peygamberlerin, ikinci sınıf evliyanın, üçüncüsü müminlerin, dördüncüsü kâfirlerin ruhları oldu. Allah'ın istediği kadar ruhlar bu makamda kaldılar. Sonra Hak Taâlâ onları ruhlar aleminden cisimler alemine göndermeye başladı. Her bir ruha hikmeti gereğince bir beden yarattı. Âdemin cesedini de insanların bedensel gelişme ve üremelerine bir anahtar olarak yarattı. Bunun için Âdem cismanî belirişlerin başlangıcıdır. Bu sebeple ki Peygamberimiz (s.a.) âlem ağacının tohumudur: arş, kürsi, levh ve kalemden önce gelir. Nitekim Hz Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Âdem su ile çamur arasında iken ben peygamberdim.” (...)Hz Peygamber (s.a.) kâinatın aslı, özüdür. Allah O'ndan arşı, ferşi ve aralarındaki şeyleri zuhur ettirmiştir. (...) dolayısıyla O peygamberlerin sonuncusu, resullerin hatemi, ilklerin ve sonların efendisi oldu. (Yıldırım, 2000: 117)

Yukarıda aldığımız destanların başlangıç cümleleri ile bu rivayetin başlangıç cümlesindeki benzerliğe dikkat çekmek için yan yana getirmek yararlı olur: Destanlar “Yer ve gök yaratılmadan önce her şey sudan ibaretti, yer yoktu, güneş ile ay da henüz yoktular.” ve “Evvelce ancak su vardı; yer, gök, ay ve güneş yoktu.” Cümleleriyle; Hüdayî'nin hikâyesi ise “Daha gökler, yer, arş, kürsi, cennet ve cehennem yaratılmadan 324 bin sene önce...” cümlesiyle başlamaktadır.

Allah kendi nurundan Hz. Muhammed'in (s.a.) ruhunu yarattıktan sonra onu olgunlaştırıp mükemmel hale getirmiş ve kendine sevgili edinmiştir. Sonra, mutlak bilgi ya da hakikat ağacı adını verdiği, bir ağaç yaratmış; Hz. Muhammed'in (s.a.) ruhunu bu ağacın üzerine bir kandil gibi asmıştır. Sonra bu ruhun karşısında bir ayna yaratmış. Hz. Muhammed'in (s.a.) ruhu aynaya bakmış; kendi suretini en güzel bir şekilde görmüş ve beş defa secde etmiştir.

Bu cümledeki “en güzel bir şekilde” ve “secde” sözlerinden anlaşılan şudur: Cenab-ı Hak insanı “ahsen-i takvim” üzere en güzel bir şekilde yaratmıştır (Tin 95/4). Bir

hadiste de “Allah Âdem’i kendi suretinde yarattı” denilmiştir (Alıcı, 2002:12). Allah, Hz. Muhammed’i (s.a.) de kendi nurundan yaratmış; ve bu nura yaratma kabiliyeti vermiştir. O’nu yaratmaya vesile kılmıştır. Yunus’un:

Çalap kendü sun’ından ere Tanrılık kıldı

Mısra’ı da bu anlamı ifade eder. Ruh-ı Muhammedî’nin aynada gördüğü suretine karşı secdesi, kendi suretinde Allah’ı gördüğündendir.

Daha sonra Peygamber’in (a.s.) ruhu Allah’ın sevgi, şefkat ve haşmetinden terler dökmüştür. Bu ter damlalarından peygamberlerin ve insanların ruhları meydana gelmiştir. Bütün yaratılmışlarıyla alem bir ağaca, Peygamberimiz de bu ağacın tohumuna benzetilmiştir. Tohum bitkinin hem başlangıcı hem nihayetidir; Hz. Muhammed de yaratılışın evveli, peygamberlerin sonucusudur.

Tohumun bir özelliği de kendisinden yaratılacak olan bitkinin tüm özelliklerini, kabiliyetini toplu halde kendinde bulundurmasıdır. Ruh-ı Muhammedî yada Nur-ı Muhammedî de denilen Hakikat-ı Muhammediyye kendisinden sudur eden bütün ruhları, hakikatleri kendinde toplayan küllî (tümel) ruhtur.

“İbnü’l-Arabî’ye göre Hz. Muhammed, İnsan-ı kâmilidir. Allâh mikrokozmetik bir varlık olarak İnsan-ı kâmilî yaratmıştır; böylece Kendi bilinci kendisine tecelli etmiştir. İnsan-ı kâmil, her şeyin kökenini içeren bir ruhtur; böylece Hz. Muhammed’in yaratılmış ruhu, yaratılmamış İlâhî ruhun bir hali olmaktadır ve o, Allâh’ın yaratılış esnasında kendi bilincine varmasının aracısıdır” (Schimmel 2001:222). Tasavvuf düşüncesinde Peygamberimiz insan-ı kâmilin en üstün örneğidir. İnsan-ı kâmil varlığın bütün hakikatlerini kendinde toplayan kişidir.

Tasavvufun en önemli temel konularından birisi de insan-ı kâmil anlayışıdır. Bu konu Nur-ı Muhammedî düşüncesiyle yakından ilgilidir; hatta İbnü’l-Arabî’nin esaslarını kurduğu bu düşünce sisteminde insan-ı kâmil ile Nur-ı Muhammedî iç içe ve aynı konuyu teşkil eder. Peygamber Efendimiz en üst derecede insan-ı kâmilidir. Çünkü O, ilk tecellî, Zât’ın tecellîsidir. Allah’ın yaratma fiili bu ilk tecelli ile, Nur-ı Muhammedî ile başlamıştır. Bu ilk tecelli mertebesine verilen isimlerden biri de insan-ı kâmilidir. Bütün mahlukat bu mertebeden sonra ve bu nurdan yaratılmıştır. Bu mertebe yani insan-ı kâmil, kendisinden meydana gelen bütün yaratılış mertebelerinin hakikatlerini kapsar; bu sebeple ona âlem-i ekber denilmiştir. Bu manada düşünüldüğünde insan-ı kâmil Hz. Muhammed’dir; bu mertebeye ulaşabilen evliya da Peygamberin halifesidir ve insan-ı kâmilidir. Âdem’den başlayarak bütün peygamberler Hz. Muhammed’in nurunu taşıdıklarından onlar da insan-ı kâmilirdirler.

SONUÇ

Türk destanlarında dünyanın, yeryüzünün yaratılışına ait inanç öyküleştirilerek anlatılmıştır. Bu öyküde Tanrı ve Tanrı'nın kendine benzer olarak yarattığı ilk kişi, bir de su vardır. Tanrı ve ilk kişi kuş halinde su üzerinde uçarlar. Kişinin bir hareketi Tanrı'ya yeryüzünü yaratma ilhamını verir. Kişi vasıtasıyla su dibinden toprak çıkartılır ve yeryüzü yaratılır.

Yunus Emre'nin manzumesinde de Peygamberimiz Hz. Muhammed'in ve diğer peygamberlerin yaratılışı hikâyeleştirilmiştir. Bu öyküde de "Çalap", ilk yaratılan "er", ve yine su "rahmet gölü" vardır; "er" kuş şeklindedir. Bunda da ilk yaratılan "er" in bir hareketi, suya dalması, çıktıktan sonra silkinerek etrafa su damlaları saçması sonucunda peygamberler yaratılmıştır.

Yunus'a göre ilk yaratılan "er", Hz. Muhammed'in hakikati, yani aslı, esası, nuru ve ruhudur. Bu ruh, levh ve kalemin, arş, arz ve ikisi arasında bulunanların, cennet ve cehennem, ruhların, peygamberlerin, insanların, meleklerin, cinlerin bütün yaratılmış ve yaratılacak olanların da aslı, esası, nuru ve ruhudur. Bu ilk yaratılan kişi ya da ruh tüm evreni meydana getiren bir çekirdek, bir cevherdir. Tasavvuf inancında buna Hakikat-ı Muhammediyye, Nur-ı Muhammedî ve Ruh-ı Muhammedî derler. Bütün evrenin hakikatini, aslını, esasını kendinde toplaması, bir tümel ruh olması bakımından insan-ı kâmil de denilmiştir. İşte Yunus, asıl anlamı kişi demek olan "er" kelimesini, tasavvuf anlayışındaki bu ruh, Hz. Muhammed'in ruhu anlamında kullanmıştır. Öyküde, "er" in kuş şeklinde düşünülmesi de onun bu ruha sembol olmasındandır. Türk halk inanışında, birçok manzume ve deyişte ruh kuşa benzetilmiştir.

Bu Hakikat-ı Muhammediyye inancı, mutasavvıf olan olmayan hemen bütün şairlerce benimsenmiş, Hz. Peygamber için söylenen manzumelerde işlenmiştir. Zâtî'nin:

Nikâbın açtı tâ ol meh cemâli âfitâbından

Serâser on sekiz bin âlemi pür kıldı tâbından Zâtî-Gazel

Beyti, "Hz. Muhammed'in doğumu ile evrenin aydınlandığı" şeklinde düşünülebilirse de, asıl kastedilen, Nur-ı Muhammedî ile on sekiz bin âlemin zuhur bulduğunun ifadesidir.

Yunus'un manzumesinde göl ve su da rahmet, nur ve ruh ile ilgili biçimde sembol olarak kullanılmıştır. Yağmura rahmet denilmesinin sebebi canlandırmaya, çoğalmaya, doğurmaya ve yeniden yaratmaya araç olmasındandır; ilgili ayetlerde de bu yönüyle ifade edilir. Birkaç ayette de insanın bir damla sudan yaratıldığı söylenilir. Rahmet (nur) gölünden çıkan kuş, yani Nur-ı Muhammedî olan er silkinmiş ve etrafa su damlaları, yani nur saçılmıştır. Bu damlaların her biri bir peygamberin ruhu olmuştur.

Yunus, bu hikâyeyi ululardan dinlediğini söylüyor. Demek ki eski bir öykü, eski bir inanış. Kaynağının, İslamlığın Türkler arasında yayılmasından önce doğmuş ve şekillenmiş olan destanlar olduğuna işaret ediyor. İşaretten ziyade, bu öykülerde olaylar, kişiler ve motiflerin aynı olduğu zaten görülüyor. Öyle anlaşılıyor ki Yunus'un dinlediği ulular, mutasavvıf şeyhler, mürşitler tasavvufî düşüncelerini, bir takım felsefi söylemler yerine, Türk destanlarında gördükleri bu olay ve motifleri kullanarak, Türk halkının alışık olduğu anlam ve ifade yollarıyla, öyküleştirip anlatmayı tercih etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Alıcı, Hüseyin Temel, *Hadis Fihristi, Kitab ve Sünneti*, İhya Yay. Ankara, 2002.
- Demirci, Mehmet, "Hakikat-ı Muhammediyye", *İA*, C. 15, TDV. Yay. İstanbul, 1997.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniv. İlah. Fak.Vakfı Yay. İstanbul, 2001.
- Massignon, Louis, "Nur-ı Muhammedî", *İA*, C. 9, MEB. Yay. İstanbul, 1964.
- Örneklerle Türkçe Sözlük, MEB. Yay. Ankara, 2002.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Tasavvufun Ruhü ve Tarikatlar*, İstanbul, 1988.
- Sakaoğlu, Saim-Duymaz, Ali, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, Ötüken Yay. İstanbul, 2002.
- Schimmel, Annemarie, *İslamın Mistik Boyutları*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2001.
- Tatçı, Mustafa, *Yûnus Emre Dîvânı İnceleme*, Kültür Bak. Yay. Ankara, 1990.
- Yeni Tarama Sözlüğü, (Düzenleyen Cem Dilçin), TDK. Yay. Ankara, 1983.
- Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, TDV Yay. Ankara, 2000.
- Yunus Emre, *Divan*, (Hazırlayan Dr. Mustafa Tatçı), Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 73-82, ELAZIĞ-2006

“SEVGİLERDE” ŞİİRİ ÜZERİNE BİR TAHLİL DENEMESİ

An Experimental Analysis on The Poem “Sevgilerde”

Veysel ŞAHİN

Fırat Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Elazığ.

ÖZET

İnsanlar tarafından hissedilen sevgi, gizliliklerle dolu, eylemsel bir olgudur. İnsan sevgi edimini, kalbinde ve bilinçaltında büyütür. Dünya hızlı bir şekilde değişerek metalaşır. Bu yüzden insan, sırlarla dolu sevgi edimini bilinçaltında yaşatmak zorunda kalıyor.

Biz bu çalışmamızda, sevgilerin neden yarınlara ertelendiğini ve insanların bu macerasal düşü gerçekleştirmeye serüvenlerini açıklamaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Behçet Necatigil, sevgi, sevgiler, çekingenlik, tutukluk.

ABSTRACT

The love felt by human beings is full of secrets and is a functional phenomena. The human grows the love up in his/her heart and conscious. The world changes fast and is materialized and so, the human has to make live this phenomena which is full of secrets in the conscious.

In this study, we tried to explain why the love is postponed to the future and the adventures of the people to make true that adventurous dream.

Key Words: Behçet Necatigil, love, loves, timidty, seizing.

SEVGİLERDE

Sevgileri yarınlara bıraktınız

Çekingen, tutuk, saygılı.

Bütün yakınlarımız

Sizi yanlış tanıdı.

Bitmeyen işler yüzünden

(Siz böyle olsun istemezsiniz)

Bir bakış bile yeterken anlatmaya her şeyi

Kalbinizi dolduran duygular

Kalbinizde kaldı.

Siz geniş zamanlar umuyordunuz

Çirkindi dar vakitlerde bir sevgiyi söylemek.

Yılların telâşlarda bu kadar çabuk

Gececeği aklınıza gelmezdi.

Gizli bahçenizde

Açan çiçekler vardı,

Gecelerde ve yalnız.

Vermeye az buldunuz

Yahut vaktiniz olmadı.

BEHÇET NECATİGİL

GİRİŞ

Behçet Necatigil (1916- 1979) yılları arasında Türk şiirine kendi damgasını vurmuş önemli şairlerimizdendir. Şiir evrenini ilk olarak Garip çizgisinde şekillendirmiş ve daha sonra halk edebiyatı, divan şiiri ve Batı şiirinin özellikleri ile besleyerek, güçlü şiirler vücuda getirmiştir. Kendine has bir üslup dünyasına sahip olan Behçet Necatigil kulaklarımızda ve zihnimizde ayrı bir tat bırakan birçok şiirin altına imzasını atmıştır. Şiirlerinde oluşturduğu yeni çağrışım yumakları onun dili ne kadar titizlikle kullandığının bir göstergesidir. Şairimizin oluşturduğu her çağrışım yumağı, anlam derinliğine sahip olan ve yaşamın her kesitini içinde barındıran bir yapıdadır.

Sevgi, aşk ve yaşamı zamanın akışına karşı bir tutunma noktası sayan şairimiz, yaşamın anlık kesitlerini dramatik ve trajik bir üslupla okuyucusunun kulağına fısıldamaktadır.

Biz bu çalışmamızda, Behçet Necatigil'in "Sevgilerde" başlıklı şiirini

derinlemesine incelemeye çalıştık.

Bilinçaltı Yuvasında Yeşeren Sevgiler

“Sevgilerde”, şiirin başlığı, sev/mek/gi kavramlarının özünü teşkil etmektedir. Sevgi, insanın bir şeye veya bir kimseye karşı beslediği eşsiz bir duygudur. Sevme edimi, insan varlığının yegâne içsel eylemidir. İnsan, sevme eylemini hiçbir kitaptan, gazeteden vb. şeylerden okuyarak öğrenmez. Bu eylem insanın doğumu ile insana, yaratanın bir hediyesi olarak şifrelenmiştir. Kişi yaşamı boyunca her an, yeniden herhangi bir varlığı veya nesneyi sevebilir. Yaratılanların en şerefli olan insan bu edimi ile diğer bütün canlılardan farklılık gösterir.

İnsanoğlu sürekli olarak anneye, tanrıya, doğaya, hayvana, vb. şeylere karşı sevme, sevgi duyma ihtiyacı hissetmektedir. İnsanoğlunda, varlıklara sevgiyi gösterme eylemi, muntazam bir işleyişe sahiptir. Sevgi eylemi, sevilene karşı gösterilen, kimi zaman gösterilemeyen, insanın iç dünyasında büyüyen ve değişen bir olgudur. Bir erkeğin karşı cins veya bir kadının bir erkeğe duyduğu sevgi, sevme eyleminin maddi boyutunu oluştururken, tanrıya duyulan sevgi ise manevi sevgiyi oluşturmaktadır. Sevgi insanda hep var olan “ *aktif bir güç.*” (Fromm, 2001: 31) ve bir etkinliktir. Böyle olmasına rağmen, insan duygularını ve hislerini yarınlara erteler. Ertelenen her duygu ve his üzeri kapatıldıkça içsel bir sancıya dönüşür. Her sancılı irkilme, bireyi biraz daha kendi içine çekerek, duygusal bir sarsılma yaşamasına neden olur. Duyguların ve hislerin ortaya konması yerine onların yitik sayılması çekingenlik, tutukluk, vb toplumsal kural ve kaidelerin baskısındanadır.

GELİŞME

Yarınlarda Çekingen Sevgilerin İçsel Sancıları

Sev/gi/ler edimi ve eylemi, bireyin ben’inde veya toplumun kolektif bilincinde, kendini sonsuzluğa durmadan ışınlarken değişime ve saldırıya uğrar. Bu saldırı, “Sevgi Ağacı’nın” toplumun öz değerleri karşısında susuz kalarak kurumasına neden olur.

Sevgileri yarınlara bıraktınız

Çekingen, tutuk, saygılı.

Behçet Necatigil’in şiirinde belirttiği gibi sevgiler neden yarınlara bırakılır? Şaire göre bunun nedeni insanların çekingen, tutuk veya saygılı olmasıdır. Behçet Necatigil, bir çok şiirinde “*çekingenlik duygusunu ele alır.*” (Kaplan, 2000:189). Oysa sevgi “ *insana özgü güçlerin açığa çıktığı bir eylem*” değil miydi? (Fromm, 2001: 33) Ancak insan kendine özgü bu gücü, ortaya koymak yerine onu, hep bir sonraki güne, bir sonraki yıla, belki de hiç dile getiremeyerek bir sonraki yarınlara erteler. Şairin kimliğinden derin izler

taşıyan “*Sevgilerde*” başlıklı şiir, şairin kişilik topografyasının şiir içerisine çökeltmiş halidir. Şairimizin çekingen ve tutuk bir kişiliğe sahip olması “*şirinde bahis konusu ettiği duyguyu yaşaması, bundan da mühimi fikri basmakalıptan kurtaran yaratıcı bir sanatkâr kudretine sahip bulunmasından*” dolaydır. (Kaplan, 2000:189). Aslında hep bir sonraki güne bırakılan sevgi, kendi içsel benliğimize durmadan attığımız hançerden başka bir şey değildir.

İnsanın kendine özgü olan sevgi ediminden yılması, psikolojik olarak ezilmesine neden olur. Bilinçaltına, atılan her sevgi tohumu insanı biraz da müphemleştirerek, onun karmaşık bir yapıya dönüşmesini sağlamaktadır. Jung;“*Karmaşalar, bireysel yaşamın rahatlığına ya da sıkıntılara bağlıdır.*” (Jung,1997: 145) der. İnsan rahatlık ve sıkıntı karmaşası içerisinde ortaya belirsiz, silik bir kimlik koyar. Şairin de belirttiği gibi:

*"Bütün yakınlarınız
Sizi yanlış tanıdı."*

Neden insan yakınları tarafından yanlış tanınır? Oysa yakınlarımız bizi en iyi tanıyan ve bilen kimselerdir. Kişinin yakınları tarafından tam olarak tanınmayışı, bireyin sosyal ortamlarda kendini ortaya koyamayışından kaynaklanmaktadır. Dost ve akrabalarımız bizim kimliğimizin bir dışa yansımasıdır. Birey olarak sosyal benliğimizi dostlarımızla girdiğimiz samimi ilişkiler neticesinde inşa ederiz. Ancak ne var ki dost ve akrabalarımızın dahi bilmedikleri yanlarımız da vardır. İşte insanı çekingen, tutuk ve gizli bir kutuya dönüştüren bu yanıdır.

İnsanın çekingen, tutuk ve saygılı olması, bastırılmış duyguların, insan üzerindeki döngüsel baskısından kaynaklanmaktadır. Kişi hissettiği duygularını ifade edemiyorsa, ifade edemediği duygularını bastırarak bilinçaltına atar. Bilinçaltına atılan duygular (sevgi/ler) zamansal süreç içerisinde orada yuvalanarak, yaşayacağı gizli bir mekân oluşturur. Bu gizli mekânın içsel olarak şok dalgaları göndermesi sonucu insan statik bir kimlik gösterme yerine bilinçaltında oluşturduğu ikinci bir kişiliği zaman zaman ortaya koyar. Bu da insanların yakınları tarafından aslında olduklarından farklı olarak tanınmalarına yol açar.

Gizlenen Sevgiler ve Metalaşan Yaşam

İnsanın değişen, dünya karşısında duygusal yönden bir bocalama içerisinde olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Madde tarafından kuşatılan insan şaşırılmaktadır. Metalaşan dünyanın insanın üzerine yapmış olduğu saldırılar bireyin duygusal yönden (sevgi) körelmesine ve tahrip olmasına sebep olmaktadır. Behçet Necatigil, “*Sevgilerde*” başlıklı şiirinde dünya işlerinin ıstırabını, “*insanın hayat, dünya, eşya ve madde karşısında*

ezildiğini, bazen yamyassı hale geldiğini” hissettirir. (Kaplan, 2000: 189). Özellikle ekonomik sorunlar, siyasi çekişmeler ve çıkar savaşları yüzünden insan durmadan, dinlenmeden çalışmaktadır. Böylece insan, kendine mahsus olan özelliklerini yitirerek, hissiz bir varlık haline gelmektedir. Şairimizin “Sevgilerde” başlıklı şiirinin ikinci bölümünde ifade ettiği gibi;

“Bitmeyen işler yüzünden

(Siz böyle olsun istemezsiniz)

Bir bakış bile yeterken anlatmaya her şeyi”

Bitip tükenmeyen işlerin pençesinde durmadan yara alan insanoğlu, sevgi edimini çekingenlik, tutukluk yüzünden durmaksızın ertelemektedir. Fakat içinde bulunduğu bu durumu değiştirmek için çaba da harcamaz, çünkü çaresizdir. İnsan, çaresiz bir şekilde, hiç istemeden adeta bir başkası tarafından bu bitip tükenmeyen işlerin ortasına bırakılmış zavallı bir varlıktır. Hâlbuki insanın yaratılışında insana bahşedilen sev/me/gi’yi ifade etmeliydi. Ancak şairin de parantez içine alarak açıklama gereksinimi duyduğu “(Siz böyle olsun istemezsiniz)” mısraı çekingen, tutuk ve kuşatılmış insanın savunma gereksinimindedir. Yaşamın merkezinde yer alan insanın, geçici olduğunu bildiği halde bu dünyanın düzenine uymaktan başka yapacak hiçbir şeyi olmadığını açıklama mecburiyetindedir.

“Kalbinizi dolduran duygular

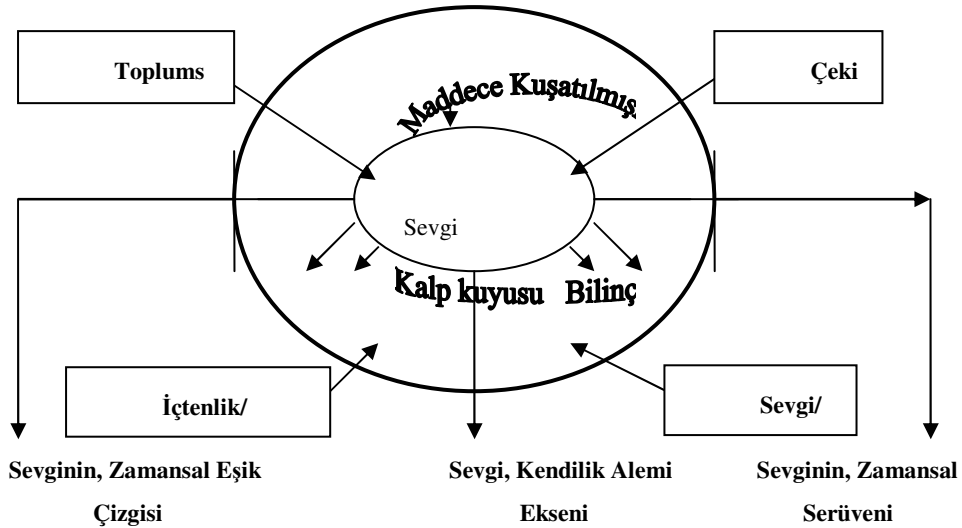
Kalbinizde kaldı ”

Kalbi dolduran duyguların kalpte kalması, insanın duygusal yönünün merkezinde yer alan kalbin (gönül) kocaman bir karanlık kuyu olmasından kaynaklanır. Ayrıca şiirde kalbin büyük bir kuyuya benzetilmesi ve bu kuyuyu kaplayan duyguların “doldurmak” fiili ile ifade edilmesi kalbe, büyük bir derinlik kazandırmaktadır. “doldurmak” fiilinin şiirdeki kullanımı “dilin genel imkanlarından, şartlarından bir ayrılma, bir sapma” (Aktaş, 2002: 31) dır. Kelimenin mana bakımından hale uygun olup olmadığını düşünecek olursak, kelimenin dilin genel kullanımına uygun olmadığı görüyoruz. “doldurmak” sözcüğü genel anlamda maddesel (sıvı, katı) herhangi bir şeyi bir başka madde içine yerleştirme veya boşaltma işlemi anlamında kullanılır. Örneğin; bir bardağa su doldurmak, çantaya kitaplar doldurmak vb. gibi. “doldurmak” fiilinin yerine birçok kelime kullanılırken şairin şiirde “doldurmak” fiilini tercih etmesi, şiire sürekli bir dinamizm kazandırmıştır. Çekingenlik ve tutukluluk “doldurmak” fiiliyle insanda hep var olan aktif görüntü seviyesine yükseltilir.

“Kalbi dolduran duygular” mısraında şair, kalbe, “doldurmak” fiili ile derinlik kazandırarak derin ve karanlık bir kuyuya benzetmiştir. “Kuyu, insanın yalnızlığı

yüzünden labirentleşen dünyadaki karanlık çıkmazdır.” (Korkmaz, 2002: 150). Karanlık olan kuyu, bütün nesnelere ve varlıkların gizlenmesine ve nesnelere boyut değiştirmesine neden olur. Behçet Necatigil de kalbini dolduran duyguları “*sevmek, sevgi*” bu kalp kuyusunda karanlıklar içerisine hapseder. Böylece kalp kuyusunu dolduran duygular, insanın öteki benliğinde yani bilinçaltında yaşar. Zamanın insanı durmadan yok oluşturma götürmesi sonucunda insana, içsel bir kanama yaşatır. Özcan’ın da ifade ettiği gibi “*İnsan, zamanının kendisinden zorla kopardığı anların mahrumluğu içerisindedir.*” (Özcan, 2004; 175). İnsanın akıp giden zaman karşısında duygularını ifade edememesi kişinin mahrumiyetliğini durmadan büyütmedir. Zaman, mutluluk dolu saatleri bir daha geri gelmemek üzere insanın elinden alır ve kalp kuyusunun derinliklerine gömer. Ancak Ortega Y. Gasset’in de belirttiği üzere “*sevgi eyleminde iki kişi kendilerinin dışına çıkar. O bana doğru gelmez ben ona doğru çekilirim.*” Sevgiyi bulmak için insan onu doldurarak saklamış olduğu kalp mahzeninde arar (Gasset, 1995: 9).

Aşağıdaki verilen şemada yaşanan zamanın, koşulları nasıl değiştirdiğini, insanı duygusal yönden nasıl çıkmaz karanlık kuyuya hapsedtiğini şematik olarak göstermektedir. Toplumun insan üzerinde görülmeyen gizli baskısı ve maddelerin insanları kuşatması üzerine, insanın merkezinde ve hatta yaşamın merkezinde yer alan sev/me/gi gibi eylemlerin zamanla nasıl körelip yok olduğunu gözler önüne serer.

Sevgi, sevme eylemi bütün varlıklara karşı insanın içinde barındırdığı karşılıksız yegâne eylemdir. Bu eylem kısacık bir ana sığdırılacak kadar küçük değildir. Asırlar boyu insanın ruh ve bedeninde kendisini yaşatmış olan sev/mek/gi edimi, insanın, varlığına sinmiş ve kokusunu çağlar ötesine taşımış gizli bir eylemdir.

Behçet Necatigil’in de belirttiği gibi:

“Çirkindi dar vakitlerde bir sevgiyi söylemek.

Yılların telaşlarda bu kadar çabuk

Gececeği aklınıza gelmezdi.”

İnsan yaşarken yılların nasıl geçtiğini anlamaz. Bunun nedeni, içinde yaşanan ana kayıtsız bir şekilde bağlanmaktan kaynaklanır. Bu yüzden kişi kalbine doldurduğu duyguları ifade etmeye vaktinin kalmadığını anlayınca telaşlanır ve ne yapacağını şaşırır. Zamanın, durmadan kişiden bir şeyler çalması, kişinin bilinçaltı mahzeninde sakladığı duygularının farkına varmasına neden olur. Bundan dolayı kişi, telaşa kapılır ve ertelenen duyguları gizli bir bahçede yaşatarak, orada yeşertmeye, hayatta tutmaya çalışır.

Karanlık Gizli Bahçenin Sesi

Her insanın bir karanlık yanı vardır. Bu karanlık alan, kişinin varlığının durmadan aktif olarak eyleme geçtiği gizli bir bahçedir.

“Gizli bahçenizde

Açan çiçekler vardı,

Gecelerde ve yalnız.

Vermeye az buldunuz

Yahut vakit olmadı”

Şairin “gizli bahçe” olarak nitelendirdiği insanın bilinçaltıdır. Jung, “bilinçaltı bir yaşamın yarısını oluşturan gizli betimlemeler alanıdır.” der (Jung, 1997: 68). Kişi hissettiği duygularını eyleme dönüştüremediği müddetçe bu duyguları betimler ve bilinçaltına atar. Bilinçaltına betimlenip atılan duygu ve hislerin en yoğun olanı “ sevgi”dir ve orada gizliden gizliye yaşar. Ancak Adler bu durumu şöyle ifade eder “İnsanlar farkında olmaksızın, kendi içlerinde hiç durmadan faaliyet gösteren birtakım güçler geliştirirler. Bu güçler onların bilinçdışı alanlarında gizlenir, hayatlarını etkiler ve ışığa çıkarılmadıkları zaman bazen daha da acı sonuçlara yol acar.” (Adler, 1997: 217). Kişinin içsel dünyasında durmaksızın gizliden gizliye faaliyet gösteren duygu ve hisler, genellikle kişinin karanlıkta yalnız kaldığı anlarda ortaya çıkar. Kişi çekingenliğin ve tutukluluğun yapmış olduğu baskı neticesinde tekrardan o gizli mabede çekilerek kendini saklar. Gizli mabet, kişinin karanlıkta her yalnız kalışında, öteki benliğinin ortaya çıktığı karanlık bir mekândır. Kişi bu mekâna dar ve karanlık yollardan geçerek ulaşır. Mekânın karanlık olması onun gizliliğinden kaynaklanır. Gizli ve karanlık olan mekân nesnelerin ve duyguların “sevgilerin” gerçek görünümünü gizler, onları görünmez kılar. Kişinin bilinçaltı da karanlık bir deniz gibi değil midir? Kişi bütün söyleyemediği veya

eyleme dönüştüremediği duygularını, düşüncelerini, sevgilerini, geç kalınmış yaşamların özlemlerini bu karanlık denizin diplerinde yaşatır. Fakat karanlık ve bulanık olan mekân, dışarıdan gelen etkiler sonucunda sevgilerin ortaya çıkarılmasını, bir sonraki günlere, bir sonraki yarınlara erteler.

İnsan, sevdiği müddetçe insan olarak kalabilir. Geç kalınmış veya ifade edilmemiş sevgiler, hatıraların batık olduğu denizden her ortaya çıkışında insana geç kalınmışlığın acı ıstırabını tattıracaktır. İstırabını, insan bilincine denizdeki dalgalar misali her gelip gidişinde kordan bir alev gibi değerek, kişinin telaşlanmasına, karanlıklara gömülmesine neden olacaktır.

KORA şemasında görüldüğü üzere “*Sevgilerde*” başlıklı şiirin merkezinde bulunan değerler aşağıdaki gibidir.

“SEVGİLERDE”	ÜLKÜ DEĞERLER	KARŞIT DEĞERLER
KİŞİ	İnsanoğlu, kişi, siz	Çekingen ve tutuk kişiler
KAVRAM	Sevgi, sevmek, duygu, doldurmak	Çekingenlik, tutukluluk, ertelemek
SİMGELER	Bahçe, çiçek, kalp	Gece, zaman

Şiirin merkezdeki yer alan kişiler “Siz” zamiri ile belirtilmektedir. Şairin “Siz” diye nitelendirdiği çekingen, tutuk ve saygılı insan/lardır. Şiirin temel izleğini oluşturan sevme/k, sevgi gibi edim ve eylemlerin karşıt değerlerin baskısı sonucunda insanın bilinçaltına çekildiğini KORA şemasından hareketle anlıyoruz.

Şiirin “çekirdek cümlecikleri”, **açar ibareleri*** “*Kalbinizi dolduran duygular/ Gizli bahçelerinizde*” mısralarıdır (Aktaş, 2002: 43). **Açar ibareler**, metnin

* **Açar ibare**, bir şiirin en anlamlı şekilde açıklanmasını sağlayan anahtar görevindeki mısralardır. Şiir içerisinde, bir kelime veya birkaç tane kelimedenden oluşabildiği gibi bir veya birkaç mısradan da oluşabilir. Açar ibarenin, anlamlı bir bütünlük kurmasında yardımcı ibare (aracı ibare) devreye girer ve açar ibarenin anlam bütünlü ve derinliği kazanmasını sağlar.

Bütün hazinelerin yerin derinliklerinde saklı olması gibi şiir de kendini açar ibare altına saklar. Biz de açar ibarenin rehberliğinde, şiirin eşsiz ve sırlarla dolu evrenine girer ve onu yeniden keşfederiz. Nitekim şiirin içerisinde anlam yoğunlu en fazla olan kelime veya mısraı şiiri açan, onu yorumlamamızda bize yardımcı olan ibaredir. Biz bu tür kelime ve mısralara açar ibare diyoruz.

çözümlemesinde bize yardımcı olan anahtar konumunda dizedir. Şiirin kendi içinde oluşturduğu gizli dünyaya bu ibareler sayesinde girer ve onu yeniden keşfederiz. “*Gizli bahçenizde*”, ibaresini ele alacak olursak; “gizli” kelimesi bir sıfat olup, “*Görünmez, belli olmaz bir durumda olan. Başkalarından saklanan, duyurulmayan, saklı kalan, mahrem mestur.*” anlamlarına gelen soyut bir kelimedir (Türkçe Sözlük, 1998: 859). “Bahçe” kelimesi ise “*Sebze yetiştirilen yer, bostan. Çiçek ve ağaç yetiştirilen yer.*” anlamlarına gelen somut bir kelimedir (Türkçe Sözlük, 1998: 200). “*Gizli Bahçe*” ibaresindeki kelimeler ilk seviyedeki anlamlarının dışına çıkarak, metin düzeyinde yeni bir anlam kazanmıştır. Ancak metin içerisindeki her ibare, yeni bir anlam dünyası kurduğu gibi ilk anlamlarına yakın sözlük anlamlarını da verebilir. Ele aldığımız “gizli” ve “bahçe” kelimeleri şiir içerisinde insanın bilinçaltı dünyasını veya ruhunun en müphem köşesi olan kalp yuvası anlamını çağrıştırmaktadır. Bu tür ibareler daha çok simgesel boyutuyla metnin içerisinde kullanılarak, şiirin yorumlanmasında zengin anlam çağrışımları kazandırır. Ayrıca soyut ve somut anlam ifade eden bu iki ayrı kelimenin bir arada kullanılması somut olan kavramın soyuta benzetilmesinden kaynaklanır. Bu yönüyle “*Gizli bahçelerinizde*” mısraı radikal bir imaj boyutu kazanır. Korkmaz, **radikal imaj** “*Şiirsel metaforu keskin zıtlıkların karşılaştırılmasıyla da oluşturulduğundan, yoğun düşsel çatışma durumlarının ifadesi için oldukça uygun bir ortam sağlar.*” şeklinde açıklar (Korkmaz, 2002: 294). Nitekim sevme eylemini gerçekleştiremeyen ve kendi ‘ben’ine uzaklaşan bireyler, baskılar sonucu kendi iç dünyalarına, kendi gizli yuvalarına çekilmek zorunda kalmıştır.

SONUÇ

Sonuç olarak, bütün insanlar her an yeniden sevmeye meyilli bir varlık olarak dünyaya atılmıştır. Bu atılmanın yegâne sebebi, yaratanın kendi yansımalarında sevgiyi görme arzusundan kaynaklanmaktadır. Metalaşan dünya karşısında “tepegözleşen” insanın kendini tek bir noktaya bakar konumda bulması, insanlığın en büyük problemidir. Toplumun ve bireyin kendi yaşam alanını tahrip etmesinin en önemli göstergesi, sevgi edimini erteleyici ve yok sayıcı olarak görmesindedir.

Behçet Necatigil, insanın en büyük ve ilahi özelliği olan sevgi edimini kendi dünyasının penceresinden bize damıtmıştır. Zaten şairin görevi de içteki benin ve toplumun konuşan ve yazan yüzü olmasıdır. Sevgi, sevgiler; çekingenliğin ve tutukluğun esareti altında kaldıkça insanlığın hep bir yönü gizli ve sönük kalacaktır.

İnsan ancak hep severek insan kalabilir.

KAYNAKÇA

Adler, Alfred (1997), *İnsan Tabiatını Tanıma*, (Çev. Dr. Ayda Yörükan), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.

Aktaş, Şerif (2002), *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*, Akçağ Yay., Ankara.

Formm, Erich (2001), *Sevme Sanatı*, (Çev. Saatçi Karadana), İlya Yay., İzmir.

Gasset, Ortega (1995), *İnsan ve Herkes*, Metis Yay., İstanbul.

Jung,C.G.(1997), *Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi*, (Çev. Engin Büyükinlal), SayYay., İstanbul.

Kaplan, Mehmet (2000), *Şiir Tahlilleri 2*, Dergah Yay., İstanbul.

Korkmaz, Ramazan (2002), *İkaros'un Yeni Yüzü*, Akçağ Yay., Ankara.

Özcan, Tarık “Denizin Çağrısı”, *Türk Dili Dergisi*, S. 632, Ağustos 2004, s.174-178, Ankara.

Türkçe Sözlük (1998), Türk Dili Kurumu Yay., Ankara.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt:16 , Sayı:2 Sayfa: 83-95, ELAZIĞ-2006

İLKÖĞRETİMDE(6., 7., 8. SINIFLAR) ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİLERİN ÖLÇME VE DEĞERLENDİRMEYE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ (DİYARBAKIR VE ELAZIĞ İLİ ÖRNEĞİ)

*The Opinions on Measurement and Evaluation at Primary Education(6., 7.,
8. Classrooms) (The Sample of Diyarbakır and Elazığ)*

Alpaslan YILDIRIM

*Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Eğitim Bilimleri Bölümü, Elazığ.*

Çetin SEMERCİ

*Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Eğitim Bilimleri Bölümü, Elazığ.*

ÖZET

Araştırmanın amacı “İlköğretimde(6., 7., ve 8. Sınıflar) öğretmen ve öğrencilerin ölçme ve değerlendirmeye ilişkin görüşlerinin (Diyarbakır ve Elazığ ili örneği)” belirlenmesidir. Araştırma tarama modelinde yürütülmüştür. Bu anlamda, anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Diyarbakır(112) ve Elazığ illerindeki merkez ilköğretim okulları(70) oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise bu illerdeki merkez ilköğretim okullarından random yoluyla seçilen Diyarbakır ilinden L harfine yakın 22 ve Elazığ ilinden L harfine yakın 14 ilköğretim okulundaki toplam 243 öğretmen ile 335 öğrenciden oluşmaktadır. Öğretmen ve öğrencilere verilmek üzere iki anket oluşturulmuştur. Öğretmen anketi 32, öğrenci anketi ise 22 sorudan oluşmaktadır. Araştırma bulgularından biri: Diyarbakır (% 86.3) ve Elazığ (% 73.5) illerindeki öğretmenlerin sınavlarda soru hazırlarken dersin kapsadığı konularla ilişkili olarak hangi yolu izlediklerine ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur($X^2=12.638$, $Sd=3$). Sonuç olarak, öğretmenlere ölçme ve değerlendirmeye ilişkin hizmet içi eğitim kursları verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: İlköğretim, ölçme, değerlendirme.

ABSTRACT

The aim of the research is to determine the opinions on measurement and evaluation at primary education(6., 7., 8. classrooms) (The sample of Diyarbakır and Elazığ). The research was done through a survey method. In this case, the survey technique was used. The population of the research was consisted of (112)Diyarbakır and (70)Elazığ centre primary schools. And the sampling of the research was done via random method through the primary schools in these provinces. From Diyarbakır, 22 schools in the category of near L letter and from Elazığ 14 schools as the same type were chosen. The number of teachers was 243 and students was 335. Two questionnaires were prepared for teachers and students. In the questionnaire of teachers, there are 32 questions and in the questionnaire of students, there are 22. One of the research findings: There is a meaningful difference($X^2=12.638$, $Sd=3$) among the opinions of teachers about the method they use while choosing questions related to the topics in the classes. In Diyarbakır(%86.3) and in Elazığ(%73.5). Finally, inservice training courses must be given to teachers related to measurement and evaluation.

Key Words: Primary education, measurement, evaluation.

GİRİŞ

Eğitim programlarının önemli aşamalarından biri “değerlendirme süreçleri”dir. Öğretimin söz konusu olduğu bir yerde başarının değerlendirilmesi ön plana çıkmaktadır (Küçükahmet, 1999). Her başarı değerlendirmesinde mutlaka ölçme ve değerlendirme gibi kavramlara yer verilir. Bireylerin belli bir alanda ne derecede bilgi ve beceri düzeyine sahip oldukları ölçmeler yapılarak belirlenir. Ölçme, öğrenci seçiminde, eğitim ve öğretim güçlüklerinin ortaya çıkarılmasında ve öğretimin değerlendirilmesinde, öğrencileri motive edip başarılarının yükseltilmesinde ve öğrencilerin rehberlikle ilgili sorunlarının çözümünde önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır (Binbaşıoğlu, 1983). Bireylerin öğrenme düzeyleri ölçme araçları kullanılarak ölçülür ve sonuçlar ölçütlerden geçirilerek bir yargıya varılır. İşte bu yargı da değerlendirmedir. Bir eğitim sisteminin başarısı sistemin felsefesine uygun değerlendirme yöntemleriyle paralellik teşkil etmektedir (Balcı ve Tekkaya, 2000). Değerlendirmeler yapılmaz ise, ölçme işleminin bir anlamı kalmaz. Çünkü değerlendirmeler sonunda öğrenciye davranışını nasıl değiştireceği veya geliştireceği hakkında bilgi verilir, yeterince başarılı olan öğrenci güdülenir, programların geliştirilmesine ve meslek seçimine yardımcı olunur (Turgut, 1992). Bu anlamda, ölçme ve değerlendirme eğitimin ve program geliştirme çalışmalarının vazgeçilmez bir parçasıdır.

Öğrencilerin seviyelerinin ve statülerinin değerlendirilmesinde ölçme araçlarının önemli bir yeri vardır. Bu nedenle eğitimcilerin ölçme araçlarını hazırlarken ölçme maddelerini en doğru şekilde planlayıp hazırlamaları gerekmektedir. 1970’li yıllardan sonra ölçme konusu eğitimin gündeminde önemli bir yer edinmeye başlamış ve bu hususta farklı adımlar atılmıştır. Artık standartlaşmış yazılı yoklama ve sözlü sınavlarından uzaklaşarak alternatif ölçme-değerlendirme yöntemleri belirlenmiştir (Earl,1999). Bu anlamda, öğrencilerin duyuşsal yeterlilikleri de öğrenci başarısının değerlendirilmesinde öğretmeni etkileyen bir sorun haline gelmiştir (Hoy and Sweetland, 2001).

Diğer taraftan ölçme ve değerlendirmeye ilişkin Türk Milli Eğitim Sistemi içerisinde, süreç değerlendirmeye yer verilmemesi, ölçme araçlarının geçerlik ve güvenilirliklerinin sağlanmaması, sözlü sınavlarının amaca hizmet etmemesi, ödev ve projelerin amaca uygun yapılmaması gibi bazı sorunlar görülmektedir (İşman, 1998). Bu sorunların varlığını destekleyen araştırma sonuçları da vardır.

Ölçme ve değerlendirme konusunda bir araştırmada, Eğitim Fakültesi mezunları diğer fakülte mezunlarına göre daha yeterli bulunmuştur (Aydın, 2001). Kaldı ki, Eğitim Fakültesinin bir anabilim dalından mezun olan sınıf öğretmenlerine üniversitelerde

verilen ölçme ve değerlendirme bilgilerinin yeterli olmadığı(Pilten, 2001) düşünülürse, ölçme ve değerlendirme konusunda yetersiz olan Din Kültürü ve Ahlak bilgisi öğretmenleri (Güngör, 2001) gibi Eğitim Fakültesi dışındaki bir fakülteden mezun olan öğretmenlerin bireysel çaba ile kendilerini geliştirmeleri gerekir. Ayrıca, ortaöğretimde öğretmenlerin(Kaynak, 2000) ve üniversitedeki öğretim elemanlarının(Semerci, 1993) daha çok yazılı yoklamaları kullandıkları görülmektedir. Bu durum öğretmen ve öğretim elemanlarının derse uygun ölçme aracı seçmedikleri yönünde kuşku uyandırmaktadır.

Diğer noktada, öğretmenlerin yarısının sözlü sınav yapmakta olduğu ve başarı dışındaki faktörlerin de ölçme ve değerlendirmeye katılabileceği vurgulanmış olup (Topal, 1999), kısa cevap gerektiren sınavların çoktan seçmeli sınavlara göre daha zor olduğu yönünde (Aydın, 1992) bulgular elde edilmiştir.

Ölçme ve değerlendirme alanında yapılan araştırmaların da yeterli olmadığı düşünülebilir. Bu bağlamda, araştırmanın genel amacı “İlköğretimde(6., 7., 8. Sınıflar) öğretmen ve öğrencilerin ölçme ve değerlendirmeye ilişkin görüşlerinin (Diyarbakır ve Elazığ ili örneği)” belirlenmesidir.

Araştırmanın amacını gerçekleştirmek için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Diyarbakır ve Elazığ ilinde ilköğretim okullarında görev yapan **öğretmenlerin** ölçme ve değerlendirmeye ilişkin (soru hazırlama ve yazma, puanlama ve değerlendirme, sınav türleri, sorunlar vb.) görüşleri nelerdir?
2. Diyarbakır ve Elazığ ilinde ilköğretim okullarında görev yapan **öğrencilerin** ölçme ve değerlendirmeye ilişkin (sınav ve başarı, sınav türleri vb.) görüşleri nelerdir?

Sayıtlar

Araştırmanın sayıtları aşağıda verilmiştir:

1. Araştırmaya katılan öğretmen ve öğrencilerin görüşleri yansız kabul edilmiştir.
2. Hazırlanan anket geçerli ve güveniliridir.

Sınırlılıklar

Araştırmanın sınırlılıkları aşağıda verilmiştir:

1. Bu araştırma 2003-2004 eğitim öğretim yılında Diyarbakır ve Elazığ il merkezlerinde bulunan ilköğretim okullarında(6., 7., 8. Sınıflar) bulunan öğretmen ve öğrencilerle sınırlıdır.
2. Araştırma, anket sorularıyla sınırlıdır.

YÖNTEM

Araştırma tarama modelinde yürütülmüştür. Bu anlamda, anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Diyarbakır (112) ve Elazığ ilindeki merkez ilköğretim okulları (70) oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise bu illerdeki merkez ilköğretim okullarından random yoluyla ve %20 oranlarla seçilen Diyarbakır ilinden L harfine yakın 22 ve Elazığ ilinden L harfine yakın 14 ilköğretim okulundaki toplam 243 öğretmen ile 335 öğrenciden oluşmaktadır.

Diyarbakır ve Elazığ Valiliği'nden alınan izin belgesi okullara elden ulaştırılmış ve anketlerin cevaplanması bizzat araştırmacının kendisi tarafından takip edilmiştir. Öğretmen ve öğrencilere verilmek üzere iki anket oluşturulmuştur. Öğretmen anketi 7'si kişisel, 2'si açık uçlu ve 23'ü çoktan seçmeli olmak üzere toplam 32 sorudan oluşmaktadır. Öğrenci anketi ise 5'i kişisel, 1'i açık uçlu ve 16'sı çoktan seçmeli olmak üzere 22 sorudan oluşmaktadır. Anketler, ilgili yayınlar ve benzer araştırmaların anketlerinden yararlanılarak oluşturulmuş ve Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde anket tekniğini kullanan bir profesör, bir doçent ve iki yardımcı doçentin görüşleri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılarak uygulanabilir hale getirilmiştir.

Araştırma verileri frekans, yüzde ve ki-kare tekniklerine dayalı olarak 0.05 anlamlılık düzeyinde yorumlanmıştır. Anketlerin tümü gözden geçirilerek eksik, yanlış ve gelişigüzel doldurulmuş olanlar elenmiştir. İstatistiksel çözümlenmelerde SPSS for Windows 10.0 paket programı kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bulguları, kişisel bilgiler, öğretmenlerin ölçme ve değerlendirmeye ilişkin görüşleri ve öğrencilerin ölçme ve değerlendirmeye ilişkin görüşleri olmak üzere üç boyutta incelenmiş ve özet bulgular ortaya konulmuştur.

Kişisel Bilgiler

Aşağıda, öğretmen ve öğrencilerin cinsiyet ve il değişkenine göre profilleri ile öğretmenlerin hizmet yılı ve öğrencilerin bulunduğu sınıf düzeyine göre profilleri verilmiştir.

Cinsiyete ilişkin öğretmen ve öğrenci profili incelendiğinde, araştırma kapsamındaki toplam 243 öğretmenin % 45.7'si erkek ve %54.3'ü kadın olduğu görülmektedir. Bununla beraber, toplam 335 öğrencinin % 48.7'si erkek ve %51.3'ü kadındır. Bu anlamda öğretmen ve öğrenci profilinde, cinsiyete göre yüzde oranlarının birbirine yakın olduğu söylenebilir.

Tablo-1: İllere göre öğretmen ve öğrenci profili

İller	Öğretmen		Öğrenci	
	f	%	f	%
Diyarbakır	125	51.4	265	79.1
Elazığ	118	48.6	70	20.9
Toplam	243	100.0	335	100.0

İllere göre öğretmen ve öğrenci profili incelendiğinde, araştırma kapsamındaki 243 öğretmenin %51.4'ü Diyarbakır'da ve %48.6'sı Elazığ'da görev yapmaktadır. Toplam 335 öğrencinin %79.1'i Diyarbakır'da ve %20.9'u Elazığ'da eğitim-öğretim yapmaktadır (Tablo 1).

Hizmet yılına göre öğretmen profili incelendiğinde 243 öğretmenin % 56.8'inin 1-10 yıl aralığında, %23.9'unun 11-20 yıl aralığında, %15.6'sının 21-30 yıl aralığında ve %3.7'sinin 31 yıl ve üzerinde hizmet yapmış olduğu saptanmıştır. Bu anlamda 1-10 hizmet yılı aralığında öğretmen yoğunluğunun fazla olduğu belirlenmiştir.

Sınıfa göre öğrenci profili incelendiğinde 335 öğrencinin % 31.3'ü 6. sınıfta, %37.9'u 7. sınıfta, %30.7'si 8. sınıfta okumaktadır. Bu anlamda araştırmaya katılan öğrencilerin sınıflara eşit oranlarda dağılımının gerçekleştiği görülmektedir.

Öğretmenlerin Ölçme ve Değerlendirmeye İlişkin Görüşleri

Bu konuda, 243 öğretmenden elde edilen bulgular verilmiştir. Buradaki bulgular, soru hazırlama ve yazma, puanlama ve değerlendirme, sınav türleri konularında yoğunlaşmıştır.

Soru Hazırlama ve Yazma

Öğretmenlerin soru hazırlama ve yazma boyutunda, sınav kapsamı, soruların güçlük derecesi, sorunun tekrar kullanılması, sınav türünü belirlerken danışma ve soruların düzeyi ele alınmıştır.

Öğretmenlerin, soru hazırlarken kapsam boyutunda izlenen yolla ilgili görüşleri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Sınavda, Diyarbakır'daki öğretmenlerin sınıfta işlenen tüm konulardan soru sorma eğilimleri ağır basarken Elazığ'daki öğretmenlerin bu eğilimin yanı sıra son konulardan soru sorma eğilimleri de görülmektedir. Her iki ilde de görev yapan öğretmenler öğrencilerin çoğunluğunun cevaplayabileceği soruları sormakta ve daha önce kullandıkları sorularda bazı değişiklikler yaparak sorularını hazırlamaktadırlar. Öğretmenler, sınav türünü belirlerken kendi branşlarındaki diğer öğretmenlere danışmakta ve sorularını daha çok bilişsel alanın kavrama basamağında

oluşturmaktadır.

Tablo-2: Öğretmenlerin soru hazırlama ve yazma ile ilgili bulguları

Boyut	Diyarbakır(%)	Elazığ(%)	X ²	Sd	Anlamlılık Düzeyi
Sınav kapsamı					
-Derste işlenen tüm konulardan sorma...	% 86.3	73.5	12.64	3	p<.05
Soruların güçlük derecesi					
-Öğrencilerin çoğunun cevaplayabileceği soruları sorma	% 55.7	64.9	4.74	4	p>.05
Soruların tekrar sorulması					
-Önceki sorularda bazı değişiklikler yaparak sorma....	% 41.6	45.3	3.50	4	p>.05
Sınav türü ile ilgili danışma					
-Aynı branştaki diğer öğretmenlere danışma.....	% 34.4	38.9	6.24	5	p>.05
Soruların düzeyi					
-Bilişsel alanın kavrama basamağında olması.....	% 38.3	48.7	6.65	5	p>.05

Puanlama ve Değerlendirme

Öğretmenlerden puanlama ve değerlendirme ile ilgili olarak elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir:

Tablo-3: Öğretmenlerin puanlama ve değerlendirme ile ilgili bulguları

Boyut	Diyarbakır(%)	Elazığ(%)	X ²	Sd	Anlamlılık Düzeyi
Sınavı okuma					
-Bir öğrencinin sınav kağıdını puanladıktan sonra diğerine geçme.....%	82.8	80.5	8.25	4	p>.05
Sınava puan takdir etme					
-Sorunun güçlüğüne göre puan verme..%	44.7	52.2	9.37	4	p>.05
Yetersiz puan alma sonucu					
-Tekrar anlatma ve yeniden sınav.....%	49.2	55.7	4.54	4	p>.05
Başarı değ. ölçütü					
-Sınıf seviyesini ölçüt alma.....%	53.3	61.9	4.46	4	p>.05
Başarı değ. yi hatasız yapma					
-Cevap anahtarından yararlanma.....%	52.0	52.5	7.09	4	p>.05
Başarısızlık faktörü					
-Bilgi eksikliği.....%	41.9	31.3	9.00	6	p>.05

Diyarbakır ve Elazığ illerinde görev yapan öğretmenler bir öğrencinin kağıdını puanladıktan sonra diğerine geçmekte ve sorunun güçlüğüne göre puan vermektedirler. Bu sınavlardan öğrencilerin çoğunluğu yetersiz puan almış ise konuları tekrar anlatmakta, yeniden sınav yapmaktadırlar. Öğretmenler, öğrencilerin başarılarını değerlendirmede sınıf seviyesini ölçüt almakta ve cevap anahtarından faydalanmaktadırlar. Her iki ilde görev yapan öğretmenler başarısızlık faktörü olarak “bilgi eksikliği”ni göstermişlerdir.

Sınav Türleri

Öğretmenlerden sınav türleri ile ilgili olarak elde edilen bulgular aşağıda

verilmiştir:

Tablo-4: Öğretmenlerden sınav türleri ile ilgili elde edilen bulgular

Boyut	Diyarbakır(%)	Elazığ(%)	X ²	Sd	Anlamlılık Düzeyi
Yazılı yoklama-yaygınlık					
-Alışılmış bir teknik..... %	40.7	40.0	4.37	4	p>.05
Yazılı yoklama-sakıncası					
-Puanlama objektif yöntemlerle zor.....%	46.3	48.2	1.12	4	p>.05
Kısa cevaplı test-kullanımı					
-Çok soru sorabilme	38.7	44.0	3.63	5	p>.05
Kısa cevaplı test-sakıncası					
-Bilginin yorum ve uygulaması yok.....%	42.5	44.0	3.20	5	p>.05
Doğru/yanlış test-kullanımı					
-Cevaplama kolay ve az zaman alır.....%	55.7	55.0	0.89	3	p>.05
Doğru/yanlış test-sakıncası					
-Doğru cevabı bulma oranı %50'dir	54.6	44.8	3.61	3	p>.05
Çoktan seçmeli test-kullanımı					
-Farklı bilgi ve yetenek alanları ölçülebilir %	62.6	66.7	1.48	4	p>.05
Çoktan seçmeli test-sakıncası					
Doğru cevap şansa bulunabilir.....%	36.4	27.4	13.23	5	p<.05
Ödev ve projeler-kullanımı					
-Araştırmayı özendirir..... %	34.4	40.2	3.66	5	p>.05
Ödev ve projeler-sakıncası					
-Başkalarına yaptırılabilir..... %	82.1	80.2	1.17	2	p>.05

Diyarbakır ve Elazığ illerindeki öğretmenler, uzun cevap gerektiren soruların (yazılı yoklama) yaygın bir biçimde kullanılmasının en önemli sebebini “alışılmış bir teknik”, en sakıncalı tarafını da “puanlamanın objektif yöntemlerle yapılmasının zor olduğu” şeklinde düşünmektedir. Her iki ilde görev yapan öğretmenler, kısa cevaplı sınavların kullanımına ilişkin “bir sınav süresinde çok sayıda soru sorma imkanının olduğu”nu vurgulanmıştır. Aynı öğretmenler bu sınavların “bilginin yorum ve uygulamasına imkan tanımadığı”nı belirtmektedirler. Öğretmenler, doğru-yanlış sorularının kullanılmasının nedeni olarak “cevaplamanın kolay ve az zaman alması”, en sakıncalı tarafını da “doğru cevap bulma olasılığının %50 olması” olarak görmektedir. Her iki ilde görev yapan öğretmenler, çoktan seçmeli soruların kullanılmasının en önemli sebebi olarak “çeşitli soru şekilleri ile çok çeşitli bilgi, beceri ve yetenekleri ölçmeye uygun olması” şeklinde görüş belirtmişlerdir. Çoktan seçmeli soruların kullanılmasının en sakıncalı tarafına ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Diyarbakır ilindeki öğretmenler Elazığ ilindeki öğretmenlere oranla “doğru cevabı şansa bulma olasılığının bulunması” cevabı üzerinde daha fazla yoğunlaşmışlardır. Bu illerdeki öğretmenler, sınavlarda ödev ve projelerin kullanılmasının en önemli sebebini “araştırma yapmayı özendirmesi”, en sakıncalı tarafını da “öğrencilerin ödev ve projelerini

başkalarına yaptırabilmesi”ni ön plana çıkarmışlardır.

Sorunlar

Ölçme ve değerlendirmede karşılaşılan sorunlara ilişkin öğretmenler genel olarak aşağıdaki cevaplarda yoğunlaşmışlardır:

1. Sınıf mevcudunun kalabalık olması,
2. Her çocuğun ayrı bir dünya olduğu göz ardı edilerek sadece mutlak bilgiye göre değerlendirmenin yapılması,
3. Öğrencilerin konuyu bildikleri halde ifade etmekte güçlük çekmeleri,
4. Temel bilgilerin eksik oluşu ve,
5. Öğrencilerin ezber eğitim almasıdır.

Öğrencilerin Ölçme ve Değerlendirmeye İlişkin Görüşleri

Bu konuda 335 öğrencinin görüşüne başvurulmuş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır. Öğrencilerin görüşleri sınav ve başarı, sınav türleri konuları ele alınmıştır.

Sınav ve Başarı

Öğrencilerden sınav ve başarı ile ilgili olarak elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir:

Tablo-5: Öğrencilerden elde edilen sınav ve başarı ile ilgili bulgular

Boyut	Diyarbakır(%)	Elazığ(%)	X ²	Sd	Anlamlılık Düzeyi
Sınav sayısı					
-Her dönem iki sınav yapma....%	34.5	43.5	5.43	5	p>.05
Başarısızlık faktörü					
-Heyecan ve kaygı..... %	57.5	61.5	9.87	6	p>.05
Yeterli sınav sonucu					
-Olumlu etki ve motive olma...%	88.8	84.6	1.36	3	p>.05
Puanlama güvenilirliği					
-Tarafsız puanlama..... %	57.7	43.3	9.25	5	p>.05
Sınavda kaygı nedeni					
-Düşük not almaktan korkma...%	78.4	73.8	1.68	3	p>.05
Sınav şikayeti					
-Soruların uzun olması... ..%	34.4	38.7	6.28	4	p>.05

Diyarbakır ve Elazığ illerindeki öğrenciler sınav sayısı ile ilgili, her dönem iki sınav yapılması” gerektiğini vurgulamaktadırlar. Öğrenciler, başarısızlık faktörü olarak heyecan ve kaygıyı göstermişlerdir. Sınav sonuçlarının yeterli olması öğrencileri olumlu yönde etkilemekte, onların motivasyonunu artırmaktadır. Öğrenciler, sınavların güvenilir olduğunu ve öğretmenlerin sınav kağıtlarını tarafsız bir biçimde puanladıklarını vurgulamışlardır. Diğer taraftan öğrenciler, sınav kaygısının nedeni olarak “düşük not

almaktan korktuklarını” göstermişlerdir. Ayrıca, öğrencilerin sınavla ilgili en fazla şikayet ettikleri nokta “soruların uzun ve kendi içinde bölümlere ayrılması”dır.

Sınav Türleri

Öğrencilerden sınav türleri ile ilgili olarak elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir:

Tablo-6: Öğrencilerden elde edilen sınav türleri ile ilgili bulgular

Boyut	Diyarbakır(%)	Elazığ(%)	X ²	Sd	Anlamlılık Düzeyi
Yazılı yoklama-yaygınlık					
-Kolay hazırlanır	% 48.8	37.5	8.99	4	p>.05
Yazılı yoklama-sakıncası					
-Gereksiz şeylerin yazılması.....	% 28.6	46.0	13.51	6	p<.05
Kısa cevaplı test-kullanımı					
-Cevaplar çok kısa, az zaman alır...	% 31.5	49.3	15.96	5	p<.05
Kısa cevaplı test-sakıncası					
-Ezber bilgiye yöneltir.....	% 17.9	30.3	11.89	6	p>.05
Doğru/yanlış test-kullanımı					
-Cevaplama kolay ve az zaman alır.	% 46.6	34.8	4.48	3	p>.05
Doğru/yanlış test-sakıncası					
-Doğru cevabı bulma oranı %50'dir	% 39.8	46.0	4.12	3	p>.05
Çoktan seçmeli test-kullanımı					
-Farklı bilgi ve yetenekler ölçülebilir	% 44.8	33.8	5.78	4	p>.05
Çoktan seçmeli test-sakıncası					
-Doğru cevap şansla bulunabilir.....%	46.0	40.3	3.97	5	p>.05
Ödev ve projeler-kullanımı					
-Araştırmaya özendirir.....	% 30.8	26.2	2.55	4	p>.05
Ödev ve projeler-sakıncası					
-Başkalarına yaptırılabilir.....	% 69.6	44.4	15.97	2	p<.05

Diyarbakır ve Elazığ illerindeki öğrenciler, uzun cevap gerektiren sorular (yazılı yoklama) kolay hazırlandığından dolayı yaygın bir biçimde kullanıldığını vurgulamışlardır. Öğrencilerin yazılı yoklama kullanılmasının en sakıncalı tarafına ilişkin görüşleri arasında iller bazında anlamlı bir farklılık bulunmasına rağmen, ağırlıklı olarak öğrenciler “cevabı bilmeyenlerin gereksiz şeyler yazması” üzerinde yoğunlaşmışlardır. Yine aynı şekilde, öğrencilerin sınavlarda kısa cevap gerektiren soruların kullanılmasının en önemli sebebine ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuş ve ağırlıklı olarak öğrenciler “cevapların çok kısa olması ve cevaplamanın az zaman alması” şeklinde görüş belirtmişlerdir. Her iki ilde eğitim-öğretim gören öğrenciler, kısa cevap gerektiren soruların kullanılmasının en sakıncalı tarafını “ezber bilgiye yöneltmesi” olarak göstermişlerdir. Diğer taraftan, öğrenciler öğretmenlerden elde edilen bulgulara benzer olarak, sınavlarda doğru-yanlış sorularının kullanılmasının en önemli sebebini “cevaplamanın kolay ve az zaman alması”, en sakıncalı tarafını da “doğru cevabı bulma olasılığının %50 olması” olarak belirtmişlerdir.

Öğrenciler, çoktan seçmeli soruların kullanılmasının en önemli tarafını“çeşitli soru

şekilleri ile çok çeşitli bilgi, beceri ve yetenekleri ölçmeye uygun olması”, en sakıncalı tarafını da “doğru cevabı şansa bulma olasılığının bulunması” olarak göstermişlerdir. Öğrenciler, sınavlarda ödev ve projelerin kullanılmasının en önemli sebebini “araştırma yapmayı özendirilmesi” olarak belirtmişlerdir. Bu sınavların iller bazında en sakıncalı tarafına ilişkin öğrenci görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Yine de her iki ilde eğitim-öğretim gören öğrenciler bu sınavların en sakıncalı tarafını “ödev ve projeleri başkalarına yaptırabilme olasılıklarının bulunması” olarak görmektedir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Öğretmenler, ölçme ve değerlendirme ile bir sonraki öğrenmeyi şekillendirebilmekte ve mevcut öğrenme koşulları üzerinde yapılandırıcı değişiklikler yapabilmektedirler. Öğrenci başarısı bu yolla somut bir değerlendirmeye tabi tutulmakta, bu da hem öğretmenin öğrenci hakkında hem de öğrencinin kendi durumu hakkında bilgi edinebilmesini kolaylaştırmaktadır.

İlköğretimde(6., 7., 8. Sınıflar), öğretmen ve öğrencilerin ölçme ve değerlendirmeye ilişkin görüşlerinde genelde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak, beş noktada farklılık tespit edilmiştir. Birincisi, öğretmenlerin soru hazırlarken kapsam boyutunda izlenen yolla ilgili görüşler arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Diyarbakır’daki öğretmenlerin sınıfta işlenen tüm konulardan soru sorma eğilimleri ağır basarken Elazığ’daki öğretmenlerin bu eğilimin yanı sıra son konulardan soru sorma eğilimleri de görülmektedir. İkincisi, Diyarbakır ve Elazığ illerindeki öğretmenlerin sınavlarda çoktan seçmeli soruların kullanılmasının en sakıncalı tarafına ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Diyarbakır ilindeki öğretmenler Elazığ ilindeki öğretmenlere oranla doğru cevabı şansa bulma olasılığının bulunması cevabı üzerinde daha fazla yoğunlaşmışlardır. Üçüncüsü, öğrencilerin yazılı yoklamaların kullanılmasının en sakıncalı tarafına ilişkin görüşleri arasında iller bazında anlamlı bir farklılık bulunmasına rağmen ağırlıklı olarak öğrenciler “cevabı bilmeyenlerin gereksiz şeyler yazması” üzerinde yoğunlaşmışlardır. Dördüncüsü, öğrencilerin sınavlarda kısa cevap gerektiren soruların kullanılmasının en önemli sebebine ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmasına rağmen ağırlıklı olarak öğrenciler “cevapların çok kısa olması ve cevaplamanın az zaman alması” şeklinde görüş belirtmişlerdir. Beşincisi, ödev ve proje sınavlarının iller bazında en sakıncalı tarafına ilişkin öğrenci görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Yine de her iki ilde eğitim-öğretim gören öğrenciler bu sınavların en sakıncalı tarafını “ödev ve projeleri başkalarına yaptırabilme olasılıklarının bulunması” seçeneğinde yoğunlaşmışlardır. Sınav

türleri konusunda, öğretmen ve öğrencilerin doğru-yanlış, çoktan seçmeli ve ödev-projelerin kullanımı ve en sakıncalı yönleriyle ilgili görüşleri arasında benzerlikler tespit edilmiştir.

Bu araştırma ile ilgili araştırmaların sonuçları karşılaştırıldığında, ilköğretimden üniversiteye kadar çoğunlukla uzun cevap gerektiren sınavların tercih edildiği görülmektedir (Kaynak, 2000; Semerci 1993). Bu anlamda, uzun cevap gerektiren soruların hazırlanmasının kolay olması bir tercih nedeni olabilmektedir. Ancak, hazırlanması kolay olan bu sınavların puanlanması da oldukça zordur.

Bulgularda öğretmenlerin, bir öğrencinin kağıdını puanladıktan sonra diğerine geçmekte olduğu vurgulanmıştır. Benzer bir sonuç Ertürk'ün (1986) araştırmasında da (1960: %73.3, 1970: %63.07) görülmektedir. Bu sonuçları Semerci'nin (1993) öğretim elemanları üzerinde yaptığı araştırma bulguları da desteklemektedir. Oysa uzun cevap gerektiren sınavlarda önce tüm öğrencilerin birinci soruya verdikleri cevaplar, sonra ikinci soruya verdikleri cevaplar vb. puanlanması gerekmektedir (Küçükahmet, 1999). Bu hususa öğretim elemanları da öğretmenler de dikkat etmemektedir. Öğretmenler ve öğretim elemanları bu gibi hususlara dikkat ederlerse daha tarafsız bir şekilde puanlama yapmış olurlar.

Diğer taraftan Güngör'ün (2001) sınavlarda bilişsel alanın ilk basamakları seviyesinde sorular sorulduğu vurgusu, bu araştırma bulgularını desteklemektedir. Bu araştırmada öğretmenler daha çok bilişsel alanın kavrama düzeyinde sorular sorulduğunu vurgulamışlardır. Oysa, sınavlarda dersin ve ölçme aracının özelliğine göre, mümkün olduğunca üst düzeylerde (uygulama, analiz, sentez, değerlendirme) sorular sorulmalıdır. Soruların bu şekilde sorulması öğrencileri daha üst düzeylerde düşünmeye sevk edecektir.

Ödev ve projelerle ilgili olarak üniversitedeki öğretim elemanları(% 60) (Semerci, 1993) ve bu araştırmada öğretmen ve öğrencilerin, “ödev ve projeler başkalarına yaptırılabilir” yönünde endişeleri vardır. Bu endişeleri ortadan kaldıracak çözümler üretilmelidir.

Kaynak'ın (2000) yaptığı araştırmaya göre, öğretmenler cevap anahtarı kullanmanın gerekliliğine inanmamaktadırlar. Bu araştırmada ise, öğretmenler değerlendirmede hata yapmamak için cevap anahtarı kullanmaktadırlar. Burada, cevap anahtarı ile kastedilen puanlama anahtarıdır. Bu anahtar, her beklenen cevaba puan verilerek oluşturulur (Küçükahmet, 1999). Bu puanlama şekli, puanlama hatalarını en aza endirmektedir.

Topal'ın (1999) yaptığı araştırmaya göre öğretmenlerin yarısı sözlü sınav yapmaktadırlar. Bu araştırmada ise, öğretmenlerin 1/3'i sözlü sınav yapmaktadırlar. Sözlü

sınavlar uzun zaman almaktadır. Bu sınavların geçerliği ve güvenilirliği tartışılabilir. Bu nedenlerden dolayı sözlü sınavlar öğrencilerin dönem içerisinde gösterdikleri performanslara göre yapıp puanlanmalıdır.

Bulgularda öğrencilerin, sınavlardan düşük not almaktan korktukları, heyecan ve kaygının onları olumsuz etkilediği, sınav sorularının çok uzun ve kendi içinde bölümlere ayrıldığı konularına vurgu yaptıkları görülmektedir.

Gerek öğretmenlerin gerekse öğrencilerin bulgularında, değerlendirme problemi belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu durumu İşman'ın (1998) çalışması da destekler niteliktedir.

Sonuç olarak, ilköğretimde(6., 7., 8. Sınıflar) programların geliştirilmesi, ilk beş yılın tüm sınıflarda birden değil de sınıf düzeyinde aşama aşama planlanmıştır. Bu planlama çalışmalarında öğretmenlere çok büyük görevler düşmektedir. Öğretmenlerin programları iyi öğrenip uygulaması ve ölçme-değerlendirme çalışmalarını kurallara uygun yapması gereklidir. Bu araştırmada, öğretmenlerin bazı ölçme ve değerlendirme konularında yetersiz olduğu görülmektedir. Bu sonucu, yeni ilköğretim programının deneme uygulamasının yapıldığı 10 okulda görev yapan toplam 72 öğretmenin görüşleri de desteklemekte ve onlar, programın diğer boyutlarına göre ölçme ve değerlendirmenin daha yetersiz olduğunu belirtmişlerdir(Gözütok, Akgün ve Karacaoğlu, 2005). İlköğretim 1-5. Sınıflar ve 6., 7., 8. Sınıflardaki öğretmenlere ölçme ve değerlendirmeye ilişkin hizmet içi eğitim kursları verilmelidir. Bu kurslarda, yeni programlarda ön plana çıkacak olan değerlendirme yaklaşımları da öğretilmeli ve bu yaklaşımların yazılı yoklama, çoktan seçmeli sınav vb. sınav türlerini tamamlayıcı yaklaşımlar olduğu vurgulanmalı ve ölçme ve değerlendirmenin tüm boyutları uygulamalı bir şekilde öğretilmelidir.

KAYNAKLAR

- Aydın, A., (2001), *Eğitim Fakültesi Mezunu Olan Ve Olmayan Öğretmenlerin Ölçme Ve Değerlendirme Yeterliliklerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Aydın, A.S., (1992), “Bilme, Ölçme, Tanım”, *Çağdaş Eğitim*, 179, 26-28.
- Balcı, E. ve Tekkaya, C., (2000), “Ölçme ve değerlendirme tekniklerine yönelik bir ölçeğin geliştirilmesi”, *Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 42-50.
- Earl, L.M., (1999), “Assessment and Accountability in Education”, *Education Canada*, 39, 4-6.
- Ertürk, S., (1986), *Türkiye’de Bazı Eğitim Sorunları Üzerine Düşünceler*, Ankara, Gül Yay.
- Güngör, A., (2001), *İlköğretim Okulları İkinci Kademe Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Ölçme ve Değerlendirme Sorunları*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Gözütok, F.D.; Akgün, Ö.E. ve Karacaoğlu, Ö.C., (2005), “İlköğretim Programlarının Öğretmen Yeterlilikleri Açısından Değerlendirilmesi”, *Eğitimde Yansımalar VIII. Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu (14-16 Kasım 2005)*, Erciyes Üniversitesi ve Teknisik Eğitim Araştırma Geliştirme Vakfı İşbirliği. Ankara: Sim Matbaası.
- Hoy, W.K. and Sweetland, S.R., (2001), “Designing Better Schools: The Meaning and Measure of Enabling School Structures”, *Educational Administration Quarterly*, 37, 296-321.
- İşman, A., (1998), *Türk eğitim sisteminde ölçme ve değerlendirme: Genel kavramlar, uygulamalar, sorunlar, çözüm önerileri ve yeni bir model*, Adapazarı: Değişim Yayınları.
- Kaynak, S., (2000), *Ortaöğretimdeki Branş Öğretmenlerinin Öğrenci Başarısını Ölçme ve Değerlendirme İle İlgili Görüşlerinin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Küçükahmet, L., (1999), *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*, 10. Baskı, İstanbul, Alkım Yayınevi.
- Pilten, P., (2001), *İlköğretim Sınıf Öğretmenlerinin Ölçme ve Değerlendirme Alanındaki Anlayış ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Semerci, Ç., (1993), “Fırat Üniversitesi’nde öğrenci başarısının ölçülmesinde kullanılan yöntemler ile ölçme-değerlendirmeye ilişkin görüşler”, *Yaşadıkça Eğitim*, (26), 25-29 (1993).
- Topal, T., (1999), *İlköğretim Birinci Kademe Öğrenme-Öğretme Sürecinde Öğretmenlerin Ölçme ve Değerlendirme Tekniklerini Etkin Kullanabilme Düzeylerinin Belirlenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Turgut, M.F., (1992), *Eğitimde Ölçme Ve Değerlendirme Metotları*, Ankara.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 97-119, ELAZIĞ-2006

MESLEKİ VE TEKNİK ORTAÖĞRETİMDE YAPILAN ÖĞRETİM PLANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ¹

*Evaluation of The Teaching Plans Prepared In Vocational and Technical
Secondary Education*

Burhan AKPINAR

*Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Elazığ. bakpinar@firat.edu.tr .*

Bayram ÖZER

*Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Elazığ.*

ÖZET

Bu araştırma, mesleki ve teknik ortaöğretimde öğretmenlerin hazırladığı yıllık ve günlük planlara yönelik okul müdürü ve öğretmen görüşlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Toplam elli altı okul müdürü ve çeşitli branşlardan 558 öğretmen üzerinde yürütülen bu çalışmada veriler, açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşan anketlerle elde edilmiştir. Araştırma bulguları, bu okullarda görev yapan okul müdürü ve öğretmenlerin, öğretim planlarını çok önemli gördüklerini ve bu planların öğrenci merkezli olarak hazırlanması gerektiği görüşünde olduklarını göstermiştir. Planlama konusunda öğretmenlerin kendilerini yeterli bulmalarına rağmen, müdürlerin öğretmenleri bu konuda yetersiz gördüğü belirlenmiştir. Her iki grubun da öğretim planlarını öğretmenin temel sorumluluğu olarak gördüğü ve planlamanın öğretmen performansını arttırdığı görüşünde oldukları, çalışmada elde edilen diğer bir bulgudur. Ayrıca, planlama sürecinde programların yoğunluğu, bilgi eksikliği ve kaynak yetersizliği ile öğrencileri tanıma konularında sorunlar yaşandığı anlaşılmaktadır

Anahtar Kelimeler: Mesleki ve Teknik Öğretimde Planlama, Planlama Sorunları.

ABSTRACT

This research aims at determining the opinions of School Directors and Teachers on annual and daily plans prepared by the teachers at Vocational and Technical Secondary Education. It was conducted on 56 School Directors and 558 Teachers of various subjects and the data were collected from the questionnaire consists of open and close-ended questions. The research findings has shown that School Directors and Teachers consider teaching plans quite important and thus have positive attitude towards them. It has been revealed that they favour a student-centred planning. Although teachers find themselves competent in planning, directors find teachers incompetent. Moreover, those two groups regard teaching plans as a basic responsibility of teacher and of opinion that planning fosters teacher performance. The research findings has shown that teachers have most of the problems in such points as intensive curricula, lack of resources, and knowing pupils.

Key Words: Planning in Vocational and Technical Education, Planning problems.

---

¹ Bu araştırma Fırat Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (FÜBAP) tarafından desteklenmiştir.

1. Giriş

Genel Eğitimde olduğu gibi Mesleki ve Teknik Eğitimde de (MTE), öğretim etkinliklerinin planlanması büyük önem arz eder. Çünkü, eğitimde nitelik ve amaca ulaşma ile öğretim etkinliklerinin planlanması arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır (Demirel, 1999; Oğuzkan, 1989; Alkan ve Kurt, 1994). Öğretim planları, eğitimde amaca en kısa ve en güvenilir yoldan ulaşmayı sağlar. Plansız eğitimin başarıya ulaşma şansı yoktur (İşman ve Eskicumalı 1999, Binbaşoğlu, 1999, Özçelik, 1998). Nitekim, Yıldırım'ın (2001) yurt dışında yapılan birçok araştırmadan aktardığına göre, öğretim planları ile okul başarısı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.

MTE'de beceri öğretimi ağırlıktadır. Bunun için pratik yaşantı düzenlenmesi önemlidir. MTE'de etkili ve verimli pratik yaşantıların düzenlenebilmesi ise, büyük oranda öğretim etkinliklerinin planlanmasına bağlıdır (Özdil, 1979). Çünkü, genel eğitimden farklı olarak MTE'de öğretim etkinlikleri, çok çeşitli ve uygun kullanılmadığında tehlikeli olabilen araç-gereç ve materyallerin bulunduğu öğretim ortamlarında gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, MTE'de her şeyden önce, sağlıklı ve güvenli bir öğretim ortamının sağlanması için, tüm öğretim etkinliklerinin çok dikkatli ve özenli bir şekilde planlanması zorunludur. Kaldı ki, öğrencilere bilgi yanında beceri kazandırmanın esas olduğu MTE'nin, farklı öğretim stratejisi, yöntem ve teknikleri ile farklı öğretim ortamları ihtiyacı gibi kendine özgü özellikler, bu okullardaki öğretim planlarının da kendine özgü koşullar çerçevesinde ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

MTE'de plan yapma; öğretmene zeka ve kapasitesi ile zaman, araç-gereç ve teknolojik materyalleri daha etkili kullanma şansı verir ve MTE için yaşamsal öneme sahip olan güncel teknolojiyi takip etme ve kullanma olanağı sağlar (Taşdemir, 2000; Gürkan ve Erten, 1999; Oğuzkan, 1989). Bu durum, MTE için kritik öneme sahiptir. Çünkü, MTE'de teknolojik araç-gereç ve materyaller, sadece öğrenme düzeyini artırma (Tan, 2005; 129) ve öğretimi kolaylaştıran bir yardımcı öğe olarak değil; bizzat öğretimin amacı ve kapsamını da oluşturur. Dolayısıyla MTE'de öğretimi planlama, diğer faydalar yanında, araç-gereç ve öğretim materyallerinin gerçeğe uygun olarak tespit edilmesi ve öğrenme-öğretme faaliyetlerindeki muhtemel kusur ve noksanlıkların düzeltilmesine de imkan verir (Sezgin, 2000 :196-197). Ancak, MTE'de başarı ve öğretimin niteliği için öğretim etkinliklerinin planlanması tek başına yeterli değildir. Öğretim etkinliklerinin planlanması kadar, bu planların işlevselliği ve uygulamadaki başarısı da büyük öneme sahiptir. Bu bakımdan, öğretim etkinliklerini planlama sorumluluğu taşıyan öğretmenler ile günümüzde öğretim lideri olarak da nitelenen ve bu süreçte önemli rol ve sorumlulukları bulunan okul yöneticilerinin de bu konudaki görüşlerinin belirlenmesi,

MTE’de öğretme-öğrenme sürecinin daha etkili ve verimli hale getirilmesi bakımından önemlidir.

Amaç

Bu araştırmanın amacı, mesleki ve teknik ortaöğretimde öğretmenlerin hazırladığı yıllık ve günlük planları, bu okullarda görev yapan okul müdürü ve branş öğretmenlerinin görüşlerine dayalı olarak değerlendirerek, öğretim planlarına yönelik görüş ve öneriler ortaya koymaktır. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki alt amaçlara cevap aranmıştır.

1. Mesleki ve teknik ortaöğretimde görev yapan okul müdürü ve branş öğretmenlerinin, öğretmenler tarafından hazırlanan yıllık ve günlük planlara ilişkin görüşleri nelerdir?

2. Okul müdürü ve branş öğretmenlerinin yıllık ve günlük planlara ilişkin görüşleri arasında kıdem ve branş değişkenlerine göre anlamlı fark var mıdır?

2. Yöntem

Mesleki ve teknik ortaöğretimde görev yapan okul müdürü ve branş öğretmenlerinin öğretim planlarına ilişkin görüşlerine dayanarak mevcut durumu betimlemeye çalışan bu araştırma, genel tarama modelinde olup, betimsel bir nitelik arz etmektedir (Karasar, 1999:79).

2.1 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesindeki en az ve en çok gelişmiş iki ilinden oluşan toplam yirmi sekiz il merkezinde yer alan mesleki ve teknik ortaöğretim okullarında 2003-2004 Eğitim-Öğretim Yılı’nda görev yapan okul müdürleri ve branş öğretmenlerini kapsamaktadır. Bu iller şunlardır: Adana, Afyon, Aksaray, Ankara, Balıkesir, Bartın, Bayburt, Bitlis, Bolu, Elazığ, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Kırıkkale, Kilis, Kocaeli, Malatya, Mardin, Mersin, Muğla, Muş, Osmaniye, Sakarya, Şanlıurfa, Uşak, Yozgat, Zonguldak. Bu illere ilişkin gelişmişlik verileri, 1999 Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) kaynaklarından alınmıştır. Örneklem ise, söz konusu il merkezindeki MTE okulları arasından tesadüfi yolla seçilen ikişer okulda görev yapan elli altı okul müdürü ve 558 branş öğretmeninden oluşmaktadır.

2.2 Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan, okul müdürü ve öğretmenlere yönelik iki anket formuyla elde edilmiştir. Bunun için, önce ilgili literatür taranmış ve ilgililerle ön görüşmeler yapıldıktan sonra, açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşan taslak anket formları hazırlanmıştır. Bundan sonra anketler, Elazığ il merkezinde

araştırmaya dahil edilmeyen MTE okullarında görev yapan yirmi altı müdür ve müdür yardımcısı ile çeşitli branşlardan 112 öğretmene pilot uygulama için verilerek faktör analizine tabi tutulmuş ve faktör yükü 0,35 ve üzerinde olan maddeler alınıp; bu değerler altında olan maddeler çıkarılarak (Büyüköztürk, 2002) anketlere son şekli verilmiştir. Bu işlemler sonunda yapılan hesaplamalarda, öğretmen anketi için elde edilen değerler şöyledir: KMO= 0,665, Barlett= 3718,18, Cronbach Alpha= 0,85. Müdür anketinin Cronbach Alpha değeri ise, 0,81 olarak hesaplanmıştır. Öğretmen ve müdür anketleri, kişisel bilgiler, yıllık plan ve günlük plana ilişkin görüşler olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Anketlerdeki kapalı uçlu maddeler, 1. Hiç katılmıyorum (1.00-1.80), 2. Az katılmıyorum (1.81-2.60), 3. Orta derecede katılmıyorum (2.61-3.40), 4. Çok katılmıyorum (3.41-4.20) ve 5. Pek çok katılmıyorum (4.21-5.00) olmak üzere, beşli likert şeklinde derecelendirilmiştir.

2.3 Verilerin Analizi

Bu çalışmada yer alan nicel veriler, değişkenler dikkate alınmadan aritmetik ortalama ve standart sapma ile yorumlanmıştır. Nicel verilerin, değişkenler dikkate alınarak yorumlanmasında ise, öncelikle parametrik test varsayımları sağlanma durumunu belirlemek için bu maddelere homojenlik testi (Levene) uygulanmış; homojen maddeler tek yönlü varyans analizi, gruplar arası anlamlı farklılığın belirlendiği durumlarda Scheffe veya LSD testi; ikili karşılaştırmalarda ise, bağımsız gruplar “t” testinden yararlanılmıştır. Parametrik test varsayımlarının sağlanamadığı durumlarda, bir başka deyişle homojen olmayan maddeler ise, Kruskal Wallis testi (KW) ile Mann Whitney U testi (MWU) uygulanarak yorumlanmıştır. Anketlerdeki açık uçlu sorulardan oluşan nitel veriler ise, belirli başlıklar altında toplanıp, frekansları verilerek gösterilmiş ve yorumlanmıştır.

3. Bulgular ve Yorumları

3.1. Demografik Bulgular

Tablo 1. Öğretmen ve müdürlerle ilgili demografik bilgiler

Değişkenler	Öğretmen		Müdür	
	N	%	N	%
Cinsiyet				
Erkek	378	67,7	42	75,0
Kadın	180	32,3	14	25,0
Branş				
Makine	84	15,1	14	25,0
Elekt-Elektronik	97	17,4	12	21,4
Tekstil	55	9,9	11	19,6
Diğerleri	168	30,1	19	33,9
Ticaret	113	20,3	-	-
Yapı	41	7,3	-	-
Kıdem (Yıl)				

1-5	88	15,8	19	33,9
6-10	203	36,4	11	19,6
11-15	107	19,2	11	19,6
16 ve Üstü	160	28,7	15	26,8
TOPLAM	558	100	56	100

3.2 Öğretmenlerin Yıllık Plana Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

Günümüzde, planlama bilgi ve becerisine sahip olmak, öğretmen yeterliliği için önemli bir kriter olarak kabul edilmektedir (Şişman, 1999). Bu planlardan yıllık plan, günlük plana dayanak olması ve diğer birçok eğitim etkinliğine bir anlamda kılavuzluk yapması bakımından çok önemlidir. Bu açıdan, eğitimde amaca ulaşabilme ve başarı için, öğretmenlerin yıllık plan hazırlama bilgi ve becerisine sahip olmaları ve yıllık planın gerekliliğine inanmaları kritik önem arz eder. Öğretmenlerin yıllık plana yönelik görüşleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Yıllık plana ilişkin öğretmen görüşleri

Mad. no	Öğretmen Görüşleri	$\bar{X}$	S
1	Etkili ve verimli bir eğitim-öğretim için yıllık plan yapmak gereklidir.	4,39	0,80
2	Yıllık plan yapabilmek, iyi bir öğretmen niteliğidir.	3,94	1,02
3	Yıllık plan yasal zorunluluk olmaktan çıkarılmalıdır	2,81	1,24
4	Yıllık planı faydasına inanarak yaparım.	3,98	0,93
5	Yıllık plan yapma konusunda kendimi yeterli bulmaktayım.	4,16	0,77
6	Yıllık plan yapma konusunda eğitime ihtiyaç duymaktayım.	1,20	1,03
7	Yıllık plan, öğretmen performansını değerlendirmede bir araç olarak kullanılmalıdır.	2,29	1,11
8	Y. plan yapmada zümre öğretmenler kurulu çalışması tatmin edici düzeydedir.	3,31	1,12
9	Yıllık plan, MEB tarafından tüm dersler için standart bir şekilde hazırlanmalıdır.	3,25	1,43
10	Okul müdürü, yıllık planları inceleme ve değerlendirmede yeterlidir.	3,29	1,24
11	Müfettişler, yıllık planları inceleme ve değerlendirmede yeterlidir.	3,32	1,00
12	Okul müdürü, yıllık planla ilgili rehberlikte yeterlidir.	2,87	1,26
13	Müfettişler, yıllık planla ilgili rehberlikte yeterlidir.	2,06	0,97
14	Yıllık plan yaparken öncelikle öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları esas alınmalıdır	4,18	0,79
15	Yıllık plan yaparken öncelikle ilgili dersin öğretim programı esas alınmalıdır.	4,08	0,89
16	Yıllık plan yaparken öncelikle ders kitabı esas alınmalıdır.	3,57	1,06
17	Yıllık plan yaparken öğrencilerin de görüşleri alınmalıdır.	2,76	1,16

Tablo 2 incelendiğinde, öğretmenlerin yıllık planın gerekliliğini “pek çok” ($\bar{x}=4,39$), yıllık plan yapabilmeyi bir öğretmen niteliği olarak kabul etme görüşünü de “çok” ($\bar{x}=3,94$) derecesiyle benimsedikleri görülmektedir. Öğretmenler, bu planları zorunlu olmaktan çıkarılmasını “orta” ($\bar{x}=2,81$); “Yıllık planı faydasına inanarak yaparım.” görüşünü ise, “çok” ($\bar{x}=3,98$) derecesiyle benimsemişlerdir. Yıllık planla ilgili bilgi ve beceri sahibi olma konusunda ise, öğretmenlerin yıllık plana ilişkin kendilerini çok yeterli bulduğu ($\bar{x}=4,16$) ve bu konuda eğitime hiç ihtiyaç duymadıkları ($\bar{x}=1,20$) anlaşılmaktadır. Öğretmenler, standart yıllık plan görüşünü ise, “orta” düzeyde benimsemişlerdir ($\bar{x}=3,25$). Bu bulgular, öğretmenlerin yıllık planın gerekliliğine inandıkları ve bu konuda kendilerini yeterli buldukları şeklinde yorumlanabilir. Öğretmenlerin bu planların öğretmen performansını değerlendirmede kullanılması

görüşünü “az” benimsemesi ($\bar{x}=2,29$) ise, öğretmenlerin daha fazla denetim istemedikleri şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 2 incelendiğinde, yıllık plan hazırlamada gerek okuldaki materyal ve fiziki ortamların ortak kullanımı ve gerekse öğretmen görüş ve deneyimlerinin paylaşımı açısından büyük önem arz eden zümre öğretmenler kurul çalışmalarının orta yeterlikte bulunması ($\bar{x}=3,31$), bu kurulun tam işlevsel olmadığını göstermektedir.

Yıllık plan hazırlama ve uygulama sürecinde okul müdürü ve müfettişlerin bu konudaki tutum ve desteği kritik öneme sahiptir. Çünkü, müdürün öğretmenlere rehberlikte başarılı olması, öğrencinin iyi yetiştirilmesi ve öğretmenin de iyi çalıştırılması bakımından önemlidir (Çelik, 2000). Araştırmaya katılan öğretmenler, yıllık planı değerlendirme konusunda okul müdürü ($\bar{x}=3,29$) ve müfettişleri ($\bar{x}=3,32$) “orta”; bu konudaki rehberlikte de müdürleri “orta” ($\bar{x}=2,85$); müfettişleri ise “az” ($\bar{x}=2,06$) yeterli bulmuşlardır. Okul müdürü ve müfettişlerin, planlamayla ilgili denetleme ve rehberlik rollerini tam olarak yerine getiremediğini gösteren bu bulgu, Büyükkışık ve Gün’ün (1989) yaptığı ve öğretmen ve müdürlerin, müfettişleri rehberlik konusunda yetersiz bulduğu araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Ün’e (1989) göre bunun nedeni, müfettişlerin rehberlik rolünün deneticilik rolünden olumsuz etkilenmesidir (Aktaran: Yıldırım, 2001).

Yıllık plan hazırlama şekli ve bu konudaki önceliklere yönelik olarak Tablo 2 incelendiğinde, öğretmenlerin yıllık plan hazırlamada öncelikle öğrenci ilgi ve ihtiyaçları ($\bar{x}=4,18$), öğretim programı ($\bar{x}=4,08$) ve ders kitabının ($\bar{x}=3,57$) göz önünde tutulması görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. Son yıllarda ön plana çıkan öğrenci odaklı eğitim yaklaşımının, MTE öğretmenleri tarafından da benimsenmekte olduğunu gösteren bu bulgular, aynı zamanda eğitimde çok önemli olan öğrenci ihtiyaçlarının belirlenmesi bakımından da büyük önem taşır (Rıza, 2000;53). Ancak, öğrenci merkezli bir planlamayı öngören öğretmenlerin, bu süreçte, öğrenci görüşlerinin de alınması fikrini “orta” düzeyde benimsemiş olmaları ($\bar{x}=2,76$), dikkat çekicidir. Bu bulgu, öğretmenlerin bu sürece öğrenci katılımına tam olarak açık olmadıkları şeklinde yorumlanabilir.

Yıllık plana ilişkin öğretmen görüşleri arasında, kıdeme göre anlamlı bir fark bulunmazken (EK-1 Tablo 6); branş değişkenine göre, sadece okul müdürünün rehberlik rolüne ilişkin maddeye yönelik görüşleri arasında anlamlı fark vardır [(F=2, 330; p<.,05); (EK- 1, Tablo 7). Yapılan LSD testi, yıllık plana ilişkin rehberlikte, okul müdürünü en yeterli gören grubun ticaret ($\bar{x}=3,00$); en az yeterli gören grubun ise, elektrik-elektronik öğretmenleri ($\bar{x}=2,53$) olduğunu göstermektedir.

Öğretmen anketinde yer alan açık uçlu sorular çerçevesinde, öğretmenlerin yıllık planla ilgili görüşleri aşağıda sunulmuştur:

Sorunlar	f
Programların çok yoğun olması	303
Araç-gereç ve kaynak yetersizliği	102
Planlama konusunda öğretmenlerin bilgi yetersizliği	94
Öğrenci özelliklerini yeterince tanıyamama	34
ÖSS'nin yıllık planları aksatması	21
Plansız tatiller	21
Programların zamanında ulaşmaması	19
Sorun yok	3
Yıllık planların daha iyi yapılabilmesi için neler yapılmalıdır?	
Program esnek olmalı	69
Öğretmenlere eğitim verilmeli	56
Mevcut koşullara göre planlama yapılmalı	36
Uygulamalar sırasındaki sorunlar sonraki yılda dikkate alınmalı	23
Programlar sadeleştirilmeli	21
Yıllık planları Bakanlık hazırlamalı	19
Tatiller dikkate alınmalı	11
Bu konuda üniversiteler yardımcı olmalı	10
Deneyimli öğretmenlerden bir kurul oluşturulmalı	6

Öğretmenlerin açık uçlu sorulara verdiği cevaplar, yıllık plan hazırlama sürecinde yaşanan sorunların program yapısı, öğretmen niteliği ve fiziksel yetersizlik konularında yoğunlaştığını göstermektedir.

3. 3 Öğretmenlerin Günlük Plana Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

Etkili ve verimli bir eğitim için, öğretmenlerin günlük plan hazırlaması önemlidir. Günlük plan, öğretmene gerek konu ve etkinlik seçimi ve bunları mantıklı olarak sıralama ve gerekse sınıfta zamanı verimli kullanmada önemli katkılar sağlar (Demirel, 1999:18) Bu bakımdan öğretmenlerin günlük plan yapma bilgi ve becerisine sahip olması ile bu planların gerekliliğine inanmaları önem taşır. Öğretmenlerin günlük plana yönelik görüşleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde, öğretmenlerin günlük planın gerekliliği ($\bar{x}=3,50$) ile bu planların başarıyı arttırdığı görüşünü “çok” ($\bar{x}=3,62$); “Günlük planı faydasına inanarak yaparım.” ($\bar{x}=3,40$) ve “Günlük plan yapma bir öğretmen niteliğidir.” ($\bar{x}=3,35$) ile “Öğretmen deneyimi arttıkça günlük plana olan ihtiyacı azalır.” ($\bar{x}=2,78$) görüşlerini ise, “orta” düzeyde benimsemiş oldukları görülmektedir. Öğretmenlerin günlük planın gerekliliğine inandıklarını gösteren bu bulgular, ilgili literatürde “En deneyimli öğretmenlerin bile günlük plana ihtiyacı vardır.” (Wilkenson and Scheffler, 1992'den Aktaran; Yıldırım, 2001) şeklindeki görüşü de kısmen destekler niteliktedir. Ancak, öğretmenlerin yıllık planı bir üst derecede benimsemiş olmaları, öğretmenlerin MTE'de yıllık planı günlük plana göre daha önemli gördükleri şeklinde yorumlanabilir.

Öğretmenlerin, günlük plan konusunda kendilerini çok yeterli ($\bar{x}=3,96$) gördükleri

ve eğitime az ihtiyaç ($\bar{x}=1,97$) duydukları yine Tablo 3'ten anlaşılmaktadır. Ancak buna

Tablo 3. Günlük plana ilişkin öğretmen görüşleri

Mad. no	Öğretmen Görüşleri	$\bar{X}$	S
1	Etkili ve verimli bir eğitim-öğretim için günlük plan yapmak gereklidir.	3,50	1,25
2	Günlük plan, öğretmenin öğretimdeki başarısını artırır.	3,62	1,18
3	Günlük planı eğitimdeki faydasına inanarak ve içten gelerek yaparım.	3,40	1,11
4	Günlük plan yapabilme, iyi bir öğretmen niteliğidir.	3,35	1,25
5	Günlük plan yapma konusunda kendimi yeterli bulmaktayım.	3,96	0,87
6	Günlük plan yapma konusunda eğitime ihtiyaç duymaktayım.	1,97	1,02
7	Günlük plan, öğretmen performansını değerlendirmede bir araç olarak kullanılmalıdır	2,49	1,22
8	Öğretmenin deneyimi arttıkça günlük plana olan ihtiyacı azalır.	2,78	1,31
9	Günlük planlar MEB tarafından tüm dersler için standart bir şekilde hazırlanmalıdır.	2,71	1,42
10	Günlük plan, öğretmenin kendi bilgi, beceri ve deneyimine göre hazırlanmalıdır.	3,81	0,97
11	Günlük planlar, sınıf içi tüm etkinlikleri kapsayacak ayrıntıda olmalıdır.	3,34	1,19
12	Günlük plan, yıllık plan çerçevesinde yapılmalıdır.	3,98	0,89
13	Günlük plan, ders akışına göre gerektiğinde değiştirilebilecek esneklikte yapılmalıdır.	3,91	0,91
14	Günlük plan yaparken öncelikle öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları esas alınmalıdır.	4,01	0,85
15	Günlük plan yaparken öncelikle ilgili dersin öğretim programı esas alınmalıdır.	3,68	1,27
16	Günlük plan yaparken öncelikle ders kitabı esas alınmalıdır.	3,52	1,04
17	Günlük plan yaparken öğrencilerin de görüşleri alınmalıdır.	2,73	1,24
18	Okul müdürünün günlük planları inceleme ve değerlendirmeleri yeterli düzeydedir.	2,49	1,26
19	Müfettişlerinin günlük planları inceleme ve değerlendirmeleri yeterli düzeydedir.	3,11	1,12
20	Okul müdürünün günlük plana ilişkin rehberliği yeterli düzeydedir.	2,57	1,19
21	Müfettişlerinin günlük plana ilişkin rehberliği yeterli düzeydedir.	2,53	1,24

rağmen, öğretmenlerin günlük planın öğretmen performansını değerlendirmede bir araç olarak kullanılması görüşüne fazla sıcak bakmamaları ($\bar{x}=2,49$) dikkat çekicidir. Öğretmenlerin bu görüşünde yıllık planda olduğu gibi, günlük planla ilgili olarak da fazla denetim istemedikleri görüşü etkili olmuş olabilir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin, standart günlük plan görüşünü “orta” ($\bar{x}=2,71$), bu planların öğretmen bilgi ve deneyimine göre hazırlanması görüşünü ise “çok” ($\bar{x}=3,81$) benimsemesi, ilgili literatürde “Günlük ders planı hazırlamanın tek ve doğru bir formatı yoktur ve farklı şekillerde hazırlanabilir.” (Ellis, Mackey, Glen, 1988:85'den Aktaran Erginer, 2004:6) şeklinde yer alan görüşü destekler nitelikte olup, aynı zamanda öğretmenlerin günlük planı kendi sorumluluğunda gördüğü şeklinde de yorumlanabilir.

Günlük planın hazırlanma şekline yönelik olarak Tablo 3 incelendiğinde, öğretmenlerin bu planların ayrıntılı yapılması görüşünü “orta” ($\bar{x}=3,34$); yıllık plan çerçevesinde ($\bar{x}=3,98$) ve esnek bir şekilde hazırlanması görüşlerini ise “çok” ($\bar{x}=3,91$) benimsedikleri görülmektedir. Öğretmenler, günlük planların hazırlanmasında öncelikle dikkate alınması gereken faktörleri, öğrenci ilgi ve ihtiyaçları ($\bar{x}=4,01$), öğretim programı ($\bar{x}=3,68$) ve ders kitabı ($\bar{x}=3,52$) şeklinde sıralamışlardır. Yıllık plan hazırlamada da aynı sıralamayı benimseyen görüşlerin, günümüzde çok önemsenen öğrenci merkezli eğitim anlayışına uygun olduğu söylenebilir. Ancak, öğretmenlerin, günlük plan hazırlarken öğrenci görüşlerinin de alınmasını bir alt derece ile ($\bar{x}=2,73$)

benimsemeleri dikkat çekicidir. Bu bulgular öğretmenlerin, öğrenci merkezli planlamayı benimsemelerine rağmen, bu sürece öğrencileri de katmaya henüz tam olarak hazır olmadıkları şeklinde yorumlanabilir.

Günlük planların değerlendirilmesinde öğretmenler, müdürleri “az” ($\bar{x}=2,49$), müfettişleri ise, “orta” derecede yeterli bulmaktadır ($\bar{x}=3,11$). Öğretmenler, bu konudaki rehberlik görevinde ise, müdür ($\bar{x}=2,57$) ve müfettişleri “az” yeterli bulmaktadır ($\bar{x}=2,53$). Bu bulgular, öğretmenlerin günlük plana ilişkin değerlendirme ve rehberlikte, müdür ve müfettişleri yetersiz buldukları şeklinde yorumlanabilir.

Öğretmenlerin, “Günlük plan yapma konusunda eğitime ihtiyaç duymaktayım.” şeklindeki maddeye yönelik görüşleri arasında, kıdem değişkenine göre anlamlı bir fark vardır [(F=3,667; p<.05); (EK-2, Tablo 8)]. Yapılan LSD testi, günlük plan konusunda eğitime en fazla ihtiyaç duyan grubun 1-5 Yıl ($\bar{x}=2,16$), en az ihtiyaç duyan grubun ise, 11-15 yıl kıdeme sahip öğretmenler ($\bar{x}=1,76$) olduğunu göstermektedir.

Öğretmen görüşleri arasında kıdem değişkenine göre, “Okul müdürünün günlük plana ilişkin rehberliği yeterli düzeydedir.” maddesine yönelik olarak da anlamlı bir fark vardır [(F=4,232; p<.05); (EK-2, Tablo 8)] . Yapılan scheffe testi sonucu bu farkın, 1-5 yıl ile 21 yıl ve üstü gruplar arasında olduğu anlaşılmıştır. Buna göre, 1-5 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin ($\bar{x}=2,88$), 21. yıl ve üstü kıdeme sahip öğretmenlere göre ($\bar{x}=2,24$), okul müdürünü günlük plana ilişkin rehberlikte daha yeterli buldukları söylenebilir.

Branş değişkenine göre ise, “Günlük plan yapabilme, iyi bir öğretmen niteliğidir.” maddesine yönelik öğretmen görüşleri arasında anlamlı fark vardır [(KW=22,518; p<.05); (EK-3, Tablo 9)]. Buna göre, günlük planı iyi bir öğretmen niteliği olarak kabul etme görüşünün, en fazla makine (MR=151,29) en az da tekstil branş öğretmenleri (MR=54,55) tarafından benimsendiği söylenebilir.

Öğretmenlerin “Günlük plan, öğretmenin öğretimdeki başarısını artırır.” şeklindeki maddeye ilişkin görüşleri arasında da, branşa göre anlamlı fark vardır [(F=7,694; p<. 05); (EK-3, Tablo 9)]. Yapılan scheffe testi, bu farkın makine ($\bar{x}=4,21$) ile tekstil ($\bar{x}=3,15$), ticaret ($\bar{x}=3,42$) ve diğer branş öğretmenleri ($\bar{x}=3,61$) arasında olduğunu göstermiştir. Buna göre, günlük planın öğretmen başarısını arttırdığı görüşünün en fazla makine, en az da tekstil branş öğretmenleri tarafından benimsenmiş olduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin “Günlük plan, yıllık plan çerçevesinde yapılmalıdır.” maddesine yönelik görüşleri arasında branşa göre, anlamlı fark vardır [(F=2,592; p<.05); (EK-3, Tablo 9)]. Yapılan Scheffe testi, bu görüşün makine öğretmenleri tarafından ($\bar{x}=4,27$), ticaret branşındaki öğretmenlere ($\bar{x}=3,83$) göre, daha fazla benimsenmiş olduğunu göstermektedir.

Günlük planın öğretmen deneyimine göre hazırlanmasına ilişkin maddeye yönelik öğretmen görüşleri arasında branşa göre anlamlı fark vardır [(F=2,559; p<.05); (EK-3, Tablo 9)]. Yapılan LSD testi, bu görüşün en fazla yapı ($\bar{x}$ =4,05), en az da, tekstil ($\bar{x}$ =3,55) branş öğretmenlerince benimsenmiş olduğunu göstermektedir.

Öğretmen anketinde yer alan açık uçlu sorular çerçevesinde, öğretmenlerin günlük planla ilgili görüşleri aşağıda sunulmuştur:

Sorunlar	f
Programların çok yoğun olması	96
Öğrenci özelliklerini yeterince tanıyamama	71
Araç-gereç yetersizliği	65
Sorun yok	65
Formalite	53
Planlama konusunda öğretmenlerin bilgi yetersizliği	36
Günlük planların daha iyi yapılabilmesi için neler yapılmalıdır?	
Öğretmene daha fazla inisiyatif verilmelidir	112
Günlük plan gereksizdir	101
Günlük yaşamla ilgili olmalı	57
Öğretmenlere eğitim verilmeli	19
Meslek Lisesine uygun değil	13
Her gün değil, ihtiyaç olduğu sürece hazırlanmalı	3
Öğretmenlerin günlük plan hazırlama zamanı	
Ders öncesi	356
Herhangi bir zamanda	105
Ders aralarında	96
Yapmıyorum	85

Bu görüşlerden, öğretmenlerin günlük plan hazırlama sürecinde, yıllık planda olduğu gibi başta program yoğunluğu, öğretmen yetersizliği ile kaynak eksikliği gibi sorunlar yaşadıkları ve bu planları daha çok ders öncesi ve herhangi bir zamanda hazırladıkları anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin önemli bir bölümünün yıllık planın aksine günlük planı gereksiz görmesi ise, MTE öğretmenlerinin eğitimde yıllık planı daha fazla önemli gördüğü ve bu süreçte günlük planının önemini tam olarak benimsemedikleri şeklinde yorumlanabilir.

3. 4 Müdürlerin Yıllık Plana Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

Okulun niteliğini etkileyen öğeler arasında sayılan ve okul sistemini işleten en önemli öğe olan okul müdürünün (Güçlü, 2002;175), öğretim etkinliklerini planlamada önemli rol ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu bakımdan, planlama sürecinde okul müdürünün görüşleri büyük önem arz eder. Müdürlerin bu konudaki görüşleri Tablo 4'te verilmiştir.

Müdürlerin yıllık planın gerekliliğini “pek çok” ($\bar{x}$ =4,32), plan yapmanın iyi bir öğretmen niteliği olduğunu “çok” ($\bar{x}$ =3,93), plan yapmanın yasal zorunluluk olmaktan çıkarılmasını “az” ($\bar{x}$ =2,04) ve standart yıllık plan hazırlama görüşünü ise, “orta” derecede ($\bar{x}$ =2,71) benimsemiş oldukları, Tablo 4'ten anlaşılmaktadır. Bu bulgular,

müdürlerin de öğretmenler gibi yıllık planın gerekliliğine inandıkları şeklinde yorumlanabilir. Bu bulgular, ayrıca Yıldırım'ın (2001) yaptığı, öğretmen ve yöneticilerin yıllık ve günlük planı etkili bir öğretim için gerekli gördüğü araştırma sonuçlarını da destekler niteliktedir.

Tablo 4. Yıllık plana ilişkin müdür görüşleri

M. no	Müdür Görüşleri	$\bar{X}$	S
1	Etkili ve verimli bir eğitim-öğretim için yıllık plan yapmak gereklidir.	4,32	1,01
2	Yıllık plan yapabilme, iyi bir öğretmen niteliğidir.	3,93	1,26
3	Yıllık plan yapma, yasal zorunluluk olmaktan çıkarılmalıdır.	2,04	1,45
4	Yıllık plan, MEB tarafından tüm dersler için standart bir şekilde hazırlanmalıdır.	2,71	1,52
5	Öğretmenlerin yaptığı yıllık planlar yeterli düzeydedir.	2,91	1,20
6	Yıllık plan yapma konusunda öğretmenlerin eğitime ihtiyacı vardır.	3,43	1,41
7	Öğretmenler yıllık planları yasal zorunluluk olduğu için yapmaktadırlar.	4,05	1,12
8	Yıllık plan yapmada zümre öğretmenler kurulu çalışması tatmin edici düzeydedir.	2,75	1,12
9	Yıllık planları inceleme ve değerlendirmede kendimi yeterli bulmaktayım.	3,95	0,94
10	Müfettişlerin yıllık planları inceleme ve değerlendirmeleri yeterli düzeydedir.	3,30	1,25
11	Okul müdürü, yıllık planlarla ilgili öğretmenlere yardım ve rehberlik etmelidir.	4,04	1,08
12	Müfettişler, yıllık planlarla ilgili öğretmenlere yardım ve rehberlik etmelidirler.	4,43	0,68
13	Y. plan, öğretmen performansını değerlendirmek için bir araç olarak kullanılmalıdır.	2,68	1,14
14	Yıllık plan yaparken öncelikle öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları esas alınmalıdır	4,14	1,09
15	Yıllık plan yaparken öncelikle ilgili dersin öğretim programı esas alınmalıdır.	4,03	1,06
16	Yıllık plan yaparken öncelikle ders kitabı esas alınmalıdır.	3,21	1,26
17	Yıllık plan yaparken öğrencilerin de görüşleri alınmalıdır.	3,14	1,27

Tablo 4 incelendiğinde, öğretmenlerin yıllık plan konusunda kendilerini çok yeterli bulmalarına rağmen; müdürlerin bu konuda öğretmenleri orta düzeyde yeterli bulup ($\bar{X}=2,91$), eğitime ihtiyaç duydukları görüşünde oldukları ($\bar{X}=3,43$) anlaşılmaktadır. Müdürler, ayrıca, öğretmenlerin yıllık planları yasal zorunluluk için yaptıklarını düşünmekte ($\bar{X}=4,05$) ve yıllık plan yapmada zümre öğretmenler kurulunun çalışmasını “orta” düzeyde yeterli bulmaktadır ($\bar{X}=2,75$). Bu bulgular, müdürlerin, yıllık plan konusunda öğretmenleri tam olarak yeterli ve istekli görmedikleri şekilde yorumlanabilir.

Yıllık plan konusunda öğretmenleri “orta” düzeyde yeterli gören müdürlerin, bu konuda kendilerini “çok” ($\bar{X}=3,95$), müfettişleri ise “orta” derecede yeterli ($\bar{X}=3,30$) buldukları yine Tablo 4'ten anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin “az” benimsemiş olmasına rağmen, müdürler, yıllık planın öğretmen performansını değerlendirmede bir araç olarak kullanılması görüşünü “orta” derecede ($\bar{X}=2,68$) benimsemişlerdir.

Müdürler, yıllık plan konusunda öğretmenlere yardım ve rehberlik etmede ise, kendilerini “çok” ($\bar{X}=4,04$), müfettişleri ise, “pek çok” ($\bar{X}=4,43$) sorumlu bulmaktadır. Bu bulgular, müdürlerin yıllık planla ilgili yardım ve rehberlik rolünü benimsedikleri; Ancak, bu konudaki asıl sorumluluğun müfettişlerde olduğunu düşündükleri biçiminde yorumlanabilir.

MTE okul müdürleri, yıllık plan hazırlamada göz önüne alınacak öncelikleri;

öğrenci ilgi ve ihtiyaçları ($\bar{x}=4,14$), öğretim programı ($\bar{x}=4,03$) ve ders kitabı ($\bar{x}=3,21$) şeklinde sıralamışlardır. Bu bulgular, yıllık plan hazırlanırken göz önüne alınacak öncelikler konusunda okul müdürleri ile öğretmenlerin görüş birliği içerisinde bulduklarını göstermektedir. Ancak, bu sürece öğrencilerin de katılması görüşünün öğretmenlerce “orta”; müdürler tarafından ise “çok” ($\bar{x}=3,14$) benimsemesi, müdürlerin bu konuya daha açık oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Müdürlerin yıllık plana ilişkin görüşleri arasında branş ve kıdem değişkenine göre anlamlı bir fark yoktur (EK-4, Tablo 10 ve 11).

Müdür anketinde yer alan açık uçlu sorular çerçevesinde, müdürlerin yıllık planla ilgili görüşleri aşağıda sunulmuştur:

Sorular	f
Programların çok yoğun olması	10
Öğretmenlerin bilgi yetersizliği	9
Öğretmenlerin öğrenci özelliklerini tanımaması	5
Kaynak, araç-gereç yetersizliği	3
Öğretmenlerin yıllık planlanın önemine inanmaması	3
Ders kitaplarının programa uygun olmaması	2
Yıllık planların daha iyi yapılabilmesi için neler yapılmalıdır?	
Planlama öğretmenlere hizmet öncesinde öğretilmelidir	34
İyi planlar ödüllendirilirse öğretmenlerin planlama başarısını artar	33
Planlama konusunda öğretmenlere hizmet-içi eğitim verilmelidir	17
Öğretim sürecindeki aksaklık ve tavsiyeler yıllık planın düşünceler kısmına yazılmalıdır	14
Planlamanın önemi konusunda öğretmenler inandırılmalıdır	4
Yıllık planlar esnek olmalıdır	4
Yıllık planlar öğrencilere ders yılı başında dağıtılmalıdır	3
Yıllık plan yapma isteğe bağlı olmalıdır	2

Müdürlerin bu görüşlerinden, yıllık plan hazırlama sürecinde yaşanan sorunların başında program yoğunluğu ve öğretmen yetersizliğinin geldiği anlaşılmaktadır. Müdürler, öğretmenlerin bu konuda öncelikle hizmet öncesinde ve hizmet-içi eğitimle yetiştirilmesi gerektiğini düşünmektedir.

3. 5 Müdürlerin Günlük Plana Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

Yıllık planda olduğu gibi, işlevsel günlük plan hazırlama ve uygulamada da okul müdürünün görüşleri büyük öneme sahiptir. Bu konudaki müdür görüşleri Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5 incelendiğinde, müdürlerin günlük planların gerekliliği ($\bar{x}=4,14$), günlük plan yapabilmenin bir öğretmen niteliği ($\bar{x}=3,91$) ve sorumluluğu olduğu ($\bar{x}=3,79$) ve günlük planın öğretmen başarısını arttırdığı ($\bar{x}=4,04$) görüşlerini “çok” derecesiyle benimsemiş oldukları görülmektedir. Müdürler, standart günlük plan görüşünü ise, “az” ($\bar{x}=2,34$); bu planların öğretmen performansını değerlendirmede kullanılmasını da “orta” derecede benimsemişlerdir ($\bar{x}=3,29$). Müdürlerin günlük planı etkili bir eğitim için gerekli gördüklerini gösteren bu bulgular, aynı zamanda günlük planın eğitimdeki

gerekliliği konusunda müdür ve öğretmenlerin benzer görüşleri paylaştıklarını da göstermektedir. Bu konuda müdürlerin öğretimde yıllık planı “pek çok”; günlük planı ise, “çok” gerekli gördükleri göz önüne alındığında müdürlerin, yıllık planlı günlük plana göre daha fazla önemsedikleri yorumu yapılabilir.

Tablo 5. Günlük plana ilişkin müdür görüşleri

M. no	Müdür Görüşleri	$\bar{X}$	S
1	Etkili ve verimli bir eğitim-öğretim için günlük plan yapmak gereklidir.	4,14	1,17
2	Günlük plan yapabilme, iyi bir öğretmen niteliğidir.	3,91	1,25
3	Günlük plan, öğretmenin öğretimdeki başarısını artırır.	4,04	1,22
4	Günlük planlar MEB tarafından tüm dersler için standart bir şekilde hazırlanmalıdır.	2,34	1,47
5	Günlük planları yapmak bir öğretmenin temel sorumluluğudur.	3,79	1,25
6	Günlük plan ,öğretmen performansını değerlendirmede araç olarak kullanılmalıdır.	3,29	1,11
7	Günlük planları değerlendirmede kendimi yeterli bulmaktayım.	4,00	0,85
8	Öğretmenlerin yaptığı günlük planlar yeterli düzeydedir.	3,19	0,98
9	Günlük plan yapma konusunda öğretmenlerin eğitime ihtiyacı vardır.	3,09	1,37
10	Okul müdürünün günlük planlarla ilgili yardım ve rehberliği yeterli düzeydedir.	3,77	1,16
11	Müfettişlerin günlük planla ilgili yardım ve rehberliği yeterli düzeydedir.	3,21	1,26
12	Günlük plan, yıllık plan çerçevesinde yapılmalıdır.	4,27	0,98
13	Günlük planlar, sınıf içi tüm etkinlikleri kapsayacak ayrıntıda olmalıdır.	3,80	1,13
14	Günlük plan, ders akışı içerisinde gerektiğinde değiştirilebilmelidir.	4,00	1,01
15	Günlük plan yaparken öncelikle öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları esas alınmalıdır.	4,11	0,82
16	Günlük plan yaparken öncelikle ilgili dersin öğretim programı esas alınmalıdır.	3,71	1,20
17	Günlük plan yapmada öncelikle ders kitabı esas alınmalıdır.	3,48	0,99
18	Günlük plan yaparken öğrencilerin de görüşleri alınmalıdır.	2,95	1,31

Müdürler, günlük planları değerlendirme konusunda kendilerini “çok” ($\bar{x}=4,00$); öğretmenleri ise, “orta” derecede yeterli bulmakta ($\bar{x}=3,19$) ve bu konuda öğretmenlerin eğitim almaları gerektiği görüşünü “orta” derecede benimsemişlerdir ($\bar{x}=3,09$). Okul müdürleri bu konudaki rehberlikte ise, kendilerini “çok” ($\bar{x}=3,77$), müfettişleri ise, “orta” derecede yeterli ($\bar{x}=3,21$) bulmuşlardır.

Günlük planın şekli konusunda ise müdürlerin, bu planların yıllık plan çerçevesinde ($\bar{x}=4,27$), ayrıntılı ($\bar{x}=3,80$) ve esnek yapılması ($\bar{x}=4,00$) görüşlerini benimsedikleri ilgili tablodan anlaşılmaktadır. Müdürler, günlük plan hazırlanırken göz önüne alınacak öncelikleri ise; öğrenci ilgi ve ihtiyaçları ($\bar{x}=4,11$), öğretim programı ($\bar{x}=3,71$) ve ders kitabı ($\bar{x}=3,48$) şeklide sıralamaktadır. Ancak, müdürlerin bu süreçte öğrenci görüşlerinin de alınmasını öğretmenler gibi bir alt derecede ($\bar{x}=2,95$) benimsemesi dikkat çekicidir.

Branş değişkenine göre, “Günlük plan yapabilme, iyi bir öğretmen niteliğidir.” maddesine yönelik müdür görüşleri arasında anlamlı fark vardır [(KW=8,306; $p<0,05$), (EK-6, Tablo 13)]. Bu fark, makine ve tekstil branşına sahip müdürler (MWU=41,000; $p=0,030$) ile makine ve diğer branşa sahip müdür görüşleri arasındadır (MWU=63,000; $p=0,006$). Buna göre, günlük planın bir öğretmen niteliği olduğu görüşü, makine branşına sahip müdürlerce (MR=15,57), tekstil (MR=9,73); yine makine branşına

sahip müdürlerce (MR=22,00), diğer branşa sahip müdürlere göre (MR=13,32) daha fazla benimsenmiştir denilebilir.

Branş değişkenine göre, “Okul müdürünün günlük planlarla ilgili yardım ve rehberliği yeterli düzeydedir.” maddesine ilişkin müdür görüşleri arasında da anlamlı fark vardır [(F=2,027; p<.05), (EK-6, Tablo 13)]. Yapılan Scheffe testine göre, makine branşındaki müdürlerin ($\bar{x}$ =4,36), diğer branştaki müdürlere göre ($\bar{x}$ =3,11), rehberlikte kendilerini daha yeterli buldukları söylenebilir.

Kıdem değişkenine göre ise müdürlerin, “Günlük plan bir öğretmenin temel sorumluluğudur.” maddesine ilişkin görüşleri arasında anlamlı fark vardır [(F=3,107; p<.05), (EK-5, Tablo 12)]. Yapılan LSD testine göre bu fark, 1- 5 yıl ($\bar{x}$ =3,16) ve 6-10 yıl ($\bar{x}$ =4,18) ile yine 1-5 yıl ($\bar{x}$ =3,16) ile 11-15 yıllık kıdeme sahip müdür görüşleri arasındadır ($\bar{x}$ =4,36). Buna göre ilgili görüş, kıdemli müdürler tarafından daha fazla benimsenmektedir denilebilir.

Müdürlerin, “Müfettişlerin günlük planla ilgili yardım ve rehberliği yeterli düzeydedir.” şeklindeki maddeye yönelik görüşleri arasında da, kıdeme göre anlamlı fark vardır [(F=4,156; p<.05) ; (EK-5, Tablo 12)]. LSD testi bu farkın, 1- 5 yıl ($\bar{x}$ =2,47) ve 6-10 yıl ($\bar{x}$ =3,83) yıllık kıdeme sahip müdür görüşleri arasında olduğunu göstermektedir. Buna göre, kıdemli müdürler, müfettişleri günlük planla ilgili rehberlikte daha fazla yeterli bulmaktadırlar denilebilir.

Müdür anketinde yer alan açık uçlu sorular çerçevesinde, müdürlerin günlük planla ilgili görüşleri aşağıda sunulmuştur:

Sorunlar	f
Öğretmenlerin yetersizliği	17
Öğretmenlerin öğrenci özelliklerini tanımaması	9
Programların çok yoğun olması	8
Kaynak, araç-gereç yetersizliği	3
Öğretmenlerin günlük planın önemine inanmaması	3
Ders kitaplarının programa uygun olmaması	2
Yıllık plan ile günlük planın tutarsızlığı	1
Günlük planların daha iyi yapılabilmesi için neler yapılmalıdır?	
İyi günlük planlar ödüllendirilmeli	27
Bu konuda öğretmenlere eğitim verilmeli	5
Öğretmenler günlük planın faydasına inanmalı	3
Öğretmen sınıfı, okulu ve çevreyi iyi tanımalı	3
Daha iyi denetleme yapılmalı	1
Zorunlu olmamalı	1

Bu görüşlerden, okul müdürlerinin günlük planla ilişkili olarak yıllık planda olduğu gibi, daha çok öğretmenlerin yetersizliği ve programların yoğunluğu konularında sorun gördükleri anlaşılmaktadır.

4. Sonuçlar

4.1 Yıllık Plana İlişkin Sonuçlar

1. Ortaöğretim düzeyindeki Türk MTE sisteminin bugün yaşadığı nitelik sorunlarıyla, bu okullardaki eğitim ve öğretim etkinliklerini planlama sorunları arasında yakın bir ilişki vardır.

2. MTE’de görevli öğretmen ve okul müdürleri, etkili ve verimli bir eğitim-öğretim için yıllık plan hazırlamanın gerekli olduğunu düşünmektedirler. Her iki grup da, yıllık planın yasal zorunluluk olmaktan çıkarılmasına sıcak bakmamakta ve MEB tarafından yıllık planların standart bir şekilde hazırlanması fikrini orta derecede benimsemektedir. Yıllık planın öğretmen performansını değerlendirmede bir araç olarak kullanılması görüşü, öğretmenler tarafından az; müdürler tarafından ise, orta derecede benimsenmektedir.

3. Yıllık plan hazırlamada öncelikle öğrenci ilgi ve ihtiyaçları, öğretim programı ve ders kitabının göz önünde tutulmasının çok gerekli olduğu konusunda öğretmen ve müdürler görüş birliği içindedirler. Bu sürece öğrencilerin de katılması görüşü, her iki grup tarafından da orta düzeyde kabul görmektedir.

4. Öğretmenler, yıllık plan konusunda kendilerini çok yeterli bulmakta, bu planı yasal zorunluluk olduğu için değil, gerekli gördükleri için hazırlamakta ve bu konuda eğitime ihtiyaç duymamaktadır. Müdürler ise, yıllık plan konusunda öğretmenleri orta derecede yeterli bulmakta ve bu konuda eğitime çok ihtiyacı olduğunu düşünmektedirler.

5. Yıllık plan yapma sürecinde zümre öğretmenler kurulunun çalışmaları, MTE okul müdürü ve öğretmenleri tarafından orta düzeyde yeterli bulunmaktadır.

6. MTE’de görevli öğretmenler, yıllık planların değerlendirilmesi konusunda okul müdürü ve müfettişleri orta; bu konudaki rehberlik görevinde ise okul müdürlerini orta, müfettişleri ise az yeterli bulmaktadır. Müdürler ise, yıllık planları değerlendirme konusunda kendilerini çok; müfettişleri ise orta derecede yeterli bulmaktadır. Okul müdürleri, yıllık plan konusunda öğretmene rehberlik rolünü çok benimsemekle birlikte, bu konudaki sorumlulukta müfettişleri ön plana çıkarmaktadır.

4.2 Günlük Plana İlişkin Sonuçlar

1. MTE okul müdürü ve öğretmenleri, günlük planların etkili ve verimli bir eğitim-öğretim için gerekli olduğu ve bu planların öğretmen başarısını arttırdığını düşünmektedirler. Ancak, bu planın öğretmen performansını değerlendirmede kullanılması görüşü, öğretmenlerce az; müdürler tarafından ise orta derecede

benimsenmektedir.

2. Öğretmenler, günlük planı faydasına inanarak yaptıkları görüşünü orta düzeyde benimsemekte ve bu konuda kendilerini çok yeterli bulmaktadır. Ancak müdürler, bu konuda öğretmenleri orta derecede yeterli bulmaktadır.

3. Öğretmenler, günlük planların değerlendirilmesi konusunda müdürleri az; müfettişleri ise orta düzeyde; bu planlarla ilgili rehberlikte ise her iki grubu da az yeterli bulmaktadır. Müdürler, günlük planları değerlendirme ve rehberlikte kendilerini çok; müfettişleri ise orta yeterlikte bulmaktadır.

4. Günlük plan şekliyle ilgili olarak standart günlük plan görüşü, müdürler tarafından az, öğretmenler tarafından ise orta derecede benimsenmektedir. Günlük planın, yıllık plan çerçevesinde yapılması görüşü ise, müdürler tarafından pek çok; öğretmenlerce çok gerekli görülmektedir. Bu planların öncelikle öğrenci ilgi ve ihtiyaçları, program ve ders kitabı göz önüne alınarak hazırlanmasının çok gerekli olduğu konusunda müdür ve öğretmenler görüş birliği içindedirler. Ancak, bu sürece öğrencilerin de katılımının sağlanması görüşü, her iki grup tarafından da orta düzeyde benimsenmektedir.

5. Günlük planların sınıftaki tüm etkinlikleri kapsayacak ayrıntıda hazırlanması görüşü, öğretmenlerce orta; müdürler tarafından ise, çok derecesiyle benimsenmektedir. Bu planların esnek olarak hazırlanması görüşü ise, her iki grup tarafından da çok benimsenmektedir.

Öneriler

1. Ortaöğretim düzeyindeki MTE'nin başarılı olabilmesi, bir anlamda bu okullardaki öğretim etkinliklerinin etkili ve verimli bir şekilde planlanmasına bağlıdır. Bu bakımdan, bu okullarda görevli öğretmen ve okul müdürlerinin öğretim etkinliklerini planlama konusundaki bilgi ve beceri eksiklikleri giderilmelidir.

2. MTE'de görev alacak okul müdürü ve müfettişler, öğretim planlarının hazırlanması ve değerlendirilmesi konularında öğretmene rehberlik yapabilecek donanımına sahip olmalıdırlar. Bunun için, bu okullara yönetici ve müfettiş atama veya seçmede adaylarda öğretimi planlama, değerlendirme ve bu konuda öğretmenlere rehberlik edebilme yeterliliği aranmalıdır.

3. İl Milli Eğitim Müdürlükleri veya okul müdürlükleri tarafından her yıl, il veya okul ölçeğinde, bilimsel kriterler ile öğrenci anketlerine dayalı olarak "yılın veya günün öğretim planı" gibi etkinlikler düzenlenerek, öğretmenlerin hazırladığı iyi planlar seçilip ilan edilmeli ve bu öğretmenler ödüllendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Alkan, C., Kurt, M.,(1994), *Özel Öğretim Yöntemleri- Disiplinlerin Öğretim Teknolojisi*, Ankara, Anı Yayıncılık.
- Binbaşoğlu, C., (1999), *Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretim*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., (2002), *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Ankara, Pegem A Yayıncılık.
- Çelik, V., (2000), *Okul Kültürü ve Yönetimi*, Ankara : Pegem A Yayıncılık, 2. Baskı.
- Demirel, Ö., (1999), *Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı*, Ankara, Pegem A Yayıncılık.
- Erginer, E., (2004), *Öğretimi Planlama ve Değerlendirme*, Ankara: Öğreti-Pegem A Yayınları.
- Güçlü, N., (2002), *Öğretmenlik Mesleğine Giriş-Sistem Yaklaşımı ve Eğitim*, Ankara, Nobel Yayıncılık, 4. Baskı.
- Gürkan, T., Erten, G., (1999), *Türkiye’de ve Çeşitli Ülkelerde İlköğretim*, Ankara, Siyasal Kitapevi.
- İşman, A., ESKİCUMALI, A., (1999), *Eğitimde Planlama ve Değerlendirme*, Adapazarı, Değişim Yayınları.
- Karasar, N., (1999), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Oğuzkan, F. A., (1989), *Orta Dereceli Okullarda Öğretim*, Ankara, Emel Matbaacılık.
- Özçelik, D. A., (1998), *Eğitim Programları ve Öğretim-Genel Öğretim Yöntemleri*, Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Özdil, İ., (1979), *Eğitimsel İletişim ve Eğitim Teknolojisi*, Ankara, Yüksek Teknik Öğretmen Okulu Yayınları, No:36.
- Rıza, E. T. (2000). *Eğitim Teknolojisi Uygulamaları ve Materyal Geliştirme*. İzmir: Anadolu Matbaası.
- Sezgin, İ., (2000), *Mesleki ve Teknik Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Şişman, M., (1999), *Öğretmenliğe Giriş*, Ankara, PegemA Yayıncılık.
- Tan, Ş., (2005), *Öğretimi Planlama ve Değerlendirme-Öğretim Yöntem ve Teknikleri Ölçme ve Değerlendirme KPSS El Kitabı*, Ankara, Pegem Yayınları.
- Taşdemir, M.,(2000), *Eğitimde Planlama ve Değerlendirme*, Ankara, Ocak Yayınları..
- Yıldırım, A., (2001), *İlköğretim I. Kademe Düzeyinde Yapılan Öğretim Planlarının Değerlendirilmesi*, Ankara, MEB, EARGED Yayınları.

EKLER:

EK-1

Tablo 6 Yıllık Plana İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Kıdeme Göre Karşılaştırılması

Madde	1-5 Yıl (a) (N=88)		6-10 Yıl (b) (N=203)		11-15 Yıl (c) (N=107)		16-20 Yıl (d) (N=67)		21 Yıl - üstü (e) (N=93)		Toplam (N=558)		Varyans		Homojenlik Testi	
	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	F	P	Levene	P
1	4,38	,78	4,37	,76	4,43	,85	4,31	,84	4,45	,85	4,39	,80	,381	,823	,121	,975
2	3,77	1,06	3,92	1,05	3,97	1,08	3,96	1,01	4,11	,85	3,94	1,02	1,266	,282	,866	,484
3	2,74	1,17	2,84	1,24	2,69	1,27	2,88	1,33	2,87	1,23	2,81	1,24	,459	,766	1,020	,396
4	3,89	,91	3,94	,99	4,06	,86	3,99	,99	4,06	,87	3,98	,93	,654	,624	,651	,626
5	4,02	,84	4,14	,77	4,29	,66	4,15	,93	4,16	,63	4,16	,77	1,520	,195	1,295	,271
6	2,16	1,05	2,00	1,01	1,88	,96	1,88	1,05	2,04	1,11	1,20	1,03	1,161	,327	,439	,781
7	2,34	1,14	2,28	1,13	2,22	1,07	2,40	1,14	2,26	1,08	2,29	1,11	,362	,836	1,072	,369
8	3,35	1,07	3,22	1,15	3,24	1,24	3,27	1,12	3,59	,95	3,31	1,12	1,924	,105	3,709	,005*
9	3,32	1,44	3,26	1,50	3,24	1,36	3,27	1,42	3,15	1,38	3,25	1,43	,165	,956	1,517	,196
10	3,40	1,20	3,31	1,27	3,35	1,24	3,01	1,19	3,27	1,25	3,29	1,24	1,099	,356	,540	,706
11	3,45	,93	3,44	,97	3,39	,99	3,36	1,20	3,43	,99	3,32	1,00	,129	,972	2,209	,067
12	3,06	1,24	2,88	1,29	2,89	1,29	2,61	1,17	2,69	1,26	2,87	1,26	1,640	,163	,672	,611
13	2,31	1,05	2,08	,99	1,96	,98	2,00	,92	1,97	,88	2,06	,97	1,968	,098	2,538	,039*
14	4,15	,70	4,26	,79	4,12	,87	4,16	,85	4,14	,77	4,18	,79	,769	,545	,769	,545
15	4,01	,95	4,08	,94	4,22	,77	3,91	1,01	4,12	,75	4,08	,89	1,397	,233	,881	,475
16	3,51	1,08	3,67	1,05	3,53	1,04	3,36	1,16	3,60	,98	3,57	1,06	1,292	,272	1,188	,315
17	2,85	1,14	2,73	1,19	2,59	1,05	2,84	1,15	2,90	1,21	2,76	1,16	1,189	,315	1,541	,189

Tablo 6 (Devam) Parametrik Olmayan Maddelere İlişkin Sonuçlar

Madde No	Kruskal Wallis H Testi		Mann Whitney U Testi		Fark Olan Gruplar
	KWH Değeri	P	MWU Değeri	p	
8	6,983	0,137	-	-	-
13	6,975	0,137	-	-	-

Tablo 7 Yıllık Plana İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Branşa Göre Karşılaştırılması

Madde	Makine (a) (N=84)		Elek-Elkn (b) (N=97)		Tekstil (c) (N=55)		Ticaret (d) (N=113)		Yapı (e) (N=41)		Diğerleri (f) (N=168)		Toplam (N=558)		Varyans		Homojenlik Testi	
	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	F	p	Leven	p
1	4,42	,89	4,51	,63	4,24	,84	4,40	,82	4,39	,96	4,35	,78	4,39	,80	,921	,467	,738	,595
2	4,17	,88	3,94	,99	3,84	1,07	4,04	1,05	4,02	,88	3,79	1,08	3,94	1,02	1,980	,080	1,494	,190
3	2,35	1,25	2,34	1,20	2,29	1,18	2,35	1,28	2,15	1,22	2,43	1,26	2,81	1,24	,403	,847	,558	,733
4	4,13	,86	3,78	1,01	3,95	,89	4,04	,94	4,00	,95	3,99	,91	3,98	,93	1,413	,218	,792	,556
5	4,23	,75	4,20	,70	4,02	,87	4,22	,84	4,27	,67	4,07	,72	4,16	,77	1,317	,255	1,854	,101
6	1,79	,92	1,90	,94	2,28	1,08	1,96	1,02	1,95	1,07	2,11	1,09	1,20	1,03	2,133	,060	,658	,656
7	2,20	1,07	2,21	1,11	2,42	1,10	2,39	1,15	2,20	1,10	2,30	1,12	2,29	1,11	,631	,676	,498	,778
8	3,33	1,10	3,14	1,29	3,62	,93	3,23	1,10	3,24	1,09	3,38	1,11	3,31	1,12	1,511	,184	3,705	,003*
9	3,43	1,36	3,30	1,49	3,45	1,27	2,95	1,40	3,22	1,42	3,27	1,49	3,25	1,43	1,537	,176	1,904	,092
10	3,26	1,32	3,26	1,33	3,42	,96	3,25	1,15	3,02	1,17	3,38	1,32	3,29	1,24	,696	,627	3,265	,006*
11	3,39	1,02	3,27	1,05	3,62	,71	3,42	1,07	3,59	,87	3,42	1,03	3,32	1,00	1,116	,350	2,804	,016*
12	2,70	1,35	2,53	1,24	2,98	1,24	3,00	1,25	2,78	1,15	2,98	1,25	2,87	1,26	2,330	,041*	,991	,422
13	1,88	,91	1,90	,85	2,20	1,03	2,07	,93	1,98	,88	2,23	1,09	2,06	,97	2,452	,033*	3,041	,010*
14	4,04	,84	4,13	,82	4,24	,67	4,18	,76	4,15	,79	4,28	,81	4,18	,79	1,282	,270	,915	,471
15	4,27	,73	4,09	1,02	4,02	,68	3,98	,94	4,22	,73	4,04	,94	4,08	,89	1,412	,218	2,732	,019*
16	3,50	1,15	3,43	1,09	3,47	1,05	3,61	1,07	3,80	,95	3,64	1,01	3,57	1,06	1,062	,380	1,794	,112
17	2,54	1,16	2,70	1,19	2,91	,97	2,75	1,14	2,63	1,19	2,90	1,19	2,76	1,16	1,492	,191	1,613	,155

Tablo 7 (Devam) Parametrik Maddelere İlişkin Sonuçlar

Madde No	Varyans		Fark Olan Gruplar
	F	p	
12	2,330	,041*	a-c, a-d, a-f (LSD)

Tablo 7 (Devam) Parametrik Olmayan Maddelere İlişkin Sonuçlar

Madde No	Kruskal Wallis H Testi		Mann Whitney U Testi		Fark olan Gruplar
	KWH Değeri	P	MWU Değeri	p	
8	7,472	0,188	-	-	
10	4,307	0,506	-	-	
11	5,794	0,327	-	-	
13	9,323	0,097	-	-	
15	8,411	0,135	-	-	

Tablo 8 Günlük Plana İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Kıdeme Göre Karşılaştırılması

Madde	1-5 Yıl (a) (N=88)		6-10 Yıl (b) (N=203)		11-15 Yıl (c) (N=107)		16-20 Yıl (d) (N=67)		21 Yıl- üstü (e) (N=93)		Toplam (N=558)		Varyans		Homojenlik Testi	
	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	F	p	Levene	p
1	3,41	1,24	3,49	1,27	3,59	1,27	3,52	1,08	3,49	1,35	3,50	1,25	,256	,906	1,332	,626
2	3,44	1,19	3,63	1,18	3,74	1,17	3,75	1,02	3,54	1,30	3,62	1,18	1,064	,373	2,475	,611
3	3,08	1,25	3,22	1,28	3,46	1,22	3,27	1,20	3,20	1,27	3,40	1,11	1,216	,303	,686	,602
4	3,23	1,26	3,39	1,24	3,41	1,23	3,31	1,26	3,35	1,32	3,35	1,25	,338	,852	,268	,000*
5	3,86	,85	3,92	,89	4,02	,91	4,12	,75	3,98	,86	3,96	,87	1,069	,371	,286	,887
6	2,16	1,00	2,11	1,05	1,76	,89	1,87	1,14	1,81	,98	1,97	1,02	3,667	,006*	,728	,573
7	2,57	1,23	2,44	1,22	2,47	1,25	2,64	1,32	2,48	1,13	2,49	1,22	,442	,778	,653	,625
8	3,32	1,21	3,35	1,19	3,14	1,36	3,27	1,29	3,27	1,26	2,78	1,31	,513	,726	2,204	,039*
9	2,92	1,42	2,80	1,45	2,55	1,33	2,73	1,49	2,46	1,36	2,71	1,42	1,760	,135	2,178	,007*
10	3,77	,98	3,83	,96	3,78	1,06	3,93	,86	3,74	,97	3,81	,97	,430	,787	1,133	,340
11	3,24	1,20	3,34	1,19	3,36	1,24	3,25	1,17	3,43	1,16	3,34	1,19	,389	,816	,296	,880
12	3,97	,85	3,99	,86	3,98	,95	4,13	,65	3,84	1,08	3,98	,89	1,087	,362	2,564	,038*
13	3,82	1,07	3,99	,86	3,86	,96	4,09	,65	3,76	,94	3,91	,91	2,013	,091	3,533	,007*
14	3,86	,92	4,08	,73	4,07	,88	4,09	,83	3,86	,98	4,01	,85	2,019	,090	2,528	,040*
15	3,47	1,10	3,53	1,03	3,65	1,00	3,69	,87	3,38	1,13	3,68	1,27	1,348	,251	4,509	,001*
16	3,47	1,08	3,54	1,06	3,58	1,05	3,55	,96	3,46	1,03	3,52	1,04	,245	,913	,936	,442
17	2,95	1,28	2,72	1,21	2,52	1,20	2,63	1,30	2,86	1,26	2,73	1,24	1,849	,118	,626	,644
18	2,55	1,19	2,31	1,21	2,60	1,27	2,52	1,31	2,68	1,37	2,49	1,26	1,859	,116	2,138	,369
19	3,22	1,09	3,15	1,07	3,16	1,13	2,99	1,34	2,96	1,08	3,11	1,12	,942	,439	3,383	,010*
20	2,88	1,23	2,58	1,21	2,72	1,19	2,37	1,15	2,24	1,07	2,57	1,19	4,232	,002*	1,822	0,124
21	2,95	1,28	2,72	1,21	2,52	1,20	2,63	1,30	2,86	1,26	2,53	1,24	1,849	,118	,626	,644

Tablo 8 (Devam) Parametrik Maddelere İlişkin Sonuçlar

Madde No	Varyans		Fark Olan Gruplar
	F	p	
6	3,667	,006*	a-c, a-e, b-c, b-e (LSD)
20	4,232	,002*	a-e (Scheffe)

Tablo 8 (Devam) Parametrik Olmayan Maddelere İlişkin Sonuçlar

Madde No	Kruskal Wallis H Testi		Mann Whitney U Testi		Fark Olan Gruplar
	KWH Değeri	P	MWU Değeri	p	
4	1,395	0,845	-	-	-
8	1,487	0,829	-	-	-
9	6,224	0,183	-	-	-
12	1,720	0,412	-	-	-
13	6,771	0,148	-	-	-
14	6,476	0,166	-	-	-
15	3,958	0,412	-	-	-
19	1,194	0,879	-	-	-

EK-3

Tablo 9 Günlük Plana İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Branşa Göre Karşılaştırılması

Madde	Makine (a) (N=84)		Elek-Elkn (b) (N=97)		Tekstil (c) (N=55)		Ticaret (d) (N=113)		Yapı (e) (N=41)		Diğerleri (f) (N=168)		Toplam (N=558)		Varyans		Homojenlik Testi	
	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	F	p	Levn	P
1	4,15	,88	3,67	1,12	3,00	1,22	3,34	1,31	3,51	1,21	3,35	1,35	3,50	1,25	,721	,606	2,428	,054
2	4,21	,87	3,79	1,10	3,15	1,11	3,42	1,24	3,61	1,20	3,52	1,23	3,62	1,18	7,694	,000*	2,199	,053
3	3,49	1,17	3,40	1,12	3,24	1,09	3,33	1,09	3,49	1,10	3,43	1,10	3,40	1,11	,513	,767	,162	,976
4	3,92	,91	3,39	1,24	3,13	1,19	3,19	1,31	3,49	1,27	3,20	1,31	3,35	1,25	4,944	,000*	12,857	,000*
5	4,07	,80	3,91	,83	3,80	,87	3,96	,94	4,07	,85	3,98	,88	3,96	,87	,871	,500	,389	,857
6	1,79	1,00	1,93	,97	1,98	,97	2,00	1,04	1,88	,98	2,08	1,08	1,97	1,02	,964	,439	,855	,511
7	2,90	1,30	2,64	1,26	2,218	1,17	2,41	1,19	2,41	1,20	2,43	1,19	2,49	1,22	2,218	,051	,533	,751
8	2,46	1,33	2,85	1,34	3,11	1,21	2,78	1,27	3,02	1,33	2,74	1,32	2,78	1,31	2,045	,071	,370	,869
9	2,57	1,42	2,76	1,47	2,73	1,21	2,55	1,38	3,20	1,35	2,73	1,48	2,71	1,42	1,452	,204	1,668	,140
10	3,83	,83	3,67	1,09	3,55	,96	3,74	1,02	4,05	,87	3,95	,94	3,81	,97	2,559	,027*	2,035	0,072
11	3,60	1,13	3,13	1,24	3,18	1,12	3,25	1,23	3,71	1,12	3,34	1,17	3,34	1,19	,265	,932	1,171	,322
12	4,27	,78	3,96	,98	3,89	,76	3,83	,96	3,98	,99	3,96	,85	3,98	,89	2,592	,025*	1,767	,118
13	3,91	,89	3,88	1,01	3,78	,74	3,91	1,01	3,81	,98	4,01	,82	3,91	,91	,772	,571	2,059	,069
14	4,01	,70	3,89	,92	3,89	,76	4,07	,78	4,10	,77	4,05	,97	4,01	,85	,821	,535	2,685	,021*
15	3,32	1,39	3,78	1,24	3,82	1,07	3,81	1,14	3,63	1,41	3,68	1,31	3,68	1,27	1,841	,103	4,814	,000*
16	3,43	1,07	3,43	1,14	3,53	,84	3,49	1,04	3,68	,91	3,61	1,06	3,52	1,04	,723	,607	2,433	,034*
17	2,57	1,30	2,68	1,25	2,78	1,10	2,73	1,21	2,71	1,31	2,83	1,26	2,73	1,24	,558	,732	,958	,443
18	2,48	1,29	2,67	1,22	2,53	1,09	2,63	1,16	2,68	1,06	2,56	1,28	2,49	1,26	,351	,882	1,818	,107
19	2,87	1,14	3,19	1,12	3,29	1,05	3,06	1,05	3,32	1,06	3,10	1,19	3,11	1,12	1,502	,187	,716	,612
20	2,50	1,21	2,48	1,16	2,64	1,19	2,67	1,19	2,46	1,16	2,60	1,22	2,57	1,19	,437	,823	,456	,809
21	1,99	,99	2,19	,99	2,25	1,04	2,15	,99	2,24	1,07	2,23	1,06	2,53	1,24	,763	,577	1,128	,344

Tablo 9 (Devam) Parametrik Maddele İlişkin Sonuçlar

Madde No	Varyans		Fark Olan Gruplar
	F	p	
2	7,694	,000*	a-c, a-d, a-f (Scheffe)
10	2,559	,027*	b-e, b-f, c-e, c-f (LSD)
12	2,592	,025*	a-d (Scheffe)

Tablo 9 (Devam) Parametrik Olmayan Maddele İlişkin Sonuçlar

Madde No	Kruskal Wallis H Testi		Mann Whitney U Testi		Fark Olan Gruplar
	KWH Değeri	P	MWU Değeri	p	
4	22,518	0,000*	3194,500	0,006*	a-b
			1460,000	0,000*	a-c
			3303,500	0,000*	a-d
			4974,000	0,000*	a-f
14	7,432	0,190	-	-	-
16	3,442	0,632	-	-	-

EK-4

Tablo 10 Yıllık Plana İlişkin Müdür Görüşlerinin Kıdeme Göre Karşılaştırılması

	1-5 Yıl (a) (N=19)		6-10 Yıl (b) (N=11)		11-15 Yıl (c) (N=11)		16-20 Yıl (d) (N=15)		Toplam (N=56)		Varyans		Homojenlik Testi	
	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	F	p	Levene	p
1	4,11	1,05	4,73	0,47	3,91	1,51	4,60	0,63	4,32	1,01	1,969	0,130	3,029	0,038*
2	3,79	1,23	4,18	1,17	3,55	1,57	4,20	1,15	3,93	1,26	0,783	0,509	1,089	0,362
3	2,42	1,43	1,36	1,21	2,27	1,68	1,87	1,41	2,04	1,45	1,430	0,245	2,032	0,121
4	3,32	1,38	2,09	1,58	2,36	1,50	2,67	1,54	2,71	1,52	1,891	0,143	0,244	0,865
5	2,53	1,26	3,09	1,45	2,55	1,04	3,53	0,74	2,91	1,20	2,659	0,058	2,631	0,060
6	3,05	1,39	3,73	1,35	4,00	1,26	3,27	1,53	3,43	1,41	1,300	0,284	0,389	0,761
7	3,79	1,36	4,09	1,14	4,64	,92	3,93	,79	4,05	1,12	1,444	,241	2,471	,072
8	2,37	0,96	2,82	1,17	2,91	0,94	3,07	1,33	2,75	1,12	1,248	0,302	1,266	0,296
9	3,63	1,16	3,82	0,98	4,27	0,90	4,20	0,41	3,95	,94	1,631	0,193	2,407	0,078
10	2,79	1,40	3,64	1,43	3,18	1,08	3,80	0,77	3,30	1,25	2,311	0,087	2,679	,056
11	3,58	1,35	4,09	1,14	4,64	,67	4,13	,64	4,04	1,08	2,518	,068	2,667	,057
12	4,11	,88	4,55	,52	4,82	,40	4,47	,52	4,43	,68	3,032	,037*	7,296	,000*
13	2,58	1,12	2,91	1,38	2,91	1,04	2,47	1,13	2,68	1,14	,502	,683	,617	,607
14	3,89	1,15	4,18	1,17	4,55	0,82	4,13	1,13	4,14	1,09	0,832	0,482	0,241	0,867
15	3,89	1,10	4,45	0,69	3,91	1,45	4,00	0,93	4,03	1,06	0,730	0,539	3,556	0,020*
16	3,47	1,12	3,45	1,21	2,91	1,76	2,93	1,03	3,21	1,26	0,858	0,469	3,487	0,022
17	2,74	1,15	3,45	1,37	3,73	1,19	3,00	1,31	3,14	1,27	1,777	0,163	0,402	0,752

Tablo 10 (Devam) Parametrik Olmayan Maddelere İlişkin Sonuçlar

Madde No	Kruskal Wallis H Testi		Mann Whitney U Testi		Fark Olan Gruplar
	KWH Değeri	P			
1	4,27	0,234	-	-	-
12	6,622	0,085	-	-	-
15	2,305	0,511	-	-	-

Tablo 11 Yıllık Plana İlişkin Müdür Görüşlerinin Branşa Göre Karşılaştırılması

Madde	Makine (a) (N=14)		Elekt,Elkn (b) (N=12)		Tekstil (c) (N=11)		Diğer (d) (N=19)		Toplam (N=56)		Varyans		Homojenlik Testi	
	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	F	P	Levene	P
1	4,50	1,09	4,42	0,67	4,45	0,93	4,05	1,18	4,32	1,01	0,680	0,568	0,621	0,605
2	4,07	1,54	4,25	0,75	3,91	0,70	3,63	1,54	3,93	1,26	0,657	,582	3,714	0,017*
3	1,43	1,09	1,92	1,38	1,82	1,08	2,68	1,73	2,04	1,45	2,350	0,083	5,355	0,003*
4	2,50	1,40	2,42	1,62	2,27	1,10	3,32	1,67	2,71	1,52	1,593	0,202	2,207	0,098
5	2,93	1,38	2,50	1,00	2,82	1,33	3,21	1,08	2,91	1,20	0,889	0,453	1,672	0,184
6	3,64	1,45	3,33	1,37	3,27	1,56	3,42	1,43	3,43	1,41	0,163	0,921	0,162	0,921
7	4,21	1,12	4,08	1,51	3,55	1,04	4,21	0,86	4,05	1,12	0,979	0,410	0,926	0,435
8	2,93	1,07	2,75	1,29	2,82	1,17	2,58	1,07	2,75	1,12	0,271	0,846	0,274	0,844
9	4,07	0,73	4,08	0,67	3,91	1,22	3,79	1,08	3,95	,94	0,335	0,800	1,076	0,368
10	3,29	1,14	3,58	1,08	3,36	1,57	3,11	1,29	3,30	1,25	0,357	0,785	1,455	0,237
11	4,43	0,65	3,83	1,53	4,09	0,83	3,84	1,12	4,04	1,08	0,973	0,413	2,334	0,085
12	4,64	0,49	4,33	0,78	4,27	0,79	4,42	0,69	4,43	,68	0,716	0,547	1,419	0,248
13	2,86	1,17	2,58	1,24	2,64	0,92	2,63	1,26	2,68	1,14	0,149	0,930	0,709	0,551
14	4,50	0,76	3,67	1,37	4,64	0,50	3,89	1,20	4,14	1,09	2,563	,065	2,754	0,052
15	4,29	1,14	3,75	1,22	3,64	1,03	4,26	0,87	4,03	1,06	1,388	0,257	0,452	0,717
16	2,79	1,58	3,42	1,24	3,18	1,08	3,42	1,12	3,21	1,26	0,806	0,496	1,812	0,156
17	3,71	1,20	3,17	1,47	3,09	1,04	2,74	1,24	3,14	1,27	1,654	0,188	1,034	0,385

EK-5

Tablo 11 (Devam) Parametrik Olmayan Maddelere İlişkin Sonuçlar

Madde No	Kruskal Wallis H Testi		Mann Whitney U Testi		Fark Olan Gruplar
	KWH Değeri	P	MWU Değeri	p	
2	2,930	0,403	-	-	-
3	4,997	0,172	-	-	-

Tablo 12 Günlük Plana İlişkin Müdür Görüşlerinin Kıdeme Göre Karşılaştırılması

Madde	1-5 Yıl (a) (N=19)		6-10 Yıl (b) (N=11)		11-15 Yıl (c) (N=11)		16-20 Yıl (d) (N=15)		Toplam (N=56)		Varyans		Homojenlik Testi		Fark olan Gruplar
	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	F	P	Levene	P	
1	3,89	1,10	4,09	1,30	4,45	1,29	4,27	1,10	4,14	1,17	,598	,619	,210	,889	
2	3,26	1,52	4,36	,81	4,36	1,03	4,07	1,03	3,91	1,25	3,021	,038*	3,576	,020*	
3	3,58	1,39	4,36	1,03	4,45	1,21	4,07	1,03	4,04	1,22	1,642	,191	1,580	,205	
4	2,53	1,50	2,36	1,63	2,28	1,35	2,13	1,51	2,34	1,47	,201	,896	,321	,810	
5	3,16	1,42	4,18	1,08	4,36	,92	3,87	1,06	3,79	1,25	3,107	,034*	2,199	,099	a-b, a-c LSD
6	3,21	1,08	3,64	1,36	3,55	,82	2,93	1,09	3,29	1,11	1,112	,353	1,003	,399	
7	3,74	,93	4,27	,90	4,00	1,00	4,13	,52	4,00	,85	1,107	,355	2,532	,067	
8	3,32	1,11	3,18	,98	2,64	,81	3,47	,83	3,19	,98	1,739	,170	,618	,606	
9	2,74	1,45	3,00	1,00	4,00	1,27	2,94	1,34	3,09	1,37	2,283	,090	1,875	,145	
10	3,16	1,17	4,18	,76	4,27	1,19	3,87	1,13	3,77	1,16	2,324	,987	,494	,688	
11	2,47	1,39	3,82	1,25	3,64	,92	3,40	,91	3,21	1,26	4,156	,010*	2,628	,060	a-b Scheffe
12	3,84	1,30	4,55	,52	4,45	,93	4,47	,64	4,27	,98	1,914	,139	2,126	,108	
13	3,47	1,35	4,27	,90	3,82	1,17	3,87	,92	3,80	1,13	1,190	,323	2,027	,121	
14	3,84	,69	3,73	1,27	4,09	1,38	4,33	,82	4,00	1,01	,998	,401	1,765	,165	
15	4,11	,99	4,45	,52	4,09	,70	3,87	,83	4,11	,82	1,084	,364	,865	,465	
16	3,74	1,242	3,82	1,40	3,73	1,27	3,60	1,06	3,71	1,20	,071	,975	,551	,650	
17	3,68	1,06	3,55	1,13	3,45	,93	3,20	,86	3,48	,99	,675	,571	,084	,968	
18	2,79	1,18	3,55	1,75	3,00	,89	2,67	1,35	2,95	1,31	1,092	,361	2,897	,044*	

Tablo 12 (Devam) Parametrik Olmayan Maddelere İlişkin Sonuçlar

Madde No	Kruskal Wallis H Testi		Mann Whitney U Testi		Fark Olan Gruplar
	KWH Değeri	P	MWU Değeri	p	
2	6,830	0,078	-	-	-
18	3,263	0,353	-	-	-

EK-6

Tablo 13 Günlük Plana İlişkin Müdür Görüşlerinin Branşa Göre Karşılaştırılması

Madde	Makine (a) (N=14)		Elekt-Elkn (b) (N=12)		Tekstil (c) (N=11)		Diğer (d) (N=19)		Toplam (N=56)		Varyans		Homojenlik Testi		Fark olan Grup
	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	F	p	Levene	p	
1	4,79	0,58	4,08	1,24	4,18	0,87	3,68	1,42	4,14	1,17	0,680	0,060	3,231	0,030*	
2	4,64	0,63	3,83	1,34	4,00	0,77	3,37	1,54	3,91	1,25	0,657	0,033*	6,344	0,001*	
3	4,64	0,63	4,08	1,38	4,18	0,75	3,57	1,47	4,04	1,22	1,100	0,048	5,077	0,004*	
4	2,36	1,45	2,50	1,57	1,91	0,94	2,47	1,71	2,34	1,47	1,917	0,751	2,937	0,042*	
5	4,43	0,85	3,42	1,51	3,73	1,01	3,58	1,35	3,79	1,25	0,787	0,148	2,301	0,088	
6	3,43	1,02	3,58	1,08	3,27	0,65	3,00	1,37	3,29	1,11	0,266	0,511	1,621	0,196	
7	4,14	0,77	4,08	0,79	3,64	1,12	4,05	0,78	4,00	,85	0,335	0,471	1,722	0,174	
8	2,86	1,03	3,17	0,72	3,36	1,12	3,37	1,02	3,19	,98	2,350	0,469	0,849	0,473	
9	3,71	1,38	3,67	1,37	2,91	1,04	2,37	1,21	3,09	1,37	2,463	0,187	0,446	0,721	
10	4,36	0,50	3,92	1,31	4,00	0,89	3,11	1,29	3,77	1,16	2,027	0,011*	2,200	0,099	a-d Schff
11	3,86	0,86	3,26	0,97	3,27	1,49	2,68	1,38	3,21	1,26	0,149	0,066	3,122	0,034*	
12	4,57	0,51	4,58	0,90	3,91	1,14	4,05	1,13	4,27	,98	0,271	0,174	0,604	0,615	
13	3,79	0,70	4,33	,98	4,00	1,18	3,37	1,34	3,80	1,13	0,716	0,122	3,018	0,038*	
14	4,00	1,24	4,00	1,21	4,27	0,65	3,84	0,89	4,00	1,01	2,624	0,747	0,595	0,621	
15	4,29	0,61	4,33	0,98	4,27	0,47	3,74	0,93	4,11	,82	0,806	0,117	2,349	0,083	
16	3,86	0,95	3,67	1,23	3,64	1,12	3,68	1,46	3,71	1,20	1,388	0,967	1,673	0,184	
17	3,57	0,76	3,58	1,08	3,27	0,90	3,47	1,17	3,48	,99	1,654	0,872	1,103	0,356	
18	2,93	1,21	3,17	1,40	3,45	1,13	2,53	1,39	2,95	1,31	2,563	0,273	0,515	0,674	

Tablo 13 (Devam) Parametrik Olmayan Madde İlişkin Sonuçlar

Madde No	Kruskal Wallis H Testi		Mann Whitney U Testi		Fark Olan Gruplar
	KWH Değeri	p	MWU Değeri	p	
1	8,634	0,035*	46,000	0,039*	a-c
			60,500	0,003	a-d
2	8,306	0,040*	41,000	0,030*	a-c
			63,000	0,006*	a-d
3	7,665	0,053	-	-	-
11	6,289	0,098	-	-	-
13	6,053	0,109	-	-	-

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 121-131, ELAZIĞ-2006

ÖĞRENMENİN YENİ YOLU: E-ÖĞRENME

New Way of Learning: E-Learning

Özgür ASLAN

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, İstanbul.
aslanozgurr@yahoo.com.

ÖZET

Günümüz dünyasında, eğitim ve öğretimin önemi daha da artmış durumdadır. Firmalar, eğitim kurumları ve devletler, bilgi toplumunun en önemli kaynağı olan beşeri sermayesini niteliğini arttırmak amacıyla yoğun biçimde çalışmalarda bulunmaktadır. Bununla birlikte, teknoloji alanında yaşanan gelişmeler, eğitim ve öğretim alanında yeni araçların ve tekniklerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Başta internet olmak üzere bazı genel amaçlı teknolojilerin eğitim alanında kullanılmasıyla birlikte, e-öğrenme adı verilen bir öğrenme yolu ortaya çıkmış ve hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu çerçevede, çalışma içerisinde e-öğrenme kavramı, e-öğrenme sistemleri çatısı ve uygulamaları ile sistemin etkin bir biçimde işleyebilmesi için gerekli olan öğrenme yönetim sistemi değerlendirilecektir. E-öğrenmenin avantaj ve dezavantajları da çalışmanın kapsamı dahilinde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: E-öğrenme, Eğitim, E-öğrenme uygulamaları.

ABSTRACT

In contemporary world, the importance of education and teaching have become much more important. Firms, education institutions and states are working hardly to improve their human capital which is the most important resource of information society. In addition to these, developments in technological field caused the emergence of new instruments and techniques in the fields of education and teaching. With the use of some general purpose technologies primarily internet in the field of education, a learning method emerged, which was called "e-learning" and it developed rapidly. In this framework, in this research, the concept of e-learning, e-learning systems framework and its applications and learning management system, which is necessary for the fully functioning of the system will be evaluated. The advantages and disadvantages of e-learning are also part of this work.

Key Words: E-learning, Education, E-learning applications.

1. Giriş

Birçok gelişmiş ülkenin Bilgi Toplumu aşamasına geçtiği günümüzde, sürdürülebilir büyümeyi devam ettirebilmek için eğitimin taşıdığı önem çok daha iyi anlaşılmiş bulunmaktadır. Birçok gelişmiş ülke, beşeri sermayelerini geliştirmek ve bu sayede hızla büyüebilmek amacıyla eğitim harcamalarını büyük oranda artırmıştır. Bununla birlikte, enformasyonun kolay, hızlı ve düşük maliyetle akışına olanak sağlayan ve enformasyon ve iletişim teknolojileri adı verilen genel amaçlı teknolojilerdeki gelişmeler, eğitim kurumları ve öğrenim görmek isteyenler açısından yepyeni fırsatlar sunmakla birlikte, eğitim sektörü üzerinde oldukça büyük etkiler yaratmaya başlamış bulunmaktadır. İnterneti de kapsayan enformasyon ve iletişim teknolojilerinin eğitim faaliyetlerinde ortaya çıkarmış olduğu en önemli etkilerden biri, bilgisayar ağları ve internet üzerinden yürütülen yeni bir öğrenme yolu olan e-öğrenmedir.

2. E-öğrenme

Yeni teknoloji ve telekomünikasyon araçlarındaki hızlı teknolojik ilerlemeler eğitim almak ve sunmak isteyen kurumlar için yeni fırsatlar ortaya çıkarmaktadır. 1980'lerin sonunda ortaya çıkan WWW (World Wide Web), enformasyonun paylaşılması ve ulaştırılması açısından yaygın bir araç haline gelmiştir. WWW teknolojisinin potansiyeli, sadece öğrenmeyi sunmak için alternatif bir metot olmasından ötedir. Bunun yanında WWW, öğrenme ve öğretmenin yenilik taşıyan formlarını da ortaya çıkarmıştır (Ghaoui ve Taylor, 2000: 337).

Diğer taraftan, firmalar, organizasyonlar ve hükümetler global ölçekte, sahip oldukları işgücünün yetenek ve becerisini artırmak için daha etkin ve daha dinamik yollar aramaktadırlar. E-öğrenme, internetin en hızlı organizasyonel kullanımlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. E-öğrenme aynı zamanda, kariyer geliştirme eğitimini de içermekte, işgücünün tüm eğitim alanlarına, yeni işgücü programlarına uygulanabilmesiyle de önemli bir avantaj yaratmaktadır (Harun, 2002: 303).

Yeni öğrenme teknolojisinin en karakteristik özelliği, devamlı/hızlı bir şekilde değişmesi ve gelişmesidir. Ders kitabı ve kara tahta gibi geleneksel öğretme araçlarının gelişimi yüzlerce yıl sürmesine karşın, yeni teknolojilerin ortaya çıkması 10 yıldan daha az bir zaman diliminde gerçekleşmiştir (Short, 2002: 2).

Khan (2001), Web-tabanlı öğrenmeyi, internet-tabanlı eğitimi, ileri dağıtılmış öğrenmeyi, web-tabanlı eğitimi, online öğrenmeyi ve açık/esnek öğrenmeyi, e-öğrenme ile eşanlamli olarak görmektedir (Forman v.d. , 2002: 77). E-öğrenme, internet/intranet ya da bir bilgisayar ağı bulunan platform üzerinden sunulan Web-tabanlı bir eğitim sistemi

olarak tanımlanabilmektedir (Aytaç, 2000: 1). NCSA e-öğrenme grubuna göre, e-öğrenme öncelikli olarak elektronik araçlarla dağıtılan ve kolaylaştıran bilginin kullanılması ve edinilmesi olarak tanımlamıştır. Bu tür bir öğrenme, günümüzde ağlara ve bilgisayarlara dayanırken, gelecekte kablosuz sistemler, uydular ve hücresel telefonlar e-öğrenme için temel araçlar haline gelecektir (NCSA, 2000: 5).

E-öğrenme ve geleneksel öğrenme yapı bloklarının gösterildiği aşağıdaki şekil metodolojik olarak e-öğrenme ile geleneksel öğrenme arasındaki temel benzerlik ve farklılıkları göstermektedir. E-öğrenme ve sınıf tabanlı öğrenme arasındaki temel farklılık, eğitimin aktarıldığı vasıttır. Aslında bu çok temel bir farklılıktır. Geleneksel öğrenmede, öğreten, öğrenme ortamını uyarlayarak, gerektiğinde değiştirerek tümüyle kontrol edebilir. Geleneksel öğrenmede, öğretmenin yeteneği, kişiliği, niteliği, öğrenme çehresine uyumu ve ders materyali yaratması, öğrenme-öğretme performansını etkilemektedir.

E-öğrenmede, öğreten ile öğrenen siber uzay tarafından ayrılmışlardır. Öğrenme çehresini uyarlama ve değiştirme artık mümkün değildir. Bu durum, içerik bloğunu çok önemli bir blok durumuna getirmektedir. Yeni teknolojinin benzer olduğu durumda içerik, etkin bir e-öğrenme girişimi ile etkin olmayan bir e-öğrenme arasında farklılığı ortaya koyan tek unsur olmaktadır (Hamid, 2002: 312).

Şekil 1: E-öğrenme-Geleneksel Öğrenme Yapı Blokları

Kaynak: Hamid, 2002: 312.

IDC (International Data Corporation)'nin raporuna göre, ABD'de e-öğrenme pazarına 2002 yılında 2.2 milyar \$ yatırım yapılmıştır. Bu alana yapılan yatırımın 2004

yılında 23 milyar \$'ı aşması beklenmektedir. Ayrıca, ABD'de ortaokul-üstü eğitim kurumlarının e-öğrenme deneyimlerinde hızlı bir artış göze çarpmakta, bazı eğitim kurumları tüm seviyelerdeki programlarını uzaktan eğitim yoluyla sunmaktadır. Peterson'un Kolej Kılavuzu'ndaki kolejlerden 93 tanesi, 1993 yılında online eğitim sunarken, 1997'de online eğitim sunan kolej sayısı 800'e ulaşmıştır (Pituch ve Lee, 2004: 2). Diğer yandan, ABD'deki trend, 1998 yılında % 31 olan elektronik öğrenme oranının, 2007 yılında % 90'a ulaşacağını göstermektedir (Forman v.d., 2002: 80).

ABD Ulusal Eğitim İstatistikleri Merkezi (The National Center for Educational Statistics), ABD'de yüksek okul mezunlarının 1995'teki 2.5 milyonluk seviyesinden 2008'de 3 milyona yükseleceğini ve yıllık ortalama büyümenin % 1.4 olacağını öngörmektedir. Diğer bir taraftan, IDC uzaktan eğitim alanların sayısının 2002 yılında 2.2 milyona ulaşacağını ve 1998 yılından itibaren 4 yıllık süreçte ortalama büyüme oranının % 30.7 olacağını tahmin etmektedir. Bu durum, e-öğrenmeye önemli bir talebin olduğunu göstermektedir (Cheong, 2002: 345).

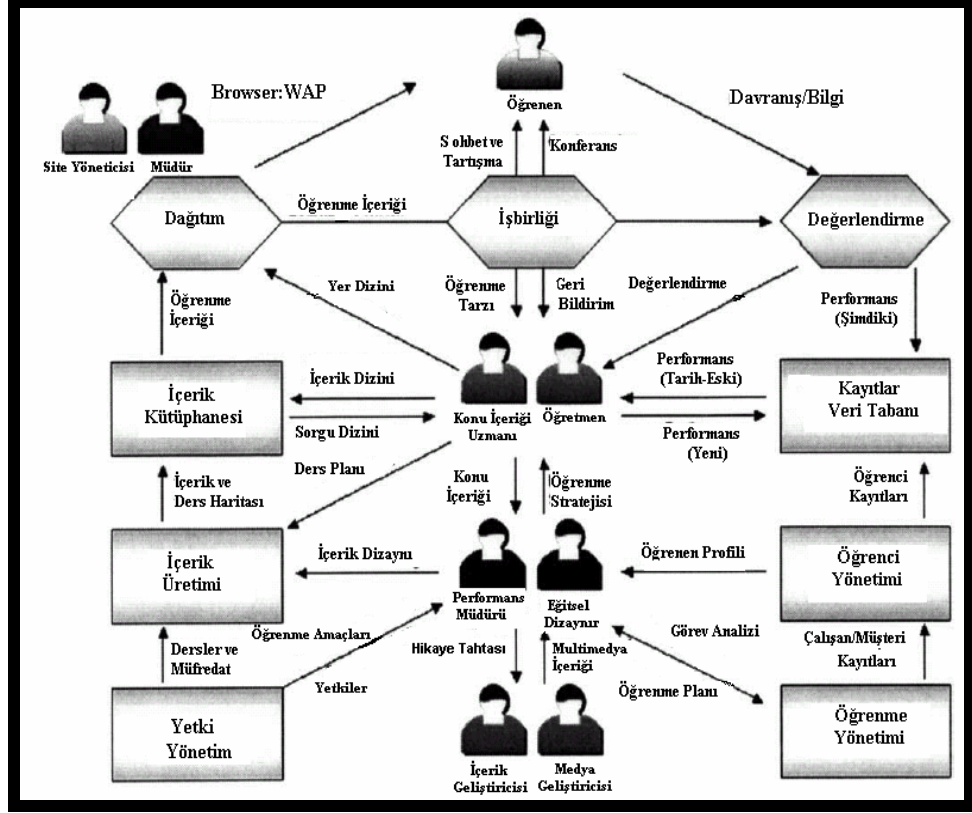
3. E-öğrenme Sistemleri Çatısı ve E-öğrenme Uygulamaları

Aşağıdaki şekilde yer alan model, yapılardan birini tanımlamaktadır. Kavramsal bir model olan bu model, değişik modüller arasındaki bilgi akışını ve bağlantıları göstermenin yanında, öğrenme değer zincirindeki ara işlemler arasındaki etkileşimi de göstermektedir. Bu sistem, sistematik şekilde e-öğrenme sistemlerini tasavvur eden ve aynı zamanda üçüncü grup uygulamaların ve içeriğin yönetimini sürdüren organizasyonlar açısından bir araç ve örnek niteliği taşımaktadır (Ismail, 2002: 331-332).

Sistem yapısı organizasyon tarafından benimsendikten sonra, bir sonraki aşama geliştirilecek veya edinilecek olan gerçek uygulamaları tanımlamaktır. Aşağıda yer alan şekilden görüldüğü üzere, öğrenme yönetimi, öğrenme sistemleri çatısının tek unsuru değildir. Mevcut çatı içerisinde yer alan diğer unsurlar; öğrenme içerik dizayn sistemi, öğrenme içerik yönetim sistemi ve son olarak da öğrenme destek sistemidir.

E-öğrenmeyi yerine getirmek için yapılan tüm çabalar, sonuçta öğrenme yönetim sistemi adı verilen, öğretme ve öğrenme işlemlerinin toplu olarak otomasyonunu sağlayan ve kolaylaştıran bir yazılım aracılığıyla mümkün olmaktadır (Govindosamy, 2002: 288). Bu sistem sayesinde öğrencilerin sisteme kayıtları yapılmakta, not durumları ve başarıları değerlendirilmektedir. Diğer yandan Rosenberg (2001), e-öğrenme uygulamalarında başarıyı yakalayabilmek için altyapının ve teknolojinin dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Herhangi bir e-öğrenme stratejisi, internete yeterli ulaşım yoksa başarısız olma durumuyla karşı karşıyadır. Bununla birlikte, kullanılan bağlantının düzeyi/hızı ve

Şekil 2: E-öğrenme Sistemleri Çatısı

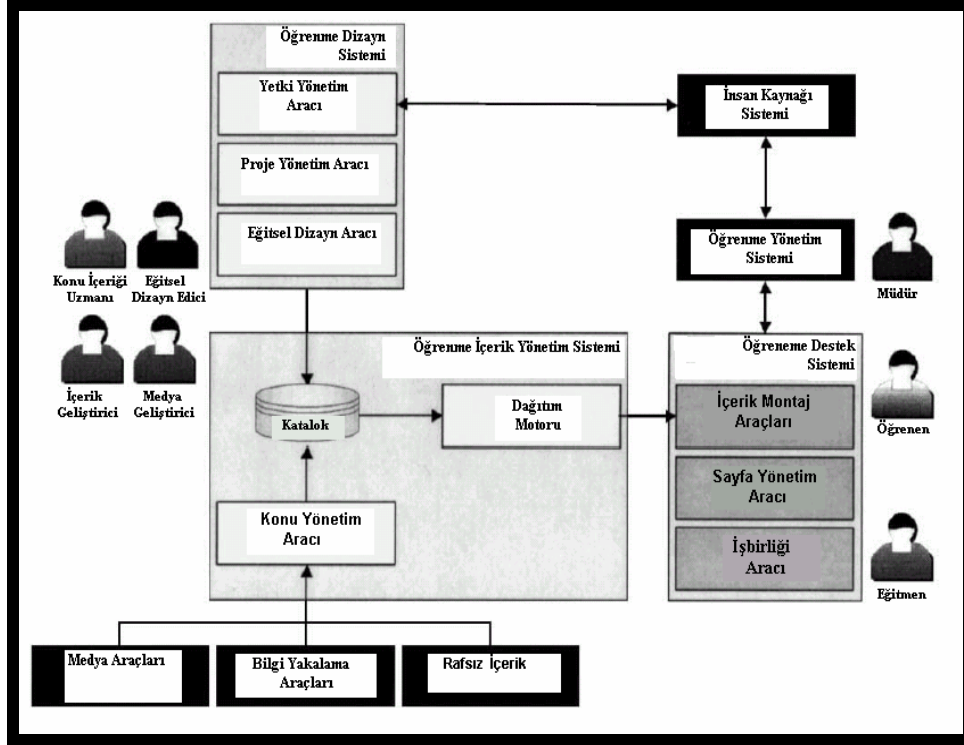

Kaynak: Ismail, 2002: 332.

öğrenme platformu, mutlak suretle göz önünde bulundurulmalıdır. Öğrenme yönetim sistemi göz önünde bulundurulması gereken bir unsur olması yanında, işveren ve çalışanları yönetmeyi mümkün kılması ve öğrenme sürecini değerlendirme açısından da gereklidir (Sanderson, 2002: 187).

E-öğrenme sistemi içerisinde yer alan diğer uygulamalarda, e-öğrenme faaliyetinin başarıya ulaşması için oldukça gereklidir. Bu çerçevede, öğrenme dizayn sistemi, içerik üreticilerinin eğitsel olarak güvenli öğrenme programlarını analiz etmelerini sağlamakla birlikte, planlama ve proje yönetim olanağı sunmaktadır. Öğrenme içerik yönetimi sisteminin öncelikli rolü ise, öğrenme içeriğini yaratmak ve sürdürmek için işbirlikçi yönetim ortamı sağlamasıdır. Konu içeriği uzmanı ve içerik geliştiricisi, öğrenme içerik yönetim sistemini, içeriği geliştirmek için kullanırken, aynı zamanda medya geliştiricisi, içeriğe etkileşimli materyal ve multimedya unsurları katabilir. Son aşamada ise editör, öğrenme içerik sistemini, önerilen konuyu gözden geçirmek ve kabul etmek için kullanır.

Şekil 3: E-öğrenme Uygulamaları

Kaynak: Ismail, 2002: 333.

Öğrenme destek sistemi ise, öğretme ve öğrenme aktivitelerini desteklemek için Web-tabanlı bir ortam olarak tanımlanabilir. Bir eğitmenin bakış açısıyla öğrenme destek sistemi, öğrenen grubunu destekleyen ve yöneten bir araç olarak görülebilir. Öğrenenin bakış açısına göre, öğrenme destek sistemi, eğitmen tarafından hazırlanan müfredata ulaşmayı sağlamaktadır. Öğrenme materyaline ek olarak öğrenme destek sistemi, öğrencilerin kullanımına, tartışma, eşanlı mesajlaşma gibi işbirlikçi araçlar setini sunmaktadır. Diğer yandan öğrenme destek sistemi, kısa sınavların (quiz), testlerin ve diğer değerlendirme formlarının ulaştırılması amacıyla da kullanılabilir (Ismail, 2002: 333-335).

4. E-öğrenmenin Avantajları

Beklendiği üzere e-öğrenme, birçok yönden sınıf tabanlı öğrenmeden farklılaşmaktadır. Bu nedenle sınıf tabanlı öğrenmeyi, e-öğrenmeye dönüştürmek ve dönüşümü etkin ve ekonomik bir şekilde gerçekleştirmek doğru planlamayı, izlemeyi ve kontrolü içeren kompleks çabalar bütünüdür. E-öğrenmenin avantajları dezavantajlarını aşmadığı durumda, hem eğitim kurumları hem de öğrenenler açısından e-

öğrenmeye dönüşüm etkin bir çözüm olamamaktadır (Cantoni v.d., 2004: 336).

E-öğrenmenin avantajları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- İnternet üzerinden öğrenme, fiziksel sınıf ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır. Öğrenenler derse katılmak için sınıfa gitmek zorunda kalmamaktadırlar. E-öğrenme, sadece e-öğrenmeyi sunan kurumun internet sitesine ulaşma ve kayıt olmayı gerektirmektedir. Diğer yandan, e-öğrenmenin sunduğu internetten online materyallere ulaşma kolaylığı, trafik problemini bir ölçüde ortadan kaldırmakta, park sorununu hafifletmekte ve daha da önemlisi hava kirliliği üzerinde hissedilir olumlu etkiler yaratmaktadır (Cheong, 2002: 341).

- Cd-Rom eğitimiyle karşılaştırıldığında, Web-tabanlı eğitimin faydası, içeriğe kolaylıkla ulaşılmasından ve herhangi bir fiziksel materyalin dağıtılmasına gerek duyulmamasından kaynaklanmaktadır (Kruse, 2004: 1).

- Öğrenenler, e-öğrenme vasıtasıyla evlerinde stressiz bir şekilde öğrenme faaliyetinde bulunabilirler. Bununla birlikte, istedikleri anda istedikleri yerde büyük on-line kütüphanelere ulaşabilirler. Hücreli modemlerin popüler olmasıyla birlikte, öğrenenler geleneksel telefon hattı ve ağ bağlantısı olmayan yerlerde bile öğrenme faaliyetinde bulunabilirler (Kruse, 2004: 1).

- E-öğrenme coğrafi özgürlüğü ve geçici özgürlüğü sağlamaktadır. Öğrenen, e-öğrenme faaliyetinde bulunurken kendine en uygun zamanı belirler. Öncelikli olarak işine gidebilir, daha sonra evine gelip ev işlerini düzenleyip e-öğrenme aşamasına geçebilir (Cheong, 2002: 341).

- E-öğrenme daha hızlı ve etkin öğrenmeyi sağlamaktadır. Hatırlama oranı kitap okumada %20 iken, bu oran çoklu etkileşimli öğrenmede %40'a kadar çıkabilmektedir (Aytaç, 2000: 1). E-öğrenme, içerik (resimler, sesler, yazı çalışmaları) çeşitlendirerek, dikkati canlı tutan etkileşimler yaratarak, hızlı geribildirim sağlayarak ve diğer e-öğrenenlerle ve e-öğretenlerle etkileşimi teşvik ederek (sohbet odaları, tartışma tahtası, e-mail) bilgilerin zihinde tutulma oranını arttırmaktadır (Cantoni v.d., 2004: 336).

- E-öğrenenler, kendi ihtiyaçlarına göre öğrenme materyallerini özelleştirebilirler. Bu, öğrencilere öğrenme sürecini daha fazla kontrol edebilme olanağı sunarken, eğitimci-yönetimli öğrenmeye göre materyali daha iyi ve daha hızlı öğrenmeyi mümkün kılmaktadır. Ayrıca e-öğrenmede, öğrenen istemediği konuyu atlayabilir.

- E-öğrenme, öğrenenlere olduğu kadar öğretmenlere de büyük esneklik sunmaktadır. Öğretmen, internet bağlantısının mevcut olduğu durumlarda, sorular sorabilir, öğrencilerle sohbet edebilir ve öğrencilerin sorularını cevaplayabilir (Cheong; 2002: 342).

• E-öğrenme maliyet avantajı getirmektedir. Günümüzde hemen hemen tüm bilgisayarlarda modem ve ücretsiz bir tarayıcı (browser) bulunmaktadır. Bu durum, sistem kurulumunu göreceli olarak düşürmektedir (Kruse, 2004: 1). Ayrıca yapılan çalışmalar kurumların, e-öğrenme ile maliyetlerinde %30-%70 arasında kaynak tasarrufu yapabildiklerini ortaya koymuştur (Aytaç, 2000: 1-2).

5. E-öğrenmenin Dezavantajları

E-öğrenme, öğrenme açısından birçok avantaj sağlamasına karşın bazı dezavantajlara da sahip bulunmaktadır (Iowa State University, 2005: 1):

• E-öğrenme materyallerinin geliştirilmesi yüksek maliyetlere yol açabilir. Özellikle sanal zenginliği artırılmış içeriğin (resimler, videolar, animasyonlar v.b.) geliştirilmesi çok maliyetli olabilir (Contoni v.d, 2004: 336).

• Öğrenenler, öğretmenden ve sınıf arkadaşlarından yalıtılmış olma hissine kapılabilirler. Çünkü siber uzay, öğrenen ile öğretene ve diğer öğrenenler arasındaki fiziksel etkileşimi ortadan kaldırmaktadır.

• El çalışmaları ve laboratuvar uygulamalarının, sanal sınıflarda benzetiminin (simülasyon) yapılması oldukça güçtür. Bu durum özellikle fen bilimleri alanında e-öğrenme faaliyetine katılmak isteyenler açısından olumsuz bir durumdur.

• Bilgisayar dosyalarının yönetimi ve online öğrenme yazılımının kullanımı başlangıç seviyesinde bilgisayar bilgisine sahip olan öğrenciler için karmaşık gelebilir.

• E-öğrenme daha fazla sorumluluk ve öz disiplin gerektirmektedir. Öğrencilerin düşük motivasyona ve kötü çalışma alışkanlıklarına sahip olmaları durumunda e-öğrenme uygulamalarında başarı oldukça düşmektedir. Bu durum, e-öğrencinin bazı özelliklere sahip olması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

• E-öğrenen, neyi ve nasıl çalışacağına karar verme yeteneğine sahip olmalıdır. E-öğrenci, çalışma saatlerini dikkatli bir şekilde planlama becerisine sahip olmalı, çalışma ve sosyal yaşam gibi diğer taleplerini hesaba katmalıdır. E-öğrenen, soru sorma, teori ve pratiği değerlendirme becerisine sahip bulunmalıdır. E-öğrenenler, anlayamadıkları veya pekiştirmeyi gerekli gördükleri bir konuyla ilgili olarak, öğretmenlerine ve diğer arkadaşlarına e-mail ya da sohbet odaları gibi yollarla soru sormaktan çekinmemelidirler. E-öğrenciler, öğrenim saatlerini belirlerken kendileri için en uygun olan ve çalışmalarının kesilmeyeceği saatleri seçebilmelidirler (Forman v.d., 2002: 80-Meslekeğitimleri.com, 2005: 1).

Bununla birlikte, e-öğrenme açısından çözülmesi gereken bazı temel problemler bulunmaktadır. Problemlerden bir tanesi teknik bir problem niteliğindedir ve birkaç yıl içerisinde bant genişliklerinin artması ve ağ bağlantısının, telefon kadar yaygın kullanıma

ulaşmasıyla ortadan kalkabilecek bir sorundur. Öğrenciler web bağlantılarını, diğer öğrencilere mail atarak, yorum göndererek, mesaj tahtalarına ulaşarak kullanmaktadırlar. Yüksek hızlı bağlantılarının ortaya çıkışı ve gelişmiş konferans yazılımlarıyla birlikte, gelecekte öğrenciler, tam ekran video aracıyla dünya genelindeki tüm öğrencilerle gerçek zamanlı iletişime geçebileceklerdir (Kruse, 2004: 2).

Geleneksel olarak, bir profesörün ders materyali, onun fikri mülkiyet hakkı durumundadır. Buna karşın bir üniversitenin binlerce dolar harcaııp ürettiği online dersin sahipliği ise oldukça farklı bir nitelik arz etmektedir. Bu durum e-öğrenme materyalleri için fikri mülkiyet hakları sorununu ortaya çıkarmaktadır (U.S. Department of Commerce, 2002: 63-Kennedy, 2002: 93).

6. Sonuç

E-öğrenme, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin sürdürülmesi açısından avantajlar taşımaya karşın, bazı dezavantajlara da sahiptir. Özellikle teknik desteğin kısıtlı olması durumunda, bilgisayarlar ve internet, eğitim kalitesinin iyileştirilmesine yeterli katkıyı yapamamaktadır. Bu açıdan, teknoloji harcamaları, donanım, yazılım ve ağ bağlantısı gibi altyapı yatırımları ile sistemin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için gerekli olan teknik destek arasında denge gözetilerek yapılmalıdır. Bununla birlikte, öğrenciler ve öğretmenler bilgisayarların ve internetin pedagojik amaçlarla kullanılabilmesi için eğitilmelidir.

E-öğrenme, birçok kişi tarafından sınıf tabanlı öğrenmeye alternatif olarak düşünülmektedir. Buna karşın, teknolojinin olanaklarından faydalanan e-öğrenme, sınıf tabanlı öğrenmeyi tamamlayıcı bir şekilde kullanılırsa, çok daha verimli sonuçlara ulaşılacaktır. E-öğrenme eğitim yatırımları düşük seyreden gelişmekte olan ülkelerin eğitim sistemleri açısından da önemli bir potansiyel barındırmaktadır. E-öğrenmenin eğitim kalitesini arttırmadaki potansiyelini kullanabilmek; bu ülkelerde ulusal bir eğitim politikası belirlenmesine ve teknolojiyi ve sunduğu olanakları da içeren, bir eğitim reformu yapılmasına bağlı bulunmaktadır.

Türkiye açısından ise e-öğrenme oldukça yeni bir olgudur. Buna karşın, Türk eğitim sistemi, 21. yüzyılın gereklerini yerine getirmek için gerekli olan, yetişmiş nitelikli insan gücünü eğitmek için bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu olanaklardan en üst seviyede yararlanmak durumundadır. Bu durum yeni teknolojilere bağlı, yeni öğrenme yöntemlerinin eğitim alanındaki önemini daha da arttırmaktadır. Ayrıca, eğitim alanındaki modernleşme, diğer alanlardaki gelişmeler için yeni fırsatlar yaratabilir.

KAYNAKÇA

Aytaç, Tufan (2000), “Geleceğin Öğrenme Biçimi: E-Öğrenme”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, <http://www.yayim.meb.gov.tr/yayimlar/sayi35/aytac.htm>.

Cantoni, Virginio v.d. (2004), “Perspectives and Challenges in e-Learning: Towards Natural Interaction Paradigms”, *Journal of Visual Languages and Computing*, 15 (2004), s. 333-345.

Cheong, Seong Chew (2002), “E-learning-a Providers Prospective”, *Internet and Higher Education*, 4 (2002), s. 337-352.

Forman, Dawn v.d. (2002), “E-learning and Education Diversity”, *Nurse Education Today*, 22, s. 76-82.

Ghaoui, Claude ve M. J. Taylor (2000), “Support for Flexible e-Learning on the WWW: A Special Issue”, *Journal of Network and Computer Applications*, 23 (2000), s. 337-338.

Govindasamy, Thavamalar (2002), “Successful Implementation of e-Learning: Pedagogical Consideration”, *Internet and Higher Education*, 4 (2002), s. 287-299.

Hamid, Abdul Azma (2002), “e-Learning: Is it the “e” or the Learning that Matters?”, *Internet and Higher Education*, 4 (2002), s. 311-316.

Harun, Hishamuddin Mohd (2002), “Integrating e-Learning into the Workplace”, *Internet and Higher Education*, 4 (2002), s. 301-310.

Iowa State University (2005), “Advantages and Disadvantages of e-Learning”, <http://www.dso.iastate.edu/dept/asc/learner/advantage.html>.

Ismail, Johan (2002), “The Design of E-learning System: Beyond the Hype”, *Internet and Higher Education*, 4 (2002), s. 329-336.

Kennedy, Gabriela (2002), “E-learning: Intellectual Property Issues in E-learning”, *Computer Law & Security*, Vol.18, No.2, s. 91-98.

Kruse, Kevin (2004), “Using the Web for Learning: Advantages and Disadvantages”, http://www.e-learningguru.com/articles/art1_9.htm.

Meslekegitimleri.com. (2005), <http://www.meslekegitimleri.com/sau/02.eogrenme.htm>.

NCSA (2000), “e-Learning-A Review of Literature”, NCSA Knowledge and Learning System Group, <http://www.learning.ncsa.uiuc.edu/papers/learnlit.pdf>.

Pituch, Keenan ve Yao-kuei Lee (2004), “The Influence of System Characteristics on e-Learning Use”, *Computers & Education*, (Baskıdaki Makale), <http://www.sciencedirect.com>.

Rosenberg, Marc J. (2001), *E-Learning: Strategies for Delivering Knowledge in the Digital Age*, McGraw-Hill Companies, New York.

Sanderson, Elizabeth Paula (2002), “E-Learning: Strategies for Delivering Knowledge in the Digital Age”, Book Review, *Internet and Higher Education*, 5 (2002), s. 185-188.

Short, N. (2002), "The Use of Information and Communication Technology in Veterinary Education", *Research in Veterinary Science*, 72 (2002), s. 1-6.

U.S. Department of Commerce (2002), *Digital Economy 2002*, <http://www.esa.doc.gov/pdf/DE2002r1.pdf>.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 133-146, ELAZIĞ-2006

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ VE TÜRKİYE’DE TARİH ÖĞRETİMİNİN GENEL AMAÇLARININ KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRMESİ

*Comparison and Evaluation of General Aims of The Teaching of History
Between Turkey and European Union’s Countries*

İsmail H. DEMİRCİOĞLU

*Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Tarih Eğitimi ABD,
Söğütli-Akçaabat-TRABZON, E-Posta: Demircioglu61@yahoo.com*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’de ortaöğretim düzeyinde tarih müfredat programlarının karşılaştırmalı bir değerlendirmesini yapmaktır. Bu amaçla, ilk aşamada, İngiltere, Avusturya, Hollanda, Fransa, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Estonya’nın tarih müfredat programlarının genel amaçlarının tanıtımı ve analizi yapılacaktır. Daha sonra, birliğe Mayıs 2004’de üye olan Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Estonya’nın tarih müfredat programlarının genel amaçlarıyla birliğin teknolojik ve ekonomik açıdan güçlü ülkeleri olan İngiltere, Avusturya, Hollanda, Fransa’nın tarih müfredat programlarının genel amaçlarının karşılaştırılması yapılacaktır. Buna ilaveten, ülkemiz tarih müfredat programının genel amaçları analiz edilerek diğer ülkelerin programlarıyla karşılaştırılacaktır. Son olarak, ülkemiz tarih müfredat programının geliştirilmesi için bir dizi öneride bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarih Öğretimi, Tarih Müfredat Programı, Genel Amaçlar.

ABSTRACT

The purpose of this paper is to examine and compare general objectives of secondary history curriculum between Turkey and some European Unions’ countries. With this in mind, first, the general objectives of history curriculum of England, Austria, Netherlands, France, Estonia, Hungary and Check Republic are being introduced and analysed. Secondly, the general of objectives of history curriculum of Estonia, Hungary and Check Republic which joined the European Union on May 2004 are compared with the general objectives of history curriculum of England, Austria, Netherlands, France developed countries of European Union. Furthermore, the general objectives of history curriculum of Turkey is introduced and compared with 7 European Union countries. Finally, some recommendations for the Turkish history curriculum are made.

Key Words: The Teaching of History, The History Curriculum, General Objectives.

Giriş:

Ortaöğretim düzeyinde tarih öğretiminin genel amaçları; öğrencilerin bu seviyedeki tarih öğretim süreci sonunda bilgi, beceri ve tutum açısından neler kazanabileceğini gösteren unsurlardır. Bu çerçevede, genel amaçlar; öğretmenlere öğrencilerini hangi seviyeye taşımaları gerektiğini göstermenin yanında, öğrencilere de tarih dersleri aracılığıyla neler yapabileceklerini gösteren bir rehber konumundadır. Tarih öğretmenlerinin, öğrencilerini hedeflenen amaçlara ulaştırabilmeleri için, genel amaçları çok iyi bilmelerinin yanında, bu amaçlara hangi etkinlikler aracılığıyla ulaşabilecekleri konusunda da gerekli deneyim ve beceriye sahip olmaları gerekmektedir.

Eğitim tarihi incelendiği zaman, eğitim ve öğretim aracılığıyla öğrencilere kazandırılması hedeflenen amaçların zaman içinde değiştiği görülmektedir. Toplumda meydana gelen sosyo-kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin ışığı altında sosyal bilimler öğretiminin amaçlarının da değişmiştir (Köstüklü, 1998, s. 17). Sosyal bilimler öğretimi amaçlarında meydana gelen değişim, onun önemli bir disiplini olan tarihi de etkilemiş ve tarih öğretiminin amaçları güncel ihtiyaçların ışığı altında değişmiş ve zenginleşmiştir. Geçen yüzyılda tarih öğretiminin genel amaçlarında meydana gelen değişim incelendiği zaman, bir dizi faktörün bu değişimde önemli rol oynadığı görülür. Bu faktörlerin başında, barışın sağlanabilmesi için yapılan çalışmalar, insanlığa saygılı bireyleri yetiştirme, yurttaşlık bilincinin oluşturulması ve uluslararası dayanışmanın geliştirilmesi gelmektedir (Paykoç, 1991, s. 29-31; Safran ve Ata, 1996, 12-13). Buna ilaveten, özellikle II. Dünya Savaşı'nı takiben şehirleşmenin hızlanması, sanayileşme ve demokratikleşme de gelişmiş ülkelerde tarih öğretiminin genel amaçlarını etkileyen diğer unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

20. yüzyılda insanoğlu Avrupa merkezli olmak üzere iki dünya savaşı yaşamış ve büyük acılar çekmiştir. Bu tür savaşların yaşanmaması ve barışın tesis edilebilmesi için çalışmalar yürütülmüş ve tarih öğretimine bu bağlamda önemli görevler yüklenmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası, barışın sürekliliğini sağlayabilmek için tarih ders kitapları ve öğretim programlarının değiştirilmesi gündeme gelmiş ve bu bağlamda çalışmalar yürütülmüştür. Ancak, bu çalışmalar istenilen neticeyi vermemiş ve II. Dünya savaşı sonrası da dünya barışının sağlanabilmesinde tarih öğretiminin kullanılmasıyla ilgili çalışmalar devam etmiştir (Safran ve Ata, 1996, s. 12-13). Yürütülen bu çalışmalarda, Birleşmiş Milletlere bağlı olarak 1945 yılında kurulan Unesco önemli roller oynamıştır (Safran ve Ata, 1996, s. 12-13). Ancak, Unesco'nun yürüttüğü çalışmaların, ağırlıklı olarak ders kitaplarında düşmanlık ifade eden ibarelerin çıkarılması üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Safran ve Ata, 1996, s. 12-13). Bu dönemde gelişmiş ülkelerde tarih

öğretimine yüklenen diğer bir misyon da, tarih öğretimi aracılığıyla insanlığa sayđı ve yurttaşlık bilincinin geliştirilmesidir.

şehirleşme, sanayileşme, sosyal ve ekonomik gelişme, tarih öğretiminin amaçlarında değişimin yaşanmasına yol açağ diğer önemli faktörlerdir. II. Dünya Savaşı sonrası, teknolojik ve ekonomik bakımdan gelişmiş ülkelerde sanayileşme, şehirleşmeyi hızlandırmış ve farklı din, dil ve ırktan olan insanlar bir arada yaşamaya ve çalışmaya başlamışlardır. Buna ilaveten, yaşamın gittikçe karmaşık bir hal alması neticesinde insanlar, daha nitelikli olmak zorunda kalmış ve toplumun değişik kesimleri; değişen şartlara ayak uydurabilecek uyumlu, etkin, üretken, yaratıcı ve problem çözebilen insanların nasıl yetiştirilmesi gerektiği üzerinde tartışmalar başlatmışlardır. Bütün bu gelişmeler, genelde sosyal bilimlerin amaçlarını, özelde ise tarih öğretiminin amaçlarını çağın ihtiyaçları doğrultusunda değiştirmış ve tarih dersleri yalnızca isim, rakam, sayı ve maddelerin ezberlenildiği bir ders olmaktan çıkmıştır. Yeni anlayışa göre, tarih öğretimi; barış, karşılıklı sayđı ve etkin vatandaşlık becerilerinin kazandırıldığı bir alan olmanın yanında öğrencilere, problem çözme ve analitik düşünebilme gibi becerileri kazandırabilecek bir alan olarak görölmeye başlanmıştır (Slater, 1995, s. 146; Haydn, Arthur ve Hunt, 1997, s. 21-22).

Günümüzde, ortaöğretim düzeyinde tarih öğretiminin genel amaçları incelendiği zaman, amaçların ülkeler arasında farklılaştığı görölmektedir. Özellikle ekonomik ve teknolojik açağan gelişmiş ülkelerde tarih öğretimi; öğrenciye tarihsel bilgi ve yaşanılan toplumun kültürünü kazandırmanın yanında, vatandaşlık bilinci, analitik düşünme ve problem çözme gibi beceri ve niteliklerin kazandırılabilceği bir alan olarak görölmeye başlanmış ve müfredat programları değişen şartlar ve yeni ihtiyaçlar çerçevesinde yeniden oluşturulmuştur. Günümüzde ortak bir tarih öğretimi anlayışı oluşturmak amacıyla, özellikle Avrupa Birliği ülkelerinin çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir. Bu çerçevede, Avrupa Konseyi’nin teşvik ve yönlendirmesiyle 1993 yılında Euroclio (European Standing Conference of History Teachers’ Associations) resmi olarak kurulmuştur (Slater, 1995, s. 73; <http://www.eurocliohistory.org/>). Avrupa değerleri çerçevesince ortak bir tarih öğretimi anlayışı oluşturmaya çalışan bu kuruluş, tarih öğretimiyle ilgili pek çok bilimsel çalışma ve proje de yürütmektedir. Euroclio, çalışmalarını daha ziyade Avrupa Birliği üye ülkeleri ve birliğe üye olacak aday ülkelerde yapmaktadır. Yapılan çalışmaların ışığı altında, Avrupa Birliği üye ülkeleri ve birliğe üye olacak ülkeler için tarih öğretim yaklaşımları belirlenmektedir.

Bilindiği üzere Türkiye, Avrupa Birliği üyesi olabilmek için uzun bir süredir uğraş vermekte ve bu amaçla önemli reformlar gerçekleştirmektedir. Ülkemizin birliğe üye

olma sürecinde değişim gerçekleştirilmesi gereken alanlardan birisi de eğitimidir. Özellikle ortaöğretim kurumlarında okutulan sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin genel amaçlarının da gelişmiş Avrupa Birliği ülkelerinde okutulan Sosyal bilimler disiplinlerinin amaçları ışığı altında yeniden gözden geçirilmesi faydalı olacaktır. Ülkemizde ve Avrupa Birliği ülkelerindeki tarih öğretiminin genel amaçlarının karşılaştırılmasına yönelik çalışmaların sınırlı olduğu bilinmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Köstüklü (1997, s. 1), İngiltere’de tarih öğretiminin temel amaçları, tarih müfredatı, tarih öğretiminin dayandığı metodik temeller, ders kitapları ve öğretim metotları konusunda bir çalışma yapmıştır. İngiliz tarih öğretiminin genel amaçlarına ilaveten, diğer Avrupa Birliği ülkelerinin tarih öğretiminin amaçlarını da kapsayacak karşılaştırmalı bir çalışmanın yapılmasının faydalı olabileceği düşünülerek, bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmayla, Avrupa Konseyi’nin yaptırdığı son bir çalışmanın ışığı altında, farklı Avrupa Birliği ülkelerinin ortaöğretim kurumlarında okutulan tarih derslerinin genel amaçlarıyla ortaöğretim tarih müfredat programımızın genel amaçlarının karşılaştırılmalı bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Avrupa Birliği ülkeleri ve ülkemiz tarih müfredat programlarının karşılaştırılması çerçevesinde, ilk aşamada birliğin ekonomik ve teknolojik açıdan güçlü ülkelerinden olan İngiltere, Hollanda, Avusturya ve Fransa’nın tarih öğretim amaçlarıyla birliğe 1 Mayıs 2004’te üye olan Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Macaristan’ın tarih öğretiminin genel amaçları karşılaştıracaktır. Daha sonra, Avrupa Birliği ülkeleriyle ülkemizdeki tarih öğretiminin genel amaçları karşılaştırılarak genel bir değerlendirme yapılacaktır. Son olarak, Avrupa Birliği’nin gelişmiş ülkelerinin tarih müfredat programlarının genel amaçlarının ışığı altında ülkemiz tarih müfredat programının genel amaçlarının geliştirilmesiyle ilgili önerilerde bulunulacaktır.

İngiltere, Hollanda, Avusturya ve Fransa’da Tarih Öğretiminin Genel Amaçları:

Avrupa birliğinin teknolojik ve ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerinden olan İngiltere, Hollanda, Avusturya ve Fransa’da tarih öğretimi, eğitim ve öğretim etkinlikleri içinde önemli bir yer işgal etmektedir. İngiltere, Avusturya ve Hollanda’da ortaöğretim düzeyinde tarih öğretimi ayrı bir disiplin olarak öğretilirken Fransa’da coğrafyayla beraber bir bütün arz edecek şekilde öğretilmektedir (Carpentier ve Dessieux, 2003, s. 184). Bu ülkelerde tarih öğretiminin genel amaçları incelendiği zaman, İngiltere, Hollanda, Fransa ve Avusturya’da tarih öğretiminin genel amaçlarının pek çok ortak yönünün olduğu görülür. Ek 1’de görüldüğü üzere, Avrupa Birliği’nin teknolojik ve

ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerinde tarih öğretiminin genel amaçları, öğrencilere çağımızda ihtiyaç duyulan pek çok nitelik ve beceriyi kazandırabilecek bir yapıdadır. Birliğin gelişmiş ülkelerinde tarih öğretiminin genel amaçları; tarihi bilgi ve kültür aktarımıyla ilgili genel amaçlar, etkili vatandaşlıkla ilgili genel amaçlar; bilgiyi düzenlemeye, kullanmaya ve üretmeye dönük genel amaçlar olmak üzere üç ana kategoriye ayrılabilir. Bu ülkelerden Hollanda ve Avusturya’da tarih öğretimine yüklenen misyonun daha geniş olduğu ve bu iki ülkede genel amaçlar arasında etkili vatandaş yetiştirmeye yönelik amaçların sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir (Leeuw-Roord ve Veldhuis-Meester, 2003, s. 202; Edel ve Stotzka, 2003, s. 151). İngiltere, Fransa, Avusturya ve Hollanda’da tarih öğretiminin genel amaçlarının ortak yönleri, aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Tarihi Bilgi ve Kültür Aktarımıyla İlgili Genel Amaçlar:

- Ulus, Avrupa ve dünya tarihi konusunda öğrencilerin bilgilendirilmesi
- Kültür ve mirası aktarma
- Ortak mirası ve kültürel geçmişi anlama

Etkili Vatandaşlıkla İlgili Genel Amaçlar:

- Demokrasi ve hukuk kuralları hakkında bilgi edinme
- Çağdaş dünyayı anlayabilme
- Öğrencilere toplumda kendi yerini bulabilme becerisi kazandırma
- Kendi ülkesinin, Avrupa’nın ve dünyanın sosyal problemleriyle ilgilenme ve bunları çözebilme
  - Barış, özgürlük, hoşgörü, iletişime açık olma, tolerans v.b özellikleri geliştirebilme
  - Öğrencilerin kimlik gelişimlerine yardım etme
  - Öğrencileri yetişkin yaşama hazırlama

Bilgiyi Düzenlemeye, Kullanmaya ve Üretmeye Dönük Becerilerle İlgili Genel Amaçlar:

- Basit düzeyde araştırmalar yapabilme
- Zihinsel olgunluğu sağlama ve zihni eğitme
- Analitik düşünebilme
- Eleştirel olabilme
- Problem çözebilme
- Tarihsel bilgiyi kritik edebilme
- Önyargıları tespit edebilme ve yenebilme

• Tarih, coğrafya ve sosyal bilimler öğretiminden doğan problemleri tanıma ve çözmeye çalışma

• Tarihçilerin kullandığı metodolojiyi öğrenebilme (Leeuw-Roord ve Veldhuis-Meester, 2003, s. 2002; Edel ve Stotzka, 2003, s. 151; Carpentier ve Dessieux, 2003, s. 185-186; McLaughlin ve Sinclair, 2003, s. 237).

Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Macaristan'da Tarih Öğretiminin Genel Amaçları:

Estonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan 1 Mayıs 2004'te Avrupa Birliğine üye olmuşlardır. Bu ülkelerde ortaöğretim düzeyinde tarih öğretiminin genel amaçları incelendiği zaman, amaçların birliğin diğer ülkelerine nazaran daha geleneksel olduğu ve tarih derslerinin öğrencilere çağımız bireylerinin sahip olması gereken problem çözme, karar verme ve analitik düşünme gibi beceri ve nitelikleri kazandırmaktan uzak olduğu görülmektedir. Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Macaristan'da tarih öğretiminin amaçlarının geleneksel olmasının en önemli sebeplerinden birisi olarak, bu ülkelerin sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmelerinin birliğin diğer ülkelerine nazaran daha farklı bir gelişme süreci göstermesi gösterilebilir. Ek 2'de görüldüğü üzere, bu üç ülkenin tarih öğretiminin genel amaçları ağırlıklı olarak tarihsel bilgi ve kültür aktarımına dayanmaktadır (Homerova ve Patkova, 2003, s. 168; Oja ve Raudsepp, 2003, s. 176-177; Bartha ve Vass, 2003, s. 194). Bu çerçevede, Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Macaristan'da tarih öğretiminin amaçlarını, tarihi bilgi ve kültür aktarımı ve tarih biliminin niteliğine ilişkin amaçlar olmak üzere iki temel kısma ayırabiliriz. Bu amaçların ortak yönlerini aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

Tarihi Bilgi ve Kültür Aktarımıyla İlgili Genel Amaçlar:

- *Dünya tarihi içinde ulus ve bölge tarihinin yerini anlama*
- Tarihe karşı ilgi
- Dünya ve Avrupa tarihinin önemli dönemleri hakkında bilgi elde etme
- Maddi ve manevi kültürü derinlemesine anlama
- Kültürel, sosyal ve manevi konularla ilgili tarihsel değişim ve günlük tarih bilgisi elde etme

Bilgiyi Düzenlemeye, Kullanmaya ve Üretmeye Dönük Becerilerle İlgili Genel Amaçlar:

- Günümüzü anlayabilme
- Yorum ve fikir ile tarihsel gerçekler arasındaki farkı görebilme
- Sebep, sonuç, benzerlik, farklılık, süreklilik ve kanıt gibi kavramları öğrenme

- Yorum ile gerçek arasındaki farkı ve önyargının bilgiyi nasıl tahrip ettiğini görebilme
- Sosyal değişimin farkında olabilme
- Zaman ve kronolojiyi anlama (Homerova ve Patkova, 2003, s. 168; Oja ve Raudsepp, 2003, s. 176-177; Bartha ve Vass, 2003, s. 194).

Türkiye Cumhuriyeti Tarih Müfredat Programının Genel Amaçları:

Cumhuriyetin ilanını takiben tarih dersi, eğitim ve öğretim etkinlikleri içinde önem verilen bir ders olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulus devlet anlayışına göre kurulan Türkiye Cumhuriyetinde yetişen gençlere ulus bilincinin kazandırılması ve geçmişin öğretilmesi görevi tarih derslerine yüklenmişti. Bu bağlamda, 1924 yılından buyana tarih müfredat programımızda değişiklikler yapılmıştır (Kaya, 2003, 25-50). Cumhuriyetin kuruluşunu takiben Atatürk’le beraber, Türk tarihine bütüncül bir biçimde bakılmaya başlanmış ve tarih programlarında Türk tarihi esas alınmıştır (Safran, 2002, s. 937-938). 1936 yılı programı incelendiği zaman, programın bütün uygarlıkları Türklüğe ve Türklere bağladığı görülür (Sakaoğlu, 1998, s. 146).

İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyo, ekonomik, kültürel ve siyasi alanda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Dünyada meydana gelen bu değişimden, diğer disiplinlerle beraber tarih öğretimi de etkilenmiş ve özellikle İngiltere merkezli olmak üzere, tarihin neden öğretildiği, amaçları, felsefesi ve nasıl öğretilmesi gerektiği üzerine yoğun tartışmalar yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası tarih öğretim amaçlarında dünyada meydana gelen değişim ülkemize de yansımış ve 1970’li yıllarda, tarih programlarımız öğrencilere problem çözme becerisi kazandıracak bir anlayışa göre şekillendirilmiştir. Ancak programın öngördüğü anlayış, tarih öğretmenleri tarafından uygulanamamıştır (Safran, 2002, s. 937).

Tarih programda yapılan son önemli değişiklik 1993 yılında gerçekleştirilmiş olup bu programın giriş kısmında, o tarihe kadar tarih öğretiminde ve tarihsel bilgide değişme ve gelişmeler olmasına karşın, Cumhuriyet dönemi tarih müfredat programlarında büyük değişikliklerin yapılamadığı iddia edilmektedir (MEB, 1993, s. 4). 1993 programı, ders geçme ve kredili sisteme göre hazırlanmıştı. Ancak 1998 yılında alınan bir karar uyarınca, 1993 Tarih Müfredat Programı’nda bir değişiklik yapılmadan, programın aynen sınıf geçme sistemine uygulanması kabul edilmiştir (Kaya, 2003, s. 48). Bu programa yönelik olarak ülkemizdeki tarih ve tarih eğitimcilerinin değişik eleştiriler getirdiği görülmektedir. Özbaran’a (1998, s. 31) göre, tarih müfredat programı esas alınarak hazırlanan ders kitapları çağdaş olayları, başka ulusların tarihlerini ve Türk toplumunun

kendini tanımasına uygun değildir. Tuncay (1988, s. 57) ise, tarih ders kitaplarının kapsamının coğrafi, zaman ve kavramsal açıdan genişletilmesi gerektiğini savunmaktadır. Tarih ders kitapları, tarih müfredat programı esas alınarak hazırlandığı için, bu eleştirilerin hepsi müfredat programı için geçerlidir. Yukarıdaki eleştirilere ilaveten, Safran (2002, s. 938) programın pedagojik açıdan eksikliğini vurgulamış ve Türk tarihi içeriğinin çocuğun psikolojik gelişimine göre düzenlenmediğine işaret etmiştir.

Halen kullanımda olan tarih programının genel amaçları; tarihi bilgi ve kültür aktarımıyla ilgili genel amaçlar ve bilgiyi düzenlemeye, kullanmaya ve üretmeye dönük becerilerle ilgili genel amaçlar olmak üzere iki kısma ayrılabilir. Genel amaçların ortak yönleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Tarihi Bilgi ve Kültür Aktarımıyla İlgili Genel Amaçlar:

- Öğrencilerin kendilerini kuşatan kültür dünyaları hakkında meraklarını gidermek ve ortaklık duygusu uyandırmak
- Milli tarihin yerini belirlemek suretiyle milli kimliğin nasıl oluştuğunu kavratmak
- Kültür farklılıklarının nasıl oluştuğunu kavratmak
- Kültür ortamlarının ve medeniyetlerin farklılığı şuurunu kazandırmak
- Farklı kültürler bünyesinde evrenseli yakalama becerisini kazandırmak
- Kronoloji cetvelleri yardımıyla öğrencilere zaman şuru kazandırmak (MEB, 1993, s. 4-5).

Bilgiyi Düzenlemeye, Kullanmaya ve Üretmeye Dönük Becerilerle İlgili Genel Amaçlar:

- Öğrenilen fikirleri sorgulama, görelilik mefhumunu kavrama, tenkit zihniyetini kazanma
- Bilgi birikimi ve yeni araştırma metotları kazandırmak
- Asliyi arıziden, sürekliyi geçiciden ayırabilme yeteneklerini geliştirmek (MEB, 1993, s. 4-5).

1993 yılında tarih müfredat programımızın genel amaçlarının değişikliğe uğramasına karşın bu amaçların, geçmişini bilen ve geçmişin ışığı altında bugünü anlayabilen etkin, üretken, yaratıcı ve problem çözme becerisine sahip öğrencilerin yetiştirilmesi açısından yeterli olmadığı açıktır. Ülkemizde ortaöğretim düzeyinde tarih öğretiminin genel amaçları incelendiği zaman, bu amaçların ağırlıklı olarak tarihi bilgi ve kültür aktarımına dayandığı görülmektedir. Buna karşın, bilgi toplumunda bireylerin sahip olması gereken en temel beceriler arasında bulunan analitik düşünme, problem çözme ve araştırma becerileriyle ilgili genel amaçların istenilen seviyede olmadığı

anlaşılmaktadır. Buna ilaveten, genel amaçlar arasında demokratik sistemin nasıl geliştiği ve öneminin kavranmasına yönelik amaçların bulunmaması da tarih programımızın eksik yönlerinden birisi olarak gösterilebilir.

Sonuç ve Öneriler:

Avrupa Birliği üyesi sekiz ülkenin ve ülkemizin ortaöğretim tarih müfredat programları incelendiği zaman, Avrupa Birliğine üye ülkelerin tarih müfredat programlarının genel amaçları arasında farklılıklar olduğu görülür. Özellikle birliğin teknolojik ve ekonomik açıdan gelişmiş ülkeleri olan İngiltere, Hollanda, Avusturya ve Fransa’da tarih öğretimini genel amaçları tarihsel bilgi ve kültür aktarımı, etkili vatandaş yetiştirme, bilgiyi düzenlemeye, kullanmaya ve üretmeye dönük becerilerle ilgili üç ana temel üzerinde odaklanmıştır. Bu üç ana kategoride bulunan genel amaçlar aracılığıyla tarih bilincine sahip, demokratik sisteme bağlı ve üst düzey düşünme becerileri gösteren öğrencilerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Avrupa Birliğine 1 Mayıs 2004’te üye olan ülkeler arasında yer alan Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Macaristan’da tarih öğretimini genel amaçları incelendiği zaman, bu üç ülkenin genel amaçlarının birliğin gelişmiş ülkelerine nazaran çağımız insanının ihtiyaç duyabileceği analitik düşünme, araştırma ve problem çözme becerilerini kazandırmaktan uzak olduğu görülür. Bu üç ülkede tarih öğretimini genel amaçları, tarih biliminin niteliğiyle ilgili genel amaçlar, tarihi bilgi ve kültür aktarımıyla ilgili genel amaçlar olmak üzere iki kısımda toplanabilir. Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Macaristan’da bilgi toplumunda bireylerin sahip olması gereken ve birliğin diğer gelişmiş ülkelerinin tarih öğretimini genel amaçları arasında bulunan problem çözme, üst düzey düşünme becerisi ve vatandaşlıkla ilgili genel amaçlar bulunmamaktadır. Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Macaristan’da tarih öğretimini genel amaçlarının geleneksel olması sebebi olarak, bu ülkelerin Batı Avrupa ülkelerine nazaran daha farklı bir sosyo-ekonomik ve idari gelişme göstermeleridir.

Ülkemizde tarih öğretimini genel amaçları incelendiği zaman, amaçların tarihsel bilgi ve kültür aktarımı, bilgiyi düzenlemeye, kullanmaya ve üretmeye dönük becerilerle ilgili genel amaçlar olmak üzere iki ana kategoride toplayabiliriz. Ülkemiz tarih öğretimini genel amaçlarını İngiltere, Hollanda, Avusturya ve Fransa’da okutulan tarih öğretimini genel amaçlarıyla karşılaştırıldığı zaman, ülkemizdeki amaçlarda tarihsel bilgi ve kültür aktarımının ağırlıkta olduğu görülmektedir. Çağımız insanının ihtiyaç duyduğu etkili vatandaşlık, bilimsel düşünebilme ve üst düzey düşünme becerileri gerektiren amaçların programda istenilen düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Buna ilaveten, tarih müfredat programımızın genel amaçları, Çek cumhuriyeti, Estonya ve

Macaristan'ın genel amaçlarıyla karşılaştırıldığı zaman, bu üç ülkenin tarih öğretiminin genel amaçlarıyla, ülkemizde tarih öğretimin genel amaçları arasında benzerliklerin olduğu görülür. Avrupa Birliğine yeni üye olan bu ülkelerde de tarih öğretiminin ağırlıklı olarak tarihi bilgi ve kültür aktarımına dayandığı görülmektedir.

Yukarıdaki tartışmanın ışığı altında ülkemiz tarih müfredat programının genel amaçları için aşağıdaki öneriler yapılabilir:

- Tarih müfredat programımızın genel amaçları tarih öğretimi alanında dünyada meydana gelen gelişmelerin ışığı altında yeniden düzenlenmelidir.
- Tarih müfredat programımızın genel amaçları, demokratik anlayış ve etkili vatandaşlıkla ilgili beceri ve nitelikleri kazandıracak şekilde zenginleştirilmelidir.
- Tarih müfredat programımızın genel amaçları bilgiyi düzenlemeye, kullanmaya ve üretmeye dönük becerileri geliştirecek şekilde zenginleştirilmelidir.
- Dünyada tarih öğretiminin genel amaçlarında meydana gelen değişim ve gelişmelerin ülkemiz şartlarına nasıl uyarlanabileceği konusundaki bilimsel çalışmalar teşvik edilerek desteklenmelidir
- Ülkemizde tarih öğretiminin genel amaçlarının geliştirilmesi ve bu alanın amaçlarının öğrencilere nasıl daha iyi aktarılacağı konusundaki bilimsel çalışmalar teşvik edilerek desteklenmelidir.

KAYNAKLAR:

Bartha, R. ve Vass, V., (2003), "Hungary", *Initial Training for History Teachers: Structures and standards in 13 member states of the Council of Europe*, Ed.; A. Ecker. Germany: Council of Europe Publishing, s. 188-195.

Carpentier, J. ve Dessieux, G., (2003), "France", *Initial Training for History Teachers: Structures and standards in 13 member states of the Council of Europe*, Ed.; A. Ecker. Germany: Council of Europe Publishing, s. 178-187.

Ecker, A., (2003), *Initial Training for History Teachers: Structures and standards in 13 member states of the Council of Europe*, Ed.; A. Ecker. Germany, Council of Europe Publishing.

Edel, K. ve Stotzka, H., (2003), "Austria", *Initial Training for History Teachers: Structures and standards in 13 member states of the Council of Europe*, Ed.; A. Ecker. Germany: Council of Europe Publishing, s.143-153.

Homerova, M. ve Patkova, H., (2003), "Czech Republic", *Initial Training for History Teachers: Structures and standards in 13 member states of the Council of Europe*, Ed.; A. Ecker. Germany: Council of Europe Publishing, s. 163-170.

<http://www.eurocliohistory.org/> [Giriş Tarihi: 20.07.2004]

Haydn, T., Arthur, J. ve Hunt, M., (1997), *Learning to Teach History in the Secondary School*, London, Routledge.

Köstüklü, N., (1997), “İngiltere’de Tarih Öğretimi Üzerine Bazı Düşünceler ve Türkiye’deki Tarih Öğretimiyle İlgili Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme” *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, Sayı 8, s. 1-22.

Köstüklü, N., (1998), *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi*, Konya, Kuzucular Ofset.

Kaya, B., (2003), *1998 Tarih Müfredat Programının Genel Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Leeuw-Roord, J. ve Velhuis-Meester, I (2003), “The Netherland” *Initial Training for History Teachers: Structures and standards in 13 member states of the Council of Europe*, Ed.; A. Ecker. Germany: Council of Europe Publishing, s. 196-202.

MEB (1993) *Tarih 1-2 Programları*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

McLaughlin, M. ve Sinclair, Y., (2003), “United Kingdom (England and Wales)”, *Initial Training for History Teachers: Structures and standards in 13 member states of the Council of Europe*, Ed.; A. Ecker. Germany: Council of Europe Publishing, s. 232-238.

Oja, M. ve Raudsepp, A., (2003), “Estonia”, *Initial Training for History Teachers: Structures and standards in 13 member states of the Council of Europe*, Ed.; A. Ecker. Germany: Council of Europe Publishing, s. 171-177.

Özbaran, S (1998) “Neden ve Nasıl Tarih?”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, Salih Özbaran (Editör): (s. 25–33), İzmir: Dokuz Eylül Yayıncılık.

Paykoç, F., (1991), *Tarih Öğretimi*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Safran, M. ve Bahri, Ata. (1996) ‘Barışçı Tarih Öğretimi Üzerine Çalışmalar: Türkiye’de Tarih Kitaplarında Yunanlılara İlişkin Öğrenci Görüşleri’ Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, s.11-26.

Safran, M., (2002), “Türk Tarihi Öğretimi ve Meseleleri”, *Türkler*, C. 17, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, s. 935-942.

Sakaoğlu, N., (1998) “İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, Salih Özbaran (Editör): (s. 143-152), İzmir: Dokuz Eylül Yayıncılık.

Slater, J., (1995), *Teaching History In The New Europe*, Casell, London.

Tuncay, M., (1998), “Tarih Öğretiminin İyileştirilmesine Yönelik Düşünceler”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, Salih Özbaran (Editör): (s. 55-57), İzmir: Dokuz Eylül Yayıncılık.

Ek 1: Avusturya, Fransa, İspanya, Hollanda ve İngiltere’de Tarih Öğretiminin Genel Amaçları

Ülkeler	Amaçlar
Avusturya	<ul style="list-style-type: none"> • Avusturya tarihiyle bağlantılı olarak dünya ve Avrupa tarihi hakkında derin bilgi elde etme • Tarihi bilgiyi arttırma, geliştirme ve sağlamlaştırma • Metodolojik olarak eğitim ve tarihsel bilgiyi eleştirel olarak seçebilme • Politika, hukuk, toplum, ekonomi ve kültür arasındaki ilişki hakkında derin bilgi elde etme • Tarihe ve tarihsel konulara eleştirel ve problem çözme açısından seçenekler geliştirebilme • Demokrasi kurumu ve hukuk kuralları hakkında derinlemesine bilgi elde etme • Barış, özgürlük, adalet, iletişime açık olma, açık fikirlilik, tolerans ve insani değerler gibi değerleri anlama • Önyargıları tespit edebilme ve bunları zamanla yenebilme • Toplumun, Avusturya’nın, Avrupa ve Dünyanın sosyal problemleriyle ilgilenme, kaynakların yorumlanması ve seçiminde eleştirel olabilme (Edel ve Stotzka, 2003, s. 151).
Fransa	<ul style="list-style-type: none"> • Günümüz problemlerinin farkında olma • Kültür ve mirası aktarma • Zihni geliştirme • Vatandaşlık sorumlulukları fikrini geliştirme • Öğrencilere tarih ve coğrafya bilgisi aktarmak ve bu bilginin öğrenilmesini sağlamak buna emin olma • Çağdaş dünyayı anlayabilme • Öğrencilere toplumda kendi yerlerini bulabilme becerisi kazandırma • Zihinsel olgunluğu sağlamak ve geliştirmek için, analitik metotları elde etme (Carpentier ve Dessieux, 2003, s. 185-186).
Hollanda	<ul style="list-style-type: none"> • Zaman içinde değişim ve farklı alanlarda düşünebilme yeteneği • Evrensel, Avrupa, ulusal, bölgesel problemler ve eğilimleri anlama • Güncel problemlerle ilgili olaylar, figürler ve tarihsel yapılarla ilgili beceri, bilgi, anlayış kazanma • Hollanda’daki modern politik sistemin gelişimiyle ilgili bilgi, anlama, beceri, ve modern politik sistemin nasıl işlediği ve toplumla birbirini nasıl etkilediğini görme • Hollanda politik sisteminin ve geçmişin ürünü olan konu ve olaylara öğrencinin kendi katılımıyla ilgili bir bakış açısı kazanma • Sosyal problem ve konularla ilgili olarak kendinin ve diğerlerinin değerlerini tanıma ve değerlendirme • Elde edilen bilgiler çerçevesinde çok basit bir araştırma yapabileme (Leeuw-Roord ve Veldhuis-Meester 2003, s. 202).
İngiltere	<ul style="list-style-type: none"> • Erken Ortaçağdan 20. Yüzyılın yarısına kadar Birleşik Krallığın ekonomik, toplumsal, kültürel ve politik yönünü öğrenme • Avrupa ve Avrupa dışı tarihi öğrenme. • Farklı periyot ve dönemlerde tarihsel olaylar ve değişimler arasında ilişki ve bağlantı kurma. • Tarihsel bilgiyi, bilgi kaynaklarını değerlendirmek için kullanma • Tarihsel olay ve gelişmeleri hikaye etme, betimleme ve açıklama. • İngiliz tarihi hakkında, Avrupa ve Dünya ile bağlantılı olarak derinlemesine bilgilendirme • Günümüzü geçmişin ışığı altında anlayabilme • Geçmişe karşı ilgi uyandırma • Öğrencilerin kimlik gelişmelerine yardım etme • Ortak mirası ve kültürel geçmişin anlamaya yardım etme • Modern dünyada diğer ülkeleri ve diğer kültürleri bilmesi ve anlamasına yardım etme • Disiplinli çalışmayla zihni eğitime • Tarihçilerin kullandığı metodolojiyi öğrenciye tanıtmaya • Müfredatın diğer alanlarını zenginleştirme • Öğrencileri yetişkin yaşama hazırlama (McLaughlin ve Sinclair, 2003, s. 237; Haydn, Arthur ve Hunt, 1997, s. 21-22).

Ek 2: Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Macaristan’da Tarih öğretiminin Genel Amaçları

Ülkeler	Amaçlar
Çek Cumhuriyeti	<ul style="list-style-type: none"> • Maddi ve manevi kültürü derinlemesine anlama • Kültürel, sosyal ve manevi konularla ilgili tarihsel değişim ve günlük tarih bilgisi • Bağımsızlık ve vatandaşlık hakları için yapılan mücadelenin sonuçları bilgisi • Dünya ve ulus tarihinde meşhur insanların mesaj ve yaptıklarını derinlemesine anlama • Bölgesel tarih hakkında derin bilgi elde etme • Ulusumuzun tarihini dünya tarihiyle bağlantılı olarak derinlemesine anlama • Sosyal becerileri geliştirme (Homerova ve Patkova, 2003, s. 168).
Estonya	<ul style="list-style-type: none"> • Tarihe karşı ilgi geliştirme • Öğrencilerin yaşadıkları ana yurtları ve Estonya tarihi hakkında sistematik bilgi edinme. • Dünya ve Avrupa tarihinin önemli dönemleri hakkında bilgi edinme • Günümüzdeki olayları anlayabilme • Tarihle ilgili değer ve değerlendirme elde edebilme • Yorum ve fikir ile tarihsel gerçekler arasındaki farkı görebilme • Tarihsel süreci anlayabilmek için temel kavramların önemini anlama, bu çerçevede, sebep, sonuç, benzerlik, farklılık, süreklilik ve kanıt gibi kavramları öğrenme (Oja ve Raudsepp, 2003, s. 176-177).
Macaristan	<ul style="list-style-type: none"> • İnsani çalışmalar için beceri, tutum ve kişisel bilgi • Bilginin elde edilip uygulanması • Farklı kaynak ve belgelerden bilgi elde edebilme ve sonuca gidebilme • Gerçek ve tartışma arasındaki fark, tek taraflılık ve ön yargının bilgiyi nasıl tahrip ettiğini görme • Sosyal ve tarihsel olayların, insan davranışlarının sebeplerini görebilme • Süreklilik ve değişimin sosyo-tarihsel gelişmelerde, toplum ve tarihteki rolü görme • Kurumların, olayların, durumların, tarihsel figürlerin değerlendirilmesi ve kendi değerlerini haklı çıkarma • Sunuş becerilerini kazanma • Zaman ve kronolojiyi anlama • Tarihsel coğrafyayı anlama • Tarih, tarih ve vatandaşlık, tarih ve sosyal bilgiler (Bartha ve Vass, 2003, s.194).

Ek 3: Türkiye Cumhuriyeti Tarih Müfredat Programının Genel Amaçları

Ülke	Amaçlar
Türkiye	<ul style="list-style-type: none"> • Öğrencilerin kendilerini kuşatan kültür dünyaları hakkında meraklarını gidermek • Öğrencilere, yukarıda belirtildiği anlamları içinde tabiatın ve tarihin meydan okuyuşlarına insan tarafından verilmiş cevapların çok çeşitli olduğunu böylece de kültür farklılıklarının olduğunu kavratmak; bu sayede milletler arasında sağlıklı ve verimli bir anlaşma ortamının şartlarını hazırlamak • Öğrencilere kültür ortamlarının ve medeniyetlerin farklılığı şuurunu kazandırmak suretiyle, onların öğrenilen fikirleri sorgulama, görelilik mefhumunu kavrama, tenkit zihniyetini kazanma ve farklı kültürler bünyesinde evrenseli yakalama melekelerini geliştirmek • Öğrencilerde, kendilerine geçmiş nesillerle ve çağdaşlarıyla irtibatlandırılan bir ortaklık duygusu uyandırmak • Belli bir bilgi birikimi ve yeni araştırma metotları kazandırmak suretiyle öğrencilere dünyayı daha iyi tanıma ve toplumda sorumlu bir rol oynama imkanı sağlamak • İçinde yaşadığı zamanın arka planını açıklığa kavuşturmak suretiyle öğrencinin onu daha iyi anlamasına yardımcı olmak ve böylece onun asliye arziden, sürekliyi geçiciden ayırabilme yeteneklerini geliştirmek • Üzerinde dikkat çekici hadiselerin ve medeniyet vukualarının gösterildiği kronoloji cetvelleri yardımıyla öğrencilere zaman şuurunu kazandırmak; hadiselerin ve nesillerin damgasını taşıyan kısa süreli, iktisadi ve sosyal değişmelerin vuku bulduğu orta süreli ve medeniyetlerin olduğu uzun süreli

	<p>zaman anlayışlarını kavratmak</p> <ul style="list-style-type: none"> • Büyük medeniyetler arasındaki münasebetler ağı içerisinde milli tarihin yerini belirlemek suretiyle, milli kimliğin nasıl oluştuğunu kavratmak; onlara, millet varlığının ancak bu kimliğin korunarak sürdürülebileceği, değişme veya çağdaşlaşmanın, mahiyet değiştirme değil, almaya devam etme, oluşumunun sürekliliğini devam ettirme anlamına geldiği, Atatürk'ün belirlediği "muasır medeniyet seviyesine ulaşma ve onu geçme" idealinin ancak bu anlayış içinde gerçekleştirilebileceği şuurunu kazandırmaktır (MEB, 1993, s.4-5).
--	--

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 147-157, ELAZIĞ-2006

ÖĞRENCİLERİN TEKNİK EĞİTİM FAKÜLTELERİNDE VERİLEN ÖĞRETİME UYUM SORUNLARI: (F.Ü. Teknik Eğitim Fakültesi Örneği)

*The Adaptation Problems of the Students for the Instruction in the Faculties
of Technical Education(The Sample of Faculty of Technical Education in
the Fırat University)*

Ömer KELEŞOĞLU

Fırat Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi,
Elazığ. okelesoglu@firat.edu.tr.

U. Teoman AKSOY

Fırat Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi,
Elazığ. taksoy@firat.edu.tr.

ÖZET

Teknik Eğitim Fakültelerinin amacı, mesleki eğitimin ihtiyaç duyduğu teknik öğretmenler, aynı zamanda özel ve kamu kuruluşlarında görev alacak teknik elemanlar yetiştirmektir. Ancak bu fakültelerdeki öğrencilerin, gerek eğitim-öğretim sırasında gerekse mezun olduktan sonra pek çok sorunla karşılaşmaktadır. Bu öğrencilerin başarı durumlarında etkili olan faktörlerden biri de ortaöğretimden kaynaklanan sorunlardır. Teknik eğitim fakültelerinde, istenilen amaca ulaşabilmek için ortaöğretimden kaynaklanan sorunların, öğretim programı, öğrenci ve öğretim elemanı kapsamında değerlendirilmesi, gerekmektedir. Bu çalışmada, bu soruna çözüm bulmak amacıyla ile 377 teknik eğitim fakültesi öğrencisine bir anket uygulaması yapılmış ve sonuçlar değerlendirilerek çözüm önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Eğitim, Teknik Öğretmen, Orta Öğretim.

ABSTRACT

The aim of Faculties of Technical Education is to teach technical teacher for vocational education, and at the same time technical staff for private and public sector. However the students of these faculties have so many problems both during the education period and after graduation. The one of factors of students success is to derive from secondary school. For increase the success of students, these problems should be evaluated in the context student and university teacher and curricular. In this study the questionnaires have been applied 377 students of Faculty of Technical Education. Some recommendations have been given according to results..

Key Words: Vocational education, Technical teacher, Secondary education.

1.Giriş

Yaşadığımız çağdaki hızlı gelişmeler bir yandan mevcut bilgilerin bir kısmını geçersiz kılarken, diğer yandan bilinmeyen pekçok şeyi açığa kavuşturmaktadır. Her geçen gün bilim ve teknolojinin süratli bir biçimde gelişmesi, haber alma imkanlarının artması sonucu, bireylerin ihtiyaçları çeşitlenmiş sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda köklü değişimler meydana gelmiştir (Aklan ve diğerleri 1980: 1).

Bilim ve teknolojiadaki gelişmelere şart olarak toplumsal yaşamda meydana gelen değişimler eğitime duyulan ihtiyacın önemini daha da arttırmıştır (Apay ve Kılıç, 1997: 11). Yeni teknolojilerin takip edilmesi ve ekonomik anlamda bir gelişmeden söz edilebilmesinde, yetişmiş teknik insan gücü önemli bir yere sahiptir. Her geçen gün değişiklik ve gelişmelere açık olan teknolojiye uyum sağlanması ve yeniliklerin takip edilmesi etkin bir mesleki ve teknik eğitimle mümkün olabilecektir (Küçüköğlü, 1998: 1).

Meslek eğitimi; bir toplumdaki bireylerin yaşantılarının sağlanmasında zorunlu olan belirli bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve pratik uygulama yeteneklerini kazandırmak suretiyle, bireyin kabiliyetlerini fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal, ekonomik ve kişisel yönlerden geliştirme sürecidir (Aklan ve diğerleri, 1980: 3). Ülkemizde mesleki eğitim özellikle cumhuriyet döneminde önemli gelişmeler kaydetmiştir. Niceliksel artışın yanında niteliksel gelişmeler de yaşanmış ancak son yıllarda bazı olumsuzluklar gözlenmeye başlanmıştır. Genel olarak mesleki eğitim sistemimizin yaşadığı sorunları özetlemek gerekirse, mesleki eğitimdeki yetersiz rehberlik, esnek bir program anlayışının olmayışı, yapılan eğitimin bilimsel ve teknolojik gelişmelerle uyumlu olmayışı, ekonomik sektördeki olumsuzlukların mesleki eğitime yansımaları, okul-işyeri diyalogundaki yetersizliklerin gözlemlendiği söylenebilir. İş ve meslek alanlarındaki değişimler dünyadaki bilimsel ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda, ülke insanının ihtiyaç ve talepleri de dikkate alınarak yeni mesleki ve teknik okulların açılmasına ve bu okulların teknolojik araç ve gereçlerle donatılmasının bir zorunluluk olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur (Tayan, 1996:1). Son dönemlerde yaşanan evrensel gelişmeler, küreselleşme gibi değişim hareketleri her alanı etkilediği gibi meslek eğitimini ve teknik eğitime öğretmen yetiştirme sisteminde de değişimi zorunlu kılmaktadır (Semerci, 2004:259).

Bilindiği gibi 1998 yılından sonra öğretmen yetiştirme sisteminde yeniden yapılanma çalışmaları kapsamında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda öğretmenlik formasyon eğitimi programı yeniden organize edilmiş, okul ile işbirliği önem kazanmış ve öğretmen yetiştirmede akreditasyon çalışmaları yapılmıştır. Bütün bu değişim süreci genel eğitim öğretmeni yetiştirme sisteminde yaşanmış 3,5 + 1,5 ve 4 +

1,5 gibi modeller geliştirilmiştir (Semerci ve Taşpınar, 2003: 142). Ancak yeniden yapılanma sürecinin mesleki ve teknik eğitime öğretmen yetiştirme sistemini olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Çünkü yeni uygulamaya konulan öğretmenlik formasyon eğitimi programı içerik olarak tamamıyla genel eğitim ağırlıklı bir yapı içerdiği için teknik öğretmen yetiştirmenin kendine has özellikleri göz ardı edilerek, aynı program mesleki ve teknik eğitim fakültelerinde de uygulamaya konulmuştur.

Teknik eğitim fakülteleri, lisans düzeyinde öğrenim veren, mesleki ve teknik eğitim okullarına teknik öğretmen yetiştiren kurumlar olmalarının yanı sıra kamu ve özel kuruluşlarda teknik eleman olarak istihdam edilebilmektedir. Bu nedenle öğretmenlik formasyon eğitimi yanında alan eğitimi de ayrı bir önem arz etmektedir. Programların bilimsel ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda güncellenmeyişi mezunların iş bulma olanaklarını sınırlandırmaktadır.

Teknik eğitim fakültelerindeki öğretim programında, mesleki alan dersleri, öğretmenlik meslek bilgisi dersleri ve çeşitli servis dersleri yer almaktadır. Teknik eğitim fakültelerine başlangıçta, sadece meslek lisesi mezunları kayıt yaptırabilirken, yapılan düzenlemelerle bugün genel lise mezunları da kayıt yaptırabilmektedir. Dolayısıyla teknik eğitim fakülteleri, farklı öğretim programları ve amaçları olan ortaöğretim kurumlarından mezun öğrencileri bir araya getiren ve aynı öğretim programının takip edildiği eğitim kurumlarıdır. Ancak bu durum, başarı durumunun da içinde olduğu çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. Şöyle ki; teorik ve uygulamalı derslerde mesleki ortaöğretimden mezun öğrenciler daha başarılı olurken, sayısal ağırlıklı derslerde genel lise mezunları daha başarılı olmaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin fakültelerine gereken önemi vermedikleri ve uyum sağlayamadıkları söylenebilir.

Mevcut teknik eğitim fakültelerinde eğitim yapılan mesleki alanlarının bilimsel ve teknolojik gelişmelerle uyumlu bir gelişim gösterdiği söylenemez (Alkan ve diğerleri, 1996). Buna göre yetişen öğretmenlerin mesleki niteliklerinde yetersizlikler olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, teknik eğitim fakültelerinde, istenilen amaca ulaşmada ve başarı sağlamada birtakım sorunlarla karşılaşmaktadır. Öğrencilerin fakülte öncesi eğitimleri ile doğrudan ilişkili olan bu sorunlar, mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarındaki öğretim programlarının, teknik eğitim fakültelerindeki öğretim programları ile bütünleşmesiyle çözülebilecektir. Bu çalışmada, teknik eğitim fakültesi öğrencileri bünyesinde bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırma; öğrencilerin mezun oldukları ortaöğretim kurumlarındaki ve teknik eğitim fakültelerindeki, öğretim elemanı-dersler-atölyeler-laboratuvarlar-araç ve gereçler kapsamında yapılmıştır. Öğrencilerin, teknik

eğitim fakültelerinden beklentileri ve mevcut durumları tespit edilerek, çözüm önerileri sunulmuştur.

2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı teknik eğitim fakültesinin öğrencilerinin derslere uyum sorunlarını ve bunlar üzerinde ortaöğretimin etkisini saptamaktır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- a. Araştırmaya katılan öğrenciler; hangi öğretim türünde (I-II. Öğretim) yer almaktadır?
- b. Hangi öğretim programından mezun olmuşlardır?
- c. Ortaöğretim derslerindeki yetersizliklerin sebepleri nelerdir?
- d. Teknik Eğitim Fakültelerini tercih sebepleri nelerdir?
- e. Teknik Eğitim Fakültesinde güçlük çektikleri dersler nelerdir?
- f. Ortaöğretimdeki derslere dayalı olarak TEF’de hangi dersleri başarmaktadırlar?
- g. TEF’deki derslerdeki başarısızlık nedenleri nelerdir?
- h. Ortaöğretim derslerini ders kitabı, araç-gereç, iş imkanı açılarından yeterli bulma durumları nelerdir?
- i. TEF programını mesleğe hazırlama, ders araç-gereçleri, atölye-laboratuar, iş bulma, öğretmenlik formasyonu açısından nasıl algılamaktadırlar?

3. Yöntem

Bu bölümde araştırma için gerekli verilerin toplanmasında izlenen yöntemin modeli, evren ve örnekleme, verilerin toplanması ve uygulanması, verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması hakkında açıklamalar bulunmaktadır.

3.1. Araştırma Modeli

Araştırma için önce literatür taraması yapılmıştır. Tarama sonucunda elde edilen bilgilerden hareket edilerek öğrencilerin teknik eğitim fakültelerinde verilen öğretime uyum sorunları ile ilgili problemler yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu sorunları ortaya koymak için anket geliştirilmiş, uygulanmış ve yorumlanmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Fırat Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi’dir. Evren ise bu fakültenin toplam son sınıf öğrencisinden tesadüfi örnekleme yöntemine göre seçilmiş 377 öğrenciden oluşmaktadır.

4. Bulgular ve Yorum

Elde edilen veriler, belirli başlıklar altında problemlere göre ele alınarak

yorumlanmıştır. Bu yorumlar şöyle özetlenebilir.

a-Teknik Eğitim Fakültesi Öğrencilerin Öğretim Türü:

Öğrencilerin, öğrenim gördükleri öğretim türü Tablo1’de gösterilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin %56.8’i I.eğitimde, %43.2’si II.eğitimde öğrenim görmektedir.

Tablo 1. Öğrenim Türü

Öğrenim Türü	Sayı	%
I. Eğitim	214	56.8
II. Eğitim	163	43.2
Toplam	377	100

b-Teknik Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Ortaöğretim Durumu:

Öğrencilerin mezun oldukları ortaöğretim kurumları Tablo 2’de gösterilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde, %49.1’i endüstri meslek liselerinden ve %29.4’de genel liseden mezun olduğu saptanmıştır. Fen lisesinden mezun öğrencinin olmadığı, anadolu ve imam hatip lisesi mezunlarının ise %1 civarında olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Ortaöğretim Durumu

<i>Hangi Öğretim Kurumunda Mezunsunuz?</i>	Sayı	%
Endüstri Meslek Lisesi	185	49.1
Genel Lise	111	29.4
Teknik Lise	57	15.1
Diğer Liseler (And. Öğrt., Kız Mes., Öğret. Lis..vb)	17	4.5
Anadolu Lisesi	4	1.1
İmam Hatip Lisesi	3	0.8
Fen Lisesi	-	-
Toplam	377	100

Tablo 2’de görüldüğü gibi teknik eğitim fakültesi, mesleki eğitim vermesi sebebi ile daha çok meslek lisesi mezunları tarafından tercih edilmektedir.

c-Öğrencilerin Derslerdeki Yetersizliği Etkileyen Faktörlerin Durumu:

Ortaöğretimde derslerde yetersizliği etkileyen çeşitli faktörler söz konusudur. Tablo 3’te görüldüğü gibi derslerdeki yetersizliği etkileyen faktörler, %26 öğretmenlerin bilgi ve deneyim eksikliği, %24.9 laboratuvar ve atölye eksikliği, %21’i derslerin güncel olmaması şeklinde sıralanmıştır.

Tablo 3. Derslerin Yetersizliğinin Durumu

Ortaöğretimdeki Derslerin Yetersizliğini Etkileyen Faktörler Nelerdir?	Sayı	%
Öğretmen eksikliği	53	14.1
Öğretmen bilgi ve deneyim eksikliği	98	26.0
Laboratuvar ve atölye eksikliği	94	24.9
Derslerin güncel olmaması	79	21.0
Meslek dışı derslerin fazlalığı	38	10.0
Diğerleri	15	4.0
Toplam	377	100

d-Teknik Eğitim Fakültesi Tercih Nedeni:

Öğrencilerin teknik eğitim fakültelerine değişik nedenlerle kayıt yaptırdıkları görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Teknik Eğitim Fakültesini Tercih Nedenleri

Teknik Eğitim Fakültesi'ni tercih nedeni?	Sayı	%
Teknik öğretmen olmak	246	65.3
Diğerleri	65	17.3
Herhangi bir kamu kurumunda teknik eleman olarak görev yapmak	22	5.8
Aile etkisi (Ailenin öğretmenlik mesleğine ilgisi)	19	5.0
Herhangi bir özel şirkette teknik eleman olarak görev yapmak	16	4.2
Teknik eleman olarak serbest çalışmak	6	1.6
Askere gitmemek	3	0.8
Toplam	377	100

Tercih nedeni olarak % 65.3 ile teknik öğretmen olmanın ilk sırayı aldığı saptanmıştır. Bu durum, öğrencilerin fakültenin amacını benimsedikleri yönünde yorumlanabilir. İkinci sırada %17.3 ile diğer seçeneğini işaretleyenler yer almıştır. Bu grupta yer alan öğrenciler genel olarak öğretmenliği sevmek, arkadaş çevresi, fakültenin kendi memleketinde olması vb. sebeplerden tercih etmişler. Diğer amaçlar da bunu belirli yüzdelerle izlemektedir.

e-Teknik Eğitim Fakültesi Öğrencilerin Öğrenimde Güçlük Çektikleri Derslerin Durumu:

Öğrencilerin almış olduğu derslerden başarmada güçlük çektikleri derslerin olduğu gözlenmiştir. Mesleki teorik derslerdeki oran % 36.1 iken, fen derslerinde bu oran % 23.1'dir (Tablo 5).

Tablo 5. Öğrenmede Güçlük Çekilen Derslerin Durumu

T.E.F. öğrenimde güçlük çekilen dersler hangileridir?	Sayı	%
Mesleki teorik dersler	136	36.1
Fen dersleri (Fizik, Kimya)	87	23.1
Mesleki uygulamalı dersler	60	15.9
Matematik	49	13.0
Diğerleri (Yabancı Dil, Türkçe, İnkılap Tarihi..vb.)	34	9.0
Eğitim dersleri	11	2.9
Toplam	377	100

f-Ortaöğretimdeki Dersler Dikkate Alındığında Teknik Eğitim Fakültesi En Çok Yararlandığınız Derslerin Durumu:

Öğrencilerin ortaöğretimde görmüş olduğu derslerden mesleki teorik ve uygulama dersleri ile matematik dersinden yararlandığı saptanmıştır (Tablo 6).

Tablo 6. Ortaöğretimdeki Derslerin T.E.F. Katkısının Durumu

Ortaöğretimde aldığınız dersler dikkate alındığında, T.E.F. en çok yararlandığınız dersler hangileridir?	Sayı	%
Mesleki uygulamalı dersler	133	35.3
Mesleki teorik dersler	93	24.8
Matematik	81	21.4
Fen dersleri (Fizik, Kimya)	48	12.7
Diğerleri (Yabancı Dil, Türkçe, İnkılap Tarihi..vb.)	22	5.8
Toplam	377	100

g-Teknik Eğitim Fakültesi Derslerdeki Başarısızlığı Etkileyen Faktörlerin Durumu:

Öğrencilerin devam ettikleri programlarda, derslerdeki başarısızlığın en önemli nedenlerden birisinin öğrencilerdeki bilgi ve uygulama eksikliği olduğu anlaşılmıştır. Ders sorumlusunun deneyimsizliği ve dersi ilk kez almak, başarısızlıkta ikinci derecede önemli etkidir (Tablo 7).

Tablo 7. Başarısızlığı Etkileyen Faktörler

T.E.F. derslerdeki başarısızlığı etkileyen faktörler nelerdir?	Sayı	%
Bilgi ve uygulama eksikliği	97	25.6
Ders sorumlusunun deneyimsizliği	76	20.1
Dersi ilk kez alma	74	19.7
Eğitim araç ve gereçlerinin yetersizliği	67	17.7
Dersi önemsememe	35	9.4
Diğerleri	28	7.5
Toplam	377	100

Ankette yer alan 9. sorudan 21. soruya kadar olan maddelere öğrencilerin vermiş olduğu cevaplar Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Diğer Maddeler

Sorular	Evet		Kısmen		Hayır	
	n	%	n	%	n	%
T.E.F. ortaöğretimde eğitim gördüğünüz branşta mı eğitim görüyorsunuz?	201	53.3	36	9.6	140	37.1
Ortaöğretimde aldığınız dersler yeterli mi?	55	14.6	158	41.9	164	43.5
Ortaöğretimdeki ders kitabı, araç ve gereçleri yeterli miydi?	47	12.5	153	40.6	177	46.9
Ortaöğretimde, iş imkanı sağlama yönünden yeterli miydi?	23	6.1	68	18.0	286	75.9
T.E.F. eğitim görmekten memnun musunuz?	123	32.6	145	38.5	109	28.9
T.E.F. teknik mesleğe hazırlamada yeterli mi?	74	19.6	171	45.4	132	35.0
T.E.F. ders kitap, araç ve gereçleri yeterli mi?	72	19.1	171	45.4	134	35.5
T.E.F. atölye ve laboratuvarlar yeterli mi?	100	26.5	141	37.4	136	36.1
T.E.F. atölye ve laboratuvarlardaki makine ve teçhizat kullanımına ortaöğretimin katkısı yeterli mi?	80	21.2	150	39.8	147	39.0
Ortaöğretimdeki derslerin, TEF'deki derslere katkısı yeterli mi?	72	19.1	182	48.3	123	32.6
T.E.F. öğrenci alımında, ortaöğretimde benzer programları bitirmiş öğrencilerin alınması fikrine katılıyor musunuz?	189	50.1	74	19.7	114	30.2
T.E.F. mezun olduktan sonra iş bulma konusunda ümitli misiniz ?	75	19.9	112	29.7	190	50.4
T.E.F. öğretmenlik niteliklerini kazandırma açısından yeterli mi?	173	45.9	146	38.7	58	15.4

Tablo 8'deki sorulara verilen cevapların değerlendirilmesi aşağıda yapılmıştır: 1. soruya öğrencilerin %53.3 kendi branşlarında, %9.6'sı kendi branşlarına yakın branşta, %37.1'i ise başka bir branşta eğitim gördüklerini ifade etmişlerdir. Mesleki eğitim, beceri ağırlıklı bir eğitim olduğu için öğrencilerin tamamının eğitim gördüğü alandan gelmesi büyük önem taşımaktadır. Farklı alanlardan gelenlerin uyum problemleri fazladır. Ayrıca kaynak israfına da neden olmaktadır.

Öğrencilerin büyük çoğunluğu 2. ve 3. soruda ortaöğretimdeki derslerin, ders kitaplarının, araç ve gereçlerin yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin %75.9'u 4. soruda ortaöğretimin iş imkanı sağlamadığını ifade etmişlerdir. Bu durum 2. ve 3. soru ile bağlantılı olarak ortaya çıkan bir sonuçtur ve ortaöğretimde verilen eğitimin mesleki açıdan yetersiz olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ortaöğretim kurumlarındaki bu problemin giderilmesi için çağdaş ve kaliteli mesleki eğitim verilmelidir.

5., 6., 7., ve 8. sorularda, öğrencilerden Teknik Eğitim Fakültesi ile ilgili sorulara cevap vermeleri istenmiştir. Verilen cevaplara göre; öğrencilerin genel olarak Teknik Eğitim Fakültesinde eğitim görmekten yeterince memnun olmadıkları tespit edilmiştir. Fakat mesleğe hazırlamada atölye ve laboratuvarların yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Halbuki Fırat Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Türkiye'deki üç büyük Teknik Eğitim Fakültesi'nden biridir. YÖK-Dünya Bankası işbirliği ile alınan atölye ve laboratuvar malzemeleri yeterlidir. Makine ve teçhizatların tamamı henüz kurulmamıştır. Bunun yanında makine ve teçhizatları kullanabilecek teknik eleman yetersizliğinden dolayı öğrencilerin yeteri kadar atölye ve laboratuvarlardan faydalanamadıkları ortaya çıkmıştır.

Öğrencilere 9. ve 10. sorularda, orta öğretimdeki derslerin atölye ve laboratuvar malzemelerinin teçhizatlarının kullanımının T.E.F.'deki eğitime katkısı sorulmuştur. Öğrenciler büyük bir çoğunlukla bu sorulara “yetersiz” olarak cevap vermişlerdir. Bu durum 2. ve 3. sorulara verilen cevaplarla bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla orta öğretim kurumlarında verilen mesleki eğitimin yetersiz olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin 11. soruya verdikleri cevaba göre %50.1'i orta ve yüksek öğretim kurumlarında benzer programlarda eğitim görmek istediklerini belirtmişlerdir. Bu sonuç, orta öğretimden gelen öğrencilerin teknik eğitim fakültesine uyum sağlaması açısından önemlidir.

Öğrencilerin 12. ve 13. sorulara verdikleri cevaplardan teknik eğitim fakültesinden mezun olduktan sonra piyasada iş bulma açısından yeterince ümitli olmadıkları, ancak öğretmen niteliklerini kazanma açısından kendilerini yeterli gördükleri tespit edilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, ankete katılan öğrenciler ortaöğretim ve teknik eğitim fakültesindeki eğitim ile ilgili sorunları belirtmişlerdir. Ortaöğretim için bu sorunların en önemlileri; öğretmenin bilgi ve deneyim eksikliği, laboratuvar ve atölye eksikliği ve derslerin güncel olmaması şeklinde sıralanmıştır. Teknik eğitim fakülteleri için; öğrencilerin genel olarak teknik eğitim fakültesinden yeterince memnun olmadıkları tespit edilmiştir. Mesleki ve teorik dersler ile fen derslerinde güçlük ile karşılaştıklarını, laboratuvar ve atölyelerden yeterince faydalanamadıklarını ifade etmişlerdir. Mezuniyet sonrasında öğrencilerin iş bulma konusunda yeterince ümitli olmadıkları fakat öğretmen niteliklerini kazanma açısından ise kendilerini yeterli gördükleri tespit edilmiştir.

Bilindiği gibi 1998 yılı sonrasında yüksek öğretime öğrenci seçme sisteminde değişiklikler yapılmış ve öğrencilerin ortaöğretimdeki alanına uygun yükseköğretim programına yönlendirilmesi esas alan bir sistem uygulanmaya başlanmıştır. Ancak sistem bazı hatalı uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Örnek vermek gerekirse Fırat Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yapı Eğitimi bölümüne 2004-2005 öğretim yılında kayıt yaptıran öğrencilerin yaklaşık %90'ı farklı mesleki eğitim ve genel eğitim alanlarından gelmektedir. Bunların önemli bir kısmı mesleki ortaöğretimden gelmelerine rağmen yapı eğitimi alanındaki öğrenciler elektrik, bilgisayar vb. alanlardan gelmektedir. Bu durum eğitim kalitesini de olumsuz yönde etkilemektedir. Buna göre, bu öğrenci seçme sisteminin kendi içinde de çelişkiler taşıdığı söylenebilir.

Bu sonuçlara bağlı olarak, öneriler aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:

1-Öğrencilerin ortaöğretimdeki meslek dalları ile teknik eğitim fakültesindeki

meslek dalları arasında çelişkiler tespit edilmiştir. Bu durumun önlenmesi amacıyla sınav sisteminde veya tercih (yerleştirme) anlayışında yeni düzenlemeler yapılmalıdır. Örneğin farklı mesleki eğitim alanlarına farklı katsayı uygulaması yapılabilir.

2-Teknik eğitim fakültesinde, öğrencilerin en çok meslek derslerinde güçlükle karşılaştığı tespit edilmiştir. Bunun en büyük nedeni, ortaöğretimdeki eğitimin yetersizliği ile ortaöğretimden farklı meslek dallarından gelmeleridir. Ortaöğretimdeki meslek dalı ile teknik eğitim fakültesindeki meslek dalı arasında uygunluk sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

3-Teknik eğitim fakültesinin piyasa ihtiyacına yönelik eleman yetiştirebilmeleri için, gerekli laboratuvar, atölye ve nitelikli personele sahip olması gerekir. Bu konuda özellikle Üniversite Sanayi İşbirliği çerçevesinde uygun işyerlerinin atölye, laboratuvar ve personelinden yararlanılabilir.

4-Teknik eğitim fakültesi mezunlarının teknik öğretmen olarak görev yapmalarında istihdam açısından bir sıkıntı olmaması için mesleki ve teknik liselerin cazip hale getirilmesi zorunludur.

5-Teknik fakültesi mezunlarının araştırma ve geliştirmeye ilişkin bilgi birikiminden sanayinin yararlanabilmesi amacıyla, üniversite-sanayi işbirliği teşvik edilmeli ve bu işbirliğini etkili bir biçimde yürütecek bir teşkilatlanma modeli geliştirilmelidir. Bu amaçla kurulan teknoparklar üniversite sanayi işbirliği geliştirme merkezleri inkibatör gibi kuruluşlar bu konuda daha aktif rol alabilir.

6-Teknik eğitim fakültelerinde program geliştirme, öğretmen elemanı yetiştirme, makine-teçhizat ve mekan temini alanlarında uluslararası vb. kuruluşlarla işbirliği yapılması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

Alkan, C. ve Doğan, H. ve Sezgin, İ., (1980), *Mesleki ve Teknik Eğitim Prensipleri*, Ankara: A.Ü Eğitim Fakültesi Yayınları, No:90, ss.1-.3.

Alkan, C. ve Doğan, H. ve Sezgin, İ., (1996), *Mesleki ve Teknik Eğitimin Esasları*, Ankara: Gazi Büro Kitabevi.

Apay, A. ve Kılıç R., (1997), *Eğitim Programlarında Toplam Kalite Uygulamaları*, Haberal Eğitim Vakfı Ankara.

Kazu, İ.Y., (2004), *Türk Milli Eğitim Sisteminde Mesleki ve Teknik Eğitim*, (Editör: Mehmet Taşpınar), Ankara: Üniversite Kitabevi-Nobel Yayın Dağıtım).

Küçüköğlü, M. E., (1998), *Eğitimde Toplam Kalite Yönetiminin Meslek Liselerinde Uygulanması*, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Semerci, Ç., (2004), *Öğretmen Yetiştirmede Yeniden Yapılanma, Sorunlar ve Yönelimler, Öğretmenlik Mesleği*, (Editör: Mehmet Taşpınar), Ankara: Üniversite Kitabevi-Nobel Yayın Dağıtım).

Semerci, Ç. ve Taşpınar, M. (2003), “Restructuring Of Teacher Training System In Turkey”, Манас Университети Коомдук Илимдер Журнапы, (6) 137-146, *Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.

Tayan T., (1996), *Meslek Liseleri 1996 Ö.S.Y.S. Kılavuzu*, Ankara: MEB Yayınları, s.1.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 159-172, ELAZIĞ-2006

ALTERNATİF DEĞERLENDİRME YAKLAŞIMLARININ SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE KULLANILABİLİRLİĞİ

The Usableness of Alternative Assesment Approaches in Social Studies

Ramazan Şükrü PARMAKSIZ

Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi,
Eğitim Bil. Böl. ramazansukru@hotmail.com.

Tuğba YANPAR

Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Eğitim Bil. Böl. tyanpar@yahoo.com.

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmenleri'nin Alternatif Değerlendirme yaklaşımlarında yeterliklerini, kullanım sıklığını ve bu yaklaşımların Sosyal Bilgiler derslerinde kullanılabilirliğine ilişkin görüşlerini belirlemektir. Araştırma örneklemi olarak Zonguldak ili merkez ve bağlı ilçelerdeki görev yapan Sosyal Bilgiler öğretmenleri seçilmiştir. Araştırma yöntemi olarak tarama modeli seçilmiş olup anket yapılmıştır. Araştırmanın verileri, dört bölümden oluşan anket formundan elde edilmiştir. Veriler "SPSS for Windows 11.0" programı yardımıyla analiz edilmiştir. Bu çalışma, İlköğretim Sosyal Bilgiler dersinde en sık kullanılan değerlendirme yaklaşımlarını ortaya koymakta, öğretmenlerin bu yaklaşımlarda kendilerini ne kadar yeterli gördükleri hakkında fikir edinmeyi sağlamaktadır. Ayrıca, adı geçen yaklaşımların Sosyal Bilgiler dersinde kullanımına ilişkin öğretmen görüşleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alternatif değerlendirme, sosyal bilgiler öğretimi, öğrenci merkezli eğitim, öğretmen yeterlikleri.

ABSTRACT

The aim of this research is the adequacy of Elementary Social Studies teachers on the subjects of alternative assessment the frequency of usage and their opinions about the practices of these approaches in Social Studies. As a research sample, Social Studies teachers working in Zonguldak and administrative districts within Zonguldak are chosen. About 160 Social Studies teachers are participated in the study. Survey method was used in this study the questionnaires which consist four section. The data were analysed by the help of "SPSS for Windows 11.0" program. This study reveals the most frequent assessment approaches in the elementary social studies lesson. In addition, the studies gives us an opinion about the teachers views on assessment approaches and their adequacy.

Key Words: alternative assessment, social studies teaching, student centered education, adequacy of teachers.

GİRİŞ

İnsan doğası gereği toplumsal bir varlıktır. Bireyin toplumsallık kazanması, ilköğretim çağına gelinceye kadar kültürlenme yoluyla olmaktadır. İlköğretim boyutunda ise diğer tüm derslerin yanı sıra ağırlıklı olarak sosyal bilgiler alanındaki derslerin birleşmesi yoluyla çocuklar içinde yaşadığı toplumu tanır ve kendini geliştirirler.

Sosyal bilimlerin çeşitli tanımları yapılmış olsa da hepsindeki ortak nokta toplumsal ilişkililerdir. Örneğin, Barth ve Demirtaş, (1999:1.6), Sosyal Bilgileri, insan ilişkilerini göz önünde tutarak, insanların toplumsal ve fiziksel çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bilim dalı olarak tanımlarken Sönmez (1997) Sosyal Bilgileri, toplumsal gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bunun sonunda elde edilen dirik bilgiler olarak tanımlamaktadır. Toplumsal gerçek denildiğinde, toplumsal yaşamı düzenleyen her türlü etkinlik akla gelebilir. İnsanın yaşamında kullandığı ve zorunlu olan, onun daha kolay, rahat, mutlu yaşamasını, kendini gizli güçleri doğrultusunda geliştirip gerçekleştirmesini sağlayan tüm toplumsal olgular ve ilişkiler bu kavramın kapsamı içine girebilir. Bu nedenle Sosyal Bilgiler tüm sosyal bilimlerin, felsefe ve diğer etkinliklerin kesiştiği bir alan olarak düşünülebilir.

Sosyal Bilgiler dersi, bireyin sosyalleşmesi ve hayata hazırlanması açısından çok önemlidir. Bugüne kadar geleneksel eğitim anlayışındaki yöntem, teknik ve değerlendirmelerin uygulanması Sosyal Bilgilerin, bireyler tarafından sıkıcı görülen, ezberlenen, az sevilen ve az ilgi gösterilen bir ders olmasına sebep olmuştur.

Sosyal Bilgiler Eğitimi sayesinde birey toplumun bir parçası olmayı öğrenir. Toplum farklı bireylerin ortak değerler çatısı altında bir araya gelmesi ile oluşmaktadır. Toplumun bekası için birey tarafından yerine getirilmesi gerekli bir takım özellikler vardır. Bu özellikler eğitimde amaç olarak karşılığını bulur. Amaçlar bireylerin kazanmaları beklenen beceri ve kazanımlar bütünüdür. Sosyal Bilgiler dersi bireysel öğrenmelerin fazla olduğu ve bunların bireysel olarak ölçülmesi ve değerlendirilmesi zorunluluğu taşıyan bir derstir.

Bu araştırmada öğrenci aktifliğinin değerlendirilmesinde son yıllarda uygulanan Alternatif Değerlendirme yaklaşımları çalışılmıştır. Aşağıda kısaca değerlendirme ve Alternatif Değerlendirme yaklaşımları açıklanacaktır.

Alternatif Değerlendirme

Değerlendirme eğitim sisteminin vazgeçilmez ve en önemli parçalarından bir tanesidir. Değerlendirmeler yapılaş şekline göre sözlü, yazılı ve uygulamalı olmak üzere bölümlere ayrılır. Değerlendirmenin sağladığı faydalar aşağıda verilmektedir (Colleti,

1987:111):

1. Öğrencilerin ilerlemelerini belirler,
2. Öğrencilerin neyi bildiği ve anladığını değerlendirir,
3. Öğrencilerin eksiklerini ortaya çıkarır,
4. Gelişmeye teşvik eder,
5. Sınıflandırmayı sağlar
6. Öğretmenlere kendi öğretme etkinliklerini değerlendirmelerine yardım edecek ve onların gelişimine bir temel oluşturacak gerekli dönütü sağlar.

Değerlendirme, eğitimin her kademesinde öğretme-öğrenme sürecinde önemli bir unsur olmuştur. Değerlendirme, bu süreçte yer alan planlama, öğretme, öğrenme basamaklarını tamamlayan son halka olarak görülmüştür (Türnüklü, 2001).

Değerlendirme, eğitimin her kademesinde öğretme-öğrenme sürecinde önemli bir unsur olmuştur. Değerlendirme, bu süreçte yer alan planlama, öğretme, öğrenme basamaklarını tamamlayan son halka olarak görülmüştür (Türnüklü, 2001).

Welton ve Mallon'a göre (1999), değerlendirme öğretim dairesinin doğal bir bölümüdür. Öğretim dairesinin birinci safhasında öğrenme sonuçlarını belirleyerek nereye gitmek istediğine karar verirsin. İkinci safhada öğretim aktiviteleri ve kendi öğrencilerinle tecrübelerini kullanırsın. Onların safha birdeki kurduğun öğrenme sonuçlarına ilerlemesine yardım edersin. Öğretim dairesinin birinci değerlendirme safhasında (üçüncü safha) öğrencinin performansına adapte olursun. Üçüncü safhadaki anahtar soru "Senin varmak istediğin noktaya öğrenci daha iyi nasıl gider?" (Welton & Mallon, 1999:257).

Hedefler bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alan olmak üzere üç alan içinde sınıflandırılır. Geleneksel değerlendirme yaklaşımları Bloom Taksonomisi'nin bilgi, kavrama ve uygulama düzeyindeki hedefleri ölçmektedir (Tezci ve Gürol, 2004). Bir hedef bir alandan daha fazla özelliğe sahip olabilir. O alışılmış olan üç alandan birinin ilk karakteristiğini gösterir. Öğretmenler değerlendirmenin herhangi bir çeşidini seçebilirler: uygulamalı performansı, yazılı yoklama, çoktan seçmeli, eşdeğer cevaplı, tamamlama, eşleme ve yeniden düzenleme gibi.

Her bir alan kendine özgü değerlendirme problemleri sunar. Bilişsel alanda davranışlar genellikle okulda bir grup, her zaman olmasa da tüm sınıf, halinde yazılı test performansı ile gözlenir. Bir düzen temelinde bireysel yazılı yoklama veya sözlü olarak uygulamak aşırı zaman gerektirir. Öğretmen, yazılı yoklama ve objektif test maddelerinin her ikisinden yararlanır. Bloom'un taksonomisinde bilişsel alanın altı seviyesinin tamamında öğrenci davranışlarını gözleyerek değerlendirilir (Oliva, 2001:414).

Oliva'ya göre (2001:415), duyuşsal alanın kaynağında "ölçme" ve "sınav" terimlerini kullanmaktan kaçınılmalıdır. Önceki durumlar gibi, duyuşsal alanda öğrenci davranışlarını değerlendirmek zor ve olanaksızdır. Tutum, değer ve hisler bilerek

gizlenebilir. Öğrenci, kişisel his ve inançlarının tamamını isterse yapabilir. Duyuşsal öğrenme okul durumlarının tamamında olamayabilir. Duyuşsal alanda öğrenci başarısı, bilişsel ve psikomotor alanlardaki gibi gözlenemez ya da ölçülemez. Bunun sonucunda öğrencilerin duyuşsal tutumları A'dan F'ye veya yüzdelik sistemde geri olarak sınıflandırılmaz.

Psikomotor alanın hedefleri, en iyi, öğretilen becerilerin uygulamalı performansı ile değerlendirilir. Örneğin; eğer öğrencinin 100 metreyi hiç durmadan yüzebilmesi isteniyorsa, onların suya dalarak nasıl yaptıklarını göstermelerine ihtiyaç vardır. Eğer dibe batarlarsa öğrenciler başaramadı denilebilir. Öğrencilerden 100 metreyi X sürede yüzmesi gerektiği gibi bir performans istenebilir. Testi geçmek için öğrenciler bu kriteri başarmalıdır. Öğretmenler, öğrencilerden algısal-motor becerileri uygulamalarını istediklerinde, bazı ilkelerden bahsetmelidir, harita çizmeyi tamamlama veya tamamlama süresi gibi (Oliva, 2001:412).

Bilişsel bilgi ve becerileri değerlendirmek için kullanılan en yaygın teknik (1) öğretmenin sözel yolla sorduğu sorular (2) kağıt-kalem testidir. En çok kullanılan soru tipleri, açık uçlu (essay), kısa cevaplı, tamamlama, anlama (yorumlama), eşleştirme, doğru-yanlış ve çoktan seçmeli şeklindedir.

Bunların yanında eğitim otoriteleri tarafından tavsiye edilen, günümüzde her alandaki beceriler için gittikçe yaygınlaşmaya başlayan ve değerlendirme için yeni yaklaşımlar olan alternatif değerlendirme türleri vardır.

Alternatif değerlendirme, çeşitli geleneksel değerlendirme yöntemlerinin yerine kullanılan genel bir terimdir. Alternatif değerlendirmenin içine performans değerlendirme, gerçek (authentic) değerlendirme (Henson,2001:415), portföy/ portfolyo değerlendirme ve kavram haritalarıyla değerlendirme gibi değerlendirme biçimleri girer. Aşağıda bu tür değerlendirme yaklaşımlarının bazıları açıklanmaktadır.

Kavram Haritalarıyla Değerlendirme: Bir taslak ya da krokiye benzeyen kavram haritaları, bilgileri organize etme ya da sergileme yoludur. Kavram haritaları iki kavram arasındaki ilişkiyi gösterdiği için tipik taslaktan daha öteye gider. Genellikle bir kavram haritası daireler ve bağlar olmak üzere ikiye bölünür. Daireler çeşitli kavramları gösterir. Bağlar kavramlar arasındaki ilişkiyi gösterir. Kelimeler bağlara isim vermek için kullanılır. Bu kelimeler aradaki ilişkileri daha açık tanımlayabilmek için konulur. Tamamlandığında kavram haritası bir konunun ya da konu başlığı hakkında nasıl düşünülmesi gerektiğini gösteren görsel bir grafikdir. Ayrıca birey için bilgiyi nasıl organize edeceğini gösterir. Özet olarak disiplinler ve alt disiplinler ile ilgili kavramlar arası ilişkileri ve hiyerarşileri gösteren bilişsel örneklerin iki farklı yönüdür (Walker,

2000).

Sosyal Bilgiler ve ilgili alan dersleri sosyal içerikli olduğu için ve bu derslerde öğretilen kavramların, alanların kendi içinde ve disiplinler arası ilişkileri olduğu için, öğrencilerin bu ilişkileri ne kadar kavrayabildiği ve yorumlayabildiğini görmeye kavram haritaları fayda sağlayabilir.

Kavram haritalarının değerlendirme amaçlı kullanımının bir diğer faydası da, öğretimde kullanılan strateji, yöntem ve tekniklerin ne derece etkili olduğunu görmeyi sağlamasıdır. Eğer kavram haritaları ile değerlendirme yapılacaksa eğitim ortamı ona göre düzenlenmelidir. Kavram haritaları eğitim ortamına değerlendirme yapmadan önce sokulmalı, öğrencilerin kavram haritası hakkında bilgi sahibi olması sağlanmalıdır.

Portföy/ Portfolyo (Portfolio) Değerlendirme: Alternatif değerlendirmelerin değişik bir formu olan portföylerin kullanılması tasarımı, veri toplamada ve öğrenim ürünlerinin değerlendirilmesinde avantajlar sağlar. Portföyler, daha önce ortaya konmuş kriterlere göre, öğrencilerin çalışmalarının amaçlı olarak bir araya getirilmesidir (Kauchak & Eggen, 2003:412). Portföyler her yaşta öğrencinin kaydettiği ilerlemeyi belgelemek ve onların çalışmalarını değerlendirmek için en sık tavsiye edilen yöntemdir. Çocuklar portföye konulacak çalışmaların seçiminde yardımcı olurken kendi çalışmalarını inceleme ve bunların niceliği üstünde düşünme fırsatı bulur (Erkan, 2001).

Gerçek (Authentic) Değerlendirme: Gerçek değerlendirme, yaşam, yetenekler, yaratıcılık, bilginin uyumu (bütünleşmesi) ve birlikte çalışma yeteneğinin değerlendirildiği bir değerlendirme türüdür (Welton ve Mallon, 1999:264). Gerçek değerlendirme öğrencilerin gerçek yaşam deneyimlerinde ihtiyaçları olan uygulanabilir yeteneklerini ölçmek için tasarlanmıştır. Gerçek değerlendirme yaşam problemleriyle ilgilidir. Bu testler hemen yapılarak öğrencilerin yüksek seviyeli düşüncelerini geliştirir. Gerçek değerlendirmede öğrencilerin gelişmelerini değerlendirmek için çeşitli araçlar kullanılmalıdır. Gerçek değerlendirmenin etrafını saran portföyler, gösteriler, performanslar, öğrenme günlükleri (learning logs) ve deneyler öğrencilerin gelişimini değerlendirmek için kullanılır. Gerçek değerlendirme sorularını teklif eden bazı kişiler, gerçek öğrenmelerin asla doğru bir şekilde ölçülemediğini ve ölçülmesi için yıllara ihtiyaç olduğunu söylerler (Henson, 2001:416)

Performans Değerlendirme: Performans değerlendirme 1980'li yıllara kadar çok popüler olan değerlendirme şeklinin yerine, sadece istenen bilginin geri çağrılmasından kurtulmak için denenmiştir. Performans değerlendirme öğrencilerin ihtiyacı olup kullanmaya gereksinimi olan bilgilerin yerine kullanılır. Çünkü öğrenciler bu bilgileri problem çözmede kullanır. Ayrıca performans değerlendirme yüksek seviyeli düşünme

becerisi geliştirmelerinde öğrencilere yardımcıdır (Henson, 2001:415).

Değerlendirmenin temelinde öğrenci performanslarının gözlenmesi vardır. Bu değerlendirme türünde gözlem, mülakat, uygulama ve öğrenci görüşleri ön plandadır. Yaşamın kendisi olan Sosyal bilgiler dersi için kazandırılmak istenen yaşam becerileri için bilgi sahibi olmayı sağlayacak bir değerlendirmedir. Öğrenciye hedef ve davranışları uygulama ortamı sağlanmalıdır. Öğrencinin uygulamada ne derece başarılı olduğu ve davranışı sürekli, gerekli olduğu her duruma uydurabildiği hakkında fikir sahibi olunabilen bir değerlendirmedir. Performans değerlendirme tasarımıyla başlar. Performans değerlendirme tasarlanmasında dört adım şunlardır: (1) istenen çıktı özelleştirilmesi, (2) değerlendirme odağının seçimi, (3) değerlendirme araçlarının yapılması ve (4) değerlendirme prosedürlerinin tasarlanması (Kauchak ve Eggen, 2003:409).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, alternatif değerlendirme yaklaşımları konularında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin yeterlikleri ve kullanım sıklıklarını belirlemek, ayrıca Sosyal Bilgiler derslerinde kullanılabilirliği konusunda görüşlerini ortaya çıkarabilmektir.

Aktif öğrenmeyi ortaya çıkarmaya çalışan bir çok öğrenme teorisi vardır. Bunların başında, çok eskiden bilinen, “Çoklu Zekaya Dayalı Öğrenme”, “İşbirlikli Öğrenme” ve “Oluşturmacı Öğrenme (Constructivism) yaklaşımları gelmektedir. Bu yaklaşımlar aktif öğrenmeyi, öğrenmenin öğrenci merkezli olması görüşünü savunurlar. Eğitim, öğrenci merkezli olunca bireysel farklılıkların gözlenmesi, ölçülmesi, gelişimin takip edilmesi zorunluluğu gerçeği karşımıza çıkar. Öğretmenlerin, öğrenenlerin bireysel gelişimini takip edebilecekleri, ilerlemelerini hem kendilerinin, hem ailelerinin hem de öğrenenlerin görmesine olanak tanıyan değerlendirme yaklaşımları geliştirilmiştir. Bu çalışma ile öğretmenlerin, alternatif değerlendirme yaklaşımları hakkındaki (bilgi-uygulama) yeterlik düzeyleri ve ne kadar sıklıkla kullandıkları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Problem Cümlesi

Alternatif Değerlendirme yaklaşımlarının Sosyal Bilgiler Öğretiminde kullanılabilirliğine ilişkin öğretmen görüşleri nasıldır?

Alt Problemler

Yukarıda belirtilen problem cümlesine paralel olarak, araştırmanın alt problemleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin, Alternatif Değerlendirme yaklaşımları konularındaki yeterlikleri nasıldır?

2. Sosyal Bilgiler Öğretmenleri, Alternatif Değerlendirme yaklaşımlarını hangi sıklıkla kullanmaktadır?

3. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin mesleki kıdemleri ile Alternatif Değerlendirme yaklaşımlarını kullanım sıklıkları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

4. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Alternatif Değerlendirme yaklaşımlarının Sosyal Bilgiler dersinde kullanılabilirliğine ilişkin görüşleri nelerdir?

Sayıtlar

1. Araştırmaya katılan öğretmenler kişisel görüşlerini gerçeğe uygun olarak yansıtmaktadırlar.

2. Ölçme aracının geçerliği konusunda başvuru uzman kanıları yeterlidir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma 2003-2004 öğretim ikinci yarısı, Zonguldak ili merkez ve ilçelerinde görev yapan İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmeleri ve kullanılacak anket ile sınırlıdır.

YÖNTEM

Araştırma betimsel yolla yapılmış olup veriler yapılandırılmış anketten elde edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2003-2004 öğretim yılında Zonguldak İline bağlı ilköğretim okullarında görev yapan Sosyal Bilgiler Öğretmeleri oluşturmaktadır. Örneklem olarak, ulaşım ve ekonomiklik de göz önünde bulundurularak, Zonguldak İl Merkezi ve bağlı ilçe merkezlerinde görev yapan Sosyal Bilgiler Öğretmenleri belirlenmiştir. Araştırmaya toplam 162 Sosyal Bilgiler öğretmeni dahil edilmiş ve bunlardan 119 Sosyal Bilgiler Öğretmeninin anketi geçerli sayılmıştır. Öğretmelerin anketi teslim etmemeleri veya iç geçerliğinin olmayışından dolayı bazı anketler araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın problemini tanımlamak için, Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Aktif öğrenme konularında literatür taraması yapılmıştır. Araştırma modeline uygun olması nedeniyle veri toplama aracı olarak anket hazırlanmasına karar verilmiştir. Anket pilot çalışma yapılarak geliştirilmiştir. Çalışma alanı için, Zonguldak İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden izin alınmıştır. Dağıtım sırasında anketlerin doldurulmasının araştırma için önemi vurgulanmıştır. Anketin doldurulması için 1-3 gün süre verilmiştir. Veriler toplanmış, istatistiksel analizler yapılmış ve çalışma raporlaştırılmıştır.

Araştırmanın verileri, öğretmenlere uygulanan ve dört bölümden oluşan anket formundan elde edilmiştir. Birinci bölüm kişisel bilgilerle ilgilidir. İkinci bölüm yaklaşımlar ile ilgili yeterliği belirlemek için 11 maddeden oluşan 5'li likert tipi ölçek (çok yetersizim-çok yeterliyim) şeklinde hazırlanmıştır. Üçüncü bölüm yaklaşımların kullanım sıklığını belirlemek için 15 maddeden oluşan 5'li likert tipi ölçek (hiç kullanmam-çok kullanırım) şeklinde hazırlanmıştır. Dördüncü bölüm ise 40 maddeden oluşan ve 5'li likert tipi ölçek (hiç katılmıyorum-tamamen katılıyorum) şeklinde hazırlanan görüşler bölümünden oluşmaktadır. Anketi asıl çalışma grubuna uygulamadan önce pilot çalışma yapılmış ve Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0.89 olarak bulunmuştur. Ayrıca anket formunun geçerliği için ilgili alanda çalışan 4 öğretim üyesinin görüşü alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın niceliksel verilerinin analizi bilgisayar ortamında "SPSS for Windows 11.0" paket programı yardımıyla yapılmıştır. Anketlerden alınan verilerin analizinde, kişisel ve mesleki bilgilerin, aktif öğrenme ve alternatif değerlendirme yaklaşımları konusunda yeterliklerinin ve kullanım sıklığının belirlenmesinde frekans, yüzdeler ve aritmetik ortalamaları hesaplanmıştır. Aritmetik ortalama aralığını değerlendirmek amacıyla 5 sütun 4 aralık mantığından hareket edilmiştir. Bir aralığın değeri $4/5=0,8$ 'dir.

Aktif öğrenme yaklaşımları konusunda; yeterlikler ve kullanım sıklığı ve görüşleri ile, öğretmenlerin cinsiyetleri arasındaki farkları bulmak için "t-testi"nden faydalanılmıştır. Kullanım sıklığı ile kıdem ve eğitim durumu değişkenleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek için Tek Yönlü Varyans (Anova) analizinden yararlanılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, anketlerden elde edilen veriler analiz edilerek alt problemlere göre sunulmuştur.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın birinci alt problemi şu şekildedir; "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin, Alternatif Değerlendirme yaklaşımları konularındaki yeterlikleri nasıldır?"

Bu probleme ait veriler "frekans, yüzde ve aritmetik ortalama" ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler Tablo 1' de sunulmaktadır.

Tablo 1: Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Alternatif Değerlendirme Yaklaşımlarındaki Yeterlikleri

	Yaklaşımlar	Çok Yetersizim		Yetersizim		Kararsızım		Yeterliyim		Tamamen Yeterliyim		$\bar{X}$
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
1	Kavram Haritaları ile Değ.	17	14,3	13	10,9	18	15,1	46	38,7	25	21,0	3,41
2	Portföy/Portfolyo Değ.	44	37,0	20	16,8	29	24,4	23	19,3	3	2,5	2,34
3	Otantik Değ.	47	39,5	16	13,4	27	22,7	24	20,2	5	4,2	2,36
4	Performans Değ.	29	24,4	8	6,7	11	9,2	51	42,9	20	16,8	3,21

Tablo 1 incelendiğinde, öğretmenlerin değerlendirme yaklaşımlarından %21,8 ve 3,41 aritmetik ortalama ile Kavram Haritalarıyla değerlendirme yaklaşımında tamamen yeterli oldukları bulunmuştur. Buna karşın %37,0 ve 2,34 aritmetik ortalama ile Portfolyo; %39,5 ve 2,36 aritmetik ortalama ile Otantik Değerlendirme yaklaşımlarında çok yetersiz oldukları görülmektedir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın ikinci alt problemi şu şekildedir; “Sosyal Bilgiler Öğretmenleri, Alternatif Değerlendirme yaklaşımlarını hangi sıklıkla kullanmaktadır?”

Bu probleme ait veriler “frekans, yüzde ve aritmetik ortalama” ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2: Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Alternatif Değerlendirme Yaklaşımlarını Kullanım Sıklıkları

	Yaklaşımlar	Hiçbir Zaman		Nadiren		Bazen		Sıklıkla		Her Zaman		$\bar{X}$
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
1	Klasik Sınav (Açık Uçlu)	7	5,9	6	5,0	35	29,4	55	46,2	16	13,4	3,56
2	Çoktan Seçmeli Test	2	1,7	10	8,4	34	28,6	51	42,9	22	18,5	3,68
3	Boşluk Doldurma Test	12	10,1	27	22,7	40	33,6	30	25,2	10	8,4	2,99
4	Doğru Yanlış Test	31	26,1	32	26,9	28	23,1	24	20,2	4	3,4	2,48
5	Kavram Haritaları ile Değerlendirme	41	34,5	11	9,2	26	21,8	32	26,9	9	7,6	2,64
6	Portföy/Portfolyo Değerlendirme	84	70,6	18	15,1	11	9,2	6	5,0			1,49
7	Otantik Değerlendirme	83	69,7	17	14,3	14	11,8	5	4,2			1,50
8	Performans Değerlendirme	54	45,4	10	8,4	22	18,5	26	21,8	7	5,9	2,34

Tablo 2’ye göre, öğretmenlerin değerlendirme yaklaşımlarından en fazla %18,5 ve 3,68 aritmetik ortalama ile Çoktan seçmeli test (her zaman ve sıklıkla yüzdeleri birleştiğinde %61,4 katılım olmakta); %13,4 ve 3,56 aritmetik ortalama ile Klasik Sınav yaklaşımını her zaman kullandıkları bulunmuştur. Buna karşın %70,6 ve 1,49 aritmetik

ortalama ile Portfolyo; %69,7 ve 1,50 aritmetik ortalama ile Otantik değerlendirme yaklaşımlarını hiçbir zaman kullanmadıkları görülmektedir. Bu bilgiler sonucu, öğretmenlerin yeterlikleri ve kullanım sıklıklarına ilişkin bulgular birbirini destekler niteliktedir.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın üçüncü alt problemi aşağıdaki şekildedir; “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin mesleki kıdemleri ile Alternatif Değerlendirme yaklaşımlarını kullanım sıklıkları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?”

Öğretmenlerin alternatif değerlendirme yaklaşımlarını kullanım sıklıkları ile, mesleki kıdem değişkenleri arasında ilişki anlamak için Tek Yönlü Varyans (Anova) analizinden yararlanılmıştır.

Öğretmenlerin Kıdemlerine göre kullanım sıklığı arasında fark olup olmadığına ilişkin sonuçlar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Kıdemleri ile Kullanım Sıklıkları Arasında Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	156,948	5	31,390	1,397	,231
Gruplar içi	2538,548	113	22,465		
Toplam	2695,496	118			

Tablo 3’ten anlaşıldığı üzere [F=1,397, p > ,05] anlamlı bir fark çıkmamıştır. Öğretmenlerin alternatif değerlendirme yaklaşımlarının kullanım sıklıkları kıdem değişkenine göre farklılık göstermemektedir. Bu yeni öğretmenlerin eski öğretmenlere benzer yaklaşımları kullanmalarının sonucu olabilir.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın dördüncü alt problemi şu şekilde ifade edilmiştir; “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Alternatif Değerlendirme yaklaşımlarının Sosyal Bilgiler dersinde kullanılabilirliğine ilişkin görüşleri nelerdir?”

Bu alt probleme ilişkin veriler “ frekans, yüzde ve aritmetik ortalama” yoluyla elde edilmiştir. Veriler Tablo 5’de verilmiştir.

Öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersleri için klasik ve alternatif değerlendirme yaklaşımlarının Sosyal bilgiler derslerinde kullanımı konusundaki düşünceleri Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: Öğretmenlerin Alternatif Değerlendirme Yaklaşımlarının Sosyal Bilgiler Derslerinde Kullanılabilirliğine İlişkin Görüşleri

Madde No	Hiç Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum		$\bar{X}$
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
1			7	5,9	34	28,6	67	56,3	11	9,2	3,69
2	2	1,7	4	3,4	30	25,2	70	58,8	13	10,9	3,74
3	41	34,5	56	47,1	17	14,3	4	3,4	1	0,8	4,11
4			8	6,7	35	29,4	64	53,8	12	10,1	3,67
5			4	3,4	23	19,3	78	65,5	14	11,8	3,86
6			1	0,8	42	35,3	67	56,3	9	7,6	3,71
7	7	5,9	45	37,8	36	30,3	24	20,2	7	5,9	3,18
8	46	38,7	65	54,6	6	5,0	1	0,8	1	0,8	4,29
9	42	35,3	40	33,6	19	16,0	17	14,3	1	0,8	3,88
10			4	3,4	17	14,3	81	68,1	17	14,3	3,93
11			1	0,8	33	27,7	69	58,0	16	13,4	3,84
12	1	0,8			15	12,6	78	65,5	25	21,0	4,06
13	38	31,9	70	58,8	6	5,0	5	4,2			4,18
14	3	2,5	10	8,4	10	8,4	48	40,3	48	40,3	4,08

Tablo 4'deki verilere göre, öğretmenlerin alternatif değerlendirme yaklaşımlarının sosyal bilgiler derslerinde kullanılabilirliğine ilişkin bulgular şu şekildedir:

Öğretmenler, 16 maddeden 1'ine (4,29 ve üzeri aritmetik ortalama) "tamamen katılıyorum/ katılmıyorum", 14'üne (3,42 -4,22 aritmetik ortalama) "katılıyorum/ katılmıyorum" ve 1'ine (2,62-3,41 aritmetik ortalama) "kararsızım" ile ortak görüş belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin, madde-1'e %64,5 (56,3+9,2)'i (Kavram haritaları sayesinde ünite testi kolaylıkla yapılabilir.) 3,69 aritmetik ortalama ile; madde-2'ye %69,7 (58,8+10,9)'si (Sosyal iletişim, etkileşim ve vatandaşlık görev ve sorumluluklarının ölçülmesi performansı değerlendirmeye olmalıdır.) 3,74 aritmetik ortalama ile; madde-4'e %63,9 (53,8+10,1)'u (Öğrencilerin fikirleri/ düşünceleri hakkında bilgi toplamak performans değerlendirme kullanarak daha kolaydır.) 3,67 aritmetik ortalama ile; madde-5'e %77,3 (65,5+11,8)'ü (Performans değerlendirme, öğrencilerin gerçek dünya problemlerini ne kadar başarabildiğini ölçebilmemize yardımcıdır.) 3,86 aritmetik ortalama ile; madde-6'ya %63,9 (56,3+7,6)'u (Portföyler, toparlayıcı, ilişkili ve belirli bir süre de olması öğrenme çıktılarını somut halde göz önüne serer.) 3,71 aritmetik ortalama ile "katılıyorum" diyerek görüş belirttikleri görülmektedir.

Buna karşın öğretmenlerin, madde-8'e %38,7'si (Alternatif değerlendirme yaklaşımlarını öğrenmek gereksizdir.) 4,29 aritmetik ortalama ile "hiç katılmıyorum", madde-13'e 90'7 (58,8+31,9)'si "Katılmıyorum" diyerek görüş belirttikleri bulunmuştur.

Bu sonuçlara göre, Sosyal Bilgiler dersinde alternatif değerlendirme yaklaşımlarının kullanılabilirliğine olumlu görüş bildirdikleri söylenebilir.

SONUÇ

Bu çalışmanın sonucunda Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin Alternatif Değerlendirme yaklaşımlarında çok fazla yeterlikleri olmadığı, adı geçen yaklaşımları Sosyal Bilgiler dersinde çok sık kullanmadıkları ancak kullanılabilirliği yönünde olumlu görüş verdikleri sonucuna varılabilir. Aşağıda sonuçlar maddeler halinde yer almaktadır.

1. Araştırmanın birinci alt problemi ile ilgili bulgulara göre, öğretmenlerin alternatif değerlendirme yaklaşımlarından, Performans değerlendirme ve Kavram haritalarıyla değerlendirme yaklaşımında çok yeterli oldukları bulunmuştur. Buna karşın Otantik değerlendirme ve Portfolyo değerlendirme yaklaşımlarında çok yetersiz oldukları görülmektedir.

2. Araştırmanın ikinci alt problemiyle ilgili bulgulara bakıldığında, öğretmenlerin, değerlendirme yaklaşımlarından Çoktan seçmeli test ve Klasik (Essay) sınavı her zaman tercih ettikleri bulunmuştur. Buna karşın Portfolyo değerlendirme ve Otantik değerlendirme yaklaşımlarını hiçbir zaman tercih etmedikleri görülmektedir. En fazla yeterliğe sahip oldukları Performans değerlendirmeyi ise çok azının kullandığı bulunmuştur.

Sonuç olarak, geleneksel denilebilen değerlendirme yaklaşımları en sık kullanılan yaklaşım olduğu sonucuna varılabilir.

3. Araştırmanın üçüncü alt problemiyle ilgili bulgular incelendiğinde, Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin mesleki kıdemleri alternatif değerlendirme yaklaşımlarını kullanım sıklıkları arasında bir fark olmadığı belirlenmiştir.

4. Araştırmanın dördüncü alt problemiyle ilgili bulgular incelendiğinde, Öğretmenlerinin, Sosyal Bilgiler derslerinde, alternatif değerlendirme yaklaşımlarının kullanılması gerektiği yönünde katılıyorum diyerek olumlu görüş bildirdikleri bulunmuştur.

Bu sonuçlar ışığında şu önerilerde bulunulabilir:

1. Bu çalışma sadece bir ili kapsamaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın üstünde durduğu öğrenci merkezli eğitim hakkında ülke öğretmenlerinin gerçeği hakkında doyurucu bilgilere ulaşılabilmesi açısından daha geniş bir çevrede hatta Türkiye genelinde yapılabilir.

2. Okul Deneyimi I-II ve Öğretmenlik Uygulaması derslerinde rehber olan ilköğretim öğretmenlerinin aktif öğrenme yaklaşımlarını iyi bilmeleri ve alternatif

Alternatif Değerlendirme Yaklaşımlarının...

değerlendirme türlerini kullanmaları desteklenmeli, yeterli bilgi ve uygulama becerisine sahip olmayan öğretmenler bilgilendirilebilir. Hali hazırda öğretmenlerin çoğu geleneksel denilen öğrenme-öğretme ve değerlendirme yaklaşımlarını kullanmaktadır.

3. Alternatif değerlendirme yaklaşımları konularında teorik bilgi ve uygulama örnekleri veren, kitap, dergi, makale, internet sayfaları vb. hazırlanmalı ve bu kaynaklara tüm eğitim çalışanlarının kolay erişimi sağlanmalıdır.

4. Sosyal bilgilerin özünde temel sosyal becerilerin kazanılması vardır. Öğrencilerin bu becerileri kazanıp kazanamadığını ölçebilen değerlendirme yaklaşımları düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA

Barth, J. L. ve Demirtaş, A., (1997), *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi*, YOK/Dünya Bankası Projesi.

Colleti, A. B.,(1987), *Teaching Methods and Applied Tecniques*, New York, Keystone Publications Inc.

Erkan, Z., (2001), “Portföyüme neler koymalıyım?”, *Yaşadıkça Eğitim*, 71, 20-24.

Henson, K. T., (2001), *Curriculum Plannin Integrating Multiculturalizm, Constructivizm and Education Reform*, McGrow-Hill Higher Education.

Kauchak, D. P. ve Egen, P. D., (2003), *Learning and Teaching*, Allyn and Bacon.

Oliva, P. F., (2001), *Developing The Curriculum*, New York, Longman.

Sönmez, V., (1997), *Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen El Kılavuzu*, Ankara, Anı Yayıncılık.

Tezci, E. ve Gürol, A., (2003, January 2), “Oluşturmacı Öğretim Tasarımı ve Yaratıcılık”, *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 1, Article 8. İnternette 23.04.2004’de elde edilmiştir. <http://www.tojet.net/articles/218.doc>.

Türnüklü, E. B., (2001), Değerlendirme sürecinde yeni gelişmeler ve değişen yaklaşımlar, *Yaşadıkça Eğitim*, 71, 34-39.

Walker, G. H., (2000), Concepts, İnternette 12.02.2002’de elde edilmiştir. <http://www.utc.edu/Teaching-Resource-Center/concepts.html>.

Welton, D.A. ve Mallon, J.T., (1999), *Childern an Their World*, New York, Houghton Mifflin Company.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 173-192, ELAZIĞ-2006

YENİ FEN VE TEKNOLOJİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Teachers' Views Toward The New Science and Technology Curriculum

Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ

*Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Eğitim Bilimleri Bölümü, Elazığ.
email: ngomleksiz@firat.edu.tr.*

İlhami BULUT

*Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim
Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Diyarbakır.
email: ibulut@dicle.edu.tr.*

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, yeni ilköğretim Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programına ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemektir. Bu amaçla 32 maddeden oluşan Likert tipi Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programı Ölçeği geliştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, yeni ilköğretim birinci kademe Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programının uygulandığı İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Van, Hatay, Samsun ve Bolu ilindeki 64 deneme okulunda görev yapan toplam 383 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Veriler sınıf, cinsiyet, kıdem ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde t-testi ve tek yönlü varyans analizi testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, programda öngörülen kazanımlar, kapsam, eğitim durumu ve değerlendirmenin uygulamada “çok” düzeyinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, sınıf, cinsiyet, kıdem ve eğitim düzeyi değişkeni bakımından öğretmen görüşleri arasında anlamlı farklılık ortaya çıkmamıştır.

Anahtar Kelimeler: İlköğretim, Yeni Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programı, Yapılandırmacılık.

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the views of teachers toward the new Primary School Science and Technology Curriculum For that aim a 32 item Likert-type Science and technology Curriculum Scale was developed. The population of the study includes 383 classroom teachers working in 64 schools in İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Van, Hatay, Samsun and Bolu cities where the new Science and Technology curriculum was trialled. Data were analyzed in terms of classroom, gender, teaching experience and education level. Independent groups t test and one way ANOVA were used to analyze the data. It was determined that the learning attainments, content, teaching-learning activities and evaluation were found effective at ‘much’ level. Besides, no statistically significant difference was found among the views of the teachers in terms of classroom, gender, teaching experience and education level variables.

Key Words: Primary school, New Science and Technology Curriculum, Constructivism.

GİRİŞ

Bilim ve teknolojideki hızlı gelişim ve değişim süreci program geliştirme çalışmalarına önemli ölçüde etki etmiştir. Özellikle Amerika, Hollanda, İngiltere ve Almanya eğitimde program geliştirme alanında önemli ölçüde değişikliğe gitmişlerdir (Halat, Doğan ve Marulcu, 2005). Ülkemizde de Milli Eğitim Bakanlığı bu konuda önemli sayılabilecek bir adım atmış ve 2004 yılı ilköğretim birinci kademe Türkçe, Matematik, Hayat Bilgisi, Fen ve Teknoloji ve Sosyal Bilgiler programlarında değişikliğe gitmiştir.

Bilgi çağının yaşandığı günümüzde fen bilimleri, büyük bilgi birikimi ve teknolojideki hızlı değişimlerle karakterize edilmektedir. Buna bağlı olarak eğitim sistemimizdeki temel amaç, öğrencilere mevcut bilgileri aktarmaktan çok, bilgiyi elde etme becerilerinin kazandırılması olmalıdır. Başka bir deyişle öğrencilerin, ezberden çok kavrayarak öğrenmelerini, karşılaşılan yeni durumlarla ilgili problemleri çözebilmelerini, analitik ve yaratıcı düşünerek bilimsel yöntem süreç becerilerini kullanmalarını sağlamak olmalıdır (Kaptan, 2005:283). Bu nedenle, Fen Bilgisi dersinde öğretme-öğrenme sürecinde yapılandırmacı yaklaşımın esas alınmasının uygun olacağı düşünülebilir. Nitekim yeni Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programı (FTDÖP), yapılandırmacılık, tematiklik, öğrenci merkezlik ve aktiflik ilkelerine dayanmaktadır. Buna göre, 1990'lı yıllara kadar eğitim ve öğretimi önemli ölçüde şekillendiren davranışçı yaklaşım, artık günümüzde etkisini yitirmiş ve yerini yapılandırmacı yaklaşıma bırakmıştır (Halat, Doğan ve Marulcu, 2005).

Yapılandırmacılık, yeni bir kavram değildir (Hanley, 2004; Crowther, 1997). Yapılandırmacılık kelimesi, Latince "con struere" kelimesinden gelmektedir. Lao Tzu (M.Ö. 6. yüzyıl), Buddha (M.Ö. 560-477) ve Heraclitus (M.Ö. 540-475) yapılandırmacılığın bilinen en eski savunucularıdır (Mahoney, 2004). Ayrıca Sokrates, Plato ve Aristotle'nin (M.Ö. 470-320) yapılandırmacı teoriye ilişkin görüşleri de bulunmaktadır (Crowther, 1997). Batı kültürlerinde yapılandırmacılar, entelektüel soylarını sürekli olarak Giambattista Vico (1668-1744), Immanuel Kant (1724-1804), Arthur Schopenhauer (1788-1860) ve Hans Vaihinger'e (1852-1933) dayandırmaktadır (Mahoney, 2004). Von Glasersfeld'e (1995) göre ise, ilk yapılandırmacı Vico'dur. Vico 1910 yılında ortaya attığı "insan beyni ancak kendi yarattığını bilebilir" sloganı ile yapılandırmacı düşüncüyü geliştirmiştir. Diğer bir deyişle yapılandırmacılık bilgi ve gerçeğin insanın aklının dışında olmadığını ve insanın akli tarafından yaratıldığını savunmaktadır (Acat ve Ekinci, 2005:2). Diğer taraftan, 20. yüzyıl Rus sosyolog Lev Vygotsky, İsviçreli psikolog Jean Piaget, Amerikalı felsefeci ve eğitimci John Dewey,

öğrenci merkezli eğitimi yapılandırmacı bir program içinde şekillendirdiler (Henson, 2003).

Matthews'e (1998:2) göre, yapılandırmacılığın kökeni inançların nasıl geliştiğine ilişkin psikolojik bir teori olarak bilinebilir. Ancak, bu öğrenme yaklaşımı aynı zamanda bir bilgi kuramına bağlanır (Boudourides, 1998). Nitekim Airasian&Walsh'a (1997:444) göre yapılandırmacılık, bilginin doğasına ilişkin felsefi bir bilgi teorisidir. Dolayısıyla kuramın kökleri, felsefeye dayanır. Bilişsel psikoloji ve eğitim kadar, antropoloji ve sosyolojiye de yakındır (Hanley, 2004).

Yapılandırmacılık, bir öğretme modeli değil, öğrenmeye ilişkin bir modeldir (Epstein, 2002; Airasian&Walsh, 1997:444-445; Cannon, 1997:68). Öğretime ilişkin yaklaşımı daha çok öğrenme odaklıdır. Yani, öğrenmenin nasıl gerçekleştiği önemlidir (Gürol, 2002:164). Öğrenme sürecinde öğrenenler, bilgiyi kendileri yapılandırır (Epstein, 2002). Piaget'e göre "bilgi, aktif bir şekilde öğrenen tarafından yapılandırılır, pasif bir şekilde çevreden alınmaz." (Dougiamas, 1998). Bu görüşe göre, birey yeni bilgiyi mevcut bilişsel yapısı ile anlamlandırmaya, ilişkilendirmeye çalışır. Kısacası, her şey bireyin zihninde olup bitmektedir (Kabapınar, 2006:140). Buna göre öğrenen duyu organları aracılığıyla dış dünyadan algıladığı belirli bir nesne, olay, olgu ya da kavrama ilişkin zihninde kendi gerçeğini (bilgilerini) yapılandırması ya da en azından önceki deneyimlerine dayalı olarak gerçeği yorumlaması sürecidir (Jonassen, 1994, Akt. Deryakulu, 2001). Bu yaklaşım ile her bir öğrenen bireysel olarak anlamı kendisi oluşturur (Epstein, 2002). Dolayısıyla öğrenenler, öğretim sırasında kendilerine sağlanan belirli bir öğrenme deneyimini hep birlikte yaşasalar bile, sahip oldukları önceki bilgilerin ve geçmişte yaşamış oldukları deneyimlerin farklılığı nedeniyle bu yeni deneyime birebir aynı anlamı vermeyecekler ya da bu deneyimi aynı biçimde yorumlamayacaklardır. Tersine, her öğrenci o deneyime ilişkin olarak zihninde bireysel ve kendine özgü anlamı ya da yorumu oluşturacaktır. Bu nedenle, yapılandırmacı görüşe dayalı öğretimsel uygulamaların da öğrencilerin önceden edinmiş oldukları bilgiler ve geçmiş deneyimleri öğrenmeyi kolaylaştıran ve güçlendiren zengin bir kaynak olarak görülmektedir (Deryakulu & Şimşek, 1996, Akt. Deryakulu, 2001).

Yapılandırmacı anlayışa göre öğrenenler, okulda anlatılan fen derslerini, önceki deneyimleri sonucu geliştirdikleri düşünceler doğrultusunda yorumlamaktadırlar (Driver, 1985; Driver ve diğer., 1995; Osborne ve Freyberg, 1985; Wittrock, 1974, Akt. Kabapınar, 2003:119). Buna göre öğrenme, bilginin kaynağından öğrencinin beynine dışarıdan bir transfer şeklinde gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla bu anlayış temelinde gerçekleşecek olan fen öğretiminde, bilgi hazır bir biçimde öğrenciye sunulmaz.

Yapılandırmacı fen öğretmeni öğrenenlerin bilimsel süreç becerilerini kullanarak bilgiyi oluşturması için gerekli ortamı hazırlar. Öğretmen, öğrencilerden fen kavramlarını yorumlamalarını, çeşitli olayları açıklamak üzere kullanmalarını, deney yapmalarını ve sonuçları yorumlamalarını ister. Yapılandırmacı fen öğretiminde deneyler çoğunlukla bir problem durumu içerecek şekilde tasarlanır. Böylece, öğrenen söz konusu problemin çözümüne ilişkin akıl yürütebilir, tahminde bulunabilir (Kabapınar, 2006). Bu nedenle yapılandırmacı öğretmenlerin öğretme-öğrenme sürecinde Fen ve Teknoloji laboratuvarlarını etkin bir şekilde kullanmaları oldukça önemlidir. Bunun yanında yapılandırmacı öğretmenlerin öğrenme sürecinde etkileşimli teknolojileri sık sık kullanmaları gerekir. Bu etkileşimli teknolojiler, bilgi aktaran değil, bilgiyi öğrenerek destekleme ve kolaylaştırma işlevini üstlenmektedir. Bu etkileşimli teknolojilerin temel özelliği de boş teknoloji olmasıdır. Yani, içinde bilgi olmayan veya az olan, bilgilerin öğrenciler tarafından kullanılarak, kendi bilgilerini ve anlamlarını oluşturacakları araç ya da aracı bilgiler olmalıdır. Bilgi ve veri bankaları buna örnek gösterilebilir (Gürol, 2002). Ayrıca, öğrenme sürecinde öğretmenlerin işbirlikli öğrenme, problem temelli öğrenme ve proje temelli öğrenme modellerine yer vermeleri oldukça önemlidir.

Öğrenme odaklılık, bilginin içeriğe-alana bağımlı olması, gerçek ortamla bağlantı kurulması ve bunun basite indirgenmemesi, bilginin önceden belirlenmemesi-esnek yapının oluşturulması, ortaklaşa işbirlikli etkinliklerin uygulanması, öğrenci denetiminin olması, her öğrencinin kendi gerçeğini keşfetmesi, süreç değerlendirmesinin ağırlık kazanması ve tasarımın alana bağımlı olması yapılandırmacı yaklaşımın temel özellikleri olarak sıralanabilir (Gürol, 2002: 164). Bu nedenle yeni FTDÖP'ün bu belirlenen temel özellikleri taşıması gerekir.

Yeni programlara ilişkin olarak yapılan uygulamalı araştırmalar (Bulut, 2006; Korkmaz, 2006; Yıldırım, 2006; Akbaş, 2006; Gömleksiz, 2005; Bukova-Güzel ve Aklan, 2005; Gözütok, Akgün ve Karacaoğlu, 2005; Erdoğan, 2005; Ercan ve Altun, 2005; Özdemir, 2005; Şahin, Turan ve Apak, 2005) dikkat çekmektedir. Bir öğretim programında öngörülen öğretimsel uygulamaların başarılı bir şekilde gerçekleşmesinde öğretmenin önemli bir role sahiptir. Öğretmenin programı uygulamadaki kararlılığı ve inancı, bilgi düzeyi ve çabası öngörülen etkinliklerin gerçekleşmesinde önemlidir. Bu nedenle, 2004–2005 öğretim yılında deneme uygulaması yapılan yeni FTDÖP'ün uygulamadaki etkililiğinin, programı uygulayan sınıf öğretmenlerinin görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesinin daha manidar olacağı düşünülmüştür.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırma, tarama modeli niteliğindedir. Tarama modeli, var olan durumu aynen olduğu gibi yansıtmayı esas alır (Karasar, 1994; Balcı, 2004). Araştırmanın genel amacı, 2004–2005 öğretim yılında pilot olarak uygulanan ilköğretim birinci kademe yeni FTDÖP'e ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemektir. Yukarıda ifade edilen genel amaç doğrultusunda belirlenen alt amaçlar şunlardır: (i) Pilot uygulamanın yapıldığı ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin, *sınıf değişkeni açısından*, FTDÖP'te öngörülen kazanımlar, kapsam, eğitim durumu ve değerlendirme ile programın geneline ilişkin görüşleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark var mıdır? (ii) Öğretmenlerin, *cinsiyet değişkeni açısından*, FTDÖP'te öngörülen kazanımlar, kapsam, eğitim durumu ve değerlendirme ile programın geneline ilişkin görüşleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark var mıdır? (iii) Öğretmenlerin, *kıdem değişkeni açısından*, FTDÖP'te öngörülen kazanımlar, kapsam, eğitim durumu ve değerlendirme ile programın geneline ilişkin görüşleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark var mıdır? (iv) Öğretmenlerin, *eğitim düzeyi değişkeni açısından*, FTDÖP'te öngörülen kazanımlar, kapsam, eğitim durumu ve değerlendirme ile programın geneline ilişkin görüşleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark var mıdır?

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2004–2005 eğitim-öğretim yılında FTDÖP'ün uygulandığı İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Van, Hatay, Samsun, Bolu ve Diyarbakır'da 120 pilot ilköğretim okulunda görev yapan 4–5. sınıf öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise bu illerdeki pilot okullarda yeni FTDÖP'ü uygulayan ve ulaşılabilen toplam 383 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Örneklem alınan öğretmenlerin illere göre dağılımı şöyledir İstanbul 68, Ankara 72, İzmir 42, Kocaeli 45, Van 42, Hatay 34, Samsun 37 ve Bolu 43. Diyarbakır ilinde görev yapan öğretmenler ölçek geliştirme aşamasında araştırmaya katıldıkları için, daha sonraki asıl uygulamada araştırma kapsamı dışında tutulmuşlardır.

Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Yeni FTDÖP'ün uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi amacıyla hazırlanan veri toplama aracının geliştirilmesi birkaç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada konu ile ilgili olduğu düşünülen dokümanlar incelenmiştir. Daha sonra Diyarbakır ilinde yeni programı uygulayan sınıf öğretmenlerinin yeni programa ilişkin görüş ve düşünceleri alınmıştır. Bu görüş ve düşünceler doğrultusunda yeni programı değerlendirmeye dönük

bir madde havuzu oluşturulmuştur. Madde havuzu oluşturulurken program değerlendirme modeli olarak, “Programın Öğelerine Dönük Değerlendirme Modeli” (Erden, 1998) esas alınmıştır. Hazırlanan 32 maddelik ölçek içerik geçerliği açısından, Fırat ve Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim ve Eğitim Bilimleri Bölümleri, Teknik Eğitim Fakültesi Eğitim Bölümündeki öğretim üyeleri ile Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığında görev yapan uzmanların görüş ve değerlendirmesine sunulmuştur. Uzmanlar tarafından incelenen ve gözden geçirilen 32 maddelik ölçek 5’li Likert tipi derecelendirme ölçeği niteliğindedir. Taslak ölçek, uzmanlardan gelen görüş ve eleştiriler doğrultusunda üzerlerinde düzeltmeler yapılarak ön deneme için uygun hale getirilmiştir.

Hazırlanan ölçeğin güvenilirlik ve geçerlik analizleri için Diyarbakır ilindeki yeni programın uygulandığı beş pilot ilköğretim okulunda görev yapan 49 sınıf öğretmenine uygulanmıştır. FTDÖP ölçeğine ilişkin ilk analiz sonuçlarına göre ölçeğin KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) katsayısı 0,78 ve Bartlett test değeri 2419,458 olarak bulunmuştur. Buna göre, Bartlett testi sonucu 0,05 düzeyinde ($p=0,000$) anlamlı çıkmıştır. KMO katsayısının 0,60’dan yüksek ve Bartlett testinin de anlamlı çıkması, verilerin faktör analizi için uygun olduğunu gösterir (Büyüköztürk 2003:120). Bu sonuca göre, verilerin faktör analizi için uygun olduğunu söylenebilir. Ölçeğe ilişkin yapılan faktör analizi sonucunda dört faktör belirlenmiştir. Buna göre, 13 madde 1. faktörde, 8 madde 2. faktörde, 7 madde 3. faktörde, 4 madde 4. faktörde toplanmıştır. Belirlenen bu faktörlere anlamlı isimler verilmeye çalışılmıştır. Buna göre, 1. faktör “Kazanımlar”, 2. faktör “Kapsam”, 3. faktör “Eğitim Durumu” ve 4. faktör “Değerlendirme” olarak adlandırılmıştır. Ölçeğin bütün olarak güvenilirlik analizi Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı, Spearman-Brown korelasyon katsayısı ve Guttman split-half güvenilirlik formülü kullanılarak hesaplanmış ve Cronbach Alpha güvenilirlik kat sayısı 0.98, Spearman-Brown korelasyon katsayısı 0.93 ve Guttman split-half değeri ise 0.96 olarak bulunmuştur. Elde edilen bu sonuca göre, ölçeğin güvenilir bir ölçek olduğu ifade edilebilir. Ölçeğin bütün olarak güvenilirlik analizinin yanı sıra, ölçekte bulunan dört alt boyutun her birinin de güvenilirliği ayrı ayrı hesaplanmıştır. Ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik kat sayıları şöyle belirlenmiştir: *Kazanımlar* 0.97, *Kapsam* 0.97, *Eğitim Durumu* 0.95 ve *Değerlendirme* 0.90. Güvenirlik katsayısı 0.60 ve üstünde olan ölçekler oldukça güvenilir, 0.80 ve üstünde olan ölçekler ise yüksek düzeyde güvenilir ölçekler olarak kabul edilmektedir (Özdamar, 1999). Buna göre, ölçeğin tümünün yanı sıra, her bir alt boyutunun da güvenilir olduğunu göstermektedir.

Verilerin Toplanması

Araştırma için geliştirilen veri toplama aracı yeni FTDÖP'ün uygulandığı İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Van, Hatay, Samsun ve Bolu ilindeki 67 pilot ilköğretim okulunda görev yapan 505 sınıf öğretmenine posta aracılığı ile gönderilmiştir. Pilot uygulamanın yapıldığı okul müdürleri ile önceden irtibat kurularak kendilerine araştırmanın amacı hakkında gerekli bilgi verilmiş ve bu noktada kendilerinden araştırmaya katkıda bulunmaları istenmiştir. Bunun üzerine, anketler ile birlikte araştırma izin yazısı ve anketlerin nasıl uygulanacağına ilişkin yönerge okullara posta aracılığıyla gönderilmiş ve aynı yöntem ile toplanmıştır. Ancak, Ankara, Hatay ve Kocaeli ilinde toplam 3 pilot okuldan hiç anket gelmemiştir. Buna göre, İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Van, Hatay, Samsun ve Bolu ilindeki 64 pilot ilköğretim okulundan toplam 383 anket formu geçerli kabul edilerek değerlendirilmeye alınmıştır.

Verilerin Analizi

Öğretmenlerin kişisel bilgilerine ait verilerin analizinde frekans değeri kullanılmıştır. Cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenleri bakımından öğretmen görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek için t testi, kıdem ve eğitim düzeyi değişkenleri bakımından anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek için ise, tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır.

Veri toplama aracında yer alan her bir maddenin gerçekleşme düzeyini belirlemek için “Tamamen (5)”, “Çok (4)”, “Orta (3)”, “Az (2)” ve “Hiç (1)” dereceleri kullanılmıştır. Aritmetik ortalamaların yorumlanmasında; 1.00-1.80 arasındaki ortalama değerlerin “Hiç”, 1.81-2.60 arasında bulunanların “Az”, 2.61-3.40 arasındakilerin “Orta”, 3.41-4.20 arasındakilerin “Çok” ve 4.21-5.00 arasında yer alanların ise “Tamamen” derecesinde değer taşıdığı kabul edilmiştir. Düzeylerin yer aldığı bu aralıklar, seçeneklere verilen en düşük değer olan 1 ile en yüksek değer olan 5 arasındaki seri genişliğinin seçenek sayısına bölünmesi ile elde edilmiştir.

BULGULAR

Bu kısımda araştırma çerçevesinde hazırlanan, geçerlik ve güvenilirlik hesaplamaları yapılarak geçerli ve güvenilir olduğu belirlenen veri toplama aracı ile elde edilen bulgular ve bunlara ilişkin yorumlar bulunmaktadır. Bulgular ölçeğin alt amaçları doğrultusunda analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 1’de öğretmenlerin FTDÖP’te öngörülen kazanımlar, kapsam, eğitim durumu ve değerlendirme ile programın geneline ilişkin görüşlerinin sınıf değişkenine ait

t testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 1. Sınıf Değişkenine Göre Öğretmen Görüşlerine Ait t Testi Sonuçları

Alt ölçek	Sınıf	n	$\bar{X}$	ss	Levene Testi		t	p
					F	p		
Kazanımlar	4. Sınıf	185	3,87	0,633	1,248	0,265	-1,404	0,161
	5. Sınıf	198	3,96	0,582				
Kapsam	4. Sınıf	185	3,88	0,646	0,075	0,785	-1,189	0,235
	5. Sınıf	198	3,95	0,632				
Eğitim Durumu	4. Sınıf	185	3,92	0,602	0,478	0,490	-1,817	0,070
	5. Sınıf	198	4,02	0,552				
Değerlendirme	4. Sınıf	185	3,48	0,667	0,017	0,895	3,389*	0,001
	5. Sınıf	198	3,71	0,666				
Programın Genel	4. Sınıf	185	3,83	0,592	0,638	0,425	-1,832	0,068
	5. Sınıf	198	3,94	0,553				

*p<0,05

Öğretmenlerin programda öngörülen kazanımlara [$t_{(381)}=-1,404$, $p>0,05$], kapsama [$t_{(381)}=-1,189$, $p>0,05$], eğitim durumuna [$t_{(381)}=-1,817$, $p>0,05$] ve programın geneline [$t_{(381)}=-1,832$, $p>0,05$] ilişkin görüşleri arasında *sınıf* değişkeni bakımından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Aritmetik ortalama puanları incelendiğinde, hem 4. sınıf hem de 5. sınıf öğretmenlerinin programda öngörülen kazanımlar, kapsam, eğitim durumu ve programın genelinin uygulamada **çok** düzeyinde etkili olduğu görülmektedir. Elde edilen bu bulgu yeni ilköğretim programının öğrenci merkezli bir anlayışa dayalı oluşu görüşünün öğretmenler tarafından da benimsendiğini ortaya koymaktadır. Öğrenci merkezli uygulamalar, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarının daha çok dikkate alınması ve bunun sınıf ortamında yaşama geçirilmesiyle sağlanır. Buna ilişkin öğretmen görüşleri bu anlayışın benimsendiğini göstermektedir. Ancak, programda öngörülen değerlendirmeye ilişkin 4. ve 5. sınıf öğretmen görüşleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmuştur [$t_{(381)}=3,389$, $p<0,05$]. Buna göre öğretmenlerin yeni FTDÖP'ün değerlendirme boyutuna ilişkin görüşleri değişmektedir. Grupların buna ilişkin aritmetik ortalamalarına bakıldığında farklılaşmanın 5. sınıf öğretmenleri lehine olduğu görülmektedir. Bu durum, öğretmenlerin yeni FTDÖP'ün değerlendirme boyutunda çeşitli sorunlar yaşadığını göstermektedir. Yeni program ile öngörülen değerlendirmenin amaca uygun biçimde yapılması, uygun değerlendirme tekniklerinin kullanılmasına ve buna elverişli sınıf mevcuduna bağlıdır. Kalabalık sınıfların amaca uygun değerlendirme yapmayı engellediği bilinmektedir. Sınıf değişkeni açısından değerlendirme boyutuna ilişkin elde edilen bu bulgu, öğretmenlerin uygun ve etkili değerlendirme tekniklerini

uygulamalarında öğrenci mevcurları açısından bir sorun yaşadıklarını göstermektedir.

Tablo 2. Cinsiyet Değişkenine Göre Kazanımlar, Kapsam ve Eğitim Durumuna ve Programın Geneline İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait t Testi Sonuçları

Alt ölçek	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	ss	Levene Testi		t	p
					F	p		
Kazanımlar	Erkek	170	3,94	0,608	0,167	0,683	0,544	0,586
	Kadın	213	3,90	0,609				
Kapsam	Erkek	170	3,93	0,651	0,877	0,350	0,470	0,638
	Kadın	213	3,90	0,630				
Eğitim Durumu	Erkek	170	3,97	0,583	1,022	0,313	0,058	0,954
	Kadın	213	3,97	0,577				
Değerlendirme	Erkek	170	3,64	0,683	1,180	0,278	0,947	0,344
	Kadın	213	3,57	0,669				
Programın Geneli	Erkek	170	3,91	0,574	0,719	0,397	0,518	0,605
	Kadın	213	3,88	0,574				

FTDÖP'te öngörülen kazanımlar [$t_{(381)}=0,544$, $p>0,05$], kapsam [$t_{(381)}=0,470$, $p>0,05$], eğitim durumu [$t_{(381)}=0,058$, $p>0,05$] ve değerlendirme [$t_{(381)}=0,947$, $p>0,05$] ile programın geneline [$t_{(381)}=0,518$, $p>0,05$] ilişkin öğretmen görüşleri arasında *cinsiyet* değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Hem erkek hem de kadın öğretmenler, programda öngörülen kazanımlar, kapsam, eğitim durumu ve değerlendirme ile programın genelini uygulamada *çok* düzeyinde etkili bulmaktadırlar.

Tablo 3'teki bulgular incelendiğinde öğretmenlerin programda öngörülen kazanımlara [$F_{(4-378)}=0,252$, $p>0,05$], kapsama [$F_{(4-378)}=0,290$, $p>0,05$], eğitim durumuna [$F_{(4-378)}=0,642$, $p>0,05$], değerlendirmeye [$F_{(4-378)}=0,555$, $p>0,05$] ve programın geneline [$F_{(4-378)}=0,266$, $p>0,05$] ilişkin görüşleri arasında "*kıdem*" değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir. Elde edilen bulgular öğretmenlerin yeni Fen ve Teknoloji dersi programına ait görüşlerinin değişmediğini göstermektedir. Buna göre, öğretmen görüşlerine ait aritmetik ortalamalara bakıldığında öğretmenlerin 5 kıdem grubunda da programda öngörülen kazanımlar, kapsam, eğitim durumu, değerlendirme ve programın genelini uygulamada *çok* düzeyinde etkili olduğunu bildirdikleri görülmektedir.

Tablo 3. Kıdem Değişkenine Göre Öğretmen Görüşlerine Ait Varyans Analizi Sonuçları

Alt ölçek	Kıdem	n	$\bar{X}$	ss	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kar. Ort.	F	p
Kazanımlar	1-5 yıl	42	3,85	0,549	Gruplar Arası	0,375	4	9,369	0,252	0,909
	6-10 yıl	89	3,96	0,597						
	11-15	45	3,91	0,542	Gruplar İçi	140,791	378	0,372		
	16-20	39	3,89	0,669						
	21 ve	168	3,92	0,634	Toplam	141,165	382			
	Levene:0,449			p:0,773						
Kapsam	1-5 yıl	42	3,88	0,613	Gruplar Arası	0,477	4	0,119	0,290	0,885
	6-10 yıl	89	3,97	0,622						
	11-15	45	3,86	0,566	Gruplar İçi	155,546	378	0,411		
	16-20	39	3,90	0,673						
	21 ve	168	3,91	0,669	Toplam	156,023	382			
	Levene:0,353			p:0,842						
Eğitim Durumu	1-5 yıl	42	3,88	0,519	Gruplar Arası	0,863	4	0,216	0,642	0,633
	6-10 yıl	89	4,00	0,547						
	11-15	45	3,93	0,503	Gruplar İçi	127,021	378	0,336		
	16-20	39	3,90	0,603						
	21 ve	168	4,01	0,623	Toplam	127,884	382			
	Levene:0,309			p:0,872						
Değerlendirme	1-5 yıl	42	3,58	0,619	Gruplar Arası	1,017	4	0,254	0,555	0,695
	6-10 yıl	89	3,55	0,697						
	11-15	45	3,58	0,668	Gruplar İçi	173,159	378	0,458		
	16-20	39	3,53	0,659						
	21 ve	168	3,66	0,686	Toplam	174,176	382			
	Levene:0,194			p:0,942						
Programın Genel	1-5 yıl	42	3,83	0,514	Gruplar Arası	0,352	4	8,805	0,266	0,900
	6-10 yıl	89	3,92	0,561						
	11-15	45	3,86	0,496	Gruplar İçi	125,310	378	0,332		
	16-20	39	3,85	0,617						
	21 ve	168	3,90	0,607	Toplam	125,662	382			
	Levene:0,455			p:0,768						

Aşağıdaki tabloda öğretmenlerin eğitim düzeyi değişkenine göre yeni Fen ve Teknoloji dersi öğretim programına ilişkin görüşlerine ait varyans analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4. Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Varyans Analizi Sonuçları

Alt ölç.	Eğitim Düzeyi	n	$\bar{X}$	ss	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kar. Ort.	F	p
Kazanımlar	Ön Lisans	156	3,93	0,679	Gruplar Arası	0,201	2	0,101	0,271	0,763
	Lisans	210	3,90	0,556	Gruplar İçi	140,964	380	0,371		
	Yüksek Lisans	17	4,00	0,549	Toplam	141,165	382			
	Levene:1,801		p= 0,166							
Kapsam	Ön Lisans	156	3,95	0,697	Gruplar Arası	0,312	2	0,156	0,380	0,684
	Lisans	210	3,89	0,591	Gruplar İçi	155,712	380	0,410		
	Yüksek Lisans	17	3,90	0,684	Toplam	156,023	382			
	Levene:0,563		p= 0,570							
Eğitim Durumu	Ön Lisans	156	4,00	0,647	Gruplar Arası	0,397	2	0,198	0,591	0,554
	Lisans	210	3,94	0,525	Gruplar İçi	127,487	380	0,335		
	Yüksek Lisans	17	4,06	0,563	Toplam	127,884	382			
	Levene:0,939		p= 0,392							
Değerlendirme	Ön Lisans	156	3,62	0,702	Gruplar Arası	6,113	2	3,057	0,067	0,935
	Lisans	210	3,59	0,671	Gruplar İçi	174,115	380	0,458		
	Yüksek Lisans	17	3,62	0,469	Toplam	174,176	382			
	Levene:1,568		p=0,210							
Programın Genel	Ön Lisans	156	3,91	0,643	Gruplar Arası	0,202	2	0,101	0,306	0,737
	Lisans	210	3,87	0,523	Gruplar İçi	125,460	380	0,330		
	Yüksek Lisans	17	3,94	0,520	Toplam	125,662	382			
	Levene:1,579		p:0,208							

Tablo 4'teki bulgular öğretmenlerin *eğitim düzeyi* değişkenine göre programda öngörülen kazanımlar [$F_{(2-380)}=0,272$, $p>0.05$], kapsam [$F_{(2-380)}=0,137$, $p>0.05$], eğitim durumu [$F_{(2-380)}=1,219$, $p>0.05$], değerlendirme [$F_{(2-380)}=0,960$, $p>0.05$] ve programın geneline [$F_{(4-378)}=0,119$, $p>0.05$] ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığını ortaya koymaktadır. Öğretmen görüşlerine ait aritmetik ortalamalara bakıldığında, üç farklı kıdem grubunda da öğretmenlerin programda öngörülen kazanımlar, kapsam, eğitim durumu, değerlendirme ve programın genelini uygulamada

çok düzeyinde etkili buldukları belirtilebilir. Elde edilen bu bulgular, öğretmenlerin eğitim düzeyleri açısından yeni FTDÖP'e ilişkin görüşlerinin farklılaşmadığını ve bu açıdan öğretmenlerin yeni programı benimsediklerini göstermektedir. Ancak bu alanda çeşitli sorunların da yaşandığı bilinmektedir. Yeni programın eski programa göre çok dolu ve yoğun olması, öğretmenlerin yeni programı dönem boyunca tamamlamalarında çeşitli zorluklar yaşamasına neden olabilir (Şahin, Turan ve Apak, 2005). Bu durum, gerek yeni program ile öngörülen eğitim ortamının düzenlenmesinde gerekse buna bağlı olarak öğrencilerin kazanımları elde etmesinde çeşitli sıkıntılara yol açabilir. Çoklu zeka anlayışına dayandırıldığı ifade edilen yeni programın etkili biçimde uygulanması, öğrencilerin bilimsel bilgiye ulaşmalarına, hatta bilgiyi kendilerinin yapılandırmasına imkan sağlamasına bağlıdır. Program bunu gerçekleştirebildiği ölçüde başarılı sayılacaktır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Yeni FTDÖP öğrenme sürecinde öğrencilerin aktif katılımını gerektiren *yapılandırıcı* söylemlere ilkeleri arasında yer vermiştir. Programın öğrenci merkezli olduğuna yani yaparak-yaşayarak-düşünerek öğrenmenin gerekliliğine sıkça vurgu yapılmıştır. 2000 yılında kabul edilen bir önceki Fen Bilgisi programında *yapıcı-yaratıcı* yöntemin benimsendiği ve bu nedenle programın öğrenci merkezli olarak hazırlandığı belirtilmiştir. Yapılandırıcı öğrenme kuramını esas almaya çalışan önceki program, bu kuramın bazı söylemlerine programın ilkeleri arasında yer vermiştir. Örneğin, öğrencilerin bilgiyi kendilerinin yapılandığı, aktif biçimde uğraşarak daha iyi öğrendikleri ve öğrencilerin öğrenme sürecinde dil dahil her türlü iletişim becerilerini kullanmaları gerektiği programda ele alınan temel öğrenme ilkeleri olarak belirlenmiştir. Eski ve yeni programların temel aldıkları yaklaşımlar incelendiğinde her ikisinde de oldukça olumlu beklentiler ve iddialar olduğu gözlenmektedir. Her iki programda da bilginin öğrencinin kendisi tarafından aktif bir şekilde yapılandırılması gerektiğini ileri süren yapılandırıcı öğrenme teorisinin benimsendiği görülmektedir. Fakat *yapılandırıcı öğrenme* yeni programda daha açık ve ön plana çıkarılarak vurgulanmıştır (ERG, 2005).

Önceki programlarda amaç, hedef ve hedef davranışlardan bahsedilirken, yeni programda bu terminoloji terk edilerek yerine *kazanım* ifadesi kullanılmıştır. Bu kullanımın amaç olarak yüzeysel olmadığı, aksine programın benimsediği felsefi yaklaşıma uygun bir çıkış olduğu söylenebilir. Programlarda kazanım sözcüğü kullanılarak daha çok öğrenciyi merkeze alan bir tutum takınılmıştır (ERG, 2005). Nitekim çağdaş öğrenme-öğretme yaklaşımının temelinde öğrenci bulunmaktadır. Bunu

gerçekleştirebilmek için öğrencilerin okumayı bilmesi, problemleri çözmek amacıyla yapması gerekenleri öğrenmesi, bir grup içinde çaba harcayarak, ortak bir üretim yapmayı öğrenmesi, gerçek yaşamın ne olduğunu ve yaşam içinde kendi rolünü anlaması ve karar vermeyi öğrenmesi gerekir. Öğrencinin bu davranışları öğrenebilmesi için öğrenme-öğretme sürecine etkin bir biçimde katılması gerekir. Öğrencinin bu süreçte etkin olması demek, öğrenilmesi istenen hedeflerin farkına varması, öğrenmeyi gerçekleştirmek için çaba harcamasıdır. Öncelikle öğrencinin, kendi eğitsel gereksinimlerinin ve becerilerinin farkına varması sağlanmalıdır. Öğretmenin öğreticilik konumundan çıkarak öğrenmenin gerçekleşmesi sırasında yönlendirme, destekleme ve paylaşma gibi yaklaşımlarla öğrenciye yardım etmesi, öğrencinin öğrenme etkinliğini kendi isteği ile gerçekleştirmesini sağlaması gerekmektedir. Çünkü etkin öğrenme, yapılan etkinliklerle öğrenci katılımını ve yaptığı işler hakkında düşünmesini sağlayan bir süreçtir (Oktar, 2005:43).

Yeni programda öngörülen kazanım sayısı artmıştır. Eski programda belirlenen öğrenci kazanımları incelendiğinde davranışçı anlayışta olduğu gibi çoğunlukla bilişsel hedeflerin doğrudan gözlenebilen, somut, yalın ve mekanik davranışları oldukları görülebilir. Oysa yeni programda öngörülen kazanımların ise, duyuşsal ve motor beceriler, tutum ve değerleri de kapsar şekilde daha genel olduğu görülmektedir (Şahin, Turan ve Apak, 2005:142).

Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımındaki amaçların işlevi nesnelci yaklaşımlardan farklıdır. Yapılandırmacı programlarda amaçlar, her zaman öğretmen tarafından ve dışsal olarak belirlenmez, çoğulcu, esnek ve katılımcı bir yaklaşım ile belirlenmesi gerekir. Öğrencilerin kendileri için koyacakları kişisel amaçlar onlar için daha anlamlı ve güdüleyici olacaktır (Şimşek 2004, Akt. Acat ve Ekinci, 2005: 3). Çünkü yapılandırmacılıkta öğrenen; neyi, ne zaman öğreneceğine ve öğrenmenin nasıl oluşacağına karar vermede hakem olarak görülmekte; kendi öğrenme ihtiyacına karar veren ve bu ihtiyaçların en iyi nasıl karşılanacağına etkin olarak katılan kişi olarak algılanmaktadır (Yurdakul, 2005:287).

Erdoğan (2005) bir araştırmasında, öğretmenlerin bir önceki yıla göre öğrenci kazanımlarının arttığını bildirdikleri ve bir önceki yıl daha çok bilgi düzeyinde olan kazanımların; bu yıl kalıcı ve sınıf seviyesine uygun olarak yeniden düzenlendiğini ifade ettiklerini belirtmektedir. Oysa Kaptan (2005), üniteler için öngörülen ders saatlerine düşen kazanımların, istenilen düzeyde kazandırılmasının mümkün olmadığını ileri sürmüştür. Ancak Şahin, Turan ve Apak (2005: 143) yapmış oldukları bir çalışmada, Fen ve Teknoloji dersi amaçlarının genel olarak başarılabileceğine ilişkin öğretmenlerin

% 32.1'inin kesinlikle katıldığı, % 60.3'ünün katıldığı, % 6.4'ünün kararsız olduğu, % 1.3'ünün katılmadığı ve kesinlikle katılmayan öğretmenin bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Yapılan değerlendirmede kuramsal anlamda yeni fen ve teknoloji programının amaç ve kazanımları, yapılandırmacı eğitim anlayışındaki amaç ve kazanımlarla uyumlu olmakla birlikte, öğretmenler tarafından uygulamada da yüksek düzeyde başarılabilirdiği ifade edilmiştir. Bunun yanında Gömleksiz (2005) ve Gözütok, Akgün ve Karacaoğlu'nun (2005) yapmış oldukları araştırma sonucunda, öğretmenlerin yeni programları uygulama noktasında kendilerini yeterli gördükleri ve öngörülen etkinlikleri başarılı bir şekilde uyguladıklarını bildirdikleri görülmüştür. Buna göre, araştırmacıların ulaştıkları bulgular yapılan araştırmayı destekler niteliktedir. Mevcut araştırmada da öğretmenler FTDÖP'te öngörülen kazanımların uygulamada *çok* düzeyinde etkili olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca araştırmada öğretmenlerin programda öngörülen kazanımlara ilişkin düşüncelerinin "sınıf", "cinsiyet", "kıdem" ve "eğitim düzeyi" değişkeni bakımından anlamlı bir şekilde değişmediği bulunmuştur.

Yeni FTDÖP'te, kapsamın düzenlenmesinde genellikle tematik yaklaşım göz önüne alınmıştır ve bu çerçevede öğrenme alanları belirlenmiştir Buna uygun olarak programda dört konu içerikli öğrenme alanı belirlenmiş ve içerik "sarmal yaklaşım" esas alınarak düzenlenmiştir. Bu nedenle dört öğrenme alanındaki temel kavramlar her sınıfta ele alınmıştır. Sınıf düzeyi arttıkça bilgi, anlayış ve becerilerin derinliği artmış ve kapsamı genişlemiştir. Bununla birlikte, eski programda ise ünite yaklaşımı benimsenmiş, içerik birbirinden bağımsız ünitelere bölünmüş ve sarmallık ilkesi benimsenmemiştir (ERG, 2005).

Şahin, Turan ve Apak'ın (2005), Vural'dan (2003:151-153) aktardığına göre, eski programda Fen Bilgisi dersi için belirlenen amaçların gerçekleşeceği kapsam "ünite" yapısı içerisinde ifade edilmiştir. Bu üniteler için kazanımlar belirlenmiş ve bu kazanımlar için öğrenme ve öğretme etkinlikleri önerilmiştir. 2000 Programı kuramsal olarak incelendiğinde ise, "yapılandırmacı" anlayışın hakim kılınmaya çalışıldığı görülebilir. Ancak Talim Terbiye Kurulunun yeni programı tanıtım amaçlı hazırladığı dokümanlarda yapılan karşılaştırmada 2000 programının ayrıntıları ve uygulamasının kuramsal çerçevesiyle uyumlu olmadığı ifade edilmektedir.

Yeni FTDÖP'te esas alınan tematik yaklaşım, farklı derslere ilişkin konuların birbiriyle anlamlı bir şekilde ilişkilendirilmesi esasına dayanır. Dolayısıyla, farklı alanlara ilişkin eğitim konu ve faaliyetlerinin birbirleriyle anlamlı bir biçimde ilişkilendirilmesiyle ve çocukların etkin olarak deneyimlerin içinde yer almasıyla daha iyi bir öğrenme gerçekleşmektedir (İşler, 2004). Bu öğrenme modelleri çerçevesinde hazırlanan

etkinlikler paylaşımcı ve işbirlikçi çalışma ortamlarında yürütülmelidir. Hazırlanan etkinlikler çeşitlilikleri ve farklılıkları ile öğrenme ortamını zenginleştirmelidir (Akar ve Yıldırım, 2004). Ayrıca programda öngörülen kapsamın olabildiğince yaşam ile ilişkili, öğrencinin yaşamında kullanabileceği şekilde ve özgün olması beklenmektedir (Bukova-Güzel ve Alkan, 2005:389).

Eski programdaki ünitelerle yeni programdaki üniteler karşılaştırıldığında, yeni programın ünitelerinin eski programdaki üniteleri karşıladığı ve ayrıca farklı ünitelere de sahip olduğu görülebilir. Üstelik yeni programda kazanımların gerçekleşeceği içerik, etkinlik ve öğrenme-öğretme süreci öğrencinin etkileşim içerisine girmesi ve katılmasını gerektirdiği de düşünülürse yeni programın her anlamda çok dolu ve yoğun bir program olduğu görülebilir. Yeni FTDÖP'te derse ayrılan süre haftada dört saate çıkarılmıştır. Fakat yine de yeni programı yetiştirebilmek, birçok öğretmen ve sınıf için mümkün olmayabilir (Şahin, Turan ve Apak, 2005).

Şahin, Turan ve Apak (2005), yapmış oldukları araştırmada Fen ve Teknoloji dersi kapsamının uygunluğuna ilişkin, öğretmenlerin % 25,6'sının kesinlikle katıldığı, % 65,4'ünün katıldığı, % 7,7'sinin kararsız olduğu, % 1,3'ünün katılmadığı ve kesinlikle katılmayan öğretmenin bulunmadığı saptanmıştır. Yapılan değerlendirmede kuramsal anlamda yeni fen ve teknoloji programının kapsamının yapılandırmacı eğitim anlayışındaki amaç ve kazanımlarla uyumlu olmakla birlikte öğretmenler tarafından uygulamada da yüksek düzeyde olumlu değerlendirilmektedir. Erdoğan (2005) ise, araştırmasında öğretmenlerin eski fen bilgisi dersi programının teorik ağırlıklı, günlük yaşamdan uzak ve soyut bilgilerin olduğunu, oysa yeni programda öngörülen konuların kolay, anlaşılır, somut, gerçek yaşam ile ilişkili ve öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun olduğunu düşündüklerini belirlemiştir. Ancak Kaptan (2005), yeni FTDÖP'te öngörülen kapsamın oldukça yoğun olduğunu vurgulamasına rağmen, Ercan ve Altun'un (2005) araştırmasına katılan öğretmenlerin tamamı kapsamın ciddi oranda azaltıldığını bildirmişlerdir. Diğer taraftan Bukova-Güzel ve Alkan (2005), yapmış oldukları uygulamalı araştırmada program değişikliği doğrultusunda yapılan uygulamaların başarılı olduğu ileri sürmüşlerdir. Araştırmacıların ulaştıkları bu sonuçlar yapılan araştırmada elde edilen bulgular ile örtüşmektedir. Nitekim yapılan araştırmada da öğretmenlerin programda öngörülen kapsamın uygulamada *çok* düzeyinde etkili olduğunu düşündükleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca programda öngörülen kapsama ilişkin öğretmen görüşleri arasında "sınıf", "cinsiyet", "kıdem" ve "eğitim düzeyi" değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Yeni FTDÖP'te öğrencilerin araştırma, sorgulama, problem çözme ve karar verme

süreçlerine katılmasını sağlayacak etkinliklerin kullanılması önerilmiştir. Ayrıca *yaparak-düşünerek* öğrenme etkinliklerinin önemli olduğu vurgulanmış ve işbirlikli öğrenme stratejilerinin gerektiği ölçüde kullanılması öngörülmüştür. Ayrıca bazı önerilen etkinlikler de çoklu zekâ kuramına dayandırılmıştır (ERG, 2005). Kaptan(2005:295) etkinliklerin fazla olmasının, yani derslerin etkinliğe dayalı olması ve anlamlı öğrenmelerin sağlanabilmesi konusunda temel kavramların öğretilmesine yönelik etkinliklere ağırlık verilmiş olmasının programın güçlü yanlarından olduğunu ileri sürmüştür.

Yapılandırmacı yaklaşımda öğretmen, öğrencilere rehberlik yaparak öğrenmeyi kolaylaştırır. Bu nedenle öğretmen, öğrenci özerkliği ve girişimciliğini kabullenmeli ve cesaretlendirmelidir. Öğrencilerin fikirlerine saygı duymalı, bağımsız düşünceleri için cesaretlendirmelidir. Öğrencilerin güdülenme, ilgi, beceri, düşünme becerileri ve öğrenme stilleri gibi bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurmalıdır. Öğrencilerin işlenen konu ile ilgili ön bilgi ve inançlarını açığa çıkarmalı ve öğrencilerin kendi düşüncelerinin farkında olmalarını sağlamalıdır. Öğrenciye derste neler öğreneceğini, öğrendiklerini nerelerde kullanabileceğinin bilgisini vermeli ve öğrencinin performansını değerlendirmelidir. Öğrencilerin ileri sürülen alternatif düşünceler üzerinde düşünmelerini, bu düşünceleri tartışmalarını ve değerlendirmelerini teşvik etmelidir. Tartışma ve etkinlikleri, öğrencilerin bilimsel olarak kabul edilen bilgi ve anlayışları kendilerinin yapılandırmasına imkân verecek şekilde yönlendirmelidir. Öğrencilerin yapılandırdıkları yeni kavramları farklı durumlarda uygulama fırsatları vermelidir (MEB, 2004; Aytaç, 2003; Kılıç, 2004).

Gömlüksiz (2005), Erdoğan (2005), Ercan ve Altun (2005) ve Şahin, Turan ve Apak (2005) tarafından yapılan araştırmalarda öğretmenlerin yeni programında öngörülen etkinlikleri başarılı bir şekilde uyguladıkları algısına sahip oldukları belirlenmiştir. Araştırmacıların ulaştıkları bu bulgu yapılan araştırma sonucunu desteklemektedir. Nitekim yapılan araştırmada öğretmenlerin programda öngörülen eğitim durumunun uygulamada *çok* düzeyinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanında araştırmada programda öngörülen eğitim durumuna ilişkin olarak öğretmen görüşleri arasında “sınıf”, “cinsiyet”, “kıdem” ve “eğitim düzeyi” değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır.

Yeni FTDÖP’te değerlendirme, öğretme ve öğrenmenin etkililiğini belirlemek amacı ile yapılan, eğitim ile ilgili verilerin toplanmasını ve yorumlanmasını içeren çok adımlı, sistematik bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Öğrenme, öğretme ve planlamayı doğrudan etkileyen ve eğitim sisteminin temel öğelerinden biri olan değerlendirme fen ve

teknoloji eğitiminde farklı şekillerde kullanılabilir. Bunlara; i) öğrencilerin fen konularındaki öğrenme durumlarını teşhis ederek programda belirtilen kazanımların edinim düzeylerini belirleme, ii) öğrenmeyi daha anlamlı ve derin hale getirebilmek amacı ile dönüt sağlama, iii) öğrencilerin gelecekte öğrenme ihtiyacını belirleme, iv) velilere, çocuklarının öğrenmesi ile ilgili bilgi sağlama, v) öğretme stratejilerinin ve program içeriğinin dengeliliği ve etkililiğini izleme örnek olarak verilebilir (MEB, 2004:27).

Yeni programda yapılandırıcı öğrenme teorisine dayanan alternatif değerlendirme yaklaşımları kullanılması hedeflenmiştir. Bu amaçla, performans değerlendirme, kavram haritaları, yapılandırılmış grid, kelime ilişkilendirme, proje, poster grup ve akran değerlendirmesi ve kendi kendini değerlendirme gibi alternatif tekniklerin yanı sıra geleneksel ölçme ve değerlendirme tekniklerinin uygulanması önerilmiştir. Bu bağlamda sadece öğrenme ürünü (çıktısı) değil, öğrenme sürecinin de değerlendirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte, programda önerilen değerlendirme anlayışının açıklanışı doyurucu değildir. Bu açıklamalar, öğretmenlerin özümsemesi ve uygulaması açısından yeterli olmayacaktır. Bu konuda nitelikli örnekleri de içeren daha kapsamlı, ikna edici ve bütün dersleri kapsayan çalışmalara gereksinim vardır. İlköğretim birinci kademedeki görev yapan öğretmenler sınıf öğretmeni oldukları ve bütün temel derslerin sorumluluğunu aldıkları göz önüne alındığında, her ders için birbirinden kopuk değerlendirme yönergeleri hazırlamak yerine değerlendirme sistemini bir bütün olarak ele almak daha doğru olacaktır. Dolayısıyla, öngörülen değerlendirme yaklaşımlarının başlı başına, geniş kapsamlı ve sistematik olarak ele alınmasında yarar vardır (ERG, 2005).

Erdoğan (2005), öğretmenlerin yeni program ile portfolyo ve tutum ölçekleri gibi alternatif değerlendirme tekniklerini kullandıklarını ileri sürmüştür. Ancak Ercan ve Altun (2005) yapmış oldukları araştırmada öğretmenlerin değerlendirme noktasında güçlük yaşadıklarını vurgulamışlardır. Diğer taraftan, Şahin, Turan ve Apak (2005) yapmış oldukları araştırmada ise, değerlendirme özelliklerinin amaçların gerçekleştirilmesi için uygun olduğunu, öğrenme ve öğretme sürecinin sağlıklı bir şekilde hayata geçirilebildiğini, değerlendirme anlayışının ve araçlarının doğru olduğunu ve etkili bir şekilde kullanılabildiğini öğretmen görüşlerine dayalı olarak saptamışlardır. Mevcut araştırmada öğretmenlerin programda öngörülen değerlendirmeyi uygulamada *çok* düzeyinde etkili buldukları belirlenmiştir. Ayrıca programda öngörülen değerlendirmeye ilişkin olarak öğretmen görüşleri arasında “sınıf”, “cinsiyet”, “kıdem” ve “eğitim düzeyi” değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Programda öngörülen değerlendirme tekniklerinin öğretmenler tarafından başarılı bir şekilde uygulanabilmesi

için sınıf mevcutlarının asgari düzeye çekilmesi ve öğretmenlere uygulamalı hizmet içi eğitim verilmesi gerekir.

KAYNAKLAR

Acat, B. ve Ekinci, A., (2005), “Yapılandırmacı Felsefe ve Yeni Müfredat Programına Etkileri”, *XIV Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi II. Cilt Kitabı* içinde (s. 2-11), Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Denizli.

Airasian, P. W., & Walsh, M. E., (1997), “Constructivist Cautions”, *Phi Delta Kappan*, 78 (6), 444- 449.

Akar H. ve Yıldırım, A., (2004), “Oluşturmacı Öğretim Etkinliklerinin Sınıf Yönetimi Dersi’nde Kullanılması: Bir Eylem Araştırılması”, *Sabancı Üniversitesi İyi Örnekler Konferansı*, Sabancı Üniversitesi, İstanbul.

Akbaş, O., (2006), “Yeni İlköğretim Programlarının Değer Eğitimi Boyutunun İncelenmesi”, (288-303), *Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi Bildiri Kitabı 2*, Cilt (261-268). Ankara: Kök Yayıncılık.

Aytaç, Tufan, (2003), “21. Yüzyılın Başında Öğretmenin Değişen Rollerini”, *Bilim ve Aklın Aydınlanmasında Eğitim Dergisi*, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi45/aytac.htm> web adresinden 08.12.2005 tarihinde edinilmiştir.

Balcı, A., (2004), *Sosyal Bilimlerde Araştırma*, (4. Baskı). Ankara:Pegema Yayıncılık.

Boudourides, M. A., (1998), Constructivism and Education: A Shopper Guide. *The International Conference on the Teaching of Mathematics*, <http://www.math.upatras.gr/~mboudour/articles/constr.html#4> web adresinden 12.04.2006 tarihinde edinilmiştir.

Bukova-Güzel, E. ve Alkan, H., (2005), “Yeniden Yapılandırılan İlköğretim Programı Pilot Uygulamasının Değerlendirilmesi”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5 (2), 385-420.

Bulut, İ., (2006), *Yeni İlköğretim Birinci Kademe Programlarının Uygulamadaki Etkililiğinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Büyüköztürk, Ş., (2003), *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, (3. Baskı). Ankara:Pegema Yayıncılık.

Cannon, J., (1997), “The Constructivist Learning Environment Survey May Help Halt Student Exodus From College Science Courses”, *Journal of College Science Teaching*, 27 (1), 67-71.

Crowther, D. T., (1997), Constructivist zone. Editorial. *Electronic Journal of Science*

Education, 2(2), <http://unr.edu/homepage/jcannon/ejse/ejsev2n2ed.html> web adresinden 12.04.2006 tarihinde edinilmiştir.

Deryakulu, D., (2001), *Yapıcı Öğrenme, Eğitim Sen Yayınları*, Ankara.

Dougiamas, M., (1998), A Journey Into Constructivism. <http://dougiamas.com/writing/constructivism.html> web adresinden 12.04.2006 tarihinde edinilmiştir.

Epstein, M., (2002), Constructivism, <http://tiger.towson.edu/users/mepste1/researchpaper.htm> web adresinde 12.04.2006 tarihinde edinilmiştir.

Ercan F. ve Altun, S. A., (2005), “İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi 4. Ve 5. Sınıflar Öğretim Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri”, *Eğitimde Yansımalar: VIII Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 311-319). Ankara: Sim Matbaası.

Erden, M., (1998), *Eğitimde Program Değerlendirme*, (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Erdoğan, M., (2005), “Yeni Geliştirilen Beşinci Sınıf Fen ve Teknoloji Dersi Müfredatı: Pilot Uygulama Yansımaları”, *Eğitimde Yansımalar: VIII Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 299–310). Ankara: Sim Matbaası.

ERG, (2005), *Yeni Öğretim Programlarını İnceleme ve Değerlendirme Raporu*, http://www.erg.sabanciuniv.edu/docs/mufredat_raporu.doc web adresinden 16 Ocak 2006 tarihinde edinilmiştir.

Gömlüksiz M. N., (2005), “Yeni İlköğretim Programının Uygulamadaki Etkililiğinin Değerlendirilmesi”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5 (2), 339-384.

Gözütok, F. D., Akgün, Ö. E. ve Karacaoğlu, Ö. C., (2005), “İlköğretim Programlarının Öğretmen Yeterlilikleri Açısından Değerlendirilmesi”, *Eğitimde Yansımalar: VIII Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 17–40). Ankara: Sim Matbaası.

Gürol, M., (2002), “Eğitim Teknolojisinde Yeni Paradigma: Oluşturmacılık”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), 159-183.

Halat, E., Doğan, M. ve Marulcu, İ., (2005), “Öğretmen Adaylarının Müfredat İdeolojileri”, *XIV Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi I. Cilt Kitabı* içinde (s. 573-581), Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Denizli.

Hanley, S., (1994), On Constructivism. <http://www.towson.edu/csme/mctp/Essays/Constructivism.txt> web adresinden 12.04.2006 tarihinde edinilmiştir.

Henson, K. T., (2003), Foundations For Learner-Centered Education: A Knowledge Base. http://www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3673/is_200310/ai_n9332038 web adresinden 07.12.2005 tarihinde edinilmiştir.

htm web adresinde 12.04.2006 tarihinde edinilmiştir.

İşler, A. Ş., (2004), “Sanat Eğitiminde Disiplinlerarası-Tematik Yaklaşım”, *Milli Eğitim Dergisi*, 163, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/163/isler.htm> web adresinden 02.08.2005 tarihinde edinilmiştir.

Kabapınar, F., (2003), “Oluşturmacı Anlayışı Yansıtması Açısından Türk Ve İngiliz Fen Bilgisi Ve Kimya Ders Kitaplarındaki Görsel Öğeler”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 119-126.

Kabapınar, F. M., (2006), “Oluşturmacı Anlayış Temelinde Fen Öğretimi Ve Fen Ders Kitapları: Bir Ders Kitabı Ünitesi Olarak Çözünürlük”, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 22, 139-149.

Kaptan, F., (2005), “Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programıyla İlgili Değerlendirme” *Eğitimde Yansımalar: VIII Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 283–298). Ankara: Sim Matbaası.

Karasar, N., (1994), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, (6. Baskı). Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.

Korkmaz, İ., (2006), “Yeni İlköğretim Programının Öğretmenler Tarafından Değerlendirilmesi”, *Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi Bildiri Kitabı*, 2. Cilt (249-260). Ankara: Kök Yayıncılık.

Mahoney, M. J., (2004), “What is Constructivism and why is it growing?”, *Contemporary Psychology*, 49, 360-363.

MEB, (2004), *İlköğretim Fen Ve Teknoloji Dersi (4-5. Sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara:Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.

Oktar, İ., (2005), “Öğrenci Merkezli Öğrenme-Öğretme Yaklaşımlarının Öğrenci Başarısına Etkisi”, *XIV Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, II. Cilt Kitabı içinde (s. 43-45), Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Denizli.

Özdamar, K., (1999), *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi*, (2. Baskı). Eskişehir: Kaan Kitapevi.

Özdemir, M. S., (2005), “İlköğretim Okullarındaki Öğretmenlerin Yeni İlköğretim Programlarına (I-V. Sınıflar) İlişkin Görüşleri”, *XIV Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Kitabı içinde (s. 573-581), Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Denizli.

Uşun, S., (2005), “İlköğretim Birinci Kademe (Sınıf) Öğretmenlerinin Öğrenme Öğretme Sürecindeki Davranışlarının İncelenmesi”, *XIV Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, II. Cilt Kitabı içinde (s. 46-50), Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Denizli.

Yıldırım, M. C., (2006), “Yeni İlköğretim Programının Değerlendirilmesi”, *Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi Bildiri Kitabı*, 2. Cilt (261-268). Ankara: Kök Yayıncılık.

Yurdakul, B., (2005), “Bilişötesi ve Yapılandırmacı Öğrenme Çevreleri”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 42, 279-298.

Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 193-213, ELAZIĞ-2006

MÜŞTERİ İLİŞKİSİ YÖNETİMİNDE İNTERNET KULLANIMI: SEYAHAT ACENTELERİNDE BİR UYGULAMA

*The Use of Internet in Customer Relationship Management: A Practice With
Travel Agencies*

Sezer KORKMAZ

Gazi Üniversitesi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi, Ankara.

www.sezerk@gazi.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada, seyahat acentelerinin müşteri ilişkileri yönetiminde İnternet kullanımına yaklaşımları açıklanmıştır. Çalışmada, İnternet'in müşteri ilişkisi geliştirme sürecindeki önemi vurgulanarak, seyahat acentelerinin iş süreçlerinde İnternetin sağladığı olanaklardan yararlanma durumlarına bakılmış ve 75 tane A grubu seyahat acentesine anket uygulanmıştır. Uygulanan anket sonucu 52 seyahat acentesinin İnterneti iş süreçlerinde etkin olarak kullandığı belirlenmiştir. Bu 52 işletmeden elde edilen veriler faktör analizi yapılarak değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucu katılımcı işletmelerin müşteri odaklı oldukları, iletişim hizmetlerinin ve dijital ürünlerin bireysel müşteri isteklerine göre düzenlenmesi fikrinde yoğunlaştıkları, ayrıca bireysel müşterilerle iletişim kurmada İnternet'in büyük fırsatlar sağladığına inandıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnternet, ilişki pazarlaması, müşteri ilişkisi yönetimi (MİY), elektronik müşteri ilişkileri yönetimi (E-MİY).

ABSTRACT

On this study, the approach of the travel agents to the İnternet usage upon the Customer Relations Management has been described. The importance of İnternet in the process of Customer Relations development has been pointed out, the dimensions of the advantages that the travel agencies benefited from the use of İnternet during the business processes have been examined and a questionnaire has been forwarded to 75 travel agencies classified as Group A. The outcomes of the research have proven that 52 travel agencies were using İnternet efficiently during their business course. The data obtained from these 52 companies have been evaluated through Factor Analysis technique. Thus, it has been determined that the participated companies were customer-oriented, there was a compromise between them in thinking that communication services and digital products need to be offered in accordance with the demands of the customers. They also agreed that İnternet was offering gorgeous opportunities in setting up relations with the individual clients.

Key Words: İnternet, Relationship Marketing, Customer Relationship Management (CRM), Eletronic Customer Relationship Management (E-CRM).

GİRİŞ

Günümüzün yeni ekonomik ve siyasi ortamı yeni meydan okumaları da beraberinde getirmektedir. Özellikle info.com olarak adlandırılan bilgisayar-telekom-Internet teknolojilerinin bütünleşmesiyle oluşan bilişim ekonomisinin (veya dijital ekonominin) küreselleşmeyi derinleştirdiği gibi rekabet stratejilerinin de yeniden şekillenmesini sağladığı görülmektedir.

Bu bağlamda işletmelerin yeni rekabet koşullarında üstünlük sağlayabilmeleri için sağlıklı ve uzun dönemli müşteri ilişkileri geliştirmeleri önemli olmaktadır.

Günümüzde, ürün ve teknolojik gelişmeler çok kısa süre içerisinde taklit edilebilmekte ve işletmeler rekabet üstünlüklerini uzun süre koruyamamaktadırlar. İşletmelerin uzun ve zahmetli uğraşları sonucunda oluşturduğu “müşteri ilişkilerinin” ise taklit edilmesi zor ve maliyetli olmaktadır.

Bu durum, küreselleşmeyle birlikte değişen geleceğin rekabet stratejilerinde, müşteri ilişkisi oluşturma sürecinin ön plana çıkacağına bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır (Odabaşı, 2000:1).

İşletme yöneticilerinin çoğu, güçlü müşteri bağlılığı yaratma ve bunu sürdürmenin önemini kabul etmiştir. Çünkü, bu alanda yapılan çalışmalar, yeni müşteri kazanma maliyetinin, mevcut veya eski müşterileri elde tutma maliyetine göre beş kat daha fazla olduğunu göstermektedir (Reicheld, 1996: 56). İşletmeye sadık bir müşterinin değerinin ve hayat boyu getirisinin anlaşılmasıyla birlikte pazarlama alanında ilişki pazarlaması kavramı önem kazanmıştır.

İlişki pazarlaması işletmelerin kendileri için değerli olan müşterilerini daha iyi tanımak ve bu müşterilere daha iyi hizmet etmek amacıyla yapılan faaliyetleri benimseyen bir süreçtir (Kotler, 1997: 98). Christopher v.d. (1991)’e göre ilişki pazarlaması, müşterilerin elde edilmesi kadar elde tutulmasına da önem veren bir kavramdır. Morgan ve Hunt (1994)’in tanımına göre ise; ilişki pazarlaması, başarılı bir ilişki kurmanın kurulması, yaşatılması ve geliştirilmesine yönelik pazarlama çabalarının tümüdür. İlişki pazarlamasının temel amacı işletmelerin müşterileriyle uzun dönemli ilişki kurmalarını sağlamak veya ilişki kalitesine bağlı olarak müşteri memnuniyetini gerçekleştirmektir (Crosby, Evans & Cowles, 1990:68). Tanımlardan da görüleceği gibi ilişki pazarlamasının özü ve temel amacı müşterilerin elde tutulması ve uzun dönemli işletme müşteri ilişkisinin sağlanmasıdır. İşletme-müşteri ilişkisinin günümüzde kritik bir öneme sahip olması, bu ilişkinin etkin yönetimini gerekli kılmaktadır. Bu da karşımıza “Müşteri İlişkileri Yönetimi” kavramını çıkarmaktadır.

Müşteri ilişkileri yönetimi İngilizcede “Customer Relationship Management”

kelimelerinin baş harflerinden oluşturulan, CRM kısaltması ile daha sık kullanılmaktadır. Müşteri ilişkileri yönetimi (MİY) ya da CRM müşterinin işletmeye olan bağlılığını, tatminini ve işletmenin karlılığını artırmaya yönelik, günümüzde elektronik ortamda çalışan bir iş stratejisi ve biçimidir (www.datamarket.com.tr; 29.05.2005).

Müşteri ilişkileri yönetimi sürecinin başarısı, farklı mikro-bölümlerdeki her kademe müşterinin ihtiyaçları, nasıl bir hizmet bekledikleri gibi konularda elde edilebilecek tüm detaylı bilgilerin toplanması, toplanan bilgilerin düzenlenmesi ve bunları her müşteri için çok hızlı ulaşılabilecek şekilde saklanmasına bağlıdır. Bu yüzden, işletmelerin çok iyi bir teknolojik alt yapıya da sahip olmaları gerekmektedir.

Müşteri İlişkileri Yönetimi uygulamaları operasyonel konuları kapsamakla birlikte karar destek mekanizmalarını destekleyecek veri analizi ve raporlamaların yapılmasını sağlayacak analitik yapıları da içermelidir. Müşteri ilişkileri yönetiminde pazarlama, satış gücü otomasyonu, müşteri hizmetleri ve servis yönetimi temel operasyonel konulardır. Bu temel operasyonel konular çerçevesinde müşteriyi tanımak, satın alma alışkanlıklarını ve eğilimlerini anlamak, çapraz satış imkanlarını sağlamak için müşteri ile ilgili bilgilerin elektronik veriler olarak toplanması ve bir veri ambarının (data mining) oluşturulması gerekmektedir (Yavaş, 2005: 10).

Özellikle rakip işletmenin bir “tıklama” uzaklıkta olduğu günümüz sanal ortamlı işletme faaliyetlerinde müşterilerin rakip işletmelere yönelmeleri kolaylaşmış durumdadır. Bu nedenle işletmelerin, müşteri ilişkileri yönetim sürecinde hızlı hizmet sunmaları önem taşımakta ve bunun içinde İnternet ortamına uygun teknoloji tabanlı pazarlama anlayışına ulaşmaları gerekmektedir (Kırım, 2000; 12). Söz konusu müşteri ilişkileri anlayışı kısaca; E-MİY (E-CRM) olarak nitelendirilen elektronik ortamda müşteri ilişkileri yönetimi anlayışıdır.

Özellikle 1990’ların ortalarından itibaren ilişki pazarlaması ve müşteri ilişkileri pazarlaması kavramlarının yerini bütünleşmiş ilişki pazarlaması ve elektronik müşteri ilişkileri yönetimine bıraktığı görülmektedir. Söz konusu süreç yakından incelendiğinde müşteriye odaklanılan müşteri ilişkileri pazarlamasından müşteri ve müşteri ilişkileri yönetimini işletmenin diğer faaliyetleri ile bütünsel bir yaklaşım içinde ele alan müşteri ilişkileri yönetimi sürecine geçilmiştir. Bir sonrası süreç, tedarik zincirinin de müşteri ilişkileri pazarlama anlayışı kapsamında yer almasıdır. Son aşama ise, temeli İnternet ortamında müşteri ilişkileri yönetimine dayanan E-MİY ya da E-CRM’dir.

Görülebileceği üzere, İnternet teknolojisi müşteri ilişkilerini şekillendiren önemli bir yeniliktir. Bu yüzden, İnternet teknolojisinin müşteri ilişkileri yönetimindeki yeri ve önemini belirlemek gerekmektedir. Bu çalışmada, öncelikle amaçlanan, İnternet

teknolojisinin müşteri ilişkileri yönetimindeki yeri ve öneminin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, araştırma alanı olarak, İnternet teknolojisi kullanımının yoğun olduğu, seyahat endüstrisi seçilmiş ve Ankara il sınırları içinde faaliyet gösteren A grubu seyahat acentelerine anket uygulanmış ve seyahat acentelerinin İnternet üzerinden müşteri ilişkisi geliştirme sürecine bakış açıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. ELEKTRONİK ORTAMDA MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Elektronik müşteri ilişkileri yönetimi dendiğinde e-iş teknolojileri ve e-işletme anlayışı kapsamında, İnternet ortamında müşteri ilişkileri yönetimi anlatılmak istenmektedir. Bu doğrultuda E-MİY (E-CRM); İnternete erişim araçlarının artması ve tüketici taleplerine bağlı olarak, işletmelerin müşteri ilişkileri yönetimini İnternet ortamında etkileşimli ve gerçek zamanlı olarak dinamik bir şekilde yerine getirme faaliyetlerini ifade etmektedir (Deniz, 2002: 18).

Elektronik ortamda müşteri ilişkileri (E-CRM), bilgisayar yazılımı ve veri-tabanına dayalı bir pazarlama süreci değildir. E-MİY veya E-CRM müşteri merkezli stratejiler ile bu stratejileri destekleyebilecek yeni işlevsel faaliyetleri içerir. Dolayısıyla bu faaliyetler yalnızca pazarlamayı değil aynı zamanda muhasebe, üretim ve lojistik/sevkiyat gibi işlevsel faaliyetleri de kapsamaktadır. Bu tanımlamalar, etkilenen herkes için tüm iş süreçlerinin yeni baştan düzenlenmesini gerektirir. Bu da teknolojik desteğe ihtiyaç yaratacaktır. İyi bir teknolojik alt yapı sayesinde MİY (CRM), pazarlama, müşteri hizmetleri ve diğer işlevlerin İnternet fırsatları ile birleştirilmesi sağlanacak ve bunların toplamı E-MİY (E-CRM) olacaktır (Kırım, 2001:131).

Yeni ekonomi düzeninde aynı zamanda bir rekabet stratejisi olan E-MİY (E-CRM)'in elemanları olarak karşımıza, etkili yönetim, bilgi kullanımı, metodoloji ile otomasyon ve karlılık modelleri kavramları çıkmaktadır. Buna bağlı olarak, E-MİY (E-CRM)'in temel bileşenleri insan, süreç ve teknolojidir (www.crminturkey.org, 12.04.2004).

Özellikle Elektronik Müşteri İlişkileri Yönetimi (E-CRM) bir uygulamadan çok, karmaşık ve yüksek teknolojiye dayanan bir süreçtir. Bu sürecin başarıya ulaşmasındaki en önemli faktör kullanılan bütün teknolojilerin birbirleriyle uyumlu olması ve E-MİY (E-CRM)'den gerçek anlamda yararlanmayı sağlayacak bir entegrasyonun gerçekleştirilmesidir. Ayrıca sürecin başarısı için öncelikle müşteriyi ön planda tutan bir düşünce sisteminin yerleştirilmesine de gereksinim vardır.

E-MİY (E-CRM) uygulamalarının başarısında özellikle İnternetin en önemli

bölümünü oluşturan İnternet ağı'nın (www - world wide web veya ağların ağı) etkisi büyüktür. Çünkü bu sayede, akış kontrolü, bilginin sürekliliği ve etkin transferi, çift yönlü iletişim, eş zamanlı gönderim ve bireysellik gibi avantajlara sahip olunmaktadır (Bauer, Grether ve Leach, 2001: 4). Günümüzde İnternete erişim olanaklarının artması, İnternet kullanım sıklığı ve yaygınlığının sağlanması ve işletme müşteri ilişkilerinin kurulmasında İnternet ortamından fazlaca yararlanılmaya başlanması E-MİY (E-CRM) uygulamalarının da boyutlarını geliştirmiştir. Teknolojik açıdan E-MİY (E-CRM)'in araçları; arama motoru, anında müşteri yardımı veya desteği, e-posta yönetimi, yeni içerik yönetimi ve çok dilli/lisanlı müşteri desteği olarak karşımıza çıkmaktadır (Deniz, 2002:18). E-MİY (E-CRM) sistemi kapsamında ise; işletmeden işletmeye ve işletmeden tüketiciye satış ve sipariş yönetimi, web katalogu yönetimi ve organizasyonu, içerik yönetimini boyutları ile kapsayan İnternet yoluyla satış platformu, alışveriş kartı, bilgi güvenlik sistemi ve iletişimin yeniden yapılandırılmasını sağlayan iletişim sistemi faaliyetleri yer almaktadır (Deniz, 2002: 20). Özellikle iletişim sistemi, birbiriyle koordine çalışmayı gerektiren çok sayıda faaliyetten oluşmaktadır. İletişim sistemi içinde, e-posta iletişimi, web ölçümleri, çok lisanlı destek, çok kurlu destek, kodlanmamış şikayetler, mesaj alışverişi, ürün ve fiyat tanımlamaları, satış-müşteri profili, müşteri hizmetleri, teknik servis, sorunlara ilişkin düzenlemeler, otomatik yanıt verme sistemi, pazarlama otomasyonu/kampanya yönetimi/veri analizi gibi faaliyetler yer almaktadır (www.marketing-online.co.uk/emetrics.htm, 12.03.2002).

Buna karşın işletmelerin, E-MİY (E-CRM) sisteminin kendilerine sağlayacağı yüksek rekabet avantajı ve diğer olanaklarına ümit bağlamadan önce bu sisteminin sihirli bir iksir gibi bütün pazarlama sorunlarını çözebileceği yanılgısına düşmemeleri gerekmektedir. Bu yüzden, E-MİY (E-CRM) ile ilgili birkaç temel konu üzerinde durmak yararlı olacaktır (Clancyle, 2002: 1). Bu konulardan birincisi, E-MİY (E-CRM) konusunda pek çok tanım bulunmakla birlikte, tüm endüstriler için geçerli olabilecek tutarlı bir tanımın mevcut olmamasıdır. E-MİY (E-CRM) konusunda geçerli ve anlamlı bir tanımlama yapılmadıkça bu kavramın pazarlama literatüründe sağlam temellere dayanarak yer almasının zor olacağı görülmektedir.

Yapılan araştırmalar, E-CRM projelerinin, toplam potansiyel pazarda pek çok mamul ve hizmet kategorisinde %30'luk bir başarı sağladığı geri kalan %70'lik kısımda başarısızlığa uğradığını göstermektedir (Şarman, 2005; 6). Bunun temel nedeni pazarlama yöneticilerinin, müşteri işlemleri veri tabanına güvenmeleridir (Müşteri satış tutarları, banka işlemleri vb.). Oysaki müşteri işlemleri veri tabanı, tüketicilerin ihtiyaçları, değerleri, marka tercihleri ve neden rakip işletmelere yöneldikleri gibi gerçekten

kafalarından geçenleri tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Bu yüzden, E-MİY (E-CRM) uygulamalarının başarısı müşteri merkezli stratejilerin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

E-MİY (E-CRM) konusunda kafa karıştırıcı üçüncü konu, pazarlama stratejilerinin saptanmasında dış çevre koşullarının önemli olmasıdır. Ekonomik koşullar, rakipler, politik ve yasal çevrede meydana gelen değişimlerin sürekli belirlenmesi ve bu değişiklikler doğrultusunda müşteri merkezli stratejilerin oluşturulması gerekmektedir. Dış çevre koşullarındaki değişimleri ölçebilecek bir E-MİY (E-CRM) yazılımının henüz mevcut olmaması üçüncü bir uyarı faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır (Clancy, 2002: 2).

Dördüncü olarak, günümüzün yoğun reklam mesajı karmaşası ortasında her şeyden önce tüketicilerin satın alacağı ürünü seçerken yalnızca bunların kalite ve kendileri için olan değerine bakmadıkları aynı zamanda ürünün markası ile duygusal bir ilişki kurdukları görülmektedir. Tüketiciler, sunulan markaların kişisel nitelikleri ile ilişki kurdukları için ve bu markaları rakiplerinkinden farklı olarak algıladıkları için satın almaya motive edilmektedir. BMW, Cisco, Pfizer gibi işletmelerin pek çoğu, marka değeri yaratabilmenin yolunun farklı konumlandırmadan geçtiğinin farkındadırlar (Clancy, 2002; 3). Bunun dışında Volkswagen, Ralph Lauren, McDonald's ve Pepsi-Cola gibi pek çok işletme de sürekli olarak tüketici ve markaları arasında duygusal bağlantı kurmaya çaba harcamaktadırlar. Teknoloji üreten işletmeler ise bu konuda geç kalmışlardır. Çok az sayıda teknoloji üreten işletme bu faktörün pazarlama stratejileri içindeki önemini yeterince anlamış görünmektedir. Dolayısıyla, teknoloji üreten işletmeler arasında bu çabanın yaygınlaştırılması gerekmektedir.

E-MİY (E-CRM)'in bir diğer eksikliği ise, özellikle teknoloji bazlı firmaların reklam için oldukça yüklü bir bütçe ayırmalarına karşın reklamın etkinliği konusunda özellikle reklam verenlerin şüphesi olmasıdır. Bu yüzden, tek başına reklam stratejilerinin saptanması yeterli değildir. (www.ecrmguide.com, 12.12.2001).

Bütün bu eksik noktalara karşın amacına uygun oluşturulmuş etkin E-MİY stratejilerinin işletmelerin maliyetlerini azaltma, müşterilerin mal ve hizmetlere bağlılığının sağlanması gibi birçok avantaja sahip olduğu görülmektedir. Bu durumda sorgulanması gereken konu E-MİY projelerinde başarının nasıl yakalanacağıdır. E-MİY projelerinde kritik başarı faktörlerini, üst yönetim desteği, hangi fonksiyonların elektronik ortama taşınacağına önceden belirlenmesi, teknolojinin doğru ve akılcı kullanımı, güvenilir bir sistem oluşturulması, eleman eğitimi ve motivasyonunun üst düzeyde tutulması gibi konuların oluşturduğu görülmektedir (www.infomag.com.tr, 2.06.2005).

Etkin bir E-CRM stratejisi, işletmelere, en büyük değer olan müşteriye yönelik yatırımları en uygun şekilde planlamak fırsatı sağlayacaktır. E-CRM'e geçiş; işletmelerin ürün bazlı uygulamaları yerine müşteriye dayalı ürünler ve süreçler geliştirmesini gerektirecektir.

E-CRM çözümü; müşteri tabanlı analitik yazılım desteği sayesinde müşteri davranışlarının tahmin edilmesi, ölçülmesi ve değerlendirilmesine imkan sağlar. Bu analizlerden elde edilen sonuçlar E-CRM'in bütünlük ve geniş açılı yapısından dolayı işletme içinde herkes tarafından kolaylıkla kullanılabilir. E-CRM müşterilerin davranışları ile ilgili tahmin modellerinin kurulmasında son derece önemli bir unsur olan veri toplama araçlarını sunar. Bu modellemeler, periyodik kampanyalara uyum sağlayacak şekilde müşteri davranışları ve zaman planları yapılmış bazı olayların üzerine kurulan Kampanya Yönetim Yazılımı ile bütünlük çalışabilir. Kampanya Yönetim Yazılımı, Çok yönlü kampanyaların hayata geçirilmesinde veri ambarı yapısını destekleyen bir güçtür (www.datamarket.com.tr, 5.06.2005). Bir perakende işletmede önemli bir müşterinin doğum gününde ona bir mesaj gönderebilen veya uzun bir süredir sessiz olan bir müşteriye hatırlatıcı öneriler sunabilen bazı programlar müşteri ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir yere sahiptir.

E-CRM'in getirilerini değişik açılardan inceleyecek olursak; müşteriler açısından E-hizmetlere her zaman ve kolaylıkla ulaşabilme, hizmet süresinin kısalması, taleplerin daha hızlı karşılanması, daha kolay iletişim ve geri besleme, bedava veya düşük maliyetli hizmetler gibi avantajlar ortaya çıkacaktır. İşletme Operasyonları Açısından; 24 saat hizmet verebilme, veri transfer teknolojisinin verimini artırarak daha az maliyetli iletişim, otomatize satış sistemleri, birimler arasında daha hızlı ve kolay bilgi paylaşımı ve müşteri davranışlarının izlenmesinde kolaylık sağlanması gibi getirileri olacaktır (Power Dergisi, 2001:112). Bütün bunlara bağlı olarak müşteri tatmininin artması, online ortamının sağladığı daha geniş pazar imkanları, hizmet ve işlem başına maliyetlerde düşüş ve gelişmiş hizmetlerin getirdiği imaj ve yeni satış imkanları ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla günümüz işletmelerinin temeli İnternet'e dayanan Elektronik Müşteri İlişkileri Yönetimi uygulamalarına duyarsız kalmaları mümkün değildir. Bu yüzden işletmelerin E-MİY sürecini bir an önce benimsemeleri ve iş süreçlerinde kullanmaları gerekmektedir. Bu gereklilikten yola çıkılarak bu çalışmada, seyahat acentelerinin İnternet üzerinden müşteri ilişkisi geliştirme sürecine bakış açıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.YÖNTEM

Çalışmamızın temel konusundan yola çıkarak, yürütülen alan araştırmasında öncelikli veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Bu doğrultuda, kullanılan

anket formunun geliştirilmesi ve örneklem seçimi üzerinde durulması gerekmektedir. Verilerin toplanması ile analizinde kullanılan yöntemler ve bulguların değerlendirilmesi konuları da ayrı başlıklar halinde açıklanmıştır.

2.1. Anket Formunun Geliştirilmesi

Verilerin toplanılması için kullanılan ve uygulamanın temelini oluşturan anket formunun hazırlanması sürecinde öncelikle konu ile ilgili literatür çalışması ve Internet taraması yapılmış ve ilgili örnek anketlere ulaşılmıştır. Ulaşılan anketlerin incelenmesi sonucu anket formu hazırlanmıştır. Hazırlanan anket formu 34 soru ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde işletmenin müşteri profili, hukuki durumu, sermaye yapısı gibi araştırmaya katılan işletmeyle ilgili genel bilgilerin toplanmasını sağlayacak soruların yanı sıra işletmelerin Internetten yararlanıp yararlanmadıkları, yararlanıyorlarsa ne kadar süredir bu teknolojiyi kullandıkları, Internet teknolojisi kullanım amacı, kullanımında karşılaşılan sorunlar ve elektronik müşteri ilişkileri yönetiminde etkin olarak kullandıkları araçları saptamaya yönelik sorular yer almaktadır. Bu bölümde yer alan soru sayısı 12'dir. İkinci bölümde Internet üzerinden müşteri ilişkisi geliştirme süreci konusunda katılımcı işletmelerin düşüncelerini saptamaya yönelik 22 soru yer almaktadır. Bu bölümde kullanılan sorular, Bauer, Grether ve Leach'in (2002), geliştirdikleri ölçeğin uyarlanması sonucu oluşturulmuştur. Bu bölümdeki sorular beş basamaklı Likert ölçeğine göre düzenlenmiştir. Katılımcı işletmelerin Internetin sağladığı olanakların müşteri ilişkisi geliştirme sürecine etkisini belirlemek amacıyla sorulan sorular, (1) kesinlikle katılmıyorum, (5) kesinlikle katılıyorum arasında değişen ölçek kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda bu bölümde verilen soruların SPSS ortamında, güvenilirliği araştırılmış ve Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısının Nunnally (1978) tarafından önerilen 0.70 değerini aştığı görülmüştür. Bu soruların Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0.98'dir. Geliştirilen anket formu ile ilgili olarak, 10 işletmeyi kapsayan ön test uygulaması yapılmış ve öneriler doğrultusunda bazı sorular daha anlaşılır hale getirilmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Yapılan anket çalışmasının temel amacı daha öncede belirtildiği üzere, ankete katılan acentelerin Internetin sağladığı olanakların müşteri ilişkisi geliştirme üzerindeki etkileri konusunda düşüncelerini belirlemektir. Bu doğrultuda, araştırmamızın evrenini Ankara İl merkezinde yer alan seyahat acenteleri oluşturmaktadır. Tursab'ın Internet sayfası verilerine göre Ankara İl merkezinde A grubu acente sayısı 254'tür (www.tursab.org.tr, 15.11.2003). Buna göre 254 işletme çalışmamızın evrenini

oluşturmaktadır. Özellikle işletmelere anket uygulaması yapılırken randevu alınarak gidilmesi ve işletmelerin anket çalışmasına katılmaya pek istekli olmamaları nedeniyle, evrenden örneklem seçimine gidilmiştir. Gerekli örneklem hacminin belirlenmesinde; örneklem büyüklüğü= s^2t^2/α^2 formülünden (Hair ve diğerleri, 2003) yararlanılmıştır. $s=1$, $t=3$, $\alpha=0.5$ değerleri verilerek örneklem hacmi 36 olarak hesaplanmıştır. Bu değer soru kağıdında bulunan farklı ölçek sayısı ile çarpılması sonucunda uygulanması gereken soru kağıdı sayısının alt sınırı 108 olarak tespit edilmiştir. Soru kağıdın da, sözde sıralı ve aralıklı ölçek türleri kullanılmıştır. Soru kağıdının uygulanması, 2004 Mart-Haziran aylarında gerçekleşmiştir. Örneklemimizi oluşturan işletmelere anketör kullanılarak ulaşılmış ve yüz yüze anket yapılmaya çalışılmıştır. Randevu alınamayan işletmelere ise İnternet aracılığıyla anket uygulanması yapılmıştır. Örneklem alt sınırı doğrultusunda 108 işletmeye anket yapılmaya çalışılmasına karşın cevaplandırılmayan ve geçersiz anketler nedeniyle ancak 75 soru kağıdı değerlendirmeye alınmıştır. Buna göre cevaplandırılan anket, örneklem kitlemizin %69,4'ünü oluşturmaktadır.

2.3. Verilerin Analizi

Çalışmada, İnterneti iş süreçlerinde etkin şekilde kullandığını beyan eden işletme sayısı 52'dir. Buna bağlı olarak 23 işletme anketin sadece genel bilgiler kısmını doldurup iade etmiştir. Dolayısıyla 23 işletme İnternet üzerinden müşteri ilişkisi geliştirme ile ilgili sorulara cevap vermediği için, bu konuda herhangi bir analize tabi tutulmamışlardır. Anket çalışması sonucu elde edilen veriler, SPSS paket programından oluşan dosyaya aktarılmıştır. Bu dosyada yer alan veriler, araştırma amacına göre kodlanmış ve Frekans Dağılımı, Ağırlıklı Ortalama, Aritmetik Ortalama, Faktör Analizi ve Friedman testi gibi çeşitli istatistiksel yöntemlerle değerlendirilip açıklanmaya çalışılmıştır.

3. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmaya katılan 75 işletmenin tamamı seyahat acentesidir. Katılımcı seyahat acentelerinin, tur, bilet ve kongre acenteleri olarak faaliyetlerini sürdürdükleri görülmektedir.

Değerlendirmeye alınan örneklem özelliklerinin ve bu örneklemin İnternet teknolojisi kullanımı ile ilgili cevapların dağılımı frekans ve yüzde itibarıyla tablo 1'de sunulmuştur.

Soru kağıdını cevaplandıran 75 katılımcı işletmenin %44'ü Limited şirket statüsündedir. İşletmelerin müşteri profiline bakıldığında, %44'nün yabancı turist, %41,3'nün ise yerli turist ile çalıştıkları görülmektedir. Araştırmaya katılan işletmelerin sunmuş oldukları hizmetlerin satışında ve tanıtımında İnternet'den yararlanma oranlarına

Tablo 1: İşletmelerin Özelliklerine Göre Dağılımı

	Frekans (f)	Yüzde (%)
İşletmenin Hukuki Yapısı		
Limited Şirket	33	44,0
Anonim Şirket	20	26,6
Cevapsız	22	29,4
İşletmenin Müşteri Profili		
Yerli Turist	31	41,3
Yabancı Turist	33	44,0
Yerli ve Yabancı Turist	11	14,7
İnternet Teknolojisinden Yararlanma		
Evet	52	69,3
Hayır	23	30,7
Toplam	75	100,0

baktığımızda; %69,3 oranında (52 işletme) işletmenin İnternet'den aktif olarak yararlandıkları, %30,7'sinin (23 işletme) ise yararlanmadıkları belirlenmiştir. İnternet teknolojisinden yararlanmayan bu %30,7'lik oran, teknolojideki hızlı değişimlere bağlı olarak, işletmelerin rekabetçi pozisyonlarının her an değişebileceği bir ortamda, küçümsenmemesi gereken bir orandır. İnternet teknolojisinden yararlanmadıklarını belirten işletmeler soru kağıdının diğer bölümlerinde yer alan soruları cevaplandırmamışlardır. Buna bağlı olarak diğer bölümlerde yer alan sorularla ilgili olarak 52 anket değerlendirilebilmiştir.

İnternet Teknolojisini iş süreçlerinde kullanan işletmelerin bu teknolojiyi kullanım süreleri ve işletme içinde bu teknolojiyi en yoğun kullanan bölümlerin frekans ve yüzde itibariyle dağılımı ise tablo 2'de verilmiştir.

İnternet teknolojisini iş süreçlerinde kullanan işletmelerin %23,1'i, 4 yıldan fazla, %25,0'i 3-4 yıl, %32,7'si 1-2 yıl, %15,4'ü ise 6 ay-1 yıllık bir zaman dilimi içinde bu teknolojiden yoğun olarak yararlandıklarını belirtmişlerdir. Özellikle turizm sektöründe, ister yerli ister yabancı turiste hizmet sunuyor olsun acente olarak faaliyet gösteren işletmelerin, İnternet teknolojisine hızlı uyumu, günümüzde rekabetçi stratejilerin geliştirilmesi ve işletme sürekliliği için bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Duruma bu açıdan bakıldığında katılımcı işletmelerin, İnternet teknolojisinin önemini yeterince kavrayamadıkları söylenebilir. Çünkü bu teknolojiyi 4 ve daha uzun bir süre kullanan işletmelerin yüzdesinin %23,1 ile oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan işletmelerin, İnternet teknolojisinden en fazla yararlanan bölümlerinin başında, %55,7 oranı ile pazarlama ve halkla ilişkiler bölümü gelmektedir. Bunu, %26,9 ile üst yönetim ve %17,4 ile tur operasyonu izlemektedir.

Tablo 2: İşletmelerin İnternet Teknolojisinden Yararlanma Sürelerine ve

Bu Teknolojiyi Öncelikle Kullanan Bölümlere Göre Dağılımı	Frekans (f)	Yüzde (%)
İnternet Teknolojisinde Yararlanma Süreniz		
6 aydan az	2	3,8
6 ay-1 yıl	8	15,4
1-2 yıl	17	32,7
3-4 yıl	13	25,0
4 yıldan fazla	12	23,1
İnternet Teknolojisini Öncelikle Kullanan Bölüm		
Üst Yönetim	14	26,9
Tur Operasyonu	9	17,4
Pazarlama ve Halkla İlişkiler	29	55,7
Toplam	52	100,0

Çalışmada, ürünlerinin satış ve tanıtımında İnternet’den yararlanan işletmelere, İnternet’i hangi amaçlara yönelik kullanıyorsunuz sorusu sorulmuştur. Verilen yanıtlara bakıldığında (Tablo 3) katılımcı işletmelerin İnternet’i kullanmada birinci öncelikli amaçları, İnternet üzerinden pazarlama ve satış işlevlerini gerçekleştirmektir (%29,8). İkinci sırada yer alan kullanım amacı ise, İnternetin haberleşmede sağladığı kolaylıklardan yararlanmaktır (%27,6). Müşterilerle iletişimi sürekli kılma amacı üçüncü sırada yer alırken (%16,8), işletmenin rekabetçi pozisyonunu güçlendirme dördüncü sırada (%12,7), müşteri veri tabanı oluşturma düşüncesi beşinci sırada (%7,5) ve daha az maliyetle müşterilere ulaşma altıncı sırada (%5,6) yer almıştır. Bu sonuçlar çerçevesinde, işletmelerin İnternet’i öncelikli kullanım amacı, ürünlerinin pazarlama ve satışında etkinliği sağlamaktır. Buna bağlı olarak web sayfası hazırlama ve İnternet yoluyla satış platformu oluşturma süreçlerinin acenteler için önemli olduğu görülmektedir. Seyahat acenteciliği sektöründe haberleşme amaçlı İnternet kullanımı oldukça yoğundur. Çünkü seyahat acentelerinin görevleri etkin tur organizasyonları gerçekleştirmektir. Bu doğrultuda etkin ve hızlı bilgi transferi ve bilginin sürekli el altında bulunması önemli olmaktadır. İnternet bu olanakları sağlayarak işletmelere önemli fırsatlar sunmaktadır. Araştırmamızda da katılımcı işletmeler haberleşme amaçlı İnternet kullanımını ikinci sırada göstererek bu konunun önemini farkında olduklarını belirtmişlerdir. Müşteri ilişkileri yönetimi sürecinin ağırlıklı içeriğini oluşturan, müşterilerle iletişimi sürekli kılma ve veri tabanı oluşturma gibi konular ise üçüncü ve beşinci sırada yer almıştır. Aslında katılımcı işletmelerin İnternet’den müşteri iletişimini sürekli kılma amacıyla yararlanmalarını üçüncü sırada göstermeleri, müşteri ilişkileri yönetimi sürecinde İnternet teknolojisinin etkinliğine inandıklarının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Çünkü müşterilerle iletişimi sürekli kılma, bireyselliği, çift yönlü etkileşimi ve bunlara bağlı

olarak güven ilişkisinin oluşmasını sağlayacak bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 3: İşletmelerin İnternet Kullanım Amaçlarının Önem Sırasına Göre Dağılımları

	Önem Derecesi			Ağırlık*		Önem Sırası
	1	2	3	Toplam	%	
İşletmenin rekabetçi pozisyonunu güçlendirme ve tanıtma	7	5	8	39	12,7	(4)
Pazarlama ve Satış	20	10	11	91	29,8	(1)
Müşteri veri tabanı oluşturma	4	2	5	23	7,5	(5)
İletişim	17	14	5	84	27,6	(2)
Müşterilerle iletişimi sürekli kılma	4	13	13	51	16,8	(3)
Daha az maliyetle müşterilere ulaşma	0	5	7	17	5,6	(6)
TOPLAM				305	100,0	

*Ağırlıklı Toplam: (Birinci derece frekans $\times$ 3+İkinci derece frekans $\times$ 2+Üçüncü derece frekans $\times$ 1) şeklinde hesaplanmıştır (Kaynak: Zeisel, 1982: 67-68: Pınar ve Ateş, 1983: 49-50).

Daha öncede belirtildiği üzere, teknolojik açıdan E-MİY'in araçları; arama motoru, anında müşteri yardımı veya desteği, e-posta yönetimi, yeni içerik yönetimi ve çok dilli/lisanlı müşteri desteği olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna bağlı olarak çalışmada, katılımcı işletmelere en etkin kullandıkları E-MİY araçları sorulmuş ve bir sıralama yapmaları istenmiştir. Sonuçları tablo 4'de görülmektedir. Katılımcı işletmeler, birinci öncelikli olarak, pazarlama faaliyetlerinde e-postadan yararlandıklarını belirtmişlerdir (%51,1). İkinci sırada yine posta listeleri ve haber grupları gelmektedir (%19,8). Üçüncü sırada e-ticaret (%19,5), dördüncü sırada ise Gopher sistemleri yani her türlü konuda metin formatında dokümana ulaşabilme gelmektedir (%9,6). Görüleceği üzere katılımcı işletmelerin, birinci sırada en yoğun kullandıkları E-MİY aracı, elektronik postadır.

Tablo 4: İşletmelerin E-CRM Araçlarını Kullanımlarına Göre Dağılımları

	Önem Derecesi			Ağırlık*		Önem Sırası
	1	2	3	Toplam	%	
E-mail (E-posta)	44	5	2	144	51,1	(1)
E-ticaret	4	17	9	55	19,5	(3)
Posta Listeleri ve Haber Grupları	1	20	13	56	19,8	(2)
Gopher Sistemleri	3	3	12	27	9,6	(4)
TOPLAM				282	100,0	

*Ağırlıklı Toplam: (Birinci derece frekans $\times$ 3+İkinci derece frekans $\times$ 2+Üçüncü derece frekans $\times$ 1) şeklinde hesaplanmıştır (Kaynak: Zeisel, 1982: 67-68: Pınar ve Ateş, 1983: 49-50).

Yukarıda verilen genel bilgiler dışında katılımcı işletmelere, İnternet teknolojisinin ticari yaşamda müşteri ilişkileri geliştirme konusunda kendilerine sağladığı fırsatların

neler olduğu sorusu sorulmuştur. Tablo 5 incelediğinde, katılımcıların sorulara vermiş oldukları cevapların aritmetik ortalamaların ortalamasının 4,23 olduğu belirlenmiştir. Buna göre, İnternet teknolojisini kullanan 52 (%69,3) işletmenin, İnternet üzerinden müşteri ilişkisi geliştirmeye olumlu yaklaştıkları görülmüştür. Katılımcı işletmeler, 4,88'lik en yüksek ortalamayla, İnternet müşterilere anında ulaşımı sağladığı için önemli bir etkilene aracıdır ifadesine kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir ki bu sonuç, tablo 3'deki, İnternetin ikinci öncelikli kullanım amacının iletişim olduğu düşüncesiyle de örtüşmektedir. Katılımcı işletmeler 1,19'luk en düşük ortalamayla, İnternet üzerinden iş yapacağımız müşterileri seçerken ilişkinin geleceğini değil, kısa dönemli kar sağlamayı düşünürüz fikrine kesinlikle katılmadıklarını belirtmişlerdir. Müşteri ilişkisi yönetimi sürecinin, farklı müşterilere farklı muamele yapma, müşteri merkezli olma ve öğrenen bir ilişki geliştirmeyi amaçlamanın yanı sıra, müşterileri yaşam boyu elde tutmayı da amaçladığını düşünecek olursak, elde edilen bu 1,19'luk ortalama, katılımcı işletmelerin, uzun dönemli ilişki geliştirme isteğinde olduklarının göstergesidir.

Tablo 5: Katılımcı İşletmelerin, İnternet Üzerinden Müşteri İlişkisi Geliştirme Konusunda Düşüncelerinin Dağılımı

	— X	S.S.		— X	S.S.
1.İnternet teknolojisi bireysel müşterilerle iletişimi kolaylaştırır	4,71	0,77	12.İnternet, müşterilerin sorunlarını anında çözmeye yönelik imkanlar sağlar	4,09	1,08
2.İnternet tekmolojisi müşterilerden feedback elde etmeyi kolaylaştırır	4,55	0,87	13.İnternet aracılığıyla müşteriler, işletme ve ürün hakkındaki gelişme ve değişimlerden anında haberdar olurlar	4,55	0,77
3.İnt. Tek. müşterilerle uzun vadeli ilişki kurulmasını ve karlılığı sağlar	4,21	0,99	14.İnternet sitesinin yönetiminden üst düzey yöneticiler sorumludur	3,90	1,27
4.Kaliteli hizmet için bütünlük bir internet strateji geliştirmek zorunludur	4,42	0,89	15.İşletme web sayfasının multi medya olanaklarına sahip olarak düzenlenmesi gerekmektedir.	4,40	1,08
5.İnternet teknolojisi müşterilerle ürün hakkında karşılıklı tartışma olanağı sağlar	3,94	1,24	16.İnt. üzerinden müş. İliş. geliştirmede karşılaşılan en büyük sorun internetin güvenilirliği konusunda yaşanan boşluktur	4,13	1,08
6.İnternet müşterilerin firma ve ürün bilgilerine ulaşımını kolaylaştırır.	4,65	0,78	17.Özel işletme amaçları internet aracılığıyla gerçekleştirilir	4,38	0,86
7.Mesaj panoları ve konuk sayfaları aracılığıyla müşterilerle sürekli iletişim kurulabilir	4,26	0,79	18.İletişim hizmetleri ve digital ürünlerin müşteri ihtiyaçlarına göre dizayn edilmesi gerekmektedir	4,42	0,82
8.İnternet üzerinden müşteri ilişkisi geliştirebilmek için internet yönetim sistemi oluşturulmalıdır	4,55	0,80	19.İnternet müşterilere anında ulaşımı sağladığı için önemli bir etkilene aracıdır	4,88	0,37

9.İnternet müşteri veri tabanı oluşturmayı kolaylaştırmıştır	4,48	0,87	20.Hizmet kalitesi için internet alt yapısına sürekli yatırım yapılmalıdır	4,48	0,89
10.İnternet ortamında yapılan anketler müşteriler hakkında detaylı bilgi toplamamızı sağlar	4,07	0,85	21.İnternet üzerinden müşteri ilişkisi geliştirmede, ilişkinin geleceğinden çok karlılıktır önemlidir	1,19	0,44
11.İnternet aracılığıyla müşteriler işletme ile ilgili gelişmelerden haberdar olurlar	4,76	0,50	22.İnternetin sağladığı olanaklar müşterilerin, ürün ve işletmelere olan bağlılığını arttırmıştır.	4,13	0,65

Tablo 5’de yer alan katılımcı işletmelerin İnternet üzerinden müşteri ilişkisi geliştirmeye yönelik düşüncelerini belirlemeyi amaçlayan değişkenler Faktör Analizi yapılarak daha az sayıda değişkene dönüştürülüp gruplandırılmıştır. Söz konusu Faktör Analizi “Varimax Rotation metoduna göre yapılmıştır. Faktör analizi sonuçları tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6: İnternet Üzerinden Müşteri İlişkisi Geliştirme Faktör Analizi

İnternet Üzerinden Müşteri İlişkisi Geliştirme	1	2	3	4
1.İnternet teknolojisi bireysel müşterilerle iletişimi kolaylaştırır	,075	,865	,091	-,038
2.İnternet teknolojisi müşterilerden feedback elde etmeyi kolaylaştırır	,098	,731	,255	-,136
3.İnt. Tek. müşterilerle uzun vadeli ilişki kurulmasını ve karlılığı sağlar	-,013	,620	,385	,401
4.Kaliteli hizmet için bütünlük bir internet strateji geliştirmek zorunludur	,087	,228	,177	,784
5.İnternet teknolojisi müşterilerle ürün hakkında karşılıklı tartışma olanağı sağlar	,343	,147	,745	,135
6.İnternet müşterilerin firma ve ürün bilgilerine ulaşımını kolaylaştırır.	,680	,299	,285	,035
7.Mesaj panoları ve konuk sayfaları aracılığıyla müşterilerle sürekli iletişim kurulabilir	-,090	,206	,635	,056
8.İnternet üzerinden müşteri ilişkisi geliştirebilmek için internet yönetim sistemi oluşturulmalıdır	,434	,015	,168	,367
9.İnternet müşteri veri tabanı oluşturmayı kolaylaştırmıştır	,346	,570	-,032	,370
10.İnternet ortamında yapılan anketler müşteriler hakkında detaylı bilgi toplamamızı sağlar	,123	,116	,453	,217
11.İnternet aracılığıyla müşteriler işletme ile ilgili gelişmelerden haberdar olurlar	,683	,191	-,127	,065
12.İnternet, müşterilerin sorunlarını anında çözmeye yönelik imkanlar sağlar	,470	,377	,372	,068
13.İnternet aracılığıyla müşteriler, işletme ve ürün hakkındaki gelişme ve değişimlerden anında haberdar olurlar	,503	,334	,220	,345
14.İnternet sitesinin yönetiminden üst düzey yöneticiler sorumludur	-,074	-,033	,801	-,227
15.İşletme web sayfasının çoklu medya olanaklarına sahip olarak düzenlenmesi gerekmektedir.	,061	,032	,070	-,513
16.İnt. üzerinden müş. İliş. geliştirmede karşılaşılan en büyük sorun internetin güvenilirliği konusunda yaşanan boşluktur	,286	-,233	,144	,423

Müşteri İlişkisi Yönetiminde İnternet...

17.Özel işletme amaçları internet aracılığıyla gerçekleştirilir	,362	,781	,082	,145
18.İletişim hizmetleri ve dijital ürünlerin müşteri ihtiyaçlarına göre dizayn edilmesi gerekmektedir	,789	,101	,063	,171
19.İnternet müşterilere anında ulaşımı sağladığı için önemli bir etkileme aracıdır	,693	,085	,383	-,069
20.Hizmet kalitesi için internet alt yapısına sürekli yatırım yapılmalıdır	,559	,192	-,102	,577
21.İnternet üzerinden müşteri ilişkisi geliştirmede, ilişkinin geleceğinden çok karlıdır önemlidir	-,526	,106	,178	-,182
22.İnternetin sağladığı olanaklar müşterilerin, ürün ve işletmelere olan bağlılığını arttırmıştır.	,581	,419	,016	-,139

Tablo 6'dan görüldüğü üzere; Varimax Rotation metoduna göre yapılan faktör analizi sonucu her seçim kriterinin en yüksek değeri belirlendikten sonra, oluşan gruplara o grup içinde en yüksek değeri alan seçim kriterinin adı verilmiştir. Tablo 7'de bu gruplara dahil olan diğer seçim kriterleri görülmektedir.

Tablo 7: Katılımcıların İnternet Üzerinden Müşteri İlişkisi Geliştirme Konusundaki Düşüncelerinin Yer Aldığı Gruplar

Faktör 1 İletişim hizmetleri ve dijital ürünlerin müşteri ihtiyaçlarına göre dizayn edilmesi.	Faktör 2 İnternet teknolojisinin bireysel müşterilerle iletişimi kolaylaştırması.	Faktör 3 İnternet sitesinin yönetiminden üst düzey yöneticilerin sorumlu olması.	Faktör 4 Kaliteli hizmet için bütünlük bir İnternet stratejisi geliştirmek zorunludur
-İletişim hizmetleri ve dijital ürünlerin müşteri ihtiyaçlarına göre dizayn edilmesi. -İnternet müşterilere anında ulaşımı sağladığı için önemli bir etkileme aracı, -İnternet aracılığıyla müşteriler işletme ile ilgili gelişmelerden anında haberdar olurlar - İnternet müşterilerin firma ve ürün bilgilerine ulaşımını kolaylaştırır. -İnternet olanakları müşterilerin, ürün ve işletmelere olan bağlılığını artırır. -İnternet aracılığıyla müşteriler, işletme ve ürün hakkındaki gelişme ve değişimlerden anında haberdar olurlar	-İnternet teknolojisi bireysel müşterilerle iletişimi kolaylaştırır. -Özel işletme amaçları İnternet aracılığıyla gerçekleştirilir. -İnternet teknolojisi müşterilerden geri dönüşümlü bilgi elde etmeyi kolaylaştırır. -İnternet teknolojisi müşterilerle uzun vadeli ilişki kurulmasını ve karlılığı sağlar -İnternet teknolojisi müşteri veri tabanı oluşturmayı kolaylaştırmıştır.	-İnternet sitesinin yönetiminden üst düzey yöneticiler sorumludur -İnternet teknolojisi müşterilerle ürün hakkında tartışma olanağı sağlar. -Mesaj panoları ve konuk sayfaları aracılığıyla müşterilerle sürekli iletişim kurulabilir	-Kaliteli hizmet için bütünlük bir İnternet stratejisi geliştirmek zorunludur. -Kaliteli hizmet için İnternet alt yapısına sürekli yatırım yapılmalıdır

tablodan da görüleceği üzere, iletişim hizmetleri ve dijital ürünlerin müşteri ihtiyaçlarına göre dizayn edilmesi birinci, İnternet teknolojisinin bireysel müşterilerle iletişimi kolaylaştırması ikinci, İnternet sitesinin yönetiminden üst düzey yöneticilerin sorumlu olması üçüncü ve kaliteli hizmet için bütünlük bir İnternet stratejisinin geliştirilmesi zorunluluğu dördüncü faktör grubunu oluşturmaktadır.

Faktör 1’de beş seçim kriteri yer almaktadır. İletişim hizmetleri ve dijital ürünlerin müşteri ihtiyaçlarına göre dizayn edilmesi başlığı altında, İnternetin, müşterilere anında ulaşmayı sağlayan önemli bir etkileme aracı olması, İnternet sayesinde müşterilerin işletme ve işletme ürünleri ile ilgili bilgilere anında ulaşmalarının yanı sıra gelişme ve değişimlerden haberdar olmaları ve işletmeye olan bağlılıklarının artması kriterlerinin yer aldığı görülmektedir. Faktör 2’de ise beş ana değişken üzerinde yoğunlaşma olmuştur. İnternet teknolojisinin bireysel müşterilerle iletişimi, veri tabanı oluşturmayı, geri dönüşümlü bilgi elde etmeyi ve işletme özel amaçlarını yerine getirmeyi kolaylaştırması ile uzun vadeli müşteri ilişkisine bağlı olarak karlılığı sağlaması değişkenleri bu grup içinde yer almaktadır. Faktör 3’de yükleme değerleri doğrultusunda 3 değişkenin yer aldığı görülmektedir. İnternet sitesinin yönetiminden üst düzey yöneticiler sorumlu olmalıdır başlığı altında, İnternet teknolojisinin müşterilerle karşılıklı tartışma olanağı yaratması, mesaj panoları ve konuk sayfaları aracılığıyla müşterilerle sürekli iletişim kurulmasının gerekliliği konusu bu grupta yer almıştır. Faktör 4’de ise, kaliteli hizmet sunumu için bütünlük bir İnternet stratejisi geliştirme ve İnternet alt yapısına sürekli yatırım yapmanın gerekliliği değişkenlerinin yer aldıkları görülmüştür. Tablo 5 ve 6’ı da yer alan 15. ve 21. sorular herhangi bir gruba alınmamıştır.

Tablo 5’de aritmetik ortalama ve standart sapmaları verilen, katılımcı İşletmelerin, İnternet üzerinden müşteri ilişkisi geliştirme konusunda düşüncelerinin frekans dağılımını incelediğimizde, kesinlikle katılıyorum kategorisinde frekans yoğunluğunun diğerlerine oranla yüksek olduğu görülmüştür.

Katılımcıların %57,5’i iletişim hizmetleri ve dijital ürünlerin müşteri ihtiyaçlarına göre dizayn edilmesi gerekliliğine kesinlikle katıldıklarını söylerken, %87,5’i İnterneti müşterilerle anında iletişimi sağladığı için önemli bir etkileme aracı olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların, %77,5’i İnternet aracılığıyla müşterilerin işletme hakkında gelişmelerden haberdar oldukları fikrine kesinlikle katıldıklarını belirtirken, %77,5’i işletme ve ürün ile ilgili bilgilere ulaşımı kolaylaştırdığı fikrine kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların, %62,5’inin ise İnternetin sağladığı olanaklarla müşterilerin ürün ve işletmelere bağlılığının sağlandığı görüşüne kısmen katıldıkları görülmektedir. Katılımcıların %65,0’i ise İnternetin müşterilerin işletme ve ürün

hakkındaki gelişme ve değişmelerden anında haberdar olmayı sağladığı fikrine kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların, %82,5'i İnternet teknolojisinin, bireysel müşterilerle iletişimi, %72,5'i geri dönüşümlü bilgi almayı kolaylaştırdığı fikrine kesinlikle katıldıklarını belirtirken, %52,5'i İnternet teknolojisinin uzun vadeli ilişki ve karlılığı sağladığı, %65'i İnternetin müşteri veri tabanı oluşturmayı kolaylaştırdığı görüşlerine kesinlikle katıldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, katılımcıların %52,5'i İnternetin özel işletme amaçlarını gerçekleştirmeyi kolaylaştırdığı görüşüne kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %47,5'i mesaj panoları ve konuk sayfalarının müşterilerle sürekli iletişim kurmayı olanaklı hale getirdiğini, %42,5'i İnternetin müşterilerle ürün hakkında tartışma olanağı sağladığı, %40'ı da İnternet sitesinin yönetiminden üst düzey yöneticilerin sorumlu olması fikrine kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %62,5'i, kaliteli hizmet için bütünlük bir İnternet stratejisi geliştirme zorunluluğu fikrine ve %67,5'i de hizmet kalitesinin sağlanabilmesi için İnternet alt yapısına sürekli yatırım yapılması fikrine kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. Ancak %80,0 oranında bir katılımcı, İnternet üzerinden müşteri ilişkisi geliştirmede ilişkinin geleceğinden çok karlılık önemlidir fikrine kesinlikle katılmadıklarını belirterek bu konuda kısa vadeli düşünmediklerini göstermişlerdir.

Bu kapsamda, kesinlikle katılmıyorum'dan, kesinlikle katılıyorum'a kadar sıralanan değerlendirme kategorileri arasında anlamlı bir yoğunlaşmanın olup olmadığı araştırılmalıdır. Dolayısıyla faktör analizi sonucu elde edilen her bir grup ayrıca incelendiğinde aşağıdaki hipotezler oluşturulabilir.

Hipotez 1; Katılımcı işletmeler İnternet üzerinden müşteri ilişkisi geliştirme kapsamında, iletişim hizmetleri ve dijital ürünlerin müşteri bireysel ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi kriterlerini, kesinlikle katılmıyorum'dan kesinlikle katılıyorum'a kadar sıralanan değerlendirme kategorilerini %95 anlamlılık seviyesinde birbirinden ayrı ele alarak değerlendirmişlerdir.

Hipotez 2; Katılımcı işletmeler, İnternet teknolojisi bireysel müşterilerle ilişki kurmayı kolaylaştırır kriterlerini, kesinlikle katılmıyorum'dan kesinlikle katılıyorum'a kadar sıralanan değerlendirme kategorilerini %95 anlamlılık seviyesinde birbirinden ayrı ele alarak değerlendirmişlerdir.

Hipotez 3; Katılımcı işletmeler, İnternet sitesinin yenilenmesi ve düzenlenmesinde üst düzey yöneticiler sorumlu olmalıdır kriterlerini, kesinlikle katılmıyorum'dan kesinlikle katılıyorum'a kadar sıralanan değerlendirme kategorilerini %95 anlamlılık seviyesinde birbirinden ayrı ele alarak değerlendirmişlerdir.

Hipotez 4; Katılımcı işletmeler, kaliteli hizmet için bütünlük bir İnternet stratejisi

geliştirmek zorunludur kriterlerini, kesinlikle katılmıyorum'dan kesinlikle katılıyorum'a kadar sıralanan değerlendirme kategorilerini %95 anlamlılık seviyesinde birbirinden ayrı ele alarak değerlendirmişlerdir.

Belirtilen dört hipotezin testi için sütunlar arasında anlamlı bir yoğunlaşmanın olup olmadığını saptamak amacıyla Hipotezler, $\alpha= 0.05$ hata payı, %95 anlamlılık derecesinde Friedman testi uygulanarak analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Friedman Testi Sonuçları

	Tablo Değeri (%95)	k ² değeri	Anlamlılık Düzeyi	
İletişim hizmetleri ve dijital ürünlerin müşteri ihtiyaçlarına göre dizaynı	9,49	88,444	,000	Yığılma var
İnternet teknolojisinin bireysel müşterilerle iletişimi kolaylaştırması	9,49	22,594	,000	Yığılma var
İnternet sitesi yönetiminden üst düzey yöneticilerin sorumlu tutulması	9,49	2,680	,444	Yığılma yok
Kaliteli hizmet için bütünlük bir İnternet stratejisi geliştirmek zorunludur	9,49	0,000	1,000	Yığılma yok

Tablo 8'deki sonuçlar incelendiğinde, katılımcı işletmelerin, iletişim hizmetleri ve dijital ürünlerin internetteki müşterilerin bireysel ihtiyaçlarına göre uyarlanması ve internet teknolojisinin bireysel müşterilerle iletişim kurmayı kolaylaştırdığı kriterlerini değerlendirirken, “çok düşükten” “çok yüksek”e kadar sıralanan değerlendirme kategorilerini %95 anlamlılık derecesinde birbirinden ayırdıkları, İnternet sitesi yönetiminden üst düzey yöneticiler sorumlu olmalıdır ve kaliteli hizmet için bütünlük bir İnternet stratejisi geliştirmek zorunludur kriterlerini ayırmadıkları görülmüştür. Buna bağlı olarak, H₁ ve H₂ hipotezleri kabul edilirken, H₃ ve H₄ hipotezleri reddedilmiştir.

Elde edilen bulguları özetleyecek olursak, katılımcı işletmelerin, İnternet sitesinin dizaynından sadece üst düzey yöneticiler sorumlu olmalıdır kriterini sütunlar arası farklılık yönünden ayırmadıkları görülmektedir. Bu sonuca göre İnternet sitesinin dizaynında katılımcı bir sürecin başlatılması hem sitenin değişik görüşleri yansıtacak şekilde orijinal olmasını sağlayacak, hem de bu konuda işletmenin belirli kademelerinde bulunan insanların İnternetle ilgili eğitim çalışmaları hızlandırılmış olacaktır. Bu yüzden seyahat acentesi yöneticilerinin bir pazarlama aracı olarak İnternetin kullanımı konusunda elemanlarının geliştirilmesi sürecine olumlu bakması, işletmenin rekabetçi pozisyon kazanması ve bu pozisyonu koruması açısından yararlı olacaktır.

Kaliteli hizmet için bütünlük bir İnternet stratejisi geliştirme zorunluluğu kriterini de katılımcı işletmelerin sütunlar arası farklılık yönünden ayırmadıkları görülmektedir. İnternet üzerinden müşteri ilişkisi geliştirme sürecinin başarısında, bütünlük bir İnternet stratejisi geliştirmek bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcı işletmelerin

bu konuda sütunlar arası yığılma göstermemeleri konu ile ilgili bilgi alt yapılarının yetersiz olmasından kaynaklanmış olabilir.

Katılımcı işletmeler, İnternet teknolojisinin bireysel müşterilerle iletişimi kolaylaştırdığı ve iletişim hizmetleri ile dijital ürünlerin müşteri ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi kriterlerine ise yüksek düzeyde katılım göstermişlerdir. Bu durum, Friedman testi sonuçları ile de desteklenmiştir. Bu doğrultuda, katılımcı işletmelerin, müşteri odaklı çalışma eğiliminde oldukları ve bu süreçte İnterneti önemli bir iletişim aracı olarak gördükleri saptanmıştır. Ayrıca yapılan faktör analizi sonucundan da görüleceği üzere, katılımcı işletmelerin, uzun dönemli müşteri ilişkisi geliştirmede, müşterilerle ilgili veri tabanı oluşturmada ve müşterilerden geri dönüşümlü bilgi elde etme konularında İnternet teknolojisinin öneminin farkında oldukları tespit edilmiştir.

SONUÇ

Günümüz rekabet ortamında bir strateji olarak müşteri ilişkileri yönetimine farklı yaklaşmak gerekmektedir. Müşteri ilişkileri yönetimi tüm üretim ve pazarlama kararlarını müşteri merkezli olarak belirleyen bir yönetim anlayışı ve rekabet stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz işletmeleri aşırı rekabet ortamında, teknolojiye bağlı olarak, müşterileri ile sürekli öğrenen bir ilişki geliştirmek ve İnternet ortamında gerçek zamanlı ve etkileşimli müşteri ilişkileri yönetimini amaçlayan E-MİY (E-CRM) uygulamalarını başlatmak ve sonuca yönelik olarak bu uygulamaları sürdürmek zorundadırlar.

Seyahat acentelerine yönelik yapmış olduğumuz çalışmada, İnternet'in müşterilerle iletişimi kolaylaştırmasının yanı sıra müşterileri de işletmedeki gelişmelerden anında haberdar ettiği ve bireysel hizmet sunumunu kolaylaştırdığı belirlenmiştir. İnternet üzerinden müşteri ilişkisi geliştirme çabaları, müşteriden, işletmeye veya işletmeden, müşteriye çoklu kanalla anında ulaşım imkanı vermektedir. Dolayısıyla müşteri ilişkileri yönetimi, İnternet ortamında etkileşimli ve gerçek zamanlı olarak dinamik bir şekilde gerçekleşmekte buna bağlı olarak müşteriye verilen sözlerin yerine getirilmesi süreci hızlanmakta, bu durum müşteride güven duygusunun artmasına ve yapılan iş sonucu tarafların karşılıklı olarak yüksek tatmine ulaşmalarına neden olmaktadır.

İnternet üzerinden müşteri ilişkisi geliştirme çabaları işletmeler için değer yaratan ve değer zincirinde yer alması gereken bir faaliyet olmasının yanı sıra işletmelerin sunmuş oldukları ürünlerin farklı algılanmasında da önemli rolü olan bir süreçtir. Bu doğrultuda, işletmelerin müşterileri ile güvene dayanan ilişki kurarak, rekabetçi avantaj

kazanmaları için ilişki geliştirme sürecinde müşteri odaklı hareket etmeleri ve başarılı MİY (CRM) ve E-MİY (E-CRM) uygulamalarına önem vermelerini gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Bauer, Hans, H., Grether, M. Ve Leach, M., (2001), "Building Customer Relations Over The Internet", *Industrial Marketing*, s: 155-163.

Christopher, M., Payne, A., and Ballantyne, D., (1991), *Relationship Marketing: Bringing Quality, Customer Service and Marketing Together*, Oxford, Butterworth-Heinemann.

Clancyle, Kevin, J., (2002), "CRM-The Most Outstanding 15 Percent Solution to Marketing", www.Copernicusmarketing.com/about/docs/crm.htm, 27.02.2002.

Crosby, L., Evans, K. ve Cowles, D., (1990), "Relationship Quality in Services Selling: An Interpersonal Influence Perspective", *Journal of Marketing*, 54., 3., s: 68-81.

Deniz, Recep. Baki., (2002) "Müşteri İlişkileri Yönetimi (CRM) ve Elektronik Ortamda Müşteri İlişkileri Yönetimi (E-CRM) Uygulamalarının İşletmelere Sağladığı Yararlar", *Pazarlama Dünyası*, Yıl: 16, Sayı:2002-06, s:16-21.

Hair, J. F., R.P.Bush ve D.J., *Ortinau. Marketing Research: Within a Changing Environment*, McGraw-Hill Irwin, 2003.

Kırım, Arman., (10.12.200)., "CRM Fırsatlarla Dolu Çok Önemli Bir Olgu", *Milliyet İş-Yaşam*; , s:12.

Kırım, Arman., (2001), *Strateji ve bire-Bir Pazarlama CRM*, Sistem Yayıncılık A.Ş. İstanbul.

Kotler, P., (1997), *Marketing Management: Analysis, Planning, Implementation, and Control.*, (9th ed.), Prentice Hall, New Jersey.

Morgan, R.M., Hunt, S.,D., (1994), "The Commitment-Trust Theory of Relationship Marketing", *Journal of Marketing*, No: 58, Vol: 3, s: 20-38.

Nunnally, Jum, C., (1978), *Psychometric Theory*, New York: Mc Graw Hill.

Odabaşı, Yavuz., (2000), *Satışta ve Pazarlamada Müşteri İlişkileri Yönetimi*, Sistem Yayıncılık A.Ş., İstanbul.

Power Dergisi, Sayı:2001/11., S.112.

Reicheld, F.,F., (1996), "Learning From Customer Defections", *Harvard Business Review*, March- April, s:56-69.

Şarman, Aslı, (2005), "Türk Turizmi ve CRM", *CRMpro*, Sayı:11, Şubat

www.crminturkey.org, (12.05.2004).

www.datamarket.com.tr (29.05.2005).

www.datamarket.com.tr, (5.06.2005).

www.ecrmguide.com (12.12.2001).

www.infomag.com.tr, (2.06.2005).

www.marketing-online.co.uk/emetrics.htm, “Marketing Online // İnternet marketing and e-marketing training: consulting: knowledge, (12.03.2002).

[www. Tursab.org.tr](http://www.Tursab.org.tr) ., (15.11. 2003).

Yavaş, Tuba., (2005), “Veri Madenciliğinden Neler Bekliyorsunuz”, *CRMpro*, Sayı: 12, Nisan/Mayıs.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 215-226, ELAZIĞ-2006

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN SİYASAL İKTİDARI ETKİLEME YÖNTEMLERİ

*The Influence Processes of Non Government Organization on Political
Power*

Abdullah ÇELİK

*Harran Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi
Bölümü. e-mail: acelik@harran.edu.tr*

Şuayip AYKANAT

*Harran Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi
Bölümü.*

ÖZET

Bu çalışmada sivil toplum örgütlerinin siyasal iktidar ile ilişkileri ve siyasal iktidarı etkileme yöntemleri incelenmiştir. Buna koşut olarak da sivil toplum örgütlerinin oluşumu, bunların amaçları ve etkileri hakkında bilgi verilmiş ve siyasal iktidarı etkileme yöntemleri üzerinde durulmuştur. Sivil toplum kuruluşları, siyasal iktidarı, siyasal açıdan “lobby” yöntemiyle etkiledikleri gibi hukuki yöntemlerden olan halk oylaması yaparak ve bazı konularda da raporlar hazırlayarak siyasal iktidarın almış olduğu ya da alacağı kararları etkilemektedirler.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Örgütü, Halk Oylaması, Miting, Kamu Sımsarlığı.

ABSTRACT

In this study the relationships of Non Governmental Organizations with political power and the methods of influencing political power were examined. In parallel to this, information on the formation of non governmental bodies, their objectives and effects was given and the methods of their influencing political power were dealt with. Non governmental bodies influence the political power not only with politically “lobby” methods but also they conduct public opinion polls and prepare reports on some topics to put impact on the decisions taken or to be taken by political power.

Key Words: Non Government Organization, Referendum, Meeting, Lobby.

Giriş

Siyasal sistemler, rasyonel ve hukuksal çerçeveden ayrılmadan; birey-devlet ilişkisini sağlıklı bir şekilde yürütmek ve bireyin istemlerini sistemin merkezine iletmek için sivil toplum örgütlerine gereksinim duyarlar. Siyasal sistemin işlevlerini en nesnel bir biçimde yerine getirebildiği ülkeler sivil toplum örgütlerinin bulunduğu ülkelerdir. Fren ve karşı fren görevini siyasal sistemlerde devletin bir organı olan “yargı” erki yerine getirirken, devletin dışında da sivil toplum örgütleri bu görevi yerine getirmektedirler.

İktisadi kuruluşlar ve dolayısıyla büyük sermaye artık uluslararası düzeye kaymıştır. Avrupa’da “ulus devlet”in egemenlik öğelerinin bir bölümü üst birimlere aktarılmaktadır. Bu çerçevede sivil toplum örgütlerin politikayı etkilemesi, onu günlük hayata çekmesi ve devletin tüm kademelerinde yönetici ve politikacılarla sürekli etkileşime girmesi kaçınılmaz görünmektedir (Yerasimos, 2001: 14).

Sivil toplum sözcüğünün çıktığı ilk yıllarda, kendisine daha çok ideolojik bir anlam yüklenmiştir. Marks’ın burjuvazinin proleterya (işçi sınıfı) üzerinde kurulmuş egemenliği ve Gramsci tarafından fikir, din ve ahlak gibi anlamlar yüklenmesi bu dönemde olmuştur. Sivil toplum sözcüğü zamanla anlamına yakın bir şekilde, devlet dışında yer alan ve özel kişileri ilgilendiren her şey olarak belirtilmiştir.

Sivil toplum örgütlerinin siyasal sistemi siyasi yönden ve hukuki açıdan olmak üzere iki şekilde etkilemektedir. Sivil toplum örgütleri siyasi açıdan meclis üyeleri üzerinde baskı kurarken; halk oylaması, araştırma ve rapor gibi yöntemlerle hukuki açıdan gerekli istemleri girdilere dönüşmesini de sağlamaktadırlar. Bu çalışmada, sivil toplum örgütlerinin amaçları doğrultusunda hareket etmeleri ve siyasi iktidarca alınmış sağlıklı ve yararlı kararları desteklemeleri, yanlış kararların karşısında bir duruş almaları ileri sürülmektedir.

Sivil Toplum

Sivil toplum sözcüğü tarihsel gelişim içinde farklı nitelendirmelerle anlamlandırılmıştır. Sivil toplumdaki “sivil” kavramının kökü şehir hayatının beraberinde getirdiği haklar ve yükümlülükler anlamına gelir (Mardin, 1983: 1918).

Batı siyasi sisteminde sivil toplum kavramı, 18. yüzyılın sonlarına kadar, daha mükemmel, daha iyi bir siyasi sisteme varmak ve siyasi sistemin onsuz olamayacağını bireyin hak ve yükümlülüklerini belirtmek için kullanılmıştır (Keane, 1993: 47).

17 ve 18. yüzyıllarda liberalizmin temsilciliğini yapan John Locke da “sivil topluma” yeni bir anlam kazandırmış; Thomas Hobbes ile birlikte, “Devlet’e göre bir farklılaşmayı belirtmek için” kullanmışlardır (Akal, 1995: 37).

Sözcüğün felsefi temelleri büyük ölçüde Hegel tarafından atılmıştır. Hegel “sivil toplumu siyasal toplumun karşıtı olarak devlet dışındaki kurumları ve yaşam süreçlerini ifade eden” (Ansiklopedik Siyasi Terimler ve Örgütler Sözlüğü, 1992: 117), “kazanç, şahsi mutluluk ve kişi statüsünün korunması gibi hayat kesitlerinin toplu olarak yaşanmış şeklidir” olarak açıklar (Mardin, 1983: 1920). Aynı şekilde Hegel, siyasal toplumdan uzak ve devletle bütünleşmiş bir idealist devleti savunurken, vardığı nihai nokta bireyin, ahlaki olgunluğa ancak sivil toplumla varılacağını söyler. Marks’a göre ise, sivil toplum sözcüğü, özel sermaye ile ücretli emeğin “siyaset dışı” ilişkisinde ifadesini bulan, burjuvazinin *proleterya* üzerindeki tarihsel olarak kurmuş egemenliği içerdiğini belirtmektedir (Keane, 1994: 56).

Gramsci, sivil toplumun temelini “etik içeriği” oluşturduğunu politik toplumun (devletin) karşısına koymaktadır. Sivil toplumda dünya görüşleri, felsefe ve dinleri, bütün zihni ve manevi eylemleri de kapsamaktadır. Başka bir ifade ile “özel kesimin tümünü içermekte ve fertlerin ihtiyaçlarını, aileyi, hukuku, dernekleri kapsamakla kalmayıp fikir, din, felsefe ile ahlakı da bünyesinde taşımaktadır” (Kayalar, 1990: 5).

Çağdaş Sivil Toplum

Sivil toplumun gelişimi İskoç aydınlanmasının toplumsal hayat içinde varoluşsallığın karşıtlıkları arasında bir sentez arayışına bağlı olmuştur. Bu arayış, toplum karşısında birey, kamu karşısında özel, özgecilik karşısında bencillik, duygu karşısında akıl etrafında olmuştur. Sivil toplumun öğeleri, çoğulluk, kamusalılık, özellik ve yasallıktır. Ancak, sivil toplum içindeki topluluklarda çoğulluk, onların birbirlerine karşı özerkliklerini; kamusalılık, birbirlerine karşı sorumluluklarını; özellik, birbirlerine karşı bireyselliklerini; yasallık ise, tabi olacakları ortak çerçevelerini sağlar (Sarıbay, 1998: 108).

Sivil toplum ne “sivil burjuva toplumu” ne de “radikal bir devrimle aşılacak bir alan” olarak kabul edilmekte (Kayalar, 1990: 7); tersine, bir medeniyet tarihi olarak benimsenmektedir. Ortaçağda toplumun siyasal gücün egemenliğinden kurtulması (Mardin, 1983: 1920) ve bireyin temel alınması, bu anlamda yapılmış özgürlük mücadeleleri toplumsal sistemin bir versiyonu olarak sivil toplum sözcüğü olarak ortaya çıkmıştır.

Çağdaş siyasal sistemlerde sivil toplum örgütleri önemli bir yer tutmaktadırlar. Toplumların her bireyin iradesinin yansıdığı siyasal sistemlerde, birey-devlet etkileşimini nesnel bir siyasal süreçte istikrarlı ve şiddetsiz devam edebilmesi için; “güçlü bir sivil

toplum” olgusunun ilgili sistemde kabulü ve siyasal arenada bağımsız çalışmasını teşvik edilmesi gerekmektedir (Atar, 1997: 90).

Sivilleşme, sanayileşme ile başlamaktadır. Bireyin olanak ve fırsatlarını ipotek altına alan geleneksel kapalı toplumlar, bu yapıyla sivilleşmenin en önemli engelidir. Sivil toplum geleneği olarak adlandırılan olgu Batı geleneğinin bir parçasıdır. Sivil toplum olgusu, devletin dışında bir güç odağı, bir iktidar alanıdır. Bu alan, karşılıklı hoşgörü içinde değil mücadeleler sonucu gelişmiş, hem kamu sahasında bir yeniden paylaşım hem de otoritenin meşruiyetini nereden aldığı konusunda bir arayış değişikliğine yol açmıştır. Bu hareketlerin değişimi zorlamış ya da hızlandırılmış olduğu bir gerçekse de; esas dinamik, sistemin toplumsal istemleri kapsamada yetersiz kaldığı dönemlerde sivil toplum hareketlenmelerine yol açmıştır (Doğan, 2000: 23).

Sivil toplumun Batı’daki gibi gelişebilmesi için devletin taşıması gereken iki temel nitelik vardır. Bunlardan biri hukuk devleti, diğeri de faaliyetleri itibariyle sınırlı devlettir. Bunlarla birlikte sivil toplumun gelişimi serbest piyasadaki rekabet ilkesine göre de oluşmaktadır. Devlet taraf olunca, sivil toplum örgütleri arasındaki dengeyi bozabilmektedir. Bu nedenle, sağlıklı, hakkaniyete dayalı bir sivil toplumun gelişebilmesi için devletin ideolojik değil, hukuk devleti olması gerekmektedir (Çaha, 1999: 71-72).

Sivil toplum örgütleri genellikle kendilerini gösterebilmek için en azından bazı nitelikleri taşımak zorundadırlar. Bu nitelikler;

-Sivil toplum örgütlerinin, örgütlenme yeteneğinin var olduğunu potansiyel bütün üyelerine kabul edebilecek bir yetkiye sahip olmaları,

-Hükümetin amaçları ile sivil toplum örgütlerinin amaçları uyum içinde olmalı,

-Güçlü onaya sahip olmaları (özellikle pazarlıklarda güçlü bir konumda olmaları)dir. (Kavanagh and Jones, 1991: 227).

Sivil Toplum Örgütleri ve Baskı Grupları

Sivil toplum örgütlerinin siyasal iktidarı etkileme yöntemlerinden söz ederken aynı zamanda sivil toplum örgütleri bir baskı görevini de görmektedirler. İnsanlar belirli amaçlarını gerçekleştirebilmek üzere oluşturdukları uzmanlığa dayalı gruplara çıkar grupları denilmektedir. Çıkar grupları bir yönden siyasal sistemi etkileme noktasında işlevlerde buldukları için baskı grubu niteliğini alırlar. Bu yönüyle baskı grupları fikirden eyleme doğru harekete geçip, iktidara çıkarları doğrultusunda işlem yaptırmaya çalışırlar (Dönmezer, 1990: 232-243).

Sosyal güçlerin örgütlendiği farklı meslek kuruluşları ve derneklerin, sendikaların bir bütün olarak iktidarı kendi amaçları yönünde baskı yapmaya çalışmaları, birer baskı

grupları olduklarını göstermektedirler. Diğer bir ifade ile amaç ve çıkarları doğrultusunda siyasal iktidar üzerine baskı yapan gruplara baskı grupları denilmektedir (Koçak, 2002: 61). Baskı gruplarının işlevleri ise; temsil, iletişim ve denetimdir (Turan, 1986: 47-48). Sivil toplum örgütleri siyasal iktidarı etkileme yöntemine gittikleri düşünülürse birer baskı gruplarıdır.

Sivil Toplum Örgütlerinin Siyasal Sistemi Etkileme Yöntemleri

Sivil toplum örgütleri siyasal sistemi değişik yöntemlerle etkileyebilmektedirler. Bu etkileme yöntemleri genel olarak “siyasal açıdan” ve “hukuki yolla” olmak üzere iki kategoride ele alınmaktadır.

Siyasal Açıdan Etkileme

Sivil toplum örgütleri kendi istem ve amaçlarını iktidara iletme ve kabul ettirme konusunda zaman zaman siyasal ilişki içinde olurlar. Bunun doğal sonucu olarak iktidarı amaç edinen siyasal partilerle birlikte hareket edebilirler. Kendi üyelerini aynı siyasal parti ile özdeşleştirebilirler. Sendikaların İngiltere’de İşçi Partisi aracılığıyla faaliyetlerini yürütmeleri ve “lobby” (*kamu simsarlığı*) uğraşılarda bulunmaları siyasal açıdan iktidarı etkilemeye bir örnektir. Kamu simsarlığı ise, yasama meclisi koridorlarında meclis üyeleri ile irtibat kurarak, çıkması istenen bir yasayı çıkarmak ya da çıkması istenmeyen bir yasanın çıkmasını önlemek için girişilen faaliyetlerin toplamıdır. Öte yandan, sendikalar, hemfikir olduğu iktidar partileri ile ilişkileri, danışma ve bazı durumlarda da kararlara doğrudan katılma şeklinde de olabilmektedir (Işıklı, 1990: 130-131).

Sendikalar, bazen belirli bir siyasal partiyi iktidara taşımak ya da güçlü kılmak için üyelerinden o siyasal partiye oy vermesini isteyebilmektedirler. Örneğin, DİSK 12 Ekim 1975 ara seçimlerinde başta üyeleri olmak üzere kamu oyunda bir siyasal partiye oy verme isteminde bulunmuştur (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1996: 313).

Ayrıca, Türk- İş, Hak-İş ve DİSK’in yanı sıra bazı meslek odalarının katılımıyla 1993’te oluşturulan *Demokrasi Platformu* ile birlikte, 1997’de dört büyük sendika (Türk- İş, Hak-İş, DİSK, TİSK) ve TOBB birleşerek “*Sivil İnisiyatif*” adı altında bir araya gelerek; “sadece doğrudan temsil edilen işçilerin değil, aynı zamanda sendikasız işçinin, memurların, emekli dul ve yetimin haklarını korumak için bir araya geldikleri”ni belirtmişlerdir. İşçi, işveren ve esnafı bir araya getiren bu inisiyatifin temel amacı çalışma yaşamına ilişkin sorunları siyaset alanına aktarmak ve bir sivil toplum örgütü olarak taraftarlarının çıkarlarını koruma ve geliştirme işlevini yerine getirmek değil, “devletin birliğini ve bütünlüğünü korumak” gibi genel milli güvenlik siyasetine ilişkin amaçları da güdebilmektedirler (Tosun, 2001: 340).

Devletin iş piyasasında düzenleyicilik faaliyetleri olduğu düşünülürse, sendikalar siyasal faaliyette bulunarak, işgücünün yararına olan yasaların yürürlüğe konulmasında etkili olabilmektedir. Bu durumda sendikalar gerek siyasal partilerle gerekse mecliste siyasal faaliyetlerde bulunarak iktidarı siyasal açıdan etkilemeye çalışmaktadırlar. Bu ilişki bazen sendikaların üyelerine yönelik ya da ilgili üyelerin aynı hedefi güden ya da aynı düşünceyi paylaşan partilere oy verme noktasında istemi şeklinde de olabilmektedir. Türkiye’de 1973 seçimleri sonucunda (A) Partisi’nden beş ve (B) Partisi’nden iki olmak üzere yedi sendikacı aktif olarak siyasete girmişlerdir (Işıklı, 1990: 353). Aynı şekilde, büyük sendikaların genel başkanları, 1995’te (C) Partisi’nden; 1999’da (D) Partisi’nden ve 2002 tarihinde yapılan genel seçimlerde (E) Partisi’nden milletvekili seçilmişlerdir. Sendikaların bu yöntemi benimsemeleri iktidarı daha çok etkilemeği amaçlamaktadırlar.

Meclis Üyeleri Üzerinde Etkileri

Sivil toplum örgütleri seçimlerde kendilerine dostça yaklaşan siyasetçileri destekler ve dostça yaklaşım göstermeyen siyasetçileri desteklememe kararını alabilmektedirler (Westin, 1962: 324).

Sivil toplum örgütleri, ilgili üyelerinin çıkarları ve taleplerini iktidara iletmede, iktidarın üyeleri ile doğrudan ilişki içerisinde bulunabilirler. Ülkemizde 1968–69 döneminde, (A) Bankası’nın menkul teminat karşılığı esnaf ve sanatkarlara kredi verilmesi öngörülmüştür. Bu öneri bir milletvekili tarafından yapılmıştır. Amaç, esnaf ve sanatkarlar odalarına yararlanacakları yasaları çıkarmaktır (Akad, 1976: 121-122). Kamu oyunun büyük bölümünü arkasına almış sivil toplum örgütleri sistemi etkilemede ya da kendisiyle görüşmede etkin bir rolü olabilir. Parlamenter rejimlerde hükümet ya da hükümet üyeleri, önemli kararların alınışında sivil toplum örgütleri yöneticileriyle müzakereye oturlularsa ilgili rejimin teorisiyle ters düşer. Ancak, bu tür uygulamalar da vardır (Çam, 1977: 205).

Sivil toplum örgütleri bazen de yasama organı üzerinde etkili olabilirler. Yasaların çıkarıldığı dönemlerde yasama erki ile etkileşim içine girerek yasaların kendi istemleri doğrultusunda çıkmasını sağlayabilirler. Yürütme erki üzerinde de sivil toplum örgütleri etkili olmaya çalışırlar. Sivil toplum örgütleri yasama ve yürütme gücünü etkileyecek özel ajanlar kullandıkları zaman “*lobby*” i meydana getirirler. Sivil toplum örgütlerinin oluşturdukları bu baskı, bir konuda organize olmuş kamu oyunun siyasal yapıya taşınmasıdır (Yücekök, 1987: 68).

Güçlü hükümetin meclise egemen olduğu sistemlerde yasama erkini etkilemek zordur. Bu nedenle bu tür sistemlerde yasaların çıkarılmasını gerektiren alanlarda

bürokrasiye ağırlık verilir. İngiltere’de Hükümetin çift partili olmasının getirdiği rahatlık nedeniyle, sivil toplum örgütleri yasama erkini fazla etkileyebilirler. Bu durumda bürokrasiye, o yasaların çıkarılmasına etkin olan üyeler üzerinde baskı kurmaya başlarlar. Oysa, Amerika’da Temsilciler Meclisi üyeleri daha çok kendi yerel çıkarlarını kollamak ve sağlamakla görevli bir delege seçerek sivil toplum örgütlerini etkileme alanına kolaylıkla girebilirler (Yücekök, 1987: 72).

Hukuki Yolla Etkileme

Sivil toplum örgütleri, bazen de toplumların istem ve sorunlarını siyasal sisteme girdi olarak iletirken, hukuki yolları kullanırlar. Çağdaş demokrasilerde, vatandaşların siyasal sisteme katılımları geniş tutmuştur. Bu katılım, farklı alanların gerektirdiği farklı yöntemlerle siyasal sisteme girdi şeklinde yansımaktadır.

Sivil toplum örgütleri modern devlet yönetiminde hiçte küçümsenemeyecek bir işlev gördükleri kuşku götürmez. ABD’de ‘görünmez hükümet’ ve ‘tahtın arkasındaki erk’ olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle sivil toplum örgütleri siyasetle ne kadar içiçe olduklarını göstermektedirler (Kapani, 1993: 276).

Halk oylaması (Referandum)

Halk oylaması, isteğe bağlı ve zorunlu olmak üzere iki şekilde olur. Herhangi bir konunun siyasal sisteme girdi olarak işlev görmesi ve çıktılarının yasalaşması konusunda, toplumun görüşü alınabilir ya da toplum bunu talep edebilir (Kapani, 1993: 298-299). Yarı doğrudan demokraside, yaygın olarak kullanılan halk oylaması, yasama meclisince yapılan işe çoğu kez yasallık kazandırma amacı güder (Gözübüyük, 2003: 72).

Birtakım yasaların kanunlaşabilmesi için mutlaka halk oyuna sunulması gerekir. Ülkemizde, anayasanın değiştirilmesi sırasında, Cumhurbaşkanı anayasa değişikliklerine ilişkin yasaları bir daha görüşülmek üzere TBMM’ye geri gönderebilir. Meclis, geri gönderilen kanunları, üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile aynen kabul ederse Cumhurbaşkanı bu kanunları halk oyuna sunabilir. Yapılan halk oylaması ile anayasa değişikliği de ona göre şekil alır.

Rapor

Rapor, genellikle sosyal, ekonomik ve siyasal açıdan sorunlu olan alanlarda, sivil toplum örgütlerinin o alan üzerinde yapacakları inceleme sonucunda sorunlara yönelik gerekli teşhis ve tespiti varma işlemidir. Sorunlu alanlarda, araştırma yapıp rapor sunmak demokratik örgütlerin üstlenmeleri gereken bir sorumluluktur. Sosyal sorunlar eninde sonunda siyasete yansımakta ve siyasal istikrarsızlık ekonomik gelişmeyi geciktirmektedir. Sivil toplum örgütleri, demokratikleşme ile ilgili olarak ülkemizdeki

mevcut yapının iyileştirilmesine yönelik olarak “Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi”, “Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri”, “Memur Yargılaması Hakkında”, “Ombudsman (Kamu Hakemi) Kurumu İncelemesi”, “Dernekler Kanunu Taslağı” ve “Yerel Yönetimler Taslağı” şeklinde değişik raporlar hazırlanmışlar ve kamuoyuna sunulmuşlardır.

İkna Yöntemi

Sivil toplum örgütleri ikna yöntemiyle, üyelerinin ve örgütlerinin çıkarları için siyasi iktidardan istedikleri sonucu alabilmek için onları haklılıklarına inandırmaya, ikna etmeye çalışırlar (Öztekin, 2001: 97). Bu çerçevede, yetkililerle istişare toplantıları düzenleme, bazı araştırma ve raporlar hazırlama yöntemlerini kullanarak haklılıklarını ispatlamaya çalışırlar. Günümüzde bu yol genellikle kullanılmakta, özellikle üst düzey yöneticiler ulusal ya da uluslararası toplantılara katılarak, sivil toplum örgütlerini sivil toplum örgütleri de onları ikna etmeye çalışmaktadır. “Siyasi Partiler Yasası”, “Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri”, “Yerel Yönetimler”, “Hukuk Devleti ve Yargı”, “İnsan Hakları” vb. konularda sivil toplum örgütlerince paneller düzenlenerek milletvekillerinden akademisyenlere, yargı mensuplarından sivil toplum örgütlerine kadar farklı kesimleri bir araya getirerek, değişik görüşlerin kamu oyu önünde tartışıldığı platformlar oluşturulmaktadır.

Para ya da Maddi Çıkar Sağlama

Sivil toplum örgütleri maddi çıkar sağlama yöntemi ile siyasal iktidarı iki şekilde etkilemeye çalışırlar. Birincisi, sivil toplum örgütleri, iktidardaki siyasal partiye bağış adı altında para ya da gayri menkul gibi yardımlar yaparak partiyi etkilemeye ve kendisine ekonomik yönden bağlamaya çalışır. İkinci yöntem ise, sivil toplum örgütleri, kendi örgütleri ya da üyeleri ile ilgili olarak yasa teklifleri görüşülürken milletvekillerine, karar alıcılarına çeşitli yollarla ve değişik yöntemlerle para, tatil, daire vb. gibi teklifler götürerek, çıkacak yasa, siyasal, hukuksal ya da yönetsel kararları örgütleri ve üyelerinin çıkarları doğrultusunda değiştirmeye çalışırlar (Öztekin, 2001: 98). Sivil toplum örgütlerinin bu yöntemine “rüşvet” olarak da adlandırılır. Bu yol sivil toplum örgütlerinin her zaman kullanabilecekleri bir yoldur. Özellikle ABD’de başkan, senatör, vali vb. seçimlerinde sivil toplum örgütlerinin büyük mali yardım yaptıkları dile getirilmektedir. Ülkemizde siyasal partilere yapılacak yardımlar yasal bir prosedüre bağlanmıştır. Ancak, uygulamada bu sınırlamalara ne kadar uyulduğu tartışma konusudur.

Kitlesele Eylem Türünde Etkileme

Sivil toplum örgütlerinin genellikle en son başvurdukları, en zor uygulanan, en sakıncalı; ancak, iyi hazırlanıp planlanarak uygulanırsa en iyi sonuç veren baskı yöntemi kitlesele eylemdir. Bu yöntem çoğunlukla, siyasal iktidarlar ile sivil toplum örgütleri arasında önceki yöntemlerle sonuç alınamaması, uzlaşmanın sağlanamaması, bir başka ifade ile, çatışmanın ve inatlaşmanın başladığı durumlarda uygulanır (Öztekin, 2001: 97).

Etkin siyasal katılımın sürdürülebilmesi için bireylerin çağa uygun bilgi ve becerilerle donanmış olmaları gerekir. Bu niteliktir ki, kendiliğinden ve iradi toplulukların oluşumuna yol açabilir (Doğan., 1999: 144). Sivil toplum örgütleri bu tür yöntemleri kullanırken, yöntemler şiddet içerebildiği gibi şiddet içermeyip daha pasif hareketlerle de yapılabilir. Örneğin, Bergama'da siyanürlü altın üretimini protesto eden halk yerel bir güç haline gelmiş ve merkezi hükümetin politikasını değiştirmek için, genellikle şiddet içermeyen bir protesto hareketi yürütmüşlerdir. Gökova'daki enerji santralının devreye girmemesi için yapılan direnişte aynı sürekliliği göstermiştir. İstanbul'daki Park Otel inşaatını durdurup, yükselmesini önlemeye çalışan Ayazpaşa sakinlerinin yerel girişimi de kısmen başarıya ulaşmış bir girişim olmuştur. Yoğun trafiğin olduğu yerlerde karşıdan karşıya güvenli geçiş için yaya geçidi istemleri ile yolu trafiğe kapatan çeşitli yerleşim birimlerinin sakinleri zaman zaman bu yöntemle başvurmuşlardır (Kalaycıoğlu, 1998: 126).

Açlık Grevi

Açlık grevi, kişi ya da grupların, durumlarına dikkati çekmek ve istemlerinin kabul edilmesini sağlamak için başvurdukları pasif direniş eylemidir (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1996:3). Açlık grevi, bireyler amaçlarını gerçekleştirebilmek için kendi aralarında anlaşarak yapabilirler. Türkiye'de 1996'nın sonunda, cezaevlerinde yapılan açlık grevi, yönetimi mahkumlarla görüşmeye kadar götürmüştür.

Yürüyüş

Başta sendikalar olmak üzere diğer sivil toplum örgütlerinin çoğunun başvurdukları bir eylem aracıdır. Sivil toplum örgütleri siyasal, ekonomik ve sosyal istemlerini sisteme iletmede başarısız olduklarında kamuoyunu yanlarına almak ya da kamu oyununa karşı kendilerine haksızlık edildiğini göstermek için yürüyüş eylemi yaparlar. Yürüyüş eylemi bazen, rejime yönelik bir tehlike olarak görülen akımlara karşı da yapılabilir (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1996: 317). Bu bağlamda sivil toplum örgütlerinin eylemleri her zaman yönetime karşı ya da devlete karşı yapılan bir

eylem değildir. Aksine, siyasal sisteme yönelik tehlike olduğu tahmin edilen girdilere karşı önceden somut destekler verebilirler.

Miting

Sivil toplum örgütlerinin başvurdukları yöntemlerden biri de mitingdir. Mitingden amaç, kamu oyununu ilgili sorunlar karşısında bilgilendirmek ya da duyarlı hale getirmektir. Mitingler, siyasal sisteme karşı girdi niteliğinde olabileceği gibi, destek şeklinde de olabilir. Sivil toplum örgütleri, benimsedikleri ideoloji karşısında yeni bir marjinal akım oluşması halinde miting yaptıkları görülmektedir. Örneğin, bir sendika 1975'te Faşizme karşı mitingler düzenlemiştir. O dönemin sendika genel başkanı, "Faşizm yurdumuz için güncel bir tehlikedir. Asla ve asla faşizme geçit vermeyeceğiz" şeklindeki beyanı, sivil toplum örgütlerinin yeri geldikçe siyasal içerikli mesajlar verdikleri görülmektedir. Başka bir anlatımla maddi, somut ve kendi çıkarlarını korumak yerine geniş anlamda siyasal sistemin hangi ideolojiyi içermemesi gerektiğine yönelik mitingler düzenleyebilmektedirler. Bu eylem türleri siyasal sisteme doğrudan yansımazlar; ancak, iktidarın alacağı kararlarda göz önüne alınacak bir destek şeklinde olabilmektedir.

Sonuç

Sivil toplum örgütleri ile siyasal iktidar arasındaki ilişkiler her zaman muhalifçe değildir. Sivil toplum örgütleri siyasal iktidara yardımcı olabilirler. Bakanlar ve kamu görevlileri, etkili yürütmeyi, rasyonel siyaseti sağlamak için genellikle bilgi gereksinimine ya da bilirkişiye ihtiyaç duyarlar. Siyasal iktidar sürekli bazı işlerin nasıl geliştirilmesi gerektiğini, siyasetin oluşumundaki eksikliği ve araştırma önerilerini, sivil toplum örgütlerinin temsilcileriyle ilişki kurarak öğrenebilirler (Kavanagh and Jones, 1991: 225). Sivil toplum örgütleri siyasal iktidarı etkilemeye çalışırken, bir siyasal partinin amacı olan siyasal iktidarı ele geçirmeyi amaçlamazlar. Sadece o iktidarın alacağı ya da almak üzere olduğu kararları etkilemeye çalışırlar.

Sivil toplum örgütleri, siyasal iktidarı değişik şekillerde etkiler. Bir siyasal parti ile sıkı ilişki içinde bulunarak, o siyasal partinin üyelerinin alacağı kararlarını etkilemeye çalışırlar. Bir sendikanın sürekli bir siyasal partiyi desteklemesi, seçim sürecinde bir siyasal partiyi desteklemeye yönelik faaliyetlerde bulunması, siyasal partilerden kimlerin seçimlerde seçilmesi gerektiği ya da hangi parti üyelerinin seçilmemesi gerektiğini gündemde tutmaları ve yeri geldikçe bazı milletvekili adaylarının seçilmemeleri için "kara liste"ye alınması şeklinde siyasal açıdan siyasal iktidarı etkilemeye çalışırlar. Aynı

zamanda sivil toplum örgütleri kendi üyelerini bir siyasal partiden milletvekili olabilmesi için de aday gösterebilirler.

Sivil toplum örgütleri, siyasal iktidar tarafından alınan ya da alınacak kararların nasıl olması gerektiğini halk oylaması yaparak ve raporlar hazırlayarak iktidarın kararlarını şekillendirmeye çalışırlar. Öte yandan sivil toplum örgütleri, ikna, maddi çıkar sağlama, kitlesel eylem (açlık grevi, yürüyüş, miting) yöntemlerini kullanarak iktidar üzerinde baskı kurabilirler.

Sivil toplum örgütleri hangi siyasal iktidar olursa olsun, doğru kararları doğru, yanlış kararları da yanlış kabul edip o doğrultuda faaliyette bulunmaları gerekir. Bunun ölçütü de sivil toplum örgütlerinin belirli konularda ortak hareket etmeleri olabilir. Tamamen birbirilerinden ayrı ve hatta birbirlerinin karşısı gibi gözükmeleri sivil toplum örgütlerinin gerçek amacından uzaklaştığını gösterir.

KAYNAKÇA

- Akad, Mehmet, (1976), *Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri*, İ.Ü. Yay., İstanbul.
- Akal, C.Bali, (1995), *Sivil Toplumun Tanrısı*, 2. basım., Engin Yayınları, İstanbul.
- Ansiklopedik Siyasi Terimler ve Örgütler Sözlüğü*, (1992), Güvenlik ve Yargı Muhabirleri Derneği Yayınları, Ankara.
- Atar, Yavuz, (1997), “Çağdaş Demokrasinin Siyasal Boyutu”, *Yeni Türkiye*, Ankara.
- Çaha, Ömer, (1999), *Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi*, İz Yayınları, İstanbul.
- Çam, Esat, (1977), *Siyaset Bilimine Giriş*, İ.Ü. Yay., İstanbul.
- Doğan, İsmail, (2000), *Sivil Toplum Onda Bizde de Var*, Sistem Yayınları, İstanbul.
- Dönmezer, Sulhi, (1990), *Sosyoloji*, 10. Basım, Beta Yayınları, İstanbul.
- Gözübüyük, Şeref, (2003), *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, 12. Basım, Ankara.
- Işıklı, Alpaslan, (1990), *Sendikacılık ve Siyaset*, 4. Basım, İmge Yayınları, Ankara.
- Kalaycıoğlu, Ersin, vd., (1998), *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam*, (Der. E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay), Vadi Yayınları., Ankara.
- Kapani, Münci, (1993), *Kamu Hürriyetleri*, 1.Basım, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Kavanagh, Dennis and Jones, Bill, (1991), “Pressure Groups”, *Politics UK*, (Ed. Bill Jones), Cambridge/ Great Britain.
- Kayalar, M.Lütfullah, (1990), “Sivil Toplum Kavramı ve Türkiye Üzerine Değerlendirmeler: Bir Yeni Bakış”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı.10, Ankara.
- Keane, John, (1993), *Despotizm ve Demokrasi, Sivil Toplum ve Devlet, Avrupa’da Yani Yaklaşımlar*, (Çev. Levent Köker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Keane, John, (1994), *Demokrasi ve Sivil Toplum*, (Çev. Necmi Erdoğan), 1.Basım, Ayrıntı

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2006 16 (2)

Yayınları, İstanbul.

Koçak, Mustafa, (2002), *Siyasal Partiler ve Türkiye’de Parti Yasakları*, Turhan Kitabevi, Ankara.

Mardin, Şerif, (1983), “Sivil Toplum”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, Cilt. 7, İstanbul.

Öztekin, Ali, (2001), *Siyaset Bilimine Giriş*, 3. Basım., Siyasal Kitabevi, Ankara.

Sarıbay, Ali Yaşar, vd., (1998), *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam*, (Der. E.Fuat Keyman, A.Yaşar Sarıbay), Vadi Yayınları, Ankara.

Tosun, Gülgün Erdoğan, (2001), *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Turan, İlter, (1986), *Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Grupları ve Sendikalar*, TDS., İstanbul.

Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (I), (1996)Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay., İstanbul.

Westin, Alan F. (Ed.), (1962), *The Uses of Power (7 cases in American Politics)*, Harcourt.

Yerasimos, Stefanos, vd., (2001), *Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yücekök, Ahmet N., (1987), *Siyasetin Toplumsal Tabanı*, A.Ü.S.B.F.Yay., Ankara.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 227-245, ELAZIĞ-2006

ÖĞRETMENLERİN AİLE İÇİ İLETİŞİMİ (MALATYA İLİ ÖRNEĞİ)

Teachers Communication in Family (Malatya Sample)

Mustafa YAĞBASAN

Fırat Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Elazığ.

Nural İMİK

Fırat Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Elazığ.

ÖZET

Aile, kişilerin ilk eğitimlerini aldıkları, toplumun temelini ve sürekliliğini sağlayan önemli bir sosyal kurumdur. Bu kurum içerisinde oluşan olumlu yada olumsuz yöndeki iletişim şekilleri aile bireylerinin aile dışındaki hayatlarını da etkileyebilmektedir.

Toplumumuzda çalışanların büyük bir çoğunluğunu öğretmenler oluşturmaktadır. Öğretmen, insanı gerek eğitim gerekse öğretim açısından hayata yetiştirmektedir. Toplumda bu kadar önemli bir yere sahip olan öğretmenlerin aile içi iletişimi, bu araştırmanın temel konusu olarak alınmıştır. Çalışmada öğretmenlerin aile içi iletişimi, aile içi iletişime etki eden faktörler ve aile içi iletişimde oluşan olumlu yada olumsuz gelişmelerin iş hayatını ne derece etkileyip etkilemediği bir anket uygulaması ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, aile, öğretmenlik.

ABSTRACT

Family is an important social institution maintaining the continuity and foundation of the society and in which individuals get their first education. Postive and negative commnuation styles forming in that institution can affect the lives of the family members outside the family.

The majority of the working people in our society is consisted of the teachers. Teacher brings up the human regarding both the education and the teaching for life. The commnuation of the teachers in the family, who have such an impotant place in the society, has been the main goal of that study. In this study, it has been tried to be determined by a questionnaire how the communication of the teachers takes place in the family, what factors affect the inner-communication of the family and to what extent the positive and negative developments in the family commnuation affect the work-life.

Key Words: Commnuation, family, teaching.

1. GİRİŞ

İnsanlar arasındaki ilişkiler 1950’li yıllardan sonra Sosyal Psikoloji’nin temel konularından biri haline gelmiştir. Bu alanda değişik yöntemlerle yapılan araştırmalar sonucunda bazı önemli bulgulara ulaşılmıştır (Hortaçsu, 1991:9). 1970’lere kadar Kişilerarası Çekicilik (interpersonal attraction) olarak yürütülen araştırmalar, 1970’lerden sonra daha farklı bir şekilde ele alınmıştır. Fiziksel yakınlık, tutum, sosyal ve coğrafi çevre, eğitim, sosyal seviye, boy, güzellik gibi etkenlerin (bazı özel durumlar hariç) insanlar arasındaki ilişkileri olumlu yada olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılmıştır (Hortaçsu, 1991: 9).

Öğretmenler toplumların geleceklerinin en önemli kurucularıdır. Öğretmenlerin eğittikleri çocuklar ile toplumlar geleceklerine yön vermektedir. Böylesine saygın bir göreve ve öneme sahip olan öğretmenlerin ekonomik ve mesleki konular başta olmak üzere bazı sorunları bulunmaktadır (<http://www.sabah.com.tr/2005/01/24/gnd101.html>). Öğretmenler, bu sorunlar ile zaman zaman medyada da yer alarak gündeme gelmektedirler. Ancak öğrencileri ile sağlıklı bir iletişim sürecinde olmaları beklenen öğretmenlerin kendi aile içi iletişimlerinde ne tür sorunlar yaşadığı veya yaşamadığı bilinmemektedir.

Bu araştırmada, geleneksel olarak gündem bulan öğrenci, veli ve öğretmen ilişkilerinden farklı olarak öğretmenlerin aile içi ilişkileri iletişimsel açıdan irdelenmeye çalışılmıştır. Kişilerarası ilişkilerde sosyal çevrenin etkin bir rol oynadığı bilinmektedir. Bireyin sosyalleşme sürecinde öğretmenler, bu görevin temel yürütücüsü konumundadırlar. Bu durum göz önüne alındığında; öğretmenlerin aile içindeki iletişimlerinin nasıl olduğu, iletişimsel ortamlarının iş hayatlarına hangi ölçüde yansıdığı ve sosyal hayatlarına olumlu yada olumsuz olarak hangi oranda etki ettiği açık uçlu bir sorudur. Söz konusu bu durum öğretmenlerin yetiştirdiği öğrencilerin sosyalleşme ve toplumsallaşmalarını da doğrudan etkileyebileceği düşünülebilir. Ampirik çerçevesi bir anket uygulamasına dayandırılan bu çalışma ile öğretmenlerin aile içindeki iletişimsel sorunlarının boyutu tespit edilmeye ve bu bağlamda söz konusu soruların cevapları aranmaya çalışılmıştır.

1.1 Aile Kavramı ve Ailenin Bireylere Yüklediği Roller

İnsanoğlu doğduğu günden itibaren çevresiyle sürekli etkileşim içerisinde. Bilerek yada bilmeyerek birçok kavram ve davranışı çevresinden edinmektedir. Kişinin dünyaya gözünü açtığı andan ölünceye kadar ki süreçte en çok etkilendiği çevre ise ailedir.

Aileye yönelik bir çok tanım ve ifade bulunur. Bunların en çok kullanılanı ‘Aile toplumun temelidir’ ifadesidir. Bu cümle ailenin önemini özgün bir şekilde anlatmaktadır. Toplumdaki istikrar ve düzen ile ailedeki istikrar ve düzen arasındaki paralellik bu ifadeyle vurgulanmaya çalışılmıştır (Bostancı, 21.07.2004). Diğer bir ifadeye göre ise aile; tarihsel gelişim boyunca belli bir toplumsal düzene göre insanlığın sürekliliğini sağlayan, kültürel ve toplumsal yapının dayandığı temel kurumdur (Güler, 1992:75).

Aile kurumuna tarihsel süreç içerisinde hemen hemen bütün toplumlarca önem verilmiştir. Fakat zaman içerisinde toplumsal yapının değişmesi, tarım toplumundan endüstri toplumuna giden süreçte aile kurumunu da etkilemiştir. Aile bir sosyal kurum olarak küçülmüş fakat kurumsal olarak güçlenmiştir (Nirun, 1994:19). Tarım toplumlarında görülen geniş aile biçimlerine pek rastlanmamaktadır. Bunun yerini karı-koca ve çocuklardan meydana gelen çekirdek aileler almaktadır. Bu durum aile içerisindeki bireylere düşen görevleri ve aile bireylerinin iç ilişkilerini de etkilemektedir (Güler, 1992:51). Modern toplumlarda aileyi etkileyen en önemli faktör aile bireylerinin rolleridir. Bu roller kimi zaman olumlu kimi zamanda olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Kadınların; anne olma rolü, eş olma rolü, kendi anne babasının çocuğu olma rolü ve işi. Erkeklerin ise; işi, kendi anne ve babasının çocuğu olma rolü, baba olma rolü ve koca olma rolü vardır (Köknel,19.07.2004). Zaman zaman bu roller yerine getirilirken aile içerisinde sorunlar yaşanabilir. Özellikle günümüz toplumlarında kadınların ekonomik özgürlüğünü elde etmesine bağlı olarak aile içerisinde gelişen tartışma ve konuşmalar zamanla adeta bir iktidar mücadelesine dönüşebilmektedir (Bostancı, 21.07.2004). Bu durum aile içerisinde bireylerin bir birlerinden uzaklaşmasına ve dolayısıyla aile içi iletişimlerinin kopuk olmasına neden olmaktadır.

Modern toplumlarda aile yapısında değişen sadece roller değildir. Ayrıca aile tipleri ve ailenin oluşumunu sağlayan beklentiler de değişmiştir. Geçmişte aşktan çok ekonomik değerler ve toprak için yapılan evlilikler, günümüzde bireyler arasındaki karşılıklı çekim gücü ve aşka bağlı olarak yapılmaktadır.

Toplumu oluşturan aileler yapı olarak aynı olsalar da içerik olarak farklı özellikler taşıyabilirler. Aynı toplumda yetiştirilme tarzı ekonomik ve dini nedenler gibi bazı etkenlere bağlı olarak farklı tip ailelere rastlanabilir. Prof. Dr. Özcan Köknel’ in yaptığı bir ayrıma göre aileleri; ilgili bilgili aileler, son derece serbest olan liberal aileler, babanın baskın olduğu baskıcı aileler, aile bireylerinden birinin dengeleri bozduğu tutarsız aileler, duygu sömürsü yaparak reddetme ve evden atma tehdidiyle çocuk büyüten sömürücü aileler diye ayırt edilebilmektedir (19.07.2004). Bu ailelerin her birinde yetişen kişiler doğal olarak içinde yaşadığı çevreden etkilenecek ve o yönde davranışlar sergileyecektir.

Çünkü kişiliğin biçimlenmesinde en önemli etken ailedir. Çocukluk yıllarından başlayarak öğrenme eğitimi için gerekli olan modeli aile sağlamaktadır. Çocuk anne ve babasının birçok kişilik özelliğini taklit ederken aynı zamanda ahlaki ve kültürel değer ve standartları da benimsemektedir (Morgan,1998:323). Bilinçli ve tutarlı bir aile ortamında yetişen çocuklarla gelecekte daha iyi aileler ve daha iyi bir toplum oluşacaktır.

Aile, kişilerin psikolojik, sosyolojik ve biyolojik hayatlarını devam ettirmesini sağlayarak, toplumun sürekliliğini oluşturur. Bunu yaparken kültür aktarımını sağlar ve insanı insan yapan; güven, sabır, şefkat, fedakarlık; gibi duygularının geliştirerek insanın sosyalleşmesine katkıda bulunur (Nirun,1994:150). İyi bir toplumun temeli o toplumu oluşturan ailelerde aranmaktadır.

1.2 Öğretmenlik Mesleği ve İletişim

Genel olarak meslek denilince bir kimsenin yaşamını sürdürmesi ve geçimini sağlması için sürekli yaptığı uğraş akla gelmektedir. Bu ifadeye göre meslek daha çok ekonomik olarak ele alınmıştır. Oysa meslek ekonomik unsurların yanında, sosyal kültürel ve teknik unsurları da taşımaktadır (Ertekin,1988:35). Her mesleğin kendine göre birtakım özellikleri vardır. Fakat öyle bir meslek vardır ki bir çok özelliği kendinde barındırmaktadır. Bu meslek öğretmenliktir. Çünkü öğretmen her şeyden önce insan yetiştirmektedir. İnsanı ilmi, dini, ahlaki yönden, yani insani nitelikler ve manevi değerler yönünden yetiştirmektedir (Çelikkaya, 1999:7). O nedenle tarih boyunca yapılan tanımlamalarda öğretmenlik, meslekten çok bir vasıf olarak nitelendirilmiştir.

Her mesleğin ilgili olduğu bir alan vardır. Mühendisler makinelerle, botanikçiler bitkilerle, veterinerler hayvanlarla ilgilenir. Öğretmenler ise insanlarla ilgilenip, onları hayata yetiştirmektedirler. İnsanın olduğu her yerde karşılıklı etkileşimden, kısacası iletişimden bahsetmemek her zaman mümkün değildir. Hemen hemen bütün meslekler içerisinde iletişim ile en ilgili olan meslek öğretmenliktir.

İletişim, insan ve insanın karşılaştığı, ilişki kurduğu her yerde, her durumda ayrı bir dil biçiminde kodlanmış bir süreçtir. Bu süreç dış görünüş, jest ve mimiklerle de olabilmektedir (Oskay, 2001:3). Doğan Cüceloğlu'na göre ise iletişim, iki birim arasında birbiriyle ilişkili karşılıklı mesaj alışverişidir (2002:68). Burada sadece mesaj alışverişinin yeterli olmadığı bunun yanın da alınan ve verilen mesajında birbiri ile ilgilisi olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Diğer bir ifadeye göre ise iletişim, ortak bir payda da buluşmak, paylaşmak, ortaklaşmaktır (Lazar, 2001:49).

İletişime yönelik bu tanımları arttırmak mümkündür. Fakat önemli olan iletişimde karşılıklı etkileşimi kurabilmek ve mesaj aktarımını doğru yapabilmektir. Öğretmenler

için de gönderilen mesajın ve kodlanmış çeşitli simge ve davranışların öğrenci tarafından doğru algılanması ve açılımlarının doğru yapılması önem taşımaktadır. Sınıf içerisinde öğretmen sosyal ve fiziksel çevresini etkilemek için iletişim kurar (Ergin, 2000:29). Ayrıca iletişim süreci ile sınıf içerisindeki öğretme öğrenme süreci içerisinde benzerlik vardır. İletişim sürecinde kaynak, mesaj, kanal, alıcı ve geri bildirim bulunur. Sınıf içindeki iletişim sürecinde de öğretmen kaynağı, öğrenciler alıcıyı, öğretmenin öğrenci ile paylaşmak istediği düşünce ve beceriler mesajı, öğretimde kullanılan araç ve teknikler aracı, öğrencilerin bunlara verdikleri tepkiler ise geri bildirimini yansıtmaktadır (Ergin,2000:30). Bunlar da iletişim bilimi ve öğretmenlik mesleği arasındaki ilişkiyi daha iyi açıklamaktadır.

Bugüne kadar yapılan araştırmalarda genel olarak öğretmenlerin sınıf içindeki iletişimi üzerinde durulmuştur. Öğretmenlerin içinde yaşadığı sosyal çevresi ve aile içindeki iletişim düzeyleri göz ardı edilmektedir. Bu çalışma özellikle öğretmenlerin aile içi iletişimlerini analiz etmeye yöneliktir.

1.3 Öğretmenlerin Aile İçi İletişimi

Öğretmen denilince akla sınıf ve öğrenciler gelmektedir. Öğretmeler sadece sınıf içerisindeki etkinlikleri ile sınırlandırılmamalıdır. Bunun yanı sıra öğretmenlerin karşılıklı ilişki içerisinde oldukları meslektaşları, yöneticileri, anne ve babaları, çocukları, akrabaları, arkadaşları da bulunur. Onlar sadece öğretmen değildir. Aynı zamanda toplumun ve toplumu oluşturan en küçük birim olan ailenin bir üyesidir (Jordell,66-69). Öğretmenleri daha iyi anlamak ve sorunlarını tespit edip, mesleki yaşantılarında daha başarılı olmalarını sağlamak için sosyal hayattaki öğretmeni ve yaşadığı ortamı iyi tanımak gerekmektedir.

Toplumun diğer bireylerinin ait olduğu gibi öğretmenler de bir aile üyesidir ve içinde buldukları aileler kendilerine çeşitli görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Sağlıklı bir aile yaşantısı kişinin iş yaşantısını da etkileyecektir. Huzurlu ve sağlıklı bir aile ortamı aile bireyleri arasındaki etkili iletişim kanallarının açık olması ile gerçekleşmektedir.

Kişinin ailesinden sevgi, saygı, istendiğini hissetme, terk edilmeyeceğini bilme, rehberlik ve dayanışma, özgür irade, espri gibi beklentileri bulunmaktadır (Kaya, 21.07.2004). Zaten aile kurumunun en önemli görevlerinden bir tanesi de bunları gerçekleştirmektir. Bu özelliklerin olmadığı saldırganlık, sahiplenme, baskı, eleştiriye aşırı duyarlılık, kıskançlık, alkol-uyuşturucu gibi kötü alışkanlıklar, şiddet, yalan, duygusal ve fiziksel uzaklaşmalar aile içi iletişimi kopuklaştırmaktadır (Kaya,

21.07.2004).

Aile araştırma kurumunun Türkiye genelinde 1997-1998 yılları arasında yaptığı bir alan araştırmasında 14 yaşından büyük kişilerin karı-koca ilişkilerindeki gerginleşme nedenleri arasında en çok yer verdikleri durumlar “eşin evle ilgilenmemesi” (%66.2), “eşin saygısız tavır ve davranışları” (%56.6), “eşin kötü alışkanlıkları” (%56.5) olarak vurgulanmaktadır (18.09.2004). Bu olumsuz durumlar aileleri ve dolayısıyla öğretmenlerin de ailelerini belli oranlarda etkilemektedir. Sorros James C. öğretmenlerde stres kaynaklarını sıralarken aile ve toplumdaki olumsuz tavırlara da yer vermiştir (Özdemir, 1998:7).

Yapılan bu çalışma ile öğretmen ailelerinin aile içi iletişimi ve bunlara etki eden faktörler ile bu etkilerin aile içi ilişkilere ve meslek hayatına etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.4 Problem Durumu

Öğretmenlik çok eski çağlardan beri var olan ve önemini her toplumda koruyan bir meslektir. Bu meslek analizine dayalı değerlendirmelerde genel olarak öğretmen-öğrenci yada öğretmen-veli ilişkileri üzerinde durulduğu gözlemlenmiştir. Öğretmenlerin bir aile ferdi olduğu ve aile içi ilişkileri göz ardı edilmiştir.

Öğretmenlerin mesleklerinin taşıdığı değer ve aile içerisindeki ilişkilerin iş hayatını etkilemesi göz önüne alındığında, geleceğimizi yetiştiren öğretmenlerimizin aile içi iletişim kapsamında özel hayatlarında karşılaştıkları problemler ve nedenlerinin bilimsel anlamda analiz edilmesi zorunlu görülmektedir.

1.5 Amaç

Aile kurumu toplumun çekirdeğini oluşturmaktadır. Dolayısı ile bu kurumda oluşan olumlu yada olumsuz yöndeki bir gelişme toplumumuzu da etkileyecektir. Türkiye'nin diğer illerinde olduğu gibi Malatya'da da öğretmenler bir takım sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunlar hem mesleki hem de ailevi de olabilmektedir. Bu araştırmanın temel hedefi çalışanların büyük kesimini oluşturan ve değeri her toplumda yüksek olan öğretmenlerin ailevi sorunlarını ele alarak aile içi iletişimlerini ve bunu etkileyen faktörleri tespit etmektir.

1.6 Önem

Toplumlar ailelerden, aileler ise bireylerden meydana gelmektedir. O nedenle bireylerin kişilikleri, eğitim ve öğretim şekillerine bağlı olarak toplumun yapısını oluşturan en önemli öğelerden biridir. Eğitim ve öğretimi ise bireye büyük ölçüde öğretmen verir. Bütün dönemlerde ve dinlerde öğretici kişiler adeta kutsanmıştır. Bunun

nedeni de öğretmenlerin yüklenmiş olduğu zor ama bir o kadar da kutsal olan vazifedir. Dolayısı ile öğretmenlerin içinde buldukları ortam, aile yapıları, ailesel sorunları, öğretmenlik mesleğinin öğretmen ailelerine, ailelerin de öğretmenlik mesleğine olan etkilerinin araştırılması ve bilimsel anlamda bazı verilerin ortaya konulması öğretmenlik mesleği ve aile kurumu açısından önem teşkil etmektedir.

1.7 Sayıtlar

Öğretmenlerin aile içi iletişimlerinin ele alındığı bu araştırmada,

- * Öğretmenlerin ailelerine gerekli zamanı ayıramadığı,
- * Öğretmenlerin gün içerisindeki boş zamanlarını televizyon karşısında harcadığı,
- * Öğretmenlerin televizyon karşısında harcadıkları zamanın aile içi iletişimlerini olumsuz yönde etkiledi,
- * Öğretmenlerin aile içi ilişkilerinde duygularının düşüncelerinden daha önde olduğu,
- * Öğretmenlerin aile içi iletişimi olumlu yönde etkileyen özel günleri (doğum günü, evlilik yıldönümü, anneler-babalar günü vs.) hatırlayıp önem verdiği,
- * Bir konu hakkında karara varılırken öğretmenlerin aile bireylerine danıştığı,
- * Öğretmenlerin iş çevreleriyle uyumlu olduğu,
- * Öğretmenlerin iş hayatında meydana gelen olumsuz durumların aile içi ilişkilerine yansıtıldığı,
- * Öğretmenlerin aile ortamındaki olumsuz bir durumun iş hayatını etkilediği,
- * Öğretmenlerin eşleri ile sorunlarını paylaştığı,
- * Öğretmen ailelerinde karı-koca ilişkilerinde kavga etme oranının düşük olduğu,
- * Öğretmen ailelerinde görülen kavga olaylarının nedenin genelde ekonomik kökenli olduğu,
- * Aile içi sorunlarda öğretmenlerin aile bireyleriyle iletişim sağlarken empati kurarak hareket ettiği,
- * Erkek öğretmenlerin ev işlerinde eşlerine yardımcı olmadığı,
- * Bayan öğretmenlerin eşlerine ve aile içi işlerde eşlerine yardımcı olduğu,
- *Çocuğu olan öğretmenlerin çocuklarının sorunları ile ilgilenmediği ve bu anket sonuçlarının Türkiye geneline örneklem teşkil edebileceği varsayımlarından hareket edilmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmanın amacına ulaşması için Survey modeli uygulanmış ve bu doğrultuda

anket tekniğine başvurulmuştur. Anketin Malatya ilinde evli olan öğretmenlere uygulanması planlanmış ve farklı demografik özelliklerin olduğu bölgelerdeki okullarda uygulanması sağlanmıştır (Krejcie and Morgan, 1970:607-610).

Araştırma Malatya ili ile sınırlıdır. Anket çoktan seçmeli sorulardan oluşturularak 400 kişiye uygulamıştır. Bu teknik ile elde edilen veriler bilgisayar ortamında SPSS programı yardımı ile analiz edilmiş ve sadece frekans ve yüzdelik dağılımları alınarak yorumlanmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Evren: Bu araştırmanın evrenini Malatya ili oluşturmaktadır. Malatya Doğu Anadolu Bölgesi'nde adeta doğu, batı ve güney illeri bir birine bağlayan bir köprü görevi görmektedir. Çok çeşitli kültürlerin bir araya geldiği farklı bir mozaik bulunmaktadır. Bu mozaik, aile yapılarını da etkileyebilmektedir. Kente görev nedeniyle farklı illerden ve kültürlerden memurlar gelip yerleşmeleri söz konusudur. Bu memurların bir kısmını da öğretmenler oluşturmaktadır. Dolayısıyla öğretmen aileleri de bir birinden farklı özellikler arz etmektedir.

Örneklem: Önceden tespit edilen ve geneli yansıtacağı düşünülen Atatürk İlköğretim, Cengiz Topel İlköğretim, Fatih İlköğretim, Malatya Lisesi, Akıncı Lisesi ve Fatih Lisesi örneklem olarak seçilmiştir. Bu okullarda görev yapan öğretmenlere anket tekniği uygulanarak aile içi iletişimlerini açıklayacak yönde sorular yöneltilmiştir.

2.3. Sınırlılıklar

Araştırmaya veri sağlamak amacıyla yapılan bu anket sadece evli öğretmenlere uygulanmıştır. İlerdeki tüm okullara uygulanması maddi açıdan ve zaman açısından zorluk oluşturacağı için tüm ili kapsayacak bir sonuç vereceği düşünülen okullarda uygulanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmanın amacına uygun olarak geneli yansıtacağı düşünülen okullarda mevcut evli öğretmenlere anket formları bire bir sorularak uygulanmıştır. Verilen cevaplar anket formlarına işlenmiştir. Deneklere daha doğru ve çekinmeden cevaplar vermeleri açısından anket formlarına isimlerini yazmamaları önerilmiştir.

3. VERİLERİN ÇÖZÜMÜ (ANKET SONUÇLARININ YORUMU)

Ankete katılan deneklerin sayısı 400'dür. Deneklerin % 44,3'ü 40 yaş ve üstü, % 19'u 30-34 yaş arası, % 17,8'i 35-39 yaş arası ve %14,5'i 25-29 yaş arasındadır. Genç nüfus olarak değerlendirilebilecek 20-24 yaş arası deneklerin sayısı ise sadece % 4,5 tir.

Buna göre deneklerin ağırlıklı yaş ortalamalarının 40'ın üstünde olduğu söylenebilir.

Deneklerin % 45,2'si (181 kişi) bayan ve % 54,8'i (219 kişi) erkektir. Deneklerin %32,8'i 20 yıl ve üstü (131 kişi), %18,8'i 5-9 yıl arası (75 kişi), % 16,5'i 10-14 yıl arası (66 kişi), %14,5'i 15-19 yıl arası (58 kişi) ve % 17,4'ü (70 kişi) ise 5 yıl altındaki zaman dilimleri içerisinde evli olduklarını ifade etmişlerdir.

Kendilerine anket uygulanan evli öğretmenlerin % 36,4'ü (146 kişi) 20 yıl ve üstü, % 14,3'ü (57 kişi) 15-19 yıl arası, %19'u (76 kişi) 10-14 yıl arası, %19'u (76 kişi) 5-9 yıl arası ve % 11,3'ü (45 kişi) ise 5 yıl altındaki zaman dilimi içerisinde öğretmenlik mesleğinde çalışmaktadırlar.

Deneklerin eşlerinin eğitim durumlarına ilişkin bulgularda manidar sonuçlara ulaşılmıştır: Yükseköğretim mezunu olanların sayısı 252 kişi (% 63,2) iken okur yazar olmayanların sayısı 6 (% 1,5), sadece okur yazar olanların 16 (% 4,0) ve ilköğretim mezunu olanların sayısı 46 (%11,5) dır. Lise mezunu olanların sayısı ise 69 (% 17,3) dur. Bu sonuçlara göre; öğretmen eşlerinin büyük bir oranının (%63,2) yükseköğretim mezunu olmaları aile içi iletişimsel ortamın olumlu olabileceği yönünde bir kanaat oluşturmaktadır.

Deneklerin eşlerinin çalışma alanlarına yönelik bulgularda da yine ilginç sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre; deneklerin eşlerinin % 34,2'si (137 kişi) aynı meslek grubundandır, yani öğretmendirler. Yine eşlerin % 24,5'i (98 kişi) herhangi bir kamu kuruluşunda memur olarak çalışırken, % 2'si (8 kişi) işçi ve % 11'i (44 kişi) ise serbest meslek sahibi olarak çalışmaktadırlar. Denek eşlerinin %26,3'ü ise herhangi bir işte çalışmamaktadır.

“Aileniz kimlerden oluşuyor” şeklindeki soruyla deneklerin aile içi demografik yapıları test edilmeye çalışılmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır; aile yapıları eş ve çocuklardan oluşanların oranı % 82,5 (330 kişi), sadece eşi ile birlikte olanların oranı (çocuksuz) % 12,5 (50 kişi) ve aile büyükleri ile birlikte olanların oranı % 5 (20 kişi) tir.

Tablo 1: Öğretmelik mesleğini severek mi yapıyorsunuz?

	Frekans	%
Evet	309	77,2
Hayır	19	4,8
Kısmen	72	18,0
Toplam	400	100,0

Tablo 1, öğretmenlerin mesleklerini severek yapıp yapmadıklarına dair bulguları içermektedir. Buna göre; “evet” ve “kısmen” diyenlerin sayısı, hayır diyenlere oranla daha fazladır. Mesleğini severek icra edenlerin aile içerisindeki iletişimlerinin de olumlu

olabileceği varsayımından hareket edildiğinde bu sonuçları olumlu olarak değerlendirmek mümkündür.

Tablo 2: Ailenize ne kadar zaman ayırıyorsunuz?

	Frekans	%
Hiç	12	3,1
Çok az	57	14,3
Biraz	181	45,1
Çok	150	37,5
Toplam	400	100,0

Tablo 2 öğretmenlerin ailelerine ne kadar zaman ayırdıklarına yönelik bulguları içermektedir. Buna göre; “hiç” ve “çok az” diyenlerin sayısı, “biraz” ve “çok” diyenlere oranla azdır. Günümüz koşullarında yoğun çalışma temposu, bireyler arasındaki iletişimi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumu aşmak için bireylerin fırsat buldukça, aileleri ve yakın akrabaları ile zaman geçirmeye çalışmaları, kişilerarası ilişkilerin sağlıklı yönde ilerlemesi açısından önem arz etmektedir. Bu verilerden hareketle öğretmenlerin ailelerine genelde zaman ayırabildikleri ve bu sonuçların aile içi iletişime olumlu yansıtılabileceği düşünülebilir.

Tablo 3: Nasıl bir aile yapınız var?

	Frekans	%
Kuralların fazla olmadığı özgür bir aile yapısı	106	26,5
Kuralların fazla olduğu baskıcı aile yapısı	19	4,8
Sorunların paylaşıldığı, bilinçli aile yapısı	267	66,5
Dengelerin bozuk olduğu tutarsız aile yapısı	6	1,8
Sömürücü aile yapısı	2	0,4
Toplam	400	100,0

Tablo 3: Öğretmenlerin aile yapılarını ölçmeye yönelik bulguları içeren bu tabloda deneklerin büyük çoğunluğu “sorunların paylaşıldığı bilinçli aile yapısı” yanıtını vermiştir. Her ailede ilişkileri temel alan bir mekanizma vardır. Aile içi ilişkilere ve paylaşımlara bağlı olarak, aile içi iletişim de şekillenmektedir. Paylaşım ne kadar yüksekse, iletişim de o kadar kuvvetli olmaktadır. Sorunların paylaşıldığı bilinçli aile yapısına sahip öğretmenlerin aile içi iletişiminin de olumlu olacağı varsayımından yola çıkarak bu sonuçları olumlu olarak değerlendirmek mümkündür.

Tablo 4: Aile fertlerinin özel günlerini hatırlar mısınız?

	Frekans	%
Evet	254	63,5
Hayır	37	9,2
Bazen	109	27,3
Toplam	400	100,0

Tablo 4: Bu tablo ile öğretmenlerin aile fertlerinin özel günlerini ne derece hatırladıkları ölçülmek istenmiştir. Deneklerin yarısından fazlası, bu özel günleri hatırladıklarına dair yanıt vermişlerdir. Evlilik yıldönümü, doğum günü, anneler-babalar günü gibi zamanları kapsayan özel günleri hatırlamanın aile içi iletişimi olumlu yönde etkileyeceği varsayımından yola çıkıldığında bu sonuçların olumlu olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Tablo 5: Ailenizle iletişim kurarken nasıl davranırsınız?

	Frekans	%
Düşünerek	252	63
Duygularıyla	93	23,2
İkisi birden	55	13,8
Toplam	400	100,0

Tablo 5: Öğretmenlerin aile içi iletişim kurarken nasıl davrandıklarını ölçmeye yarayan bu soruya deneklerin büyük bir oranla “düşünerek” yanıtını verdiği görülmektedir. İletişim kurarken kişinin, olaylara hangi açıdan baktığı önem arz etmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda öğretmenlerin aile içi ilişkilerinde duygularından çok mantıklarıyla hareket ettikleri sonucuna varmak mümkündür.

Tablo 6: Gün içerisinde televizyon seyretme sıklığınız nedir?

	Frekans	%
Sürekli	33	8,3
Çok	65	16,2
Ara sıra	224	56
Az	66	16,4
Hiç seyretmem	12	3,1
Toplam	400	100,0

Tablo 6: Öğretmenlerin gün içerisindeki televizyon seyretme sıklıklarını ölçmeye yarayan bu soruya deneklerin genel olarak televizyonu seyrettiklerine dair cevaplar verdiği gözlenmektedir. Önemli bir kitle iletişim aracı olan televizyonun, bilinçli kullanılmadığı takdirde, kişilerarası iletişimi olumsuz yönde etkilediği ve bireyi

toplumdan uzaklaştırdığı düşünülmektedir. Televizyonun aile içi iletişimi olumsuz yönde etkilediği varsayımından yola çıkarak, öğretmenlerin boş zamanlarında fırsat buldukça televizyon seyrettikleri sonucuna ulaşmak mümkündür.

Tablo 7: Televizyon aile içi iletişiminizi olumsuz yönde etkiliyor mu?

	Frekans	%
Evet	123	30,8
Hayır	118	29,4
Kısmen	159	39,8
Toplam	400	100,0

Tablo 7: Televizyonun aile içi iletişimini olumsuz yönde etkileyip etkilemediği yönünde öğretmen görüşlerini içermektedir. Öğretmenlerin büyük bir kısmının bu soruya, televizyonun aile içi iletişimlerini olumsuz yönde etkilediği doğrultusunda yanıt verdikleri gözlenmektedir. Aslında öğretmenler televizyonun olumsuz etkilerinin farkındadır, fakat bu konuda da bir şeyler yapma eğilimi içinde değillerdir yargısına varılabilmektedir. Bu verilerden yola çıkılarak öğretmenlerin “televizyonun aile içi iletişimini olumsuz yönde etkilediği” kanaatine sahip oldukları sonucunun ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Tablo 8: Kararlarınızı ailenizle mi alırsınız?

	Frekans	%
Evet	284	71
Hayır	19	4,8
Kısmen	97	24,2
Toplam	400	100,0

Tablo 8: Aile içi kararlar alınırken diğer aile fertlerinin de görüşlerine ne derece önem verildiğini tespit etmek için oluşturulmuş bu tabloda, deneklere “Kararları ailenizle birlikte mi alırsınız?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya; deneklerin büyük oranda olumlu yanıt verdikleri gözlemlenmiştir. Bu sonuçlardan yola çıkarak “evet” diyen % 71’lik ve “kısmen” diyen % 24,1’lik birlikte ele alındığında % 75,8’lik (381kişi) bir rakama ulaşılmaktadır. Bu verilerden hareketle öğretmen ailelerinin karar alırken birbirine danışan demokratik yapıda aileler olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Tablo 9: İş arkadaşlarınızla ve öğrencilerle uyumlu musunuz?

	Frekans	%
Evet	347	86,8
Hayır	7	1,8
Kısmen	46	11,6
Toplam	400	100

Tablo 9: Öğretmenlerin iş hayatındaki iletişimlerini ölçmeye yönelik olarak yöneltilen olan bu soruya, öğretmenlerin büyük oranda “evet” yanıtını verdiği görülmektedir. İş ortamındaki durum, bireylerin aile içi ilişkilerini de etkilemektedir. Bu verilerden yola çıkarak öğretmenlerin iş yerlerindeki arkadaşları ve öğrencileri ile uyumlu oldukları sonucuna ulaşabilmek mümkündür.

Tablo 10: İş ortamındaki sorunları ailenize yansıtır mısınız?

	Frekans	%
Evet	55	13,8
Hayır	189	47,2
Kısmen	156	39
Toplam	400	100,0

Tablo 10: Öğretmenlerin iş ortamında yaşadığı sorunları aile ortamına yansıtıp yansıtmadıklarını belirlemeye yönelik bu soruya ankete katılan deneklerin yarısından fazlası, iş ortamındaki sorunu ailelerine yansıttıkları yönünde yanıtlar vermişlerdir. “Evet” ve “kısmen” yanıtları birlikte ele alındığında % 52,8’lik (211 kişi) bir rakama ulaşılmaktadır. Bu verilerden yola çıkılarak öğretmenlerin iş ortamındaki sorunlarını aile ortamına taşıdıkları sonucuna ulaşmamız mümkündür. Bu durum öğretmenlerin aile içi iletişimin, olumsuz yönde etkileyebilecektir.

Tablo 11: Ailenizdeki olumsuzluk iş hayatınızı etkiler mi?

	Frekans	%
Evet	79	19,7
Hayır	165	41,2
Kısmen	156	39,1
Toplam	400	100,0

Tablo 11. Öğretmenlerin aile ortamındaki olumsuzlukları iş hayatına yansıtma derecelerini tespit etmeye yönelik oluşturulan bu soruya, deneklerin yarısından fazlası ailedeki olumsuzlukları işlerine de yansıttıkları doğrultusunda yanıt vermişlerdir. “Evet” ve “kısmen” yanıtları bir arada düşünüldüğünde % 58,9’luk (235kişi) bir orana ulaşılmaktadır. Bu durumda; aile içi olumlu ortamlarının öğretmenleri mesleki açıdan da

olumlu yönde etkileyeceği sonucuna ulaşmak mümkündür.

Tablo 12: Eşiniz ile sorunlarınızı paylaşıyor musunuz?

	Frekans	%
Evet	278	69,4
Hayır	13	3,3
Kısmen	109	27,3
Toplam	400	100,0

Tablo 12: Öğretmenlerin eşleri ile iletişimlerinde paylaşım içerisinde olup olmadıklarını tespit etmeye yönelik oluşturulan bu soruya deneklerin % 69,5'i "evet" yanıtını vererek eşleri ile sorunlarını paylaştıklarını ifade etmişlerdir. Ailede iyi bir iletişim ortamının olmasının temelinde, ebeveynler arasındaki olumlu iletişim bulunmaktadır. Eşler arasındaki olumsuz durum, çocukları da olumsuz yönde etkileyecektir. Günümüzde birçok çocuğun yaşadıkları psikolojik sorunların temelinde, aile içinde ebeveynler arasındaki olumsuz iletişim yatmaktadır. Eş ile sorunları paylaşmanın aile içi iletişimi olumlu yönde etkileyeceği varsayımından hareketle, bu sonucu olumlu değerlendirmek mümkündür.

Tablo 13: Eşinizle kavga eder misiniz?

	Frekans	%
Evet	67	16,8
Hayır	114	28,4
Kısmen	219	54,8
Toplam	400	100,0

Tablo 13: Aile içerisinde bireyler zaman zaman tartışmaktadır. Fakat bu tartışmalar aile içi iletişimi kısmen olumsuzlaştırabilmektedir. Öğretmenlerin eşleri ile iletişim kurarken karşılaştıkları sorunları tespit etmek için deneklere yöneltilen "Eşinizle kavga eder misiniz?" sorusuna; deneklerin çoğu kısmen de olsa kavga ettikleri yönünde yanıtlar vermişlerdir. Kavganın aile içi iletişimi olumsuz yönde etkileyeceği varsayımından yola çıkarak, öğretmenlerin aile içi iletişiminde bazı dönemlerde kavgadan kaynaklanan olumsuz iletişim şekillerinin olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Tablo 14: Kavga sebepleriniz nelerdir?

	Frekans	%
Ekonomik nedenler	89	22,3
Gelecek ile ilgili beklentiler	76	19
Eğitim düzeyindeki farklılık	15	3,7
Eşin evle ilgilenmemesi	27	6,7
Saygısız davranışlar	14	3,5
Kötü alışkanlıklar(alkol,kumar vs.)	3	0,7
Diğer	44	11
Cevapsız	132	33,1
Toplam	400	100,0

Tablo 14: Öğretmenlerin eşleriyle yaptıkları kavgaların sebeplerini tespit etmeye yönelik oluşturulan bu soruya verilen yanıtlar kavga sebeplerinin başında ekonomik nedenler olduğunu, daha sonra bunu gelecek kaygısı, eşin evle ilgilenmemesi gibi nedenlerin takip ettiği görülmektedir. Günümüzde çoğu sorunun temelini oluşturan para, öğretmenlerin de aile içi iletişimlerini etkilemektedir. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde eşler arasındaki kavganın önemli nedenlerinden birinin “öğretmenlerin ekonomik sorunları” olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 15: Aile içindeki bir sorunda kendinizi karşınızdakinin yerine koyar mısınız?

	Frekans	%
Evet	232	58
Hayır	9	2,3
Kısmen	159	39,8
Toplam	400	100,0

Tablo 15: Aile içi iletişimde önemli kavramlardan biri de empatidir. Öğretmenlerin aile içi ilişkilerinde empati kurarak hareket edip etmediğini ölçmeye yönelik oluşturulan bu soruya deneklerin yarısından fazlası olumlu yönde yanıt vermişlerdir. Bu verilerden hareket edildiğinde öğretmenlerin aile içi ilişkilerde genel olarak empati kurarak hareket ettikleri yargısına ulaşılabilir.

Tablo 16: Ev işlerinde eşiniz size yardımcı oluyor mu? (bayanlar cevaplamıştır)

	Frekans	%
Evet	84	46,4
Hayır	30	16,6
Kısmen	67	37
Toplam	181	100,0

Tablo 17: Ev işlerinde eşiniz size yardımcı oluyor mu? (erkekler cevaplamaştır)

	Frekans	%
Evet	96	43,8
Hayır	32	14,6
Kısmen	91	41,6
Toplam	219	100,0

Aile içi ilişkilerde eşlerin birbirlerine yardımcı olması, ailedeki denge unsurlarını korumaktadır. Günümüzde özellikle bayanların da çalıştığı varsayımından yola çıkılırsa, erkeklerin aile içerisinde bayanlara; bayanların da erkeklere yardım etmesi kaçınılmaz bir durumdur. Bu dayanışmanın olmadığı ailelerde, eşler arasında iletişim kopukluğu yaşanmakta ve bu durum da aile içi iletişimi olumsuz yönde etkilemektedir. Elde edilen verilere göre, erkek ve bayan öğretmenlerin yarıya yakını (% 46,4 - % 43,8) ev işlerinde bir birlerine yardımcı olmaktadır. Bu oranlara “kısmen” yanıtları da eklendiğinde; öğretmenlerin aile içerisinde oldukça olumlu bir dayanışma ve iletişimsel ortam sergiledikleri yargısına ulaşmak mümkündür.

Tablo 18: Çocuklarınıza vakit ayırıyor musunuz?

	Frekans	%
Evet	215	53,7
Hayır	11	2,8
Kısmen	131	32,7
Cevapsız	43	10,8
Toplam	400	100,0

Tablo 18: Öğretmenlerin çocukları ile ilgilenme durumunu ölçmek amacıyla oluşturulan soruya ankete katılan deneklerin büyük bir oranda çocuğuyla ilgilendiği doğrultusunda yanıt verdiği görülmektedir. Sağlıklı ve bilinçli bir aile yapısında, ebeveynlerin çocukları ile ilgilenip, onların sorunlarını dinlemesi yatmaktadır. Ebeveynleri ile iletişimi kuvvetli olan aileler içerisinde yetişen çocukların, daha başarılı olduğu görülmektedir. Çocuklar ile ilgilenme aile içi iletişimi olumlu yönde etkiler varsayımından yola çıkarak elde edilen sonucun olumlu olduğu yargısına varmak mümkündür.

4. SONUÇ

Öğretmenlerin aile içi iletişimini ölçmeye yarayan sorulardan oluşan ankette elde edilen veriler değerlendirildiğinde, deneklerin büyük bir çoğunluğunun öğretmenlik mesleğini severek yaptığı sonucuna ulaşılmaktadır (Tablo 1). Öğretmenler genel itibarıyla

fırsat buldukça ailelerine zaman ayırmaktadır (Tablo 2). Öğretmen ailelerinin yapısı incelendiğinde büyük çoğunluğunun sorunların paylaşıldığı bilinçli bir aile yapısına sahip olduğu görülmüştür (Tablo 3). Aile içi ilişkilerde önem teşkil ettiği düşünülen özel günler (evlilik yıldönümü, doğum günü, anneler-babalar günü vs.) öğretmenler tarafından hatırlanmakta ve aile bireyleriyle beraber kutlanmaktadır (Tablo 4). Öğretmenler aile fertleriyle iletişim kurarken duygularından ziyade düşünceleriyle hareket etmektedirler (Tablo 5). Öğretmenler boş zamanlarında genel itibariyle vakitlerini televizyon seyretmekle geçirmektedirler (Tablo 6). Önemli bulgulardan biri televizyon karşısında geçirdikleri zamanın aile içi iletişimlerini olumsuz yönde etkilediğini kabul etmelerine rağmen televizyondan vazgeçmemeleridir (Tablo 7). Öğretmen ailelerinde kararların aile bireylerince alındığı demokratik bir yapı bulunmaktadır (Tablo 8).

Öğretmenler iş hayatlarında da meslektaşları ve öğrencilerle genel itibariyle uyumludur (Tablo 9). Fakat iş hayatında meydana gelen olumsuz bir gelişme öğretmenlerin aile içi ilişkilerine yansımaktadır. Bu durum da aile içi iletişimi olumsuz yönde etkilemektedir (Tablo 10). Aynı şekilde aile içerisinde meydana gelen olumsuz bir durumda öğretmenlerin iş hayatlarını olumsuz bir şekilde etkilemektedir (Tablo 11).

Öğretmenlerin büyük çoğunluğu, aile içi ilişkilerde hayat arkadaşları olan eşleri ile sorunlarını paylaşmaktadır (Tablo 12). Buna rağmen öğretmenlerin yarıdan fazlasının eşleriyle kavga ettiği tespit edilmişti (Tablo 13). Kavga sebeplerinin başında ekonomik nedenler gelmektedir (Tablo 14).

Öğretmenler aile içi sorunlarla karşılaşınca iletişim kurarken genel olarak kendilerini karşıdakinin yerine koyarak yani empati kurarak hareket etmektedir (Tablo 15).

Erkek öğretmenler de bayan öğretmenler de ev işlerinde eşlerine genel olarak yardımcı olmaya çalışmaktadır (Tablo 16–17). Bununla beraber öğretmenlerin çocuklarının sorunları ile de ilgili olduğu tespit edilmiştir (Tablo 18).

Sonuç olarak; araştırmanın sayıtlılar bölümünde ortaya konulan hipotezler, yapılan bu anket çalışması neticesinde genel olarak elde edilen verilerle doğrulanmıştır. Bu bulgulara göre;

*Öğretmenlerin ailelerine gerekli zamanı ayıramadığı hipotezi çürütülerek, öğretmenlerin ailelerine gerekli zamanı ayırdığı,

*Öğretmenlerin gün içerisindeki boş zamanlarını televizyon karşısında harcadığı,

*Öğretmenlerin televizyon karşısında harcadıkları zamanın aile içi iletişimlerini olumsuz yönde etkiledi,

*Öğretmenlerin aile içi ilişkilerinde duygularının düşüncelerinden daha önde

olduğu hipotezi çürütülerek,düşüncelerin duygulardan daha önde olduğu,

*Öğretmenlerin aile içi iletişimi olumlu yönde etkileyen özel günleri(doğum günü,evlilik yıldönümü,anneler-babalar günü vs.)hatırlayıp ,bu günlere önem verdiği,

*Öğretmenlerin karar alırken ailelerine danıştığı,

*Öğretmenlerin iş çevreleriyle uyumlu olduğu,

*Öğretmenlerin iş hayatında meydana gelen olumsuz durumların aile içi ilişkilerine olumsuz olarak yansdığı,

*Öğretmenlerin aile ortamındaki olumsuz bir durumun iş hayatını da etkilediği,

*Öğretmenlerin eşleri ile sorunlarını paylaştığı,

*Öğretmen ailelerinde karı-koca ilişkilerinde kavga etme oranının düşük olduğu hipotezi çürütülerek,öğretmen ailelerinde de kavgaların görüldüğü,

*Öğretmen ailelerinde görülen kavga olaylarının nedenin genelde ekonomik kökenli olduğu,

*Aile içi sorunlarda öğretmenlerin aile bireyleriyle iletişim sağlarken empati kurarak hareket ettiği,

*Erkek öğretmenlerin ev işlerinde eşlerine yardımcı olmadığı hipotezi çürütülerek,bayan öğretmenlerin de erkek öğretmenlerin de ev işlerinde eşlerine yardımcı olduğu,

*Çocuğu olan öğretmenlerin çocuklarının sorunları ile ilgilenmediği hipotezleri desteklenmiştir.

KAYNAKLAR

- Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, (19.07.2004), [http://aile.gov.tr/Araştırma 18.htm](http://aile.gov.tr/Araştırma%2018.htm).
- Bostancı, N., (21.07.2004), Aile ve Aile Değerleri, <http://www.dergi.org/122000/2106.htm>.
- Cüceloğlu, D., (2002), *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Çelikkaya, H., (1999), *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Alfa Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.
- Ergin, A, Cem Birol (2000), *Eğitimde İletişim*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Ertekin, Y., (1988), “Halkla İlişkiler ve Meslekleşme Olgusu”, *Halkla İlişkiler Sempozyumu-87*, A.Ü. Basın Yayın Yüksek Okulu ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, Ankara.
- GÜLER, Deniz, Nazmi, Ulutak, (1993), “Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile”, *Kurgu, (Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:689, Anadolu Üniversitesi Basım Evi, Eskişehir.
- Hortaçsu, N., (1991), *İnsan İlişkileri*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara
- Jordel, Karl Oyvind, (1996), “Mesleğe Yeni Başlayan Öğretmenlerin Sosyalleşmesinde Yapısal ve Kişisel Etkiler”, *Milli Eğitim Dergisi*, (Eğitim Sanat Kültür), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:3010, Süreli Yayınlar Dizisi:103, Ocak-Şubat-Mart, Sayı: 129.
- Kaya, Ş., (21.07.2004), “Aile İçi İletişim”, <http://eski.anneçocuk.com/pencere/çocukolmak.htm>.
- Korkut, G., (1.07.2005) <http://www.sabah.com.tr/2005/01/24/gnd101.html>
- Köknel, Ö., (21.07.2004), “Çocuk Ruh Sağlığı”, <http://eski.anneçocuk.com/pencere/çocukolmak.htm>
- Krejcie and Morgan, (1970): “Determining Sample Size For Research Activities”, *Educational and Psychological Measurement*.
- Lazar, J., (2001), *İletişim Bilimi*, Çev.: Cengiz Anık, Vadi Yayınları:155, Ankara.
- Morgan, C., (1998), *Psikolojiye Giriş*, Çev.: Hüsnü Arıcı ve diğerleri, Yayın Sorumlusu: Sirel Karakaş, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Yayın No:1, Ankara.
- Nirun, N., (1994), *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı:73, Ankara.
- Oskay, Ü., (2001), *İletişimin ABC'si*, 3.Basım, Der.Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, A., (1998), “Öğretmen Streslerinin Azaltılmasında Okul Müdürlerinin Rolü”, *Milli Eğitim Dergisi*, (Eğitim Sanat Kültür), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 3151, Süreli Yayınlar Dizisi:112, Nisan-Mayıs-Haziran, sayı:138.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 247-267, ELAZIĞ-2006

ŞİDDETİN SOSYO - KÜLTÜREL KAYNAKLARI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR YAKLAŞIM

A Sociological Approach on the Socio - Cultural Sources of Violence

Zahir KIZMAZ

Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Elazığ.
zkizmaz@firat.edu.tr

ÖZET

Sosyolojik açıdan şiddet olgusu çok sayıda değişken tarafından çözümlenmektedir. Bu çalışma, ülkemizde gerçekleşen şiddet pratiklerinin büyük ölçüde, sosyo-kültürel ve ailesel kaynaklarını kuramsal açıdan irdelemeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede, bireylerin deneyimlediği kültürel yapı, sosyalleşme biçimi ve aile yapısı gibi faktörlerin bireylerin şiddete eğilimli olmalarında veya şiddet davranışlarını sergilemelerindeki etkisi/rolü açıklanmaya çalışılmış ve sonuç olarak şiddet davranışlarının kültürel- yapısal ve etkileşimsel faktörlerden oluşan genel bir kuramsal perspektif tarafından daha iyi çözümlenebileceği ileri sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Şiddetin Nedenleri, Alt-kültür

ABSTRACT

The violence phenomena is sociologically analyzed by many variables. This study aims at empassizing greatly the socio-cultural and family-related sources of the violence applications mostly with a theoretical view-point with this respect, the effect of the factors like the cultural structure experienced by the individuals, the type of being socialized and their family structure on their being inclined to commit crime and behaving violently has been tried to be explained and finaly. It has been claimed that violent behaviors can be better explained by a general theoretical perspective consisting of the cultural-structural and inteactive factors.

Key Words: Violence, Causes of Violence, Subculture

1.GİRİŞ

Günümüzde yoğunluk kazanan şiddet pratiklerini; ev içinde, okullarda, stadyumlarda, kitle iletişim araçlarında, iş mekanlarında, sokaklarda, kulüplerde v.b yerlerde gözlemlemek mümkündür. Bu nedenle, gündelik yaşamın bir parçası olarak şiddet, yaşamın sürdürüldüğü veya insan etkileşiminin gerçekleştiği tüm alanlarda karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde şiddet olgusu özellikle, namus cinayeti, kan davası, futbol fanatıklığı, kapkaç, gasp, cinayet, tecavüz veya soygun olaylarının yoğunluk kazandığı dönemlerde daha çok dikkat çekmekte, dolayısıyla gündemleşmekte ve tartışılmaktadır.

Günümüzde saldırganlık/şiddet olayları veya suçları; biyoloji, psikoloji, psikiyatri ve sosyoloji gibi farklı disiplinler tarafından analiz edilmektedir. Şiddet veya saldırganlığın bu disiplinlerin her biri tarafından ayrı ayrı çözümlenmesi, şiddet davranışının çok boyutlu ve kompleks bir karakteristiğe sahip olduğunu göstermektedir.

Söz konusu disiplinlerin her biri, şiddet olgusunu farklı açılardan çözümlenmektedir. Biyolojik yaklaşım, şiddet davranışının temelinde genelde beyin işleyişine bağlı olarak kimyasal ve hormonal etkileşimleri görmektedir. Bu çerçevede biyoloji disiplini şiddet tutumlarını; diet, alerjiler, hormonal düzensizlikler, testosteron gibi bio-kimyasal faktörler, beyin bozuklukları ve tümör gibi nöropsikolojik faktörler ile XYY sendromu gibi genetiksel faktörler üzerinden analiz etmektedir (Bkz Farrington,1987; Wolf, 1987; Venables, 1987; Ellis, 2000:5; Thiesen, 1990: 153-161; Denno, 1990; Ellis, 2005; Banks, 1996). Psikolojik ve psikiyatrik yaklaşım ise şiddet fenomenini; bireyin zihinsel süreci, psikopatolojik sendromlar, iç güdüsellik, egosantrizm, rijitlik, hiperaktiflik, zeka düzeyi, zihinsel rahatsızlıklar, kişilik bozuklukları ve sınırlılık gibi kişilik özellikleri ekseninde açıklamaktadır (Bkz: Hollin, 1989; Phulia v.d., 1992; Siegel, 2001: 164-178;). Sosyolojik yaklaşım ise şiddet eylemini önemli ölçüde; yaşam biçimini belirleyen değerler yapısı, toplumsal ve kurumsal yapı, sosyalleşme süreci ve bireyler arası ilişkiler biçimi üzerinden analiz etmektedir.

Kriminoloji literatürüne bakıldığında şiddet davranışının; aile (Farrington, 1974; Fagan, 1995, Fagan,1996; Buka ve Earls, 1993), yoksulluk (Messner, 1982; Parker, 1989; Williams, 1984; Kennedy v.d., 1998), işsizlik (Sampson, 1987), eşitsizlik (Blau ve Blau, 1982; Messner, 1982; Kramer, 2000), sosyo-ekonomik statü (Heimer, 1997), kültür veya şiddet alt-kültürü (Wolfgang ve Ferracuti, 1967; Dixon ve Lizotte, 1987; Parker, 1989; Luckenbill ve Doyle, 1989; Markowitz ve Felson, 1998; Bernberg, 1999, Felson v.d, 1994), ateşli silahlar (Stolzenberg ve D'Alessio, 2000, Blumstein, 1995; Bordua, 1986; Cook, 1983; Kleck ve Britt, 1983; McDowall 1986 ve 1991; Seitz, 1972), sınıf

(Brownfield, 1986), uyuşturucu ve alkol kullanma (Hien ve Hien,1998; Parker ve Auerhah,1998; Parker ve Cartmill, 1998; Rossow, 2001), sosyal sermaye (Galca v.d, 2002) ve kitle iletişim araçları (Felson, 1996) gibi çok sayıda değişken etrafında çözümlendiği görülmektedir.

Bu çalışma büyük ölçüde sosyo-kültürel faktörler ile şiddet davranışı arasındaki ilişkiyi konu edinmektedir. Bu çerçevede bu araştırmanın amacı, şiddet pratiklerinin sosyo-kültürel kaynaklarını irdelemektir. Bireyler arası ilişkilerin yapısı veya bireylerin soruna yönelik çözüm arayışları önemli ölçüde sosyo-kültürel dinamikler tarafından belirlenmektedir. Şiddet pratiklerinin genelde, sorun çözme stratejilerinin bir parçası olarak görülmesi, şiddetin kültürel kaynaklarının irdelenmesini gerektirmektedir. Çünkü bireylerin sorunları algılama biçimleri ve çözüme yönünde geliştirdikleri inisiyatif, toplumun sosyo-kültürel faktörlerinden bağımsız düşünülemez. Şiddet genelde, bireylerin engellenmeleri sonucunda öfke ile birlikte gerçekleşen bir davranış tarzıdır. Ancak bu engellemeler karşısında bireylerin şiddet eylemlerine başvurmalarının nedenleri özellikle çocukluk ve ergenlik dönemindeki sosyalleşme biçiminde aranmalıdır.

Çalışma daha çok kitle iletişim araçlarına yansıyan bazı şiddet olaylarının analizine dayalı olarak kuramsal bir çalışma niteliğini taşımaktadır. Bu çerçevede, şiddet olaylarının nedenlerinin saptanmasında kitle iletişim araçlarına yansıyan bazı haberler çözümlenme unsuru olarak ele alınmıştır.

Şiddet kavramına ilişkin gerek geniş ve gerekse de dar anlamda çok sayıda tanım yapılmıştır. Bu çalışmada şiddet kavramı, yasal olmayan fiziksel saldırı davranışlarını tanımlayan dar anlamıyla kullanılmıştır (bkz.Ünsal, 1996:29-36; ayrıca bkz. Michaud, 1991:10-11). Diğer bir deyişle burada şiddet, yaralama, gasp, tecavüz, dövme gibi bedensel bütünlüğe karşı dışardan yöneltilen sert ve acı verici davranışları tanımlayacak şekilde ele alınmıştır.

2. ŞİDDET DAVRANIŞININ NEDENLERİ

Toplumda, şiddet eylemleri olarak görülebilen davranış biçimlerinin başında; cinayet, tecavüz, gasp, yaralama, aile içi şiddet, darp etme/dövme, kavga, kapkaç, soygun, terörizm ve savaş gibi olaylar gelmektedir. Nerdeyse her gün, medyaya bu olaylara ilişkin onlarca haber yansımaktadır. Şiddet olaylarının gerek nedenlerinin gerekse de dramatik ve acımasız boyutunun anlaşılması açısından, “www.habervitrini” sitesinde yer alan haberlerden -sadece ana başlıklarıyla- bazıları buraya alınmıştır: “Tinerciler 15 Yaşındaki Gencin Boğazını Kesip Öldürdü” (25 Nisan, 2005 Pazartesi), “Öfkeli Koca Kaynanasını Pompalı Tüfekle Delik Deşik Etti” (24 Nisan, 2005 Pazar). “

Kayseri’de Eşinden Boşanmak İstemeyen Damat Adliye İçerisinde Dehşet Saçtı” (18 Kasım 2004). “14 ve 17 Yaşındaki İki Genç Eşcinsel İlişkilerini Gören 10 Yaşındaki Kızın Boğazını Kesip Öldürdü” (23 Nisan, 2005 Cumartesi), “İntikam Dehşeti.. Köpeği İçin İki Kişiyi Öldürdü” (18 Şubat, 2005 Cuma), “Aynı Kıza Aşık İki Genç, Kızın Evinde Karşılaşınca Tartışma Cinayetle Sonuçlandı” (08 Nisan, 2005 Cuma), “10 Yaşlarındaki 2 Çocuğun Kavgası, Cinayetle Sonuçlandı” (30 Mart, 2005 Çarşamba), “Çılgın Aşık Katliam Yaptı! Sevdiği Kızın Babasını Kesti, Annesini Öldürdü” (03.09.2004), “Kız Kardeşine Yan Bakan Genci Sınıfın Ortasında Bıçakladı” (30 Mart, 2005 Çarşamba), “Komşuların Çocuk Kavgası, Cinayetle Sonuçlandı” (20 Mart, 2005 pazar), “72 Yaşındaki Adam Sinirlendiği Karısını Bıçakla Doğradı” (19 Mart, 2005 Cumartesi), “17 Yaşındaki Öğrenci Cep Telefonu İçin Öğretmenini Bıçaklayıp Öldürdü” (23 Şubat, 2005 Çarşamba), “ Tartıştığı Babasını Tüfikle Vurarak Öldürdü” (01 Şubat, 2005 Salı), “Sevgilisini Öldürdü, Arkadaşını Ağır Yaraladı Ve En Sonunda Kendi Kafasına Kurşun Sıktı” (01 Şubat Salı, 2005 Çarşamba), “Gasp Ettiği Yaşlı Kadını Öldürüp Ateşe Verdi” (31 Ocak, 2005 Pazartesi), “Bu Ne Zorbalık! Sokak Ortasında Tecavüze Kalkıştılar” (05 Mayıs, 2005 Pazartesi), “Eşini Karnındaki 8 Aylık Bebeğiyle Birlikte Öldürdü” (18 Ocak, 2005 Salı), “Kocasından Yumrukla, Kayınpederinden Odunla Dayak Yiyen 2 Kadın Polise Sığındı” (17 Ocak, 2005 Pazartesi), “Alçaklığın Böylesi!... Arkadaşının 6 Yaşındaki Kızına tecavüz Etti” (16 Ocak, 2005 Pazar), “Pazarda Yengesinin Boğazını Keserek 8 Yerinden Bıçakladı. Sokak Ortasında Yengesini Boğazlayan Adam Kendini Savundu: Dedikodu Yaptı, Araştırdım İnfaz Ettim” (14 ve 16 Ocak, 2005), “Taksici Gasp Edildikten Sonra Boğazı kesilerek Öldürüldü” (26 Kasım, 2004 Cuma), “Kapkaççılar Cep Telefonunu Vermeyen Gencin Sokak Ortasında Kulağını Kesti” (21 Kasım, 2004 Pazar), “Beklenen Oldu.. Televizyonun Kadın Programı Yüzünden Cinayet İşlendi” (16 Nisan, 2005, Cumartesi), “Kız Yüzünden İki Lisenin Öğrencileri Kapıştı: 7 Yaralı..” (15 Nisan 2005 Cuma), “Cani Baba, Bilezikleri İçin Kızını Öldürdü” (25 Mart, 2005 Cuma), “Ordu’da Okulu Tatil Ettirmek İsteyen 3 Öğrenci Sınıfı Yaktı” (24 Mart, 2005 perşembe), “Kendisini Kaçıran ve Dini Nikah Kıydıktan Sonra Terk Eden Kocasını, Başına Keserle Vurarak Öldürdü” (04 Mart, 2005 Cuma), “Bir Anne Oğlunu Sevgilisine Öldürttü” (26 şubat, 2005 Cumartesi), “Diyarbakır Orduevinin Önünde Kanlı İnfaz... Cezaevinden Yeni Çıkan Bir kişi Kan Davalıların Saldırısı Sonucu Hayatını Kaybetti” (27 Ocak, 2005 Perşembe), “Kız Alıp Verme Kavgası: 5 Yaralı” (25 Nisan, 2005 Pazartesi). Görsel ve yazılı basında bu tür haberlerle sıklıkla karşılaşmak mümkündür. Bu haberlere bakıldığında; bakire çıkmayan kızının boğazını kesen babadan, evinin önüne çöp bidonu koyan komşusunu, mermileri ile delik deşik eden canıye, eşlerini acımasız bir

biçimde döven veya öldüren maço erkeklerden, işsizlikten cinnet geçirip eşini, çocuklarını katleden aile babasına kadar çok geniş bir yelpaze çizdiği görülmektedir.

Ülkemizde kitle iletim araçlarına yansıyan bu tür şiddet olaylarına bakıldığında, şiddet eylemlerinin meydana gelmesinde aşağıdaki unsurların önemli ölçüde etkili olduğu dikkat çekmektedir.

1. Boşanma ile ilintili olarak yaşanan sorunlar: Ülkemizde eşlerinden ayrılmak isteyen kadınlar, çok ciddi erkek şiddeti ile karşı karşıya gelmektedirler. Aile içindeki geçimsizliklerden dolayı kadının evden ayrılması veya boşanma isteğini belirtmesi, şiddet davranışını tetikleyen önemli bir neden olmaktadır. Toplumda namus ve şeref kavramına ilişkin algılama biçimleri de, bu şiddet eylemini besleyen ve rasyonelleştiren bir işlevi yerine getirmektedir. Ayrıca, şiddet eylemi bazen eş ile sınırlı kalmayıp eşin yakın çevresine de (kayın valide, kayın peder veya kayınlar), eşini kendisinden boşanmaya zorladıkları iddiasıyla, uzanabilmektedir. Ülkemizde, bu yaklaşımı doğrulayacak türden şiddet eylemlerinin zaman zaman görsel ve yazılı basına yansıdığı bir gerçektir.

2. Eşler arasında yaşanan aldatma olayları: Eşlerden birinin eşini aldattığı gerçeğinin ortaya çıkması veya bu konuya ilişkin bir tereddüdün varlığı, şiddet eylemlerine davetiye çıkaran önemli bir faktördür. Genelde erkekler eşlerini aldattığı gibi kadınlar da bazen eşlerini aldatabilmektedir. Ancak, erkeklerin daha yaygın olarak şiddet uyguladıkları söylenebilir.

3. Okulla ilintili olarak ortaya çıkan sorunlar: Okulda öğrenciler arasında yaşanan sorunlar, öğrencinin okuldan atılması veya öğrenciye verilen disiplin cezası, okuldaki kız arkadaşı sorunları, öğretmenlerle yaşanan sorunlar ve başarısızlık gibi nedenler de okuldaki şiddet davranışını besleyen unsurlar olarak etkili olmaktadır. Tezcan, “Bir şiddet Ortamı Olarak Okul” adlı çalışmasında; okulda gerçekleşen şiddet olaylarının nedenleri olarak; kız arkadaş sorunu, katı öğretmen davranışları, medyanın etkisi, yoksulluk, boş zaman değerlendirme olanaklarının yetersizliği, disipline ilişkin olaylar, polis muhbirliği ve öfke gibi bazı psikolojik faktörleri görmektedir (Tezcan,1996:106-107).

4. Kıskançlık, tartışma, dedikodu ve intikam: Bu faktörlerin, cinayet başta olmak üzere çok sayıda şiddet olaylarının yaşanmasında etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Özellikle cinayet ve yaralama olaylarının önemli bir oranının, çok önemsiz bazı tartışma konularından doğduğu bir gerçektir. Bir kuyruk sıra anlaşmazlığı, gece komşuyu rahatsız etme veya çocuklar arasında ufak bir kavga bazen cinayet ile sonuçlanabilmektedir.

5. Ekonomik sorunlar: Ekonomik sorunların başında, işsizlik, eşitsizlik ve yoksulluk gelmektedir. İşsiz ve yoksul olan bazı bireylerin şiddet davranışını sergilemeye daha eğilimli oldukları tahmin edilmektedir. Ayrıca, alacak verecek meselesi gibi bazı

ekonomik problemler de şiddete yol açmaktadır. Günümüzde yaygın olarak işlenen; kapkaç, gasp, soyun gibi bazı şiddet eylemleri de, belirli bir ekonomik kazançla yönelik olarak işlenmektedir (Bkz. Kohfeld ve Sprague, 1988; Tsushima, 1996).

6. Prestij ve statüye ilişkin algılamalar: Bireyler bazen yaşanan olumsuzlukları veya gelişmeleri kendi statülerine ve prestijlerine yöneltmiş bir eylem olarak algılamaktadırlar. Geleneksel değerlerin dominant olduğu yerleşim yerlerinde prestij ve statüye karşılık gelen kavram “şeref” kavramıdır. Ülkemizde de şeref olgusu, bireylerin toplumsal statüsünün en üst tanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, şeref kavramı toplumumuzda önemli bir kurucu kimlik unsuru veya önde gelen bir kimliksel bileşen işlevini görmektedir. Bu nedenle bazı basit ayrıntılar bile, önemli şiddet davranışını tetikleyebilmektedir. Özellikle kadın eksenli problemlerin genelde cinayetle sonuçlanması, bu algılama biçimi ile yakından ilintilidir. Bu çerçevede, namus ve kan davalarının temelinde bu önemli faktör yatmaktadır (Şimşek, 1998; Ergil, 1980)

7. Kız meselesi: Oldukça yaygın olarak gerçekleşen bir şiddet nedenidir. Evlenme teklifinin kabul edilmemesi, yaşanan taciz olayları, kız arkadaşının rahatsız edilmesi bahanesi, karşılıksız aşk, aynı kıza birden fazla kişinin ilgisi gibi nedenler özellikle ergenler ve gençler arasında yaşanan bu şiddet eylemlerinin önemli gerekçeleri olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle; genelde ergenlerin veya gençlerin, kız üzerinden “sahiplenme” isteği veya kız arkadaşı ile ilintili yaşanan bazı sorunlar bireyleri şiddet davranışı sergilemeye itmektedir. Bu faktör, özellikle okullarda öğrenciler arasında yaşanan şiddet olaylarının önemli bir nedeni olarak dikkat çekmektedir.

8. Kan davası: Daha çok kırsal bir şiddet türü olmasına rağmen, yoğun göçler sayesinde kentlerde de yoğunluklu olarak işlenmektedir. Kan davası, ülkemizde var olan bir alt-kültürel yapı ile ilintilidir. Bu nedenle, bu suç türünün yorumlanmasında ‘kültür’ kavramı merkezi bir rol oynamaktadır. Kan davasının temelinde; arazi ve sınır anlaşmazlıkları, kız kaçırma, tecavüz olayları gibi önemli faktörler vardır. Ancak bazen çocuklar arasında yaşanan çok basit bir çocuk kavgası bile bu şiddet eylemini hızlandıran bir gerekçe olabilmektedir. Ancak, bu şiddet türünde önceki dönemlere kıyasla bir azalmanın gerçekleştiği dikkat çekmektedir (bkz. Ünsal, 1995).

9. Namusa ilişkin algılamalar: Toplumumuzda önemli bir şiddet nedenidir. Namusa ilişkin algılama biçimi, ülkemizde işlenen cinayet olaylarının en önde gelen gerekçesini oluşturmaktadır (bkz. Ögün, 1998: 78). Namus kavramı Ergil’in (1980: 189) de belirttiği gibi, bireyin veya ailenin sosyal itibarı veya prestijini belirleyen şeref kavramının ayrılmaz bir unsurudur. Cinsellik de, şeref ve namus olgusunun en önemli kurucu unsurundan biridir. Şeref olgusu bireyin, yasal hukukun oluşmadığı zaman ve mekanlarda

bireyin bir özerklik arayışı ve kendini kurma çabası olarak işlevselleşmiş (Şimşek,1998:16) ve günümüzde de hala önemli bir kimliksel bileşen olarak önemini devam ettirmektedir. Şeref'in yitirilmesi karşısında onun onarımının, yasal süreçlerle sağlanamayacağı yönündeki algılamının varlığı da, şiddeti çok ciddi bir biçimde körüklemektedir. Diğer bir deyişle, bireyin kaybedilen şerefının kazanılması ancak yoğun bir şiddet karşılığı ile mümkün olmaktadır. Pitt-Rivers'in belirtimi ile "şerefi korumanın son noktası, fiziksel şiddettir" (Marvin, 1989: 156). Günümüzdeki bir çok kavga, tartışma ve cinayet olaylarının temelinde şeref ve namusa ilişkin bu algılama biçimini görmek mümkündür.

10. Futbol fanatıklığı: Takım çekişmesi, takım aleyhinde yapılan kötü tezahüratlar genelde ergenler ve gençler arasında şiddet olaylarının yaşanmasına yol açmaktadır. Burada futbola ilişkin üretilen kültür biçiminin de, şiddet olaylarını önemli ölçüde tahrik ettiği bilinen bir gerçektir.

11. Uyuşturucu, alkol ve uçucu maddelerin etkisi: Bireyler tarafından kullanılan alkol ve uyuşturucu gibi madde, şiddet eyleminin gerçekleşmesinde etkili olmaktadır. Günümüzde uyuşturucu veya alkol faktörlerinin şiddet davranışını kolaylaştıran veya hızlandıran bir etki yaptığını söylemek mümkündür. Şiddet davranışları ile uyuşturucu/alkol kullanma arasında bir ilişkiyi öngören çok sayıda araştırma yapılmıştır (bkz. Parker v.d., 1998).

13. Kitle iletişim araçlarının etkisi: Kriminolojide kitle iletişim araçları ile şiddet davranışları arasındaki ilişkiye odaklanan araştırmaların birbirinden farklı bulgular ortaya koyduğu bir gerçektir. Bu tartışmalara girmeksizin, bazı şiddet davranışı sergileyen bireylerin izledikleri şiddet görüntülerinden etkilendikleri bilinmektedir. Özellikle yapılan bazı deneysel araştırmalar, medya şiddetine maruz kalanların agresif davranışlar üzerinde en azından kısa süreli etkileri olduğunu ortaya koymaktadır (Bkz. Felson, 1996.103-111).

13. Silah ve kesici alet taşımının yaygınlığı: Toplumumuzda ateşli silahlara sahiplik oranının yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Bu nedenle silahlara kolay yoldan ulaşabilme fırsatının olması, şiddet olasılığını arttırmaktadır. Silah bulundurma ve taşıma yönündeki kültürel unsur, her hangi bir tartışma veya sorunun ortaya çıkması durumunda silaha ulaşabilme ve kullanabilme olanağını hızlandırmaktadır. Bireyleri bu yönde ateşli silahları kullanma yönünde kışkırtıcı rolü gören değerlerin olduğu bilinmektedir. Örneğin, bir tartışma esnasında elini silaha götüren veya silahı çeken kişi, o silahı ateşlemeden yerine kaldırması hoş görülen bir davranış olarak algılanmaz. Bu davranış hem silah taşımının raconuna uygun olarak görülmez hem de korkak olmakla suçlanır (bkz. Stolzenberg v.d., 2000)

14. Mafya ve çete oluşumundan kaynaklanan şiddet olayları: Genelde bu şiddet olayları organizeli bir biçimde gerçekleşmektedir. Ülkemizde bazı alanda çete ve mafya oluşumlarının olduğu ve bunların insanları tehdit ettikleri/haraca bağladıkları, saldırı ve cinayet olaylarına karıştıkları bilinmektedir. Son dönemlerde bazı kapkaç ve gasp çetelerinin terör grupları gibi örgütlendikleri (hücre sistemi gibi) belirtilmektedir.

15. Bireysel adalet arayışları: Toplumumuzda kişisel olarak öç alma veya cezalandırma biçimi yaygın bir davranış tarzı olarak dikkat çekmektedir. Bireyler bazen kendi aralarındaki sorunları, devletin ilgili merci ve kurumlarının dışında kendi inisiyatifleriyle (güç ve imkanlarıyla) çözmeye çalışmaktadırlar. Bu tutumun temelinde, sorunun yetkili merciler ile çözümünü olanaklı kılan bir tavrın aynı şekilde korkaklıkla eş değer olarak görülmesidir.

16. Hakkında bilgi sahibi olunmasının istenmemesi: Gizli bir bilgiden başkasının haberdar olması durumunda delilin ortadan kaldırılması yönündeki anlayış, genelde cinayet olayların işlenmesinde önemli bir etken olmaktadır. Çünkü burada tanığın veya mahrem bilgiye sahip olan kişinin ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Eşcinsel ilişkilerinin ve yasak ilişkinin ortaya çıkması gibi.

17. Kişilik ve zihinsel rahatsızlıkların/yetersizliklerinin yol açtığı şiddet eylemleri: Bu grupta yer alan bireyler psikopat gibi bazı kişilik bozukluklarına sahiptirler. Özellikle empati duygusundan yoksun olan bazı bireylerin şiddete daha eğilimli oldukları bir gerçektir.

Yukarıdaki şiddete ilişkin nedenlerden hareketle şiddet davranışını gerçekleştiren bireylerin profillerinin de birbirlerinden farklılık arz edeceğini söylemek mümkündür. Bu nedenle, şiddet davranışını gerçekleştirenleri farklı kategoriler içerisinde ele alınması gerekmektedir. Konuya ilişkin olarak Conrad (akt. Hagan, 1990:217-218)'ın yaptığı kategoriksel ayırımın burada kullanışlı bir çerçeve sunduğunu söylemek mümkündür. Conrad şiddet suçlarını işleyenleri dört grupta ele almaktadır.

1. Kültürel şiddet suçluları: Alt kültür grupları içerisinde yaşayan suçluları tanımlamaktadır. Bu grupta yer alan suçlular genelde, her hangi bir sorunu çözmeye biçimi olarak şiddeti davranışına başvurmaktadırlar. “Şiddet alt-kültürü” tezi de, bu suçluların şiddet kullanma pratiklerinin meşru ve rasyonel bir kaynağını oluşturmaktadır.

2. Kriminal şiddet suçluları: Bu kategoride yer alan suçlular, soygun gibi kriminal bir eylemi gerçekleştirmek için şiddeti bir araç olarak kullanmaktadırlar.

3. Patolojik şiddet suçluları: Bu kategori, zihinsel veya beyin ile ilgili bir rahatsızlığı olan patolojik suçluları tanımlamaktadır.

4. Durumsal şiddet suçluları: Belirli durumlarda -özellikle kışkırtılma veya

provokasyon koşulları altında- kontrolsüz olarak işlenen şiddet suçlarını tanımlamaktadır. Örneğin aile tartışmaları, bu şiddet suçlarına örnek olarak gösterilmektedir. Bu suçlar genelde öfke suçları (crimes of passion) olarak ta tanımlanmaktadır. Bu grupta yer alan suçlular genelde, geçici olarak kontrollerini kaybederler ama sonradan da işlediği eylemlerden dolayı da üzüntü ve pişmanlık duyarlar.

Bu kategoriksel ayırım en azından, her hangi bir şiddet davranışını gerçekleştiren bireyin özgüllüklerinin bilinmeden, şiddetsel pratiklerinin nedenlerinin kolaylıkla açıklanamayacağını göstermektedir.

3. ŞİDDET EYLEMLERİNİN KURAMSAL AÇIDAN AÇIKLANMASI

Yukarıda da belirtildiği gibi bireyleri şiddet davranışını sergilemeye yönelten çok sayıda faktör vardır. Ancak bu faktörler içerisinde özellikle sosyo-kültürel faktörlerin önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Namus, şeref, erkeklik, prestij ve kişiler arası ilişki biçiminden kaynaklanan şiddet eylemleri bu çerçevede ele almak mümkündür.

Şiddet pratiklerini kültürel temelde açıklayan ilk ve en kapsamlı kuramlardan biri hiç kuşkusuz, Wolfgang ve Ferracuti (1982) tarafından geliştirilen “şiddet alt-kültürü” kuramıdır. Wolfgang ve Ferracuti; sorunların şiddet kullanılarak çözümünü öngören değerlerin revaçta olduğu bölgelerde şiddet alt-kültürünün var olduğunu ileri sürerek, dolayısıyla; şiddet pratiklerinin temelinde bir kültürel yapıyı görmektedir. Bu kültür aynı zamanda kişiler arası sorunların çözümünde bireyleri şiddet kullanmaya yöneltmekte veya teşvik etmektedir. Ayrıca onlara göre, şiddet kodları bir öğrenme sürecinde-Sutherland tarafından geliştirilen “ayırıcı/farklılaştırıcı birlik (differential association) perspektifinin öngördüğü biçimde- kazanılmaktadır (Wolfgang ve Ferracuti, 1982). Sutherland tarafından geliştirilen “farklılaştırıcı birlik” kuramı (1939) şiddet davranışını, bireylerin kendilerini eşleştirdiği bir grup veya arkadaş ortamında, öğrenildiğini varsaymaktadır. Bu kuram, bir anlamıyla çete oluşumlarını başarılı düzeyde çözümleyen ender kuramlardan biri olduğu söylenebilir.

Çete ve suç işleyen gruplarda şiddet uygulamaktan kaçınan bireyler diğer grup üyeleri tarafından genelde ayıplanabilmektedirler. Çünkü şiddet alt kültüründe genelde, cesaret, kavgacı, başarılı olma gibi değerlere sürekli vurgu yapılmakta ve bireyler bu değerler etrafında sosyalleşerek çete içerisinde bir statü kazanma çabası içerisinde olmaktadır. Kültür burada şiddet eylemini meşrulaştırıcı ve teşvik edici bir işlev görmektedir.

Alt- kültür kuramına göre, şiddet etkinliği; bireyin yaşam biçimi, sosyalleşme süreci ve kişiler arası ilişki biçimiyle de yakından ilintilidir. Ayrıca, Wolfgang ve

Ferracauti'ye göre şiddet eylemlerini sergileyen bireyler; tümüyle egemen normatif yapıdan kopuk bireyler değildir. Şiddet tutumları diğer bir deyişle, bireylerin yasallık durumlarının devam etmesi ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Yani, şiddet alt-kültürünün üyesi olan bireyler egemen kültürün bazı değerlerini paylaşmakla birlikte, sorunları çözmede şiddet kullanmayı tercih etmektedirler. İlginç olan ve aynı şekilde şiddeti cazip kılan unsur; şiddet davranışlarını gerçekleştiren bireylerin kendi grup veya akran oluşumları içerisinde suçlu olarak stigmatize edilmemeleridir. Çünkü, şiddet olgusu bu gruplarda veya toplumlarda, yanlış bir eylem olarak değerlendirilmenin ötesinde, bir "kişisel onur" unsuru olarak görülmektedir (Siegel, 1989: 251-252). Şiddet alt-kültür kuramı ayrıca şiddet davranışını, yoksul yerleşim yerlerinde yaşayan bireylerin düşük özgüven yapısından kaynaklandığını öngörmektedir. Alt-kültürel bağlamında şiddet, genelde erkeklerin bir itibar veya statü unsuru olarak hayati bir rol oynar. Şiddet pratikleri, irrasyonel bir görünüme sahip olabileceği gerçeğine karşın, yinede bu eylemlerinin alt-kültür içerisinde/bağlamında bir saygı kazanma aracı da olabilir (Croall, 1998:190). Wolfgang ve Ferracutiye göre şiddet davranışlarının temelinde; hakaret ve küfür etme veya itip kakma gibi önemsiz olaylar bulunmaktadır (Levi, 1997: 865).

Şiddet alt-kültürü perspektifini formüle eden teorisyenler, şiddete ilişkin değer ve davranış kodlarının, daha çok çete veya akran oluşumları gibi bir grupsal bağlam içerisinde ortaya çıktığını ileri sürmektedirler. Çünkü bu teorisyenlere göre, çete ve alt-kültür gruplarında şiddet yönelimli değerler daha baskındır ve dolayısıyla bireyleri daha kolaylıkla şiddet kullanmaya teşvik etmektedir. Ancak günümüz toplumlarının pek çoğunda olduğu gibi Türkiye'de de şiddet olgusunu, sadece izole edilmiş grup veya çete bağlamları ile sınırlandırmamak gerekmektedir. Şiddet davranışları, alt-kültür grupları düzeyindeki yoğunlukta olmasa da, toplumsal yaşamın tüm katmanlarında belirli bir görünürlük düzeyine sahip olduğu söylenebilir. Özellikle aile içerisinde, erkekler tarafından eşlere yöneltilen fiziksel şiddet davranışını bu çerçevede yorumlamak mümkündür. Çünkü, aile içi şiddet önemli ölçüde, ataerkil veya erkeklik olgusuna ilişkin kültürel rol ve tanımlardan kaynaklanmaktadır. Şiddet eylemlerinin temel bir belirleyicisi durumunda olan ataerkil yapının günümüzde, her ne kadar da gelişmiş bazı bölgelerde kısmen de olsa zayıflamış olmasına rağmen, varlığını önemli ölçüde devam ettirdiği bilinen bir gerçektir. Bu nedenle şiddet pratiklerini, sadece şiddet alt-kültür grupları ve dolayısıyla bazı kriminal gruplarla/çetelerle sınırlandırmak yerine - değişen oranda ve türde- toplumumuzun çoğu katmanlarında da var olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Şiddet alt-kültür teorisine göre şiddet; bir cesaret, güç gösterimi ve statüyü koruma aracıdır. Şiddet bu kültürel temelde bir intikam alma aracı olarak kullanılmaktadır.

Kültürel temel, örneğin küçük düşürücü eylemlere yönelik sergilenen davranış biçiminde de gözlemlendiği gibi şiddet eylemlerini haklılaştırıcı veya rasyonalize edici bir işlevi yerine getirmektedir. Bu da, Markowitz ve Felson (1998: 117-123)'un da belirttikleri gibi cesaret ve prestiji korumaya yönelik fiziksel güç kullanma stratejileri, erkeklik (masculinity) ile ilintili bir kültürel tanımlama biçimidir. Şiddet davranışını gerçekleştirenlerin profillerine de bakıldığında da ilk dikkat çeken hususların başında, şiddet davranışının kadınlara nispeten en çok erkekler, yaşlı insanlara kıyasla en çok gençler ve orta veya varlıklı insanlara oranla da en çok alt sınıf veya fakir bireyler tarafından işlendiği görülmektedir. Bu durum, genç ve yoksul erkeklerde, erkeklik vurgusunun daha yoğunluklu yaşandığının bir kanıtıdır. Diğer bir deyişle, bu özelliklere sahip olanların daha çok cesaret, intikam alma ve tartışmacı tutumlara sahip olduğu söylenebilir.

Bu nedenle Markowitz ve Felson yaptıkları araştırmalarda, cesaret ve öç almaya yönelik vurgunun fazla olduğu kültürel yapılarda yetişen bireylerin daha çok tartışma eğiliminde oldukları ve dolayısıyla daha çok şiddete başvurdukları yönünde bulgular saptamışlardır. Ayrıca onlar, düşük sosyo-ekonomik statüye sahip olanların, daha çok cesaret ve öç alma tutumlarına sahip olduklarını ileri sürmektedirler. Çünkü onlara göre, yoksul bireyler daha çok cezalandırma eğilimine sahiptirler ve bu şiddete yatkınlık, onların başkalarıyla olan sorunlarında daha çok cesaret ve intikam alma yönünde tutum sergilemelerine yol açmaktadır (Markowitz ve Felson, 1998: 132). Markowitz ve Felson tarafından ileri sürülen bu yaklaşımlar, şiddet davranışının oluşumunda sosyo-kültürel değerler ile ekonomik faktörlerin birlikte etkili olduğunu veya en azından bu faktörlerin, karşılıklı olarak birbirini etkilediğini göstermektedir.

Şiddet eylemlerinin sosyo-kültürel kaynaklarının analizinde irdelenmesi gereken unsurlardan biri, ataerkil yapı veya erkeklığe ilişkin algılama biçimidir. Türkiye'deki hakim erkeklik klişesinin; sertlik, saldırganlık, şiddet, öfke ve uzlaşmazlık gibi tanımlayıcı unsurlardan oluştuğu (Atay, 11: 2004) belirtilmektedir. Bu unsurlar, ülkemizdeki erkeklik vurgusunun; tahakküm, baskı, kabalık, eşitsizlik ve çatışma gibi süreçleri barındırdığının da önemli kanıtları olmaktadır. Bu çerçevede özellikle bazı kuramcılar veya feministler, erkek şiddetinin, yapısal ve kültürel olarak inşa edildiğini ve bunun kaynağının erkek imgesinin oluşturulma biçiminde yattığını ileri sürerek, ataerkil veya maskülen yapıyı şiddetin önemli bir kaynağı olarak görmektedirler (Totten, 2003; Andeson ve Umberson, 2001; Messerschmidt, 1999; Kersten, 1993). Bu çerçevede örneğin, feminist kuramcılar, tecavüz olgusunun arka planında erkeklerin kadınlara yönelik geliştirdiği güç ve iktidar stratejilerinin olduğunu ileri sürmektedir. Diğer bir

deyişle, feminist perspektif/perspektifler, kadını erkeğin tasarrufunda gören ve kadını erkeğe göre ikincil konuma oturtan yasal ve sosyo-kültürel yapıların varlığını, erkek tarafından kadının bedenine zorla sahip olma stratejisini haklılaştırdığını ileri sürerek, tecavüz olgusunu bu çerçevede kadın ile erkek arasındaki iktidar ilişkilerine veya ataerkil yapılara bağlı olarak açıklamaktadır. Söz konusu ataerkil yapı, erkeklerin gerektiğinde cinsel gereksinimlerini zorla da olsa ele geçirme tarzlarının meşruluğuna ilişkin bir sosyalleşme sürecini deneyimlemelerini sağlamaktadır. Özetle feminist kuram açısından bakıldığında ataerkil yapının, kadınları birer meşru kurban, erkekleri de potansiyel saldırganlar olarak topluma hazırladığı sonucu çıkartılmaktadır (bkz. Scully, 1994).

Şiddet davranışının önde gelen kaynaklarından biri de, aile faktörüdür. Adolesanların ve gençlerin şiddet davranışını kazanmalarında ailesel kaynakların bu denli önem arz etmesinin nedeni, ailenin ilk temel sosyalleşme işlevini gören kurum olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü, çocuğun okul öncesi aile içindeki gelişimi veya sosyalleşme biçimi, çocuğun gelecekteki yönelimini önemli ölçüde belirleyebilmektedir. Bu çerçevede, yetersiz veya yanlış bir sosyalleşme biçimi, bireyin gelecekte şiddet davranışını gerçekleştirme veya suç işleme olasılığını arttırabilir. Bu nedenle, aileye ilişkin sorunların varlığı, gelecekteki suçluluğun önemli göstergeleri olarak görülmektedir (Buka ve Earls,1993). Araştırma literatürüne bakıldığında kimi araştırmacının, adolesan ve gençlik dönemindeki şiddetin bireysel düzlemdeki en güçlü göstergesinin, çocukluk dönemine ilişkin davranış biçimi olduğunu ileri sürdüğü görülmektedir. Özellikle, yetişkin dönemindeki şiddet eylemlerinin, çocukluğun ilk döneminde sergilenen agresif ve anti-sosyal davranış arasında bir ilişkiyi öngören araştırmaların olduğu bir gerçektir (Buka ve Earls,1993: 50-51; Farrington, 1998; Hawkins v.d., 1998). Farrington (1998) ve Hawkins v.d (1998) yaptıkları araştırmalarda, çocukluk döneminde şiddet davranışını sergileyen bireylerin adolesan ve erişkin dönemlerde ciddi şiddet suçlar işleme olasılıklarının yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır (Farrington, 1998; Hawkins v.d 1998). Bu nedenle, çocukluk döneminde gerçekleşen anti-sosyal davranış biçimi (agresiflik, çalma, yalan söyleme, sahtekarlık v.b), gelecekteki şiddetin veya suçluluğun güçlü bir göstergesi olarak ele alınabilir.

Aileye ilişkin şiddet pratiklerinin diğer önemli bir nedeni de, aile içinde yaşanan şiddet olaylarıdır. Aile içi şiddetin varlığı, gelecekteki şiddet davranışının güçlü bir göstergesi olarak görülebilir. Bu çerçevede şiddet davranışı gerçekleştiren bireylerin, şiddet davranışını sergilemeyenlere nispeten daha çok aile içi şiddete maruz kaldıkları veya daha çok şiddet davranışının sergilendiği ortamlarda büyüdükleri söylenebilir.

Şiddet pratiklerinin kaynaklarını ailede arayan bazı araştırmalar da, ailedeki çocuk

istismarı üzerine odaklanmaktadır. Bu çerçevede Skinner ve Castle tarafından yapılan bir araştırma, çocuklarına kötü davranan babaların % 45'inin, sabıka kaydının oldukları saptanmıştır. Ayrıca söz konusu araştırma, fiziksel çocuk istismarının en yüksek düzeyde gerçekleştiği ailelerin aynı zamanda da, geçmişte de çocuk istismarının en çok gerçekleştiği aileler olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde, çocukluk döneminde fiziksel şiddete maruz kalan bireylerin sonradan, şiddete eğilimli oldukları veya şiddet davranışları sergiledikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca ebeveyn şiddeti ile çocuğun cinsel istismarı da, önemli bir şiddet nedenidir. Aile içerisinde erkekler tarafından eşlerine yöneltilen şiddet de, çocukların şiddeti öğrenmelerinde önemli bir kaynağı oluşturmaktadır (Stanley ve Goddard, 2004).

Şiddet pratiklerinin nedenlerine ilişkin bazı kriminologlar veya sosyologlar birden fazla değişken üzerinde odaklandıkları görülmektedir. Örneğin, Siegel (1989:251) şiddet davranışını; ailenin yıkılması, görece yoksulluk, sapkın akranlarla birlikte olma, okul başarısızlığı ve geleneksel grup ve normlara olan bağlılığın zayıflaması gibi sosyal faktörlerle açıklamaktadır. Croall'e göre de, şiddet, alt-sınıfa özgü kültürel yapıdaki düşük özgüvenle de ilişkili bir davranıştır. Ayrıca, ona göre işsizlik ve yoksulluk nedeniyle ailede ortaya çıkan çatışma ve gerilimler, şiddet eylemlerini tetikleyebilmektedir (Croall, 1998: 190). Markowitz (2003) de, sosyo-ekonomik dezavantaj ile şiddet davranışı arasındaki ilişkiyi açıkladığı çalışmasında, sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan bireylerin, eşlerine ve çocuklarına fiziksel şiddeti bir cezalandırma biçimi olarak daha çok yönelttiğini ileri sürmektedir. Markowitz ve Felson'a göre, şiddet eylemi birbirleriyle ilintili üç genel amacın gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır: 1. Ötekilerin davranışlarını engellemek veya onları davranışlarından caydırmak 2. Yerleşik kimlikleri korumak veya savunmak 3. Üzüntüye veya şikayete neden olan bir duruma cevap oluşturmak (Markowitz, 2003:146; Markowitz ve Felson, 1998).

Kramer (2000) de, gençlerin işlediği şiddet davranışının temelinde; yoksulluk, eşitsizlik ve sosyal dışlanma gibi sosyal ve ekonomik unsurları görmektedir. Ancak Kramer, söz konusu ekonomik faktörlerin şiddet davranışı üzerindeki etkisini, sosyal destek ve enformel sosyal denetimin zayıflaması faktörleri ile birlikte ele almaktadır. Ona göre, sosyal destek ve denetimin zayıfladığı yerleşim yerlerinde, ekonomik sorunlar şiddet eylemlerine yol açmaktadır.

Bemak ve Keys (2000:15-22)'e göre de, bireylerin şiddete eğilimli olmalarında irdelenmesi gereken çok sayıda risk faktörü vardır. Ancak onlar, bu risk faktörleri içerisinde bireyleri şiddet davranışını sergilemeye iten gerçek faktörün/faktörlerin neler

olduğunun saptanmasının oldukça güç olduğunu ileri sürmektedirler. Yine de onlar şiddet olgusunu çok sayıda değişkeni birlikte içeren bütüncül bir model ile açıklama eğilimindedirler. Bemak ve Keys genel olarak şiddet davranışının kaynakları olarak şu etkenlerin önemini vurgulamaktadırlar:

- a) Bireysel ve kişilik eğilimleri (düşüncesizce hareket etme, empati yetersizliği),
- b) okul çevresi,
- c) aile yapısı ve ilişkileri (ebeveynlerin zayıf bir benlik, yetersiz bir denetim ve tutarsız davranışlara sahip olmaları, ebeveynlerin aile içerisinde şiddet tutumlarını sergilemeleri veya çocuklarının uyguladıkları şiddet tavırlarına karşı bir ilgisizlik içinde olmaları),
- d) akran gruplarının varlığı (bireyin kendini ispatlamak için elverişli koşullar sağlaması ve şiddet kültürünün varlığı),
- e) silahlara kolay yollardan ulaşabilme imkanının olması,
- f) alkol ve uyuşturucu kullanma,
- g) toplum ve yerleşim yerinin özellikleri gibi faktörlerin, şiddet davranışını sergileyen bazı bireylerin suçluluk tutumlarının anlaşılmasında önem arz etmektedir.

Blau ve Blau (1982) da, şiddet davranışının kaynağı olarak alt-kültürel değerler yerine, ekonomik veya gelir eşitsizliğini görmekteyiz. Çünkü, bu kuramlara göre, gelir eşitsizliği bireylerde; adaletsizlik, engellenmiş ve kızgınlık hissi yaratmaktadır. Şiddet olgusunu eşitsizlik, yoksulluk ve işsizlik temelinde açıklayan (Messner, 1982; Parker, 1989; Williams, 1984; Kennedy v.d., 1998; Blau ve Blau, 1982; Kramer, 2000; Hagan ve Peterson, 1995; Heimer, 1997) kuramcılara karşı olarak bazı araştırmacılar da, şiddet davranışının açıklanmasında sosyo-ekonomik faktörlerin kültürel faktörlerden ayrı ele alınamayacağını ileri sürmektedirler. Suçlu çeteler üzerine ilk araştırmayı yapan Cohen ve son zamanlarda genç alt-kültürler üzerine yapılan bazı çalışmalar, sosyo-ekonomik ve kültürel faktörleri birbirleriyle ilişkilendirmektedirler. Örneğin Cohen (1955), düşük sosyo-ekonomik bir düzeye sahip olan ebeveynlerin çocuklarını, orta sınıfa girecek şekilde sosyalleştiremediklerini veya bu ailelerin en azından söz konusu kaynaklardan yoksun olduklarını ileri sürmektedir. Bu çerçevede, alt sınıfa mensup çocuklar okul gibi kurumlarda, orta sınıf değerlerini kazanamadıkları için başarılı olamadıklarını ve sapkın/suçlu oluşumlara yöneldiğini ileri sürmektedir. Benzer biçimde Heimer (1997) de, sosyo-ekonomik statü ile şiddet davranışı arasındaki ilişkiye inceleyen araştırmasında şiddet suçlarının/pratiklerinin, sosyal süreç içerisinde sosyo-ekonomik ve kültürel faktörler tarafından açıklanabileceğini ileri sürmektedir. Ailelerin sosyo-ekonomik düzeyinin, bireylerin şiddete eğilimli olmalarında etkili olduğunu belirten Heimer, şiddet

davranışının öğrenme sürecinde gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Ona göre düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerde, ebeveynlerin baskıcı bir otoriteye sahip olduklarını ve bunun da çocukların şiddete eğilimli olmalarında etkili olmaktadır. Özetle Heimer, şiddet olgusunun sosyal ekonomik statü, kültürel sorunlar veya bu tanımların kazanıldığı kültürel bağlamlardan ayrı olarak ele alınmayacağını ileri sürmektedir (Heimer, 1997).

4. SONUÇ

Önde gelen bazı suç kuramları (sosyal kontrol, sosyal öğrenme v.b) şiddet olgusunu bireylerin kültürden sapmaları ile açıklamaktadır. Ancak, bazı şiddet davranışları da içinde yaşadığımız kültürel yapıdan kaynaklanmaktadır. Çünkü, ülkemizde gerçekleşen çoğu şiddet eylemlerinin temelinde bireylerin kültürel algılama biçiminden kaynaklanan; “şeref”, “namus” ve “erkeklik” gibi olguların olduğu söylenebilir.

Yaşadığımız toplumda, şeref ve namusla ilintili olarak görülen anlaşmazlıkların veya çatışmaların çözümü, bazı durumlarda yasal kurumlar dışında aranmaktadır. Bu durum da; şeref, namus ve erkeklik vurgusunun, yasal tanımlardan çok kültürel inşalar olduğunu göstermektedir. Çünkü geleneksel/ataerkil toplumdaki yaygın kanaat, yitirilen şeref, namus veya erkeklığın, yasal yollardan kazanımının olanaklı olmadığı yönündedir. Şerefi veya onuru incinen bireyin, haklarını yasal yollardan aramaya çalışması, onun cesaretsizliğinin veya korkaklığının bir kanıtı olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, bireyler arasında meydana gelen bazı sorunların çözümünün neden yasal yollarla sağlanmadığını veya yasal süreçlerde aranmadığının nedenini açıklamaktadır.

Çoğu şiddet eylemlerinin önemli bir gerekçesi olarak ileri sürülen “hakarete uğrama” mazereti, kültürel bir tanımlamadır ve hakarete uğramaya yönelik geliştirilecek her hangi bir tutum da yine kültürel yapıyla ilintili olmak durumundadır. Bu kültürel gerekçe, ülkemizdeki şiddet olaylarının önemli bir nedenini oluşturmaktadır. Bu çerçevede, günümüzde kentsel mekanlarda ortaya çıkan şiddet pratiklerinin kaynaklarının sosyal kurum ve değerlere uzandığı söylenebilir.

Gerek kırsala ilişkin şiddet davranışında etkili olan unsurların kentlerde hala varlığını devam ettirmesi gerekse de, kente özgü olarak ortaya çıkan problemlerin şiddet olaylarını tetiklemesi, kentsel mekanlardaki şiddetin geleneksel toplumlara kıyasla daha çok kaynaklı bir görünüme sahip olmasına yol açmaktadır. Kırsal yerleşim yerlerinden gerçekleşen göç ile birlikte kırsal alana ilişkin bazı şiddet kodlarının da kentlere taşındığı bir gerçektir. Bu durum, şiddetin kentsel kaynaklarına kırsal kaynaklarının da eklendiği anlamına gelmektedir. Ayrıca, kentsel alanlarının anomik yapısı ve göç edenlerin kentte

karşılaştıkları sosyo-ekonomik, kültürel sorunların bireyleri şiddete daha çok eğilimli kıldıkları hususu da bilinen bir gerçektir. Çünkü, kırsal alanın problemlerini çözmekten yoksun olan kentsel yapıların, bireyleri şiddete daha çok meyilli kıldıkları söylenebilir. Bu nedenle, kent ortamında deneyimlenen şiddet pratikleri, daha çok değişkenli ve kompleks bir nitelik sergilemektedir. Günümüzde daha çok kentlerde yoğunluk kazanan şiddet olaylarının nedenlerine bakıldığında; göç, çarpık kentleşme, alkolizm, madde bağımlılığı, aile parçalanması, yoksulluk, eşitsizlik, başıboşluk, çete oluşumları, kimlik arayışları, kitle iletim araçlarının etkisi, ataerkil yapı/erkeklik rolleri, namus ve prestije ilişkin tanımlamalar, başarısızlık, bastırılmışlık veya engellenmişlik gibi çok sayıda faktör dikkat çekmektedir. Modern toplumlarda şiddet eylemlerinin kaynaklarının artması/çoklaşması, şiddet eylemlerini de gündelik yaşamın olağan bir fenomene dönüşmesine yol açmıştır. Özellikle sorunsallaşan ve toplumsal yaşamın güvenilirliğini tehdit eden şiddet biçimi de, kente özgü olan bu şiddettir.

Bu çalışmada da belirtildiği gibi şiddet davranışı çok sayıda değişken etrafında ortaya çıkan bir davranış biçimidir. Bu nedenle şiddete eğiliminin sosyal kaynaklarının; kültürel, yapısal ve etkileşimsel yaklaşımların birlikte ele alındığı bütüncül bir modelle daha iyi çözümlenebileceği ileri sürmek mümkündür

Kültürel kuramlar; şiddet davranışını, toplumda öğrenilen ve paylaşılan değerlerin/davranışların sonucu olarak görmektedir. Bu yaklaşım bize, bazı toplumdaki kültürel yapının, şiddet eylemlerini teşvik eden niteliğini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Yapısal teoriler ise şiddeti; yoksulluk, işsizlik ve fırsatların yokluğu gibi sosyal faktörler tarafından üretilen engellenmiş pozisyonlar ve ilişkiler ile açıklamaktadır. Bir anlamda yapısal teoriler şiddet davranışının, bireyin sahip olduğu toplumsal konumu itibarıyla engellenmiş/bloke edilmiş yapısından kaynaklandığını varsaymaktadır. Bu bakış açısına göre engellenmişlik, bireyi hukuk dışı eylemlere yöneltmektedir. Etkileşimsel teori de şiddet olgusunu, bireyler ile onların halihazırda içinde buldukları sosyal konumları arasındaki dinamik ilişkilerinin sonucu olarak görmektedir. Etkileşimsel teori; bireylerin yer aldıkları sosyal konumlarının niteliği ile sosyal ve fiziksel çevrenin özelliklerinin, sosyal etkileşimin yönünü ve sonucunu önemli bir biçimde etkilediği öncülüne dayanmaktadır. Bu kuramda, bireyin içinde yer aldığı aile ve akran ilişkileri, alkol ve uyuşturucunun varlığı ve silaha ulaşmanın kolay olması gibi sosyal ve fiziksel özellikler, şiddet yönelimlerini etkileyen/belirleyen önemli ölçütler olarak ele alınmıştır. Özetle kültürel faktörler yaklaşımı; ahlaki bilinçliliğin ve aileye ilişkin değerlerin güçlü olmayışı ile şiddet olgusu arasında bir ilişki kurmaya çalışırken, yapısal yaklaşımı da; şiddet olgusunu; ekonomik, eğitimsel ve bireyin yaşam biçimini olumsuz olarak etkileyen

diğer statü kaynaklarını da içeren sosyo-ekonomik dezavantajlar ile açıklamaktadır. Etkileşimsel yaklaşımı da; bireylerin aile, okul ve topluluk/cemaat ortamlarında sürekli olumsuz deneyimlere ve unsurlara maruz kalma durumu ile açıklamaktadır (Durant,1999: 270).

KAYNAKÇA

Andeson, Kristin ve Debra Umberson (2001) “Gendering Violence: Masculinity and Power in Men’s Accounts of Domestic Violence”, *Gender and Society*, Vol. 15 No. 3, 358-380.

Atay, Tayfun (2004), “Erkeklik En Çok Erkeği Ezer”, *Toplum ve Bilim*, 1 Sayı, 101, İstanbul: İletişim Yayınları.

Banks, Terry ve Dabbs, James M. (1996) “Salivary Testosterone and Cortisol in a Delinquent and Violent Urban Subculture”, *Journal of Social Psychology*, Vol. 136, Issue 1.

Bemak, Fred ve Keys, Susan (2000), *Violent and Aggressive Youth*, USA: Corvin Press

Blau, Judith R., and Peter M. Blau. (1982) "The Cost of Inequality:. Metropolitan Structure and Violent Crime" *American Sociological Review* 47:114-29.

Bernberg, J. Gunnar (1999), “Adolescent Violence, Social Control, and the Subculture of Delinquency” *Youth and Society*; Thousand Oaks;Thorolfur Thorlindsson.

Blumstein, Alfred. (1995), "Youth Violence, Guns, and the Illicit-Drug Industry." *Journal of Criminal Law and Criminology* 86:10-36.

Bordua, David J. 1986. "Firearms Ownership and Violent Crime: A Comparison of Illinois Counties." İç. *The Social Ecology of Crime*, (Ed. James M. Byrne and Robert J. Sampson). Springer-Verlag.

Brownfield, David. (1986) "Social Class and Violent Behavior" *Criminology* 24:421-38.

Buka, Stephen, Felton Earls (1993), Early Determinations Of Delinquency and Violence, *Health Affairs*, (Winter, 1993): 46-64.

Cook, Philip J (1982) "The Role of Firearms in Violent Crime" İç. *Criminal Violence*, (ed: Marvin E. Wolfgang and Neil A. Weiner), Sage.

Cohen, Albert K. (1955), *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, New York: Free Press

Cohen, Dov (1998), “Culture, Social organization, and Patterns of Violence”, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 75, No. 2, 408-419.

Cook, Philip J . (1983). “The Influence of Gun Availability on Violent Crime Patterns” İç. *Crime and Justice: An Annual Review of Research*. Vol. 4, (Ed. Michael Tonry and Norval Morris), University of Chicago Press., Sage.

Croall, Hazel (1998), *Crime and Society in Britain*, London: Longman.

Denno Deborah W. (1990), *Biology and Violence: From Birth to Adulthood*, Cambridge:

Cambridge Univ. Press.

Dixon, Jo, and Alan J. Lizotte. (1987) "Gun Ownership and the 'Southern Subculture of Violence'" *American Journal of Sociology* 93:383-405.

Durant, Thomas J (1999), "Violence As A Public Health Problem: Toward An Integrated Paradigm", *Sociological Spectrum*, Vol. 19, Issue 3, P.267, 14 p.

Ellis, Lee ve Anthony Walsh (2000), *Criminology: A Global Perspective*, USA: Allyn and Bacon.

Ellis, Lee (2005), "The Theory Explaining Biological Correlates of Criminality", *European Journal of Criminology*, Vol. 2(3): 287-315, London: Sage Pub.

Ergil, Doğu (1980), *Türkiye'de Terör ve Şiddet: Yapısal ve Kültürel Kaynakları*, Ankara, Turhan Kitabevi.

Fagan, Patric (1995), "The Real Root Cause of Violent Crime", *Vital Speeches of the Day*, Vol. 62, issue 5.

Fagan, Patrick F. (1996),"Disintegration of The Family is The Real Root Cause of Violent Crime", *USA Today* (Magazine), v124 n2612 p36(3)

Farrington, David P. (1974) "The Family Backgrounds of Aggressive Youths." İç..*Aggressive and Anti Social Behaviour in Childhood and Adolescence*, (Ed. L.A. Hersoy, M. Berger, and D. Shaffer), Oxford, Eng.: Pergamon.

Farrington, David P. (1998), "Predictors, Causes, and Correlates of Male Youth Violence", İç. *Youth Violence*, (Ed. M.Tonry and M.H.Moore), Chicago: University of Chicago Press.

Farrington David P. (1987), "Implications of Biological Findings for Criminological Research", *The Causes of Crime: New Biological Approaches* içinde (Edit: Sarfoff A. Mednick v.d.), Cambridge: Cambridge Univ. Press.

Felson, Richard B., Allen E. Liska, Scott J. South, Thomas L. McNulty (1994) "The Subculture of Violence and Delinquency: Individual vs. School Context Effects" *Social Forces*, vol.73 n1, p155 (19)

Felson, Richard B. (1996), "Mass Media Effects on Violent Behavior", *Annual Review of Sociology*, 22:103-128

Galca, Sandra, Adam Karpati ve Bruce Kennedy (2002), "Social capital and Violence in The United States, 1974-1993", *Social Science ve Medicine* 55, 1373-1383

Hagan, Frank E. (1990), *Introduction To Criminology*, Chicago: Nelson- Hall

Hagan, John ve Ruth D.Peterson (1995), *Crime and Inequality*, California: Stanfurd Univ. Press.

Hawkins, J. David, Todd Herrenkohl, David P. Farrington, Devon D. Brewer, Richard F. Catalano ve Tracy W. Harachi, (1998), "A Review of Predictors of Youth Predictors", İç. *Serious*

and Violence Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions, (Ed. R. Loeber ve D.P. Farrington) Thousand Oaks, CA: Sage

Hien, Denise ve Nina M. Hien (1998), "Women, Violence with Intimates, and Substance Abuse: Relevant Theory, Empirical Findings, and Recommendations for Future Research", *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, v24 n3 p419(20)

Heimer, Karen (1997), "Socioeconomic Satus, Subcultural Definitions, and Violent Delinquency", *Social Forces*, Vol. 75 Issue 3, p799, 35p

Hollin, Clive R. (1989), *Psychology and Crime: An Introduction to Criminological Psychology*, London: Routledge Pub.

Kennedy, Bruce P. v.d. (1998), "Social Capital, Income Inequality, And Firearm Violent Crime", *Soc. Sci. Med.* Vol. 47, No. 1, pp.7-17

Kersten, Joachim (1993), "Crime And Masculinities in Australia, Germany and Japon", *International Sociology*, Vol. 8, Num. 4, 461-478

Kleck, Gary, and Britt Patterson. (1993) "The Impact of Gun Control and Gun Ownership Levels on Violence Rates." *Journal of Quantitative Criminology* 9:249-87.

Kohfeld, Carol W. Ve John Sprague (1988) "Urban Unemployment Drives Urban Crime", *Urban Affairs Quaterly*, Vol.24, No.2, S.215-241.

Kramer, Ronald C.(2000), "Poverty, Inequality, and Youth Violence" *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Thousand Oaks.

Levi, Michael (1997), " Violent Crime", İç. *The Oxford Handbook of Criminology*, (Ed. Mike Magurie, Rod Morgan, Robert Reiner), USA: Oxford Univ. Press.

Luckenbill, David F., and Daniel P. Doyle. (1989) "Structural Position and Violence: Developing a Cultural Explanation", *Criminology* 27:419-36.

Markowitz, Fred E. (2003), "Socioeconomic Disadvantage and Violence: Recent Research on Culture and Neighborhood Control as Explanatory Mechanism". *Aggression and Violent Behavior*, 8, 145-154.

Markowitz, Fred E ve Richard B. Felson (1998), "Social Demographic Attitudes and Violence", *Criminology*, 36, 1 pg.117.

Marvin, Garry (1989), " İspanyol Boğa Güreşinde Şeref, Haysiyet ve Şiddet Sorunu", İç. *Antropolojik Açıdan Şiddet içinde* (Ed. David Riches), İstanbul: Ayrıntı Yay.

Matza, D. (1964), *Delinquency and Drift*, New York: John Wiley

McDowall, David. (1986), "Gun Availability and Robbery Rates: A Panel Study of Large U.S. Cities, 1974-1978." *Law and Policy* 8:135-48.

McDowall, David (1991) "Firearm Availability and Homicide Rates in Detroit, 1951-1986", *Social Forces* 69:1085-1101.

Messerschmidt, James W. (1999), "Making Bodies Matter: Adolescent Masculinities, The Body, and Varieties of Violence", *Theoretical Criminology*, London: Sage Pub. Vol. 3(2): 197–220.

Messner, Steven F. (1982). "Poverty, Inequality, and the Urban Homicide Rate: Some Unexpected Findings" *Criminology* 20:103-14.

Michaud, Yves (1991), *Şiddet*, İstanbul: İletim Yay.

Öğün, Aslıhan (1998), "Türkiye'de Adam Öldürme Suçunda Etkili Olan Bazı Sosyal Kültürel Özelliklere İlişkin Sosyolojik Bir Araştırma", *Polis Bilimleri Dergisi* Cilt -2, Ankara.

Parker, R. Nash. (1989) "Poverty, Subculture of Violence, and Type of Homicide" *Social Forces* 67:98,3-1007.

Parker, Robert Nash ve Kathleen Auerhahn (1998), "Alcohol, Drugs, and Violence" *Annual Review of Sociology*, v24 n1 p291(21).

Parker, Robert Nash ve Randi S. Cartmill (1998), "Alcohol and Homicide in The United States 1934-1995 - Or One Reason Why U.S. Rates of Violence may be Going Down" *Journal of Criminal Law and Criminology*, v88 i4 p1369.

Phulia, Satyavir S., Narender K.Chadha ve Surinder Nath (1992), *Criminology: A Psychological and Antropological Analysis*, Delhi: Friends Pub.

Rossow, Ingeborg (2001), "Alcohol and Homicide: a Cross-Cultural Comparison of the Relationship in 14 European Countries". *Addiction* Vol. 96 Issue 1 suppl 1, 77-92.

Sampson, Robert J. (1987) "Urban Black Violence: The Effect of Male Joblessness and Family Disruption" *American Journal of Sociology* 93:348-82.

Scully, Diana (1994), *Tecavüz: Cinsel Şiddeti Anlamak*, İstanbul: Metis Yay.

Seitz, Stephen T. (1972) "Firearms, Homicides, and Gun Control Effectiveness", *Law and Society Review*, 6:595-614.

Siegel, Larry J. (1989), *Criminology*, St.Paul: West Pub. Company.

Siegel, Larry J. (2001), *Criminology: Theories, Patternes, and Typologies*, USA: Wadsworth.

Stolzenberg, Lisa; Steward J. D'Alessio (2000), "Gun Availability and Violent Crime: New Evidence from the National Incident-Based Reporting System", *Social Forces*, Vol. 78 Issue 4, p1461, 22p.

Sutherland, Edwin H. (1939), *Principles of Criminology*, Philadelphia: Lippincott.

Şimşek, Sefa (1998), *Törelerin Aynasında Doğu ile Batı*, Bursa: Asa Kitabevi.

Tezcan, Mahmut (1996), "Bir Şiddet Ortamı Olarak Okul", *Cogito*, Sayı, 6-7, İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Thiesen, Del (1990), "Hormonal Correlates of Sexual Aggression", *Crime in Social, And*

Moral Contexts, (Ed. Lee Ellis v.d.), New York: Praeger Pub.

Totten, Mark (2003), "Girlfriend Abuse as a Form of Masculinity Construction Among Violent, Marginal Male Youth", *Men and Masculinities*, Vol. 6 No. 1, 70-92.

Tsushima, Masahiro (1996), "Economic Structure and Crime: The Case of Japan", *Journal of Socio-Economics*, Vol.25, Issue.4.

Ünsal, Artun (1996), "Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi", *Cogito*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Ünsal, Artun (1995), *Kan Davası*, (çev: Niyazi-Emre Öktem), İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Venables, Pater H. (1987), "Autonomic nervous System Factors in Criminal Behavior", İç. *The Causes of Crime: New Biological Approaches* (Ed. Sarfoff A. Mednick v.d.), Cambridge: Cambridge Univ. Press

Williams, Kirk. (1984) "Economic Sources of Homicide: Re-estimating the Effects of Poverty and Inequality" *American Sociological Review*, 49:283-89

Wolfgang, Marvin E ve Franco Ferracuti, (1982 [1967]), *The Subculture of Violence*, London: Sage.

Wolf, Preben (1987), "Definitions of Antisocial Behavior in Biosocial Research" İç. *The Causes of Crime: New Biological Approaches* (Ed. Sarfoff A. Mednick v.d.), Cambridge: Cambridge Univ. Press.

www.habervitrini.com

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 269-289, ELAZIĞ-2006

KOBİ'LER: SOSYO-EKONOMİK BİR PERSPEKTİF

SMEs: A Socio-Economical Perspective

Süleyman İLHAN

Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Elazığ.
silhan@firat.edu.tr.

ÖZET

KOBİ'leri küresel ölçekte ilgi odağı kılan ana etken 1970'lerde başlayan sosyo-ekonomik/politik dönüşüm sürecidir. Bu sürece bağlı olarak kitlesel üretim döneminin sona ermesi, üretimin tüketim odaklı bir yörüngeye girmesi ve tüketici taleplerinin değişken bir bağlama oturması KOBİ'lerin yükseliş trendinin yolunu açmıştır. KOBİ'ler esnek örgütsel yapıları itibariyle piyasalarda meydana gelen değişmelere hızlı ve kolay adapte olabilmeleri, üründe kalite, çeşitlilik, estetik, miktar, zamanında sunum vb. bakımlardan tüketici taleplerine cevap verebilmeleri gibi avantajlara sahip olmalarıyla büyük firmalardan çok daha etkili oluşumlardır. Bu oluşumlar, sosyo-ekonomik süreçte yerine getirdikleri çok yönlü işlevlerle de dikkati çekmektedirler. Ancak, KOBİ'lerin Türkiye'de yeterince gelişmiş oldukları söylenemez.

Anahtar Kelimeler: KOBİ'ler, Girişimcilik, Küçük İşletmeler.

ABSTRACT

The major factor that renders SMEs attractive at the global scale is the socio-economical/political transformation process starting in 1970s. Depending on this process the ending of mass production period, the entering of production into a consumption centered trajectory and the fitting the demands of consumers in a variable context have led to the rising trend of SMEs. SMEs are more effective formations than the big firms for having such advantages as adapting easily and rapidly to the changes in the market due to their flexible organizational structure, supplying the demands of the consumers with respect to the quality of the product, variability, aesthetic, amount and presentation on time etc. These formations also attract attention with the multi-functions which they perform in the socio-economical process. Yet it can not to be said that SMEs have sufficiently developed in Turkey.

Key Words: SMEs, Entrepreneurship, Small Firms.

GİRİŞ

KOBİ (Küçük ve Orta Boy İşletme)'lerin bir sosyo-ekonomik örgütlenme biçimi olarak yükseliş trendine geçmeleri endüstriyel toplumu niteleyen kitlesel üretimin kriz dönemine tekabül etmektedir. 1970'lerde yaşanan derinlikli küresel ekonomik bunalım, devlet destekli kitlesel üretimin güçlü kalelerini oluşturan dev firmaların büyük bir bölümünün iflasını sonuçlamıştır. Ancak, aynı kriz koşullarında KOBİ'lerin varoluşlarını koruyup sürdürebilmeleri, kitlesel üretime dayalı ekonomik örgütlenme biçimine olan güveni tümenden sarsarak dikkatlerin KOBİ'lere yönelmesine neden olmuştur. Özellikle, gelişmiş ülkelerde KOBİ'leri sayısal olarak arttırmayı ve güçlendirmeyi amaçlayan politikalara ağırlık verilmesi, böylesi oluşumları ekonomik yapının merkezine oturtmuş ve ekonomik yapı giderek KOBİ'ler temelinde yeniden biçimlenmeye başlamıştır.

1980'lerde küresel ölçekte yaşanan kapsamlı toplumsal dönüşüm sürecine bağlı olarak KOBİ'lerin önemi daha da artmıştır. Bu süreçte yaşam tarzlarında meydana gelen radikal değişme, KOBİ'leri öne çıkaran bir dizi değişimin de başlatıcısı olmuştur. Özellikle tüketici kesimin bilinç düzeyinin yükselmesiyle üründe miktar, kalite, işlev, estetik, çeşitlilik vs. aranan temel özellikler haline gelmiştir. Yaşanan hızlı değişim sürecine paralel olarak tüketici kesimin talep yapısının da değişken bir bağlama oturmasıyla, tüketici taleplerine duyarsız, Taylorist ilkeler temelinde örgütlenen Fordist üretim anlayışı krize sürüklenmiştir. Fordizmin beslendiği ana kaynak olan Keynesyen devlet anlayışının da giderek terk edilmeye başlanması ve devletin kitlesel üretimden desteğini çekmesi, sınırsız standart kitlesel üretimi kârlı olmaktan çıkarmıştır. Yeni değişim dalgasının oluşturduğu güçlü baskının ekonomiyi yeni koşullar temelinde yapılanmaya zorlaması, ekonomik alanın KOBİ'lere açılmasına ve KOBİ'lerin kalkışa (take-off) geçmelerine neden olmuştur.

Büyük firmalarla karşılaştırıldıklarında, KOBİ'lerin, çeşitlilik gösteren bir avantajlar dizisine sahip oldukları görülmektedir. Çok hızlı değişen piyasa koşullarına eş anlı cevap verebilecek örgütsel esnekliğe sahip olmaları bu avantajların başında gelmektedir. Aslında, anlık değişen tüketici taleplerini, zamanında ve istenilen özellikler doğrultusunda karşılamaları bakımından büyük firmalara olan üstünlükleri bu tür işletmelerin temel karakteristiğini oluşturmaktadır. Emegın KOBİ'ler içindeki rolünün değişerek yeni bir anlama kavuşması ve örgüt içinde birincil toplumsal ilişki biçiminin egemen olması ve güven, işbirliği, dayanışma gibi değerlerin öne çıkması da bu tür işletmeleri avantajlı kılan diğer ayırıcı özellikleri arasında yer almaktadır. Daha makro düzeyde bakıldığında ise, ekonominin rekabet gücünü yükseltici etkileri, istihdam hacminin genişlemesine olan katkıları, mülkiyetin ve refahın dağılımında önemli

iyileşmelere yol açmaları, yerel ve bölgesel kalkınmaya olan katkıları, teknolojik yeniliklere olan etkileri, genel anlamda sosyo-ekonomik yapı açısından işlevsel olmaları vb. KOBİ'lerin, aynı zamanda, stratejik önemini de ortaya koymaktadır. Çoğu ülkede ekonomik yapının omurgasını oluşturan ve ekonominin lokomotifine olmaya devam eden küçük ve orta boy işletmelerin kararlılıkla teşvik edilmeleri stratejik önemlerinden kaynaklanmaktadır.

Bu bağlamda, KOBİ'lerin akut ekonomik sorunları bulunan Türkiye açısından da yaşamsal oldukları belirtilmelidir. Böylesi işletmelerin sosyo-ekonomik/politik açıdan işlevsel olmaları ülkemiz için de vazgeçilmezliklerinin birincil nedenini oluşturmaktadır. Son yıllarda hükümetler ve çeşitli özel ve kamu kuruluşları KOBİ'lerin yerel, bölgesel ve ulusal kalkınma açısından yaşamsal önemine dikkati çekmektedirler. Bu çerçevede Türkiye'nin, üretim kapasitesini yükseltip küresel rekabet sürecinin etkin bir öznesi haline gelebilmesinin, sayıca çok ve güçlü KOBİ'lere sahip olmasına da bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Ancak, küçük ve orta boy işletmelerin, çok sayıda ve çeşitli türden engellerle karşı karşıya olmaları ve gereksinim duydukları desteği yeterli ölçüde alamamaları, arzu edilir bir gelişme gösterememelerine neden olmaktadır.

Bu çalışma, KOBİ'lerin sosyo-ekonomik süreçteki önemlerine, yükseliş koşullarına ve bazı temel işlevlerine odaklanmaktadır. Bu çerçevede, küçük ve orta ölçekli işletmelerin Türkiye'de nasıl bir görünüm sergilediklerine dikkat çekilmekte ve bu işletmelere yönelik bazı eleştirilere de yer verilmektedir. Küçük ve orta ölçekli işletmelere yoğunlaşmak, bu işletmelerin mutlak biçimde büyük firmalardan üstün oldukları iddiası taşımamaktadır. Zira, KOBİ'lerin ve büyük ölçekli firmaların, genel ekonomik yapıya katkıları açısından konumları farklılık göstermektedir.

KOBİ'LERİN SOSYO-EKONOMİK ÖNEMİ VE ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ

KOBİ'ler, genelde, ekonomik çağrışımları üzerinden algılanmakla birlikte, toplumsal süreçte de yaşamsal işlevler görürler. Devinimleri toplumsal bir bağlamda gerçekleşen bu işletmeler, toplumla doğrudan etkileşen öznelardır. Dolayısıyla toplumdaki etkiledikleri gibi, toplumu çok yönlü etkileyen ve topluma çeşitlilik gösteren bir katkıları bütünü sağlayan oluşumlardır. Topluma dinamizm kazandırma, toplumsal dönüşüme/değişime itici güç sağlama, sosyo-ekonomik/politik istikrara katkıda bulunma, refah düzeyini yükseltici rol oynama, çalışma ortamını iyileştirerek toplumun üretkenlik kapasitesini yükseltme vb. bakımlardan sağladıkları kolektif itki küçük ve orta ölçekli işletmelerin topluma olan başlıca katkıları arasında yer almaktadır. Öte yandan, KOBİ türü oluşumların başlı başına bir yaşam biçimine tekabül ettiklerine ve bireyin kişisel

özelliklerinin dolaysız bir ifadesi olduklarına da dikkat çekilmektedir. Küçük ölçekli işin bir yaşam biçimi olduğunu belirten Fuller'a göre, küçük işletme kişisel özgürlük, kişisel seçim, yaratıcılık ve farklı olmakla eş anlamlıdır (Fuller, 2000: 80). Çeşitli boyutları birlikte dikkate alındığında, toplumun yaşamsal bir parçasını oluşturan ve geleceğini biçimlendiren KOBİ'lerin (bkz. Fuller, 2000: 82), yalnızca ekonomik değil, genel olarak sosyo-kültürel/politik bir gerçekliği de temsil ettikleri açığa çıkmaktadır.

KOBİ'ler, küresel ölçekte yaygın formasyonlardır. Öyle ki, dünyadaki tüm işletmelerin % 95'ini KOBİ'ler oluşturmaktadır (Knight, 2001: 156). Ülkeler bazında bakıldığında ise, ABD'de tüm işletmelerin % 97.2'sini, Almanya'da % 99'unu, Japonya'da % 99.4'ünü, İngiltere'de % 96'sını, Fransa'da % 99'unu, İtalya'da % 98'ini, Hindistan'da % 98.6'sını, Güney Kore'de % 98.8'ini, Türkiye'de ise % 99.2'sini KOBİ'ler oluşturmaktadır (bkz. Şimşek, 2002: 17). Bu tablo, küresel ölçekte ekonomik yapının ana gövdesinin KOBİ'lerden oluştuğunu ve bu işletmelerin genel ekonomik yapı açısından kilit önemde olduklarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bir ülkenin güçlü KOBİ'lere sahip olması, üretken ve rekabet kapasitesi yüksek bir ekonomiye de sahip olduğu anlamına gelmektedir. Gelişmiş ülkelerde genel ekonomik yapı ve KOBİ'lerin mevcut konumu dikkate alındığında, güçlü ekonomik yapılarla güçlü KOBİ'ler arasındaki yakın ilişki de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu durum, diğer ülkelerde de ekonomik yapıların güçlü temellere kavuşturulabilmeleri için öncelikle KOBİ'lerin güçlendirilmeleri zorunluluğunu vurgulayan yaklaşımların haklılık payını arttırmaktadır.

Ekonomik yapılanma açısından KOBİ'lerin önemine olan güçlü vurgunun birincil nedenini hızlı ekonomik dönüşümlerin ve teknolojik gelişmelerin de etkisiyle sergiledikleri yüksek performans oluşturmaktadır. Bilindiği üzere, günümüzde yeni ekonomik gelişmelere sıklıkla yeni endüstrilerin ortaya çıkması eşlik etmektedir. Yeni endüstrilerde ise, büyük firmalara oranla küçük firmaların çok daha avantajlı oldukları görülmektedir. Zira, yeni teknolojilerin pek çok sektörde ölçek ekonomilerinin önemini azaltmış olması, küçük firmaları dezavantajlı olmaktan çıkararak, teknolojik ilerlemeleri izlemede başarılı bir performans göstermelerini mümkün kılmaktadır (Verheul vd., 2003: 551). Son yıllarda üretim teknolojilerindeki mikroelektronik devrimin ve diğer gelişmelerin de küçük işletmelerin etkililik düzeylerini yükseltmek suretiyle bazı imalat endüstrilerine girmelerinin önündeki engelleri azaltması ve makinelerin esnekliğini artırması küçük firmaların uyum yeteneklerini daha da geliştirerek (Whitley, 1991: 167) büyük işletmelerle rekabet olanaklarını arttırmıştır. Öyle ki, bugün küçük girişimciler milyarlarca dolarlık pazarları büyük firmaların ellerinden almaya başlamışlardır. Konuyla ilgili bir araştırma, ABD ihracatının % 85'inin şimdye kadar 250 dev Amerikan firması

tarafından yapılmasına rağmen, günümüzde küçük işletmelerin de bulunduğu 80.000 Amerikan şirketinin ihracat yaptığını ortaya koymuştur. Örnek olarak sadece 85 çalışanı bulunan bir başka şirket 5 milyon dolarlık satış yapabilmektedir veya iki çalışanı bulunan bir yayınevi dağ köyündeki evlerinde çalışarak dünya çapında faaliyette bulunan ve büyük firmalarla rekabet edebilen bir yayıncılık faaliyetini sürdürebilmektedir (Bozkurt, 2005: 143).

KOBİ'leri ilgi odağı kılan ana bağlam, aslında, ekonomik yapının örgütlenmesinde bu işletmeleri dikkate alınmaları zorunlu formasyonlar olarak açığa çıkaran genel toplumsal dönüşüm sürecidir. 1970'lerde yaşanan kapsamlı ve derinlikli küresel ekonomik krizin tetiklediği sosyo-ekonomik/politik dönüşüm süreci KOBİ'lerin öne çıkmalarında belirleyici rol oynamıştır. Bu süreç, aslında, standart kitlesel üretimle nitelenen endüstriyel toplumun krizi olarak da kavranabilir. KOBİ'lerin yükseliş trendinin temel belirleyicileri olarak ölçek ekonomilerinin kârlılık düzeyinin azalması küçük ölçekli işletmelerin moda haline gelmesi ve ürün farklılaşmasına olan talep (Hu M-Wen, 2003: 382) tam da bu krizle ilintilidir. Özellikle ürüne/hizmete olan değişken talebin Fordist üretim mantığının aksine, esnek örgütsel anlayışı dayatması, ekonomik yapılanmada KOBİ'lerin vazgeçilemezliğini sonuçlamıştır. Bir başka ifadeyle, post-endüstriyel üretim anlayışının özünü oluşturan esnek organizasyon anlayışı KOBİ'lerin ön plana çıkmalarının temel dinamiği olmuştur. Gerçekten de uluslararası ekonomi sisteminin, yeni dünya düzeniyle özdeşleşmiş piyasa ekonomisinin ana parametreleri doğrultusunda yapılanması ve ekonominin tüketime ayarlanması, esnekliği, sosyo-ekonomik süreçte etkin bir aktör olarak varolmanın asli koşulu haline getirmiştir. Özellikle, tüketici taleplerinin belirleyici niteliği esnek örgütsel yapıya olan gereksinimi daha da arttırmıştır. Post-endüstriyel toplumun yaşam tarzının değişken doğasına bağlı olarak tüketim alışkanlıklarının sürekli olarak değişmesi ve bu yaşam tarzına özgü tüketim kalıplarının küreselleşmesi sürekli farklılaşan ve çeşitlenen taleplere sahip, yaş, cinsiyet, gelir durumu vb. özellikleri de dikkate alınması gereken yeni bir tüketici portresi ortaya çıkarmıştır. Yeni yaşam biçimlerinin tüketim kültürünü referans alan tüketici kesiminin değişken talepleri, üretim alanının bu doğrultuda yapılanmasını zorunlu kılmıştır. Böylece, piyasa giderek demokratikleşerek, genel anlamda ürün üretimi ve sunumu talep egemen bir yörüngeye oturmuş, eskinin, "ne üretirsen gider" anlayışının yıkılmasına neden olmuştur. Öte yandan, tüketim biçiminin, toplumsal statüyü belirleyici rolünün artması da tüm üretim etkinliği sürecini tüketiciler kategorisinin değişken taleplerine daha fazla endekslemiştir. Böylece, ulusların küresel pazardaki payları, tüketici taleplerini zamanında karşılamalarına, ürün özelliklerini tüketici tercihleri doğrultusunda

belirlemelerine ve tüketicilere yeni seçenekler sunmadaki becerilerine bağlı hale gelmiştir.

Üretimin tüketici taleplerindeki hızlı değişmeye ve çeşitlenmeye endekslenmesi, ulusal ekonomilerin küresel pazardaki konumlarını da değişken bir bağlama oturtmuştur. Zira, talepteki sürekli değişme ve çeşitlenme, öncelikle, piyasaya sunulan ürünlerin piyasada kalış sürelerini kısaltmakta, böylece küresel pazara ürün sunumunda bulunan ulusların bu alandaki paylarının belli bir düzeyde sabitlenmesi olanaksızlaşmaktadır. Bir başka ifadeyle, Fordist üretimde olduğu gibi, devlet desteğindeki garantili pazar olanağı ortadan kalkmıştır. Bu nedenle, üreticilerin küresel pazardaki paylarını arttırabilmeleri veya mevcut paylarını elde tutabilmeleri değişen koşullara hızla cevap verebilecek esneklikte örgütlenmeleri gereksinimini arttırmıştır. KOBİ'lerin, örgütsel yapıları itibariyle hızla değişen ve çeşitlenen tüketici taleplerine eş anlı cevap verebilir esneklikte olmaları, ulusların rekabet güçlerinin yükseltilmesi açısından da bu tür işletmeleri yaşamsal kılmış ve giderek dünya ölçeğinde kabul görmelerinin temel bir gerekçesini oluşturmuştur.

Esnek organizasyonel yapıları KOBİ'lere iç ve dış piyasalardaki değişmelere eş anlı ayarlanabilme becerisi yanında, teknolojik alandaki yeniliklere hızlı ve kolay adapte olabilme, ürün çeşitliliği sunabilme, az girdi ile çok çıktı elde etme vb. avantajlar da sağlamaktadır. Böylece küçük ve orta ölçekli işletmelerin esnek örgütlenmişliği genel ekonomiye yaşamsal katkıların zengin bir kaynağını oluşturduğu gibi, kendi varoluşlarını koruyup güçlendirerek sürdürmelerinin de güvencesini oluşturmaktadır. Dahası, esneklik özelliği talep dalgalanmasının olduğu veya sürekli olarak düşük düzeyli talebin bulunduğu ve kitlesel üretim için pazarların çok belirsiz ve küçük olduğu sektörlerde böylesi firmaların hayatta kalmalarına olanak tanımaktadır (Rainnie, 1991: 180). Öte yandan, sürekli değişen ve çeşitlenen talepler doğrultusunda üretim yapabilecek esneklikte organize olamayan büyük firmaların, yaşamlarını sürdürebilme olasılıklarının daha düşük olması da küçük ve orta ölçekli işletmeler lehine sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin, yeni tüketim kültürü karşısında yığın üretimin geçerliliğini kaybetmesiyle büyük firmaların sürekli değişen ve çeşitlenen tüketici taleplerine yanıt vermekte zorlanmaları, değişen piyasa koşullarına ve teknolojik gelişmelere kolayca adapte olamamaları, örgütsel yapılarını hiyerarşik-bürokratik olmaktan kurtarıp esnek ve dinamik bir temele oturtamamaları vb. ekonomik süreçte KOBİ'lerin devinim alanını genişletmektedir. KOBİ'lere geniş edim alanlarının açılması ise, genel ekonomik yapının güçlülüğü ve istikrarlılığı açısından büyük önem taşımaktadır. Zira, KOBİ'ler bir ülkenin ekonomik güçlülüğünün temel ölçütü olan reel üretim etkinliğinin birincil adresini

oluşturmaktadırlar. Bundan dolayı da sosyo-ekonomik süreçte yaşamsal işlevler görürler.

KOBİ'LERİN SOSYO-EKONOMİK SÜREÇTEKİ BAZI TEMEL İŞLEVLERİ

KOBİ'ler örgütsel yapıları gereği, işletme içi ilişkilerin yeni ve farklı bir bağlama oturduğu oluşumlardır. Bu işletmelerde çalışanlar arasında, çalışanlarla yönetim arasında ve genel olarak işletmeyle müşteriler arasında birincil ilişkiler sisteminin egemen olduğu gözlemlenmektedir. İnfornel ilişkiler sistemi, işletme için çeşitlilik gösteren bir avantajlar dizisi sağlamaktadır. Alpugan'a göre, müşterileriyle ve personeliyle olan yakın ilişkileri küçük işletmelere; üretim, pazarlama ve hizmet konularında büyük işletmelerden daha geniş bir esneklik sağlar. İnfornel ilişkiler nedeniyle küçük işletmeler iyi bir haberleşme sistemine sahip olduklarından, koordinasyon işlevini de gereğince yerine getirirler. Bu durum değişikliklere kolaylıkla uyum sağlamalarına yardımcı olduğu gibi, yönetim süreci içerisinde ortaya çıkan sorunlara karşı gecikmeden önlem alabilmelerini de kolaylaştırır (Alpugan, 1988: 31).

KOBİ'ler'de örgüt içi yüz yüze ilişkiler sistemi, aynı zamanda, emek-sermaye ilişkilerinde işbirliğini teşvik edici bir sosyal atmosferin oluşmasına olanak tanımaktadır. Bu işletmelerin, örgütsel yapıları itibariyle bürokratik-hiyerarşik olmayışları, personel arasında belirgin bir statü farklılaşmasının bulunmayışı, çalışanların da inisiyatif almalarının hiyerarşiyi azaltıcı etkilerde bulunarak örgütün etkinliğini arttırması, ücretlendirmede işin değil, çalışanın esas alınmasıyla emeğin esnekliğinin artması, üretim sürecinde aktif olarak yer alan sahiplerinin, bir anlamda, "işçi patron" tipini temsil etmeleri, Goss'un belirttiği gibi, böylesi işletmelerde işveren ile çalışan arasında güç dengesizliğinin olmaması (Goss, 1991: 154) ve işletme sahipleriyle çalışanların aynı fiziksel mekan içinde sürekli temas halinde olmaları işveren-çalışan arasında çatışmacı ilişkilerden çok, bütünleşmeci/işbirlikçi ilişkilerin kurulmasını kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla KOBİ'ler, bünyesinde toplumsal ilişkilerin aldığı yeni biçime bağlı olarak, klasik çatışma eğilimli emek-sermaye ilişkilerinin de yeni ve farklı bir bağlama oturduğu formasyonlardır. Özellikle, işletme sahibiyle çalışanlar arasındaki yüz yüze ilişkiler kapsamında çalışanlara gösterilen yakın ilgi, çeşitli sorunlarının kolayca çözüme kavuşturulabilmesi emeğin sadakatini pekiştirici rol oynadığı için potansiyel çatışma olasılığı azalmaktadır. Bu işletmelerde, emeğin, yeni teknolojilerin kullanımına karşıt tavır alması, kendini işletmeye karşıt biçimde konumlandırarak bir örgütlenmeye gitme olasılığının da zayıf olduğu söylenebilir.

KOBİ'ler, büyük firmalara oranla çalışanların öznelliklerinin öne çıktığı, bireysel

katkılarının/performanslarının görünür olduğu oluşumlardır. KOBİ'lerde çalışanların işletme içi performansları, işletmenin kolektif performansı içinde kaybolmadığı gibi, üretim tekniği, ürünün niteliği, pazarlama stratejisi ve genel olarak üretim sürecinin herhangi bir aşamasına ilişkin yenilik yapan veya belli bir buluş ortaya koyan çalışanların genelde takdir gördükleri bilinmektedir. Dolayısıyla esnek uzmanlaşmayı örnekleyen KOBİ'lerin, işgörenlerin yeteneklerini açığa çıkarıcı role sahip oldukları söylenebilir. Nitekim, benzer bir yaklaşımla, Kumar, esnek uzmanlaşmanın zanaatkarlık vasıflarını değerli kıldığına dikkati çekmektedir (Kumar, 1999: 65). Oysa, büyük bir firmadaki bir yenilikçi, buluşuyla ilgili olarak genelde sınırlı haklara sahiptir. Yeni ürün, süreç vb. genellikle onu bulan çalışana değil, firmaya aittir. Kârı çalışanlarıyla paylaşan örgütlerde bile, yaratıcı çalışanlar yenilikçi çabalarının getirilerini diğer çalışanlarla paylaşmak durumundadırlar, hatta isimleri oldukça sınırlı biçimde bir yenilikle ilişkilendirilir. Bu da yaratıcı çalışanların şirket için sıkı çalışma güdülerini azaltır (Acs vd., 2003: 478-479) ve genel olarak yeteneklerinin açığa çıkmasına imkan tanımaz.

KOBİ'lerde emeğin öznelliğine olan güçlü vurgu genel olarak iş doyumunu artırıcı rol oynar. Bu durum, hiç kuşkusuz, esnek uzmanlaşmanın doğasına da uygun düşmektedir. Zira, esnek uzmanlaşmanın ilerleme kaydetmesi işçilerin yapılan işe daha fazla bağlanmaları ve daha fazla doyum bulmaları anlamına gelir (Kumar, 1999: 65). Gerçekten küçük firmalar çalışanlara büyük firmaların sunduğundan daha az kazanç sunarlar, genel olarak maddi olanaklardan çok, maddi olmayan tatminler sağlarlar. Ancak, çok büyük firmalara oranla daha iyi bir çevre sunarlar. Bazen çalışma koşulları kötü olabilmesine rağmen, çoğu insan küçük bir grup içinde çalışmayı tercih eder (bkz. Burns ve Dewhurst, 1993: 159). Dolayısıyla küçük işletmeler, verimliliğin önemli bir belirleyicisi olan iş doyumunu sağlamaları bakımından da çoğu çalışan için tercih nedeni olmaktadır.

Emeğin KOBİ'ler içindeki konumu küçük bireysel sermayeyle iş kurma girişimlerinin başarı olasılığını yükselterek atıl küçük birikimlerin ekonomik değere dönüşmesine olanak tanımaktadır. Araştırmalar, bireysel sermayeyle KOBİ kurma girişimlerinin başarı olasılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Bir araştırmada iş kurma teşebbüsünde sermayenin bireysel olmasıyla girişimsel başarı arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu açığa çıkmıştır. Bu, girişimcinin, parasını işe yatırırken alacağı kişisel risk ne kadar yüksek olursa, giriştiği riskli işi başarma yönünde daha fazla motive olacağı için başarı şansının da o kadar yüksek olacağı anlamına gelmektedir (Basu, 2003: 303). KOBİ'lerin 1970'lerde yükseliş trendine girmelerinde böylesi işletmeleri bireysel sermayeyle kurmanın büyüklere oranla kolay olması da etkili olmuştur. Zira, işsizlikten

kaynaklanan küresel ölçekli ekonomik durgunluk nedeniyle işsiz kalanların KOBİ'ler kurarak iş sahibi olma yoluna gitmeleri 1970'lerde bu işletmelerin yükseliş trendinin önemli bir belirleyicisi olmuştur (Hu M-Wen, 2003: 382). Bireysel iş kurma çabasının başarıya ulaşması halinde ise, girişimcinin, mevcut başarısını koruyup sürdürmesinin temel koşulu olan kişisel tatmin düzeyinin daha da yükseleceği söylenebilir. Nitekim, araştırmalar kendi işinin patronu olan girişimcilerin, işlerinden daha fazla tatmin duyduklarını ortaya koymaktadır (bkz. Burns ve Dewhurst, 1993: 98).

Küçük sermaye sahibi çalışanlar da kendilerine ait küçük işletmeler kurabildiklerinden, küçük işletmeler başka küçük işletmelerin doğmasını mümkün kılabilen, böylece istihdamın önündeki engellerin kalkmasına ve geniş istihdam alanlarının açılmasına katkıda bulunmaktadır (bkz. Hu M-Wen, 2003: 380). İstihdamı arttırıcı rolleri, aslında, KOBİ'lere olan yoğun ilginin önemli bir nedenidir. Gorton, küçük işletmelere yönelik uluslararası ilgi artışını girişimdeki büyüme ve yenilik açısından gösterdikleri performansın yanı sıra, istihdam yaratımına bağlamaktadır (Gorton, 1999: 39). Bu işletmelerin açtıkları istihdam hacminin, büyük firmalarla kıyaslandığında çok daha yüksek olduğu söylenebilir. Çünkü küçük işletmeler üretim sürecinde büyük rakiplerinden görece daha emek yoğun teknikler kullanırlar, böylece daha büyük bir emeği absorbe ederler (Hu M-Wen, 2003: 381). 1970'lerde yapılan bir çalışmada, ABD'de istihdam yaratımında küçük şirketlerin diğerleriyle kıyaslanamayacak ölçüde rol oynadıkları saptanmıştır. Sonraki araştırmalar da aynı sonucu destekler nitelikte olmuştur. Örneğin 1986'da bir Amerikan hükümet raporu, küçük işletme egemen endüstrilerin yarattığı istihdam alanının daha büyük firma egemen endüstrilerdekinin iki katı olduğunu ortaya koymuştur (bkz. Burns ve Dewhurst, 1993: 98). Bir başka araştırmanın sonuçlarına göre, son yıllarda gelişmekte olan ülkelerde işgücünün yaklaşık % 40'ı küçük ve orta boy işletmelerde iş bulmuştur (Liedholm ve Mead, 1999: 74). Daha yeni bir çalışmaya göre ise, ülkeler arası farklar dikkate alınmak koşuluyla bütün yeni işleri % 60 ile % 90 arasında değişen oranda KOBİ'ler üretmektedir (Knight, 2001: 156). Bu bağlamda, KOBİ'lerin özellikle emek yoğun oldukları ülkelerde istihdama olan katkılarının dikkate değer oranlara ulaştığı vurgulanmalıdır. Örneğin, Türkiye'de KOBİ'lerin istihdam hacminin büyümesine önemli katkıları vardır. Bir çalışmaya göre, küçük ve orta boy işletmelerin Türkiye'de toplam istihdam içindeki payı % 56.3'tür (Şimşek, 2002: 17). Bu durum, KOBİ'lerin istihdam hacminin arttırılarak işsizliğin önlenmesi yönündeki işlevlerine olan güçlü vurguyu haklılaştırmaktadır.

KOBİ'ler bir yandan istihdam yaratımı sağlarken, diğer yandan yüksek oranda katma değer üretmektedirler. Çoğu ülkede KOBİ'lerin toplam katma değer üretimi

içindeki paylarının dikkat çekici oranlara tekabül ettiği bilinmektedir. Bir araştırmaya göre, dünya ölçeğinde toplam katma değer yaklaşık % 50'sini KOBİ'ler üretmektedir. Aynı araştırmaya göre, en çok endüstrilemiş ülkelerde ihracatın da dörtte birini KOBİ'ler sağlamaktadır (Knight, 2001: 156). Bir başka araştırmaya göre ise, Türkiye'de KOBİ'lerin katma değer içindeki payı % 38'dir (bkz. Şimşek, 2002: 17). Somut üretim etkinliğini temsil eden KOBİ'lerin bu denli yüksek oranda katma değer üretmeleri, doğal olarak ulusların satın alma kapasitelerini ve rekabet güçlerini yükseltici rol oynamaktadır. Yine, vurgulanmalıdır ki, çeşitli türden toplumsal sorunlara da kaynaklık edebilen spekülasyon etkinliği alanlarının daralarak, kriz olasılığının azalması ve sosyo-ekonomik yapının sarsıntılara karşı direnç kazanması da bu işletmelerin üretken niteliğiyle ilişkilidir.

KOBİ'ler, açtıkları istihdam hacmi, ürettikleri katma değer vb. bakımlardan makro ekonomik yapıyı olumlu etkiledikleri gibi, iflas ettiklerinde ise, makro ekonomik yapı üzerindeki etkileri büyük firmaların iflası kadar yıkıcı olmamaktadır. Bir başka deyişle, büyük firmaların iflası, başta istihdam hacminin daralarak işsizliğin ortaya çıkması olmak üzere, makro dengeleri olumsuz etkileyebilmektedir. Buna karşılık, bir KOBİ'nin iflasının genel ekonomik yapı açısından bu denli olumsuz etkilerinin olmayacağı söylenebilir. Zira, küçük firmalar kolay doğar, kolayca ölürler. Başarısız olanların yerini derhal daha başarılı akranları alır (Hu M-Wen, 2003: 381). Salt firma açısından bakıldığında da genelde ölçek küçüklüğünün riskli davranışlardan kaynaklanan ciddi hasar ihtimalini azalttığı söylenebilir (Fuller, 2000: 82).

Öte yandan, KOBİ'ler büyük ölçekli firmalara sağladıkları çok yönlü destekle de öne çıkan işletmelerdir. Genel olarak, büyük işletmeler ve diğer şirket kuruluşları pek çok yönden sosyo-ekonomik ekolojinin parçası olan küçük işletmelere dayanırlar (Fuller, 2000: 82). KOBİ'ler, büyük ölçekli firmalara fason iş yaparak bu firmaların ticari kapasitelerinin yükselmesine destek oldukları gibi, büyük işletmelerin gereksinim duydukları altyapıya da önemli katkılarda bulunurlar (Bridge, 1998: 210). Yine, büyük firmaları piyasa koşulları doğrultusunda esnek üretim anlayışına uygun olarak örgütlenmeye zorlayan rekabet ortamının oluşturulup sürdürülmesinde de rol oynarlar. Dolayısıyla KOBİ'ler, büyük firmaların, çeşitli uygulamaları ve örgütsel yapıları itibarıyla yenilenmeleri yönünde güçlü bir itki oluştururlar ve bu firmaların yeni koşullar doğrultusunda yapılanmalarında model olarak işlev görürler. Özellikle, KOBİ'leri mevcut ekonomi sistemi içinde avantajlı kılan örgütsel anlayış, büyük ölçekli bürokratikleşmiş şirketler için model niteliğindedir. Bu bağlamda, günümüzde esnek örgütsel anlayışın büyük firmalar için model konumuna gelmesinde bürokratik örgütlenme biçiminin

giderek olumsuzlanmasının da ayrıca ivme kazandırdığı vurgulanmalıdır. Çünkü bürokratik örgütlenme oldukça sert eleştiriler almaya başlamıştır. Bu örgütlenme biçimi katılıkla ve çok farklılaşmış müşteri taleplerine cevap verememekle suçlanmaktadır ve firmalar bürokratik formaliteleri mümkün olduğunca en aza indirmeye çalışmaktadır. Sadece bununla kalmayıp bürokratik örgütlenmeye paralel işleyen kitle üretimi anlayışı yerine, küçük ve orta ölçeklerde esnek üretim anlayışını ön plana çıkaran bir örgütlenmeye doğru bir yöneliş de gözlenmektedir (Bozkurt, 2005: 126). Amerikan Yönetim Birliği tarafından yapılan bir araştırmaya göre, 1988'den itibaren ABD'deki orta ve büyük ölçekli firmaların üçte birle yarısı arasında kalan bir oranı bu amaçla küçülmüşlerdir (Kaya, 1999: 96).

KOBİ'ler girişimci kültürün oluşmasına ve gelişmesine olan katkıları açısından da dikkati çeken oluşumlardır. Mason'ın belirttiği gibi, girişimci kültürü, girişimsel davranışın teşvik edildiği toplumsal bir ortamı ifade eder (Mason, 1991: 85). Zaman, enerji, bilgi ve deneyim birikimi, sermaye vb. bakımlardan KOBİ kurmanın büyük ölçekli firma kurmaya oranla çok daha kolay olması, KOBİ'lerin toplumda yaygınlık kazanmalarını kolaylaştırıcı bir etkidir. Küçük ve orta boy işletmelerin yaygın oldukları bir sosyo-ekonomik bağlamın ise, girişimci etkinlikleri teşvik edeceği kuşkusuzdur. Zira, Mason'ın vurguladığı gibi, yeni firma oluşum kararları yalnızca bireysel değişkenlerin değil, aynı zamanda, durumsal ve toplumsal değişkenlerin de bir işlevidir. Herhangi bir yerde yeni firma oluşum düzeyi oranın ekonomik ve toplumsal nitelikleriyle yakından ilişkilidir (Mason, 1991: 79). Girişimci kültürün gelişmesi için gerekli sinerjinin ortaya çıkmasını ancak ekonomik ve toplumsal nitelikleri itibarıyla uygun bir toplumsal bağlam mümkün kılabilir. Söz konusu sinerjiyi üretecek toplumsal bağlamın oluşması ise, KOBİ'lerin yaygınlık düzeyiyle ilişkilidir. Ancak, toplumun, girişimciliği belli bir yaygınlık düzeyine ulaşmış KOBİ'ler üzerinden kavraması ve KOBİ'lerin toplum üzerinde girişimciliğe yönelim doğrultusunda uyarıcı bir etki oluşturmaları, bu işletmelerin toplumla etkileşimlerinin uygun koşullarda gerçekleşmesine de bağlıdır. Tam da bu noktada KOBİ'lerin toplumla olan ilişkilerini sosyal sorumluluk anlayışı temelinde kurmaları ana koşul olarak belirlemektedir. Aslında, günümüzde sosyo-ekonomik ilişkiler sistemi, çeşitli türden toplumsal sorunlara, farklı toplum kesimlerinin çıkarlarına, tüketicinin ve emeğin haklarına ve çevreye duyarlı olmayı esas almaktadır. Dolayısıyla Schulze'un vurguladığı gibi, işletme amacıyla ilgili olarak, sadece en çok kâr şeklindeki tek boyutlu formülasyonun geçerliliği toplumsal yaşamın gerçekleri ile bağdaşmamaktadır (Schulze, 1997: 39). Girişimcilik sosyal sorumluluk anlayışı ekseninde biçimlenmeye doğru evrilmektedir. Artık girişimcilik ne pahasına olursa olsun

para kazanmak değildir. Girişimci için kâr en önemli başarı ölçütü olmakla birlikte, vergi kaçırarak, tekelcilik yaparak, tüketiciyi aldatarak elde edilen kazanç girişimcilikle bağdaşmamaktadır (Müftüoğlu, 2002: 15). Ürün/hizmet kalitesini ön planda tutmak, tüketicinin ve emeğin haklarına saygılı olmak, hukuksal sistem çerçevesinde hareket etmek, ekolojik dengeyi bozucu uygulamalardan uzak durmak, çeşitli türden toplumsal sorunların çözümüne katkıda bulunmak vb. girişimciliğin ana parametreleri arasında yer almaya başlamıştır. KOBİ'lerin, toplumla olan ilişkilerine karşılıklı güvenin egemen olması ve olumlu bir toplumsal imaj kazanmaları, topluma sağlayacakları somut katkıların yanı sıra, bu parametreler doğrultusunda hareket etmelerine bağlıdır. Zira, belli önyargılar üzerinden değerlendirilmek yerine, kitlelerin girişimciliğe yönelişini özendirerek yeni bir rol modeli sunabilmeleri ancak bu yolla mümkündür. Küçük ve orta ölçekli girişimlerin rol modeli olarak alınmaları ise, girişimcilik kültürünün oluşmasında ve gelişmesinde, hiç kuşkusuz, nirengi noktasını oluşturmaktadır.

KOBİ kurmanın büyük sermaye gerektirmemesi, deneyimli çalışanların da KOBİ kurabilmeleri ve Özcan'ın belirttiği gibi, çoğu işletme sahibinin firmalarını sosyal ve ailevi ilişkilerinin olduğu ya da kolaylıkla destekleyici bir çevre edinebilecekleri bir şehirde kurma (Özcan, 1995: 22-23) yoluna gitmeleri, bu tür işletmelerin yalnızca büyük endüstriyel alanlarda değil, yerel ve bölgesel ölçekte de kurulabilmelerini mümkün kılmaktadır. Yerel/bölgesel ölçekte de etkin olan KOBİ'ler, yerel tüketicilerle yakın temas halinde olduklarından, ürün/hizmet sunumunda müşteri taleplerini düşük maliyetle ve yüksek hızla karşılayabilmektedirler. Öyle ki, bu işletmeler Mason'a göre, geniş faaliyet alanlarına sahip büyük firmaların yerel şubelerinden çok daha etkin oluşumlardır (bkz. Mason, 1991: 95). Bu durum, hiç kuşkusuz, KOBİ'leri yerel/bölgesel kalkınmada itici güç olarak kodlamaktadır. Üretimsizlik nedeniyle geri kalmış bölgelerin kalkınmasında kilit rol oynayan KOBİ'ler, yerel/bölgesel alanları emek için cazip kılmakta ve mevcut emeğin buralarda istihdamına imkan tanımakta, böylece büyük kentlere olan yoğun ve kontrolsüz göçün olumsuz sonuçlarını engellemekte ve taşranın kentsel gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Araştırmalar hem kırsal hem de eski endüstriyel alanların ekonomik kalkınmasında KOBİ'lerin belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Portekiz, Yunanistan ve İspanya örnekleri yeni orta boy kent serilerinin büyük ölçüde yerli KOBİ'lerden dolayı büyüdüklerini göstermektedir (Özcan, 1995: 23-24). Öte yandan, KOBİ'lerin dengeli kentleşmeye, kentsel alana uyuma ve demokratik yollardan taleplerini dile getiren, politik sürece yön vermeye çalışan kentli bir orta sınıfın oluşmasına da yaşamsal katkılarının olduğu belirtilmelidir. Ayrıca, yerel ve bölgesel gereksinimlerin karşılanmasında olduğu gibi, mülkiyetin toplumsal tabanının

genişlemesi, ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmenin, farklı gelişmişlik düzeyindeki bölgelere dengeli biçimde yansıtılması, refah düzeyi ve kalkınmışlık bakımından bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi ya da azaltılması, genel olarak toplumsal istikrarın tesisi vb. bakımlardan da yaşamsal rol oynayabilmektedirler.

KOBİ'ler ulusal ekonomilerin küresel alana açılmalarında ve küresel ekonomiye entegrasyonlarında da işlevseldirler. Ulusal ekonomilerin küresel alana açılmalarında büyük firmaların belirleyici bir rolü bulunmakla birlikte, KOBİ'ler de söz konusu açılımın ve entegrasyonun önemli bir itici gücünü oluştururlar. Normal koşullarda çok uluslu ve küçük firmaların aynı çevrede etkinlikte buldukları düşünüldüğünde, finansal olanaklar, çeşitli beceriler ve diğer kaynaklar bakımından donanımlı büyük firmaların uluslararası etkinliklerde en aktif ve en iyi aktörler olmaları beklenir. Ancak, araştırmalar firma hacmiyle uluslararası performans arasında açık bir korelasyonun bulunmadığını göstermektedir. Aslında, KOBİ'ler geçmişte olduğundan çok daha hızlı biçimde uluslararasılaşmaktadır. Hatta, bazı firmalar kuruldukları andan itibaren ya da kurulduktan çok kısa bir süre sonra uluslararası alana yönelmektedirler (Phiri vd., 2004: 251).

KOBİ'lerin uluslararası alana açılmaları yönünde, küreselleşme süreci güçlü bir baskı oluşturmaktadır. Küreselleşme sürecinde KOBİ'lerin uluslararası alana açılmalarını önleyen engellerin azalması, artan rekabetten dolayı küçük firmaların kendi gelişme yollarını kontrol etmek zorunda kalmaları gibi etkenler küçük firmaların uluslararası alana açılmaları yönünde baskı oluşturmakta ve gelecekte başarılı olmak için yeni yaklaşımlar geliştirmelerini gerektirmektedir (bkz. Nummela, 2004: 128). Dolayısıyla küreselleşmenin KOBİ'leri uluslararası alana açılmaya zorlarken, aynı zamanda, yenilenmeye de zorladığı söylenebilir. KOBİ'lerin yenilikçi çabaları ise, ulusal ekonomilerin yenilenmelerine de katkıda bulunur niteliktedir. Ürün ve üretim yeniliğinin büyük firmalarda düşük, küçük firmalarda ise yüksek olduğunu belirten Acs ve arkadaşlarına göre, aslında, modern ekonomide yenilik büyük ölçüde küçük firmaların eseridir (Acs vd., 2003: 478). Yenilikçi boyut, örgütsel işlevleri yerine getirmek için yeni yönetsel teknikler ve teknolojiler kadar, ürün ve hizmetleri geliştirmek de dahil olmak üzere, firmanın karşı karşıya geldiği meydan okumalara yaratıcı ya da yeni çözümler arayışını ifade eder (Knight, 2001: 160). Çağcıl bir girişimcilik vizyonuna sahip, değişmeye açık, proaktif, rasyonel bir risk anlayışıyla hareket edebilen bir girişimci tipin oluşmasında ve ekonominin dinamizmini arttırıcı yeni fikirlerin uygulamaya konulmasında da KOBİ'lerin yenilikçi rolünün etkili olduğu söylenebilir. KOBİ'lerin yenilikçi niteliği, aynı zamanda, genel değişim süreci açısından da dikkate alınması

gereken bir etkidir. Çünkü büyük firmalara oranla yenilik yapmaya daha fazla eğilimli olan küçük işletmeler, bir ülkenin ekonomik, teknolojik ve sosyal çevresindeki sayısız değişmelere cevap vermesinde yaşamsal bir role sahiptirler Öyle ki, KOBİ türü girişimler değişmeyi besler, bireylerin, örgütlerin ve toplumların değişen çevrelere etkili biçimde intibak etmelerini mümkün kılan yeni yaklaşımları teşvik ederler (Bridge vd., 1998: 210).

TÜRKİYE'DE KOBİ'LER: SAPTAMALAR VE ÖNERİLER

Türkiye'de KOBİ'ler mevcut işletmeler içinde en yüksek orana tekabül etmekle birlikte, teknolojik açıdan kendilerini yenileyebilme olanaklarının sınırlı olması, hukuksal-bürokratik engeller, finansal sorunlar, kalifiye eleman gereksinimi, başta telefon, elektrik ve su gibi temel üretim girdilerinin yetersizliği olmak üzere altyapı hizmetlerinin hala eksik ve pahalı olması, danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin yetersizliği ve bu hizmetleri veren kuruluşlarla sıkı bir iletişim içinde olmamaları, bilgi toplumunun iletişim teknolojisinden yeterince yararlanamamaları vb. nedenlerden dolayı yeterince gelişmiş oldukları söylenemez. Yapılan araştırmalar da ülkemizde KOBİ'lerin yeterli desteği göremediklerini ortaya koymaktadır. Bir araştırmada Türk sanayici ve işadamlarının tamamına yakın bir bölümünün, Türkiye'de girişimcinin yeterince teşvik edilmediği konusunda görüş birliği içinde olduğu açığa çıkmıştır (TÜGİAD, 1993: 36). Bir başka araştırmada ise, girişimcilerin % 90'ının devletin Türkiye'de girişimciliğin kurulmasında ve yaşatılmasında yeterli maddi destek sağlayamadığı inancında olduğu tespit edilmiştir (TÜSİAD, 1987: 38). Oysa, devlet tarafından özel firmalara yapılan yardımların GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) içindeki oranı dikkate alındığında, ABD'nin Türkiye'den 2,1 kat, Almanya'nın 7,2 kat, Güney Kore'nin 9,5 kat daha fazla devlet teşviği verdiği görülmektedir (TÜSİAD, 2002: 87). Girişimciliğe verilen devlet desteği konusunda bazı ülkelerle Türkiye arasındaki bu oransal karşılaştırma Türkiye'de girişimciliğin yeterli ölçüde devlet desteği göremediğini çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır.

Oysa, sosyo-ekonomik süreçteki işlevsel rolü, KOBİ'lerin operasyonel formasyonlar olduklarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu işletmelerin, ülkemizin çağcıl sosyo-ekonomik koşullar temelinde geleceğe taşınmasında da işlev görebilmeleri mümkündür. Bu da hiç kuşkusuz, bir yandan mevcut küçük ve orta boy işletmelerin geliştirilmesine, diğer yandan yeni işletmelerin açılmasının teşvik edilmesine ve KOBİ'lere dayalı yeni sanayi odaklarının oluşturulmasına bağlıdır.

Ancak, KOBİ'lerin güçlendirilmeleri ve sayılarının arttırılması için öncelikle etkin ve işlevsel bir kurumsal altyapının oluşturulması gerekmektedir. Türkiye'de KOBİ'lerin

karşılaştıkları çoğu sorunun arka planında hukuksal/bürokratik engellerin bulunduğu söylenebilir. Dolayısıyla uygun bir hukuksal altyapının oluşturulması, KOBİ tanımının nesnel ölçütler temelinde açıklığa kavuşturulması ve ilgili mevzuatın küresel normlar da göz önünde bulundurularak standardize edilmesi ivedi bir gereksinim olarak dikkati çekmektedir. Ayrıca, söz konusu standardizasyonun kalite alanında da zorunlu hale getirilerek uygunluk değerlendirmesi uygulamasının temel ihtiyaç olarak ortaya çıktığı da belirtilmelidir.

Kredi olanaklarından, daha çok, büyük şirketlerin yararlandıkları ülkemizde KOBİ'lerin de bu olanaklardan yeterince yararlanabilmelerinin altyapısının oluşturulması, yurt içi ve yurt dışı fuar ziyaret, katılım ve tanıtım desteğinin verilmesi, yabancılarla ortaklıklar kurmalarını kolaylaştırıcı koşulların oluşturulması, halkla ilişkiler ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi, yatırım ve pazarlama alanlarına ilişkin fizibilite çalışmalarının yapılarak girişimcilerin bu çalışmalara göre yönlendirilmeleri, yeterli AR-GE teşviklerinin verilmesi, toplam kalite bilincinin yerleştirilmesi ve çağdaş bir girişimcilik vizyonunun kazandırılması için gerekli tedbirlerin alınması konusunda devlete önemli görevler düşmektedir. Öte yandan, altyapı sorunlarını çözüme kavuşturmuş, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin de yabancı sermaye için cazip hale geldikleri göz önüne alındığında, yabancı sermaye girişini teşvik amacıyla altyapı koşullarının oluşturulması için gerekli önlemlerin alınması da bir başka ivedi zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Çoğunlukla eğitim düzeyleri düşük olan ve yabancı dil bilmeyen girişimcilere eğitsel hizmetler verilmek suretiyle bilinçlendirilmeleri de girişimcilerin nitelikli hale getirilmelerinin yaşamsal bir adımını oluşturmaktadır. Girişimciliğin eğitim programlarında yeterince yer almadığı ülkemizde bu konu temel bir sorun olarak dikkati çekmektedir. Yapılan araştırmalar Türkiye'de girişimcilik eğitiminin yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Bir araştırmaya göre, ülkemizde girişimcilerin % 66'sı ilk ve orta eğitimde yaratıcılık, kendi kendine yeterlilik ve bireysel teşebbüsün teşvik edilmediğini, % 79'u ise, üniversitelerde girişimcilik konusunda yeterli eğitimin verilmediği kanaatini taşımaktadırlar (TÜSİAD, 2002: 78). Oysa, Türkiye'de girişimcilik formel eğitim yoluyla öğrenilmemiş olmakla birlikte, girişimcilere eğitsel programlar yoluyla çağdaş girişimcilik vizyonunun kazandırılması mümkündür. KOBİ'lerin güçlendirilmeleri ve yaygınlaştırılmaları için gerekli örgütsel dönüşümün böyle bir vizyon üzerinden gerçekleşeceği söylenebilir. Bu işletmelerde geleneksel anlayışın göstergesi olan eş-dost, akraba istihdam etmek yerine, çağdaş işletme normlarına uygun rasyonel bir personel politikasının izlenmesi, çalışma koşullarının sağlık ve güvenliği esas alacak biçimde

düzenlenmesi, marka olmanın temel koşulu olan ilkeli hareket etme bilincinin esas alınması, farklı yerlerdeki girişimcilerin meslektaşlarıyla iletişim kurarak bilgi ve deneyim paylaşımı yoluna gitmeleri, çeşitli ülkelerdeki AR-GE projeleri, ürün türleri ve çeşitleri, servis olanakları, ülkelerin ilgili mevzuatları vb. hakkında bilgi sahibi olmaları, yeni teknolojinin transferi, kullanımı ve üretimi çağdaş girişimcilik vizyonu ile hareket etmeye bağlıdır. Bu vizyon, aynı zamanda, girişimcilerin sahip oldukları bilgisayarları salt daktilo amacıyla kullanmak yerine, internetten yararlanmalarını, bilişim teknolojisiyle buluşmalarını da gerektirmektedir. Bu bağlamda, bizzat girişimcilerin, olumlu sonuçları uzun vadede ortaya çıkan mesleki eğitime de yeterli kaynak ayırmalarının teşvik edilmesine olan gereksinimin arttığı da belirtilmelidir. Özellikle küresel alana açılma amacıyla olan girişimcilerin, Rowden'in vurguladığı gibi, uluslararası pazara girmeyi planlamadan önce yerel pazar, tüketiciler, politikalar, kanunlar ve iş pratikleri konusunda hem kendilerini hem de kilit önemdeki personelini eğitmeleri gerekmektedir (Rowden, 2001: 265).

KOBİ'LERE YÖNELİK BAZI ELEŞTİRİLER

Bu çalışma kapsamında KOBİ'lerin sosyo-ekonomik süreçteki işlevsel rolüne ve özellikle örgütsel yapılarının niteliğine bağlı olarak, büyük işletmelere olan bazı üstün yönlerine dikkat çekilmiş olmakla birlikte, KOBİ'lere yönelik çeşitli eleştirilerin mevcudiyeti de gözardı edilmemelidir. KOBİ eksenli ekonomik örgütlenme biçiminin çeşitli olumsuz sonuçlarını merkeze alan bu eleştiriler, günümüzde büyük ölçekliliğin iddia edildiği gibi, bir dezavantaj olmadığına göndermede bulunmaktadırlar. Hatta bazı yaklaşımlara göre, bugün genel eğilim küçülmekten yana olsa bile otomotiv gibi bazı sektörler hala büyük olmayı gerektirmektedir (Bozkurt, 2005: 128-129). Ayrıca, esnek uzmanlaşmadan büyük firmaların da yararlanmalarını için hiçbir neden olmadığı gibi, büyük firmaların bu konuda çarpıcı bir başarı gösterdiklerine ilişkin kayda değer kanıtlar da bulunmaktadır. Ölçek ekonomilerinin yerini "kapsam" ekonomileri almaktadır-yani büyük atölyelerin görece küçük ya da bölüntülenmiş birkaç pazara yönelik üretim yapmak üzere esnek imalat teknolojilerini kullanmaları (Kumar, 1999: 61). Küresel ekonomi sistemi açısından büyük firmaların belirleyici rolünü esas alan bazı yaklaşımlar da bu firmaların karşılaştıkları sorunları hacim büyüklüğüne değil, örgütlenme biçimine bağlamaktadırlar. Örneğin, Castells'a göre, küçük ve orta ölçekli işletmelerin enformasyonel ekonominin esnek üretim sistemine gayet iyi ayak uydurmuş örgütlenme biçimleri olarak görüldüğü doğru olmakla birlikte, bu işletmelerin yenilenmiş dinamiklerinin yeni küresel ekonomide ekonomik güç yapılanmasının merkezinde yer

alan büyük şirketlerin denetiminde olduğu da doğrudur. Güçlü, büyük şirketlerin çöküşüne değil, dikey bir yapılanmaya, hiyerarşik, işlevsel bir yönetime sahip, şirket içinde katı bir teknik ve sosyal işbölümüne dayalı “personel ve üretim hattı” sistemini benimsemiş geleneksel şirket modelinin krizde olduğuna tanıklık ediyoruz (Castells, 2005: 213).

Üretimin tüketici taleplerine ayarlanmışlığı, firmaları talep edilen ürünü/hizmeti en aza mal etmek, istenen kalitede sunmak, talep edilen miktarı talep edilen zamanda sunmayı temin edecek esneklikte örgütlenmeyi zorunlu kılmaktadır. Talep egemen üretim biçimi talep artışının bulunduğu anda istihdam artışını da beraberinde getirmektedir. Talepte düşüş olduğunda ise, doğal olarak istihdam hacminin de düşeceği dikkate alındığında, emeğin konumu yaşamsal bir sorun olarak kendini göstermektedir. Esnek üretim anlayışına bağlı olarak evlere de iş verilebilmesi evli kadınların üretici potansiyelinin açığa çıkmasına olanak tanımakla birlikte, işletmeyi, özellikle çalışanlara sosyal güvence sağlamaktan kurtarıcı ve işletmenin ucuz emeğe yönelmesine yol açıcı rol oynamaktadır. Yine, emeğin işletme içinde rotasyona tabi tutulmasının olanaklı olması, emeğin bilgi ve deneyimini arttırmakla birlikte, işletmenin ucuz emekte ısrar etmesine ve emeğin istihdam süresini kısa tutmasına neden olabilmektedir. Esnek uzmanlaşmanın emeğin örgütlenmesini sınırlayıcı rolü de işletmelerin örgütsüz emek üzerinden kazançlarını maksimize etmeye yönelmelerini teşvik eder niteliktedir. Emeğin haklarının yasal güvenceye alınmayışı, bu konuyla ilgili kurumsal alt yapının bulunmayışı emek sömürsünü daha da pekiştirebilmektedir. Dolayısıyla Hirst ve Zeitlin'in belirttikleri gibi, esnek üretim anlayışının güven ve işbirliğine dayanması, sonuçta, hiçbir çatışmanın olmadığı anlamına gelmemektedir (Hirst ve Zeitlin, 1991: 7). Ayrıca, KOBİ'lere pek çok avantaj sağlamakla dikkatleri çeken birincil ilişkiler sistemi, aynı zamanda, emek sömürsüne de kaynaklık edebilmektedirler. Özellikle, Türkiye gibi ülkelerde aile reisinin yönetimindeki aile işletmelerinde informel ilişki biçiminin emek sömürsüne hatırı sayılır bir yakınlık oluşturabildiği gözden uzak tutulmamalıdır. Yine, taklitçilik ve belli bir üründe sabitleşebilme de KOBİ türü oluşumların diğer handikapları arasında yer almaktadır.

KOBİ'lerin, küresel ekonomiye açılımda ve entegrasyonda önemli bir rolü bulunmakla birlikte, aşmaları gereken çok sayıda engelle karşı karşıya oldukları da bilinmektedir. Örneğin, uluslararası stratejilerini sürdürmede yüz yüze geldikleri kısıtlı sermaye, yönetim, zaman, deneyim ve bilgi kaynakları gibi içsel sınırlamalar çözmek zorunda oldukları önemli sorunlar arasında yer almaktadır (Boojihawon, 2004: 222). Oysa, finansal, yönetsel, insan ve bilgi kaynakları bakımından büyük firmaların çok daha

avantajlı oldukları söylenebilir. Çok uluslu şirketlerin küresel ekonominin yönünü ve biçimini belirlemedeki etkileri de KOBİ'lerin uluslararasılaşmalarını olumsuz etkileyebilen ayrı bir faktördür.

Öte yandan, esnek üretim anlayışı stabil kurumlar ve yapılar üzerindeki olumsuz sonuçları itibariyle de dikkat çekici eleştiriler almaktadır. Örneğin, Sennett'e göre, esnek kapitalizmin değiştirici doğasından kaynaklanan "şimdi" ye odaklanma kalıcı değerleri, uzun erimli hedefleri ve topluma sadakat ve bağlılık duygusunu zedelemektedir. Günümüzde bürokratik rutini hedef alan esnek değişim, kurumları kesin ve geri dönülmez biçimde dönüştürmeyi amaçlamakta, böylece bugünle geçmiş arasındaki süreklilik bozulmaktadır (Sennett, 2002: 49).

SONUÇ

Günümüzde dünyadaki tüm işletmeler içinde en büyük oranı oluşturan KOBİ'lerin yükselişi, Fordist üretim anlayışının kriziyle ilişkilidir. Bu krizin yol açtığı toplumsal dönüşüm süreci KOBİ'leri bir sosyo-ekonomik örgütlenme biçimi olarak temel seçenek haline getirmiştir. Söz konusu dönüşüm sürecine bağlı olarak tüketici tercihlerinde kalite, işlev, çeşitlilik, estetik vs. özelliklerin aranmaya başlanması ve tüketici taleplerindeki sürekli değişme ve çeşitlenmeye yığın üretimin cevap verememesi KOBİ'lere geniş hareket alanları açmıştır. KOBİ'lerin, esnek organizasyonel yapıları nedeniyle, tüketici taleplerini zamanında ve istenen özellikler doğrultusunda karşılayabilmeleri ve tüketicilere yeni seçenekler sunabilmeleri bu işletmelerin yükseliş ivmesini daha da arttırmıştır.

KOBİ'ler, örgütsel yapıları itibariyle büyük firmalardan farklı formasyonlardır. Bu işletmelerde, çalışan-çalışan, çalışan-yönetim, işletme-müşteri arasında birincil ilişkiler sistemi egemendir. Çalışanlar arasında olduğu gibi, çalışanlarla işverenler arasında da işbirliğini teşvik edici bir sosyal atmosferin oluşması, iş doyumu düzeyinin yüksek olması ve genel olarak çalışanların öznelliklerinin öne çıkması informal ilişkiler sistemine bağlı olarak gerçekleşmektedir.

KOBİ'lerin sosyo-ekonomik süreçte yerine getirdikleri işlevler ise, çeşitlilik göstermektedir. Küçük bireysel sermayeyle kurulabilmeleri nedeniyle atıl küçük birikimlerin ekonomik değere dönüşmesine olanak tanımaları, geniş istihdam yaratımı sağlamaları, yüksek oranda katma değer üretmeleri, çeşitli uygulamalarıyla büyük ölçekli firmalara destek sağlamaları, girişimci kültürün oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmaları, yerel/bölgesel kalkınmada itici güç oluşturmaları, ulusal ekonomilerin küresel alana açılmalarında ve küresel ekonomiye entegrasyonlarında rol oynamaları,

yenilikçi olmaları ve değişime katkıda bulunmaları vb. söz konusu işlevler arasında yer almaktadır.

Reel üretimin birincil adresini oluşturmaları nedeniyle çeşitli işlevlere sahip olan KOBİ'ler ağır ekonomik sorunlarla karşı karşıya olan Türkiye'nin çağcıl koşullar temelinde geleceğe taşınmasında da kilit oluşumlardır. Ancak, bu işletmelerin Türkiye'de yeterince gelişmiş oldukları söylenemez. KOBİ'lerin ülkemizde gelişmemiş olmalarının temel nedenleri arasında bürokratik engeller, finansal sorunlar, teknolojik olanaksızlıklar, altyapı yetersizliği, AR-GE olanaklarının kısıtlılığı vb. sayılabilir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin önündeki bu engellerin aşılmasında ise, öncelikle eğitsel programlar yoluyla girişimcilerin niteliklerinin artırılması olmak üzere, devletin ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının kararlı adımlar atmalarına gereksinim vardır.

KOBİ'lerin, sosyo-ekonomik/politik açıdan yaşamsal işlevler görmekle birlikte, olumsuz yönlerinin de bulunduğu öne sürülmektedir. Genel ekonomik evrilişe bağlı olarak otomotiv gibi bazı sektörlerin büyük olmayı gerektirmesi, küresel rekabet sürecinde büyük firmalar karşısındaki dezavantajları, üretim sürecinde taklitçilik ve belli bir üründe sabitleşme, ucuz emeğe yönelme, emeğe sosyal güvence sağlamaya yanaşmama, örgütsüz emeği tercih etmek suretiyle emeğin örgütlenmesini olumsuz etkileme, emeğin istihdam süresini kısa tutmaya eğilimli olma vb. bu tür işletmelerin görmezden gelinemeyecek açmazları arasında kabul edilmektedir. Ayrıca, kalıcı toplumsal yapıların aşınmasından esnek üretim biçiminin sorumlu olduğuna dikkati çeken yaklaşımların bulunduğu da belirtilmelidir.

KAYNAKLAR

ACS, Zoltan, J. Vd., (2003), "The Internationalization of Small and Medium-Sized Enterprises: A Policy Perspective", *SMEs in the Age of Globalization*, (Edit: David B. Audretsch), Cheltenham: Edward Elgar Publ., pp.477-490.

ALPUGAN, Oktay, (1988), *Küçük İşletmeler: Kavramı, Kuruluşu ve Yönetimi*, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniv. Basımevi.

BASU, Anuradha, (2003), "An Exploration of Entrepreneurial Activity among Asian Small Businesses in Britain", *SMEs in the Age of Globalization*, (Edit: David B. Audretsch), Cheltenham: Edward Elgar Publ., pp.294-307.

BOOJIHAWON, Dev K., (2004), "International Entrepreneurship and Network Relationships: The International Marketing Communications Sector", *Emerging Paradigms in International Entrepreneurship*, (Edit: Marian V. Jones and Pavlos Dimitratos), Cheltenham: Edward Elgar Publ., pp.217-248.

BOZKURT, Veysel, (2005), *Endüstriyel ve Post-Endüstriyel Dönüşüm: Bilgi, Ekonomi ve Kültür*, Bursa: Aktüel Yay.

BRIDGE, Simon vd., (1998), *Understanding Enterprise, Entrepreneurship and Small Business*, Houndmills: Macmillan Press.

BURNS, Paul, DEWHURST, Jim, (1993), *Small Business and Entrepreneurship*, Houndmills: Macmillan Press.

CASTELLS, Manuel, (2005), *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ Toplumunun Yükselişi*, (Çev: Ebru Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yay.

FULLER, Ted, (2000), "Will Small Become Beautiful?", *Futures*, Vol: 32, p.79-89.

GORTON, Matthew, (1999), "Spatial Variations in Markets Served by UK-Based Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs)", *Entrepreneurship and Regional Development*, Vol: 11, p.39-55.

GOSS, David, (1991), "In Search of Small Firm Industrial Relations", *Deciphering The Enterprise Culture: Entrepreneurship, Petty Capitalism and The Restructuring of Britain*, (Edit: Roger Burrows), London: Routledge Press, pp.152-175.

HIRST, Paul, ZEITLIN, Jonathan, (1991), "Flexible Specialization Versus Post-Fordism: Theory, Evidence and Policy Implications", *Economy and Society*, Vol: 20, p.1-56.

HU, Ming-Wen, (2003), "Many Small Antelopes Make A Dragon", *Futures*, 35: pp.379-392.

KAYA, Şükri, (1999), "Yeni Teknolojiler, İşletmelerde Küçülme Eğilimi ve KOBİ'lerin Artan Önemi", *Çerçeve*, S: 24, s.94-100.

KNIGHT, Gary A., (2001), "Entrepreneurship and Strategy in the International SMEs", *Journal of International Management*, Vol: 7, p.155-171.

KUMAR, Krishan, (1999), *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, (Çev: Mehmet Küçük), Ankara: Dost Yay.

LIEDHOLM, Carl, MEAD, Donald, (1999), *Small Enterprises and Economic Development*, London: Routledge Press.

MASON, Colin, (1991), "Spatial Variations in Enterprise: The Geography of New Firm Formation", *Deciphering The Enterprise Culture: Entrepreneurship, Petty Capitalism and The Restructuring of Britain*, (Edit: Roger Burrows), London: Routledge Press, pp.74-106.

MÜFTÜOĞLU, M. Tamer, (2002), *Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, KOBİLER*, Ankara: Turhan Kitabevi.

NUMMELA, Niina, (2004), "Is The Globe Becoming Small or Is The Small Becoming Global? Globalization and Internationalizing SMEs", *Emerging Paradigms in International Entrepreneurship*, (Edit: Marian V. Jones and Pavlos Dimitratos), Cheltenham: Edward Elgar

Publ., pp.128-151.

ÖZCAN, G. Berna, (1995), *Small Firms and Local Economic Development: Entrepreneurship in Southern Europe and Turkey*, Aldershot: Avebury Publ.

PHIRI, Thandiwe et al., (2004), "Returning to The Field in Internationalization: An Exploratory Study of Contemporary Small Firms in The Advanced Medical Products Industry", *Emerging Paradigms in International Entrepreneurship*, (Edit: Marian V. Jones and Pavlos Dimitratos), Cheltenham: Edward Elgar Publ., pp.249-275.

RAINNIE, Al, (1991), "Small Firms: Between The Enterprise Culture and New Times", *Deciphering The Enterprise Culture: Entrepreneurship, Petty Capitalism and The Restructuring of Britain*, (Edit: Roger Burrows), London: Routledge Press, pp.176-199.

ROWDEN, Robert W., (2001), "Research Note: How a Small Business Enters the International Market", *Thunderbird International Business Review*, Vol: 43, p.257-268.

SCHULZE, Nergis, (1997) "İşletme Etiği Konusuna Kavramsal Bir Yaklaşım", *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı.4, s.35-51.

SENNET, Richard, (2002), *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, (Çev: Barış Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yay.

ŞİMŞEK, Muhittin, (2002), *Ekonominin Lokomotifi KOBİ'lerin Olmazsa Olmazları*, İstanbul: Alfa Yay.

TÜĞİAD, (1993), *Ekonomik Kalkınmada Girişimciliğin Önemi ve Değişen Girişimcilik Nitelikleri*, İstanbul: TÜĞİAD Yay.

TÜSİAD, (1987), *Türkiye'de Girişimcilik İle İlgili Sorunlar ve Çözümler*, İstanbul: TÜSİAD Yay.

TÜSİAD, (2002), *Türkiye'de Girişimcilik*, İstanbul: TÜSİAD Yay.

VERHEUL, Ingrid et al., (2003), "An Eclectic Theory of Entrepreneurship: Policies, Institutions and Culture", *SMEs in the Age of Globalization*, (Edit: David B. Audretsch), Cheltenham: Edward Elgar Publ., pp.536-606.

WHITLEY, Richard, (1991), "The Revival of Small Business in Europe", *The Culture of Entrepreneurship*, (Edit: Brigitte Berger), San Francisco: ICS Press, pp.157-188.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 291-299, ELAZIĞ-2006

GENÇLİK VE SPOR TAŞRA TEŞKİLATI ÇALIŞANLARINDA İŞ DOYUMU

Job Satisfaction of Personnels of Youth and Sports Province Organization

Fikret RAMAZANOĞLU

Fırat Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Elazığ.

framazanoğlu@firat.edu.tr.

ÖZET

Bu çalışmada Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Taşra Teşkilatında çalışan personelin yaptıkları işin çeşitli aşamalarından duydukları doyum veya doyumsuzluk düzeylerini belirlenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu taşra teşkilatlarından Gaziantep, Kahramanmaraş, Osmaniye, Malatya ve Elazığ İl Müdürlüklerinde çalışan 56 personele Minnesota Satisfaction Questionnaire'in kısa formu uygulanmıştır. Bilgiler SPSS'de değerlendirilmiş ve frekans analizi ve doyum puanı hesaplaması yapılmıştır.

Personel yönetimi boyutlarının değerlendirmesi sonucunda organizasyon ve iş ilişkileri, güdüleme ve uygun iş ortamı, kariyer planlama ve başarı değerlemesi açısından çalışanların yeterli seviyede, buna karşılık ücret yönetimi açısından düşük seviyede doyum aldıkları ortaya çıkmıştır. Personel yönetimi açısından genel iş doyumuna göre çalışan personelin işlerinden yeterli seviyede doyum aldıkları belirlenmiştir.

Araştırma sonucunda, çalışanların hoşnutsuzluk duyduğu tek konunun ücret ile ilgili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Spor, Personel yönetimi, iş doyumunu.

ABSTRACT

In this study that intended to determine the satisfaction and dissatisfaction levels of youth and sports province organization personnel with various process of their job, the short form of Minnesota Satisfaction Questionnaire was administered to the 56 staff of inquestioned province organizations working in Gaziantep, Kahramanmaraş, Osmaniye, Malatya and Elazığ city directorate. The data evaluated by SPSS, and then the frequency and satisfaction point calculation were given.

Evaluating the dimensions of personnel management ,the staff were determined enough satisfaction level with organization-work relations and work environment and with carier planning and success evaluation whereas unsatisfied with fee management. As personel management according to general job satisfaction of personnel was determined to take enough satisfaction level.

As a result of this study only subject of dissatisfaction of personnels is related with salary.

Key Words : Sports, personnel management, job satisfaction.

Giriş

İş doyumunu, çalışanların işinden sağladıklarının, ihtiyaçlarını karşılamada denge, eşitlik ve iyilik kavramları tutarlı olarak algılanması halidir (Korman, 1978: 169). Çalışanlar, kendilerini diğer çalışma arkadaşları ile örgüte yaptıkları katkıları ve örgütün kendilerine sağladığı imkanlar açısından karşılaştırırlar (Lawler, 1971: 99-101). Çalışanların işlerine ve iş ortamlarına ilişkin tutumlarının göstergesi olan iş doyumunu (Davis, 1988: 96), aynı zamanda çalışanın örgütünden ve işinden beklediklerinin gerçekleşme düzeyidir (Himmetoğlu, 1981: 356). Diğer bir ifadeyle, çalışanların işlerinden duydukları hoşnutsuzluk veya hoşnutsuzluktur (Erdoğan, 1991: 376). Yine doyum, kişinin işini ya da iş deneyimlerini değerlendirmesi sonucu hissettiği zevkli ya da olumlu duygusal durum olarak tanımlanmıştır (Landy, 1978: 533). Örgütsel davranışın temel konuları arasında yer alan personel yönetiminin başarısı açısından çalışanların iş doyumunu seviyeleri önemli bir kriteri oluşturmaktadır (Ramazanoğlu, 2002).

İşletme yönetiminin hareket noktası insan unsurudur (William, 1982: 16). Bu nedenle personel yönetimi, personelin nasıl yönetileceği konusunu ele alarak, onların mutlu ve üretken olmaları için neler yapılabileceği üzerinde yoğunlaşmaktadır (Sabuncuoğlu, 1994: 13; Tutum, 1976: 2). Örgütte çalışan bireyin tüm sorunlarını teknik açıdan ele alıp çözümleyen personel yönetimi (Sabuncuoğlu, 1998: 7; Yalçın, 1985: 4), örgütü amaca ulaştırmada personelin sağlanması, yetiştirilmesi, maddi açıdan tatmini gibi işlevleri üstlenmektedir (Bucher, 1987: 188; Canman, 1995: 87). Personel yönetimiyle personelin yürüteceği işin asgari şart ve gereklerine uygunluğu sağlanmakta, çalışanların değerlendirilmesi ve güdülenmesi yoluna gidilerek, çalışanların maksimum faydayı verecek duruma gelmeleri için çaba sarf edilmektedir (Can ve ark., 1995: 9; Öziskender, 1991). İyi üretimin iyi personelle sağlanması çağdaş yönetim anlayışının benimsediği temel bir ilke olmuştur (Sabuncuoğlu, 1994: 13). Personel verimini yüksek düzeye çıkarmak, işletmeyi uyumlu ve mutlu bir örgüt haline getirmek için personel yönetimi, bireyin motive edilmesi konusuna ağırlık vermekte ve karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedir (Hatipoğlu, 1976: 207). Personel yönetimi çalışanların işletmeyle bütünleşmesine, mutluluk duymasına yönelik önlem ve uygulamaları da birlikte getirmelidir (Onal, 1995: 142).

Gereç ve Yöntem

Çalışmada; Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Taşra Teşkilatlarından Gaziantep, Kahramanmaraş, Osmaniye, Malatya ve Elazığ Gençlik ve Spor İl Müdürlükleri çalışanlarına “Minnesota Satisfaction Questionnaire (MSQ)”- Kısa Formundan uyarlanan

anket uygulanılmıştır. Bu ölçek; Weiss, Davis, England ve Lofquist'in (Davis ve ark.,1967) "Minnesota Satisfaction Questionnaire" uzun formundan (100 madde) iç ve dış doyum faktörlerinden oluşan doyum durumları ile ilgili maddeleri birleştirerek 20 madde halinde geliştirilmiştir (Mitchell ve Larson, 1987). Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği Gillet ve Schwab tarafından saptanmıştır (Gillet ve Schwab, 1975: 313). Ölçek, 20 sorudan ve her soru 5 seçenektir oluşmaktadır. "Hiç hoşnut değilim (HHD)", "Hoşnut değilim (HD)", "Kararsızım (K)", "Hoşnutum (H)", "Çok hoşnutum (ÇH)" şeklindeki bu seçeneklerin değerlendirilmesinde sırasıyla 1'den 5'e kadar puanlar verilmiştir. Buna göre ölçekten alınabilecek en yüksek puan 100, en düşük puan 20 dir. Ölçekten alınan 20-39 arası puan çok düşük, 40-59 arası puan düşük, 60-79 arası puan yeterli, 80-100 arası puan yüksek doyumunu belirtmektedir. Veriler SPSS programında değerlendirilmiş, çalışanlar için personel yönetiminin "organizasyon ve iş ilişkileri", "güdüleme ve uygun iş ortamının oluşturulması", "kariyer planlaması ile", "başarı değerlemesi" ve "ücretlendirme" boyutlarına göre frekans analizi ve puan hesaplaması yapılmıştır.

Doyum düzeyinin hesaplanması aşağıdaki gibidir;

Genel Doyum Puanı = (Toplam Puan / Toplam Örnek Birey)

Genel Doyum Ortalaması = (Toplam Puan / Toplam Frekans)

Doyum Puanı (DP) = (Toplam Puan x 100/ Toplanması Gerekli en üst Puan)

Doyum Ortalaması (DO) = (Toplam Puan / Toplam Frekans)

Bulgular

Araştırmada anket verilerinin değerlendirilmesinden elde edilen bulgular aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

TABLO 1: Çalışanların Eğitim Durumu, Medeni Durumu, İllere ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Değişkenler		f	%
Eğitim Durumu	İlköğretim	7	12.5
	Lise	24	42.9
	Üniversite	25	44.6
	<i>Toplam</i>	56	100
Medeni Durumu	<i>Evli</i>	43	76.8
	<i>Bekar</i>	13	23.2
	<i>Toplam</i>	56	100
İl	<i>Gaziantep</i>	7	12.5
	<i>Kahramanmaraş</i>	13	23.2
	<i>Osmaniye</i>	17	30.4
	<i>Malatya</i>	9	16.1
	<i>Elazığ</i>	10	17.9
	<i>Toplam</i>	56	100
Cinsiyet	<i>Erkek</i>	52	92.9
	<i>Bayan</i>	4	7.1
	<i>Toplam</i>	56	100

Çalışanların eğitim durumu, medeni durumu, illere ve cinsiyete göre frekans ve yüzde dağılımları tablo 1’de görülmektedir.

TABLO 2: Çalışanların Organizasyon ve İş İlişkileri Boyutuyla İlgili Doyum Düzeyi

Derece	Frekans	Puan	TOPLAM
HHD (Hiç Hoşnut Değilim)	39	1	39
HD (Hoşnut Değilim)	63	2	126
K (Kararsızım)	50	3	150
H (Hoşnutum)	109	4	436
ÇH (Çok Hoşnutum)	72	5	360
TOPLAM	333	-	1111
DOYUM PUANI	66,72		
DOYUM ORTALAMASI	3,33		

*Doyum Puanı = (Toplam Puan * 100/ Toplanması Gereken en üst Puan)

**Doyum Ortalaması = (Toplam Puan / Toplam Frekans)

Çalışanların organizasyon ve iş ilişkileri boyutuyla ilgili anket sorularında toplam frekansı 333 ve toplam puanı 1111’dir. Çalışanların organizasyon ve iş ilişkileri doyum düzeyinin hesaplanılmasında doyum puanı 66.72 ve doyum ortalaması 3.33 olarak bulunmuştur.

TABLO 3: Çalışanların Güdüleme ve Uygun İş Ortamının Oluşması Boyutuyla İlgili Doyum Düzeyi

Derece	Frekans	Puan	TOPLAM
HHD	51	1	51
HD	75	2	150
K	42	3	126
H	144	4	576
ÇH	76	5	380
TOPLAM	388	-	1283
DOYUM PUANI	66,13		
DOYUM ORTALAMASI	3,30		

Çalışanların güdüleme ve uygun iş ortamının oluşması boyutuyla ilgili anket sorularında toplam frekansı 388 ve toplam puanı 1283’tür. Çalışanların güdüleme ve uygun iş ortamının oluşması boyutuyla ilgili doyum düzeyinin hesaplanılmasında doyum puanı 66.13 ve doyum ortalaması 3.30 olarak hesaplanmıştır.

TABLO 4: Çalışanların Kariyer Planlaması Boyutuyla İlgili Doyum Düzeyi

Derece	Frekans	Puan	TOPLAM
HHD	21	1	21
HD	40	2	80
K	34	3	102
H	85	4	340
ÇH	39	5	195
TOPLAM	219	-	738
DOYUM PUANI	67,39		
DOYUM ORTALAMASI	3,36		

Çalışanların kariyer planlaması boyutuyla ilgili anket sorularında toplam frekansı 219 ve toplam puanı 738'dir. Taekwondo spor işletmelerinde çalışanların kariyer planlaması boyutuyla ilgili doyum düzeyinin hesaplanılmasında doyum puanı 67.39 ve doyum ortalaması 3.36 olarak hesaplanmıştır.

TABLO 5: Çalışanların Başarı Değerlemesi Boyutuyla İlgili Doyum Düzeyi

Derece	Frekans	Puan	TOPLAM
HHD	11	1	11
HD	37	2	74
K	20	3	60
H	58	4	232
ÇH	42	5	210
TOPLAM	168	-	587
DOYUM PUANI	69,88		
DOYUM ORTALAMASI	3,49		

Çalışanların başarı değerlemesi boyutuyla ilgili anket sorularında toplam frekansı 168 ve toplam puanı 587'dir. Çalışanların başarı değerlemesi boyutuyla ilgili doyum düzeyinin hesaplanılmasında doyum puanı 69.88 ve doyum ortalaması 3.49 olarak hesaplanmıştır.

TABLO 6: Çalışanların Ücret Yönetimi Boyutuyla İlgili Doyum Düzeyi

Derece	Frekans	Puan	TOPLAM
HHD	20	1	20
HD	13	2	26
K	9	3	27
H	11	4	44
ÇH	3	5	15
TOPLAM	56	-	132
DOYUM PUANI	47,14		
DOYUM ORTALAMASI	2,35		

Çalışanların ücret yönetimi boyutuyla ilgili anket sorularında toplam frekansı 56 ve toplam puanı 132'dir. Çalışanların ücret yönetimi boyutuyla ilgili doyum düzeyinin hesaplanılmasında doyum puanı 47.14 ve doyum ortalaması 2.35 olarak hesaplanmıştır.

TABLO 7: Çalışanların Çalışanların Genel İş Doyumu Düzeyi

Derece	Frekans	Puan	TOPLAM
HHD	122	1	122
HD	215	2	430
K	146	3	438
H	396	4	1584
ÇH	229	5	1145
TOPLAM	1108	-	3719
DOYUM PUANI	67,12		
DOYUM ORTALAMASI	3,35		

Çalışanların anket sorularına verdikleri cevapların toplam frekansı 1108'dir. Hesaplanan toplam puan 3719'dur. Genel iş doyum düzeyinde doyum puanı 67.12 ve

doyum ortalaması 3.35 olarak bulunmuştur.

Tartışma ve Sonuç

“Organizasyon ve iş ilişkileri” boyutuyla ilgili anket sorularının değerlendirilmesinde, çalışanların yeterli seviyede (DP= 66,72) doyum aldıkları anlaşılmaktadır. Glick (1990), akademik yöneticiler ve dekanların yaptıkları işlerin örgüt yapısı yönünden memnun olmadıklarını tespit etmiştir. Levy (1989), örgütsel yapının iş doyum düzeyini önemli ölçüde etkilediğini, Kirkland (1989), örgütteki yönetim tarzı ile iş doyumunu arasında önemli ilişkiler bulunduğunu, Srisawat (1990), sadece işin organizasyon yapısının işçileri teşvik ettiğini belirtmiştir.

“Güdüleme ve uygun iş ortamının oluşması” boyutuyla ilgili anket sorularına verilen cevaplara göre doyum düzeyinin değerlendirilmesinde, çalışanların yeterli derecede (DP= 66,13) hoşnut oldukları görülmektedir. Randall (1990), güdüleyicilerin iş doyumunu ile çok yakından ilişkili olduğunu ve bu güdüleyicilerden en önemlilerinin de başarı, işin kendisi ve tanınma olduğunu ileri sürmektedir.

Örnek bireylerde “kariyer planlaması” boyutuyla ilgili yeterli seviyede (DP= 67,39) hoşnutluk saptanmıştır. Johnson (1978), yöneticilerin iş doyumunu, kişisel büyüme ve ilerleme fırsatları arasında önemli bir ilişki bulmuştur. Schmidt (1976), çalışanların işlerinde ilerlemesinin iş doyumunu artırmada başlıca neden olduğunu göstermektedir.

“Başarı değerlemesi” boyutuyla ilgili anket sorularının değerlendirilmesinde, çalışanların yeterli seviyede doyum (DP= 69,88) aldıkları görülmektedir. Bu doyum puanı diğer boyutlardan alınan puanlardan nispeten daha yüksek değeri oluşturmaktadır. Meacham (1986), yöneticilerin işlerindeki performanslarından dolayı ödüllendirildiklerinde en yüksek doyumunu aldıklarını belirlemiştir. Ramazanoğlu (2002), yapmış olduğu çalışmada taekwondo spor işletmelerinde çalışanların yüksek seviyede doyum aldıklarını bulmuştur.

Araştırma bulgularına göre örnek bireylerin hoşnutsuzluk duyduğu tek konu “ücret yönetimi” (DP=47.14) ile ilgilidir. Çalışanların ücret bakımından düşük doyum seviyesi Öztürk’ün (2002) beden eğitimi öğretmenleri, Şahin’in (2001) ise güreş hakemleri üzerinde yaptıkları çalışmalarla benzerlik göstermiştir. Ücret ile iş doyumunu arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda farklı sonuçlar da elde edilmiştir. Ashegbeyeri (1988) tarafından yapılan bir araştırmada, eğitim yöneticilerinin iş doyumunu üzerinde ücret seviyesinin herhangi bir etkisi bulunamamıştır. Ashton (1989), Thanogasai (1989), Price (1962), aynı şekilde ücretin iş tatmini ile önemli ölçüde ilişkili olmadığını ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık, Autem (1988) ve Chung (1989), ücretin iş doyum düzeyinde

olumlu bir etkisi bulunduğunu ortaya koymuşlardır. Çalışanların sadece ücret açısından memnun olmamasına rağmen doyum puanlarının yeterli olması, alınan ücretin iş doyumunu tek başına etkilemediğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

Ashegbeyeri S.J., (1988), *Career Training, Job Performance, Job Satisfaction and Central Life Interests of Nigerian Educational Administrators*, D.A.Int., 51-1-pp.29, D.D. Arizona State Uni.

Ashton F.L., (1989), *Connecticut Middle School Principals' ob Satisfaction With Respect to Selected Motivators and Hygienes*, D.A.Int. 50-11-3421, D.D.The Uni. Of Connecticut.

Autem W.D., (1988), *Educators' Job Satisfaction and Attitudes Towards School Reform Analyzed by Position Level*, D.A.Int., 50-1-pp.30, D.D.Oklahoma State Uni.

Bucher C.A., (1987), *Management of Physical Education and Athletic Programs*, Times Mirror, s.188, Totonto.

Can H., Akgün A., Kavucubaşı Ş., (1995), *Kamu ve Özel Kesimde Personel Yönetimi*, s.9, Ankara.

Canman D., (1995), *Çağdaş Personel Yönetimi*, TODAİE Yay., s.87, Ankara.

Chung A.H., (1989), *Factors Associated With Overall Job Satisfaction Among Community College Faculty in The South East United States*, D.A.Int., 50-6-pp.1495, D.D.North Carolina State Uni.

Davis K., (1988), *İşletmede İnsan Davranışı*, İşletme Fakültesi Yayın No:199, Çev: Kemal Tosun ve Diğerleri, İşletme İktisadi Enstitüsü Yayın No:98, s.96, İstanbul.

Dawis R.V., Weiss D.J., England G.W., Loftquist L.H., (1967), *Manuel For The Minnesota Satisfaction Questionnaire*, Minnesota Studies in Vocational Rehabilitation XXII, Minneapolis: University of Minnesota, Industrial Relations Center, Word Adjustment Project.

Erdoğan İ., (1991), *İşletmelerde Davranış*, İşletme Fakültesi Yayın No:135, s.376, Küre Ajans, İstanbul.

Gillet B., Schwab O.B., (1975), "Convergent and Descriptive Index and Minnesota Satisfaction Scale", *Journal of Applied Psychology*, Vol.60, s.313.

Glick N.P., (1990), *Job Satisfaction Among Academic Administrators at Selected American Colleges and Universities*, D.A.Int., 52-2-pp.436, D.D.Uni. of North Texas.

Hatipoğlu Z., (1976), *Organizasyon, Personel Davranış ve Yönetimi*, s. 207, Aktif Büro Basım Organizasyon Yayınları, İstanbul.

Himmetoğlu B.A., (1981), “İşten Gönüllü Ayrılma Davranışını Etkileyen Örgütsel Etkenler”, *Yönetim Psikolojisi II, Ulusal Sempozyumuna Sunulan Bildiriler, Yorumlar, Tartışmalar*. TODAİE Yayınları, No:201, s.356, Ankara.

Johnson G., (1978), “Task Moderators of The Relationship Between Leadership Style and Subordinate Responses”, *Academy of Management Journal*, 21-2, pp.319.

Kirkland R.J., (1989), *Study of Job Satisfaction Among College Union/Student Activities Administrators*, D.A.Int., 50-11-pp.3656, D.D.The Ohio State Uni.

Korman A., (1978), *Endüstriyel ve Organizasyonel Psikoloji*, Çev: İlhan Akhun ve Cevat Aklan, Milli Eğitim Basımevi, s.169, Ankara.

Landy F.J., (1978), “An Oppenent Process of Job Satisfaction”, *Journal of Applied Psychology*, Vol.63, No.5, s.533.

Lawler III, Edward E., (1971), *Pay and Organizational Effectiveness: A Psychological View*, First Edition, 99-101, McGraw-Hill Book Company.

Levy S.G., (1989), *Organizational Climate and The Job Satisfaction as Reported by Pennsylvania Community College Middle Level Administrators*, D.A.Int., 50-6-pp.1509, D.D.Lehigh Uni.

Meacham D.J., (1986), *A Comparison of Level of Job Satisfaction Among Selected Group of Employees in Public School Education*, D.A.Int., 47-8-pp.2832, D.D.Brigham Youn Uni.

Mitchell R.T., Larson R.J., (1987), *People in Organizations, an Introduction to Organizational Behaviour*, 3.Baskı, s.99, USA.

Onal G., (1995), *Temel İşletmecilik Bilgisi*, s.142, İstanbul.

Öziskender E., (1991), *Personel Yönetimi Açısından Küçük İşletmelerin ve Türkiye’deki Uygulamanın İncelenmesi*, İstanbul Ü., Sosyal Bil.Ens., İşletme Fak., Y.L.Tezi, İstanbul.

Öztürk G., (2002), *Beden Eğitimi Öğretmenlerinde İş Doyumu*, M.Ü., Sağ.Bil.Ens., Y.L.Tezi, İstanbul.

Price J.L., (1962), *Handbook of Organizational Measurement*, D.C. Health and Co.

Ramazanoğlu F., (2002), *Taekwondo Öğretilen Özel Spor İşletmelerinde Çalışanların Kurumlarındaki Personel Yönetimini Değerlendirmesi ve Taekwondonun Yaygınlaştırılması için Yeni Bir Yönetim Modeli Önerisi*, M.Ü., Sağ.Bil.Ens., Doktora Tezi, İstanbul.

Randall M.C., (1990), *Job Satisfaction of Chief Administrative Officers of Teacher Education Programs*, D.A.Int., 51-12-pp.4036, D.D.The Ohio State Uni.

Sabuncuoğlu Z., (1994), *Personel Yönetimi*, Politika ve Yönetim Teknikler, s.13, Bursa.

Sabuncuoğlu Z., Tüz M., (1998), *Örgütsel Psikoloji*, Alfa Yay., s.7, Bursa.

Schmidt G.L., (1976), *Job Satisfaction Among Secondary School Administrators*, Educational Administration Quarterly, 12, pp.68.

Srisawat S., (1990), *Job Satisfaction o Seventh-day Adventist Employes in Thailand, According to the Herzberg Motivation Theory*, D.A.Int. 52-7-pp.2630, D.D.Loma Lind Uni.

Şahin S., (2001), *Serbest ve Grekoromen Stil Minder Güreşi Hakemlerinde İş Doyumu*, M.Ü., Sağ.Bil.Ens., Y.L.Tezi, İstanbul.

Thanogasai S., (1989), *Job Satisfaction Among Faculty Memmers at Size Metropolitan Area Teachers College in Bangkok, Thailand*, D.A.Int. 50-7-1903, D.D.The Uni. Of North Texas.

Tutum C., (1976), *Personel Yönetimi*, s.2, Ankara.

William F.G., (1982), *Personnel, A Diagnostic Approach*, s.12, Texas.

Yalçın S., (1985), *Personel Yönetimi*, 2.Baskı, s.4, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayın No: 175, İstanbul.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 301-314, ELAZIĞ-2006

SPORCU ÖĞRENCİLERİN SOSYO-EKONOMİK DEĞİŞKENLER IŞIĞINDA PROFİLLERİNİN BELİRLENMESİ

Determining the Profiles of the Sporting Students in the Scope of Socio-Economic Variables

Sebahattin DEVECİOĞLU

*Fırat Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor
Yüksekokulu, Elazığ. sdevecioglu@firat.edu.tr.*

Mahmut SARIKAYA

*Fırat Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor
Yüksekokulu, Elazığ.*

ÖZET

Sporcu öğrencilerin sosyo-ekonomik değişkenler ışığında profillerinin belirlenmesi amacıyla yapılan bu araştırmada ; Orta dereceli okullarda sportif faaliyetlere katılan öğrencilerin demografik özellikleri ile birlikte sosyo-ekonomik özelliklerinin spora yönelimlerdeki ilgi ve tutumlarının belirlenmesine yönelik değerlendirilmiştir.

Araştırma Tarama modelinde Anket yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evreninin sporcu öğrenciler oluşturmuş, örneklemini ise Elazığ il merkezinde eğitimine devam eden sporcu öğrenciler oluşturmuştur.

Sonuç olarak; Orta dereceli okullarda sportif faaliyetlere katılan öğrencilerin demografik özellikleri ve sosyo-ekonomik özelliklerinin orta düzeyde olduğu, bu öğrencilerin spora yönelimlerdeki ilgi ve tutumlarının, orta düzeydeki ailelerin özellikleri ile benzerlikler arz ettiği, fakat sportif faaliyetlere katılan öğrencilerin, diğer öğrencilere kıyasla sosyal davranış düzeylerinde farklılıklar olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sporcu, Öğrenci, Sosyo-Ekonomik.

ABSTRACT

At this research that has been performed for determining the profiles of the sporting students in the light of socio – economic variables ; beside the demographic features of the students who participate the sportive activities in the high schools, the evaluation has been carried out to determine their interests and attitude over inclineing the their socio – economic features towards sport.

At the research Scanning model, the poll method has been used. The universe of the research has been constituted by the sporting students, but the sampling has been formed by the sporting students who attend their schools in Elazığ province center.

In conclusion, it can be said that the qualifications of the students that attend sports activities in high schools are of middling quality interest and manner of them in sports show similarities with the properties of middle-ranked families but these students show differences from the other students in level of social behavior.

Key Words : Sporting, Student, Socio – Economic.

GİRİŞ

Tüm dünyada eğitimin temel amacının, eğitilen ferde içinde yaşadığı toplumun değerlerinin aktarılması, uzun vadede onu toplumun yetkin, dengeli ve üretken bir üyesi haline getirmek, dolayısıyla da toplumsal entegrasyonu temin etmek ve sürdürmek olduğu açıktır (Hoffman, 1992, 234).

Bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir. Kasıtlı olarak kültürlenmeye eğitim denilir (Gezgin, 1993). Genel anlamda eğitimin dört amacı vardır. Bireyi kültürlenmek, toplumsallaştırmak, üretken olmasını sağlamak ve bireyselleştirmektir (Başaran, 1978).

Eğitimde bireylerin söz konusu olduğu bütün uğraşların temelinde bireyi tanıma süreci yer almaktadır. Bireyi tanımak, onun kimliği ve görünüşüne ilişkin özellikleri yanında daha çok onun biyolojik, psikolojik ve sosyolojik nitelikteki davranışlarını, kişisel özelliklerini ve gereksinimlerini bilmeyi gerektirmektedir. Bireyi tanımada kişi hakkında bilgiler toplamak ve bu bilgileri anlamlı olacak biçimde analiz etmek, değerlendirmek, yorumlamak, belirli sentezlere ulaşmak gerekmektedir (Özgüven, 1998, 55).

Bireyin tanınması için, bireylerin ilgi ve yetenekleri, başarı ve başarısızlıkları, kişisel ve sosyal uyum düzeyleri sorunları, zayıf ve güçlü yanları, ilgi, tavır ve değer yargıları, yetiştiği çevrenin geliştirici ve engelleyici etkileri gibi ve daha pek çok özelliklerinin ayrıntılı olarak bilinmesi gerekir. Bireyin niteliklerini tanımanın amacı, farklı nitelikleri ile bireyi betimlemek ve hangi koşullarda ne şekilde davranacağını yordamaktır. Eğer, insan gibi karmaşık bir organizma ise, betimlemek ve davranışlarını yordama işi oldukça zordur. Ancak; bireyler arasındaki farkların varlığı kabul edilince, bu farkları ölçmek önem kazanmıştır. (Özgüven,1998, 12,14).

Eğitim, öğrenme-öğretme sürecini etkileyen öğrencinin gelişim alanları, gelişim alanının işaretçisi olan ihtiyaçlar ve geliştirilmesi gereken beceriler ve öğrencinin içinde yaşadığı toplumun sosyo-ekonomik değişkenlerinin sistemli olarak sınıflandırılmasına bağlı olarak geliştirilir. Öğrencinin gelişim alanları; fiziksel, sosyal, benlik kavramı, bilişsel ve kariyer gelişim alanı olarak beş grupta toplanmaktadır. Sosyo-ekonomik değişkenler ise, çocuğun yaşamını geçirdiği yerdeki eğitim düzeyi, sağlık hizmetleri, demografik, politik, yasal, teknolojik ve eğitim seviyesidir (Worzbyt, Rourke,1989).

Okul dışı faktörler; öğrencilerin televizyon seyretme alışkanlıkları, evdeki bilgisayar kullanımı, ailenin sosyo-ekonomik durumu, temel demografik özellikler, çocuğun içinde yer aldığı akran grubunun değer ve normları ve benzerleridir. Okul içi faktörler arasında ise eğitim programlarının niteliği, okul yöneticilerinin ve eğitim

uzmanlarının yeterlilikleri, sınıf düzeyi, dersin türü ve niteliği, eğitim araçlarının niceliği-niteliği ve benzerleri yer almaktadır. Bu faktörler, başarıyı etkileyen çok sayıda değişkeni içinde barındırırlar (Burgaz, 2002).

Öğrencinin tüm duygularını sağlıklı bir biçimde kullanabilmesi, başkalarıyla kolay etkileşime girebilmesi, kendisini daha iyi tanıyabilmesi, daha iyi kararlar verebilmesi, fiziksel, bilişsel, estetik, sosyal ve duygusal açıdan gelişebilmesi önemlidir. Birey bir bütündür ve bir bütün olarak ele alınmalıdır. Birey, fiziksel, sosyal, bilişsel, benlik ve kariyer gelişim alanları ile birlikte düşünülmelidir (Gysbergs, Henderson, 2000).

Bu bağlamda çocuğun bir bütün olarak gelişmesini sağlayacak, değişik yaşantılar denemesi sonucu zihinsel, duygusal, sosyal, psikolojik ve fiziksel olan bütün yönleri ve kapasiteleri ile en uygun bir gelişim düzeyine ulaşması beklenmektedir (Yüksel, 2003).

Çağdaş eğitimin temel ilkelerinden birisi de, bireyleri fiziksel, zihinsel, duygusal ve toplumsal yönleriyle bir bütün olarak yetiştirmektedir. O halde gençlerin uyumlu bir şekilde yetiştirilebilmeleri için eğitimde, öğretim kadar önemli olan duygusal ve sosyal gelişmelerine yardım edecek, doyum sağlayıcı birtakım etkinliklere de yer gerekmektedir. Bu etkinliklerin bir bölümünü serbest zaman etkinliklerini içeren beden eğitimi ve sportif etkinlikler oluşturmaktadır(Kuru, 2003).

Eğitimin kapsamı içine giren beden eğitimi ve spor, 'Vücudun yapı ve fonksiyonları ile eklem ve kasların kontrollü psikolojik ilerleme ve dengeli bir biçimde gelişmeyi sağlamayı, okul çağı sonrası is ve rekreatif faaliyetlerin süresi içinde harcanan fiziki gücü en ekonomik biçimde kullanmayı, dolayısıyla organların kontrolü ile metotlu bir şekilde hareket etmesini öğreten bir faaliyet sistemidir (Berktekin, 1969).

Genel eğitimin tamamlayıcısı ve ayrılmaz bir parçası olan spor aynı zamanda kişiliğin eğitimidir. Başka bir deyişle öğrencilerin gelişim özellikleri göz önünde tutularak onların, fert ve toplum önünde sağlıklı, mutlu, iyi ahlaklı ve dengeli bir kişilik olmalarını sağlar. (Başoğlu, 1995).

Toplumda kişiler sosyal yapıyı oluşturan sosyo-ekonomik unsurlar doğrultusunda sosyal statüsünü belirlemekte ve yaşamlarına yön verebilmektedir. Bu yüzden sosyo-ekonomik yönden refah içinde olan kişiler toplumun genelinden daha üst seviyede bir yaşam standardına sahiptirler. (Pepe, Kuru, 2001, 209-221)

Nitekim sosyo-ekonomik ve kültürel düzey, farklı cinslerin değişik sporlara katılımını etkilediği gibi sosyal tabakalaşmalar oluşturmaktadır. Nitekim özgül sınıflar gereksinimlerden, normlardan, davranış modellerinden ve imkanlardan ortaya çıkmaktadır. Spor farklı toplum üyeleri üzerinde farklı bir çekim gücü uyandırmaktadır. Spora toplumumuzda değişik sosyal sınıflardan insanların katıldığı ve genelde de sosyo-

ekonomik yönden orta tabakaya sahip kişilerin yaptığı belirtilmektedir (Voigt,1998,143)

YÖNTEM

Sporcu öğrencilerin sosyo-ekonomik değişkenler ışığında profillerinin belirlenmesi amacıyla yapılan bu araştırmada ; Orta dereceli okullarda sportif faaliyetlere katılan öğrencilerin demografik özellikleri ile birlikte sosyo-ekonomik özelliklerinin spora yönelimindeki ilgi ve tutumlarının belirlenmesine yönelik değerlendirilmiştir.

Araştırma sporcu öğrencilerin sosyo-ekonomik profillerinin belirlenmesi çerçevesinde; spora katılımın, spora yönelmenin ve spordan beklentilerin düzeyini ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

Araştırmanın evreninin sporcu öğrenciler oluşturmuş, örneklemini ise Elazığ il merkezinde, eğitimine devam eden 77 Kız , 209 Erkek olmak üzere toplam 209 sporcu öğrenci oluşturmuştur.

Araştırma tarama modelinde, Anket yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Anket sosyo ekonomik statütülerin (SES) belirlenmesine yönelik yapılmış bir çok araştırma örneğinden geliştirilerek derlenmiştir. Anket soruları; sporcu öğrencilerin demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelik 5, Sosyo-ekonomik özelliklerin belirlenmesine yönelik 35 olmak üzere toplam 40 açık uçlu sorudan oluşmuştur.

Sporcu öğrencilerin sosyo-ekonomik değişkenler ışığında profillerinin belirlenmesi amacıyla sporcu öğrencilere uygulanan anket sonucunda elde edilen verilerin analizi SPSS 10.01 istatistik paket programı ile frekans ve yüzde ile çözümlenmiştir.

BULGULAR

Tablo 1. Sporcu Öğrencilere Ait Kişisel Bilgiler

Cinsiyet	f	%
Kız	77	27
Erkek	209	73
TOPLAM	286	100
Yetiştirme Ortamı		
İl	179	62,5
İlçe	58	20,2
Köy	43	15,3
Belde	6	2
TOPLAM	286	100
Aylık Gelir Durumları		
100-240 Milyon arası	42	14,6
250-340 Milyon arası	57	19,9
350-540 Milyon arası	57	19,9
550-740 Milyon arası	43	15,1
740 Milyon ve üstü	55	19,3
Sabit bir gelirimiz yok	32	11,2
TOPLAM	286	100

Kardeş Sayısı		
1-2 Kardeş sayısı	116	40,5
3-4 Kardeş sayısı	117	41
5-6 Kardeş sayısı	38	13,3
7-8 Kardeş sayısı	9	3,2
8 ve daha yukarı	6	2
TOPLAM	286	100

Tablo 2. Sporcu Öğrencilerin Anne ve Babalarının İlişkin Bilgileri

Eğitim Durumları	f	%
Anne		
Okur yazar değil	65	23,8
İlkokul	129	46,3
Ortaokul	43	16,2
Lise	17	6
Üniversite	22	7,7
Lisansüstü	0	0
TOPLAM	286	100
Baba		
Okur yazar değil	19	6,7
İlkokul	93	33,7
Ortaokul	69	25,6
Lise	54	18,9
Üniversite	26	9,9
Lisansüstü	15	5,2
TOPLAM	286	100
Anne ve Babalarının Mesleki Bilgileri		
Anne		
İşçi	2	0,7
Çiftçi	4	1,4
Serbest Meslek	1	0,4
Memur	16	5,6
Esnaf-Tüccar-Zanaatkar	1	0,4
Üst düzey bürokrat	0	0
İşsiz Ev Hanımı	259	90,5
Emekli	3	1
TOPLAM	286	100
Baba		
İşçi	87	30,4
Çiftçi	16	5,6
Serbest Meslek	54	18,9
Memur	72	25,2
Esnaf-Tüccar-Zanaatkar	14	4,9
Üst düzey bürokrat	0	0
Emekli	43	15
TOPLAM	286	100

Tablo 2'e göre; sporcu öğrencilerin, annelerinin eğitim durumları % 46,3'ü ilkökul, %23,8'i okur yazar olmadıkları, %16,2'sininde ortaokul mezunu olduğu babalarının eğitim durumları ise, % 33,7'sinin ilkökul, %25,6'sının ortaokul, % 18,9'unun lise eğitimi aldıkları tespit edilmiştir. katılımcıların annelerinin mesleki bilgilerine

bakıldığında, % 90,5'i ev hanımı olduğu, %5,6'sının memur olduğu, Babalarının mesleki durumları, %30,4'ü işçi, %25,2'si memur, % 18,9'ununda serbest meslek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Sporcu Öğrencilerin Yaşadıkları Evlere İlişkin Bilgileri

Oturduğu Ev	f	%
Apartman dairesi	195	68,2
Gecekondu	4	1,4
Müstakil ev	83	29
Diğer	4	1,4
TOPLAM	286	100
Evlerin Mülkiyet Durumu		
Kira	195	68
Kendi evleri	75	26
Lojman	16	6
Diğer	0	0
TOPLAM	286	100
Evlerin Oda Sayısı		
Bir oda	3	1
İki oda	22	7,7
Üç oda	107	37,4
Dört oda	137	47,9
Beş ve üstü	17	6
TOPLAM	286	100
Kendilerine Ait Oda Durumları		
Kendime ait odam var	160	56
Kendime ait odam yok	126	44
TOPLAM	286	100

Tablo 3'e göre; sporcu öğrencilerin %68,2'sinin apartman dairesinde, %29'unun müstakil evde oturdukları, evlerinin mülkiyet durumları ise %68'inin kirada oturduğu, %26'sının kendi evleri olduğu, evlerinin genel durumları %47,9'unun dört odalı, %37,4'ünün üç odalı, %7,7'sinin iki odalı evlerde oturduğu, evlerinde %56'sının kendilerine ait oda olduğu, %44'ünün ise kendilerine ait oda olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 4'e göre; sporcu öğrencilerin, %28,2'sinin futbol, %23,2'sinin basketbol, %15,2'sinin voleybol, %7,2'sinin hentbol, %6,8'inin masa tenisi branşıyla ilgilendikleri kendilerini spor yapmaya yönlendirmelerini % 36,1'i kendisinin kararıyla, % 31,1'inin arkadaşları tarafından, % 17,3'ünün öğretmenleri tarafından, %10,3'ünün babaları tarafından spora yönlendirildikleri ifade etmişlerdir. Spor yapmalarındaki sebeplere bakıldığında, % 53,9'unun sağlıklı olmak, % 25,9'unun sosyal ilişkilerini güçlendirmek, % 9'u diğer seçeneğini, % 8'inin de şan-şöhret-para kazanmak olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Sporcu Öğrencilerin Sporla İlgili Genel Bilgileri

Uğraştıkları Spor Dah	f	%
Futbol	113	28,2
Basketbol	93	23,2
Voleybol	61	15,2
Hentbol	29	7,2
Badminton	9	2,3
Güreş	18	4,4
Atletizm	22	5,4
Masa tenisi	27	6,8
Uzakdoğu	19	4,8
Diğer	10	2,5
TOPLAM	401	100
Spor Yapmalarına Yönlendirenler		
Annem	13	5,2
Babam	30	10,3
Arkadaşlarım	89	31,1
Öğretmenlerim	50	17,3
Diğer (kendim)	104	36,1
TOPLAM	286	100
Spor Yapma Nedenleri		
Sağlıklı olmak	154	53,9
Okulda bana olan ilgiyi artırmak	9	3,2
Sosyal ilişkilerimi güçlendirmek	74	25,9
Şan /şöhret / para kazanmak	23	8
Diğer	26	9
TOPLAM	286	100

Tablo 5'e göre; sporcu öğrencilerin boş zamanlarını, % 40,5'i spor yaparak, %21,8'i müzik dinleyerek, %10,8'i televizyon seyrederek, %8,7'si kitap ve dergi okuyarak boş zamanlarını değerlendirmekte oldukları tespit edilmiştir. Sporcu öğrenciler % 53,8'inin 3 öğün, %38,8'inin 2 öğün, %3,8'inin 4 öğün, %3,6'sının 4 öğünden daha fazla yemek yedikleri, % 52,5'inin düzenli olarak tatile gitmedikleri katılımcıların geleceklerinde ne olmak istediklerine bakıldığında, %25,8'inin öğretmen, olmak istedikleri, sorunlarını çözme yollarına bakıldığında, %49'unun kendim çözmeye çalışırım, % 15,7'sinin aileme danışırım, % 12,2'sinin arkadaşlarıma danışırım, %12,2'sinin öğretmenime danışırım şeklinde görüş ifade ettikleri tespit edilmiştir.

Tablo 5. Sporcu Öğrencilerin Sosyal Yaşama İlişkin Görüşleri

Boş Zamanlarını Değerlendirme	f	%
Tiyatro, sinema ve konsere gitmek	9	3,1
Kitap dergi okuyarak	25	8,7
İnternet'le ilgilenerek	19	6,7
Müzik dinleyerek	62	21,8
Televizyon seyrederek	31	10,8
Spor yaparak	116	40,5
Boş zamanım yok	24	8,4
TOPLAM	286	100
Günlük Yemek Öğünleri		
2 öğün	111	38,8
3 öğün	154	53,8
4 öğün	11	3,8
4 öğünden daha fazla	10	3,6
TOPLAM	286	100
Düzenli Olarak Tatile Gidip Gitmedikleri		
Evet	46	16
Hayır	150	52,5
Bazen	90	31,5
TOPLAM	286	100
Meslek Beklentileri		
Doktor	17	6
Subay	29	10,1
Mühendis	25	8,6
Sporcu	69	24,1
Avukat	12	4,1
Polis	40	14
Öğretmen	73	25,8
Diğer	21	7,3
TOPLAM	286	100
Sorunlarını çözme yolları		
Kendim çözmeye çalışırım	140	49
Arkadaşıma danışırım	35	12,2
Aileme danışırım	45	15,7
Görmezden gelirim/oluruna bırakırım	13	4,5
İbadet/dua ederim	18	6,4
Öğretmenime danışırım	35	12,2
TOPLAM	286	100

SONUÇ

Sosyalleşme, çocukların kendi çevrelerindeki diğer çocuklarla ve yetişkinlerle nasıl iletişim kuracaklarının etkili bir şekilde öğretilmesini içeren zor bir işlemdir. Eğitimde kritik bir faktör olan sosyal gelişim, her çocuğun neyi ne kadar öğrendiğini etkiler. “Sosyal gelişimle alanı paylaşma, sıra olma, dinleme, atılma olma, beden dili, sözel iletişim becerileri, arkadaş edinme, grup kurallarına uyma, yönerge izleme, geri bildirim

verme ve alma, duyguları yönetme, sorumluluk alma" v.b., ile ilgilidir (Worzbyt, O'Rourke,1989).

Sporcu öğrencilerin sosyo-ekonomik değişkenler ışığında profillerinin belirlenmesi amacıyla yapılan bu araştırmada elde edilen bulgulara göre, Araştırmaya katılan sporcu öğrencilerin %73'ü erkek, %27'si kız öğrencilerden oluşmuş olup, bu öğrencilerin %62,5'i il merkezinde oturdukları, kardeş sayılarının ise, % 41' 3-4 kardeşe sahip oldukları görülmektedir (Tablo 1).

Kuru ve Pepe (2000)' nin 171 bay, 91 bayan öğrenci üzerinde yapmış oldukları çalışmada öğrencilerin nüfus yoğunlukları genel olarak il ve ilçe olduğu, görülmektedir. Yine (Mengi 1986), (Türkmen 1986), (Varol ve Saraçoğlu 1992), (Mamak, 2000), Pepe 2000), yaptıkları araştırmalarının bulguları aynı paralellikte olup bu çalışmanın sonuçlarıyla da örtüşmektedir.

Araştırmanı bulgularına göre sporcu öğrencilerin aylık gelir durumlarının %19,9' oranında 250-540 milyon arası olduğu görülmektedir (Tablo 1). Kuru ve Pepe 2002, yapmış oldukları araştırma ile ; Öğrencilerin ailelerinin aylık gelirleri, %41,6 ile 151-200 milyon, %24,4 ile 201-300 milyon, %21,6 ile 300 milyon ve üstü olurken, %13,3 ile 100-150 milyon olduğu, öğrenciler toplum içinde kendilerini zenginlik itibarıyla %75,1 ile genel olarak orta tabakada görmektedirler. Bu sonuçlar (Kılınç, Gökdemir 2000), (Koçyiğit 1992), (Haşıl, Taneli, Erdem 1992), (Pepe 2000) yaptıkları çalışmalarının bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

Sosyal yapının daha geniş bir bakış açısından açıklanması, toplum, beşeri varlıklar tarafından meydana getirilen, değiştirilen ve değiştirilmesine rağmen devam ettirilen insanlar arası ilişkiler organizasyonu olduğuna göre, sosyal yapı toplumun hem büyük bir grup olarak, hem de tali gruplar bakımından karakteristik vasıflarını, grupların birbirleriyle ilişkilerini ve bu ilişkileri düzenleyen organizasyon tiplerini ve bunlarla ilgili olarak ortaya çıkan gurup hayatının fizikî çevre şartları ile de tesir ilişkilerini gösteren şekillenmeleri ifade eder (Kurtkan , 1974,103).

Sporcu öğrenciler yaşadıkları evlere ilişkin bilgilere bakıldığında, %68,2'sinin apartman dairesinde oturdukları, evlerinin mülkiyet durumlarının %68' oranında kirada olduğu, oturdukları evlerinin genel durumlarına bakıldığında, %47,9'unun dört odalı olduğu evlerinde %56'sının kendilerine ait oda olduğu görülmektedir (Tablo 3). Sporcu öğrencilerin günde kaç öğün yemek yediklerine bakıldığında, % 53,8'inin 3 öğün, yemek yedikleri, düzenli olarak tatile gidip gitmediklerine bakıldığında, % 52,5'inin tatile gitmedikleri görülmektedir (Tablo 4).

Elazığ ilinde 967 lise öğrencisi üzerinde yapılan araştırmanın bulguları,

öğrencilerin sosyoekonomik düzeyi yüksek olmayan ailelerden geldiklerini, erkek ve kız öğrencilerin aileleri arasında sosyoekonomik yönden bazı farklılıkların olduğu görülmektedir. (Işıksoluğu,1988,115-137) Bu araştırma sonucuna göre öğrencilerin sosyo-ekonomik durumlarına bakıldığında, sporcu öğrencilerin diğer öğrenciler arasında nispeten bir fark olduğu görülmektedir. Buna göre genelde toplumumuzda orta tabakayı temsil eden ailelerin çocuklarının sporla ilgilendiği söylenebilir.

Jencks ve arkadaşları (Malkoç, 1993). tarafından yapılan kapsamlı bir araştırmaya göre aile özellikleri, öğrencinin okul başarısındaki en önemli çevre faktörünü oluşturmaktadır.

Gordon (1993)'a göre; Anne-babanın çocuk üzerindeki etki alanı çok geniştir. Çocuğun aile içerisinde edindiği statü, kazandığı değer ve geliştirdiği kimlik; onun giderek toplum içerisinde kazanacağı kimliğin, statünün ve değerlerin belirleyicisi olmaktadır.

Sporcu öğrencilerin ailelerinin eğitim durumlarına bakıldığında, annelerinin % 46,3'ü, babalarının %33,7'sinin ilkökul eğitimi aldıkları görülmektedir. Annelerinin mesleği, %90,5 oranında ev hanımı olduğu, babalarının ise %30,4'ü işçi olduğu görülmektedir (Tablo 2).

Kuru ve Pepe (2002)'nin yapmış oldukları araştırma ile; Baba öğrenim durumları %33,5 ile ilkökul, %23,6 ile ortaokul, %23,2 ile lise ve dengi okullar olduğu görülürken, üniversite mezununun az olduğu ve %3,0 ile okur yazar olmayanların da olduğu görülmektedir. Anne öğrenim durumları ise yine en fazla ilkökul mezunu görülürken bunu lise ve ortaokul mezunları en az da üniversite mezunu, %8,0 ile okur yazar olmayanların olduğu görülmektedir. Bu bulgular (Mengi 1986), (Türkmen 1986), (Pepe 1998), (Gürkan, Çamlıyer, Saraçoğlu, 2000) yaptıkları çalışma bulguları ile benzeşmektedir. İlgili araştırmalarda, Baba meslek durumları en fazla memur olurken, bunu sırası ile işçi, serbest meslek, esnaf, çiftçi ve tüccar izlemektedir. Anne meslek durumları ise en fazla ev hanımı görülürken bunu da memur, çiftçi, işçi, tüccar, esnaf izlemektedir. Bu bulgular (Mengi1986), (Pepe 1998) yaptıkları çalışmaların bulguları ile doğrulanmaktadır. Bu sonuçlara göre sporcu öğrenciler, genelde anne, baba eğitimlerinin orta düzeyde olan ailelerden geldikleri, ayrıca anneleri ev hanımı, babaları işçi olan ailelerin çocukları, aktif olarak spora yöneldikleri söylenebilir.

Çocuğun fiziksel gelişimi başarılı bir öğretimi önemli ölçüde etkiler. Çünkü, fiziksel olgunlaşma ile öğrenme bireyle ilişkilidir. Araştırmalar fiziksel etkinliklerin kişiler arası ilişkilerin kurulması ve devam ettirilmesinde önemli olduğunu göstermektedir. Bu etkinliklerde çocuklar, grubun ortak amacı doğrultusunda beraber

çalışma imkânı bulurlar. Grup içinde arkadaşlıkları gelişir. Arkadaşlıkları geliştikçe sosyalleşme hızlanır. Aktif katılım ile fiziksel gelişim arasında ilişki vardır. Okul başarısı “zihinsel olmayan” bir çok faktör tarafından da önemli düzeyde etkilenmektedir. Bunlar arasında, başarı güdüsü, kaygı, ailenin nitelikleri, sosyo-ekonomik özellikler, okul ve eğitim koşullarının yetersiz oluşu, genel çevre özellikleri, beslenme ve sağlık koşulları ve benzerleri yer almaktadır (Özguven,1998).

Sporcu öğrencilerin spor dalıyla uğraştıklarına bakıldığında, %28,2’sinin futbol, branşıyla ilgilendikleri görülmektedir. Araştırmaya katılanların kendilerini spor yapmaya yönlendirenlere bakıldığında, %36,1’i kendisinin kararıyla, spora yönlendirildikleri görülmektedir. Araştırmaya katılanların spor yapmalarındaki sebeplere bakıldığında, %53, 9’unun sağlıklı olmak, olduğu görülmektedir (Tablo 4). Sporcu öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirme yollarına bakıldığında, %40,5’i spor yaparak, boş zamanlarını değerlendirmekte olduğu görülmektedir (Tablo 5).

Fiziksel gelişim, beden imajı, dokunma, fiziksel bakım, egzersiz, dinlenme, görsel ve işitsel algı, fiziksel koordinasyon, denge, okula hazırlık, stres yönetimi, göz el koordinasyonu, büyük ve küçük kas gelişimi, büyüme değişiklikleri, cinsel farklılıklar, cinsiyet kimliği algısı, cinsiyet rol tanımları (Berktekin,1969), v.b. ile ilişkilidir (Worzbyt, O’Rourke,1989). Okuldaki herhangi bir öğrenme faaliyetinin amaçlandığı şekilde gerçekleştirilerek sonuçlandırılması ve dolayısıyla da öğrencilerin başarılı olması ancak etkili ve olumlu bir öğrenme ortamlarının oluşturulmasıyla sağlanabilir (Güleç, Alkış, 2003).

Bu değişkenlerin gelişimine okuldaki etkinlikler önemli katkılarda bulunur; önemli olan sosyal gelişim alanının işaretçisi olan ihtiyaçlar ve geliştirilmesi gereken becerilerin gündeme getirilmesi, davranış olarak ele alınması, gündemde tutulması ve ilgili davranışların kazandırılmasını örnekleyen yaşantıların oluşturulmasıdır (Yüksel,2003).

Sporcu öğrenciler sorunlarını çözme yollarına bakıldığında, %49’unun kendim çözmeye çalıştıkları görülmüştür (Tablo 5).Bu sonuç (Kılınç, Gökdemir, 2000), (Pepe 1998)’in yaptıkları çalışmalarının sonucunu desteklemektedir. Öğrencilerin, ailelerinde önemli konularda, genel olarak, baba ve anne ya da babanın karar verdiği belirtilmektedir.

Sporcu öğrencilerin sosyo-ekonomik değişkenler ışığında profillerinin belirlenmesi amacıyla yapılan bu araştırma sonucuna göre; Orta dereceli okullarda sportif faaliyetlere katılan öğrencilerin demografik özellikleri ve sosyo-ekonomik özelliklerinin orta düzeyde olduğu, bu öğrencilerin spora yönelimlerindeki ilgi ve tutumlarının orta düzeydeki ailelerin özellikleri ile benzerlikler arz ettiği, fakat sportif faaliyetlere katılan öğrencilerin, diğer öğrencilere kıyasla sosyal davranış düzeylerinde farklılıklar olduğu söylenebilir.

Toplumsallaşmanın olumlu olması çevre ilişkilerine, özellikle birincil ve ikincil gruplarla olan ilişkilere sıkı sıkıya bağlıdır. “Ergenlikte gençler bağımsızlıklarını bulmaya çalışır, ancak bunu yaparken ailenin desteğine gereksinim duyarlar”(Hortaçsu, 1991). Toplumsallaşmada başarı, toplumsallaşma güçlerine büyük ölçüde bağlıdır. Bu güçler; birincil grup (aile), ikincil gruplar (okul akran grubu, iş yaşamı), benlik ve diğer güçler (toplumsal yaşam içinde yaygın olarak bireyi etkileyen toplumsal ve kültürel değerler) olarak kümelenendirilebilir”(Uluğtekin,1991). Toplumsallaşmayı insanın kendine uygun insanca davranışları öğrenme süreci olarak tanımlayan Özkalp, toplumsallaşmanın; sosyal ve kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması ve kişilik gelişimi süreçlerini simgelediğini belirtmektedir (Özkalp, 1990).

Öğrencilerin bireysel anlamda bir çok özelliklerini, Sporun toplumsallaşma ve sosyalleşme özelliğinden ve eğitim uygulamalarından spor faaliyetlerinden yararlanılarak değerlendirilmesi, öğrencilerin sosyo-ekonomik değişkenlerini olumlu yönde geliştirilmesine katkıda bulunulacağı söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Başaran, İ. E., (1978), *Eğitim Psikolojisi*, Bilim Matbaası, Ankara.
- Başıoğlu, B.,(1995), *Ankara ili Devlet Liselerinde Görev Yapan Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Mesleki Sorunları Üzerine Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Berktekin T.C., (1969), *Eğitimin Amaçları Çocuklarımız ve Biz*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Burgaz, B., “Kalabalık Sınıf Nitelikli Öğretmen”, *Bilim ve Teknik*, Sayı: 420, 2002.
- Gezgin, M. F., Amman, T. , “Temel Eğitimde Yararlılık Açısından Spor Olgusu”, *Eğitim Kurumlarında Beden Eğitimi ve Spor II. Ulusal Sempozyumu*, Manisa ,1993.
- Güleç, S., Alkış, S. “ İlköğretim Birinci Kademe Öğrencilerinin Derslerdeki Başarı Düzeylerinin Birbiri ile İlişkisi”, *İlköğretim-Online* 2, (2), s. 19-27, 2003.
- Gordon, T., (1993), *Öğretmenlik Eğitimi*, (Çev: Emel Aksay ve Birsen Özkan, Etkili), YA-PA Yayınları, İstanbul.
- Gysbergs, N.C. ve Henderson, P., (2000), *Developing & Managing Your School Guidance Program*, Third Edition. Alexandria, VA. ACALawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Hoffman, A., (1992), s.234, *Tatsachen über Deutschland*, Braunschweig.
- Hortaçsu,N., (1991), *İnsan İlişkileri*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Işıksoluğu, M.K., (1988), “Elazığ’da Sofra-Servis Alışkanlıkları ve Bu Alışkanlıkların Sosyo- Ekonomik Faktörlerle İlişkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1988 2 (2)

s.115-137).

Kılınc, F. Gökdemir, K., (2000), "D.P.Ü. Beden Eğt ve Spor Böl. Sınavlarına Katılan Adayların Sosyo-Ekonomik Yapılarının İncelenmesi", *1. Gazi Ün. Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Kongresi, 26-27 Mayıs.*, s.85..

Koçyiğit, F., (1992), "Toplumsal Yapının Çocuklara Sportif Branş Seçme Üzerine Etkisi", *Spor Bilimleri 2. Ulusal Kongresi Bildirisi*, Hacettepe Ün.Spor Bil.ve Teknolojisi Yüksekokulu Yayını, Ankara.

Kurtkan, A., (1974), *Genel Sosyoloji*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s, 103.

Kuru, E., "Farklı Statüdeki Beden Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri", *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 1 (2003) 175-191.

Kuru, E., Pepe,K., "Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Özel Yetenek Sınavlarına Katılan Öğrencilerin Sosyoekonomik Profilleri", *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1 (2002) 253-265.

Malkoç, G. (1993), "Aile Eğitimi ve Eğitimde Nitelik Geliştirme. Eğitimde Arayışlar", *1. Sempozyumu*, Kültür Koleji Yayınları. İstanbul.

Mamak, H., (2000), *Zonguldak'ta Spora Katkının Sosyo Ekonomik Boyutu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, G. Ü. Sağ. Bil. Enst. Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara.

Mengi, O., (1986), *Milli Takım Yüzcülerinin Sosyo Ekonomik Konumu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Özgüven, İ.E. (1998), *Bireyi Tanıma Teknikleri*, Pdrem Yayınları, Ankara.

Özkalp, E. (1990), *Sosyolojiye Giriş*, (4.Basım), Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.

Pepe, K., (1998), *Isparta ve Burdur İl Merkezindeki Lisanslı Sporcuların Sosyo Ekonomik Yapıları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, S.D.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Isparta.

Pepe, H., (2000), *Spor Yapan ve Yapmayan Bayanların Sosyo Ekonomik Seviyelerinin Araştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, G. Ü. Sağ. Bil. Enst. Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara.

Pepe H., Kuru, E., "Spor Yapan ve Yapmayan Bayanların Sosyo-Ekonomik Seviyelerinin Araştırılması", *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 3 (2001) 209-221.

Türkmen, S., (1986), *Ulusal Takım Sporlarının Sosyo Ekonomik Konumları(Futbol, Güreş, Atletizm) Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Uluğtekin, S., (1991), *Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma*, Bizim Büro, Ankara

Varol, R. Saraçoğlu, A.S., "Elit Sporcuların Demografik Özellikleri ve Sportif Performansları", *Spor Bilimleri 2. Ulusal Kongresi Bildirisi*, Hacettepe Ün. ,Spor Bil. ve Teknolojisi Yüksekokulu Yayını, 1992, Ankara.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2006 16 (2)

Voigt, D., (1998), *Spor Sosyolojisi*, (çev: A, Atalay), s.143 İstanbul.

Yüksel, G., “İlköğretim Öğrencilerinin Gelişim Alanları, Gelişim Alanlarının İşaretçisi Olan İhtiyaçlar ve Geliştirilmesi Gereken Beceriler: Bu Süreçte Rehber Öğretmenin İşlevleri:Kurumsal Bir İnceleme”, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 159, Yaz 2003.

Worzbyt, J.C ve O'Rourke, K., (1989), *Elementary School Counselin A Blueprint for Today and Tomorrow* West Kilgore Avenue, Accelerated Development Inc opment Inc.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 315-340, ELAZIĞ-2006

ÇAMELİ İLÇESİNİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI VE POTANSİYELİ

Socio-Economical Structure and Potential of Çameli Town

Neşide YILDIRIM

Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Sakarya.

e-posta: nyildirim@sakarya.edu.tr.

ÖZET

Çameli ilçesi, Denizli il merkezine 110 km. mesafede bulunan, küçük ve kırsal bir yerleşim birimidir. Ekonomik olarak ilçenin geçim kaynağı; tarım ve hayvancılıktır. Bunlar da nüfusu geçindirmekten uzaktır. İlçe ekonomik ve sosyal sebeplerle yurt içi (Denizli, Dalaman, Antalya) ve yurt dışına (Avustralya, Almanya, Fransa) göç vermektedir. Tarıma elverişli toprakların azlığı, tarımın geleneksel usullerle, insan gücü ve emeğine dayalı olarak yapılması, yörenin dağlık ve ormanlık olması, küçükbaş hayvan yetiştirme alanlarının daralması, kırsal kesimdeki çeşitli sosyal kuruluş ve etkinliklerin (eğitim, sağlık, eğlence vb.) yetersizliği gibi faktörler göçü teşvik eden nedenler arasında sayılabilir. İlçe gittikçe yaşlı ve emekli nüfusun yaşadığı bir yerleşim yerine dönüşmüştür. Ancak, doğal güzelliği ve turizm merkezlerine (Antalya, Fethiye, Marmaris, Dalyan, Dalaman) yakınlığı; yayla turizmi, tırmanma, kampçılık, avcılık gibi alternatif turizm şekillerini gündeme getirebilir.

Anahtar Kelimeler: ilçe, sosyo-ekonomik yapı, potansiyel, göç, eğitim, turizm.

ABSTRACT

Çameli town is a small rural place 110 km. far from Denizli center. People who live in Çameli migrate to other cities (to Denizli, Dalaman and Antalya) or to other countries (especially to Australia, Germany, and France) because of economical and social causes. Scarcity of lands for agriculture, doing agriculture by primitive methods and power of human, mountainous and woodland region, having become narrow of the places for rearing sheep and goats, insufficiency of varieties of some social activities and institutions (such as education, health, entertainment etc.) can be mentioned among the reasons which stimulate migration. Çameli has become a place where old and retired people live in. But, natural beauty and closeness of some tourism centers like Antalya, Fethiye, Marmaris, Dalaman, Dalyan, have brought alternative forms of tourism as climbing, summer residence, camping, hunting, jogging etc.

Key Words: town, socio-economical structure, potential, migration, education, tourism.

Giriş

İlçeler (kasabalar), genelde küçük esnaf ve zenaatkar, küçük tüccar, toprağını kendisi işleyen çiftçi, küçük memur ve kısmen de işçilerin oturduğu, hem köy hem kent özelliği taşıyan yerleşim birimleridir (Yıldırım,1985:52). Köy ve şehir arasında kaldığı için her iki kesimden de etkilenmektedir. Bu sebeple gelenekle yenilik arasında geçiş vazifesi gördüklerini belirtebiliriz. İlçeler, köylere nazaran aile yapısı, ekonomik durum ve diğer sosyal özellikler açısından daha hızlı bir sosyal değişim içerisindedirler. Yani, bir çeşit aracı durumundaki merkezler niteliğindedir. Çevre köyler için sadece pazarların kurulduğu yer değil aynı zamanda, birer sosyal dayanışma ve iletişim merkezidirler. Her türlü hizmetin sunulmasında şehir ve köy arasında köprü vazifesi gören ve bu özellikleriyle köy üzerinde etkisi büyük olan yerleşim alanlarıdır.

Çameli, Denizli'nin ilçesidir. İklim ve yüzey şekillerinin elverişsizliği, ulaşım bağlantılarının yetersizliği ve Denizli'nin genelde az gelişmiş bir kesiminde bulunması dolayısıyla, sosyo-ekonomik bakımdan yörenin en zayıf ilçelerinden birisidir. Uzun süre ulaşımda problem yaşanan, dışarıya ilişkileri sınırlı olan yönüyle kendi içine kapalı ve durağan yapı bugün de tam anlamıyla kırılmamıştır. Ekonomik ve sosyal imkânların yetersizliği, halkın çoğunun başta Denizli olmak üzere değişik merkezlere göç etmesine yol açmıştır. Nüfus yoğunluğu düşük, yerleşim birimleri ise küçük ve dağınıktır. Başlıca geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık geleneksel metotlarla sürdürüldüğünden elde edilen gelir yetersizdir. Tarım ve hayvan ürünlerinin verimi düşük olması sebebiyle yerel tüketime yöneliktir. Fazla ürün de pazarlama güçlüğünden dolayı elde kalmaktadır.

İlçeye bağlı 28 köy bulunmaktadır. Köyler karayoluyla ilçeye veya doğrudan Denizli il merkezine bağlıdırlar. İlçe ve köylerde yaşayan nüfus daha çok yaşlı nüfustur (Türkiye İstatistik Yıllığı 2003;110-115). Bu durum göçten kaynaklanmaktadır. Gençlerin, daha iyi bir hayat için değişik sebeplerle (ekonomik, eğitim vb), özellikle il merkezlerine göç ettiğini ve göç eğilimi içerisinde bulunduğunu belirtebiliriz. Çeşitli sosyal ve ekonomik alternatifler sunan merkezi yerleşim yerleri; -başta büyük şehirler olmak üzere- çekici özelliklere sahip oldukları gerçeğinden hareketle, kırsal yerleşim yerlerini nüfus yönünden zayıflatmış, ekonomik bakımdan da güçsüzleştirmiştir. Hızlı göç alan merkezler, bir yandan şehirlerin sosyal dokusunu bozarak konut, eğitim, sağlık ve uyum gibi yeni sıkıntılar meydana getirirken, diğer yandan da kırsal kesimin ekonomik ve sosyal yapısını olumsuz etkilemektedir. Ekonomik ve turizm potansiyeline sahip Çameli ilçesinde de aynı durum söz konusudur.

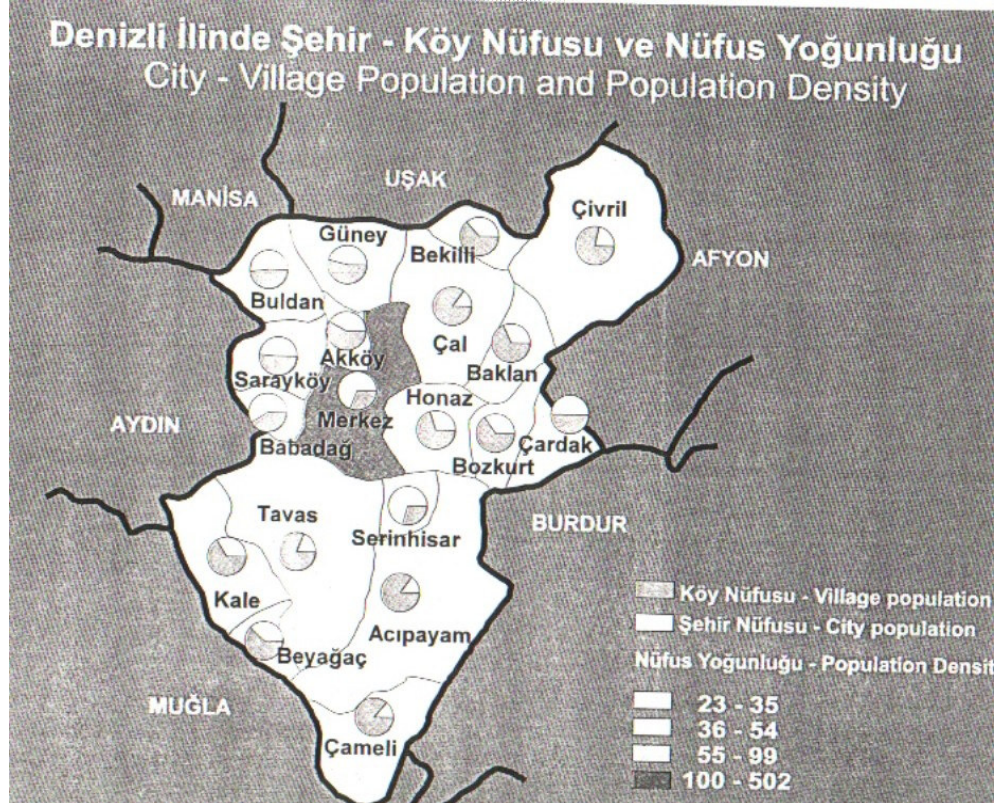
Çameli ilçesi, Denizli'nin uzağında kurulmuş, dağlık, engebeli ve ormanlık bir bölgedir. Orman olarak çam ağaçları ağırlıktadır. Tabii güzelliklere, zengin doğal

kaynaklara sahip, yaz ve kış turizmine elverişli bir yerleşim yeridir.

Çalışmanın amacı, Çameli ilçesinin mevcut turizm potansiyelini, sosyal ve ekonomik yapısını tespit etmek; ayrıca nüfus ve ekonomik bakımdan giderek zayıflayan, özelde Çameli ilçesi, genelde ise kırsal kesimin bu tür problemlerini tartışmaya açmaktır. Alan araştırması olarak yapılan bu çalışmadaki bilgiler, kaynak taraması, gözlem, katılımcı gözlem sonucu elde edilmiş, çalışma, araştırma ağırlıklı olarak sürdürülmüştür. Çalışmada DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) ve DPT (Devlet Planlama Teşkilatı)'nin istatistik rakamlarından yararlanılmış ve rakamlar üzerinde yorumlar yapılmıştır.

Gözlemlerimize göre, Çameli ilçesi ile ilgili, bu güne kadar bilimsel nitelik taşıyan araştırmalar yapılmamıştır. Bu açıdan araştırmanın; biri bilimsel, diğeri uygulamaya dönük olmak üzere iki katkısından söz edilebilir. Bilimsel yönü ile Çameli'nin sosyal ve ekonomideki mevcut durumu ele alınmış, özellikle turizm ve ekonomik potansiyeline vurgu yapılmıştır. Diğeri yönüyle de, verilerden hareketle, sonuç kısmında uygulamaya yönelik önerilerde bulunulmuştur.

1- Çameli İlçesinin Coğrafi Konumu ve Özellikleri

Şekil: 1- Denizli ve İlçelerini Gösteren Harita

Çameli ilçesi, Denizli ilinin güney batısında, il merkezine 110 km. mesafede, Toros dağlarının devamı üzerinde, küçük ve kırsal bir yerleşim birimidir. Rakımı 750 ile 2313 m (ilçe merkezinin rakımı 1325 m) olup, yüzölçümü 73.800 hektardır. Muğla ve Burdur illeri arasında, kuzeyinde Acıpayam, güneyinde Fethiye, doğusunda Gölhisar, batısında ise Köyceğiz ve Dalaman yer almaktadır. Genellikle orman alanı içinde, biraz dalgalı biraz da yayla karakterli bir arazi üzerine kuruludur. Akdeniz'in dağ iklimi hâkimdir. Bu sebeple kışlar soğuk ve yağışlı; yazlar sıcak ve kurak geçer. Yağmurlar daha çok sonbaharda bilhassa Ekim ayında başlar, ilkbaharda Nisan ayına kadar devam eder. Kar yağışı, rakımın yüksek olması dolayısıyla fazladır. Akdeniz bitki örtüsü azdır. Kızılcım, karaçam, ardıç, ladin ve meşe gibi ağaçlar ağırlıktadır (Yeni Türk Ansiklopedisi,1985, II:536).

Antalya, Fethiye, Dalaman, Köyceğiz, Marmaris gibi önemli turizm merkezlerine 80 ile 200 km mesafededir. Bu yakınlık, Çameli ilçesine kalkınma ve şehirleşme açısından iki tür avantaj sağlamaktadır. Birincisi, tarım, hayvancılık ve doğal kaynakları, ikincisi ise, turizm, özellikle yayla ve doğa turizmini değerlendirebilme avantajlarıdır.

Tablo 1- Arazi Kullanım Durumu

Arazi	Miktar/ Hektar	%
İlçenin Genel Yüzölçümü	73.800	100
Tarıma Elverişli Arazi Miktar	12.500	17
Tarım Dışı Meskün Saha	16.386	22
Orman Arazisi	44.914	61

Kaynak: İlçe Tarım Müdürlüğü kayıtlarından Derlenmiştir (Eylül 2005)

Ekilebilir tarım arazileri az (%17) olmakla birlikte (tablo1), mevcut arazinin verimini arttırabilmek için gübreleme ve sulama konusunda daha bilinçli hareket edilebilir. Ayrıca organik tarım imkânları da araştırılabilir. Ancak gözlemlerimize göre tarım, bir yörenin kalkınmasında ve nüfusun göç eğilimini önlemede tek başına etkili olamaz. Tarımda verim arttırılabileceği gibi, toprakların miras yoluyla parçalanmasının önüne geçilebilecek kanuni düzenlemelerin yapılmasına da ihtiyaç vardır. Bunun yanında tarıma dayalı sanayi, mesela ilçenin zengin sebze, meyve, kuru gıda gibi ürünlerini değerlendirebilecek komple ekonomik birleşik projeler düşünülmelidir.

2. Çameli'nin Etnik ve Sosyal Yapısı

Çameli halkı, Türk Oğuz boylarına mensup Yörük* ve Türkmenlerden oluşmuştur.

* Yörükler, Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya geldiler. Bir kısmı yerleşik hayata geçerek Türkmen adını aldı, bir kısmı da göçebe hayatını sürdürüp Yörük ismiyle anıldı. Orduda yardımcı kuvvet olarak vazife alan Yörükler, Kanunî devrinden itibaren, daha çok imar ve muhafaza hizmetlerinde kullanıldı. Yörüklerin Rumeli'ye geçirilmesi ve fethedilen yerlere yerleştirilmesi, daha sonra Osmanlı Devletinin genel

Anadolu ve Rumeli’de göçebe olarak yaşayan, geçimlerini hayvancılıkla sağlayan ve mevsimlere göre ova veya yaylalarda kurdukları çadırlarda oturan Oğuz Türklerine Yörük veya Türkmen adı verilir. “Cesur, muharip, iyi yürüyen, eli ayağı sağlam” gibi manaları ifade eden “Yörük” kelimesi yerine, “yürük” kelimesi de kullanılır. Genel olarak konar-göçer hayat yaşayan bütün topluluklar için kullanılan bu isim, daha çok göçebe Oğuz boyları için özel isim olmuştur. Yörükler, Anadolu göçer toplulukları, yaşadıkları bölgelere göre Türkmen, Yörük, göçer adlarıyla anılan gruplara verilen addır (Kutlu,1987:3). Anadolu’nun çadırda oturan Türkmenleri, bir yerde yerleşemeyen göçebe halkı, hayvancılıkla geçinen, Toroslar’da yaşayan göçebe Türk Oymağı anlamına gelmektedir (Türkçe Sözlük,1969:817). Anadolu’nun Osmanlı hâkimiyetine geçmesiyle, Batı Anadolu’daki konargöçer Türkmenleri Yörük diye adlandırılmıştır. Bazı kaynaklar ise, yürümekten dolayı bu ismi alan Oğuz Boylarını, Yörük olarak tanımlamıştır (Sümer,1950:518). Mehmet Eröz ise (1991:20), Yörük ve Türkmenlerin aynı etnik zümreye mensup iki ayrı kelimededen ibaret olduğunu belirtmektedir. Türk Dil Kurumu’nun Güncel Türkçe Sözlüğü’ne göre Yörük, hayvancılıkla geçinen, çok ve çabuk yürüyen, iyi yol alan, hızlı giden; Osmanlı imparatorluğu zamanında otuz kişilik ocaklar olarak Rumeli’ye yerleştirilen ve savaş zamanında geri hizmetlerinde çalıştırılan tımarlı askerler olarak tanımlanmıştır (www.tdk.gov.tr).

Gözlemler sonucunda edinilen bilgilere göre, Çameli yöresinde Yörük denilince, yakın tarihlere kadar; yazın Çameli yaylalarına gelen, kışın Dalaman, Fethiye, Dalyan, Köyceğiz gibi yerlerde yaşayan, yerleşik hayatı bulunmayan ve hayvancılıkla geçinen gruplar algılanmaktadır. Bu yerleşim yerlerindeki Yörükler yaz aylarında (Haziran, Temmuz, Ağustos) yaylak amacıyla, Çameli ve köylerindeki yaylalara hayvanlarını otlatmak için gelmekteydiler. Şu anda da Yörük denilince bu gruplar anlaşılıyor. Yaklaşık yüz-yüz elli yıl önce buralara gelen Yörüklerin, keçi, koyun, inek ve deve beslemelerinin dışında, ücret karşılığı hayvanlarıyla özellikle sap, saman, gübre gibi yük taşımacılığı da

---

bir siyaseti oldu. Rumeli’deki Yörükler, “Evlâd-ı Fâtihân” adı altında yeni bir teşkilata tâbi tutuldu. İçel ve Alanya bölgesinde yaşayan bazı Yörükler, Kıbrıs Adasına gönderildiler. Koyun, keçi, sığır ve deve gibi hayvanlar besleyen Yörükler, yaylak ve kışlaklarda buğday, arpa, mısır ve bazı sebzeleri yetiştirirlerdi. Süt mamulleri ve et, temel gıdalarını teşkil ederdi. Giyim ve ev eşyalarını, kendileri dokurlardı. Bununla beraber, kapalı bir ekonomiye sahip olmayıp, köy ve kasabalardaki pazarlara inerler, ürünlerini satarak kendi ihtiyaçlarını satın alır, develeriyle yük taşırlardı. Türkçe konuşan ve zengin bir folkloru bulunan Yörüklerde, an’ane ve geleneklere bağlılık vardı. Yörükler Oğuz boylarına göre isim alırlardı: Kayı, Bayat, Karaevli, Yazır, Döğer, Dodurga, Yaparlı, Avşar, Kızık, Beğdili, Karkın, Bayındır, Peçenek (Beçenek), Çavundur, Çepni, Salur, Eymir, Alavuntlu, Yüreğir, İğdir, Buğdüz ve Kınık isimleri Oğuz boylarına ait isimlerdir. Bugün Anadolu’daki birçok mezra, köy ve kasaba bu Oğuz boylarının isimleriyle anılırlar (Geniş bilgi için bkz. www.dallog.com/boylar/yörükler.htm. Ayrıca bakz. Faruk Sümer, Oğuzlar).

yaparak ek gelir elde ettikleri belirtiliyor.

Türkmen ise, Oğuz Türklerinin bir koluna verilen ad (Sözlük,1969:750), İslam'ı kabul etmiş Oğuz boylarına verilen ad (Yeni Türk Ans.1985:4386), Müslüman Oğuz anlamında kullanılmış olup, Oğuzların Müslüman olmasıyla yaygınlık kazanmıştır. Çameli merkezinin eski adı Karaman olduğuna göre, Karaman bölgesinden buraya yerleştirilen Türkmenlerden oluşan bir toplum olup, Sünni ve Hanefi mezhebindedirler. Bölgeye Türklerin gelişi ve yerleşmeleri XII. yüzyılda Anadolu Selçuklu Beylikleri dönemine rastlamaktadır. Önce Hamitoğulları'na, ardından Teke Beyliğine bağlanmıştır. Bugünkü ilçe, Malazgirt savaşından sonra Anadolu'nun Türkleşmesi sonucunda kurulmuş yerleşim yerlerinden birisidir. Karamanoğulları'nın 1277 yılında Selçuklulara yenilmesiyle bir kısım Karamanlıların batıya doğru göç ettikleri, obalar halinde Batı Anadolu'da değişik yerlerde yerleşmiş oldukları anlaşılmaktadır (Turan,1971;125).

Tarihi kayıtlarda; Tuğurla Dağları (Togan,1970:69.), Cibali-i Türkmen (Türkmen Dağı) (Turan,1971:124,507.), Sahra-i Talamaniye (Parmaksızoğlu, 1993:14,15) ve Karaman olarak adlandırılan ilçeye, Türklerin yerleşmesi yukarıda da işaret edildiği gibi, XII. yüzyılın ilk yarısında başlamaktadır (Baykara,1969:45). Yöreye çoğunluğunu Karaman Türklerinin oluşturduğu Avşar'larla, Kınık ve Kayı boyuna mensup Oğuz Türkleri yerleşmiştir. Avşarlar*, XI. yüzyıldan itibaren, önemli roller oynamak suretiyle, adlarını zamanımıza kadar yaşatmış Oğuz boyu, Bozokların Yıldızhanoğulları kolundandırlar.

Çameli ve çevresinde bulunan ve Türk boylarının isimlerini taşıyan yerleşim

---

* Avşarlar, Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan önce, diğer Oğuz boyları ile beraber, Kıpçak çölünde yaşarlardı. Malazgirt Savaşı'ndan sonra, Anadolu'ya Türkmenlerle beraber göç eden Avşarlar, Selçuklu Devleti'nin uç bölgelerine yerleştirilmişlerdi. Anadolu'da yerleşim yerleri arasında Avşar adı, Kayılar'dan sonra ikinci sırada gelmektedir. Bu yer adları, Avşarların, Türkiye'nin fetih ve iskânında Kayı ve Kınıklar gibi birinci derecede rol oynadıklarını göstermektedir. Yine kaynaklara göre, Karamanoğulları Beyliğini kuran ailenin, Avşar boyuna mensup olduğu belirtilmektedir. Osmanlı ve İran tarihinde önemli rol oynayan Avşarlar, Anadolu'ya 13. yüzyılda göç edenlerdir. Bu ikinci göç hareketi sırasında Anadolu'ya gelen Avşarların bir bölümü, Akkoyunlular'ın İran'ı ele geçirmesi üzerine, Mansur Bey önderliğinde İran'a giderek Huzistan'a yerleşti. Anadolu'da kalanlar ise; daha çok Malatya ve Doğu Anadolu'da bulunuyorlardı. İran Avşarları; Mansur Bey Avşarları, İmanlı Avşarları, Alplu Avşarları, Usalu Avşarları, Eberlu Avşarları olmak üzere, başlıca beş büyük oba idi.

Avşarlar, Türk olup, İran'dakiler hariç hepsi Sünnî ve Hanefîdirler. Güler yüzlü, iyimser, hayat dolu ve sakin insanlardır. Kadınları çok çalışkandır. Ünlü Avşar kilimleri, bu çalışkan kadınların el emeğidir. Günümüzde yerleşik olmalarına rağmen, bir kısmı, âdetlerini devam ettirmektedirler. Bugün Kayseri, Adana, Çukurova, Kastamonu, Bolu, Muğla, Isparta ve Antalya yörelerinde pek çok Avşar köyü adına rastlanır (bkz. www.dallog.com/boylar/Avşarlar.htm).

yerleri; mesela, “Kınık”, “Kınıklı” “Kınıkyeri” gibi, buradaki Türklerin Kınık Boyu’ndan geldiklerini göstermektedir. Burdur, Denizli çevresinde karşılaştığımız “Karaman”, “Karamanlı” gibi isimlerin varlığı da aynı sebeptendir. Çameli’nin ilk isminin “Karaman” olarak tarihe geçmesi de bunun bir kanıtı olarak değerlendirilmelidir. XIV. Yüzyılın başlarında Karaman (bugünkü Çameli), Menteşe Beyliği’ne bağlanmıştır. Cumhuriyet dönemine kadar Köyceğiz’e bağlı kalan Çameli ilçesi, nüfusun artması ve yöredeki ilk mescidin burada yapılmasıyla, çevre halkının Cuma namazını kılmak üzere burada toplanmasına yol açmıştır. Buranın “Cuma Yanı, Cuma Alanı, Cuma Yeri” olarak adlandırılmasının sebebi de budur. Cumhuriyet döneminde yörenin merkezi haline gelen Karaman, 1930’da nahiye olmuş ve sırasıyla Marmaris ve Köyceğiz’e, 1932’de de Acıpayam’a bağlanmıştır. 1953’teki idari düzenlemeler sırasında Karaman; ilçe merkezi olmuş ve adı, çevresindeki çam ormanlarından dolayı Çameli olarak değiştirilmiştir.

Karaman Türkleri, Karaman ismini Orta-Asya’dan beri taşımaktaydılar. Karaman, Oğuzhan’ın (Mete) yakın akrabalarından birinin adıdır (Ögel,1982:213). Çameli ve çevresindeki Karamanlılar; yaylak-kışlak hayatı gereği, Dalaman ve Çameli yaylasında yaşamış olmaları gerekir. Yöreye Karaman adının verilmesi de yerleşimden sonra olmuştur. Özellikle Köyceğiz, Dalaman, Ortaca gibi yerleşim yerleriyle olan akraba ve dostluk ilişkileri, Çameli ve yöresine yerleşen Kayı ve Kınık Boylarına mensup Oğuz Türklerinin, yazın subaşlarında, verimli otlaklarda hayvanlarını otlatıp, kışın da Dalaman ve çevresinde hayatlarını geçirmiş olduklarını anlıyoruz. Bazı köylerde bulunan Yörük mezarları bunun delili sayılabilir. Yörede yaşayanlar, hayvancılıkla geçinmenin dışında, kilim üretim ve ticaretiyle de ilgilenmişlerdir. İbn Sait’in kayıtlarına göre, bu Yörüklerin kilim üretim sanatını Orta-Asya’dan getirmiş olabilecekleri ifade ediliyor. Nitekim XVI. yüzyıl kayıtlarında, Acıpayam (Karaağaç) ovasında karşılaşılan ve günümüze kadar devam eden bir takım el sanatlarının temelleri de bu devirden olduğu tahmin edilmektedir. Mesela; Serinhisar-Yatağan’da silah, bıçak gibi sanatlar, Acıpayam Yeşilyuva’daki deri, Sırçalıktaki çini imalatı bu devirden kalma olduğu sanılmaktadır (Orhunlu, 1987:37).

Köy ve ilçe merkezinde yaşayan yüz seksen kişiye, uygulanan anketle sorulan sorulara verilen cevaplar tablo 2’de verilmiştir. Tablonun verilerinden de anlaşıldığı gibi Çameli insanı kendini Türk olarak tanımlamaktadır.

Soru olarak yöneltilen Türkmen ve Yörük konusuna karşı başlangıçta bir tereddüt yaşamaktadırlar. Bu durum, Çameli halkının, Türklüğün dışında ikinci bir kimliği benimsemek istememesinden kaynaklanıyor. Yörük ve Türkmenlerin Türklüğü konusunda yapılan açıklamadan sonra bir kısmı kendilerini Yörük olarak tanımlamıştır.

(%20). Türkmen kavramı yörede bilinmiyor. Karaman, Karamanlı deyimleri konusunda yer ismi olarak bilgi sahibidirler. Ancak gözlemlerimize göre, kendilerini Yörük olarak tanımlayanların dışındaki önemli kitle, yani %80'i, Türkmen'dirler.

Tablo: 2- Ankete Katılan Kişilerin Kimlikle İlgili Kendilerini Tanımlama Biçimleri

Kimlik	Sayı	%
Türk	180	100
Türkmen	-	-
Yörük	36	20
Toplam	180	

Yörede; Yörük ve Yörük köyleri biliniyor, Yörük köylerinde yaşayanlar da kendilerini Yörük olarak tanımlıyorlar. Mesela; Kınıkyeri, Cumalanı, Sofular, Arıkaya, Gürsu, Kalınkoz, Çiğdemli gibi köyler, Yörüklerin çoğunlukta olduğu köylerdir. Araştırmada elde edilen bilgilere göre bu köylerde yaşayanların; yaklaşık olarak, yüz-yüz elli yıl öncesine kadar göçebe olarak hayatlarını sürdürdüklerini (Yörüklük yaptıklarını), yazın Çameli'nde, kış aylarında da Dalaman, Köyceğiz, Dalyan, Aydın gibi yerleşim yerlerinde; deve, koyun, keçi gibi hayvanlar beslediklerini anlıyoruz. Yaklaşık yüz, yüz elli yıldan bu yana yerleşik hayata geçerek buldukları köyleri kuran Yörükler, bugün tarım, bahçe işleri ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Mesela bazı köyler isimlerini, Yörük çobanlarının toplanma yeri (Sofular köyü) veya Yörüklerin Cuma namazını kıldıkları (Cumaalanı köyü gibi) yerlerden almışlardır. Kınıkyeri ise, sularının bolluğu dolayısıyla Yörüklerin konakladıkları yerlerden biri olarak sonradan köy olmuştur*. Günümüzde yörede göçebelik yapan Yörük kalmamıştır; hepsi yerleşik hayata geçmiş ve tarımla uğraşmaktadırlar. İlçe genelinde Yörük, Türkmen ayırımı mevcut değildir. Hepsi Türk kimliğinde birleşmişlerdir. Kız alıp vermede, sosyal ilişkilerinde ve sosyal yapılarında farklılıklar söz konusu değildir. Oğuz boylarının kollarından olan yöre halkı; Türkmen ve Yörük gibi kimliklerle tanımlanmayı dahi benimsememektedirler. Bu durum, milletleşme olgusunun ve Türklük bilincinin Çameli ve yöresi için yüksek derecede bulunduğunu göstermektedir.

Çameli'nde yaşayan Türk boylarına gelince; Oğuz'ların Kayı, Kınık ve Avşar boylarının hâkimiyeti söz konusudur. Özellikle Kınık ve Avşarlar ağırlıktadır. Karaman oğlu Beyliği'ni kuran ailenin Avşar (Bkz. Dipnot s.6) olması dolayısıyla, Karaman Türklerinin de Avşar boyuna mensup olduklarını öğreniyoruz. Buna göre Çameli

* Yirmi dört Oğuz boylarından birisi olan Kınık boyu ile Kınıkyeri arasındaki isim benzerliği dikkat çekicidir. Fakat burada yaşayan köylülerle yapılan mülakatta (Ağustos 2005) köylülerin, Kınık boyu hakkında bilgi sahibi olmadıklarını, burasının sulak olması dolayısıyla "Yörüklerin konuştuğu= kındığı yer" (kınmak= konmak) anlamına geldiğini, sonradan Kınıkyeri şeklinde isim aldığını belirtmişlerdir.

yöresine üç Türk boyu olan; Kayı, Kınık ve Avşarlar (Karamanlılar) yerleşmişlerdir. Komşu ilçesi olan Acıpayam'da Yazır, Dodurga, Yüregir gibi Oğuz boylarına mensup yerleşim birimleri bulunmaktadır. Yer isimleri olduğuna göre bu boy ve oymaklara ait Türklerin varlığına da işaret edilebilir. Gözlemlerimize göre sosyal açıdan birliğin sağlanmasında, geleneklerle birlikte aile bağlarının da etkisi büyüktür.

Güngör(1976;201), “Anadolu’yu dolduran Türkler arasında bir dil ve din birliği vardı” diyor.” Ona göre bu durum her şeye rağmen Bizans’a karşı Müslüman Türk cephesini teşkil ediyordu. Fakat aradaki bu birlik kolayca hizipleşmelere imkân verecek ve hiziplerin de birbirleriyle çarpışmalarına yol açacak derecedeydi. Türkleri, hem birbirleriyle mücadele etmekten, hem de etraftaki yabancı kültürlerin bozucu tesirinden kurtarmak gerekiyordu. Bunun için de kabile bağlarını aşan bir birlik şuuru verilmeliydi. Türklerin geleneksel karakterleri ve dilleri onları diğer Müslüman topluluklardan ayırdığına göre, kuvvetli bir din terbiyesi, onlarda hem inanç birliği doğuracak, hem de bunu yaparken milli kimliklerini korumalarına imkân verecekti. Daha açık bir deyimle milletleşecekti. Nirun.(1981:89,90), Gökalp’in çalışmalarına dayanarak “Gökalp de ümmetten sonra milletin teşekkül ettiğini belirtmekteydi” diyor. Çameli, Gökalp ve Güngör’ün belirttikleri bu özelliklere uygun olarak, İslami inanç gereği, bir yandan birlik ve beraberliğini pekiştirirken, diğer yandan da kabile bağlarını aşarak millet olma yolunda önemli bir bilinç oluşturmuştur.

Türkiye’nin kırsal kesimlerinde görüldüğü gibi, burada da geleneklerin ve dinin etkili olduğu bir sosyal yapı geliştirilmiştir. Düğünler, sünnet törenleri, diğer özel günler, bayramlar, askere ve hacca uğurlamalar vb. hemen bütün sosyal aktiviteler, din motifi altında gerçekleştirilmektedir. Cuma günleri; yöredeki insanların bir araya gelebilmelerine zemin hazırlayan ve ilçede kurulan pazarın sabah saatlerinde, “pazar duası” ile açılması da buna bir örnek teşkil edebilir.

İlçedeki pazarın Cuma günü yapılmış olması da, bu bakımdan anlamlı olarak değerlendirilebilir. Kurulan bu Pazar, sadece alışverişin yapıldığı alışlagelmiş normal bir pazardan ziyade, köy ve ilçe halkından birçok insanın toplandığı bir panayıra benzemektedir. Pazarda haftalık ihtiyacı oluşturan alışverişle birlikte, bir araya gelen insanlar; günlük konular içerisinde tarım, ekonomi ve politikaya kadar her alanda görüşüp tartışma imkânı bulmaktadırlar. Açıkçası Cuma günü kurulan Pazar, haftada bir gün köyler ve ilçe halkının buluşma, dayanışma günü olarak değerlendirilebilir. Köylerde ve ilçe merkezinde yaşayan erkekler için önceki yıllarda Cuma günleri, bu anlamda tatil günü olarak algılanırken, günümüzde kadınlar için de aynı durum söz konusudur. O gün zorunlu olmadıkça çalışılmaz, iş yapılmaz, Cuma’ya gidilir, haftalık pazar ihtiyaçları

giderilir, Cuma namazından sonra dağılır.

2.3. Hayat Tarzı

Kafesoğlu (1984:332), “Türkler, bozkır coğrafyasında, at ve demir üzerine kurulu, kendilerine has bir kültür ortaya koymuşlardır” diyor. Ona göre eski Türk’e at, insan ruhunu okşayan iki beşeri imkân sağlamıştır: biri, at üstünde insanın kendini başkalarından daha üstün hissetmesi, ikincisi atın sürati sebebiyle kısa zamanda istenilen yere ulaşabilme arzusunun tatminidir. Çameli, dağlık, ormanlık ve engebeli bir coğrafya olarak, insanların özgür yaşamasına imkân veren bir yüzey şekline sahiptir. Bu coğrafyada yaşayan insanlar, sosyal olarak geleneklerin ağır bastığı bir hayat tarzını benimsemişlerdir. Kadın-erkek, küçük-büyük, genç-yaşlı insanlar toplumun geleneksel olarak kendilerine yüklediği görevleri yerine getirirler. Değişime açık olmakla birlikte değerler baskındır. Baskınlık katılık şeklinde değil, gelişmeye açık bir tarzdadır. Zira Çameli, Denizli merkezine uzak olmakla birlikte, turizm bölgelerine (Antalya, Fethiye, Dalyan, Marmaris gibi) yakın mesafede bulunmaktadır. Bu sebeple değişimi yakınında hisseden bir ilçedir.

Gözlemlerimize dayanarak, Çameli’nde yaşayan insanların, genel hatlarıyla üç özelliğinden söz edilebilir. Birincisi, muhafazakâr ve çalışkan olmaları; ikincisi teşvik edilmesi halinde birlikte iş yapma, yardımlaşma alışkanlıklarına sahip olmaları; üçüncüsü de, önderlik yapılması halinde girişimci olabilmeleridir. Aslında bu özellikler, bir yönüyle, geleneksel hayatı benimseyen Türk insanının sosyal yapısıyla paralellik arz etmektedir. Üçüncü şıkta belirtilen girişimcilik, iradecilik olarak da ifade edilebilir. İlçe ve köylerinde yaşayan insanlar, sosyal yapı olarak benzer özellikler taşımaktadırlar. Konuşma dili Türkçedir. Şiveleri, espri anlayışları, olaylara karşı takındıkları tavırları birbirine benzer nitelikler taşımaktadır. Bu sebeple sosyal dokuları homojendir.

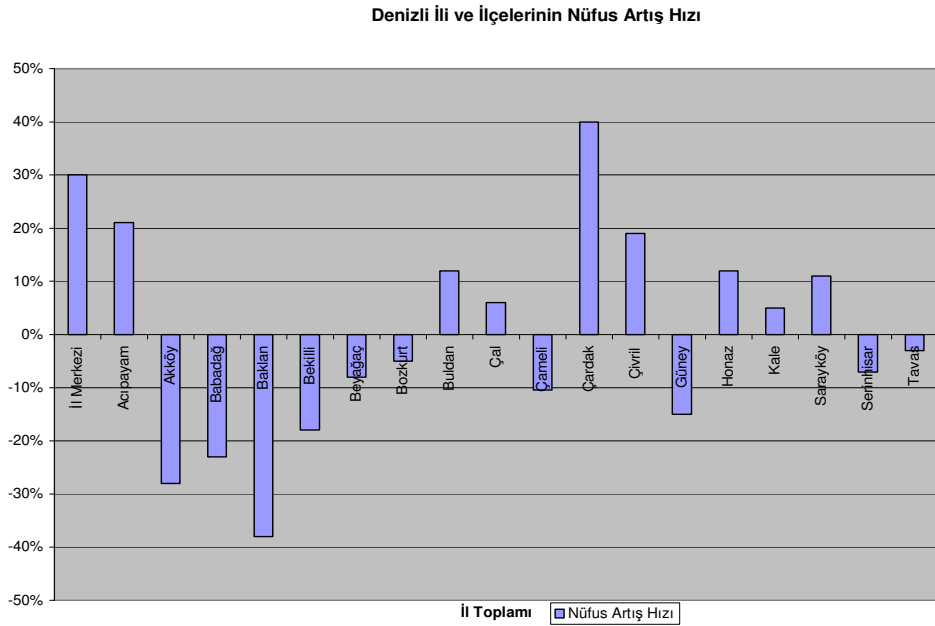
Çoğunluğu Çameli’nin ilçe merkezinde olmak üzere küçük esnaf, küçük sanayi sitesinde yer alan bir kısım tamir ve bakım dükkânlarının dışında ekonomisi tarıma dayalı bir ilçedir. İlçe yakınında saksı toprağı hazırlama ve paketleme özelliği taşıyan küçük bir işletme bulunmaktadır. İlçede tarıma dayalı işçilik ön plandadır. Çalışma hayatı tarımla sınırlıdır. Tarım topraklarının yetersizliği ve tarlaların küçük olması dolayısıyla, tarım aletlerinin kullanılması ve bu aletlerin işlenmesi çok fazla değildir. Bu sebeple tarım işçiliği ağırlıklı olarak geleneksel usullerle ve insan gücüyle yapılmaktadır. Bu da hem verimi düşürmekte, hem de işi zorlaştırmaktadır. Bunun için elde edilen gelir çok sınırlıdır. Bu durum, bilhassa genç nüfusta şehir merkezlerini tercih eden bir göç etkisi meydana getirmiştir.

3. Nüfus ve Göç Hareketleri

Cumhuriyet döneminde yapılan nüfus sayımlarında; 1927–2000 yılları itibariyle nüfus artışı izlendiğinde, Denizli ili için üç farklı dönem gözlenmiştir. Bunlar:

- 1- 1935–40 yılları: binde 5 ile en düşük nüfus artışının gerçekleştiği dönem,
- 2- 1955–60 yılları: binde 28,9 ile en yüksek nüfus artışının gerçekleştiği dönem,
- 3- 1990–2000 yılları: binde 12,4'lük artışla normal seyrine girdiği dönem.

Denizli, il olarak ülke nüfusu içinde 2000 yılında %1,3'lük bir paya sahiptir. Nüfus artış hızı ülke ortalamasından düşüktür. Şehir-köy nüfusu açısından bakılırsa, 1927 yılında şehir nüfusu %16,9 iken, 2000'li yıllarda %48,7'ye ulaşmıştır. Bu sonuca göre, 1927–2000 yılları arasında, Denizli ilinde şehir nüfusu artmakla birlikte, Türkiye ortalaması olan %70'in altında kalmıştır. Dolayısıyla Denizli'de kırsal kesim nüfusu, şehir nüfusundan fazladır.

Grafik: 1- Denizli İli ve İlçelerinin Nüfus Artış Hızı

Kaynak: DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı.

Grafikte görüldüğü gibi Denizli merkez nüfusuyla birlikte, son on yılda on dokuz ilçesinin dokuzunda artış olurken, on ilçesinde eksilme meydana gelmiştir. En fazla nüfus artışı Çardak ilçesinde gerçekleşmiştir (%40). Nüfus artışı gerçekleşen diğer ilçeler sırasıyla; merkez ilçe (%30), Acıpayam (%21), Çivril (%19), Honaz ve Buldan (%12), Sarayköy (11), Çal (%6) ve Kale (%5)'dir. Merkezle birlikte bu ilçelerden Çardak, Honaz, Buldan Denizli il merkezine yakın mesafede bulunmanın dışında, iş ve sanayinin

geliştiği yerlerde kurulmuşlardır. Buldan, “Buldan bezi” ismiyle özdeşleşen tekstil üretim merkezidir. Burada geleneksel olarak yapılan tekstil üretimi giderek modern tesislere dönüşmüştür. Acıpayam eski bir ilçe olmanın dışında, tarım, sanayi, tekstil gibi alanlarda gelişmeye müsait ilçelerden birisidir. Nüfusu azalan ilçeler içerisinde Baklan (-%38) ilk sırayı alırken, diğer ilçeler sırasıyla şunlardır: Akköy (-%28), Babadağ (-%23), Bekilli (-%18), Güney (-%15), Çameli (-%10,4), Beyağaç (-%8), Serinhisar (-%7), Bozkurt (-%5) ve Tavas (-%3).

Üç mahalleden kurulmuş bulunan Çameli, nüfusu azalan ilçeler arasındadır. On yılda yaklaşık olarak %10,4 azalmıştır. Çameli’nde Türkiye ortalamasına göre emekli nüfusun fazlalığı dikkate alınrsa, göçün genç nüfusta yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilir. Türkiye İstatistik Yıllığı 2003 (2004:27,110-115) verilerine göre ülke genelinde Emekli Sandığı, SSK ve Bağ-Kur’a bağlı emeklilerin nüfus içerisindeki payı %9.7 iken Çameli ilçesi için bu oran %18’dir. Bu sonuç, Türkiye ortalamasının yaklaşık iki katı seviyesindedir. Dolayısıyla ilçe nüfusunun demografik yapısı, daha çok belirli bir yaş grubunda yoğunlaşmaktadır. Bunun deneyim sahibi nüfus olduğu göz önünde bulundurulursa, ilçe için katkı yapacağı anlamı da ortaya çıkabilir. Ancak, ilçe ve köylerdeki genç nüfusun göç eğilimi azaltılmadığı sürece belirli yaş grubuna sahip deneyimli nüfusun tek başına başarılı olması beklenemez.

Tablo: 3- Denizli ve Çameli İlçesinin Şehir ve Köy Nüfusu, Yüzölçümü ve Nüfus Yoğunluğu

	Toplam			Şehir nüfusu			Köy nüfusu			Yüz ölçüm km2	Nüf. yoğ.
	Toplam	Erk.	Kad.	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın		
De-nizli	850029	426179	423850	413914	208675	205239	436115	217504	218611	11692	73
Çameli	19100	9096	10004	2740	1380	1360	16360	7716	8644	708	27

Kaynak: DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı.

Çameli ilçesinde, köylerin toplam nüfusu ilçe merkezinin nüfusundan fazladır. Oranlar köyler için %85, ilçe için %15 şeklindedir. Bu rakamlar Türkiye geneline göre, Çameli için düşüktür. Ancak Denizli ilini bir bütün olarak dikkate alacak olursak bu ilde genel olarak kırsal nüfusun ağırlıkta olduğu gözlenmektedir (tablo 4).

Tablo 4’de, 1990 ile 2000 yıllarının nüfus durumu karşılaştırılmıştır. Denizli genelinde on yıl içerisinde yaklaşık olarak yüz binden fazla nüfus artışı olurken; yani ortalama olarak on yılda %12.40 büyüme gerçekleşirken, Çameli ilçesinin nüfusu her yıl belirli oranlarda azalarak on yıl içerisinde ortalama olarak %10.49 eksilmiştir. Kırsal kesimde doğurganlık oranı şehirlere göre daha yüksek olmasına rağmen, bu duruma göre, Çameli’ndeki nüfus azalmasının göç olayından kaynaklanmış olması açıktır.

Tablo: 4- Denizli ve Çameli'nin Şehir ve Köy Nüfusu, Yıllık Nüfus Artış Hızı

	1990			2000			Yıllık nüfus artış hızı %0		
	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy	Top	Şehir	Köy
Denizli	750 882	337 416	413 466	850 029	413 914	436 115	12.40	20.43	5.3
Çameli	20 379	3 043	17 336	19 100	2 740	16 360	-6.48	-10.49	-5.7

Kaynak: DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı.

Kırdan şehre göç, insan topluluklarının, gerçekleştirdiği dinamik bir süreç olmakla birlikte, göç kararını alan bireydir. Göçün bireyin özgür seçimine bağlı olması da göç olgusunun değerlendirilmesinde önem taşımaktadır. Ülkemizde kır-şehir dengesinde içgöçlerin etkisi oldukça önem taşımaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 82 yıllık tarihi sürecinde sosyal kurumların, kültürel değerlerin ve benlik/kimlik yapılarının dönüşümünde; köylerden şehirlere doğru zincirlemeli ve kademeli olarak gerçekleşen göç, bu büyük dönüşümün en belirgin mekanizmalarından biridir. Geleneksel ve tarımsal cemaatlerden şehir cemiyetine, sanayi ve hizmetler sektöründeki modern ve akılcı örgütlenmelere doğru akan göçmenler, bir yandan eski ilişkileri ve kimlikleri sürdürme, öte yandan yeni ilişkileri ve kimlikleri kurma çabalarını gerçekleştirmektedirler. Bu çabalar, belirli bir süre maddi ve manevi sıkıntılara yol açacaktır.

1995–2005 yılları arasında köyden şehirlere göç olgusunun sebepleri arasında, eğitim ve ekonomik faktörlerin yanında, köylere modern teknolojinin gelmesi ve işlenebilecek toprakların sınırlarına varılması –köylerin itici faktörleri kadar, şehirlerin çekici faktörlerinin olması- ile açıklanabilir. Ayrıca son yıllarda isteğe bağlı göçlerle birlikte zorunlu göçler de döneme damgasını vurmuştur. Göç kararını veren birey veya bireyler, göç ederken veya yer değiştirirken de bunu değişik beklentilerini gerçekleştirmek amacıyla yapmaktadırlar. Göç olgusu, sosyal açıdan değerlendirildiğinde ise, toplumun yeniden yapılanma süreci içine girdiği, sermaye, emek ve mekânda yeni bir denge kurulduğu, bu durumun modernleşmenin tabii bir sonucu olarak ortaya çıktığı belirtilebilir (*). Şehirleşme ile demokratlaşma arasında da sıkı bir karşılıklı etki vardır.

* Göç, bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesinde, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketidir. İnsan ve insan topluluklarının buldukları bölgelerden, başka bölgelere gitmeleri ve yerleşmeleri suretiyle yer değiştirme hareketi (Saydam;1997;1) veya idari sınırları aşarak, yaşanan yeri devamlı ya da uzun süreli olarak değiştirmeleri göç kapsamında değerlendirilir. Bu değişim, kıtalararası, uluslar arası, bölgelerarası, kırdan şehre ya da şehirden kıra doğru herhangi bir ölçek ya da yönde meydana gelebilir (Tümertekin-Özgüç,1998;307).

Şüphesiz her göç olayı kendi şartları içinde, kendine has birçok sebebi barındırmaktadır. Genel olarak kişiyi kendi ülkesinden veya doğduğu yerden gitmeye zorlayan sebeplere “itici sebepler”, gidilen veya gidilecek yerden kaynaklanan sebeplere “çekici sebepler” denilmektedir. İster işçi, ister aile göçü olsun genelde benzer sebeplere dayalı olarak meydana gelmektedir. Yalnızca erkekleri kapsayan işçi göçleri, daha sonra aile ve hatta akraba göçlerini kapsamış, böylece kitlesel göç olgusuna dönüşmüştür. Sosyolojinin önemli konularından olan göç hareketi; sebeplerine, gidilecek yere, katılan insan sayısına, sürekliliğe göre ele

Şehirleşme ilerledikçe halkın hükümetlerden beklediği hizmetler, böylece idare üzerindeki dolaylı veya dolaysız baskısı da artıyor. Diğer taraftan, demokratik ideallerin yayılması devlet idaresine uzak kalmış kitleleri şu veya bu şekilde birleşmeye ve teşkilatlı veya toplu halde davranmaya itmektedir (Güngör, a.g.e:216).

Ülke genelinde, hem bölgeler arasında dengesizlik, hem de şehir ve kırsal yerleşim yerleri arasında farklılıklar vardır. Genel çizgileri ile gelişmemiş bölgelerin (özellikle kırsal alanların), gelişmiş bölgelere (şehir alanlarına) oranla çözüm bekleyen problemleri daha kapsamlı ve yoğundur. Kırsal kesimden şehirlere göçü etkileyen faktörlerden biri de, şehirlerdeki zengin ve geniş alternatifler sunan eğitim, sağlık hizmeti ve çalışma düzenidir. Özellikle alternatifli eğitim ve çalışma imkânları; şehir- köy veya kasaba farklılaşması, başka bir ifade ile köy toplumu ile şehir toplumu arasındaki yapısal farklılıkları arttırmaktadır. Bu farklılaşma, kırdan şehirlere, hatta küçük şehirlerden büyük şehirlere doğru gidildikçe daha da belirginleşmektedir. Kırsal kesimden şehirlere göç etmek, çağımız toplumunun bir özelliğidir. Bu durum modernleşmenin, çağdaşlaşmanın bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Fakat göç olayının hızlı yaşanması, şehirlerde yeni problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu problemler daha çok eğitim, barınma, uyum sağlama ve ekonomik yapıda kendini göstermiştir.

Göç hareketleri, az gelişmiş ülkelerden (kırsal ve köylü nüfusa sahip ülkeler), gelişmiş ülkelere (şehirleşme ve sanayii kollarının hâkim olduğu ülkeler) doğru gerçekleşmektedir. Türkiye’de iç göçler 1950’li yıllardan itibaren kırdan şehre olmak üzere hız kazanmıştır. Günümüzde de bu hızlı artış devam etmektedir (DİE, 1995:43). Dış göçler ise 1960 ve 1970’li yıllarda yaşanmıştır. Çameli ve yöresinde iç göçler, genelde Denizli ağırlıklı olmakla birlikte Antalya, Dalaman, Dalyan ve Fethiye; dış göçler ise, Avustralya, Almanya ve Fransa gibi ülkelere yöneliktir.

4. Çameli Köyleri

Çameli ilçesinin toplam 28 köyü bulunmaktadır (tablo 5). Köylerin nüfus toplamı

---

alınıp değerlendirilebilir. Ayrıca göçleri; serbest ve isteğe bağlı göçler ile zoraki göçler şeklinde de ayırabiliriz. Serbest veya isteğe bağlı göçler, hiçbir zorlama olmadan kişi veya ailelerin iradelerine bağlı olarak yapılan göçlerdir. Zoraki veya mecburi göçler ise, başta doğal felaketler olmak üzere, savaşlar, nüfus mübadeleleri, devletin zorunlu yer değiştirme hareketleri sonucu meydana gelen zorunlu göçlerdir. Bunun üç temel nedeni olabilir.

1- Devletin gelişme ve kalkınma amaçlı faaliyetleriyle, sınır bölgesinde güvenlik alanı oluşturma gayreti,

2- Savaş sonrasında yeniden uyum,

3- Tabii afetlerin sonuçlarından halkın korunması. (Saydam, 1997:6).

16 360, şehir toplamı ise 2 740'dır. Köyler; yerleşim yerleri itibarıyla dağlık, engebeli ve dağ yamaçlarına kurulmuşlardır. Dağınık ve toplu köy tipini yansıtan iki şekline rastlamak mümkündür. Dağınık olmakla beraber, mezra sayılabilecek yerleşim yerleri, mahalle olarak adlandırılmıştır. Orman ve dağ köyleri, ekilebilir alan itibarıyla geniş topraklara sahip değildir. Bununla birlikte, toprakların miras yoluyla bölünmesi de aile geçimlerini olumsuz etkilemektedir.

En büyük köyün nüfusu 1369, en küçüğünün ise 115'tir. Ancak sayıdan ziyade nüfusun niteliği, yani demografik yapısı (yaş, eğitim durumu, cinsiyete göre dağılımı) önem taşımaktadır. Şu anda Çameli'nde özellikle genç ve nitelikli nüfusu ilçe ve köylerde tutabilecek cazip imkânlar mevcut değildir.

Aşağıdaki tabloda Çameli köyleri ve bu köylerin cinsiyete göre nüfusları verilmiştir.

Tablo: 5-Çameli Köyleri ve Bu Köylerin Cinsiyete Göre Nüfusları (2000 Sayım Yılı)

İdari birim	Nüfus			İdari birim	Nüfus				
	Toplam	Erkek	Kadın		Toplam	Erkek	Kadın		
Akpınar	761	345	396	Güzelyurt	852	392	460		
Arikaya	691	317	374	İmamlar	787	375	412		
Ayvacık	115	60	55	Kalınkoz	1369	632	737		
Belevi	692	328	364	Karabayır	788	374	414		
Bıçakçı	306	142	164	Kınıkyeri	339	163	176		
Cevizli	680	329	351	Kızılyaka	357	169	188		
Cumaalanı	716	348	368	Kirazlıyayla	1190	522	668		
Çamlıbel	324	147	177	Kocaova	136	67	69		
Çiğdemli	590	277	313	Kolak	739	352	387		
Elmalı	1354	657	697	Sarıkavak	333	172	161		
Emecik	382	180	202	Sofular	331	147	184		
Ericik	122	61	61	Taşçılar	459	215	244		
Gökçeyaka	699	329	370	Yaylapınar	567	249	318		
Gürsu	492	254	238	Yeşilyayla	189	93	96		
Bucak ve köyler toplamı				Toplam	16 360	Erkek	7 716	Kadın	8 644
Şehir merkezi toplamı				Toplam	2 740	Erkek	1 380	Kadın	1 360
Çameli ilçesi toplamı				Toplam	19 100	Erkek	9 096	Kadın	10 004

Kaynak: DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı.

5. Çameli'nde Eğitim Durumu

Eğitime sadece okuma yazma açısından bakılınca (Bkz. Grafik 2), Denizli ilinde eğitim genel olarak olumlu bir tablo göstermektedir. 2000 yılında erkeklerin %95,7'si kadınların %83,4'ü okuma yazma bilmektedir. Ancak üst kademedeki okullara doğru oranlar düşmektedir. Mesela, 2000 yılında erkeklerin %29,1'i, kadınların ise %15,3'ü ilkokuldan sonraki eğitim düzeylerinden birini tamamlarken, aynı yıl oranlar yükseköğretim için erkeklerde %8,8, kadınlarda ise %4,3 civarında değişiklik

alanında fazlalık görülmektedir.

Gözlemlerimize göre Çameli halkı eğitimin önemini kavramış olmakla beraber, bir yandan yükseköğretime geçişteki güçlükler, diğer yandan ekonomik yetersizlikler, yükseköğretime girebilen öğrenci sayısını azaltmaktadır. İlçede ilköğretim ve Çok Programlı Lise dışında başka bir eğitim kurumunun bulunmaması da ortaöğretimden sonraki yükseköğretime geçiş oranını düşürmektedir. Burada bir öneri olarak ilçede orman ürünlerine dayalı bir meslek yüksekokulunun kurulmasına ihtiyaç olduğunu vurgulamak gerekir. Özellikle yüksekokul, sosyal ve ekonomik yönden ilçeye hareket ve canlılık, ekonomik yetersizlik sebebiyle çocuklarının kısa yoldan iş ve meslek sahibi olmasını arzulayan aileler için önemli bir fırsat sunacağı gibi, göçü yavaşlatmada bir etken olarak da düşünülebilir.

6. Ekonomik Yapı ve Potansiyeli

Çameli ilçesi, DPT tarafından 1996 yılında yapılan ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında, Türkiye genelinde 858 ilçe içerisinde, 629. sırada (%73,3) yer almaktadır. İlçenin gelişmişlik endeksi -0,581515 olarak tespit edilmiştir. Aynı çalışmada, ülke genelinde ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik durumu 1'den başlayarak 6. gruba kadar sıralanmıştır. Bu sıralamada 4. grupta bulunan ilçe, sosyo-ekonomik yapı itibarıyla alt gelir grubu içerisinde yer almaktadır (<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/seg/ilce1996.htm>).

Çameli ekonomisine yön veren veya verecek olan üç unsurdan söz edilebilir. Bunlar; tarım ve hayvancılık, su ürünleri ve turizmdir.

6.1. Tarım ve Hayvancılık

Ekonomik olarak ilçenin geçim kaynağı; birinci derecede tarımdır. Genel olarak, tarımın olduğu yerlerde hayvancılık da yapılmaktadır. İlçede bir yandan miras yoluyla bölünen tarıma elverişli toprakların azlığı, öte yandan geleneksel usullerle, insan gücü ve emeğine dayalı olarak yapılan çalışmalar, ekonomik olarak verimli değildir. İnsanın harcadığı enerjiyle elde ettiği verim arasında dengesizlik bulunmaktadır. Yani çok enerjiyle az iş ve az verim elde edilmektedir.

Tablo 6'da görüldüğü gibi tarımda buğday, arpa ve nohut üretimi ilk üç sırada yer almaktadır. Klasik ürün olan buğday ve arpanın yanında diğer ürünler de ekilmektedir. Özellikle anason, yöre halkının vazgeçemediği, ekimini çok sevdiği bir tarım ürünüdür. Bunların dışında; pancar, nohut, mısır, fasulye, çörekotu, haşhaş, soğan, patates gibi ürünler, her türlü sebze ve meyve yetiştiriciliği de yapılmaktadır.

Aşağıdaki tabloda tarla ürünleri ekiliş alanları, üretim durumları ve yüzdeleri

verilmiştir.

Tablo: 6-Tarla Ürünleri Ekiliş Alanları, Üretim Durumu ve Yüzdeleri

Ürün Adı	Ekiliş Alanı (Ha)	Üretim (Ton)	%
Buğday	4.550	9.100	44
Arpa	1.550	387	17
Nohut	1.500	1.500	15
Mısır	1.000	2.240	5
Anason	750	750	7
K. Fasulye	700	700	7
Yulaf	200	250	1
Ş. Pancarı	50	1.500	0.1
Diğer	900		
Toplam	11.150		

Kaynak: İlçe Tarım Müdürlüğü Kayıtlarından Derlenmiştir (Eylül 2005)

Çameli ve köylerinde kışın iklim sert geçmekle birlikte, yazın birinci ürün olarak yem bitkileri ve arpa, ikinci ürün olarak da mısır veya fasulye ekilmek suretiyle yılda iki ürün elde edilebilmektedir. Buna rağmen pazarlama imkânlarının olmaması, bu ürünlerin değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Aslında Çameli fasulyesi, tereyağı, cevizi ve meyveleri lezzet itibarıyla Denizli ve çevresinde isim yapmış olmasına rağmen, pazarlama konusunda organize bir çalışma mevcut değildir. Geleneksel değerlerin etkisindeki yöre halkı, bu ekonomik varlığını yeterli derecede kullanamıyor. Daha açık bir deyimle, ticaret ve pazarlama konusu bölgenin önemli bir eksikliği olarak görülmektedir. İlçede, ürünleri stoklayacak imkânlar da mevcut değildir; bu sebeple, kısa sürede tüketilmeyen ürünler israf edilmektedir. Sebze meyve potansiyelini değerlendirebilecek marmelat, konserve, meyve suyu gibi tesislerin yapılması, israfı önlemede bir etken olacağını düşünüyoruz. Gözlemlerimize göre İlçe, bu yönüyle gelişme odağı olabilecek niteliktedir. Çameli ve köylerinde önemli ekonomik potansiyellerden biri de arıcılıktır. Ancak balın paketlenme ve pazarlama eksikliği dolayısıyla, elde edilen gelirin çok yüksek olmadığı belirtiliyor.

Çameli'nde köylünün daha çok gelir sahibi olabilmesi için, tarım ürünlerinin hammaddeden çıkıp, sanayi malı haline gelmesi, tarıma dayalı sanayi ile mümkün olabilir. Yetiştirilen (kültür) veya doğal meyve ve sebzeyle dayalı bütünleşmiş (entegre) tesisler yapılabilir. Özel sektör, kooperatif veya yerel yönetimler öncülüğünde yapılacak bu tür tesisler, şu anda oldukça zengin olan ve tamamının doğal şekliyle tüketilmesi mümkün olmayan; bundan dolayı bir kısmının hayvanlara yem, geri kalanının da atıl kaldığı meyve ve sebzelerin değerlendirilmesini sağlayacaktır. Bu değerlendirme; özelde yöre insanına, genelde ise, ülke ekonomisine katkı sağlayacaktır. Esasen, 1975'li yıllarda Çameli ve köylerinin dayanışması sonucu oluşturulan "Çameli Kalkınma Kooperatifi",

Çameli ile Belevi Köyü arasına yaptırdığı soğuk hava deposu vasıtasıyla yukarıda işaret edilen, atıl durumdaki sebze ve meyveyi değerlendirmeyi hedeflemişti. Şu anda ortak sayısı azalan ve faal olan bu tesis, önceki yıllara göre daha iyi hizmet vermekle birlikte, ihtiyacı karşılamaya yeterli değildir. Yöre, zengin orman yataklarına sahip olmasına rağmen, orman ve ormancılığa dayalı tesisler kurulmamıştır. Karaman Gölü olarak bilinen ve şu anda kurutulmuş göl yatağından elde edilen toprak, işlenip paketlenerek saksı ve bahçe bitkilerinin yetiştirilmesi için satışa sunulmaktadır. Bu amaçla oluşturulan tesisler yöre ekonomisine katkı sağlamaktadır.

Büyük baş hayvancılık içerisinde kültür ve melez ırkın sayı ve üretimi artarken, yerli ırk giderek azalmaktadır. Bunun verimle ilgili olduğunu belirtmek gerekir. Yani kültür ve melez ırkları süt ve et verimi bakımından daha elverişlidir. Yapılan araştırmada şu anda (Ağustos 2005), Çameli yöresinde günlük olarak kırk tona yakın süt üretilmektedir. Bu sütlerin 34 tonunu “Kızılyaka Tarım Kooperatifi”, 5 tonunu ise Acıpayam’da bulunan Aynes süt üretim tesisi (fabrikası) alıp değerlendirmektedir. Geri kalan bir tonluk miktar yörede tüketilmektedir. Kooperatif, bünyesinde çalıştırdığı otuz işçisiyle her gün üç tane süt tankerini Pınar Süt üretim tesisine göndermektedir. Dolayısıyla hayvancılık, özellikle de büyük baş hayvancılık, son yıllarda büyük bir ekonomik potansiyele sahip olmuştur. Bu açıdan süt üretimi önemli bir sektör olmaya aday gibi görünmektedir. Fakat yörenin dağlık ve ormanlık olması, yasal açıdan küçükbaş (keçi) hayvan yetiştirme alanlarının daralmasına yol açmış ve küçükbaş hayvancılık giderek azalmıştır Tablo 7’de yörede son altı yılda hayvancılığın durumuyla ilgili rakamları görmekteyiz.

Tablo:7-İlçede Son 6 Yıla Ait Hayvan Mevcudu (Adet)

Yıllar	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Kültür ırkı	370	385	419	520	667	690
Melez ırk	3.400	3.672	3.981	6.956	6.750	9.400
Yerli	2.680	2.650	1.852	1.020	830	785
Toplam	6.450	6.707	6.252	8.496	8.247	10.875
Keçi	12.000	11.252	10.500	9.519	9.180	9.250
Koyun	1.200	1.400	1.450	1.946	1.745	2.500

Kaynak: İlçe Tarım Müdürlüğü Kayıtlarından Derlenmiştir (Eylül 2005)

6.2. Su ve Su Ürünleri

Yörenin sarp olması dolayısıyla doğal su kaynaklarının zenginliği, suyun şişelenerek içme suyu açısından değerlendirilip pazarlanmasını mümkün kılabilir. Su ürünlerine dayalı mevcut alabalık çiftlik ve tesislerine yenilerinin eklenmesi, alabalık üretiminin kalite ve verim açısından da kontrol edilmesiyle verim arttırılabilir.

Türkiye’de ilk defa akan çay üzerinde alabalık üretme tesisi kurulan Çameli

ilçesinde, irili ufaklı 180 civarında işletme bulunmaktadır. Bu işletmelerde yıllık olarak yaklaşık 3 bin 200 ton alabalık üretilmektedir. Türkiye'nin alabalık ihtiyacının önemli bir kısmı, Çameli ilçesindeki bu tesislerden karşılanmaktadır. (www.oncevatan.htm). Alabalık tesislerinin bulunduğu köyler ve bu köylerdeki "Su Ürünleri Yetiştiricilik İşletme Belgesi" tesis sayıları sırasıyla: Elmalı Köyü 36, Kirazlıyayla Köyü 18, Taşçılar Köyü 6, Gürsu Köyü 3, Sarıkavak Köyü 2, Karabayır Köyü 1 tesis olmak üzere toplam 66 tesis ten ibarettir. Bunların dışında kalan ve irili ufaklı sayıları 114 civarına ulaşabilen üretme çiftlikleri bulunmaktadır (www.surun-yet-bel-firmalar-icsu.htm). Bir kısmı Dalaman Çayı'nın üzerine kurulu bu tesislerde yetiştirilen alabalıklar; Fethiye, Dalaman, Dalyan gibi turizm merkezlerine iletilmektedir. Bu tesislerden bazıları, tam teşekküllü kuruluşlar niteliğine sahip olmadıkları için özellikle yurt dışı pazarlama problemi yaşamaktadırlar.

6.3. Turizm

Önemi gittikçe artan turizm olayının iki temel özelliği bulunmaktadır. Birincisi, insanların dinlenmelerini, eğlenmelerini ve boş zamanlarını değerlendirmelerinin sağlanmasıdır. İkincisi ise, ekonomiye katkıda bulunması, ekonomiyle ilişkili olmasıdır. Yani bir yönüyle sosyal, diğer yanı sıra ekonomik karakter taşımaktadır. Modern teknolojinin getirdiği aşırı çalışma ve buna bağlı olarak meydana gelen yorgunluk, stres, ağır iş temposu, şehirlerdeki kirli havadan ve gürültüden belirli bir süre uzak kalabilme ihtiyacı gün geçtikçe kendini daha fazla hissettirmektedir. Bu sebeple turizm lüks olmaktan çıkmış bir ihtiyaç haline gelmiştir. Fakat ihtiyacın giderilmesi ekonomik refah, kültür ve eğitimle ilgilidir. Genel olarak eğitim kalitesi ve ekonomik seviyesi yüksek olan toplumlar, turizm olayına katılmada, diğer toplumlara göre daha isteklidirler. Turist, yöneldiği ülkelere ekonomik yönden de katkıda bulunmaktadır. Turizm hareketliliğinin yüksek olduğu ülkelerde, teknolojik gelişme ileri seviyede olmamasına rağmen refah seviyesinin belirli bir noktaya ulaşmış olduğu görülmektedir. İspanya, Yunanistan, Portekiz gibi ülkeler bu durumdadır. Son yıllarda ülkemizin de bu noktada önemli atılımlar yaptığını belirtmek gerekir. 1980 sonrasında turizme yönelik yapılan yatırımlar meyvesini vermeye başlamıştır. 1988 yılı itibarıyla Türkiye'nin uluslararası turizmden almış olduğu pay turist girişi itibarıyla binde 9,7'dir. 1987 yılında Türkiye'yi ziyaret eden yabancı turist sayısı 2.855.546 kişi (Yıldırım, 1989:3), 1998 yılında 3.784.193'e ulaşmış iken, 2004'te (16 yıl sonra) bu rakam 12 milyonu aşmıştır. Belirtilen yıllarda, 1.721.117.000 dolar ila 2.355.000.000 dolar gelir elde edilirken, 2004'te yaklaşık olarak 12 milyar dolar civarında gelir elde edilmiştir (www.turizmbakanligi.gov.tr). 15 yıl

içerisinde Türkiye hem gelir hem de turist sayısını önemli ölçüde katlayarak bir noktaya ulaşmıştır. Bacasız sanayi olarak değerlendirilen turizme küçük yerleşim yerleri de dâhil, herkesin kendine göre bir çaba içerisine girmiş olduğunu vurgulamak gerekir.

Turizm, konaklamalı ve günübirlik olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilebilir. Bunun çok değişik, tür ve amaçları olabilir. Turizmde, mevcut anlayış ve beklentilerin dışına çıkarak yeni ve farklı alternatifler sunmak her zaman ilgi çekicidir. Alternatifleri ilk defa gerçekleştirenler uzun vadede kazançlı çıkmışlardır. Bu amaçla yeni turizm arayışları içine girilmiştir. Mesela Avrupa’da “kırsal turizm”in giderek yaygınlık kazandığı, köy evleri ve çiftliklerin biraz düzenlenerek, çevrenin bilinçli turistlere bir süreliğine kiralanarak yeni ve değişik yaklaşımlar oluşturulduğu ortaya konmuştur. Dünyada insanların, doğal yaşamın özlemiyle bir yerden bir yere seyahat ettiği, ülkemizin de, doğasını ve kendine has mutfağını koruyabilmiş bir ülke olarak “kırsal turizm”in önemli bir yer tutacağına işaret edilmektedir. Yörenin hayat tarzını ve kültürel dokusunu bozmadan bu durumun teşvik edilmesi, ülke ekonomisi ve yöre insanına önemli derecede katkı sağlayacaktır. Ege bölgesinde, Karaburun’da uygulanmaya başlanan winpeace (Türkiye Yunanistan Kadın Barış Girişimi) Agro Turizm Projesi bunlardan birisidir. Agro Turizm, kırsal ve tarımsal bir ortamda, tarıma dayalı, modern, ancak bir o kadar da geleneksel, alternatif bir turizm şeklidir. Amacı, kırsal kesim kadınlarına eğitim vererek turistleri çiftliklerde, ev pansiyonlarında ağırlayarak tabiatla iç içe, ekmek pişirmek, reçel yapmak, el işi öğrenmek, ata binmek, ormanda gezinmek gibi özlenen etkinlikleri onlara da yaşatmaktır. Projeyle amaç, bir taraftan el sanat ve zanaatlarının geliştirilmesi, öte yandan özellikle gençleri iş sahibi yaparak büyük merkezlere göçü önlemeye çalışmaktır. Bu uygulama için, Midilli adası’ndaki Petra Kadın Kooperatifi ile Karaburun’un köyleri kardeş köy seçilmişlerdir. Karaburun’un Küçükbahçe köyünde kanaviçe ve dantellerle süslü, eski sandıklı ve mangallı odalar, tabii yapısı bozulmadan turizme hazır hale getirilmiş; turistler için, reçel, erişte, tarhana gibi geleneksel ev ürünleri, tabiatın elde edilen malzemelerle hem nasıl ve nelerden yapıldığı öğretiliyor; hem de yemekleri yapılarak hizmet sunulmaya çalışılıyor (Hakanoğlu, 2005).

Çameli, şu anda böyle bir turizm anlayışına, konaklama türünden ziyade, günübirlik şeklinde yer verebilir. Böylece el sanatları veya zanaatları, geleneksel yiyeceklerin yapım malzemeleri yaşatılabilir. Yörede eskiden çok dokunan ve önemli bir kullanım alanına sahip olan kilim, çaput ehrem (yolluk), heybe, çuval, namazlık, torba, dastar (bir çeşit başörtü), keçe gibi dokuma türleri; çeyiz sandığı, sofraya altlığı, kaşık, oklava, hamur tahtası, nazarlık, dibek gibi tahta işleri kırsal turizm çerçevesinde turistik hatıralık eşyalar kapsamında değerlendirilebilir.

İlçe merkezi, Türkiye'nin turizm merkezleri olarak bilinen Antalya, Denizli Fethiye, Dalyan, Marmaris, Köyceğiz, Bodrum gibi yerleşim yerlerine 80 ile 200 kilometre arasında değişen mesafelerde bulunmaktadır. İlçenin çam ormanlarıyla kaplı yüksek bir yerleşim alanında bulunması, bol oksijenli temiz havası, soğuk suları, lezzetli alabalıkları, kuyu kebabı ilçe turizmine bir hareket getireceği beklentisini oluşturmuştur. İlçe, Batı Toros dağlarının devamı olan dağlar arasında doğal yapısıyla ve güzellikleriyle yayla turizmi açısından bir potansiyele sahip olduğunu düşünüyoruz. Fakat bu potansiyel yeterince değerlendirilememektedir. Denizliye 110 km uzaklıkta bulunan, Antalya karayolu üzerinden Serinhisar ve Acıpayam ilçeleri geride bırakıldıktan sonra, yaklaşık 45 km lik; aynı şekilde Fethiye karayolu üzerinden 80 km.lik engebeli, virajlı ve çam ormanlarının gölgesinde yapılan bir yolculuktan sonra ilçeye ulaşılabilir. Bu yolculuk esnasında çam ağaçlarının değişik türlerini görmek mümkündür. Ayrıca, yol boyunca yer yer soğuk su kaynakları da vardır. Bunların dışında efsanelere konu olmuş, Kirazlıyayla ve Karabayır köyleri arasında bulunan Kız Tüydü denilen yer, Keloğlan mağarası, genellikle Çameli ve civar ilçe ve köylerden gelenlerin piknik yaptığı İmamlar Gediği (Uzun Çayır) denilen mesire yeri, Gölhisar ilçesi sınırları içinde bulunan yapraklı barajı gezilecek yerler arasındadır. Baraj kenarında piknik yapılabileceği gibi, oltayla balık da tutulabilir. Buralarda oluşturulacak teleferik veya telesiyej tesisleri ziyaretçilerin ilgisini artıracaktır. Yine ilçenin en düşük rakımlı yeri olan Kolak Köyünde bulunan Krater gölü; Kirazlıyayla, Elmalı ve Taşçılar köylerinde bulunan Alabalık tesisleri, Belevi Köyü Yeşil Vadi Restoran ile yukarıda belirtilen ilçe merkezindeki Yörük Oturağı piknik yapılacak yerler arasındadır.

Karabayır Köyünün güneyinde, Fethiye yolu Tuzla Beli'nin Doğusunda 2414 m. rakımlı Boncuk Dağı'nın (Akdağ) ; Ocak-Nisan aylarında ortalama 1 m. kar kalınlığına sahip olduğu belirtiliyor. Kayak sporuna uygun projeli kayak tesisi yapılması halinde, kış turizmi için potansiyel bir merkez olabileceği ifade ediliyor.(www.cameli.gov.tr). Çalışma esnasında yörede yaptığımız gözlemlerde; Fethiye, Dalaman sınırında, Kızılbel, Karakaya, Andızlık Tepelerinden Köyceğiz Gölü'ne (Gökova Körfezine) kadar, yaklaşık 80-100 km'lik mesafe için yapılabilecek bir teleferik veya telesiyej tesisi yöreye turizm açısından canlılık kazandırabilir. Ayrıca, burada rüzgârın yamaç paraşütüne uygun hava akımı sağladığı belirtiliyor. Bu yönüyle araştırılması gerekmektedir. Şartların uygunluğu halinde, bu spor için alternatif bir bölge meydana getirilebilir. (<http://www.cameli.sitemynet.com/eski.htm>).

Sonuç ve Öneriler

Çameli halkı, Oğuz Türklerinin Avşar (Karaman), Kınık ve Kayı boylarına mensupturlar*. Nüfus bakımından göç veren bir ilçe olması dolayısıyla, genç nüfus giderek azalmış, yörede yaşayan yaşlı nüfus yeniliklere direnç göstererek geleneksel yapıyı sürdürmüştür. Bu bakımdan ilçede gelenekler etkilidir. Aslında yöre insanının sahip olduğu değer yargıları, gelişmeye, özellikle eğitime kapalı değildir. Fakat genç nüfusun giderek azalması yörenin durağan ve kapalı olmasına yol açmıştır. Bu durum ekonomide de aynı sonuçları meydana getirmiş, ilçedeki zengin tarımsal potansiyel; (sebze, meyve ve diğer tarımsal ürünler) insan emeği ile elde edilerek, iç tüketime yönelik olarak üretilmektedir. Ayrıca ulaşımın yetersizliği de tüketim talebini azaltan etkenler arasındadır. İlçede nüfusun azalması, eğitim, sağlık ve diğer kurumların varlığını da etkilemiştir. Bu açıdan bazı köy ilköğretim okulları öğrenci yetersizliği veya yokluğu dolayısıyla kapanmış, ilçede çok programlı lisenin dışında yüksek dereceli okullar kurulamamıştır. Sağlık hizmetleri alanında koruyucu hekimlik yaygın olmakla birlikte, plansız olarak yapılan hastane binası atıl kalmıştır. Sürekli göç veren ve toplam nüfusu yirmi bin civarında olan ilçede, tedavi edici kuruma yatırım yapmak, kanaatimce akılcı olmamıştır. Nitekim ilçede inşa edilen devlet hastahanesinin bazı bölümleri, şu ana kadar devreye girmemiştir. Dolayısıyla koruyucu hekimlikle birlikte, acil servis hizmetleri gerektiren ünitelerin hizmete sokulması daha uygun olabilir.

Çameli'deki ekonomik potansiyel, tarım, hayvancılık, su ürünleri ve turizm olmak üzere üç başlık halinde ele alınmıştır. Bazı alanlarda tarımda yılda iki ürün elde edilmektedir. Birinci ürün yem bitkileri veya arpa, ikinci ürün ise, mısır, fasulye gibi gıda ürünleridir. Yetiştirilen sebze, meyve ve kuru bakliyat kalite ve lezzet dolayısıyla isim yapmıştır. Bu sebeple Çameli'nde yetiştirilen ürünler fiyat ve pazarlama konusunda avantajlı ürünler niteliğindedirler. İlçede küçükbaş hayvancılık azalırken, büyük baş hayvan yetiştiriciliği giderek büyüme göstermektedir. Günlük süt kapasitesi kırk ton civarında olup, bunun bir tonu yörede tüketilirken, otuz dokuz tonu ilçe dışına (34 tonu Pınar süte, 5 tonu Aynes süte) gönderilmektedir. Araştırmanın yapıldığı dönemde (Ağustos 2005) süt toplama işinde otuz kişi çalışarak gelir elde etmekteydi. Bu açıdan son yıllarda büyük baş hayvan yetiştiriciliği giderek önem kazanan bir sektör haline dönüşmüştür. Yörede arıcılık da önemli bir faaliyet olarak varlığını sürdürmektedir.

---

* Kaşgarlı Mahmut'a göre Kınık, Kayı (Kayığ) ve Avşarlar Oğuzların hükümdar çıkarmış boylarındandır. II. Reşid-üd Din'e göre ise Kayı ve Avşar boyları Bozoklardandır. Bozoklar devlet kuran boylardır. Kınık boyu ise Üçoklar boyu içerisinde ve en sonunda yer almıştır (Sümer, 1980:212).

Ayrıca alabalık tesisleri; hem kalite, hem ekonomik hizmet olarak belirli bir noktaya ulaşmıştır.

Çameli, Denizli ilinin Güneybatısında dağlık, engebeli ve ormanlık bir bölgede kurulmuş, tabii güzelliklere, zengin doğal kaynaklara sahiptir. Türkiye'nin turizm merkezleri olarak bilinen Antalya, Fethiye, Dalyan, Marmaris gibi yerleşim yerlerine yakın mesafede, yayla karakterine sahip yüksek bir alanda yer almıştır. Bu yönüyle hem yaz, hem de kış turizmine elverişlidir. Kış aylarında kayak, dağ ve dağcılık sporları için potansiyel bir merkez olabileceği gibi, yaz aylarında da yayla turizmi açısından değerlendirilebilir. Çameli'nin konumu itibarıyla, yaz aylarında yayla ve deniz turizminin birlikte değerlendirildiği tesislere de yer verilebilir. Çünkü turizm, sürekli yeni alternatifler üreterek, yeni imkânlar sunan bir sektör olmak zorundadır. Dağ/yayla turizmi ile deniz turizminin birlikte yapıyor olması, bu anlamda yeni bir alternatif olarak düşünülebilir. Bununla birlikte günübirlik turizmle, yörenin tabii güzellikleri, el sanatları ve diğer kültür varlıkları tanıtılabilir. Tanıtım faaliyetinin devamlılığı, ilçeyi hareketlendirebilir, göç olayını yavaşlatabilir.

Kırsal kesimden şehir merkezlerine doğru yaşanan hızlı göçler, şehirlerin sosyal dokusunu bozduğu gibi, kırsal kesimin de ekonomik ve sosyal dengesini bozmaktadır. Şehirlere hızlı göçün getirdiği önemli problemler arasında, işsizlik, eğitim, sağlık ve barınma imkânları sayılabilir. Bunlar, kalkınan bir ülke için giderilmesi zorunlu olan problemlerdir. Kalkınan Türkiye, her sahada daha fazla insan yetiştirmek durumuyla karşı karşıya kaldığı gibi, bu insanlara daha kaliteli bir hayat sunma çabası içerisinde olmalıdır. Çünkü günümüz çocuk ve gençleri, artık babasına iş yerinde veya tarlasında yardım eden çocuk değildir; onun için daha çok eğitim ve daha kaliteli hayat talebinde bulunmaktadırlar.

Çameli ilçesindeki göçler isteğe bağlı niteliktedir. Göçler hem göç edilen yer, hem de göç eden yerler için belirli bir süre değişiklik ve problem meydana getirmektedir. Göç edilen yerde kimlik bocalaması, uyumsuzluk gibi durumlar baş gösterirken, göç eden yerler ise, belli bir süre ekonomik ve sosyal dokularını kaybederek problemler yaşamaktadırlar. Göç eğilimi, daha çok yörenin kalkınma yetersizliği sonucu olmaktadır. Bunu ortadan kaldırabilmek için kırsal kesimleri cazip hale getiren uygulamalar yapılmalıdır.

Bu konuda Çameli ilçesi için şunlar önerilebilir:

- Çameli ve yöresi; insan yaşamına elverişli, doğal güzelliklere sahip, ekonomik ve turizm potansiyeli olan bir yerleşim yeridir. Bu potansiyel yaz ve kış ayları için değerlendirilmelidir.

• İlçeyi merkez alan tarım ve hayvancılığa dayalı tesisler kurulmalı, yörenin zengin potansiyeli, ürün stoklama, konserve, marmelat şekliyle değerlendirilmelidir.

• Ormanlar; hem tabii manzarayı güzelleştirmeleri hem de insanlara boş zamanlarını çeşitli şekillerde değerlendirme imkânını sunmaları açısından turizme elverişli alanların temel unsurları arasındadır. Değişik ürünleriyle ülke ekonomisine, iklimine katkıda bulunan ormanlar, aynı zamanda bölgeye turizm yönüyle çekicilik kazandırmaktadırlar. Dolayısıyla, ormanların korunması ve geliştirilmesi, ayrıca, dağcılık, avlanma, yürüyüş ve koşu yapma, piknik yapma, kamp kurma gibi çeşitli faaliyetler için hizmet verir duruma getirmelidir. Bundan dolayı özellikle her mevsim için yol ve ulaşım imkânları iyileştirilmelidir.

• Orman ve orman ürünlerine dayalı entegre (bütünleşmiş) tesisler yapılmalıdır.

• Yöredeki zengin ve doğal su kaynakları şişelenerek içme suyu şeklinde yörenin ismiyle pazarlanmalıdır.

• Yörede elde edilen her türlü tarım ve hayvan ürünlerini değerlendirecek birlikler oluşturulmalı, ürünlerin modern ve sağlıklı tesislerde paketlenmesi sağlanmalı ve yörenin ismiyle pazarlanmalıdır. Bunun yanında en çok eksiklik çekilen profesyonel pazarlama teknikleri konusunda yeterli bilgi ve deneyimler edinilmeli ve uygulanmalıdır.

• Meyve toplama kooperatifçiliği ve meyveyi değerlendirecek üretim tesisleri ile meyve suyu, meyve marmelatı gibi tesisler faaliyete sokulmalıdır. Mevcut soğuk hava deposu geliştirilmeli, ilave tesisler yapılmalıdır.

• Süt toplama kooperatifçiliği, süt ve süt ürünlerine yönelik mandıracılıkla ilgili tesisler yapılmalıdır.

• Yörede var olan alabalık tesisleri bir kooperatif altında toplanarak birleştirilmeli; iç ve dış piyasaya sunulacak ürünlerin, ambalajlama ve pazarlama imkânları geliştirilmeli, mevcut tesisler, kalite ve üretim artışları yönünden değerlendirilmelidir.

• Arı ve arıcılık kooperatifçiliği teşkil edilerek yöre ballarının sağlıklı ortamlarda şişelenme, ambalajlanma ve paketlenmesi yapılmalı, yörenin ismiyle iç ve dış pazarlara sunulmalıdır.

• Turizm talebini artırmak için, başta yerel yönetimler, Çameli yöresinin doğal güzelliklerinin tanıtımı için eğitim CD'leri hazırlatmalı, bu CD'lerle yurt içi ve dışında tanıtımlar yapılmalıdır.

• Çameli ve yöresinde, yurt dışında çalışarak birikimler oluşturan ve kendi yöresine yatırım yapmaya hevesli insanlar teşvik edilmeli, onlara imkân ve fırsatlar için araştırma ve kolaylıklar yapılmalıdır.

• Yöredeki gençlerin eğitimine katkı yapacak turizm, orman, su ürünleri, sebze-

mevcecilik konularına ağırlık vermek suretiyle Üniversite bünyesinde, Meslek Yüksekokulu'nun açılması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Baykara, Tuncer, (1969), *Denizli Tarihi II 1070-1429*, Fakülteler Mat İstanbul.
- DİE, 1995 *Genel Nüfus Sayımı*.
- DİE, 2000 *Genel Nüfus Sayımı*.
- Eröz, Mehmet, (1991), "Yörükler", *T.D. Araştırmaları*, İstanbul.
- Güngör, Erol, (1976), *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yay., İstanbul.
- Hakanoglu, Alper, (2005), *Hürriyet Gazetesi*, 3 Ocak, İstanbul.
- <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/seg/ilce1996.htm>: <http://www.cameli.sitemynet.com/eski.htm>.
- Kafesoğlu, İbrahim, (1984), *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yay., İstanbul.
- Kutlu, Muhtar, (1987), *Şavaklı Türkmenlerinde Göçer Hayvancılık*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Milli Eğitim Sayısal Veriler 2003–2004 (2004), Ankara.
- Nirun, Nihat, (1981), *Sistemik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul.
- Orhonlu, Cengiz, (1987), *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul.
- Ögel, Bahattin, (1982), *Türk Mitolojisi*, I.Ank.
- Parmaksızoğlu, İsmet, (1993), *İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, İstanbul.
- Saydam, Abdullah, (1997), *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Sümer, Faruk, (1950), "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", *İ.Ü.İ.F. Mecmuası*, C.XI, Sa:1-4, İstanbul.
- Sümer, Faruk, (1980), *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, Ana Yay, İstanbul.
- Togan A. Z. Velidi, (1970), *Umumi Türk Tarihine Giriş I*, İstanbul.
- Turan, Osman, (1971), *Selçuklular Döneminde Türkiye*, İstanbul.
- Tümertekin, Erol; Özgüç, Nazmiye, (1998), *Beşeri Coğrafya, İnsan-Kültür-Mekân*, Çanta Kitabevi, İstanbul.
- Türkçe Sözlük*, (1969), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara
- Türkiye İstatistik Yıllığı 2003*, (2004), DPT Yay., Ankara.
- Yeni Türk Ansiklopedisi*, (1985), Ötüken Yay., İstanbul.
- Yıldırım, Kazım, (1985), *Eğitim Sosyolojisi*, Özgün Ofset Mat., İstanbul.
- Yıldırım, Neşide, (1989), *Denizli'nin Turizm Potansiyeli*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 341-371, ELAZIĞ-2006

1847–1857 (H.1264-1273) TARİHLİ (8 NUMARALI) EĞİN ŞER‘İYYE SİCİLİ’NİN TANITIMI VE FİHRİSTİ

*1847–1857 (H.1264-1273) Dated (No 8) Eğin Şer‘iyye Register’s
Presentation and Index*

Serhat ŞARA

Atatürk İlköğretim Okulu, Cizre.

Ahmet AKSİN

*Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Elazığ.*

ÖZET

Osmanlı Tarihi’nin en önemli arşiv kaynaklarından birisi de Şer‘iyye Sicilleri’dir.

Ait oldukları dönem ve yer hakkında oldukça önemli bilgiler veren Şer‘iyye Sicilleri’nden faydalanma konusu bugün için belli başına bir problem olmaktadır. Bu durum ise sicillerden faydalanma konusunu belirli bir metoda bağlı kılmayı zaruri hale getirmektedir. İşte bu açıdan Türkiye’de bulunan bütün sicillerin fihristlerinin yapılması zorunludur.

Bu çalışmamızda Türk Tarihi ve Kültürü açısından büyük bir önem taşıyan Şer‘iyye Sicillerinden sadece bir tanesinin fihrist ve tanıtımının yapılması suretiyle bu alanda yapılan çalışmalara bir örnek teşkil etmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadı, Şer‘iyye Sicili, Eğin.

ABSTRACT

One of the important archives resources of Ottoman History is Şer‘iyye Registers.

The issue of making use of Şer‘iyye Registers, which gave important, information about the period and place they belonged to, is today a major problem. This situation makes it obligatory to depend on a certain method while use of the registers. Therefora in this respect, it is obligatory to make the index of all the registers available in Turkey.

This study is aimed to set a pattern for the studies made in this field by presenting and making index only one of the Şer‘iyye Registers which has great importance for Turkish History and Culture.

Key Words: Kadı, Şer‘iyye Sicili, Eğin.

GİRİŞ

Kadılar buldukları bölgenin hukuki ve beledi görevlerini üstlenmişlerdir. İdari, ekonomik ve askeri birçok işlemlerle ilgili olarak merkezden yazılan emirlerde kadınların da isimlerinin yazıldığını görürüz. Bazen de emirler doğrudan doğruya kadıya yazılırdı. Bütün bu emir ve fermanlar ancak Şer'iyeye Sicillerine işlendikten sonra geçerli olduğundan kadı ve naibler merkezden gönderilen her derecedeki resmi yazıları Şer'iyeye Sicillerine kaydederlerdi ¹.

Ancak bu işlemde belli bir metot takip edilir ve defterin bir tarafına mahalli kayıtlar, bir yanına da merkezden gelen her türlü emir yazılırdı. Söz konusu bu defterlerde kadı veya naiblerin verdikleri kararların yazıldığı kısma *Sicil-i Mahfuz*, merkezden gelen ve her türlü emrin yazıldığı kısma da *Sicil-i Mahfuz Defterlü*, denirdi ki, bütün bu kayıtları da mahkeme görevlilerinden olan mukayyid tutardı ².

Bu şekilde oluşan ve *Kadı Sicili*, *Kadı Defteri*, *Sicil-i Mahfuz* veya *Sicil* de denilen defterlerde kullanılan yazılar rika çeşitleri, talik, talik kırması, sülüs, sülüs kırması ve nadir olarak da siyakattır. Kağıtlar çok sağlam ve parlak, yazımında kullanılan mürekkepler, canlılığını günümüze kadar muhafaza edebilecek derecede kaliteli olan Şer'iyeye Sicilleri, kesin olmamakla beraber boylu ve dar enli olurlardı. Yaklaşık 40 santimetre boyu olan bir defterin 16 – 17 santimetre arasında eni olurdu. Söz konusu siciller normalde kadıya devredilirdi ³.

I- Türk Tarihi Açısından Şer'iyeye Sicillerinin Önemi

Osmanlı Devleti'nin en önemli tarihi kaynaklarından birisi olan Şer'iyeye Sicilleri kadınların gittikçe artan yetkileri karşısında bir hayli önem kazanmıştır. Osmanlı döneminde kaleme alınan vakanüvis ve diğer hususi tarihlerdeki şehir, kasaba ve köylere ait malumatın yokluğu veya azlığı göz önüne alındığında bu malzemenin sadece bizim kültürümüz için değil bugün Osmanlı toprakları üzerinde kurulmuş bir çok ülke için büyük değer ifade ettiği görülür. Osmanlı sosyal tarihinin incelenmesi söz konusu olduğunda akla ilk gelen kaynaklardan başlıcası Şer'iyeye Sicilleridir. Sicillerimiz ait oldukları bölgenin insanlarını ve onların aile yapılarını, evlilik geleneklerini, çocuk sayılarını, sosyal güvenlik konularını, zengin-fakir, Müslim-zımmi, ailelerin sosyal

¹ Ahmet AKSİN; *XIX. Yüzyılda Eğin (İdari, Fiziki, Sosyal ve İktisadi Yapı)*, İstanbul, 2003, s.11

² İbrahim YILMAZÇELİK; "Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru Diyarbekir Şer'iyeye Sicilleri" , *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 90, Haziran 1994, s. 42.

³ Ahmet AKSİN; "218 Numaralı Harput Şer'iyeye Sicili 1830-1840, Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1990, s.XXIII.

özelliklerini ayrı ayrı tespit etmek mümkün olmaktadır ⁴.

Şer‘iyye Sicilleri buldukları bölgenin iktisadi hayatına dair konularda birinci elden tarihi kaynaklardan sayılmaktadır. Türk halkının hayat ve geçim tarzı, ithalat ve ihracat konusu olan eşyalar, yörede yetişen tarım ürünleri, imal edilen sanayi ürünleri, mevcut olan zanaat ve meslek grupları, halktan toplanan vergiler, devletin memurlarına ödediği tahsilatlar, hukuk ve ceza davalarındaki tazminatların miktarları ve cinsi, para arzı ve çeşitleri, para, enflasyon ve devalüasyonun gerçek manadaki tarihi seyri Şer‘iyye Sicillerinde rahatlıkla öğrenilebilmektedir ⁵.

Askeri tarihimize ait tafsilatlı bilgileri de yine Şer‘iyye Sicillerinden öğrenebilmekteyiz. Mahallinde meydana gelen askeri olaylarla toplanması gereken asker sayısı ve birliklerin hangi yolu takip ederek nasıl gideceklerini, iaşelerinin teminini, ölüm-kalım, görevden ihraç, emeklilik, planlama, destek hizmetlerinin ne şekilde görüldüğü gibi askeri bilgileri öğrenebiliriz ⁶. Ayrıca ordu ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kadınlara da yazılı emirler gönderilmiştir. Gönderilen bu yazılı emirlerin muhtevalarında savaşın ne sebeple ve kiminle yapıldığından bahis olunur, konu ile ilgili Şeyhülislam fetvası hazırlanırdı ⁷.

Osmanlı idari teşkilatlarından kaza, sancak, eyalet taksimatı, beylerbeylik, sancakbeyliği, kadı ve naiblik, voyvodalık ve diğer görevlileri ve kurumları Şer‘iyye Sicillerindeki kayıtlardan tafsilatlı olarak öğrenebiliriz ⁸.

Tanzimatla birlikte adli alanda yapılan yeni düzenlemeler sonucu Şer‘i Mahkemeler gerçekten şer‘i davalara bakar duruma geldikleri için bu tarihten sonraki siciller eski önemlerini kaybetmişler, ilam ve terekeleri ihtiva eden belgeler durumuna düşmüşlerdir.

II- Osmanlı Dönemi’nde Eğin

Timur istilasından sonra Çelebi Mehmet döneminde Osmanlı hakimiyetine giren Eğin uzun zaman Sivas Eyaleti’nin Arapgir Sancağı’na bağlı olarak idare edilmiştir ⁹. 1775 yılında Maden-i Hümayûn Emaneti kurulmasıyla Eğin idari olarak Diyarbekir

⁴ Ahmet AKSİN; “218 Numaralı Harput Şer‘iyye Sicili’nin Tanıtımı ve Fihristi” *Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1, Elazığ, 1992, s. 2.

⁵ Ahmet AĞGÜNDÜZ; *Şer‘iyye Sicilleri*, C. 1, İstanbul, 1988, s. 15.

⁶ Mustafa KAYIRAN; “Şer‘iyye Sicillerinin Askeri Tarih Bakımından Önemi”, *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara, 1983, s.131-139

⁷ Ahmet AĞGÜNDÜZ; *Şer‘iyye Sicilleri*, C. 1, İstanbul, 1988, s. 16

⁸ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI; “Şer‘i Mahkeme Sicilleri”, *Ülkü Mecmuası*, Ankara, 1935, s. 367

⁹ Besim DARKOT; Eğin, *İslam Ansiklopedisi*. C. 4, İstanbul, 1988, s. 195

Eyaleti'ne, mali bakımdan ide Maden-i Hümayûn Emaneti'ne bağlı hale gelmiştir ¹⁰.

Arapgir ve Eğin'in Sivas Eyaleti'nden ayrılması epeyce bir müddet anlaşmazlıklara yol açmıştır. Nitekim Haziran 1802 tarihli bir tahriratta, Eğin'in Maden-i Hümayûn'a bağlı olduğu belirtilerek Erzurum ve Sivas valileri tarafından birşey istenildiği takdirde verilmemesi tembih edilmektedir ¹¹. Yine aralık 1813 tarihli diğer bir belgede ise Eğin'in Keban Madeni'ne merbut olduğundan bahisle Sivas Vilayeti'nce müdahale olunmaması istenmektedir ¹².

1837 Yılında Maden-i Hümayûn'a bağlı bir kaza iken 1846 yılında Harput Eyaleti'nin kurulmasıyla birlikte Eğin, bu tarihten itibaren Harput Eyaleti'ne bağlı bir sancak haline geldi ¹³. Bu statüsünü 1876 tarihinde Ma'muratü'l-Aziz Mutasarrıflığı'nın kurulmasına kadar korumuştur. Bu tarihten itibaren Harput Sancağı'na bağlı bir kaza olarak statüsünü devam ettirmiştir ¹⁴.

III- Eğin Şer'iyeye Sicilleri

Eğin Şer'iyeye Sicilleri Ankara'daki Milli Kütüphane'nin Şer'iyeye Sicillerinin muhafaza edildiği kısımda bulunmaktadır. Eğin Şer'iyeye Sicilleri toplam 36 defterdir. Elimizde bulunan ilk defter H.1199–1220 (M.1784–1806) tarihli defterdir. Son defter ise H. 1327–1329 (M.1909–1911) tarihli defterdir. İlk dönemdeki defterler Şer'iyeye Sicillerine ait genel karakteristik özellikleri gösterirken son dönemdekiler genel olarak tereke kayıtlarını ihtiva etmektedir. Bu defterlerin 20 tanesi XIX. yüzyıla, diğer 16 tanesi XX. yüzyılın ilk başlarına aittir.

Çalışmamızın ana kaynağı olan ve bugün Milli Kütüphane'de muhafaza edilmekte olan Eğin Şer'iyeye Sicilleri şunlardır¹⁵:

¹⁰ 1775 Tarihinden itibaren Keban ve Ergani *Maden-i Hümayûn Emaneti*'ni oluşturmuşlar ve bu isimle idare edilmişlerdir. Bu tarihten itibaren Eğin'in de dahil olduğu bir kısım sancaklar mali açıdan bu emanete bağlanmıştır. Maden-i Hümayûn Emaneti'ni oluşturan sancaklara bakıldığında bunun birkaç eyaleti havi olduğu görülecektir. Bu durum ileriki tarihlerde idari açıdan bir kısım karışıklıkların ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Maden-i Hümayun hakkında geniş bilgi için bakınız, Fahrettin Tızlak; *Keban ve Ergani Yöresinde Madencilik 1780-1850*, TTK.yayınları, Ankara,1997.

¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi; Cevdet Darphane ve Meskûkât, No: 2553

¹² Başbakanlık Osmanlı Arşivi; Cevdet Darphane ve Meskûkât, No: 5241

¹³ Ahmet AKSİN; *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ, 1999, s. 28-30

¹⁴ Ahmet AKSİN, Erdal KARAKAŞ; "19. Yüzyılda Arabgir", *OTAM Dergisi*, S: 13, shf., 91-127, Ank.2002.

¹⁵ Ahmet AKGÜNDÜZ; *Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloğu*, İstanbul, 1988, s.48

1847-1857 (H.1264-1273) Tarihli (8 Numaralı) Eğin...

No	TARİH (Hicri)	TARİH (Miladi)
1	1199 – 1220	1784 – 1806
2	1230 – 1256	1814 – 1840
3	1247 – 1252	1831 – 1837
4	1248 – 1256	1832 – 1840
5	1256 – 1258	1840 – 1843
6	1258 – 1264	1843 – 1848
7	1262 – 1263	1845 – 1846
8	1264 – 1273	1847 – 1857
9	1274 – 1283	1857 – 1867
10	1283 – 1285	1866 – 1869
11	1285 – 1286	1868 – 1870
12	1286 – 1287	1869 – 1871
13	1287 – 1289	1870 – 1873
14	1289 – 1290	1872 – 1874
15	1290 – 1293	1874 – 1876
16	1290 – 1291	1873 – 1875
17	1293 – 1296	1876 – 1879
18	1298 – 1299	1880 – 1882
19	1299 – 1300	1881 – 1883
20	1297 – 1301	1879 – 1884
21	1300 – 1301	1882 – 1884
22	1300 – 1301	1879 – 1885
23	1297 – 1302	1883 – 1885
24	1301 – 1302	1882 – 1885
25	1300 – 1302	1882 – 1882
26	1302 – 1302	1885 – 1885
27	1300 – 1303	1885 – 1888
28	1303 – 1305	1885 – 1888
29	1306 – 1308	1888 – 1890
30	1308 – 1310	1890 – 1893
31	1310 – 1312	1893 – 1895
32	1312 – 1315	1895 – 1898
33	1315 – 1318	1901 – 1904
34	1319 – 1321	1901 – 1904
35	1322 – 1327	1904 – 1909
36	1327 – 1329	1909 - 1911

IV- 1847-1857 Tarihli Eğin Şer'iyeye Sicili'nin Tanıtımı ve Fihristi

Ankara'da Milli Kütüphane'de bulunan 8 Numaralı Eğin Şer'iyeye Sicili 14 x 40 cm ebadındadır. Defter H. 1264 – 1273 (M. 1847 – 1857) tarihleri içindeki olayları anlatmaktadır. Bu dönem Sultan Birinci Abdülmecid'in tahtta bulunduğu döneme rastlamaktadır.

8 Numaralı Eğin Şer'iyeye Sicilindeki sicil sayfa ve belge numaraları daha sonradan verilmiştir. 8 Numaralı Eğin Şer'iyeye Sicili 150 sicil sayfasından ve 310 belgeden oluşmuştur. Ancak bazı belgeler ya aynı belge oldukları halde ayrı belgelermiş gibi ya da ayrı belgeler olduğu halde aynı belge gibi gösterilmiştir. Bu belgeler şunlardır: 229 ile

230., 250 ile 251. ve 302 ile 303. belgeler ayrı ayrı gösterilmesine rağmen aslında tek bir belgedirler. 199. belge ise yarım bırakılıp yeni bir belgeye geçilmişken ve buna 200 numaralı belge denilmesi gerekirken 199. belgenin devamı gibi gösterilmiştir. Ayrıca iki farklı belgeye de 55. belge numarası verilmiştir.

8 Numaralı Eğin Şer'iyeye Sicili defterinde genel bir düzenleme yoktur. Tarih sıralamasında belirli bir kronolojik sıralama takip edilmemiştir. Birkaç ayrı katip tarafından kayıtların tutulduğu yazı türlerinden anlaşılmaktadır. Yazıların bir kısmı okunaksızdır. Bunun nedenlerinden biri fotokopi çekimindeki dikkatsizlik, çünkü satır başları veya sonları bazen üst üste gelmiş bazen de siyah çıkmıştır. Diğerleri ise asıl belgenin özellikle köşeleri veya sonlarının yırtık olması veya herhangi bir nedenle ıslanmasıyla belgenin silik hale gelmesidir.

Defterde ağırlıklı olarak hüccet türü belgeler mevcuttur. Bu belge türünün kapsadığı nikah akitleri, satış akitleri, kefalet, vasiyet, rehin, vekalet gibi konular ayrı ayrı değil esas olarak hüccet adı altında toplanmıştır. Hüccet belgelerinin yanın da , ferman, tereke, buyuruldu, mürasele gibi belgelere rastlamaktayız.

Defterde tarihlendirmeler kimi yerde rakamlarla kimi yerde de Arapça olarak yazıyla da yazılmıştır.

8 Numaralı Eğin Şer'iyeye Sicilindeki belgelerin konularına göre tasnifi, sayıları ve belge numaraları şu şekildedir:

Askeri Konularla İlgili Belgeler (8 Adet) : 24,34,51,53,62,63,121,228

Atama ve Görevlendirme İle İlgili Belgeler (11 Adet) : 31,54,55,57,72,85,119,147, 153,187,249

İktisadi Konularla İlgili Belgeler (15 Adet) : 12,32,53,58,60,67,72,76,80,81,126, 150,200,302,303

İzin ve Güvenlik İle İlgili Belgeler (12 Adet) : 8,9,21,36,50,65,74,84,86,152,198, 294

Vakıflar veya Vakıf Malları İle İlgili Belgeler (9 Adet) : 26,43,74,118,205,234, 249,283,298

Nikah Akitleri İle İlgili Belgeler (13 Adet) : 4,5,6,14,15,16,17,23,28,29,30,271,272

Başlık Parası ve Kız Kaçırma Olayı İle İlgili Belgeler (2 Adet) : 82,83

Hırsızlık İle İlgili Belgeler (2 Adet) : 259,307

Çeşitli Nedenlerden Kaynaklanan Anlaşmazlıklarla İlgili Belgeler (43 Adet) : 11, 18,25,37,48,55,56,73,75,87,89,92,100,104,106,120,136,137,139,143,144,148,155,156, 161,179,180,188,194,202,204,210,214,216,217,218, 227,234,248,250,273,178,307

Tereke ve Borç Taksimi İle İlgili Belgeler (44 Adet) : 40,41,44,46,47,49,59,61,68,

69,77,78,79,88,90,91,93,94,107,108,111,112,113,114,115,124,125,132,133,134,135,140,141,145,190,193,209,213,214,220,221,225,235,308

Vekil veya Vasî Atanmasına Dair Belgeler (18 Adet) : 1,22,27,38,42,53,96,98,103,149,157,170,173,192,293,300,301,310

Alacak-Verecek, Rehin İle İlgili Belgeler (30 Adet) : 7,39,45,99,103,105,122,123,128,129,146,151,160,162,163,164,166,169,175,182,201,211,222,223,224,233,239,270,275,282

Mülk Alış-Satışı İle İlgili Belgeler (87 Adet) : 2,3,10,13,19,20,33,35,51,95,97,102,110,116,117,127,130,131,138,142,154,158,159,160,165,171,174,176,177,178,181,183,184,185,189,194,199,203,206,207,208,219,224,236,237,238,240,241,242,243,244,245,246,247,252,253,254,255,256,257,258,260,261,262,265,267,268,269,274,277,279,283,284,285,286,287,288,289,290,291,292,295,296,299,304,305,306,309

V- Belge Özetleri

Belge 1 : Taşdibi Mahallesi'nden İbrahim ibni Mehmet'in yeğenlerine vasî olmasına dair hüccet. (9 Haziran 1848)

Belge 2 : Venklü Halil Ağa'nın bin sekiz yüz kuruş vererek satın aldığı ahır ve kavaklık hakkında yazılan hüccet kaydı. (5 Haziran 1848)

Belge 3 : Puşadi Nahiyesi Yakub Köyü'nden Fatma binti Halil'in Kabik oğlu Bedros'a bahçe, tarla ve ahırını on bin kuruşa sattığına dair hüccet kaydı. (15 Haziran 1848)

Belge 4 : Orik Köyü'nden Fatma binti Ömer ile Mehmet ibni Osman'nın nikah kaydı. (16 Temmuz 1848)

Belge 5 : Abçağa Köyü'nden Ayşe binti Abbas ile Salih ibni Mehmet'in nikah kaydı. (19 Temmuz 1848)

Belge 6 : Haponos Köyü'nden Fatma binti Ali ile Hüseyin ibni Ali'nin nikah kaydı. (22 Temmuz 1848)

Belge 7 : Taşdibi Mahallesi'nden Topal Ahmet oğlu Emin Ağa ile elhac Ömer Efendi ve Hacı Mehmet Efendi arasındaki alacak verecek davasında Emin Ağa'nın haklı olduğuna dair hüccet kaydı. (5 Haziran 1848)

Belge 8 : Tezkeresiz ve izinsiz olarak yerlerinden ayrılan ve kanunsuz işler yaparak insanların can ve mal güvenliğini tehdit eden insanlara karşı önlem alınması hususunda hazırlanan buyuruldu kaydı. (1 Temmuz 1848)

Belge 9 : Taşralarda bulunan sarrafların talebelere kefil olması ve üzerine düşen maddi ve manevi sorumlulukları yerine getirmeleri konusunda hazırlanan buyuruldu

kaydı. (6 Temmuz 1848)

Belge 10 : Eğin Kasabası ahailerinden Tokatlı oğullarının Bezih oğlu Persih'den on bir bin kuruş karşılığında almış oldukları menzil, bahçe ve çalılığa dair hüccet kaydı. (13 Temmuz 1848)

Belge 11 : Ariki Köyü'nden İbrahim Habib ibni Mehmet ile babası arasında yaşanan bahçe meselesi hakkında sadır olan ve İbrahim'in haklılığını belirten hüccet kaydı. (16 Temmuz 1848)

Belge 12 : Vergi tahsilinin bir an önce yapılması ve Harput Mal Sandığına getirilmesi hususunda yayınlanmış buyuruldu kaydı. (12 Temmuz 1848)

Belge 13 : Venk Köyü'nden Efğan Mağdos'un Ümmü Gülsüm binti Abdah'dan bin iki yüz elli kuruşa satın aldığı bahçe ve kavaklık hakkında ki hüccet kaydı. (24 Temmuz 1848)

Belge 14: Dört Yol Ağzı Mahallesi'nden Emine binti Ömer ile Mehmet bin Bekir'in nikah kaydı. (20 Ağustos 1848)

Belge 15 : Dört Yol Ağzı Mahallesi'nden Ayşe binti Mehmet ile Mustafa ibni Ömeri'nin nikah kaydı. (21 Ağustos 1848)

Belge 16 : Orta Cami Mahallesi'nden Hatice binti Hasan ile Bekir ibni Osman'ın nikah kaydı. (22 Ağustos 1848)

Belge 17 : Ork Köyü'nden Fatma binti İbrahim ile Halil ibni Ahmet'in nikah kaydı. (25 Ağustos 1848)

Belge 18 : Geruşla Köyü'nden Yaşar Ağa'nın ile aynı karyeden Abbas ibn Abdalbâki arasındaki tarla meselesine dair hüccet kaydı. (21 Mart 1848)

Belge 19 : Abçağa Köyü'nden Hacı Ömer ibn Kul Mustafa Ağa'nın Keşiş oğlu'nun bahçesini satın alması üzerine şüf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı. (26 Ağustos 1848)

Belge 20 : Orta Cami-i Şerif mahallesi'nden Hafız Mahmut ibni Ömer Efendi'nin aynı mahalleden Mehmet Sadık'ın kendine ait araziye gasbettiğini iddia etmesi, Mehmet Sadık'ın ise bu mülkü sahibinden yüz kuruşa aldığı ve şahitlerinde bunu doğruladığı hüccet kaydı. (19 Şubat 1849)

Belge 21 : İliç Köyü'nde bulunan kilisenin kiremitlerinin tamir edilmesi hakkındaki buyuruldu kaydı. (19 Temmuz 1848)

Belge 22 : Dört Yol Ağzı Mahallesi'nden Dede oğlu Nuri'nin küçük kızı Fatma'ya vasî olarak Hatice binti Ömer'in tayin edildiğine dair hüccet kaydı. (21 Ağustos 1848)

Belge 23 : Abçağa Köyü'nden Naime binti Ali ile Osman ibni Hasan'ın nikah kaydı. (26 Ağustos 1848)

Belge 24 : Kura sonucu askere alınacaklar hakkında hazırlanan ferman kaydı. Bu ferman'a göre Eğin kazasına altmış bir nefer isabet etmiş olup bunların bir an önce toplanması gerektiği belirtilmiştir. (2-11 Temmuz 1848)

Belge 25 : Dört Yol Cami-i Şerif Mahallesi'nde Hacı Bektaş oğlu denilen bir evde vakfolan büyük bir kazanın sahiplenmek istenmesi ancak buna müsaade edilmediğine dair ilam kaydı.(1 Nisan 1851)

Belge 26 : Seydi Ali Mahallesi'nden Abdurrahman ibni Hüseyin'in ceddinden kendisine vakfolan kazanlara Mehmet'in sahip çıkması üzerine kazanların tekrar Abdurrahman'a iade edilmesine dair hüccet kaydı. (25 Ağustos 1851)

Belge 27 : Eğin Kazası'nda Çorik oğlu İstefan'dan kalan mallara çocukları adına vasî olarak çocukların anneleri Margerid'in tayin edilmesine dair hüccet kaydı. (19 Ağustos 1848)

Belge 28 : Orta Cami Mahallesi'nden Ayşe binti Ali ile Bekir ibni Mustafa'nın nikah kaydı. (24 Eylül 1848)

Belge 29 : Abçağa Köyü'nden Rukiye binti Mahmud ile Mahmud ibni Ahmet'in nikah kaydı. (3 Kasım 1848)

Belge 30 : Navril Köyü'nden Hafize binti Ahmet ile Ahmet ibni Mahmud'un nikah kaydı. (3 Kasım 1848)

Belge 31: Eğin posthanesinde çalışan Ebubekir Efendi'nin Diyarbakir Posthanesi'ne müdür olarak atanmasıyla Eğin'den Diyarbakir'a varıncaya kadar uğradığı merkezlerde ihtiyaçlarının karşılanmasına dair Posthane-i Amire'den şukka kaydı. (25 Eylül 1848)

Belge 32 : Abçağa Köyü'nden alınan aşar vergisinin altı yüz kuruşa tekabül ettiği ve bundan fazlasını vermeyeceklerine dair buyuruldu kaydı. (11 Eylül 1848)

Belge 33 : Dört Yol Ağı Mahallesi'nden Mehmet'in satın aldığı kavaklığın şüfa kaydı. (25 Aralık 1848)

Belge 34 : Kura sonucu Keban Madeni'nden Eğin'e sekiz süvari gönderildiği ve bunların yol süresince yaptıkları masrafların makbuzlarını Harput Mal Sandığı'na gönderilmesinin istendiği tezkire kaydı. (1 Ocak 1849)

Belge 35: İliç Köyü'nden Andon veledi Asdor'un bahçesini 2100 kuruşa Gestanoğlu Gesir ve karındaşı Evanos'a sattığına dair hüccet kaydı. (18 Ağustos 1851)

Belge 36: Tanzimat-ı Hayriye'de belirtildiği üzere herkesin can ve mal güvenliğinin sağlanması, eziyet ve angaryalara uğramaması hususunda bütün memurların üzerine düşen görevleri yapmasına dair buyuruldu kaydı. (1 Kasım 1848)

Belge 37 : Abçağa Köyü'nden Hasekili oğlu Bağdesar veledi Malkon'un kendisine

ait bağıını 1845 yılında Hamamcı oğlu Kasbar'a sattığı halde daha sonra pişman olması üzerine Kasbar'ın şikayeti üzerine bu konuda o tarafın mübaşirinin ilgileneceği ve mübaşir yoksa yeni bir mübaşir atanacağını belirten ferman kaydı. (15 Aralık 1848)

Belge 38 : Abçağa Köyü'nden Hacı Salih ile şu an kayıplarda olan kardeşi Halil Reşid'e anne ve babalarından kalan hisselerinin paylaşımı konusunda Halil Reşid'in hisselerine akrabalarından Hacı Ali ibn elhac Osman'ın kayyum olarak atandığına dair hüccet kaydı. (21 Aralık 1848)

Belge 39 : Yukarıda belirtilen Halil Reşid'in malları ve paraları kaydedilenden fazla çıktığı için yeniden kaydedilerek kayyum Hacı Ali'ye teslim edildiğine dair hüccet kaydı. (17 Haziran 1849)

Belge 40 : Geşo Köyü'nden elhac Hasan Ağa'nın tereke defteri kaydı. Tereke toplamı 61566 kuruş. (11 Aralık 1848)

Belge 41 : Geşo Köyü'nden elhac Hasan Ağa'nın kızı Nefise Hanım'ın tereke defteri kaydı. Tereke toplamı 26930 kuruş. (11 Aralık 1848)

Belge 42 : Geşo Köyü'nden elhac Hasan Ağa'nın küçük oğlu Mehmet Ali'ye annesi Ayşe binti Abdah'ın vasî olarak atandığına dair hüccet kaydı. (11 Aralık 1848)

Belge 43 : Şirzi Köyü'nden Ehl-i İslam'a mahsus olan mülk ve vakıf mallarını tasarruf ederken satmaya veya sahiplenmeye kalkanlara engel olunmasına dair ferman sureti kaydı. Bu fermanla birlikte Harput Valisi Sabri Paşa'nın buyuruldusunun da mevcut olduğu not düşülmüştür. (31 Aralık 1848)

Belge 44 : 1848 Tarihinde Harput Eyaleti'nde kura sonucu askere alınan iki bölük askerin Kol Ağası İbrahim nezaretinde Erzurum'a gidinceye kadar uğradığı merkezlerin kaza müdürlerine bu askerlerle ilgilenmeleri ve ihtiyaçlarının karşılanması için gereken işleri yapmaları hususunda buyuruldu kaydı. (29 Aralık 1848)

Belge 45 : Aşağı Mahalle'den İlli oğlu Bağdesar veledi Markos'un vefat eden Bazik'in varislerinden Kendi hakkına düşen hissesini istenmesi ve varsilerinde bunu kabul ettiklerine dair hüccet kaydı. (13 Ekim 1848)

Belge 46 : Tahta Cami-i Şerif Mahallesi'nden Canik oğlu Hafız Ebubekir'in defteri kaydı. Tereke toplamı : 4503 kuruş, Düyun toplamı : 11066 kuruş. (28 Kasım 1848)

Belge 47 : Eğin Kasabası'ndan Antek oğlu Manas'ın tereke ve emlak toplamı : 8160 kuruş, Toplamı : 7254 kuruş, Düyun toplamı : 9863 kuruş. (11 Ocak 1849)

Belge 48 : Haponos Köyü'nden Ayşe binti İbrahim ile Mehmet Ağa ibni Ömer arasındaki tarla meselesinde tarlanın şahitlerin ifadeleriyle Mehmet Ağa'nın hakkı olduğuna dair hüccet kaydı. (11 Aralık 1848)

Belge 49 : Tahta Cami-i Şerif Mahallesi'nden Canbaz oğlu Mustafa ibni Ali'nin

defteri kaydı. Tereke toplamı : 3669 kuruş, Düyun toplamı : 2258 kuruş. (10 Ocak 1849)

Belge 50 : Ehl-i İslam'dan olanların reaya davasına karışmamaları ve vekil dahi olmamalarına, ayrıca davacıların da vekil atamadan bizzat kendilerinin gelmeleri hakkında buyuruldu kaydı. (13 Kasım 1848)

Belge 51 : Eğin Kazası'nda bazı köy ve mahallelerde bazı kişilerin kendilerinin veya tanıdıklarının türlü türlü hilelerle kuraya dahil olmadıkları tespit edildiğine ve bu kişilerin üzerine gidilmesine dair buyuruldu kaydı. (26 Ocak 1849)

Belge 52 : Peçik oğlu Mahallesi'nden Mizman oğlu Bedros'un Karabet veledi Nakğos'dan bahçe ve çeşitli mülkleri yirmi bin kuruşa aldığına dair hüccet kaydı. (28 Mart 1849)

Belge 53 : Anadolu ve Rumeli'de bulunan kazalarda vefat edenlerin terekelerinin varislerinden birisi askerde veya başka bir yerde veya kayıpsa bunların hisseleri mal memurlarınca dağıtılırken kanunen alınan vergilerin tahsil edilmesine dikkat edilmesi (Örnek: Eşyadan binde yirmi beş kuruş dellaliye alınması); ayrıca askerde olanların hisselerinin Emval Sandığı'nda tutulmasına ve vasî atanmasına dair ferman kaydı.

(19 Şubat 1849)

Belge 54 : Antakya Metropolitliği'ne dahil olan Erzurum ve çevresi metropolitinin ölmesi üzerine yerine Rahip Neotiyos'un atanması ve bu kişinin görev alanında ve görev yerinde dikkat etmesi gereken hususların açıklandığı berat kaydı. (9-19 Eylül 1848)

Belge 55 : Yukarıdaki berat'ın ferman kaydı. (9-19 Eylül 1848)

Yanlış numaralandırma sonucu 2 adet 55. Belge görülmektedir.

Belge 55 : İliç Köyü'nden vefat eden Osman Ağa'nın varislerinin hisselerine düşen meblağda anlaşmamaları ve merkeze gönderdikleri arzuhale karşılık hazırlanan buyuruldu kaydı.(19 Nisan 1849)

Belge 56 : Arapgir Kazası'ndan Murtaza ibni Hacı Hüseyin'in Malatya'da kaybolan katırının Hasan bin Mustafa tarafından kayıp olduğunu bilmeden Ahmet Ağa'dan 820 kuruşa satın almış olması şahitlerin ifadeleriyle katırın Murtaza'ya teslim edilmesi gereğine dair ilam kaydı. (8 Mayıs 1849)

Belge 57 : Devlet-i Aliyye'de doktor olarak atanacakların atanma usulleri ve doktorların görev ve sorumluluklarını açıklayan ferman ve buyuruldu kayıtları. (11 Mayıs 1849)

Belge 58 : Eğin Kasabası'nda Poliçeci Ağob ve Kelekçi oğlu Menas zimmilerin faizle borç verdikleri ve halkın ödemede zorluk çektikleri ve şikayette bulunmaları üzerine hazırlanan ferman kaydı. Bu fermana göre bin akçeden fazla faizle borç verilmemesi bankacılık şeklinde alış-veriş yapılmaması ve bunun gibi dikkat edilmesi

gereken kurallar belirtilmiştir. (25 Mayıs 1849)

Belge 59 : Abçağa Köyü'nde vefat eden Mehmet Ağa ibni Salih'in mallarının oğulları arasında dağıtıldığı tereke defteri kaydı. (9 Nisan 1849)

Belge 60 : Eğin Kasabası'nda Poliçeci Kapık oğlu Bedros'un Eğin ve Harput kazalarında yaşayan Müslüman halka faizle borç verdikleri ve halkın ödemede zorluk çektikleri ve şikayette bulunmaları üzerine hazırlanan ferman kaydı. Bu fermana göre bin akçeden fazla faizle borç verilmemesi bankacılık şeklinde alış-veriş yapılmaması ve bunun gibi dikkat edilmesi gereken kurallar belirtilmiştir. (11 Haziran 1849)

Belge 61 : Eğin Kazası'ndan borçlu Hendistan oğlu Nekfos'tan alacaklarını tahsil edebilmek için dava açan alacaklılar borçlu Nekfos'un mallarının müzayede edilerek satılması ve kendilerine olan borçlarının tahsili hakkında borç taksim defteri kaydı. Tereke toplamı : 4918 , Düyun toplamı : 18864 . (11 Ağustos 1849)

Belge 62 : Geşo Köyü'nden kendisi Dersaadette iken kura sonucu askerlik çıkmış olan Mehmet ibni Ömer'in köyüne dönerek tabura kaydedilmek istemesi üzerine tutulan şukka kaydı.(11 Ağustos 1849)

Belge 63 : Askerde olanların memleketlerinde kalan nişanlılarının başkasına verilip verilmemesi hakkında hazırlanan şukka kaydı.(9 Eylül 1849)

Belge 64 : Belge tahribatlar nedeniyle okunamamıştır.

Belge 65 : Bölgede meydana gelen düzensizliğin, artan rüşvet olaylarının benzeri uygunsuzlukların haber alındığı ve bunlara karşı tedbir alınacağı hususunda hazırlanan emirname kaydı. (14 Temmuz 1849)

Belge 66 : Toskan ve Tonlus (Konlus) hakkında hazırlanan emirname kaydı. (10 Haziran 1849)

Belge 67 : Harput havalisinde eski paraların yenisiyle değiştirilmesi ve altın ve gümüş alımlarının Darphane tarafından belirtilen fiat üzerinden yapılması ve vefat eden mübayaa görevlisinin yerine yenisinin atandığına dair ferman kaydı. (9 Ekim 1849)

Belge 68 : Aşağı Mahalle'den Şişman oğlu Ohan'ın tereke defteri kaydı. Tereke toplamı: 72362 kuruş. (2 Ekim 1849)

Belge 69 : Şişman oğlu Ohan'ın eşi Herosma'nın tereke defteri kaydı. Tereke toplamı : 70042 kuruş. (2 Ekim 1849)

Belge 70 : Eğin Kazası'ndan Kalan oğlu Felat'ın dükkanında 120 kıyye tütün olduğuna dair pusula kaydı (Tarih kaydı yok).

Belge 71 : Yukarıdaki tütünden ne kadar satılacağı verilen pusulanın arkasına yazılması ve Bâb-ı Âli'den deftere kaydedilmesini isteyen belge (Tarih kaydı yok).

Belge 72 : Eğin, Arapgir ve Çemişgezek kazaları naib,müftü ve müdürlerine tebliğ

edilen bu buyurulduda bu yerlerdeki tütün gümrüklerinin idaresi için gönderilen Hacı Mehmet Beyin Harput'a gelmesiyle yeni memurlar atandığı ve bunların belirttiği oranlar üzerinden vergilerin alınacağı belirtilmiştir. (18 Nisan 1849)

Belge 73 : Küpelioğlu ve Lordioğlu Mahalleri arasında yaşanan çeşme davası hakkında hazırlanan hüccet kaydı. (20 Kasım 1849)

Belge 74 : Ariki Mahallesi'nden Ömer Efendi'nin Bahaeddin Han'ının bakım ve temizliğine bakması karşılığında yatak ücreti alınmasına dair kayıt. (22 Kasım 1849)

Belge 75 : Abçağa Köyü'nden İstefan'ın müşterek olarak kullandığı bahçenin müştereklerine men edildiğini bildiren Ferman-ı Âli'nin bir an önce uygulanmasını istemesi hakkındaki şukka kaydı. (30 Ağustos 1849)

Belge 76 : Ayakkabı ustalarını ayakkabı yaparken kullandıkları maddelerin vergileri ödenmişken imalattan sonra tekrar vergi alınmamasına özen gösterilmesi ve talep edilmemesi ancak başka kazalara götürülüp satıldığı takdirde kuruşda bir para gümrük vergisi alınması hakkında hazırlanan şukka kaydı. (27 Kasım 1849)

Belge 77 : Ariki Mahallesi'nden Canbaz Süleyman oğlu Osman Efendi'nin tereke defteri kaydı. Tereke toplamı 11445 kuruş (9 Ocak 1850)

Belge 78 : Dört Yol Ağzı Mahallesi'nden Hacı Ebubekir Ağa'nın üç çocuğuna mal taksimi defteri kaydı. Mallarının toplam değeri : 9369 kuruş (Aralık 1849)

Belge 79 : Yukarıda bahsedilen Hacı Ebubekir Ağa'nın üç çocuğundan biri olan Osman Ağa'nın eşi ve çocuklarına bıraktığı mallarının taksim edildiği defter kaydıdır. Tereke toplamı : 7696 kuruş (20 Kasım 1849)

Belge 80 : Aşar vergilerinin toplanması ve zahire naklinin şartları ve şekillerinin izah edildiği emirname kaydı. (26 Şubat 1850)

Belge 81 : Nikah akdi, tereke defterlerinin kaydı, çeşitli anlaşmalar veya izinnamelelerde naiblerin alması gereken resmi vergi oranlarından fazla vergi almaması eğer böyle yapan olursa ihbar edilmesi hakkında hazırlanan emirname kaydı. (24 Şubat 1850)

Belge 82 : Bazı yerlerde gereksiz ve yüksek miktarda alınan başlık paralarının yasaklanarak artık talep edilmemesi bunun yerine makul bir oranda mihr verilmesine dair emirname kaydı. (1 Mayıs 1850)

Belge 83 : Kız kaçırma olaylarının önüne geçmek için alınması gereken tedbirleri ve bunlara dikkat edilmesine dair emirname kaydı. (25 Mart 1850)

Belge 84 : Bir dava nedeniyle bazı şahıslarla beraber Eğin'den gelen Nüfus Kayıt Memuru Yaşar Efendi'nin davayla bir alakası olmaması nedeniyle geri dönmesine ve itibarının iadesine dair emirname kaydı. (20 Şubat 1850)

Belge 85 : Eğin Kasabası Mahkemesi'ne ait kitabete sahip olan babasının yerine oğlu Müftizâde Yaşar bin Abdulvahhab'ın görevlendirildiğini bildiren berat kaydı. (28 Şubat 1850)

Belge 86 : Devlet sınırları içerisinde geçmekte olan Eflak, Boğdan, Siyam ve sair halktan olanlara verilen geçiş belgelerinde (mürur tezkireleri) kasten veya hata ile yazılan ibarelerin düzeltilmesine ve başta tezkire memurları olmak üzere diğer memurların uyarılması hakkında yayınlanan emirnâme kaydı. (17 Mayıs 1850)

Belge 87 : İliç Köyü'nden Kalpid oğlu Varteris ile Ağya veledi Kosis arasındaki tarla, ev ve harmanın sahipliği konusunda çıkan anlaşmazlıkta bu mülklerin sahibinin Kalpid oğlu Varteris olduğuna dair hüccet kaydı. (22-30 Haziran 1850)

Belge 88 : Arapoğlu Mahallesi'nden Kasbar veledi Bağdos'un tereke defteri kaydı. Tereke toplamı : 33880 kuruş (15 Mayıs 1850)

Belge 89 : Haponos Karyesi ile Ariki Karyesi arasında çıkan mera ve bazı ekin alanlarını tahribi ve sahipliği hakkındaki sorunun Haponos Karyesi lehine sonuçlandığına dair hüccet kaydı. (4 Haziran 1850)

Belge 90 : Dört Yol Ağzı Mahallesi'nden Hacı Mehmet Numan ibni Mehmet'in tereke defteri kaydı. Tereke toplamı : 5382 kuruş (17 Ekim 1848)

Belgenin devamında Ahmet bin elhac Numan'ın borç taksim defteri kaydı vardır. (23 Ekim 1848)

Belge 91 : Ortatepe Mahallesi'nden Bali oğlu Ahmet ibni Sait ibni Mehmet'in terekesi ve borç taksim defteri kaydı. Tereke toplamı : 10860 kuruş, Borç toplamı : 8373 kuruş

(8 Aralık 1849)

Belge 92 : Eğin Kasabası'ndan Geci oğlu Kirkor veledi Mardros ile Kizir oğlu Sokyas arasında arazi üzerine yapılan bina hakkındaki hüccet kaydı. (12 Haziran 1850)

Belge 93 : Aşağı Mahalle'den Nikfos veledi Mardros'un tereke defteri kaydı. Tereke toplamı : 14213 kuruş. (8 Nisan 1850)

Belge 94 : Sandık Bağı Mahallesi'nden Berber Ahmet bin Ömer bin Ali'nin tereke defteri kaydı. Tereke toplamı : 3250 kuruş (22-30 Haziran 1850)

Belge 95 : Abçağa Köyü'nden Osak veledi Makrediç'in Papaz oğlu Sodyak veledi Elkasan'dan üç bin beş yüz kuruşa satın aldığı arsaya dair hüccet kaydı.(15 Temmuz 1850)

Belge 96 : Abçağa Köyü'nden iken şu anda İstanbul'da olan İstefan veledi Kalos'un Abçağa'da on iki bin kuruşa Hamamcı oğlu Kasyar veledi Serkis'e satmışken bu mülklerde hakkı olduğunu iddia eden Oki nam Herobs binti Arakil'in iddiasına karşı

bu konuda İstefan veledi Kalos'un vekil olarak Koçar oğlu Mağdos'u atamasına dair hüccet kaydı. (8 Temmuz 1850)

Belge 97 : Yukarıdaki hüccet kaydının devamı niteliğinde olan ve satılan mülklerin Kasyar'a ait olduğunu belirten hüccet kaydı. (23 Nisan 1850)

Belge 98 : Ariki Mahallesi'nden vefat eden Ebubekir bin Ömer Efendi'den kalan mallara küçük oğulları adına anneleri Hafize binti Ahmet'i vasî tayin etmelerine dair hüccet kaydı. (8 Eylül 1850)

Belge 99 : Pedigan Köyü'nden Mihail veledi Yekor'un İliç Köyü'nden Serkis veledi Yaris'ten dört bin altı yüz kuruş alacağı olduğunu iddia etmesi Serkis'in kabl etmemesi üzerine şahitlerin ifadeleriyle bu borcun ödendiğini açıklayan hüccet kaydı. (8 Eylül 1850)

Belge 100 : Tavit oğlu Mahallesi'nden Hukas veledi Nikfos ile Kalpakçı Sokyas veledi Magob arasındaki su yolunun mülkünden geçişi ve su kenarındaki tuvaletin kaldırılmasının istendiği hüccet kaydı. (19 Ekim 1848)

Belge 101 : Peçik oğlu Mahallesi'nden İstefan veledi Nikfos'un annesinden kalan mallardan kendi hissesine düşen payı kardeşinden ve kardeşi vekilinden talep etmesi ancak bu isteğinin kabul edilmediğine dair hüccet kaydı. (17 Ekim 1850)

Belge 102 : Eğin Kasabası'ndan Mağdos veledi Bağdos'un bazı arazi ve mülkleri dokuz bin kuruşa Müzin oğlu Nikfos veledi Kirkor'a sattığına dair hüccet kaydı. (4-13 Mayıs 1850)

Belge 103 : Eğin Kasabası'ndan Semerci oğlu Mağdos İram'ın Barasih oğlu Mağdos İstefan'a olan borcunu vadesinde ödemediği taktirde yazılı olan mülklerini alabileceğini ve Tokatlı oğlu Karabet'i de vekil olarak göstermesine dair hüccet kaydı. (4 Mayıs 1850)

Belge 104 : Venk Köyü'nde ölmüş olan Setas veledi Ditmir'e ait olan bazı arazi ve eşyalardan hak iddia eden Ağide veledi Ditmir ile Marin veledi Dimitri'nin iddalarının asılsız olduğu ve bu arazi ve eşyaların Marin veledi Yorgi'ye ait olduğuna dair hüccet kaydı. (4-13 Mayıs 1850)

Belge 105 : Eğin Kasabası'ndan Seyak Bedros'un kardeşi Setrak'ın Abçağa Köyü'nden Hasaklı oğlu Bağdesar'dan alacağını tahsil edememesi üzerine merkeze yolladığı arzuhale karşılık hazırlanan buyuruldu kaydı. (20 Ağustos 1850)

Belge 106 : Eğin Kasabası'ndan Mardros veledi Artin ile Ali Ağa bin Ferzah arasındaki arsa ve ev sorununun Ali Ağa lehine olduğuna dair hüccet kaydı. (5-14 Aralık 1850)

Belge 107 : Dört Yol Ağzı Mahallesi'nden Mehmet Tahir Efendi bin Ömer'in tereke

defteri kaydı. Tereke toplamı : 6362 kuruş (21 Aralık 1850)

Belge 108 : Gicegü Köyü'nden Acem Mehmet bin Abdülkerim'in tereke defteri kaydı. Varsileri olmadığı için Harput Mal sandığı'na teslim edilmesi için Eğin al Sandığı'na teslim olmuştur. Tereke toplamı : 400 kuruş (12 Şubat 1851)

Belge 109 : Aşağı Mahalle'den Elkesan veledi İstefan'ın kendisine ait mülkleri oğulları Adanis ve Mülkan'a hibe ettiğine dair hüccet kaydı. (23-31 Ocak 1852)

Belge 110 : Tapur Mshallesi'nden Tarakçı oğlu Bağdos'un on sekiz bin kuruşa satın aldığı mülklere dair hüccet kaydı. (12-21 Şubat 1852)

Belge 111 : Tapur Mahallesi'nden Laraf veledi İstefan veledi Epreham'ın tereke defteri kaydı. Tereke toplamı: 4405 kuruş (2-11 Mart 1852)

Belge 112 : Milayur Mahallesi'nden Boyacı oğlu Serkis veledi Epreham veledi Bedros'un tereked defteri kaydı. Tereke toplamı: 3096 kuruş (15 Mart 1850)

Belge 113 : Üstte belirtilen şahsın (Epreham veledi Bedros) borçları nedeniyle varislerin hisselerinden vazgeçtikleri ve terekede belirtilenlerin satılarak borçlulara dağıtıldığı defter kaydı. (15 Mart 1850)

Belge 114 : Abçağa Köyü'nden Bostancı oğlu Ohan veledi Kozmoz veledi Tamik'in tereke defteri kaydıdır ki bu alacaklılarına dağıtılmak üzere hesaplanmıştır. Tereke toplamı: 52712 kuruş (23 Şubat 1851)

Belge 115 : Yukarıda belirtilen Ohan'ın alacaklılarının listesi ve alacakları oranları belirten borç tevzi defteri kaydı (23 Şubat 1851)

Belge 116 : Köprübaşı Mahallesi'nden Mehmet Ağa ibni Mahmud Ağa'nın bazı mülklerini iki bin yüz elli kuruşa Ömer Ağa'ya sattığına dair hüccet kaydı.(17 Nisan 1849)

Belge 117 : Taşdibi Mahallesi'nden Zahide binti Mustafa'nın kendisine ait iki bin üç yüz altmış yedi kuruş değerindeki eşyaları Abdulvahhab Efendi'ye hibe ettiğine dair hüccet kaydı. (2-11 Şubat 1852)

Belge 118 : Arabkir'deki Şeyh Hasan Vakfı'nın idarecisi İsmail Efendi'ye ait mazbata ve pusula kaydı. (Tarih kaydı yok)

Belge 119 : Yenilenecek olan nüfus kayıtları için Eğin Kasabası'na nüfus kayıt memuru olarak Baş İmam Mustafa Efendi'nin atandığı ve bu kişiye kasabadaki tüm yetkililerin yardım etmesi ve herkesin kaydının mutlaka yapılması gerektiğine dair buyuruldu kaydı. (12 Aralık 1851)

Belge 120 : Dört Yol Ağzı Mahallesi'nde vekil Ebubekir Ağa bin Ömer ile Hekim Kerif arasındaki çeşme suyu ve su yolunun tamiri konusunda varılan karara dair hüccet kaydı. (3 Nisan 1852)

Belge 121 : Orduyu Hümayun'da piyade birinci alayının birinci taburunun üçüncü bölümünde üçüncü onbaşının ikinci neferi ki bu asker Eğinlidir, maaşının nasıl ve nereden ödeneceğine dair ilam kaydı. (2 Nisan 1852)

Belge 122 : Eğin Kasabası'ndan Meban oğlu Mağdos Bedros'un alacaklarının zamanında ve yerli yerinde ödenmesine dair şukka kaydı. (23 Mayıs 1852)

Belge 123 : Eğin Kasabası'ndan Yekiz Pesam oğlu Bedros'un ölmüş olan Epidar oğlu halik Odis'den olan alacağının vereselerinden tahsil edilmesinin belirtildiği şukka kaydı. (10 Ağustos 1851)

Belge 124 : Harput Eyaleti Kaimakamı Saadetli Mustafa Paşa Hazretleri tebasından olup Eğin Kazası'na giderken vefat eden Tosun Ağa'nın şahsi mallarına ait defter kaydı. (15 Kasım 1851)

Belge 125 : Abçağa Köyü'nden ölmüş olan Kandel oğlu Ayan veledi Korik'in tereke defteri kaydı. Tereke toplamı: 9644 kuruş (15 Kasım 1851)

Belge 126 : Eğin Kasabası'nın 1850 tarihindeki vergilerinin tespiti ve toplanmasıyla ilgili şukka kaydı. (Tarih kaydı yok)

Belge 127 : Gemürgab Köyü'nden Kulus oğlu Mağdos Ebkenedos veledi İstefan'ın otuz bin kuruşa Yobacı oğlu Karabet veledi Serkiz'den aldığı mülklere dair hüccet kaydı. (4 Aralık 1851)

Belge 128 : Eğin Kasabası'ndan ölmüş olan Şeyşan Ağob veledi Ahan'ın eşinin aldığı ve masraf ettiğini söylediği yüz bin kuruşun yerine kırk bin kuruş verileceğine dair mürasele kaydı. (4 Aralık 1851)

Belge 129 : Gemürgab Köyü'nden Gügüm oğlu Mağdos veledi İstefan'ın ölmüş olan Ağob veledi Ohan veledi Ağob'dan alacağı yirmi dört bin kuruşunun terekesinden karşılanmasına dair mürasele kaydı. (4 Aralık 1851)

Belge 130 : Gemürgab Köyü'nden Mağdos veledi İstefan'ın otuz bin kuruşa aldığı mülklere dair hüccet kaydı. (4-13 Aralık 1851)

Belge 131 : Abçağa Köyü'nden Sokyas veledi Felyos kendisine ait mülklere üç bin kuruşa Boşacı oğlu Kozmoz adına vekil Karabet'e sattığına dair hüccet kaydı. (1 Nisan 1851)

Belge 132 : Geşo Köyü'nden Hasan Ağa ibn elhac Halil bin Hacı Mehmet'in mallarının eşleri ve oğulları arasında paylaşılmasına dair taksim ve tevzi defteri kaydı. (13-22 Nisan 1851)

Belge 133 : Orik Köyü'nden Ali bin Mehmet'in tereke defteri kaydı. Tereke toplamı 6300 kuruş (Tarih kaydı yok)

Belge 134 : Geşo Köyü'nden elhac Hasan Ağa'nın tereke defteri kaydı. (Belge

eksiktir.)

Belge 135 : Bahçe Mahallesi'nden Şaban oğlu Hüseyin bin Osman bin Mustafa'nın tereke defteri kaydı. (1-10 Haziran 1852)

Belge 136 : Eğin Kasabası'ndan ölmüş olan İmirza oğlu Bağos veledi Hamak'ın eşi Meram ve çocukları ile Bağos Mirza veledi Kirkor arasındaki dükkan ve diğer mülkler üzerinde hak iddia etmelerinde bu mülklerin Bağos Mirza'nın hakkı olduğuna dair hüccet kaydı. (28 Ağustos 1852)

Belge 137 : Kemah Kazası'na bağlı Asma Köyü'nden Hacı Bekir bin Mehmet ile Eskici oğlu Karabet veledi Sahar arasındaki alacak-verecek sorununda Eskici oğlu'nun Hacı Bekir'e olan borcunu ödediği ve borcu kalmadığına dair hüccet kaydı. (11 Eylül 1852)

Belge 138 : Kurinoğlu Mahallesi'nden ölmüş olan Hatun oğlu Kirkor veledi Agob'un eşi ve çocukları'nın babalarından kalan bazı mülkleri on dokuz bin iki yüz eli kuruşa Manik oğullarına sattıklarına dair hüccet kaydı. (31 Ağustos 1852)

Belge 139 : Venk Köyü'nden Panku oğlu Vasil ve Cerak oğlu Epigan'ın Lazar'a olan on yedi bin beş yüz kuruş borçlarını bir an önce ödemeleri gerektiği ve tarafların bunu kabul ettiklerine dair ilam kaydı. (29 Eylül 1852)

Belge 140 : Navril Köyü'nden Hacader veledi Evanis'in tereke defteri kaydı. Tereke toplamı 8294 kuruş (9 Ekim 1852)

Belge 141 : Navril Köyü'nden ölen Hacader veledi Evanis'in oğlu Kirkor'un da ölmesiyle babasından kalan 4093 kuruşunun eşi ve çocuklarına taksim edildiği defter kaydı. (9 Ekim 1852)

Belge 142 : Koçan Mahallesi'nden Vanlıoğlu İsmail Seyid Efendi kendisine ait bazı mülkleri Darduroğlu Markaz veledi Kirkor'a sattığına dair hüccet kaydı. (8 Ocak 1853)

Belge 143 : Puşadi Nahiyesi'ne bağlı Hefdar ve Kumkan ve Başağı Köyleri arasındaki çayırılıkların kullanımı konusunda çıkan anlaşmazlığın giderilmesine dair ilam kaydı. (10 Ocak 1853)

Belge 144 : Orik Köyü'nden Hüseyin Ağa ibni İsmail ile İliç Köyü'nde Hatice binti Feyza arasındaki tarla anlaşmazlığında tarlanın Hatice'ye ait olduğuna dair hüccet kaydı. (2 Mart 1853)

Belge 145 : Eğin Kasabası'ndan Hacı Mustafa Ağa'nın tereke defteri kaydı. Tereke toplamı: 14864 kuruş (19 Aralık 1852)

Belge 146 : Eğin Kasabası'ndan Akanzade Hacı İbrahim Bin İsmail Ağa'nın Debbağ Hokas veledi Kerkes'ten alacağı olan dört bin dört yüz altmış kuruşun

ödenmesine dair hüccet kaydı. (24 Şubat 1853)

Belge 147 : Eğin Kasabası Müftüsü'nün vefat etmesiyle yerine yeni bir müftü atanmasının istenmesi üzerine yeni müftü atandığına dair buyuruldu kaydı. (31 Mart 1853)

Belge 148 : Eğin Kasabası'ndan Fatma binti Adıgüzel'in bir sokakta ölü bulunduğuna dair mazbata kaydı. (Tarih kaydı yok)

Belge 149 : Gemürgab Köyü'nden ölmüş olan Kirkor veledi Eros'un eşi kocasının mallarına kayyum olarak atanan Hafız İsmail Ağa'da olan paraları kendisi ve çocuğunun nafakası için istemesi ve kalan mallara da vasi atanmasına dair hüccet kaydı. (30 Nisan 1853)

Belge 150 : Geruşla Köyü'ndeki çeşmenin tamirinde harcanan gider listesi kaydı. (30 Nisan 1853)

Belge 151 : Eğin Kasabası'ndan Cemal Bey'in Tarakçı oğlu Hevaca Osib'den alacağı olan on bin iki yüz kuruş alacağına dair hazırlanan mürasele kaydı. (Tarih kaydı yok)

Belge 152 : Harput ile Erzurum arasındaki görevlilere hitaben gönderilen buyuruldu kaydı. (Tarih kaydı yok)

Belge 153 : Güceğü Köyü'nde inşa edilen camiye Mehmet bin Ali'nin atandığına dair berat kaydı. (30 Temmuz 1855)

Belge 154 : Eğin Kasabası'ndan Kokik oğlu Kozmoz'un eşi Nazlı'dan aldığı mülklere karşılık verdiği on beş bin yüz elli kuruşa dair hüccet kaydı. (10 Mayıs 1853)

Belge 155 : Abçağa Köyü'nden Serkis veledi Filyoz ile Dodik'in Epigan veledi Toris ile Nikfos arasındaki mülk davasına dair hüccet kaydı. (19 Mayıs 1854)

Belge 156 : Eğin Kasabası'ndan Ağob veledi Sokas ile Kozmoz veledi Hokas'ın annelerinden kalan eşya, altın ve paraların paylaşılmasından kaynaklanan anlaşmazlık hakkında hazırlanan ilam kaydı. (20 Mayıs 1853)

Belge 157 : Eğin Kasabası'ndan Mehmed bin Ali Bey'in vefat etmesiyle oğluna bıraktığı mallara vasî atandığına dair hüccet kaydı. (Tarih kaydı yok)

Belge 158 : Pedigan Köyü'nden vefat eden Osman ibni Ahmet'in oğluna bıraktığı tarlanın Ömer bin Mehmet'e satıldığına dair hüccet kaydı. (20 Mayıs 1853)

Belge 159 : Eğin Kasabası'ndan Bahan Kara Yakut veledi Kirkor ile Matos veledi Milkon tarla ve bahçe alım satımına dair hüccet kaydı. (Tarih kaydı yok)

Belge 160 : Abçağa Köyü'nden Geşan oğlu Evanıs veledi Makardim'in Köse Sahan'a verdiği yirmi sekiz bin sekiz yüz doksan dört kuruşluk borcunu ödememesi üzerine rehin gösterdiği arazilerinin satılmasına dair hüccet kaydı. (Tarih kaydı yok)

Belge 161 : Ekrek Köyü'nden Rukiye binti elhac Osman Hanım'ın bahçe komşusu Ali Efendi'nin bahçesinin kendi hakkı olduğunu iddia etmesi ancak bu iddiasının asılsız olduğu ve bahçenin Ali Efendi'nin hakkı olduğuna dair hüccet kaydı.18 Temmuz 1853

Belge 162 : Abçağa Köyü'nden Abginoğlu Artin veledi Sahan'ın Keşan oğlu Ayvanus'tan alacağı olan yirmi sekiz bin sekiz yüz doksan dört kuruşun ödenmesi gerektiğine dair hüccet kaydı. (Tarih kaydı yok)

Belge 163 : Tarakçıoğlu Hevace Osib'in Penki oğlu halik Neguğos veledi Ayvanus ve kardeşinden alacağı olan on bin iki yüz kuruşun ölen kişinin terekesinden düşüleceğine dair hüccet kaydı. (Temmuz 1853)

Belge 164 : Eğin Kasabası'ndan Mağdos Artıyan veledi Asdor'un ölen Başayan oğlu halik Artıyan'ın oğlu Avanus'tan talep ettiği yirmi bin kuruş alacağına dair hüccet kaydı. (5 Eylül 1853)

Belge 165 : Abçağa Köyü'nden Ahmed Ağa'nın kendisine ait bazı mülkleri Kırkor'un oğlu Hacadan'a üç bin kuruşa sattığına dair hüccet kaydı. (12 Ağustos 1852)

Belge 166 : Eğin Kasabası'ndan Bekir bin Mehmed'in Keşişoğlu Mağdos Nekadğus'dan alacağı olan bin üç yüz kuruşun ödendiğine dair hüccet kaydı. (1852)

Belge 167 : Gemürgab Köyü'nden ölmüş olan Kösemoğlu Mahdesha'na hakkında hazırlanan tezkire kaydı. (3 Şubat 1853)

Belge 168 : Şırzi Köyü'nden ölmüş olan Ohan oğlu Ustun hakkında hazırlanan tezkire kaydı. (13 Haziran 1853)

Belge 169 : Eğin Kasabası'ndan Hanik oğlu Ağob ve kardeşi Kozmoz veledi Doges'in Margar ve karındaşı Mahruyen'den alacakları olan yirmi bin kuruşun ödenmesine dair hüccet kaydı. (4 Ekim 1853)

Belge 170 : Venk Köyü'nden Balasan veledi Astan'ın kendisine ait mülkleri ve paraları kızına vermesi için damadı Minman'ı görevlendirmesine dair hüccet kaydı. (Tarih yok)

Belge 171 : Türkmenoğlu Mahallesi'nden Mahdeş Abdurrahman'ın yanında bulunan eşyaların listesi ve bu eşyaların satılarak Bağdesar'a verilmesine dair mürasele kaydı.

Belge 172 : Güryeca Kasabası'ndan Mehmed İzzet bin Halil ve arkadaşı Ahmed'in elinde boşalan tüfeğin Güzel Ahmet'i yaralamasında olayın kazayla olduğunun anlaşılmasına ve davacı olunmamasına dair mürasele kaydı.

Belge 173 : Abçağa Köyü'nden ölmüş olan Artin veledi Andan oğlu Kamerdiç'in kızına bıraktığı mallara vasî atanmasına dair hüccet kaydı. (14 Ekim 1853)

Belge 174 : Abçağa Köyü'nden ölmüş olan İden oğlu Makrediç'in çocuklarına

bıraktığı bazı mülklerin çocukları tarafından on altı bin kuruşa Asder veledi Parğem'e satıldığına dair hüccet kaydı. (13 Ekim 1853)

Belge 175 : Eğin Kasabası'ndan Kasab oğlu Hazar'ın Mutigan oğlu Kozmoz'dan alacağına karşılanmasına dair hüccet kaydı. (Tarih kaydı yok)

Belge 176 : Dört Yol Ağzı Mahallesi'nden vefat etmiş olan Gesi oğlu Halil bin Molla Mehmed Ali'nin eşi Ümmü Gülsüm'ün vekili Halil Ağa bin Osman'ın Gesi oğlu Osman'dan kalan iki adet dükkanı Mazman oğlu Matos ve Artin veledi Serakan'a sattıklarına dair hüccet kaydı. (24 Ekim 1853)

Belge 177 : Dört Yol Ağzı Mahallesi'nden vefat etmiş olan Halil bin Molla Mehmed'in eşi Gül Hanım'ın vekili Halil Ağa bin Osman'ın Halil bin Molla'dan kalan bazı mülkleri Makos oğulları Ağob ve Kirkor'a sattıklarına dair hüccet kaydı. (Tarih kaydı yok)

Belge 178 : Dört Yol Ağzı Mahallesi'nden yukarıdaki yazılan vekil Halil Ağa'nın diğer bazı mülkleri Kirkor ve Neşan ve Arakin'e sattıklarına dair hüccet kaydı. (24 Ekim 1853)

Belge 179 : Eğin Kasabası'ndan Bozik ve Karabet'tin Evanis veledi Kirkor'a olan borçlarını ödemelerine dair mürasele kaydı. (8 Ekim 1853)

Belge 180 : Eğin Kasabası'ndan Tarakçı oğlu Bağos ve karındaşı Osib'in Yeni Komşu oğlu Kifor ve Ağob ve Ohanis'ten olan alacaklarının halen daha ödenmemesi üzerine bir an önce borçlarını ödemeleri için uyarıldıkları kayıt. (20 Ekim 1853)

Belge 181 : Eğin Kasabası'ndan Hazinedârzâde İsmail Ağa ibni Abdurrezzak'ın kendisine ait dükkanı altı yüz kuruşa Hüseyin oğlu Mehmet'e sattığına dair hüccet kaydı. (Eylül 1853)

Belge 182 : Eğin Kasabası'ndan ölmüş olan Kalaycı Agob veledi Evanis'in terekesinden borçlarını talep eden alacaklıları ve bunlara ödenecek meblağı bildiren hüccet kaydı. (Kasım 1853)

Belge 183 : Eğin Kasabası'ndan vefat eden Ömer bin Mustafa'dan eşi ve çocuklarına kalan arsayı eşi ve çocuklarının üç bin kuruşa Artin veledi Epreham'a sattıklarına dair hüccet kaydı. (21 Kasım 1827)

Belge 184 : Yukarıda bahsedilen arsaya dahil olan diğer arsanın daha önce Bekdaş ibni Musa'ya satıldığını belirten hüccet kaydı. (19 Mart 1830)

Belge 185 : Eğin Kasabası'ndan Mehmed Ağa'nın Epreham oğlu Artun'a üç bin kuruşa sattığı bazı mülklere dair hüccet kaydı.

Belge 186 : Eğin Kasabası'ndan Zülfikar Cami-i Şerif Vakfı' idarecisi Hafız Ebubekir bin Ali'nin vefat etmesinin ardından yerine oğlu Mustafa'nın bu göreve talip

olduğuna dair kayıt. (25 Kasım 1852)

Belge 187 : Eğin Kasabası'ndan Zülfikar Cami-i Şerif Vakfı' idarecisi Hafız Ebubekir bin Ali'nin vefat etmesinin ardından yerine oğlu Mustafa'nın atandığına dair berat kaydı. (25 Kasım 1853)

Belge 188 : Geşo Köyü'nden Hafız İbrahim bin Halil'in Savi veledi Bağor'a ait meşelikten hak iddia etmesi ancak meşeliğin Savi'nin olduğuna dair hüccet kaydı. (14 Ocak 1851)

Belge 189 : Eğin Kasabası'ndan Kösem oğlu Halil Ağa'nın eşi ve çocuklarının babalarından kalan bazı mülkleri Neşan oğlu Kirkor'a sattıklarına dair hüccet kaydı. (2 Aralık 1853)

Belge 190 : Dört Yol Ağzı Mahallesi'nden Hacı Halil bin Osman ibni Halil'in tereke defteri kaydı. Tereke toplamı: 11541 kuruş (15 Aralık 1848)

Belge 191 : Eğin Kasabası'ndan Ömer bin elhac Mehmet'in kızları babalarından kendilerine kalan üzüm bağını bin kuruşa Bekir Ağa'ya sattıklarına dair hüccet kaydı. (22-31 Aralık 1853)

Belge 192 : Hoca Emin Efendi Mahallesi'nden Ahmet kızı Hanife'nin, kızları Ayşe ve Ümmü Gülsüm'e ait olan ve kendisinin emanetçi olduğunu belirttiği mülklere dair hüccet kaydı. (2-11 Aralık 1853)

Belge 193 : Venk Köyü'nden Manuk oğlu Lazart'ın tereke defteri kaydı. Tereke toplamı: 8060 kuruş (6 Aralık 1853)

Belge 194 : Eğin Kasabası'ndan Markos veledi Ağob'un ölen yengesi Zemret'ten kalan mülklerden pay istemesi bunun üzerine Zemret'in kardeşleri Bedros, Artıyan ve Ağob'un ve şahitlerin ifadeleriyle Markos veledi Ağob'un talebinin reddedildiğine dair ilam kaydı. (22-31 Aralık 1853)

Belge 195 : Gemürgab Köyü'nden ölmüş olan Yekfos veledi Heçar'ın varislerine dair tezkire kaydı. (18 Aralık 1853)

Belge 196 : Gemürgab Köyü'nden ölmüş olan Hokas veledi Heçar'ın varislerine dair tezkire kaydı. (18 Aralık 1853)

Belge 197 : Eğin Kasabası'ndan Fehmi Efendi'ye ait mürasele kaydı. (12 Ocak 1853)

Belge 198 : İliç Köyü'nden Mağdos Neşan'ın bir dava sonucunun netleşmesiyle tutuklanmasına gerek kalmadığına ve evine dönebileceğine dair izin kaydı. (5 Şubat 1854)

Belge 199 : Yağmur Dereli Mahallesi'nden Mehmet Şerif Ağa bin Mustafa'nın Kaver oğlu Hüseyin'den iki bin beş yüz kuruşa aldığı mülklerin kendi mülkleri olduğuna

dair mürasele kaydı. (7 Kasım 1853)

Belge 200 : Birinci belge eksik ikinci belge de ise Varisleri olmayan veya kayıp olan terekelerin kayıtlarının yapılması, gerekli vergilerinin alınması ve bu vergilerin Hazine-i Celile'ye gönderilmesine dikkat edilmesine dair emirname kaydı. (5 Şubat 1854)

Belge 201 : Ebreham veledi Karabet'in ölmüş olan Nikfos'tan alacağı olan dört bin yirmi beş kuruş alacağını Nikfos'un oğulları Nikfos ve Elkesan'dan tahsil edileceğini bildiren mürasele kaydı. (Mart 1854)

Belge 202 : Venk Köyü'nden Yurdal veledi Vasil veledi Hazar ile ölen Vasil'in eşi Margerid arasındaki mülk sorununda mülklerin Margerit'e ait olduğunu belirten hüccet kaydı. (19-28 Şubat 1854)

Belge 203 : Eğin Kasabası'ndan Margrid kendisine ait mülkleri çocuklarının kendisini beslemeleri karşılığında oğullarına vermesi ama çocukların bu mülkleri zaptetmeleri üzerine mülklerin sahibi olan Margrit'e teslim edilmesine dair hüccet kaydı. (2 Mart 1854)

Belge 204 : Eğin Kasabası'ndan Mardos'un, kardeşi Mağarsun'dan babalarından kalan eşyalardan payına düşeni istemesi üzerine bu eşyalarda hakkı olmadığını belirten hüccet kaydı. (23 Nisan 1854)

Belge 205 : Eğin Kasabası'ndan Yukarı Kazgancı'daki bazı dükkan ve hanelerin gelirlerinin caminin giderlerini karşılaması için tespit edildiğinden başka kişilerin bunlara müdahale edemeyeceğini belirten defter kaydı. (1854)

Belge 206 : Ekrek Köyü'nden Emine binti Mehmet ile kız kardeşi Hafize'nin babalarından kalan dükkanları vekilleri Ali Bey tarafından tamir edilerek kardeşleri Halil Ağa ve Osman Ağa'nın da kabul etmesiyle bu dükkanlara sahip olduklarını bildiren hüccet kaydı. (5 Mayıs 1854)

Belge 207 : Yukarıda adı geçen kız kardeşlerin sahip oldukları malları vekilleri Ali Bey aracılığıyla erkek kardeşleri Halil ve Osman Ağa'ya iki bin kuruşa sattıklarına dair hüccet kaydı. (29 Nisan 1854)

Belge 208: Ekrek Köyü'nden ölmüş olan Lamek veledi Hazar'ın eşi ve çocuklarına bıraktığı bahçeyi üç yüz bin dört yüz kuruşa Ohan veledi Ladek'e sattıklarına dair hüccet kaydı. (19-28 Mayıs 1854)

Belge 209 : Eğin Kasabası'ndan Kavas Bekir bin Yusuf'un tereke defteri kaydı. Tereke toplamı: 14072 kuruş (13 Haziran 1854)

Belge 210 : Geruşla Köyü'nden Fatma binti Ahmet ile Eğin Kasabası'ndan Anzek oğlu Ağob arasındaki bahçe meselesinde bahçenin Ağob'a ait olduğuna dair hüccet kaydı. (1854)

Belge 211 : Geruşla Köyü'nden Matos veledi Melkon'un Nasrob veledi Asdar'a olan yedi bin iki yüz kuruş borcunu ödemesi gerektiğini belirten mürasele kaydı. (Tarih kaydı yok)

Belge 212 : İliç Köyü'nden Ağob veledi Kaber'in annesinden kalan çeşitli eşyaları kardeşi Neşan'dan istemesi ancak şahidlerin da ifadeleriyle Ağob'un hakkı olmadığını belirten hüccet kaydı. (6 Haziran 1854)

Belge 213 : Eğin Kasabası'ndan Heraz veledi Oysab'ın tereke ve borç taksim defteri kaydı. Tereke toplamı: 9120 kuruş (7 Ocak 1854)

Belge 214 : Eğin Kasabası'ndan Kanbar oğlu Hüseyin'in tereke defteri kaydı. (tereke toplamı: 8569 kuruş (7 Kasım 1853))

Belge 215 : Sandık Köyü'nden Ebubekir Mehmet'in tereke defteri kaydı. Tereke toplamı: 2385 kuruş (4 Ağustos 1854)

Belge 216 : Eğin Kasabası'ndan Kalender oğlu Elkesan'ın Osib veledi Karabet'in evinin önüne kurduğu ocaktan çıkan dumandan rahatsız olduğunu ve bu nedenle Osib'in uyarıldığına dair mürasele kaydı. (30 Aralık 1853)

Belge 217 : Venk Köyü'nden Mahmut bin Mustafa'nın Sofya veledi Yevader'den bin üç yüz kuruş alacağı olduğunu iddia etmesi ancak bunun gerçek olmadığını anlaşılması üzerine hazırlanan mürasele kaydı. (28 Eylül 1854)

Belge 218 : Eğin Kasabası'ndan Hasan ile Gehman oğlu Osman ve Zenar oğlu Bedros arasındaki tarla meselesinde tarla meselesine dair ilam kaydı.(11 Temmuz 1854)

Belge 219 : Tavik Köyü'nden Koca Mehmet Ağa'nın kendisine ait olan mülk ve eşyaları eşi Fatma binti Ahmet'e verdiği dair hüccet kaydı. (1 Kasım 1853)

Belge 220 : Ekrek Köyü'nden Ümmü Gülsüm binti Hüseyin'in tereke defteri kaydı. Tereke toplamı: 4625 kuruş (2 Kasım 1854)

Belge 221 : Abçağa Köyü'nden Fatma binti İsmail'in tereke defteri kaydı. Tereke toplamı: 528 kuruş (tarih kaydı yok)

Belge 222 : Eğin Kasabası'ndan Mağdos veledi Bedros'un Kasab oğlu Hazar'a olan yirmi sekiz bin elli kuruş borcuna karşılık tarla ve bahçesini rehin olarak bıraktığına dair senet kaydı. (19 Haziran 1853)

Belge 223 : Eğin Kasabası'ndan Mağdos veledi Bedros'un Kasab oğlu Hazar'a olan on sekiz bin kuruşluk borcuna karşılık gösterdiği diğer arazilerini rehin bıraktığına dair senet kaydı. (4 Kasım 1852)

Belge 224 : Eğin Kasabası'ndan Mumcu oğlu Sahan ve Karabet'in borçlarının karşılığında mal ve mülklerinin satılarak alacaklılara taksim edilmesine dair hüccet kaydı. (21 Mayıs 1855)

Belge 225 : Venk Köyü'nden Marez oğlu Hevace'nin tereke defteri kaydı. Tereke toplamı : 82368 kuruş. (Tarih kaydı yok)

Belge 226 : Belge tahribatlar nedeniyle okunamamıştır.

Belge 227 : Venk Köyü'nden Lazeri veledi Espedar ile Bağdis Marin veledi Bozik arasındaki bahçe meselesinde Marin'e yazılmış mürasele kaydı. (Tarih kaydı yok)

Belge 228 : Harput'tan Erzurum'a gidecek olan bir kısım askerinin seçilmesi ve yolculuk sırasındaki hallerine dair buyuruldu kaydı. (27 Aralık 1854)

Belge 229-230 : Aynı belge olmakla beraber belge okunamamıştır.

Belge 231 : Yukarı Mahalle'den Mağdos İmirza veledi Kirkor'un Bozik oğlu halik Kirok'tan alacağına dair mürasele kaydı. (Tarih kaydı yok)

Belge 232 : Abçağa Köyü'nde mültezim Mustafa'nın iddiasının asılsız olduğuna dair şukka kaydı. (9 Nisan 1855)

Belge 233 : Şirzu Köyü'nden vekil Ahmed Ağa ibni İbrahim Ağa'nın müvekkili Ömer Ağa'nın Aniştaz zımmiden alacağı olan iki bin gurusuna dair mürasele kaydı. (26 Temmuz 1854)

Belge 234 : Eğin Kasabası'nda bulunan Hakim Hanı'nın üst katına dükkan inşa eden ve gelirini hanın tamirine vakfeden Hasan bin Halil'in hüccet kaydı. (26 Haziran 1855)

Belge 235 : Gemürgab Köyü'nden Kozmoz veledi Artin'e ait tereke defteri kaydı. Tereke toplamı : 16516 kuruş (6 Temmuz 1855).

Belge 236 : Eğin Kasabası'ndan Canik oğlu Kirkor veledi Ağob'un kendisine ait bazı mülklerini Mardros veledi Nikfos ile validesi Elmas'a sattığına dair hüccet kaydı. (5 Ağustos 1855)

Belge 237 : Eğin Kasabası'ndan vefat eden Kasım oğlu Halil'den eşi ve çocuklarına kalan bir dükkanı Artin oğulları Ağın ve Asdar ve Ohan adlı şahıslar sattıklarına dair hüccet kaydı.(3 Ekim 1855)

Belge 238 : Eğin Kasabası'ndan Kasab oğlu Hazar'ın Mardik oğlu Artin'den alacağı olan kırk beş bin gurusu zamanında ödememesi üzerine rehin gösterdiği mülklerin borcuna karşılık olarak Kasab oğlu Hazar'a satıldığına dair hüccet kaydı.(11 Aralık 1855)

Belge 239 : Dört Yol Ağzı Cami-i Şerifi Vakfı yöneticisi İmam Hafız Osman Efendi ile Hasan bin Halil arasındaki binanın kirasına dair hüccet kaydı. (28 Mart 1856)

Belge 240 : Eğin Kasabası'ndan Osman bin elhac Yaşar'ın kendisine ait bazı mülkleri Kirkor veledi Makredic'e sattığına dair hüccet kaydı. (12 Nisan 1855)

Belge 241 : Sandıkbağı Mahallesi'nden Ömer Ağa'nın zevcesinin Kirkor veledi Hokas'ın Osman bin elhac Yaşar'dan aldığı bahçenin yanındaki tarlayı Kirkor'a sattığına

dair hüccet kaydı. (31 Mart 1856)

Belge 242 : Aşağı Mahalle'den Talik oğlu Makrediç ile Temur oğlu Miyak arasındaki bahçe satışına dair hüccet kaydı. (20 Mayıs 1856)

Belge 243 : Venk Köyü'nden Ahmed Ağa ibni Abdah'ın kendisine ait kavaklığı Bağor veledi Sokas'a sattığına dair hüccet kaydı. (30 Mayıs 1856)

Belge 244 : Yukarı Mahalle'de vekil Bağdesar veledi Mulkun'un müvekkillerine ait bazı mülkleri Temur oğlu Miyak'a sattığına dair hüccet kaydı. (10 Mayıs 1856)

Belge 245 : Venk Köyü'nden vefat eden Kul Ahmet Ramazan Ağa'nın eşinin vekili tarafından kendilerine ait kavaklığı Ahmed Ağa ibni Abdah'a sattığına dair hüccet kaydı. (28 Haziran 1856)

Belge 246 : Gemürgab Köyü'nden vefat eden Mustafa Ağa ibni Selim Ağa'nın eşi ve çocuklarının vekili tarafından kendilerine ait sunun yarısını Musim oğlu Mağdos Kırkor'a sattıklarına dair hüccet kaydı. (7 Mayıs 1856)

Belge 247 : Eğin Kasabası'ndan vefat eden Ömer Ağa ibni Ali'nin borcuna karşılık müzayede ile satılan mülkünü Geruşla Köyü'nden Süleyman Ağa ibni İsmail'in satın almasına dair hüccet kaydı. (24 Haziran 1856)

Belge 248 : Eğin Kasabası'ndan Bekir bin Hüseyin'in eşine ait bahçe hakkında Feyzah Ağa ibni Mustafa'nın hak iddia etmesi ancak bahçenin Bekir bin Hüseyin'in eşine ait olduğuna dair hüccet kaydı. (14 Temmuz 1856)

Belge 249 : Ariki Mahallesi'nden Hüseyin Kamil Efendi ibni Numan bin Abdullah'ın inşa ettiği camiye vakfettiği bir dükkanın kirası ile kendisi öldükten sonra vakfın hizmetlerini gömesi için Tevlit'in seçildiğine dair hüccet kaydı. (10 Eylül 1856)

Belge 250-251 : Eğin Kasabası'nda Tavit'in kendisine ait bahçe ile diğer dörtte bir hissesini Mosis'e satmışken sonradan pişman olması ve geri istemesi ancak işin sonuçlanmaması üzerine Tavit'in arzuhaline karşılık hazırlanan ilamın yanında bir de bu konu hakkında ferman hazırlanması ve bu fermana göre hareket edilmesi gerektiğine dair ferman kaydı. (21 Eylül 1856)

Belge 252 : Eğin Kasabası'ndan ölmüş olan Sahak veledi Hacek'in oğlu Menas'a bıraktığı bahçeyi Menas başka şehirdeyken annesinin kendi hissesiyle beraber satmasına dair mürasele kaydı. (23 Ekim 1856)

Belge 253 : Eğin Kasabası'ndan Cafer oğlu Mehmed'in bahçesine bitişik bahçenin başkasına satılması üzerine şüf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı. (Tarih kaydı yok)

Belge 254 : Eğin Kasabası'ndan Osman Ağa ibni Harun'un mülküne bitişik mülkün başkasına satılması üzerine şüf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı.(25 Nisan 1856)

Belge 255 : Eğin Kasabası'ndan Makriç oğlu Bağdesar'ın bahçesine bitişik tarlanın

başkasına satılması üzerine şüf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı. (25 Nisan 1856)

Belge 256 : Eğin Kasabası'ndan İmam Mehmet Efendi ibni Ali'nin bahçesine bitişik bahçenin başkasına satılması üzerine şüf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı. (23 Nisan 2856)

Belge 257 : Eğin Kasabası'ndan Evanis veledi Hevace Osib'in ev satınalmak istemesine dair şüf'a kaydı. (1 Ağustos 1855)

Belge 258 : Eğin Kasabası'ndan Andir'in evine bitişik evin satılmak istenmesi üzerine şüf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı. (23 Temmuz 1855)

Belge 259 : Erzurum Kasabası'ndan Eğin'e gelirken katırlarını çaldıran Kanimoğulları Mustafa ve İbrahim'in Eğin'de kayıt tutmalarına dair belge. (14 Haziran 1852)

Belge 260 : Gemürgab Köyü'nden Selim Ağa'nın oğlu Ahmet ev ve diğer mülkünü kardeşine satması üzerine şüf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı. (15 Temmuz 1853)

Belge 261 : Bağdesar veledi Kirkor'un Boyacı oğullarının kendilerine ait evi başkasına satmaları üzerine şüf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı. (24 Ekim 1853)

Belge 262 : Venk Köyü'nden Dimitri veledi Boğas 'ın kendi bağına bitişik bağın başkasına satılması üzerine şüf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı. (26 Ekim 1853)

Belge 263 : Arapgir Kazası'ndan kurşun ustası Artin veledi İstefan'ın Orta Camii Şerif'teki bazı hasarları tamir ettiği ve bu hasarlar tekrarlanırsa ücretsiz olarak bakacağını belirten kayıt. (28 Eylül 1854)

Belge 264 : Belgedeki tahribatlar nedeniyle belge okunamamıştır.

Belge 265 : Eğin Kasabası'ndan Fatma binti İbrahim'in komşusunun kendi evini başkasına satması üzerine şüf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı. (2 Kasım 1854)

Belge 266 : Belgedeki tahribatlar nedeniyle belge okunamamıştır.

Belge 267 : Ariki Mahallesi'nde Hacı Osman Ağa'nın evine bitişik tarlanın başkasına satmaları üzerine şüf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı. (27 Ekim 1854)

Belge 268 : Eğin Kasabası'ndan Sıvacı oğlu Mehmed Ağa'nın satılacak olan bağa talip olduğuna dair hüccet kaydı. (Tarih kaydı yok)

Belge 269 : Eğin Kasabası'ndan Mehmed Emin ve Bekir Ağa'nın kendi mülklerine bitişik mülklerin başkasına satılması üzerine şüf'a tuttuklarına dair hüccet kaydı.

(20 Haziran 1855)

Belge 270 : Abçağa Köyü'nden Elpiyar oğlu Mardros'un Elpiyar oğlu Nikfos veledi Bağos'a olan borcunu on ay içinde ödeyeceğine ve buna binâen bazı mülklerini rehin olarak gösterdiğine dair hüccet kaydı. (19 Haziran 1848)

Belge 271 : Taşdibi Mahallesi'nden Hafize binti Ali ile Mehmed Emin ibni Ali'nin

nikah kaydı. (12 Temmuz 1848)

Belge 272 : Ariki Köyü'nden Ayşe binti Hasan ile Hüseyin ibni Abdullah'ın nikah kaydı. (14 Temmuz 1848)

Belge 273 : Ortatepe Mahallesi'nden vefat eden Mahmut Alemdar'ın eşi ve çocukları ile kardeşi İbrahim Efendi arasındaki mülk anlaşmazlığında mülklerin İbrahim Efendi'ye ait olduğunu bildiren hüccet kaydı. (29 Haziran 1848)

Belge 274 : Eğin Kasabası'ndan Hazinedâr İsmail Ağa'nın Kuyumcu oğlu Hokas'tan dükkan satın alması üzerine şuf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı. (17 Temmuz 1848)

Belge 275 : Tarakçı oğlu Hoca Osib'in Yakublu Köyü'nden Hasan Efendi'den alacağı olan altı bin kuruşunun ödenmesi için hazırlanan mürasele kaydı. (28 Nisan 1849)

Belge 276 : Belge tahribatlar nedeniyle okunamamıştır.

Belge 277 : Dört Yol Ağzı Mahallesi'nden İmirza oğlu Ohan'ın evini başka birine satması üzerine şuf'a tuttuğuna dair hüccet. (15 Haziran 1850)

Belge 278 : Naib Mahallesi'nden Hacı Halil bin Ahmet ile Ali oğlu Molla Mehmet bin Osman arasındaki yolun kullanımı konusunda çıkan anlaşmazlığın yazıldığı ilam kaydı. (31 Ağustos 1850)

Belge 279 : Eğin Kasabası'ndan Mustafa Ağa bin Osman'ın BALI oğlu Ömer'den bahçe satın alması şuf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı. (24 Mart 1851)

Belge 280 : Belge tahribatlar nedeniyle okunamamıştır.

Belge 281 : Belge tahribatlar nedeniyle okunamamıştır.

Belge 282 : Abçağa Köyü'nden Berber Serkis veledi Merka'nın Perdas veledi Bağdos'dan alacağı olan parasını istemesi ve Bağdos'un da borcunu meclis önünde vermesine dair hüccet kaydı. (Tarih kaydı yok).

Belge 283 : Tahta Cami Mahallesi'nden Emir Ali bin Ali'nin kendisine ait değerli menkıbelerini sattığına ve bir kısmını vakfettiğine dair hüccet kaydı. (27 Ağustos 1848)

Belge 284 : Tarakçı oğlu Serab veledi Mardros'un Serunoğlu'na ait bahçeyi satın alması üzerine şüfa tuttuğuna dair hüccet kaydı. (8 Mayıs 1849)

Belge 285 : Abçağa Köyü'nden Mihail veledi Artin'in Şahin oğlu Kirkor'dan meşelik satın alması üzerine şüfa tuttuğuna dair hüccet kaydı. (18 Mayıs 1849)

Belge 286 : Eğin Kasabası'ndan Ağob veledi Safer'in Yörük oğlu Kozmoz'dan bahçe satın alması üzerine şüfa tuttuğuna dair hüccet kaydı. (8 Temmuz 1848)

Belge 287 : Eğin Kasabası'ndan Musik oğlu Ağob'un tarlasına bitişik bahçenin satılması üzerine şuf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı. (29 Temmuz 1849)

Belge 288 : Eğin Kasabası'ndan Hanik oğlu Ağob'un oğlu Mardros'dan bahçeyi

satın alması üzerine şuf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı.(15 Ocak 1850)

Belge 289 : Dörtyol Ağzı Mahallesi'nden Mehmet bin Osman'ın bahçe satın alması üzerine şuf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı. (13 Temmuz 1850)

Belge 290 : Orta Cami Mahallesi'nden Feyyaz oğlu Hacı Mustafa'nın bahçesini başkasına satması üzerine şuf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı (25 Mart 1850)

Belge 291 : Dörtyol Ağzı Mahallesi'nden Hacı Yusuf oğlu Osman'ın çalılığını başkasına satması üzerine şuf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı. (28 Mart 1850)

Belge 292 : Eğin Kasabası'ndan Muzin oğlu Mağdos'un evini başkasına satması üzerine şuf'a tuttuğuna dair hüccet kaydı. (6 Mart 1851)

Belge 293 : Ariki Mahallesi'nden Tamik veledi Makar'ın oğluna bıraktığı mallar için vasi tayin edildiğine dair hüccet kaydı. (15 Nisan 1848)

Belge 294 : Memleket dahilinde posta taşıyıcılarının eşkıyalar tarafından katledilmesinin önlenmesine yönelik alınacak tedbirlere dair ferman kaydı. (18 Ocak 1848)

Belge 295 : Puşadi Nahiyesi Hiftar Köyü'nden Gesik oğlu Ahmet bin Ali'nin tarla satın almasına dair hüccet kaydı. (21 Mayıs 1848)

Belge 296 : Abçağa Köyü'nden Hacı Osman Ağa'nın bahçe satın almasına dair hüccet kaydı. (5 Mayıs 1848)

Belge 297 : Üstte bahsedilen bahçe hakkında hak iddia eden Mustafa Bey'in hakkı olmadığına dair hüccet kaydı. (31 Mayıs 1848)

Belge 298 : Eğin Kasabası'ndan Mehmet Sadık bin elhac Ali'nin babasının senede bir kez kendisi adına Kur'an hatmedene vakfettiği parayı almaya muktedir olduğuna ve bunun uygun görüldüğüne dair mürasele kaydı. (6 Mayıs 1848)

Belge 299 : Eğin Kasabası'ndan Beşir oğlu Artin'in Ebubekir Ağa'dan satın aldığı mülklere dair hüccet kaydı. (7 Haziran 1848)

Belge 300 : Eğin Kasabası'ndan şu anda kayıp olan Makrediç'e babasından kalan ve satılarak kendisine yedi yüz kuruş düşen hakkını kendisi adına saklaması için bir kayyum atandığına dair hüccet kaydı. (7 Haziran 1848)

Belge 301 : Aşağı Mahalle'den, ölmüş olan, Beşir oğlu Kesar veledi Bağos'tan kalan mal ve paraları için kızları adına bir vasi atandığına dair hüccet kaydı. (6 Haziran 1848)

Belge 302-303 : Posta tatarlarının ve diğer memurların kendileri ve hayvanları için uğradıkları merkezlerden saat başına yüz para alınacağını belirten ferman kaydı. (3-12 Haziran 1848)

Belge 304 : Abçağa Köyü'nden Bolad oğlu Menas veledi Serkis'in kendinse ait

mülkleri dört bin yedi yüz elli kuruşa Bolad noğlu Mardros'a sattığına dair hüccet kaydı. (17 Haziran 1848)

Belge 305 : Yukarıdaki şahıslara ait oda alış-satışıyla ilgili hüccet kaydı.(17 Haziran 1848)

Belge 306 : Eğin Kasabası'ndan Demirci Makos'un Makrediç veledi Karabet'ten satın aldığı mülklere dair hüccet kaydı. (19 Haziran 1848)

Belge 307 : Taşdibi Mahallesi'nden Akan oğlu Mustafa ibni Ahmet ile Gümüşlü Kürtleri arasında geçen katırın çalınması ve Mustafa'nın davacı olması üzerine Kürtlerin bu konuda suçları olmadığını belirten ve kendilerine verilen mürasele kaydı. (11 Haziran 1848)

Belge 308 : Ekrek Köyü'nden Ali ibni Hasan ibni Musa'nın tereke ve borç taksim defteri kaydı. Tereke toplamı: 10116 kuruş (23 Nisan 1848)

Belge 309 : Ekrek Köyü'nden vefat etmiş olan Balta oğlu Ali ibni Hasan'ın terekesinin borçlarına kâfi gelmemesi üzerine diğer mülklerinin de satılması ve bu mülkleri Ümmü Gülsüm'ün satın almasına dair hüccet kaydı. (1 Mayıs 1848)

Belge 310 : Ekrek Köyü'nden yukarıda bahsedilen Balta oğlu Ali ibni Hasan'ın küçük çocukları adına vasî atandığına dair hüccet kaydı. (15 Şubat 1848)

SONUÇ

8 Numaralı Eğin Şer'iyye Sicili H 1264-1273 (M. 1847-1857 yılları arasındaki) belgeleri ihtiva etmektedir. Bu dönemlerde Eğin; 1846 yılına kadar Diyarbekir Eyaleti içerisindeki Ma'den_i Hümayun Emanetine bağlı bir kaza iken bu tarihten sonra Harput merkez olmak üzere oluşturulan Harput Eyaletine tabi Harput Sancağına bağlanmış ve kaza olma durumunu devam ettirmiştir.

Bu dönemde Sicilde yer alan belgelere göre, tespit ettiğimiz kadarıyla Eğin kazasında 1 nahiye, 23 köy, 29 mahalle, 4 cami, 1 kilise zikredilmektedir.

Ekonomik bir canlılığın var olduğunu söyleyebileceğimiz Eğin, yol güzergahı üzerinde bulunmasından dolayı gümrük işlemlerinin de yapıldığı bir kazadır.

Sosyal yapı açısından da klasik Osmanlı şehirlerinin gösterdiği genel özellikleri de sergilemektedir.

KAYNAKLAR

AKGÜNDÜZ, Ahmet; Şer‘iyye Sicilleri, C.1 İstanbul, 1988, s.15.16.48.

AKSIN, Ahmet; *XIX. Yüzyılda Eğin (İdari, Fiziki, Sosyal ve İktisadi Yapı)*, İstanbul, 2003.

----- ; *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ, 1999, s. 28-30

----- ; “218 Numaralı Harput Şer‘iyye Sicili 1830-1840, Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1990, s.XXIII.

----- ; “218 Numaralı Harput Şer‘iyye Sicili’nin Tanıtımı ve Fihristi” *Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1, Elazığ, 1992.

AKSIN, Ahmet; KARAKAŞ, Erdal; “19. Yüzyılda Arabgir”, *OTAM Dergisi*, S:13, Ankara, 2002.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi; *Cevdet Darphane ve Meskûkât*, No: 2553, 5241.

DARKOT, Besim; Eğin, *İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1988.

TIZLAK, Fahrettin; *Keban ve Ergani Yöresinde Madencilik 1780-1850*, TTK.yayınları, Ankara, 1997.

KAYIRAN, Mustafa; “Şer‘iyye Sicillerinin Askeri Tarih Bakımından Önemi”, *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara, 1983.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Şer‘i Mahkeme Sicilleri”, *Ülkü Mecmuası*, Ankara, 1935.

YILMAZÇELİK, İbrahim, “Şer‘iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru Diyarbakır Şer‘iyye Sicilleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 90, Haziran 1994.

Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 373-402, ELAZIĞ-2006

17. ASRIN SONUNDA FİLİBE ve ÇEVRESİNDE EŞKIYALIK HAREKETLERİ* (1680-1700)

*Banditry at Filibe and it's Region During the End of 17. Century
(1680-1700)*

Mehmet KARAGÖZ

İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Malatya.

ÖZET

Devletler idaresindeki toplulukları dirlik ve düzen içerisinde yaşatırlar. Devlette dirlik ve düzen adaletle sağlanır. Devletlerin hayatında sıkıntılı ve buhranlı dönemler de olmaktadır. Bu buhranlı dönemleri suiistimal eden asiler ve eşkıyalık ortaya çıkabilirler. EşkİYaların güç kazandıkları ve her türlü kanunsuz hareketler yaptıkları bu dönemlerde devlet eşkıyalıkları önlemek için idarî, askerî tedbirler aldığı gibi halkın yardım ve desteğini de sağlamak durumundadırlar. 1683 Viyana bozgunundan sonra Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde olduğu gibi Filibe ve çevresinde de eşkıyalıklar ortaya çıkmıştır. Anadolu'daki eşkıyalıklardan farklılıklar gösteren bu hareketler alınan tedbirlerle önlenmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Filibe, halk, eşkıya, buhran.

ABSTRACT

All of the states want to built the security and peace in his boundory. The State must give all of his citizens to justice and equity. All of the states has difficult conditiions and crises in times. When there were in bandits and rebels, state was in big problems. This was favorable period for rebels. States had try to find a solutions about these problems. That was the way States had to prevent all of illegal actions, They needed his peoples. After 1683 Vienna defeat, there were a lot of rebels in many regions of Ottoman Empire. After that Filibe was to be influenced by bandits and rebels. These rebeles were different from Anatolia. Ottoman Empire had prevented all the rebels in a short period.

Key Words: State, Filibe, people, bandit, crise.

---

* Bu çalışmada 98-110 sayılı Mühime Defterleri esas alınmıştır. Dipnotlardaki bilgiler: Mühimmelerdeki hüküm sayısı ile değil de sayfa numarası ile verilmiştir. Bunun sebebi konu ile ilgili Mühimmeler taranırken bazı defterlerin hükümlerinin numaralandığı, bazılarının ise numaralanmadığı görülmüştür. Numaralı olmayanların baştan numaralanması yerine, dipnotlarda bütünlük sağlanması amacıyla hüküm numarası yerine sayfa numaraları tercih edilmiştir. Mühimme Defterleri'nde bir sayfada birden fazla belge bulunduğu için dipnotlardaki defter sayfalarının ayrınlığına karşılık hükümler aynı değildir.

1. EŞKIYA ve EŞKIYALIK

a.Eşkialık Nedir?

Eşkialık hareketleri başlıklı bir çalışmanın hudutlarının belirlenmesi çok kolay olmasa gerektir. Zira eşkialık kelimesinin lügat veya ıstılahı manasını ilgili kaynaklarda bulmanın kolaylığı ile eşkialık hareketi diye adlandırılan herhangi bir hadisenin; sebeplerini, boyutlarını ve neticelerini izah etmenin zorluğu zıt görünmektedir. Tarihte, farklı zaman ve mekânlarda ortaya çıkan eşkialık hareketleri, benzeri sebeplerle ortaya çıkmış olsalar bile farklı zaman ve mekânlarda farklı şekillerde cereyan etmiş ve farklı neticeler ortaya çıkarmışlardır. Osmanlı Devleti'ndeki eşkialık hareketleri de benzeri durum arz etmektedir. Dünya tarihindeki eşkialık hareketleriyle benzerlikleri kadar farklılıkları da bulunmaktadır¹. Eşkialık hareketlerinin sebep ve neticelerinin farklılıkları bazen aynı ülkenin kendi tarihi ve coğrafyasında da görülebilmektedir². Osmanlı Devleti'nde isyanlar ve eşkialık hareketleri konusunda önemli çalışmalar³ yapılmasına rağmen, özellikle şehirlerle sınırlı⁴ olanların yeterli olduğunu söylemek zordur.

Eşkialık kelimesi “şaki” kelimesinin çoğuludur. Lügate; 1. bahtsız, fena hareketli, haylaz, habîs 2. haydut, yol kesen⁵ manalarına gelmektedir. Osmanlı vesikalarında ise; şekavette bulunan şaki veya eşkiya başlarına bir kişi ve onun emrinde topluluklar; “Kutta-i tarik, haydûd, türedi eşkiyası, erâzil” şeklinde adlandırılırken kalabalık toplulukların şekâvetleri “Türkmen eşkiyası, Ekrâd eşkiyası Levendât eşkiyası, Saruca-Sekbân⁶, Türedi eşkiyası, suhte vb.” biçiminde adlandırılmaktadırlar.

¹ Karen Barkey, Osmanlı tarzı devlet merkezleşmesini esas alan çalışmasında eşkialığın dünyadaki bazı örnekleriyle (16. ve 17. yüzyıl) Osmanlı Devleti'ndeki eşkialıkları mukayeseli analiz etmiştir. K. Barkey, eserinde, Osmanlı Devleti'nde eşkialığın sebepleri ve çözüm yolları hususunda Osmanlı idarecilerini kendilerine mahsus-esnek, faydacı-çözüm yolları üreten ve tatbik eden kişiler olarak tarif etmektedir. Bkz., Karen Barkey, *Eşkialıklar ve Devlet* (Çev. Zeynep Altok), İstanbul 1999, s. 249 vd.

² Osmanlı Devleti ile ilgili bir çalışmasında Suraya Faruqi bu konuda önemli tespitler yapmıştır. Suraiya Faruqi, “Krizler ve Değişim 1590-1699” *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 2* (Editörler: Halil İncalcık-Donald Quataert), İstanbul 2004, s. 567

³ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, İstanbul 1993; Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985; Şaban Bayrak, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Eşkialık Hareketleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Malatya 1998; Karen Barkey, *Eşkialıklar ve Devlet* (Çev. Zeynep Altok), İstanbul 1999.

⁴ Çağatay Uluçay, *17. Yüzyılda Saruhan'da Eşkialık Hareketleri*, İstanbul 1944 ve *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkialık Olayları ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955.

⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1992, s. 1170.

⁶ Sekbân, Lügate, köpek muhafızı demektir. II. Mehmet zamanında Yeniçeri ocağına dâhil edilmişlerdir. Tüfenkli asker demektir. Saruca adında benzer bir grupla anılırlardı. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, İstanbul 1983, s. 145-147; Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I*, İstanbul 2000, s. 456.

Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık hareketlerini, askerler, resmî vazifeliler, çeşitli sebeplerle işsiz-güçsüz kalan köylülerin çıkardığı malumdur. Devlete ve topluma daima ağır bedelleri olan bu hadiselerin, 16. ve 17. asırlarda Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı en büyük tehlike olduğu da tartışılmaz bir gerçektir⁷. Buna mukabil, Osmanlı Devleti, eşkıyalığa karşı; kararlı, ama esnek, kendine has bir yol-yordam takip etmiş ve neticede, devletin ve toplumun lehine istediği maksadı hâsıl etmiştir⁸ denilebilir.

b.Genel olarak Rumeli ve Anadolu'da Eşkıyalığı Doğuran ve Kolaylaştıran Sebepler:

Osmanlı Devleti'ndeki eşkıyalığın ortaya çıkış sebeplerini: ekonomik şartların kötüleştiğinde, hain devlet görevlilerinin işsiz, güçsüz köylüleri harekete geçmek zorunda bırakmaları⁹ şeklindeki yaygın görüşle izah edenler çoğunlukta olmakla beraber, farklı görüşler de bulunmaktadır¹⁰. Osmanlı ülkesinde eşkıyalık hareketleri; 16. asırda başlamış ve 17. asırda da devam etmiştir. 16. asırda köylüler, idarî aksaklıklar sebebiyle merkezî iktidarın zayıfladığı dönemlerde, Anadolu'da isyanlarla eşkıyalıklar yaparken, Rumeli'de benzeri köylü eşkıyalıkları yoktur. Buna mukabil 17. asrın sonlarına doğru ise, Anadolu'daki eşkıyalıkların yanında Rumeli'de de isyanlar ve eşkıyalıklar ortaya

⁷ K. Barkey, a.g.e., kitabın arka kapağı.

⁸ K. Barkey, a.g.e., s. 249.

⁹ K. Barkey, a.g.e., s. 160.

¹⁰ Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde eşkıyalığın sebepleri hususunda farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Mesela, Braudel "Tarih fakirler hakkında ancak nadiren ışık vermektedir, fakat bunlarda devrin güçlülerinin dikkatlerini çekme biçimleri vardır ve böylece dolaylı olarak bizim de dikkatimizi çekmektedirler. Karışıklık, ayaklanma, isyan-serseri ve haydutların- korkutucu artışları, tekrarlanan eşkıya saldırıları çoğu zaman kulakları sağır eden nitelikte olan bütün bu gürültüler, XVI. yüzyıl biterken artan ve gelecek yüzyılla birlikte büyümeye devam edecek olan sefalettaki şaşırtıcı artışı anlatmaktadır" s. 99, "Eşkıyalık her şeyden önce, siyasal düzenin ve hatta toplumsal düzenin koruyucusu oldukları yerleşik devletlere karşı bir intikamdır" s. 111, "Efendiye karşı onun aksak adaletine karşı intikam olan eşkıyalık hemen her yerde bir haksızlık düzelticisi olmuştur" s. 112, "Bu toplumsal mekanizm, çok daha sonraları bile işlemeye devam edecektir. XVIII. Yüzyılda hepsinin birden pay alamayacağı kadar fazla sayıda olan senyörler Türkiye'yi karıştırmışlardır, bunlar Bulgaristan'daki Kırcaali'lerdir" s. 117, "(Eşkıyaya) karşı af ve ödülleri... Türklerde Anadolu'da farklı davranmamışlardır", "Eşkıyaların arkasında senyörler vardır" s. 116, "Eşkıyalığın yalnızca belli bir soyluluğun bunalımına bağlı olmadığıdır, eşkıyalık köylüdür, halktan kaynaklanmaktadır", s. 118, Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (Çev. M Ali Kılıçbay) Ankara 1994.

çıkmişti. Fakat Rumeli'deki eşkıyalıklar Anadolu'daki eşkıyalıklardan farklılıklar arz etmekte ve doğrudan devlete karşı yapılmışlardı¹¹. Özellikle 17. asrın sonlarına doğru "haydûd"¹² adı verilen Balkanlardaki eşkıyalık hareketleri askerî isyanların içinde kabul edilmelerine rağmen bu eşkıyalıklar, Anadolu'daki eşkıyalıklardan farklıdır. Umumi olarak Anadolu'daki isyanların ve eşkıyalıkların sebepleri; reaya durumundan kurtulmak, kentli veya paralı asker durumuna gelmek olarak açıklanmaktadır. Rumeli'deki eşkıyalıklar ise, Rumeli'ye geldiklerinden buyana düzensiz savaşçılar olarak çarpışmış ve ganimet peşinde yaşamaya alışmış göçerlerin, Viyana Kuşatması başarısızlığından sonra geriye, imparatorluğun çekirdek toprakları içine itilmeleri dolayısıyla eşkıyalık yaptıkları¹³ şeklinde kabul edilmektedir. Rumeli'deki eşkıyalıkları yapanların yalnız Yörükler olmadığı, az da olsa Yeniçeriler ve halktan kişi ve toplulukların da; Müslim ve gayrimüslim eşkıyalıklar yaptıkları bilinmektedir.

Rumeli'deki geriye çekilmenin toplulukların basit yer değiştirmeleri demek olmadığı da unutulmamalıdır. 17. asrın ikinci yarısından itibaren Rumeli'nin tarihini belirleyen geri çekilmenin sebeplerini Osmanlı Devleti'ndeki 17. asrın ikinci yarısındaki siyasî, sosyal ve ekonomik gelişmelerin belirlediği muhakkaktır. Osmanlı Devleti 17. asrın ikinci yarısında dışarıda Girit'in fethini¹⁴ tamamlamış ve Cehrin Seferi ile en geniş sınırlara ulaşmıştır¹⁵. İçeride ise, celâli kalıntıları temizlemiş ve "Kadıızâdeliler"¹⁶ adıyla bilinen selefi hareketi de ortadan kaldırmıştır. Bu başarılarında Köprülü ailesinin yeri

¹¹ Metin Kunt, "Siyasal Tarih (1600-1908)", *Türkiye Tarihi 3*, İstanbul 2000, s. 48; S. Faroqhi, Anadolu'daki isyanların aksine Rumeli isyanlarına "... eşkıyalık Balkanlarda da olağan olay olduğu halde buralardaki (örneğin Batı Trakya ve Güney Bulgaristan'daki) Türk ve Müslüman ahalî isyanlara Anadolu'dakilerle aynı ölçüde katılmamışlardır". Suraiya Faroqhi, *a.g.m.*, s. 567.

¹² Belgelerde "Haydûd" şeklinde yazılan kelimenin aslı Macarca olup "hayduk" şeklinde yazılmaktadır. Zamanla kelime Türkçede "haydûd" şekliyle yazılır hale gelmiştir.

¹³ S. Faroqhi, *a.g.m.*, s. 567; Ayrıca, "17. ve 18. yüzyıllarda Balkanlar'da sayısız eşkıya çetesi vardı, ama ortaya çıkış nedenleri biraz daha değişti. Muhtemelen Balkanlardaki sorun, kırsal nüfusun ve buna bağlı olarak paralı asker çetelerinin de büyük bölümünün Müslüman olmaması nedeniyle, düzensiz askerlerin sürekli istihdamı değildi. Zaten olamazdı böyle bir görev için Müslüman olmak koşulu aranırdı. Bu yüzden sınır bölgelerinde iş bulamayan askerlerin bazıları geçimlerini soygun ve yağma ile sağlamaya yöneliyordu. "Hayduk" adı verilen bu kişileri, daha eski kaynaklarda sık sık karşılaşıldığı gibi, yerel bağımsızlık davası uğruna savaşan ilk milliyetçiler olarak kabul etmek gerçekçi değildir" şeklinde bir yorum için bkz. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam* (Çev. Elif Kılıç) İstanbul 1998, s. 64-65.

¹⁴ Bkz., Ersin Gülsoy, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresi'nin Kurulması*, İstanbul 2004.

¹⁵ Bkz., Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, İstanbul 2004.

¹⁶ Bkz., Ahmet Yaşar Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Pürütanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: "Kadıızâdeliler Hareketi" ", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XVII-XXI/1-2, (Ankara 1984), s. 208-225; Mehmet Karagöz, "Osmanlı Fikir Hayatında "Kadıızâdeliler" ", *Türkler 11*, Ankara 2002, s. 141-152.

tartışılmaz¹⁷. 1683’de başlayan Viyana Kuşatması ise başarısızlıkla bitmiştir. Viyana Kuşatması’ndan sonra kaybedilen toprakların tekrar alınması maksadıyla Osmanlılar birkaç defa hamle yapmışlarsa da başarısız olmuşlardır. Başarısızlıkla mesul tutulan IV. Mehmet 1687’de tahttan indirilerek yerine II. Süleyman tahta çıkarılmıştır. Ülkede yeni hamleler yapmak maksadıyla malî ve idarî tedbirler alınarak sıkıntılardan kurtulabilmek için hal çareleri aranmış, devam eden savaşlar dolayısıyla artan masraflar devlet hazinesini zayıflatmıştır. 1687’de “*imdâd-ı seferiye*” ve yapılan “*müsâdere*”ler ihtiyaçları karşılamaya yetmemiştir. 1688’de çıkarılan “*nefir-i ‘amm*” kanunu ülkedeki sıkıntıları iyice artırmıştır. İdarecilerden bazıları yetkilerini kötüye kullanmışlar ve halk üzerindeki baskıları artırmışlardır. Dayanılmaz hale gelen sıkıntılar yeni isyanları ve eşkıyalıkları ortaya çıkarmıştır. Ülkenin sıkıntılarına çare olabilir düşüncesiyle, Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa sadrazamlığı getirilmiştir. Sadrazam, tedbir olarak: halk üzerindeki bazı örfî vergileri azaltmış ve 1691’de Rumeli’deki Yörüklerle “*evlâd-ı fâtihân*” adıyla yeni bir düzen vererek silahlandırmıştır¹⁸. Bu tedbirlerin başarılı neticelerinden olarak Rumeli’de; Belgrat, Vidin ve Niş geri alınmış ise de, 1691’de Fazıl Mustafa Paşa ölmüştür. Saruca-Sekbânların diğer ifadeyle, “*Türedi eşkıyası*” her tarafa yayıldı. Bu topluluklar halktan türlü isimler altında paralar toplayarak; topluma sıkıntılar veriyorlar resmî hüviyetlerini kullanarak da eşkıyalıklar yapmışlar¹⁹ ve günlük hayatı çekilmez hale getirmişlerdi. 1695’de tahta çıkan II. Mustafa askerî ve iktisadî birçok karar tatbik etmek istemiştir. Bu defa da Rusların Karadeniz’e yerleşmek istemeleri ve Avusturyalıların Fransızlarla “*Ryswick Barışı*”nı (1697) yaptıkları için batı cephesinde savaşmayan Avusturyalıların, Tuna kıyılarına yerleşmelerine engel olunamamıştır. Bu sırada Osmanlı ülkesinde uzun süren harpler ve kıtlık fiyatların artmasına ve temel ihtiyaç maddelerinin bulunamamasına sebep olmaktaydı ki, benzeri şartlar da, ülkenin iç durumunu kötüleştirmiştir²⁰. Bu şartlar eşkıyalığın artmasının ve yayılmasının sebepleri olmuştur. Bu tedbirlerde tam olarak netice almaya yetmemiş, devletin aldığı tedbirler eşkıyalığı önlemeye yetmeyince, bütün ülkede eşkıyalıklara karşı ahali de kendi imkânlarıyla tedbirler alarak bir bakıma idarecilere yardımcı olmuşlardır²¹.

Amcazade Hüseyin Paşa hem eşkıyalığa son vermek ve hem de bu şartlarda daha

¹⁷ Bkz., Vahit Çubuk, *Köprülüler*, İstanbul 1998.

¹⁸ Bu silâhlandırmanın özellikle Viyana bozgunundan sonra, Rumeli’deki eşkıyalığa Yörüklerinde katılmasının ve dolayısıyla eşkıyalığın artmasının sebebi olarak kabul görmektedir.

¹⁹ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987, s. 9-11.

²⁰ Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985, s. 241-243.

²¹ C. Orhonlu, *a.g.e.*, s. 7-11.

iyi bir barış yapabilmek umuduyla sadrazam yapılmıştır²². Eşkîyalığın arttığı her iki dönemde de alınan tedbirler eşkıyalığı ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Osmanlı Devleti en muhteşem dönemini yaşadığı 16. asrın son çeyreğinde büyük iktisadî buhranlarla karşılaşmış ve bu durum 17. asrın ortalarına kadar devam etmiştir. Devlet idarecileri, Osmanlıya has tedbirlerle bu buhranı savuşturmayı başardıkları gibi 1683’de ortaya çıkan eşkıyalıkları da aynı usullerle savuşturmayı başarmışlardır.

c.Filibe ve Çevresinde Eşkîyalığın Ortaya Çıkması:

Rumeli’de Tunca ve Arda nehirlerinin meydana getirdiği ve Filibe’nin de içinde yer aldığı Meriç havzası, coğrafi şartları sebebiyle tarihte önemli tahıl merkezlerinden biridir. Osmanlılar Rumeli’ye geçtikten sonra sürdürdükleri fütuhât siyasetinin gereği olarak Filibe ve civarının fethi vazifesi, I.Murat zamanında Lala Şahin Paşa’ya verilmiş ve 1362-1363’de fetih tamamlanmıştır²³. Filibe ve çevresinin fethinden sonra bölgeye; I. Bayezid zamanında Kırım’dan Tatarlar ve 1418 senesinde de Çandarogoluları Beyliği’nin Osmanlılara ilhakıyla Erzincan, Erzurum, Şebinkarahisar ve İspir çevresinden birçok insan yerleştirilmiştir²⁴. 16. asırda Rumeli Eyaleti’ne bağlı Paşa Livası’na dâhil kadınlıklar arasında adı geçen Filibe önemli bir ziraat merkez olmanın yanında, İstanbul’dan Avrupa’ya uzanan yollar üzerinde önemli geçitlerden de birisidir. 16.asrın ilk yarısında yaklaşık 5000-5500 kişi olan nüfusu²⁵ 17. asırda artmıştır.

Filibe’den İstanbul’a kadar uzanan Rumeli eyaletleri özel bir konuma sahiptiler. Bazı imtiyazları vardı ve imparatorluğun diğer bölgelerinden daha fazla esirgeniyorlardı. Hemen her zaman, yemyeşil olan topraklar ve mümbit ovalardı. Filibe ve Tatarpazarı civarı da çeltik tarlalarıyla bezenmişti²⁶. Bir bakıma bu coğrafya, Osmanlı Devleti’nin tahıl ambarıdır. İstanbul’dan Avrupa’ya giden yolların buradan geçmesi dolayısıyla da ticarî ve askerî bakımdan stratejik bir coğrafyadır. Bu coğrafi mevkiinden kaynaklanan

²² S. Shaw, *a.g.e.*, s. 303-307.

²³ Hoca Saadettin Efendi, *Tacü’t-Tevârih I*, (Nşr. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992, s. 121, Colin İmber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, İstanbul 1990, s. 30.

²⁴ İlhan Şahin, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sofya, Filibe-Eski Zağra ve Tatarpazarı’nın Nüfus ve İskân Durumu” *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 48, (İstanbul 1987), s. 249.

²⁵ Turan Gökçe, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Filibe Şehri Nüfusuna Dair Gözlemler”, *Ethoses and Cultures on Balkans, Vol. 2*, (Sofya 2000), s. 167-190.

²⁶ Gerçi piriç Osmanlı Sarayı’nın tüketim tahılıdır. Osmanlı insanının fazla tükettiği tahıl olmamakla beraber 17. asırdan itibaren başta çorba olmak üzere günlük tüketim malzemesi haline gelmeye başlamıştı. S. Faruqı, *a.g.e.*, s. 225-226, (Filibe şehri ile ilgili, N. Jorga’nın, “Filibe’nin kendisi ahşap ve kil evler, kirli sokaklar ve fakir olduğu kadar temizliğe önem vermeyen Bogomil Katolik Bulgar’lardan oluşan ve sayıca Türk’lerden Rum ve Ragusalı tüccarlardan çok daha fazla olan halkı ile tamamen bakımsız kalmış bir şehirdi” tespiti dikkat çekmektedir. Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu.3*, İstanbul 2005, s. 238.

önemi Osmanlı hâkimiyeti süresince devam etmiştir.

Bütün Rumeli’de olduğu gibi Filibe ve çevresinde de “*haydûd eşkıyalığı*”nın Viyana Kuşatması’ndan sonra kesin olarak hangi tarihte ortaya çıktığı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Temmuz ortası 1697 tarihli bir Mühimme kaydında köylülerin ihbar ettikleri haydut eşkıyasının “*on iki seneden beru Diranova ...*” etrafında mağaralarda saklandıklarına dair bilgi, Filibe ve civarında eşkıyalığın 1685 senesinden itibaren var olduğu şeklinde kabul edilebilir²⁷. Bu bilgi, Rumeli’deki eşkıyalığın başlamasının sebeplerini, Viyana Kuşatması’ndan sonraki gelişmelere bağlı olarak kabul eden umumi görüşe uygundur. Filibe ve çevresindeki eşkıyalıklarla ilgili Mühimme kayıtlarında bulabildiğimiz ilk bilgiler ise, 1688 senesine aittir. Muhtemelen 1685-1688 seneleri arasındaki eşkıyalık hareketleri mahallî kalmış ve yaygınlık kazanmamış olabilir. 1688’den sonraki Mühimme kayıtlarındaki eşkıyalıklarla ilgili belgeler sayı olarak çok fazladır. Bu belgelerin senelere göre tasnifinde ise; 1688-1691²⁸ ile 1697-1699²⁹ seneleri arasındaki belge sayıları diğer senelere göre daha fazladır. Bu durumun izah edilebilir sebepleri bulunmaktadır. 1688-1691 ve 1697-1699 senelerinde Osmanlı idarecilerinin Viyana bozgunundan sonra ortaya çıkan buhranlara hal çareleri bulmak için aldıkları tedbirlerden olmak üzere yapılan askerî seferlerdir. Seferler sırasında eşkıyalar ordunun seferde bulunması dolayısıyla daha rahat hareket etmektedirler³⁰.

Filibe ve çevresindeki haydut eşkıyalarının ortaya çıkmasının sebebi, yukarıda belirttiğimiz gibi, bütün Rumeli’de olduğu gibi Viyana Kuşatması’ndan sonra ortaya çıkan şartlardır. Devletin merkezinde ortaya çıkan sıkıntıları önlemek için derhal tedbirler alınmıştır. Ancak alınan tedbirleri tatbik etmekte olan örfî ve şer’î idarecilerin halka karşı vazife ve yükümlülüklerini yerine getirirken veya hak ve yetkilerini kullanırken yanlış ve haksız davranmışlardır. Bu durum eşkıyalığın kısa zamanda artmasına ve yayılmasına

²⁷ *Mühimme 108*, s. 19.

²⁸ Beş Mühimme Defteri’nde otuz bir adet belge vardır.

²⁹ Üç Mühimme Defteri’nde yirmi iki adet belge vardır.

³⁰ Mühimme kayıtlarında, Filibe ve çevresi ile ilgili vesikaları tararken Filibe’ye gönderilen hükümlerin önemli bir kısmının Rumeli’de; İstanbul, Edirne, Sofya, Niş, Belgrat hattındaki idarî merkezlere de gönderilmiş olması eşkıyalığın bütün Rumeli’ye yayılmış olduğunu resmetmektedir. Bu çalışma için esas aldığımız Mühimme Defterleri’ndeki kayıtlardan, ülkedeki eşkıyalığın sebepleri üzerine tahliller yapabilmek ve neticelere ulaşabilmek imkânı yoktur. Bu belgeleri destekleyici arşiv bilgileri ve tetkik eserlere ihtiyaç bulunmaktadır. Mesala, 1683-1700 seneleri arasındaki zaman dilimine ait Filibe “*Şer’iyye Sicilleri*”nin bulunmayışı önemli bir eksikliktir. Buna mukabil devlete karşı başlayan ve toplumda buhranlar meydana getiren eşkıyalığın sebepleri ve neticeleri ile eşkıyalığın ortadan kaldırılması, asayiş ve düzenin sağlanması, dirlik ve düzenliğin korunması hususunda alınan tedbirler hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür. Osmanlı idarecileri eşkıyalığı sadece asayiş meselesi olarak bakmadıkları bir gerçektir. Bu anlayış belgelerde kolaylıkla anlaşılabilir.

sebepler olmuştur. Belgelerde, “sizin ‘adem-i taâddüd ve ihmâl ve müsamâhânızdan nâşî”³¹ veya idarecilerin “az çok ihmâl ve tekâsülü sebebiyle”³² şeklinde ifade edilmiştir. Nitekim eşkıyalar üzerine gönderilen, “Edirne Bostancıbaşı dame mecdehu tarafımızdan emri-şerîfîmle ortalar ta’yîn olunmuşken bu ana degin te’hir olunduğu”³³ belirtilerek Edirne Bostancıbaşının ihmaline işaret edilmektedir. Başka bir belgede, Tatarpazarı Naibi Hüseyin’in “Yörüklerden akçe alub firâr itmelerine iğmâz-ı ‘ayn itmekle”³⁴ ihtar edilmiştir. Filibe’nin bazı köylerinin Zaimi Veli Şatırın “zuhûr iden haydûd eşkıyasını ele virmeyüb reâyâsı ve Subaşısı mu’âvenetiyle ihtifa eyledikleri istima’ olunmağla”³⁵ denilmektedir. İdarecilerin vazifelerini ihmalleri tabîî olarak, özellikle taşrada devletin emretme güç ve yetkisinin zayıflamasıdır. Bu tespitlere Fransa’nın İstanbul elçisi Guillaumes’in de 1684 tarihli bir raporu ilave edilebilir. Elçi raporunda, “İmparatorluktaki kumandanlar, vezirler, valiler ve yüksek rütbeli memurların devamlı değiştirilmesi ve çoğunun görev yerinde 6 ay bile kalamaması idarî otoritenin aczine, rüşvet yolsuzluk ve isyanların artmasına sebep olmakta”³⁶ şeklinde ifadeler kullanmıştır. Bu bilgiler Osmanlı ülkesindeki eşkıyalığın sebepleri hususunda içeriden ve dışarıdan bakış ve görüşlerin aynı olduğu dikkat çekmektedir.

ç. Eşkıyalık Hareketleri:

Filibe ve çevresindeki eşkıyalar Mühimme kayıtlarında, “haydûd eşkıyası”, “sekbânlık nâmıyla zuhûr iden haydûd”, “kutta’-ı tarîk eşkıyası” ve “atlı ve piyâde haydûd eşkıyası”³⁷ diye adlandırılmışlardır. Belgelerde eşkıyalar; “mela’in” veya “mel’unlar”³⁸ diye nitelendirilmişler. Bu tarifler eşkıyaları ve eşkıyalıklarının resmeder mahiyettedir. Adlandırmaların ve hitapların eşkıyaların niteliklerini tanımladıkları için

³¹ Mühimme 98, s. 110.

³² Mühimme 99, s. 106.

³³ Mühimme 99, s. 6.

³⁴ Mühimme 100, s. 73.

³⁵ Mühimme 108, s. 19.

³⁶ İlber Ortaylı, “17. Yüzyıl Sonlarında Orta Anadolu Vilâyetlerinin Toplumsal-Ekonomik Durumu Üzerine”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadî ve Sosyal Değişim*, Ankara 2000, s. 10.

³⁷ Mühimme, 99, s. 6, Belgelerde eşkıyalıklarla ilgili kullanılan ifadeler hemen her belgede geçmektedir. Yalnız her belgede ifadelerden birisi veya ikisi birlikte yazılmıştır. Osmanlı Devleti’nde eşkıyalık hakkında yapılan çalışmalar daha ziyade Anadolu tarafı üzerinde ağırlıklı olarak yapılmıştır. Bunun sebebi Anadolu tarafındaki eşkıyalığın gayesi ile yakından alakalı olmasıdır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Anadolu’da çıkan eşkıyalıklar halkın topraklarını terk ederek şehirlere göç etmeleridir. Bu konuda bakınız. Çağatay Uluçay, *17. Yüzyılda Saruhan’da Eşkıyalık Hareketleri*, İstanbul, 1944 ve *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkıyalık Olayları ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955, Yücel Özkaya, *a.g.e.*, Şaban Bayraktar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu’da Eşkıyalık Hareketleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Malatya 1998.

³⁸ Mühimme 110, s. 8, Mühimme 110, s. 82.

kolaylıkla bu kişileri ve işledikleri suçları, hukukî olarak adî vakalardan ayırt edilebilmek mümkün olabilmektedir. Filibe ve civarındaki eşkıyaların faaliyetleri ise, Rumeli'nin tamamından farklı değildir. Ancak, daha öncede belirttiğimiz gibi Anadolu'daki eşkıyalıklardan farklılıklar arz etmektedir. Eşkıyalık hareketleri belgelerin diliyle şöyle özetlenebilir. Belgelerde; “*ibâdullâha irsâl-ı mazârratları muhâkkak olduğu*”, “*avretleri ve ırz ve gâret eyledikleri eşyâları*”, “*ebnâ-i sebil ve reâyâ irsâl-i mazârrat eylemek üzere*”, “*nehb-i emvâl ve katl-i nüfûs*” ve “*reâyâ fukârasının hânelerin basub emvâl ve erzâkların nehb ve gâret eyledikleri*”, “*alenen şurb-ı hamr idüb çocuklarına evlâtdlarına ta'ârruz ve emvâl ve erzâkların ahz ve kabz ettikleri*”, “*urgân takub çarşı bazârlarda gezdiriüb bunun emsâli zulüm ve adâlikler itdikleri*”³⁹ ifade cümleleriyle kaydedilmişlerdir. Eşkıyaların sürekli yaptıkları şekavetler: fert ve cemiyet hayatını çekilmez ve yaşanılmaz hale getirmektedir.

Eşkıyalar bir kişinin başını çektiği yirmili, altmışlı, seksenli bazen daha fazla topluluklar halinde gezip dolaştıklarından⁴⁰ bu kadar kalabalık silahlı topluluklar: halka korku vermekte ve yıldırmakta halkın devlete olan güvenini zayıflatarak, tedirginlikleri artırmaktadır. Bu durum vatandaşı yalnızlığa ve acze düşürerek eşkıyalara yakın olmaya ve çaresizliğe düşürmektedir. Bu toplulukların hem atlı hem piyade olmaları⁴¹ sebebiyle eşkıyalara, faaliyetlerinde zaman ve güç üstünlüğü sağlamaktadırlar. Özellikle, üzerlerine gönderilen devletin meşru kuvvetlerle doğrudan çarpışmak yerine vur-kaçlarla mukabele etmektedirler. Devletin resmî kuvvetlerinin bölgeye gelmeleri halinde kolayca dağlara çıkabilmekte ve mağaralarda⁴² saklanabilmektedirler. Hatta saklandıkları zaman içerisinde beslenmelerine yardımcı da olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Böylece eşkıyalar; ülkedeki fert ve cemiyette korku, endişe ve yılgınlık meydana getirilerek karşı konulmaz ve baş gelinmez olduklarını ispat etmek istemektedirler. Bu durum aynı zamanda eşkıyaların kendi taraftarlarına da güven vermektedir. Yalnızlık korkusu ve endişeli yaşama ve yılgınlık, toplumun devlete olan güvenini zayıflatmaktadır. Buna mukabil, cemiyetin geri kalan kısmında, eşkıyaların “*meşru görülmemelerine*” şerhlerinden emin olabilmek için destek ve yardım almalarına sebep olabilmektedir. Halk vicdanında idareciler tarafından uğratıldıkları haksızlığa veya kânunsuzluğa karşı

³⁹ *Mühimme 100*, s. 51, *Mühimme 101*, s. 66, *Mühimme 99*, s. 6, *Mühimme 106*, s. 159, *Mühimme 108*, s. 19, *Mühimme 108*, s. 317, *Mühimme 110*, s. 513.

⁴⁰ *Mühimme 106*, s. 60, *Mühimme 110*, s. 321.

⁴¹ *Mühimme 110*, s. 48.

⁴² *Mühimme 106*, s. 19, *Mühimme 110*, s. 513.

sığınabilecekleri yer olarak görülebilmektedir⁴³. Bir gerçeği de hatırlatmak gerekir ki; eşkıyalık hareketleri gönüllü veya gönülsüz halktan bir şekilde yardım ve destek almamaları halinde faaliyet alanı bulamaz ve ortadan kalkmak mecburiyetinde kalırlar.

Nitekim Ağustos ortası 1697’de, Filibe ve civarındaki eşkıyalıkla ilgili bir belgede bu duruma dikkat çekici bir örnek bulunmaktadır. Filibe’ye bağlı Diranova ve Pavlosga ve Bugut ve Çukur ve Derecik Bilicesi köyleri çevresinde on iki seneden beri haydut eşkıyalarının çevre dağlarda saklandığı ve köylerin zeamet sahibi Veli Şatır adındaki kişinin bu durumu gizlediği yazılmaktadır⁴⁴. Belgede, köylerin haydut eşkıyasına “*mu’ayyen ve haydûd yatağı*” olduğu şeklinde kaydedilmiştir. Buradan şu sonuca ulaşmak zor olmasa gerekir. Halktan destek ve yardım almayan hareketlerin varlığını devam ettirme imkânı yoktur. Filibe ve çevresinde veya diğer yerlerdeki eşkıyalar sebepleri farklı olmakla beraber idarecilerden hatta bazen halktan yardım ve destek almışlardır. Fakat isyan ve eşkıyalıklara karşı toplumun çoğunluğu hatta mübalağa etmeden tamamına yakını daima tavırlarını devletten ve düzenden yana kullanırlar. Bu Osmanlı için de istisna değildir. Aynı şekilde devletin eşkıyalığa karşı başarısı da tamamen halkın devlete yardım ve desteğine muhtaçtır. Mühimme kayıtlarındaki bir belgede; Filibe civarındaki bir eşkıyalık ihbarını, “*Filibe kâzâsına tâbi’ Pavloska nâm karyeden olub haydûd eşkıyasından olan Çavdar’ın kayın atası ve Karaca ve oğlu ve oğulluğu ve kalaycı ve karye-i mezbûrun Papazı haber*”⁴⁵ vermiştir denilmektedir.

Haydut eşkıyalarının halka verdikleri sıkıntı ve huzursuzluklar sürekli olmakta yaz ve kış aylarında da devam etmektedir. Eşkıyalar her fırsatı değerlendirilmekte ve topluma korku verme ve toplumu sindirme faaliyetlerini ihmal etmemektedirler. Mesela, belgelerde “*esnâ-i şitâda bir cisr ihdâs ve su’i kâsdıyla berü tarâfına mürûr*”⁴⁶ ederek ifadeleri eşkıyaların gerektiğinde akarsuların üzerine köprüler inşa ederek şekâvetlerini mevsim şartlarına rağmen sürdürdükleri halkın kendilerini müdafaa zaaflarından istifade ederek her fırsatı değerlendirmeyi ihmal etmedikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca, eşkıyaların yaptıkları, “*tegâllûb ve muhâlefet idenler*” ve “*mümâna’ât idenler*”⁴⁷ şeklindeki davranışları bir zulüm, güç gösterisi kadar bir meydan okuma olarak da kabul edilmelidir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla bu meydan okumalar dikkat edilmesi gerekli

⁴³ K. Barey, *a.g.e.*, s. 145-160, K. Barey, Celâf İsyânları dönemini tahlil ederken benzeri yorumlar yapmaktadır.

⁴⁴ *Mühimme 108*, s. 19.

⁴⁵ *Mühimme 108*, s. 19.

⁴⁶ *Mühimme 99*, s. 176.

⁴⁷ *Mühimme 108*, s. 171, *Mühimme 99*, s. 8.

hususlardandır. Bir belgede ise, “*cizye mâlını cem’ ve tahsîl itmek üzere re’âyâyı da’vet için karyelere kolcular gönderdikde haydûdbaşı olan Gavluda nâm şâki elli altmış nefer haydûd Brezeştevice nâm karyede kolcuları basub ikisin katl ve dördün mecrûh ve ikisin esir ve sebiy idiib ziyâde zulm ve fesâd eyledikleri*”⁴⁸ kaydedilmiştir. Şakilerin devletin vergilerinin toplanmasına engel olabilecek kadar cüret ve cesaret etmeleri bir bakıma bölgede hakîm ve söz sahibi oldukları mesajını vermek istemeleri olarak anlaşılmalıdır ki, bir meydan okuma olarak değerlendirilebilir. Zira Haziran sonu 1697 senesine ait bir belgede, Tatarpazarı’nda cizye toplamakla vazifeli Ali “*haydûd eşkıyâsının ziyâde kesret üzere olub nâhiye ve kurâlara kolcular çıkub evrâk tevzi’ idemeyüb ve mukaddema tevzi’ olunan evrâkın dahi akçesin tahsîli mümkün olmamağla*”⁴⁹ diyerek eşkıyalığın ulaştığı boyutları göstermesi bakımından dikkate değerdir.

2. Eşkıyalık Yapan Kişiler ve Zümreler:

Filibe ve çevresindeki eşkıyalığı: resmî vazifeliler ve reayadan bazı topluluklar yapmaktadırlar. Resmi vazifeliler; örfî ve şer’î idareciler ve askerler-Yeniçeriler, Saruca-Sekbanlar ve Yörükler-dir⁵⁰. Reayadan olanlar ise; Müslümanlar ve gayrimüslimlerdir. Filibe ve civarındaki eşkıyalığın 1688–1699 seneleri arasındaki tarihi seyri belki bütün Rumeli’nin küçük bir örneği olarak kabul edilebilir. Pekâlâ, tetkik edilen Mühimme kayıtlarında haydut eşkıyalığı ile ilgili hükümlerin, hemen bütün Rumeli’nin idarî merkezlerine gönderilmiş olması dikkat çekmektedir ve üzerinde düşünülmelidir. Bu hükümlerin benzeri mahiyette olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

a. Namh Eşkıyalar:

1688-1699 seneleri arasında haydut eşkıyalığının bütün Rumeli’de yayıldığını kabul etmek mümkün olabilir. Filibe ve civarında haydut eşkıyalığının ilk belgesi yukarıda zikrettiğimiz gibi 1685 tarihli olmakla beraber bu belgenin mahiyeti tam olarak anlaşılammıştı. Daha sonraki belgenin tarihi Aralık ortası 1688’dir⁵¹. Filibe kazasına bağlı İstanmağa civarında “*haydûd eşkıyâsının*” şekavette buldukları, eşkıyaların ahalinin mal ve canına kasdettikleri ve yol kesip insanları katlettikleri kaydedilmiştir⁵².

⁴⁸ *Mühimme 108*, s. 321.

⁴⁹ *Mühimme 110*, s. 57.

⁵⁰ Yörükler 1691 senesinden itibaren Rumeli’deki Yörüklerle, evlad-ı fatihan adıyla yeni bir nizam verilerek, silahlı bir kuvvet halinde teşkilatlandırıldı. Tayyib Gökbilgin, *Rumelide Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul 1957, s. 255-256; C. Orhonlu, *a.g.e.*, s.4-5.

⁵¹ Tarihlendirmelerde, gün yerine başı, ortası ve sonu gibi kavramlar kullanmamızın sebebi Mühimme kayıtlarındaki “evail, evâsıt ve evahir” kavramlarının karşılıkları olmasıdır.

⁵² *Mühimme 98*, s. 84.

Yaklaşık bir sene sonra Kasım ortası 1689'da, Filibe ve Tatarpazarı kazalarında "sekbânlık" adıyla ortaya çıkan "haydûd ve kutta'-i tarîk eşkıyâsının"⁵³ yaptıkları zulüm ve yağmalar ahalinin huzurunu kaçırmıştır. Aynı tarihli diğer bir belgede, Edirne'nin nahiyelerinden İskender ve bağlı köylerinde yirmi nefer atlı ve piyade haydut eşkıyasının, nahiyeye bağlı köylerde halkın evlerini basıp mal ve erzaklarını gasp ettikleri⁵⁴ yazılmıştır. Bu belge, eşkıyalığın Edirne'den Filibe'ye doğru bütün yerleşim yerlerine yayıldığı ve eşkıyalığın yaygın bir coğrafî sahada devam ettiğini izah etmektedir. Mart ortası 1690'da, Filibe ve Tatarpazarı semtlerinde eşkıyaların ahaliye saldırdıkları ve sıkıntı ve huzursuzluklara sebep oldukları ve eşkıyaların çoğaldığı ve eşkıyalığın da arttığı anlaşılmaktadır⁵⁵. Aynı tarihli bir diğer belgede, Filibe ahalisinin İstanbul'a arzuhal gönderip Filibe ve çevresinde haydut eşkıyasının halka sıkıntı ve huzursuzluk verdiğini⁵⁶ bildirmiş ve tedbir alınması hususunda yardım talep etmişlerdir. 1690 senesindeki bu belgede, Filibe halkının tamamının ortak bir arzuhalle durumlarını İstanbul'a bildirmiş olmaları bölgede eşkıyalığın bütün ahalinin ortak şikâyetine sebep olacak kadar artmış olması bölgede eşkıyalığın ulaştığı boyutları göstermektedir. Aynı tarihli (Mart ortası 1690'da) bir diğer belge halkın İstanbul'a şikâyetinde eşkıyalığın artmasında ve yayılmasında devletin resmî vazifelilerinin ihmalleri ve gayretsizlikleri olduğu belirtilmektedir. Filibe ve çevresinde, haydut eşkıyalığının arttığı, eşkıyaların yol kestikleri adam öldürdükleri ve mal gasp ettikleri kaydedilmiş⁵⁷ yol emniyetinin kalmadığı İstanbul'a şikâyet edilmiştir. Eşkıyalığın Filibe'nin yanı sıra Tatarpazarı etrafında da artarak yaygınlaştığı haydut eşkıyasının Tatarpazarı kazası civarında da eşkıyalıklar yaptıkları halka rahat ve huzur vermedikleri halk durumlarını devlet idarecilerine şikâyet ederek hallerini arz etmişlerdir⁵⁸. Aynı sene (Mart ortası 1690'da), Filibe ve civarında eşkıyalıklarıyla ünlenmiş Durmuş adındaki eşkıya başının, kendi gönül rızası ile gelerek teslim olduğu, bir teamül olarak Filibe'nin ileri gelenlerinden Misafir⁵⁹ Mehmet adında kişiye hapsedmek üzere emanetine verildiği ancak, Misafir Mehmet bu eşkıyayı "emniyeti suistimal" ederek salıverdiği belirtilmiştir. Hatta bu kişinin yerine başka kişileri hapsedtiği duyulmuş olduğundan Misafir Mehmet'in cezası

⁵³ Mühimme 99, s. 6.

⁵⁴ Mühimme 99, s. 6.

⁵⁵ Mühimme 99, s. 106.

⁵⁶ Mühimme 99, s. 106.

⁵⁷ Mühimme 99, s. 110.

⁵⁸ Mühimme 99, s. 110.

⁵⁹ Belgede "مسافر" biçiminde yazılan kelimenin okunuşu "müşafir" dir. Ancak bugün misafir şeklinde kullanılmaktadır.

olarak hapsedilmesi ve yapılanların teferruatlı bir şekilde İstanbul'a bildirilmesi hususunda hüküm verilmiştir⁶⁰. Bu belgeden devlet görevlileri kadar bazı vatandaşların doğrudan veya dolayısıyla eşkıyalara destek verdikleri kabul edilebilir. Haziran başı 1690'da, İzladı'ye çok yakın akan Askari nehrinin Filibe kazası ile Lofça kazası arasında hudut olması dolayısıyla, haydut eşkıyasının kış aylarının olumsuz iklim şartlarından istifade ederek, köprü inşa ettikleri bir taraftan diğerine geçerek Filibe ve Lofça kazalarına bağlı köylerin ahalisine sıkıntı ve huzursuzluklar vererek zulmettikleri anlaşılmıştır⁶¹. Temmuz ortası 1690'da, merhum Mihrimah Sultan evkafı köylerinden Filibe kazasına bağlı Avratalanı köyü ahalisi İstanbul'a arzuhal ederek, köylerinin çevresinde bulunan haydut eşkıyasından emin olmadığı için köylüler masraflarını kendilerinin karşıladıkları 40 kişilik sekban tuttıklarını belirtmişlerdir. Ancak, Filibe'nin İzladı kasaba ahalisi kendi sınırları içerisinde bulunan derbendin (İzladi Derbendi) korunmasına yardımcı olmaları şartıyla Avratalanı köyü ahalisinden derbendin korunması için yardım olarak sekban tutmaları talebinde bulduklarını dile getirmişlerdir. Avratalanı köylüleri elli kişi "*muslih sekbân tutub*"⁶² her bir kişi için her bir ay dörder yüz akçeye ödeyerek İzladı'ye yardımcı olduklarını bildirmişlerdir. İzladı köyü halkı bu duruma kanaat etmeyerek Avratalanı köyünün korunması maksadıyla tutulan sekbanların da kendilerine yardım için gönderilmelerini istemişlerdir. Hatta eğer sekbanların gönderilmemeleri halinde köylerinizi vururuz diye tehdit etmişlerdir. Tehditlerinde ciddi olduklarını göstermek ve Avratalanı köylülerini ikna etmek için olmalı ki, Avratalanı köyünü bastıkları ve kaçarken de iki kişiyi yanlarına alıp adamların boğazlarına urgan takıp çarşı pazarlarda gezdirmişlerdir⁶³. Bu belgeden, eşkıyalığın meydana getirdiği olağanüstü şartların geniş toplulukların bile sükûnetlerini kaybettikleri ve yersiz sıkıntılara sebep olduklarını göstermektedir. Mart sonu 1691'de, Balak nahiyesi köylerinden bir kısım kişiler, İstanbul'a mektup gönderip Filibe dağlarında gezen haydut eşkıyasından Durmuş'un, yetmiş kişilik haydut topluluğuyla bir eve sığınıp, köy ahalisine müracaat ederek haydutluktan istiğfar ve rücu ettiklerini bildirerek bundan böyle eşkıyalık yapmayacaklarına söz vermişlerdir. Köylülerden bazıları de kendilerine kefil olduklarından bildirmişlerdir. Bu durumu sicillere kaydettirip hüccet aldıklarını bildirmişlerdir. Bu kişilerin "*sekbân olmamak*" köylerinde oturmak ve kendi hallerinde

⁶⁰ *Mühimme* 99, s. 131.

⁶¹ *Mühimme* 99, s. 176.

⁶² *Mühimme* 102, s. 202, Bu belgede, "*ehl-i İslâmdan yarar ve tüvanen ve darb ve harbe kâdffara saldırur sekbân tutup*" şeklinde ifade edilmişlerdir.

⁶³ *Mühimme* 101, s. 100.

olmak kaydıyla af olundukları anlaşılmaktadır. Hatta bu kişilerin incitilmemeleri için İstanbul'dan Filibe'deki vazifeli kişilere emir yazılmıştır⁶⁴. Yukarıda Durmuş adındaki eşkıyanın bir sene evvel yakalandığı ancak salıverildiği hakkındaki belgeden bahsedilmekteydi. Öyle ki, bir sene sonra aynı kişinin bu defa kendisinin gönüllü olarak eşkıyalıktan vazgeçerek devlete sığınmış olması dikkat çekmektedir. Devletin ve halkın aldığı ortak tedbirlerin bir neticesi olarak muhtemelen eşkıyanın pişmanlık duyarak teslim olduğunu kabul etmek gerekir. Ekim sonu 1691'de, Filibe ve civarında, Resili Mehmet ve Çakırcı Halil Ağa denilen kişilerin adamlarıyla eşkıyalık yaptıkları⁶⁵ ve aynı tarihli diğer bir diğer belgede, (Ekim sonu 1691) İstanbul'dan Niş'e giden yol üzerinde ve civar beldelerde haydut eşkıyasının bulunduğu ve yollarda eşkıyalıklar yaparak gelip-giden yolcuya zarar verdikleri⁶⁶ anlaşılmaktadır. Mayıs ortası 1695'de, Filibe'ye bağlı bir yerleşim yeri olan İstanmağa köyü ve civarında gezip-dolaşan yirmi kadar haydut eşkıyasının "berâtlı adâmu" öldürüp mâl ve eşyâlarını alıp kaçtıkları bildirilmiştir⁶⁷. Mayıs sonu 1695'de, Filibe'de haydut eşkıyası Karaca adındaki "melunun" eşkıyanın şekavetleri halkı çok huzursuz etmiş ve hakkında şikâyetler artmıştır. Mayıs sonu-Haziran başı 1695'de, halkın şikâyetinde, eski zamandan beri Filibe civarında yol kesen, adam öldüren ve halkın eşya ve malına zorla el koyan Karaca adındaki haydut eşkıyasının Filibe'nin eşrafından Halit Bey'in kendi adamlarından iken bu kişinin yakalanmasında herhangi bir gayreti olmadığı ve ihmal ettiği belirtilerek ikaz edilmiştir. Mayıs sonu 1697'de, Karaca adındaki eşkıyanın yakalanamadığı ve Uzuncaabad-Hasköy çevresinde eşkıyalığa devam ettiği adı geçen eşkıyanın, seksen üç kadar atlı kırktan fazla piyade ile dolaşp-gezip yol kestikleri, evleri basıp, fesat çıkardıkları, ordunun seferde oldukları zamanda eşkıyalıklarını artırdıklarına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu belgeden Karaca adındaki eşkıyanın sadece Filibe ve civarında değil Edirne'ye kadar uzanan geniş bir sahada eşkıyalıklar yaptıkları tespit edilebilmektedir⁶⁸. Aynı tarihli emrin bir sureti Rumeli'deki birçok mahallin idarecilerine Çelebi kazasına, Uzuncaabad-Hasköy kadılarına ve diğer vazifelilerine de gönderilmiştir. Karaca adındaki eşkıyanın seksen üç atlı ve kırk piyade adamı ile adı geçen bölgeyi tehdit etme⁶⁹ olduğu ve Karaca adındaki eşkıyanın özellikle ordunun seferde olduğu sırada durumdan istifade ederek

⁶⁴ Mühimme 101, s. 10.

⁶⁵ Mühimme 102, s. 61.

⁶⁶ Mühimme 102, s. 62.

⁶⁷ Mühimme 106, s. 60.

⁶⁷ Mühimme 106, s. 158.

⁶⁸ Mühimme 110, s. 48.

⁶⁹ Mühimme 110, s. 48.

eşkıyalıklarını artırdıkları yol keserek ve ahaliye zarar vererek bu faaliyetlerini çevreye yaymakta oldukları dikkat çekmektedir. Haziran sonu 1697’de, birkaç Haydut eşkıyasının Çermin kasabasında kadılardan olduğu kaydedilen Ahmet adındaki kadının (adı zikredilen Ahmet’in fiili vazifesi belirlenememektedir) hanesini basıp evini yağmaladıkları belirtilmiştir⁷⁰. 1699 senesine ait Mühimme kayıtlarında eşkıyalıkla ilgili başka bilginin bulunmaması Karlofça görüşmeleri sürecinde savaşın bitmesi dolayısıyla askerlerin eşkıyaların üzerine gönderilmeleri ve asayişin sağlanmasında yardımcı olmaları dolayısıyla sükûnetin sağlanmış olması ihtimali olabilir.

Namlı eşkıyalar arasında en meşhur olanı Karaca ve Durmuş’tur. Her iki eşkıyanın şekavetleri ve namları etrafta ün salmakta ve korkuya sebep olmaktadır. Durmuş bir defa yakalanıp kefilinden kurtulmuşsa da bilahare kendisi teslim olmuştur. Karacanın yakalanması idarecileri ve vazifelileri bir hayli uğraştırmıştır. Hatta yakalanmasını sağlamak maksadıyla “eş ve çocuklarının hapsi” gibi bir uygulama ile teslim olmaya mecbur etme yoluna gidilmiştir. Hakkında ilk şikâyeti de yakınları yapmışlardır. Yukarıda bahsedilmişti.

b.Yeniçeriler:

Filibe çevresindeki eşkıyalığa Yeniçeriler de karışmışlardır. Ancak eşkıyalık hareketleri arasında Yeniçerilerin yaptıkları eşkıyalıklarla ilgili bir tek belgeye rastladık. Temmuz ortası 1691’de, Filibe mollasına ve Yeniçeri serdarına bir hüküm yazılmıştır. Burada Filibe kazasına bağlı Göbi nahiyesine tabi Karlıoğlu kasabası ve Şahin Mahallesi adındaki köy ahalileri İstanbul’a arzu halde bulunmuşlardır. Yeniçerilik iddia eden Turbanoğlu Ahmet, Mansuroğlu Mustafa, Bahçeci Mustafa, Eyüp, Veli, Tuşa Mehmet, Dürzî İbrahimioğlu Mustafa, Hardaroğlu Recep, Kayıkçı Mustafa ve Bostancıoğlu Mehmet adındaki kişilerin alenen şarap (şurûb-ı hamr) içerek çoluk-çocuklarına saldırdıkları ve mal ve mülklerini gasp ettiklerini bildirmişlerdir⁷¹. Bu hükümle tedbir alınması hususunda dikkat çekilmektedir.

c.Yörükler:

Filibe ve çevresinde yaşayan insan unsurun önemli bir kısmını Yörükler meydana getirmektedir⁷². Türklerin Rumeli’ye geçmeleriyle başlayan yerleşme sürecinde, Filibe ve

⁷⁰ Mühimme 110, s. 82.

⁷¹ Mühimme 101, s. 66.

⁷² Filibe ve Tatarpazar’ı havalisinde yaşayan en kalabalık topluluklardan birisi de Voynuklardır. Türklerin Bulgaristan’ı fetihlerinden önce asil topluluklardan olan Voynuklar I. Murat zamanında düzenli bir sisteme kavuşturulmuşlar. Askerlik hizmetinde bulunan topluluklar zaman içerisinde önemleri azalmasına rağmen

yöresine yerleştirilen Yörükler belli bir nizam ve düzen içersisinde yerleştirilmişlerdir⁷³. 1690'lı senelerde, Anadolu'da aşiretler iskân siyasetine tabi tutulurken, Rumeli'deki Yörüklerde “*Evlâd-ı Fâtihan*” adı altında kasaba ve köylerde sefere gitmek şartıyla yeni düzen verilmiştir⁷⁴. Haziran başı 1690'da, Filibe'ye yazılan bir hükümde, Tatarpazarı, Gümülcine, Uzuncaova-Hasköy, Surucakaya, Çermin, Çırpan, Zağra-i Atik, Zağra-i Cedid ve çevresinde yaşayan Yörükler, ordunun sefere gittiği zamanlarda mutad olduğu üzere Sofya'da toplanan orduya katılmaları gerekmektedir. Filibe, Tatarpazarı ve çevresinde yaşayan Yörüklerden, eşkinci, yamak, yağcı ve kürecilikle vazifeli olanlardan, Filibe ve Tatarpazarı çevresinde bulunan; Medine-i Münevvere ve Sultan Bayezid ve Sultan Murad ve Gazi Evranos Yörüklerinden Tatarpazarı'nda toplanıp sefere katılmaları emredilmiştir. Adı geçen vakıflardaki Yörükler biz bu vakıflardan değiliz, başka vakıflardanız diye özür ve bahane eyledikleri ve sefer için toplanma yeri olan Sofya'ya gitmedikleri anlaşılmaktadır. Yörük çeribaşına ve diğer idarecilere kânunsuz olan bu durumun seri ve acil bir şekilde halledilerek Filibe ve Tatarpazarı Yörüklerini bulunmaları gereken mahalle gönderilmeleri için gerekenin yapılması hususunda emir yazılmıştır⁷⁵. Nisan sonu 1691 tarihli belgede de, Filibe, Gümülcine, Tatarpazarı, Çırpan, Zağra-i Atik ve Cedid ve Uzuncaova-Hasköy ve Durıcakaya ve Çermin kadılarına ve kazaların diğer resmî vazifelilerine, Yörük çeribaşısına ihtiyar ve söz sahiplerine bir hüküm gönderilmiştir. Gönderilen hükümde, eskiden buyana Rumeli yakasında yaşayan Yörük taifesinin muafiyetlerine karşılık her kazadan tahammülüne göre cenk eder Yörüklerin-yektaları-sefer sırasında emredilen mahalle gitmedikleri belirtilmiştir. Yörük taifesinden gerek eşkinci reaya ve gerek yağcı ve kürecilerin “*Medine-i Müneverre ve Sultan Bayezit ve Gazi Evranos ve Sultan Murad evkaflı Yörükleri*” nin cümlesinin bu fermana uyararak sefere katılmaları emredilmiştir. Ancak, Yörüklerin biz sipahi ve yeniçeri ve sair askerlerden değiliz diyerek emre itibar etmemişlerdir. Buradan Yörüklerin kendileri hakkında yapılan yeni düzenlemeleri kabul etmedikleri ve itiraz ettikleri anlaşılmaktadır. İstanbul'dan vazifelendirilen kapıcı başlarından mübaşir tayin olunan kişinin mübaşeretiyle biran evvel bu kişilerin gereken yerlere gönderilmeleri emredilmiştir⁷⁶. Haziran sonu 1697'de, Filibe ve Tatarpazarı civarındaki yaylaklardan bir

---

XVIII. Asırda dahi varlıkları hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Bkz. Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara 1989.

⁷³ M. Tayyib Gökbilgin, *a.g.e.*, s. 9, (Filibe, çoğunlukla Kocacık Yörüklerinin yerleştikleri bölgedir. *a.g.e.*, s. 109)

⁷⁴ C. Orhonlu, *a.g.e.*, s. 107.

⁷⁵ *Mühimme* 99, s. 171.

⁷⁶ *Mühimme* 99, s. 166.

kısımının eşkıyadan korunması vazifesi Yörüklerle verilmiştir. Osmanlı ordusu sefere çıkmak üzere Sofya'da toplandığı sırada Despot yaylağından yakalanarak getirilen Yörüklerden yirmi kişi adı geçen yaylağın etrafında gezen haydut eşkiasının var olduklarını haber vermişlerdir. Eşkiasının Tatarpazarı kazasında tabi Rakdova, Orta ve Dorkova ve Nabe ve İliç ve Yassıkuzu ve Kabakçı ve Bekiyük ve Huma köyleri üzerine saldıracaklarını haber verirler. Adı geçen köylerin ahalisi ile ova köylerinden Beştete, Çizetliç, Alihoca ve sair köylerin ahalisi birlikte hareket etmeleri halinde haydut eşkiasını ele geçirilmelerinin mümkün olabileceği bildirilir. Rakdova köyünde sakin olan Mehmet Efendi Yörüklerin muhtarı olup köylüler ile Yörüklerin beraber hareket etmeleri halinde haydut eşkiasının zararlarının uzaklaştırabileceği ve huzurun sağlanmasının mümkün olabileceği bildirildiği için ortak hareket etmeleri emredilmiştir⁷⁷. Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Yörükler “*evlâd-ı fâtiḥân*” olarak yapılan düzenlemeye karşı gelerek bir bakıma eşkıyalıklara katıldıkları kabul edilebilir. Bu durum bir bakıma eşkıyalığa göz yumulması demektir ki, eşkıyaların cesaretlenmelerine sebep olmaktadır. Dolayısıyla Filibe ve çevresindeki Yörüklerin eşkıyalığın önlenmesinde gerekli dikkati göstermemekle dolayısıyla haydut eşkıyalığına yardımcı olmuşlardır.

d. Zımmiler:

Filibe ve çevresinde eşkıyalık yapan bir topluluk da gayrimüslimlerdir. Eylül ortası 1697'de, Filibeye bağlı İstanmağa nahiyesinde sakin Berturk ve Karamanul ve Galivari ve Ecibbaryu adındaki gayrimüslimlerin “*ḥaydûd ve baġi*” oldukları hakkında ihbarlar olmuştur⁷⁸. Haziran sonu 1697'de, Tatarpazarı kazasına bağlı adı kaydedilmemiş köy halkından Kerke veledi Konya? adındaki gayrimüslimin hayd eşkiasından olduğu için kürek çekmek cezasıyla İstanbul tersanesi zindanında tutulduğu ve serbest bırakılması için Mart başı 1697'de, fermân yazılmıştır⁷⁹. Filibe ve çevresinde gayrimüslim olarak Ermeni ve Rumların buldukları bilinmektedir. Yukarıdaki isimlerden eşkıyalık yapanların hem Ermenilerden hem de Rumlardan oldukları isimlerden anlaşılabilir. Belgelerden, bu kişilerin yaptıkları eşkıyalıkları hakkında bilgiler bulunmamaktadır.

Rumeli'nin tamamında olduğu gibi Filibe ve çevresinde haydut eşkıyalarının halka ve çevreye verdiği zararların maddi sonuçlarını kestirmek pek mümkün olmamaktadır. Burada bir hususa daha dikkat çekilmesi gerektiği kanaatindeyim: Osmanlı Devleti'nin

⁷⁷ *Mühimme 110*, s. 83.

⁷⁸ *Mühimme 110*, s. 19.

⁷⁹ *Mühimme 110*, s. 57.

Avrupa ile ticarî yol güzergâhı olan İstanbul, Edirne, Filibe, Sofya, Niş ve Belgrat üzerinden Avrupa'ya ulaşan bu yolun emniyetinin temin edilememesinin ticarî zararlarının incelenmesi başlı başına bir konu teşkil eder kanaatindeyiz. Bir cümle söylemeliyiz ki, 1688-1699 seneleri arasında bu ticaretin önemli darbe yediği ve zarara uğradığı tartışılmaz bir hakikattir. Ancak bunun boyutlarının tespit edilebilmesi mümkün olmamaktadır. Devletin yol emniyetini sağlamayı hem askerî hem de diğer sebeplerle her zaman önemli işlerden kabul etmektedir. Mesela, Haziran ortası 1690'da Filibe Köprü Ağalığı ve Voynugan Beğliğine mutasarrıf olan Mehmet Ağaya'da, İzladı Derbendi'nin "gereği gibi hıfz ve hirâseti" için emir yazılmıştır⁸⁰. Yine Ağustos başı 1690'da Sofya muhafızı Vezir Hüseyin Paşa'ya gönderilen hükümde, Dragamon Boğazı'nın muhafazasının önemli işlerden olduğu belirtilerek Kırşehir Mutasarrıfı Mevlit'in tayin edildiğini ancak gücünün kifayet etmediğini ve kendisinin de yardım etmesi istenmiştir⁸¹. Buna benzer tedbirlere rağmen eşkıyaların verdiği zararlar tam olarak ortadan kaldırılamadığı bir gerçektir.

d. Eşkıyalığın İdarî, Sosyal ve Ekonomik Sonuçları:

Filibe ve civarında meydana gelen eşkıyalık hareketlerinden en çok etkilenenlerin köylülerin ve kır merkezlerinin olması muhtemeldir. Şehir merkezlerine rağmen az korundukları için daha fazla eşkıyalıklara maruz kalmaktadırlar. Köylerinden ve kır merkezlerinden Filibe şehir merkezine göçlerin olması kuvvetle muhtemel olmakla beraber ne kadar bir nüfusun hareketlendiğini tespit etmek mümkün olmamaktadır⁸². İstanbul'un tahıl ambarı kabul edilen bu bölgede ziraî hayatın az da olsa zarar gördüğü kabul edilirse bunun boyutlarının ve İstanbul'un iaşesine az da olsa olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır⁸³. Ancak, bunun boyutlarının hesaplanması mümkün görünmemektedir. Darlık buhranlarının ülke hayatındaki olumsuz tesirleri tartışılmaz⁸⁴. Viyana Kuşatması'ndan sonra Balkanlarda iktisadî sıkıntıları konu edinen az sayıdaki

⁸⁰ *Mühimme* 99, s. 154.

⁸¹ *Mühimme* 99, s. 162.

⁸² Rumeli'de Viyana bozgunundan sonraki göçlerin Rumeli'deki şehirlere değil daha ziyade İstanbul'a olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Bu Filibe için de söz konusu olabilir. S. Faroqi, *a.g.m.*, s. 570.

⁸³ Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'un yiyecek, içecek ve yakacak gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına daima itina gösterilmiştir. Filibe dâhil Rumeli'deki bölgelerdeki kargaşalıkların ve asayişsizliğin meydana getireceği olumsuz şartların İstanbul'un ihtiyaçlarının karşılanmasında aksaklıklara sebep olması muhakkaktır. Viyana bozgunundan sonra ortaya çıkan şartların buhranlara sebep olduğu muhakkaktır. Bunun tam olarak tespiti ise daha fazla araştırmayı gerektirmektedir. İstanbul'un iaşesi meselesi için bkz. Yücel Özkaya, *a.g.e.*, s. 318-358.

⁸⁴ Darlık buhranları konusunda önemli bir değerlendirme için bkz. Sabri F. Ülgener, *Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti*, Ankara 1984, s. 33-115.

araştırmada: Anadolu'da olduğu gibi Rumeli'de de ziraî hayatın tamamıyla durumunun tetkik edildiği çalışmalar ve bilgiler bulunmamaktadır. 17. asrın son on senesinde bölgede darlık buhranı yaşandığı hakkında bilgiler bulunmakla beraber bunun sebepleri yeteri kadar izah edilmiş değildir⁸⁵. Buna mukabil bölgede az da olsa iktisadî canlılıktan bahseden bilgiler bulunmakta⁸⁶ hatta 16. asırdan beri Filibe yöresinin aba imalatının ticaretinin 18. asrın başlarından itibaren artarak devam ettiği hakkında bilgiler bulunmaktadır⁸⁷. Harpler ve eşkıyalıklar sebebiyle erzak darlığı çekilmiş olmasının sebebi ise, bölgedeki idarecilerin başarısızlıklarının sonucu olarak kabul edilmektedir⁸⁸. Burada bir hususa işaret etmek gerekir ki, Balkanlardaki eşkıyalık hareketlerinde, Anadolu'da aşiretlerin yaptığı gibi ekili alanlarda zararlar meydana getirmedikleri ve ziraî hayatı etkileyecek geniş çaplı yaylak-kışlak hayatı da yoktur. Osmanlı Devleti en olumsuz şartları dahi tebaasının en az zararlar ortadan kaldırmanın gayreti içerisinde olmuştur. Bu Osmanlıya has bir üslup olarak kabul edilmelidir. Bir başka ifade ile olumsuz şartlarda bile adaleti temin etmenin gayreti içerisinde insanı yaşatmaya çalışılmıştır. Zor meseleleri bile “*esnek ancak kararlı çözüm yolu*” bulunması mahareti Osmanlıya has idare tarzı olmalıdır.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Viyana Kuşatması'ndan sonra meydana gelen şartlar yeni bir buhran dönemini ortaya çıkarmıştı. Bu buhran dönemi hakkında yapılan çalışmaların az olması sebebiyle, bütün boyutlarıyla henüz ortaya konulmuş değildir⁸⁹. İkinci Viyana Kuşatması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin, Balkanlar'daki eyaletleri ilk anda bir kargaşalık, iktisadî bir çöküntü ve asayişsizlik içinde kaldılar. Ordunun bozgunu, şehirlerde asayiş sağlamaya görevli garnizonların da erimesi, yol güvenliğinin azalması ve süregelen harplerin meydana getirdiği iktisadî çöküntü bu eyaletlerde merkezî idarenin kontrolünü yok etmişti ki, bu sebepler eşkıyalığın ortaya çıkmasına ve kısa sürede yayılmasına zemin hazırlamıştı⁹⁰. Bu eşkıyalıkların bütün Balkanlarda meydana getirdiği siyasî, içtimâî ve iktisadî durum, yakın zamana kadar tarihçiler tarafından Osmanlı

⁸⁵ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (Çev. Mehmet Harmancı) İstanbul 1994, s. 307

⁸⁶ İ. Ortaylı, *a.g.m.*, s. 7.

⁸⁷ S. Faroqi, *a.g.m.*, s. 586-587; S. Faroqi, Filibe abacılığının şehirle sınırlı kalmadığı bölgeden iş gücü çektiği ve Filibe'nin köy ve kasabalarına da yayıldığını belirtmekte ve mallarının dağıtım hususunda iyi teşkilatlandıklarını belirtmektedir. Bkz. Suraya Faroqi, “İktisat Tarihi (17 ve 18. Yüzyıllar)”, *Türkiye Tarihi 3*, İstanbul 200, s. 197.

⁸⁸ İ. Ortaylı, “17. Yüzyıl Sonlarında Orta Anadolu ...”, s. 10.

⁸⁹ İlber Ortaylı, “İkinci Viyana kuşatması'nın İktisadî sonuçları üzerine”, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim*, Ankara 2000, s. 7, Ayrıca bakz. Halil İncelik, “Saray-Bosna Şer'iyye Sicillerine Göre Viyana Bozgunundan Sonraki Harp Yıllarında Bosna” *Tarih Vesikaları II*, sayı 11, Ankara 1943, s. 1-3.

⁹⁰ İ. Ortaylı, “İkinci Viyana ...”, s. 7-8.

Devleti'nde "duraklama-gerileme, inhitat-çözülme" kavramlarıyla ele alınmıştı. Bu gün mesele Osmanlıların karşı karşıya kaldığı büyük buhranlar ve bunlara karşılık kendi tecrübeleri ve imkânlarıyla çözüm bulabilen faydacı ve esnek idarî anlayış şeklinde ele alınmaktadır⁹¹.

3. Eşkîyalığa Karşı Alınan Tedbirler:

a.Nefir-i 'amm Kanunu ve Yörüklerin Tanzimi (Evlâd-ı Fâtihân):

Ancak 1683'de ikinci Viyana Kuşatması'nın, başarısızlığını telafi etmek maksadıyla, büyük ümitlerle girilen harplerde alınan mağlubiyetler, önemli toprak kayıplarıyla neticelenmişti. Kayıpları telafi etmek için idarî ve malî tedbirler alınmış, sıkıntılardan kurtulabilmek için hal çareleri aranmışsa da devam eden savaşlar dolayısıyla artan masraflar devlet hazinesini zayıflatmıştır. 1687'de "imdâd-ı seferiye" ve yapılan "müsâdere"ler ihtiyaçları karşılamaya yetmemiştir. Çıkarılan "nefir-i 'amm"⁹² kanunu ülkedeki sıkıntıları iyice artırmıştır. İdarecilerden bazıları yetkilerini kötüye kullanmışlar ve halk üzerindeki baskıları artırmışlardır. Dayanılmaz hale gelen sıkıntılar yeni isyanları ve eşkıyalıkları ortaya çıkarmıştır. Ülkenin sıkıntılarına çare olabilir düşüncesiyle, Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa sadrazamlığı getirilmiştir. Sadrazam, tedbir olarak halk üzerindeki bazı örfî vergileri azalttı ve 1691'de Rumeli'deki Yörüklere "evlâd-ı fâtihân" adıyla yeni bir düzen vererek silahlandırdı⁹³. Bu tedbirlerin başarılı neticelerinden olarak Rumeli'de; Belgrat, Vidin ve Niş geri alındı ise de, 1691'de Fazıl Mustafa Paşa öldü. Saruca-Sekbanların diğer ifadeyle, "Türedi eşkıyası" her tarafa yayıldı. Bu topluluklar, halktan türlü isimler altında paralar toplayarak zulüm, baskılarla topluma sıkıntılar veriyorlar ve resmî hüviyetlerini de kullanarak eşkıyalıklar yapıyorlardı⁹⁴ ki, günlük hayatı çekilmez hale getirmişlerdi. Eşkîyalığın önlenmesinde devletin zabıta tedbirleri yetmeyince, bütün ülkede eşkıyalıklara karşı ahali de kendi imkânlarıyla tedbirler almak zorunda kalmışlar⁹⁵ ve devlete yardımcı oluyorlardı.

⁹¹ Osmanlı Devleti'nin 17. asrı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bkz. Mehmet Öz, "Onyedinci Yüzyılda Osmanlı Devleti", *Türkiye Günlüğü*, S. 73 (2003), s. 145-154; S. Faroqhi, *a.g.m.*, s. 543-698.

⁹² 1684'den sonra Saruca-Sekbanlar "Celâlî İsyancıları" sırasında olduğu gibi Viyana Kuşatması sonrasında da kısa sürede Anadolu ve Rumeli'yi kaplamışlardır. Her tarafı saran bu toplulukların ortadan kaldırılması 1688'de "nefir-i 'amm" kânunu ve daha sonra 1696'da çıkarılan fermânla emredilmiştir. Ancak, Saruca-Sekbanların kalıntılarının temizlenmesi uzun bir süre almıştır.

⁹³ Bu silâhlendirmanın Rumeli'deki eşkıyalığın Anadolu'daki eşkıyalığın sebeplerinden en önemli farkı olduğu hakkında iddialar bulunmaktadır.

⁹⁴ C. Orhonlu, *a.g.e.*, s. 9-11.

⁹⁵ C. Orhonlu, *a.g.e.*, s. 7-11.

b. Serdarlar ve Müfettişler:

Filibe ve çevresinde meydana gelen eşkıyalığın önlenmesi vazifesi öncelikle Filibe ve çevresindeki yerleşim yerlerinin vazifeli olan örfî ve şer’î idarecilerinin yapması gereken işlerdendir. İdareciler işlerini yürütürken kânun içinde kalmak mecburiyetindedirler. Alınması gereken tedbirlerin yetkisi mahalli idarecilerin yetkilerini aşarsa mesele İstanbul’a havale edilerek gelecek emirler istikametinde faaliyetleri yürütmek gerekmektedir. İstanbul’dan gönderilen emir ve fermanlarda, ya mahalli idarecilere görevleri hatırlatılmakta veya mahallinde veya İstanbul’dan yetkilendirilen serdar ve müfettişlerle hadiselerin önlenmesine çalışılmaktadır. Önce yetkili veya görevlendirilenler Filibe kazası ve civar kazaların ve diğer yerleşim yerlerinin örfî ve şer’î vazifelileridir. Hükümlerdeki ifadeleriyle; “*Filibe mollasına ve Kethüdalarına ve Yeniçeri serdarına*”, “*Filibe mollasına*”, “*Filibe mollasına ve Zağra-i Atik ve Zağra-i Cedîd ve Çermin ve Kızanlık ve Çerman kadılarına*”, “*Yörük çeribaşısına*” “*Tatarpazarı nâibine*”, “*Filibe nâzırı Şahine*”, “*Filibe nâzırı İbrahim’e*”, “*Filibe mollası ve Tatarpazarı kadısına*”, “*Filibe ve Lofça kadısına*”, “*Filibe Köprü Ağası*”, “*Filibe, Kırbere, İzladı, Çine, Hamakır, Kurişeyh kadılarına*”, “*Malkara, Uzunköprü, İpsala, Ferecik, Dimetoka, Tekfurdağı, İskele, Silivri, Çorlu, Harrabolı, Kırkkilise, Hasköy-Uzunabad kadıları*”, “*Kura Ağaları*”, “*Zabıtlar*”, “*Voynuk⁹⁶ Beği*” ne⁹⁷dir.

İstanbul’dan gönderilen hükümlerle hususi olarak vazifeli tayin edilen serdarlar ve müfettişlerin çoğu “*Edirne Bostancıbaşıları*” ve bunların idaresinde veya Bostancıbaşının vekili olarak “*ortalar*”dan görevlilerdir. Mesela, “*Edirne Bostancıbaşı Receb*”, “*Edirne Bostancıbaşı tarafından tayin olunan ortalar*”⁹⁸dir. Ayrıca, “*Filibe muhafazasına me’mur olan Ali Paşa*”⁹⁹, “*Sofya Muhafızı Vezir Hüseyin*”¹⁰⁰, “*dergâh-ı mu’allâm kapucubaşılarından*”¹⁰¹, “*Düniçli Şahin zide kadrehu mübaşir tayin olunub*”¹⁰² ifadeleri yer almaktadır. Bu kişilerin yanında vilâyet ayanları ve iş erleri her gönderilen hükümde mutlaka belirtilen vazifelilerdir.

Bu kişilere gönderilen hükümlerde, durumun ciddiyeti hatırlatılmakta ve hangi

⁹⁶ Slavca bir kelime olup asker anlamına gelmektedir. Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara 1989, s. 1; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbent Teşkilatı*, İstanbul 1999, s. 16.

⁹⁷ *Mühimme* 99, s. 8, *Mühime* 99, s. 106, *Mühimme* 99, s. 110.

⁹⁸ *Mühime*, 102, s. 44, *Mühime*, 110, s. 92.

⁹⁹ *Mühimme* 99, s. 8.

¹⁰⁰ *Mühimme* 98, s. 73, *Mühimme* 99, s. 6.

¹⁰¹ *Mühimme* 99, s. 166.

¹⁰² *Mühimme* 108, s. 321.

usulde davranmaları gerektiği belirtilmekte ve hassasiyetle ikaz edilmektedirler. Umumî emirlerde, “*sair günlerle kıyâs itmeyüb*” ve “*bir an ve sa’at evvel mukâddem*”¹⁰³ gitmeleri belirtilmiş ve eşkıyalığa maruz kalan halka, “*mu’avenet ve müzâheret*” üzere olunmaları hususu emredilmiş, “*bi-eyy-i hâl yetişüb ‘ibadullâh üzerinden şer’ ve mazârrâtlarının def’ ve ref’ edilmeleri*”¹⁰⁴ emredilmiştir. Eşkîyalara karşı alınan tedbirler sırasında halkın “*hıfz ve hirâset edilmeleri*”¹⁰⁵, “*zulm ve ta’addiden*” beri tutulmaları, eşkıyalıkla alakası olmayanların “*rencîde ve remîde edilmemeleri*”¹⁰⁶ için görevlilerin sıklıkla dikkatleri çekilmiştir. Bu kişilere yazılan hükümlerde yukarıda tarihi seyrini yazdığımız eşkıyalık hareketlerinde yapmaları gereken vazifelerini hakkındaki bilgiler teferruatlı bir şekilde belirtildiği için hadiseleri tekrar yazmak gerekmemektedir.

c. Mahallî Tedbirler ve Gönüllü Katılımlar:

Eşkîyalara karşı alınan tedbirlere devlet daima halkın yardım ve desteğini talep etmiştir. Halk bu emirlere uyduğu gibi, gönüllü olarak yardım da destek vermişlerdir. Halkın desteği daha çok kendi çevrelerinin eşkıyalardan korunması maksadıyla silahlı kuvvet tutmaları veya tutulan silahlı kuvvetlerin masraflarını üstlenmeleridir. Bunun örneklerinden bazılarını burada zikretmeyi uygun bulduk. Kasım sonu 1688 tarihli belgede, Filibe’de sakin Halit, Mehmet, Resili Mehmet ve Beyzade Mehmet adındaki kişiler beşer altışar adamlarıyla Kızderbendi’nin önemi dolayısıyla korunmasına gönüllü yardım edeceklerini İstanbul’a bildirmişler ve bu yardım kabul edilmiştir¹⁰⁷. Mart ortası 1690 tarihli hükümde, “*siz dahi harb ve darbe kadir ‘umûm-ı memleket ahalisisiniz gönül rızası ile eşkıyaların cezalandırılmalarına katılmalarınız gerekmektedir*”¹⁰⁸ diye belirtildiğine göre halkın yardım ve destek vermesi gerekmektedir. Haziran başı 1690’da, Filibe ve Lofça kadılarına ve vilayet ileri gelenleri ve iş erlerine, İzladi’ye çok yakın akan Askari nehrinin Filibe kazası ile Lofça kazası arasında hudut olduğu yazılmıştır. Haydut eşkıyası kış aylarında köprü inşa ederek Filibe ve Lofça kazalarına bağlı köylerin ahalisine sıkıntı ve huzursuzluklar vermekte oldukları zikredilmiştir. Belgede, Filibe kazasına bağlı İzladi ve Lofça kazasına bağlı Tetova ve Ercekova adındaki köy halkının eşkıyaların kendilerine yaptığı ve halka huzursuzluk ve sıkıntı veren durumun ortadan kaldırılması hususunda birbirleriyle dayanışma ve yardımlaşma içinde olarak ve

¹⁰³ *Mühimme 99*, s. 8, *Mühimme 99*, s. 106, *Mühimme 99*, s. 110.

¹⁰⁴ *Mühimme 110*, s. 513.

¹⁰⁵ *Mühimme 99*, s. 106.

¹⁰⁶ *Mühimme 99*, s. 166.

¹⁰⁷ *Mühimme 98*, s. 264.

¹⁰⁸ *Mühimme 99*, s. 110.

idarecilere de yardımcı olmaları emredilmişlerdir. Sofya'ya giden yol üzerinde emniyetin temin edilmesi çok mühim bir vazife olarak ikaz edilmiştir¹⁰⁹. Temmuz ortası 1690'da, Mihrimah Sultan vakıflarından Avratalanı köyü ahalisi arzuhal ederek köylerinin haydut eşkıyasından emin olmadığı için cümle kaza ahalisi köylerinin korunması için 40 nefer sekban tutarak köylerini korumaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ancak Filibe'nin İzladi kasaba ahalisinin yerleşme sınırları içinde derbent bulunduğundan dolayı Avratalanı köyünden sekban talep ettiklerini, kendilerinin de, her birinin aylığı dört yüz akçeden elli nefer sekban tutarak gönderdiklerini bildirmişlerdir¹¹⁰. Yeniçerilik iddiasıyla halkın huzurunu bozarak halka zulmeden ve mallarını gasp ederek yağmalayan kişilerin şekavetlerinin artması üzerine bu kişilerin yakalanmaları ve cezalandırılmaları için üzerlerine Edirne'den Ali çavuş adında bir görevli gönderilmiş, ahalinin gelen vazifeli ile ittifak ederek eşkıyaların yakalanmaları ve cezalarının verilmesi için emir yazılmıştır¹¹¹. Temmuz ortası 1691'de, Filibe kazasına bağlı Göbi nahiyesine tabi Karlıoğlu kasabası ve Şahin Mahallesi adındaki köy ahalileri Yeniçerilik iddia eden kişilerin alenen şarap içerek çoluk-çocuklarına saldırdıkları ve mal ve mülklerini gasp ettiklerini İstanbul'a bildirmişlerdir. Çavuş Ali'nin kuvvetlerle eşkıyaların cezalandırılması maksadıyla gönderildiği ve halkın da yardım ve destek vererek kişilerin yakalanabileceği belirtilmiştir¹¹². Eylül sonu 1691'de, Filibe, Kırbere ve İzladi ve Tatarpazarı ve Çine ve Hamakır ve Kürişeyh kadılarına, adı geçen kazalarda sakin olanlardan sefere memur olanlardan diğerleri haydut eşkıyası üzerine tayin edildikleri yazılmıştır. Bu vazife ile memur olan Edirne Bostancıbaşı'sı Recep'e halkın yardımı talep edilmiştir¹¹³. Nisan ortası 1692'de, Filibe Mollasına ve Filibe Nazırı Şahin ve vilayet ileri gelenleri ve vazifelilerine gönderilen hükümde, Filibe etrafında olan köyleri haydut eşkıyasından korunması ve muhafaza edilmesi için Edirne'den gelen vazifeliler ile birlikte hareket etmeleri ve sekbanlar tutarak yardımcı olmaları gerektiği belirtilmiştir. Bu iş için lazım gelen ücretlerin de halktan alınmayıp, Filibe kazasının ileri gelen ve zenginlerinin vermeleri gerektiği ikaz edilmiştir. Bu sene ücretli tutulacak sekbanlarla Filibe ve etrafında olan köy ahalisi haydut eşkıyasından gereği gibi korunarak muhafaza edilmesi ve zanlıların yerli yerinde teftişi yapıp haklarında lazım gelen cezaların verilmesi ve

¹⁰⁹ *Mühimme 99*, s. 176.

¹¹⁰ *Mühimme 100*, s. 51.

¹¹¹ *Mühimme 101*, s. 66.

¹¹² *Mühimme 101*, s. 66.

¹¹³ *Mühimme 102*, s. 44.

halkın huzursuz edilmemeleri hakkında emir yazılmıştır¹¹⁴. Mayıs sonu-Haziran başı 1695’de Filibe mollasına gönderilen hükümden, Filibe’de her sene martalozlar¹¹⁵ tutuldukları anlaşılmaktadır. Martalozların masrafları “*Martaloz akçesi*” adıyla halkın malî kuvvetine göre toplanmaktadır¹¹⁶. Filibe’de her sene tutulan martalozların sayısını tam olarak tespit etmek mümkün olmamaktadır. Yalnız, Haziran sonu 1696’da Filibe mollasına ve vilayet ileri gelenleri ve vazifelilere gönderilen hükümde, Filibe etrafında ve dağlarında dolaşıp eşkıyalık yapanlara karşı alınan tedbirlerden olmak üzere her sene tutula gelen martalozlardan otuz kadar fazla tutulması gerektiği belirtilmiştir. Filibe halkının bu hususta yardım etmeleri bildirilmiştir¹¹⁷. Haziran sonu 1695’de Filibe mollasına ve vilayet ileri gelenleri ve diğer vazifelilere gönderilen bir hükümde, Filibe’de haydutluk eden Karaca adındaki eşkıyanın-melunun- yakalanması için “*Pandor*”¹¹⁸ tutulmuştur. Bunun için kaza halkından “*pandur akçesi*” adıyla bin yüz kuruşları alınarak reayaya sıkıntı verildiği bu akçeyi tamamıyla toplayıp kimlerden alınmış ise teferruatıyla bildirilmesi hususunda emir yazılmıştır¹¹⁹. Mayıs sonu-Haziran başı 1695’de, Filibe mollasına ve vilayet ileri gelenleri ve vazifelilere, bir zamandan beri Filibe civarında yol kesen, adam öldüren ve halkın eşya ve malına zorla el koyan Karaca adındaki haydut eşkıyasının Filibe’nin eşrafından Halit Bey’in kendi adamlarından iken bu kişinin yakalanmasında herhangi bir gayreti olmadığı yazılmıştır. Sefere çıkan ordunun Filibe sahrasından hareket etmeden adı geçen eşkıyanın sağ-salim yakalanarak orduya teslim edilmesi, aksi takdirde, öldürdüğü kişilerin deyini ve gasp eylediği malın miktarının kendisinden tazmin edileceği belirtilerek, Filibe kadısının ve şehirdeki diğer vazifelilerin

¹¹⁴ *Mühimme 102*, s. 202, Bu belgede, “*ehl-i İslâmdan yarar ve tüvânen ve darb ve harbe kadir küffara saldırır sekbân tutup*” şeklinde ifade edilmişlerdir.

¹¹⁵ Martolus, martulus veya martolos şekillerinde nde yazılan kelime Rumca silah demektir. Osmanlı Devleti’nde Yeniçeri askeri kurulmadan evvel ordunun arka hizmetlerinde bulunan Hıristiyanlardır. M. Z. Pakalın, *a.g.e.*, s. 409-410; Derbent teşkilatına dâhil olan zümrelerden olan Martaloslar XIV. asrın başlarından beri teşkilatlandığı bilinmektedir. XVII. asrın sonlarından itibaren bozulmaya başlamıştır. 1722 senesinden itibaren tasfiye edilmeye başlanmışsa da XIX. asrın ortalarına kadar martalozlar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bkz. C. Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbent ...*, s. 85-100, 134-138; Martoluslar hakkında bilgi veren eserlerde “*Voyuk Martolos*” şeklinde de bir kayıt bulunmaktadır. Y. Ercan, *a.g.e.*, s. 7-8 (29 nolu dipnotta açıklama).

¹¹⁶ *Mühimme 106*, s. 166.

¹¹⁷ *Mühimme 106*, s. 317.

¹¹⁸ *Mühimme Defteri*’ne, “*پاندر*” şeklinde kaydedilen kelime, “*Pandor*” veya “*Pandur*” şeklinde okunmaktadır. Rumeli’de kır bekçisi, derbentçi gibi muhafaza memurları hakkında kullanılır bir tabirdir. Bunlar birer sene tayin olunur kendilerine buyruldu verilirdi. M. Z. Pakalın, *a.g.e.*, s. 729; *Pandor*, XVII. asrın ikinci yarısından itibaren varlığından haberdar olunan müessesese, kaldırılma teşebbüslerine rağmen XIX. asrın sonlarına kadar varlığını bilinmektedir. C. Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbent ...*, s. 96-99, 134-138.

¹¹⁹ *Mühimme 106*, s. 158.

bu hususta titiz davranmaları emredilmiştir¹²⁰. Mayıs ortası 1696'de, Filibe Kadısına ve Bazarcık Naibine, İstanmağa denilen mahalde yirmi kadar haydut eşkıyası gelip “*berâtlı adamı*” öldürüp mâl ve eşyalarını aldıkları ve kaçtıkları öğrenilmiştir. Bu suçu işleyen kişilerin Bostancıbaşı tarafından tayin edilen orta ile memleket zenginleri ittifak ve ittihatla bir araya gelip birlikte hareket ederek suçluların yakalanmasına yardımcı olmaları hususunda emir yazılmıştır¹²¹. Mayıs sonu 1697'de, Filibe mollasına ve nazırına vilayet vazifelilerine, Uzuncaabad ve Hasköy havalisinde haydut eşkıyasından Karaca adındaki melunun seksen üç kadar atlı kırktan fazla piyade ile dolaşip gezip yol kestikleri, evler basıp, fesat çıkardıkları, ordunun seferde oldukları zamanda eşkıyalıklarını artırdıkları bu kişilerin yakalanarak gerekli cezalarının verilmeleri emredilmiştir. Eşkıyaların cezalandırılmaları için görevli kişilere yardımcı olmak üzere Uzuncaabad ve seksen kişilik bir sekban topluluğu teşekkül ettirilerek başlarına Tahtalı adlı köyün sakinlerinden Hacı Süleyman başbuğ-baş ve buğ¹²²-tayin edilmiştir. Ayrıca iki bahadır bölükbaşı dahi bu işe tayin olunmuştur. Gerektiği zaman vilayet vazifelileri ve diğer köylerdeki sekbanlar dahi bunlara katılarak ittifak halinde zikrolunan süvari ve piyade haydut eşkıyasının buldukları mahalde üzerlerine varılıp sağ olarak ele geçirilmeleri ve cezalarının verilmeleri emredilmiştir¹²³. Aynı tarihli emrin bir sureti mahallerin Çelebi kazasına Uzuncaabad ve Hasköy kadılarına ve diğer vazifelilere emir gönderilmiştir. Karaca adındaki eşkıyanın seksen üç atlı ve kırk piyade adamı ile eşkıyalıklarını bölgede devam ettirdikleri bildirilerek eşkıyalara karşı Uzuncaabad ve Hasköy halkının yardım ve desteği istenmiştir¹²⁴. Karaca adındaki eşkıyanın özellikle ordunun seferde olduğu sırada durumdan istifade ederek eşkıyalıklarını artırdıkları yol keserek ve ahaliye zarar vererek bu faaliyetlerini çevreye yaydıkları hatırlatılmıştır. Haziran sonu 1697'de, haydut eşkıyası Çermin kasabasında kadılardan olduğu kaydedilen Ahmet adındaki kadının (adı zikredilen Ahmet'in fiili vazifesi belirlenememektedir) Çermin'deki evini basıp, yağmaladıkları belirtilmiştir. Edirne çevresinden Siroz'a varıncaya kadar dağları ve ovaları teftiş etmek ve eşkıyaları yakalamak üzere Edirne Bostancıbaşısı tayin olunmuştur. Ancak önce Bostancı ortalarından Dede Hüseyin, Uzuncaova'dan Filibe'den Derbenice ve yayla taraflarına Puşere yoluyla “*mela'in-i mezburunu elegetürmek*” ve

¹²⁰ *Mühimme 106*, s. 159.

¹²¹ *Mühimme 106*, s. 60.

¹²² Türklerde askerî olarak kullanılan başbuğ unvanı, derbentlerin idareleriyle meşgul olanlara da “*Derbent Başbuğu*” unvanı verilmektedir (C. Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent...*, s. 144-145). Belgede kelime “baş ve buğ” şeklinde yazılmıştır.

¹²³ *Mühimme 110*, s. 48.

¹²⁴ *Mühimme 110*, s. 48.

“*Karaca mel’unu ve sa’ir eşkıyası*”nı yakalamak üzere hareket etmiştir. Bu hareket başlatıldığı sırada Karaca’nın çoluk-çocuğu kanun üzere Filibe’de tutuklanmışsa da bazı yetkililerin müsamaha ve göz yummaları sebebiyle kaçmışlardır. Bostancıbaşının, bu hareketine Filibe Nazırı’nın da Sekbanlarbeyini göndererek yardımcı olmasını; derbent ve boğazları tutmaları ve korumaları istenmiştir. Şehrin ileri gelenlerinden: Halit Bey, Çakırcı Halil, Ağa, Çelebi Halil Ağa, Musa Ağa, Nuri Ağa, Mecit Ağa ve Helvacıoğlu bizzat kendileri kuvvet ve kudretleri mertebesinde derbent ve boğazların korumasına yardımcı olmak üzere gönüllü olarak katılmışlardır¹²⁵.

ç. Af ve Kefâlet Müessesesi:

Eşkialığın önlenmesi ile ilgili alınan tedbirlerden birisi de, affetmek ve kefillik¹²⁶ müessesesidir. Belgelerde, şakilerden bazılarının eşkıyalıktan bazen pişmanlık duyarak veya devletin verdiği cezayı çektikten sonra, yaptıklarının yanlışlığını kabul ederek “*ıslah-ı nefis itdiği*”¹²⁷ ni bildiren kişiler veya “*haydûdlukdan istiğfar ve rücu*”¹²⁸ edenlerin buldukları da olmaktadır. Bunlar bir bakıma suçluları teslim olmaya ve pişmanlıklarının kabul edilebilir ve insanın yanılabilirliği şeklinde bir yaklaşım tarzı ve çözüm yolu olarak anlamak mümkündür. Zaman içinde eşkıyalıklarda bulunmuş ancak vazgeçerek devlete sığınmış kişiler; affedilerek kendilerine bir kefil tayin edilen kişinin nezaretinde emniyete alınmakta ve hal ve hareketlerinden bu kişiler devlete karşı mesul olmaktadır. Bazı ihmellere rağmen kefillik müessesesi iyi çalışmakta ve aynı zamanda sosyal muhtevalı bir tedbir olarak görünmektedir. Bağışlanan eşkıyalarla ilgili tatbikat belgelere: “*kefil-i sicil ve hüccet olmağın*”¹²⁹ veya “*der kefilleri dahi ziyâde olacağı*”¹³⁰ biçimiyle kaydolunmuştur. Mart ortası 1690’da, Filibe ve civarında eşkıyalıklarıyla ünlenmiş Durmuş adındaki eşkıya başının, kendi gönül rızası ile gelerek teslim olduğu, bir teamül olarak Filibe’nin ileri gelenlerinden Misafir Mehmet adında kişiye hapsedmek üzere emanetine verildiği ancak, Misafir Mehmet bu eşkıyayı “*emniyeti suiistimal*” ederek salıverdiği belirtilmiştir. Hatta bu kişinin yerine başka kişileri hapsedtiği duyulmuş olduğundan Misafir Mehmet’in cezası olarak hapsedilmesi ve yapılanların teferruatlı bir

¹²⁵ *Mühimme 110*, s. 82.

¹²⁶ Kefâlet akdi: İslâm ve Osmanlı Hukukunda teminat gayesiyle yapılan akidlerden biridir. “*Bir adamın şahsına kefil olmaya*” Kefâlet bin-nefs denir. Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi 2*, İstanbul 1990, s. 261-262.

¹²⁷ *Mühimme 100*, s. 53.

¹²⁸ *Mühimme 101*, s. 10.

¹²⁹ *Mühimme 101*, s. 10.

¹³⁰ *Mühimme 110*, s. 48.

şekilde İstanbul'a bildirilmesi hususunda hüküm verilmiştir¹³¹. Yukarıda Durmuş adındaki eşkıyanın bir sene evvel yakalandığı ancak salıverildiği hakkındaki belgeden bahsedilmektedir. Öyle ki, bir sene sonra aynı kişinin bu defa kendisinin gönüllü olarak eşkıyalıktan vazgeçerek devlete sığınmış olması dikkat çekmektedir. Mart sonu 1691'de, Balak nahiyesi köylerinden bir kısım kişiler, İstanbul'a mektup gönderip Filibe dağlarında gezen haydut eşkıyasından Durmuş'un, yetmiş kişilik haydut topluluğuyla bir eve sığınıp, köy ahalisine müracaat ederek haydutluktan pişmanlık duyup döndüklerini bildirerek bundan böyle eşkıyalık yapmayacaklarına söz vermişlerdir. Köylülerden bazıları de kendilerine kefil olduklarından bildirmişlerdir. Bu durumu sicillere kaydettilerip hüccet aldıklarını bildirmişlerdir. Bu kişilerin "*sekbân olmamak*" köylerinde oturmak ve kendi hallerinde olmak kaydıyla af olundukları anlaşılmaktadır. Hatta bu kişilerin incitilmemeleri için İstanbul'dan Filibe'deki vazifeli kişilere emir yazılmıştır¹³². Haziran sonu 1697'de, Filibe ve Tatarpazarı civarındaki yaylaklardan bir kısmının eşkıyadan korunması vazifesi Yörüklere verilmiştir. Osmanlı ordusu sefere çıkmak üzere Sofya'da toplandığı sırada Despot yaylağından yakalanarak getirilen Yörüklerden yirmi kişi adı geçen yaylağın etrafında gezen haydut eşkıyasının kefillerinden oldukları ve eşkıyaların Tatarpazarı kazasında tabi Rakdova, Orta, Dederkova, Nabe?, İliç, Mutaf, Yassıkuzu, Kabakçı, Bekiyörük ve Huma köyleri üzerine saldıracaklarını haber verirler¹³³. Buradan anlaşılan kefillerine itaat etmeyerek şartlara uymamışlardır. Devletin ve halkın aldığı ortak tedbirlerin bir neticesi olarak muhtemelen eşkıyanın pişmanlık duyarak teslim olduğunu kabul etmek gerekir. Bağışlanan kişiler topluma kazandırılmak istenmiş olmalıdır. Her hür insan gibi hayatlarını sürdürebilirler. Hatta eski vazifelerine iade edilenlerin örneklerini de bulmak mümkündür. Bu bağışlanmalar suçlarına mukabil cezaların çekmeleri halinde olabildiği gibi, devletin resmî vazifelileri veya toplum içerisinde muteber kişilerin tavassutu ile de olabilmektedir. Bu usulde bağışlanmaların teferruatını belgelerde bulmak mümkün olmamakla beraber: bir kânun, düzen veya devlet idarecilerinin esas aldıkları ve tatbik ettikleri teamül haline gelmiş davranışlardan kabul edilmelidir. Bu Osmanlı'nın kendine has esnek bir idare anlayışıdır. Bir hukuk devleti olan Osmanlı Devleti'nde örf haline gelen ve tatbik edilen kânunların önemli bir kısmını teşkil eden bu tarz tatbikatlar "*adâlet*" esas şart olmak kaydıyla hükümdarın mülkiyet hakkının

¹³¹ *Mühimme 99*, s. 131.

¹³² *Mühimme 101*, s. 10.

¹³³ *Mühimme 110*, s. 83.

tatbik edilmesidir¹³⁴.

17. ve 18. asırların gerek dış ve gerekse iç dinamiklerin bir arada etkilediği bir değişme dönemi olduğu, bu dönemdeki meydan okumaların birkaç kez Osmanlıları büyük buhranlarla karşı karşıya bıraktığı bilinmektedir. Ancak, sıkıntılı zaman dilimlerini, bu asırların bütününe teşmili yanılığının terk edilerek bu asırların tarihî sürecinin somut meseleler etrafında incelenmesi gerektiği ve böyle bir yaklaşımla yapılan incelemelerin neticelerinde ise, sürekli bir çözülme-gerileme üslubuyla yazılanların tarihi hadiseleri doğru tespit edemedikleri kabul edilmektedir. Bir başka ifade ile Osmanlılar, kendi bilgi birikimleri ve donanımları çerçevesinde, yeni meselelere yeni cevaplar geliştirebilen, faydacı ve esnek yönetim anlayışına sahiptiler. İhtiyaç ortaya çıktığında bu yaklaşımın uygulama fırsatı çoğu zaman mümkün olabilmiştir¹³⁵. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti idarecileri, 16. asrın sonunda meydana gelen ve 17. asrın ilk çeyreğinde de devam eden “*Celâlî İsyânları*” ndan kazandıkları tecrübeleri, 17. asrın son çeyreğinde ortaya çıkan Balkanlar’daki ve Anadolu’daki eşkıyalıklarda da devletin istifade ettiği bilgi birikimi olarak istifade ettiği tarihî tecrübeler olarak kabul edilmelidir. Devlet idarecilerinin aldığı idarî, malî tedbirler¹³⁶ meseleleri tamamen çözmeye yetmese bile alınması gereken tedbirleri ihmal edilmedikleri de dikkat çekmektedir. Alınan tedbirlerin uygulanması sırasındaki ihmal ve kusurlar eşkıyalığın sebepleri olarak öne çıkan sebepler olarak kabul edilebilir. Osmanlı Devleti’nde daima kânun ve nizamın sağlanması birinci öncelikli devlet vazifesi olarak kabul edildiğinden devlet adamlarının ihmal ve kusurları da kendine has bir üslupla halledilmeye çalışılmıştır¹³⁷. Neticede; Filibe ve bütün Rumeli’deki eşkıyalıklar sona erdirilmiştir.

---

¹³⁴ B. Karey’in “Osmanlı Devleti, eşkıyalığa karşı; kararlı, ama esnek, kendine has bir yol-yordam takip etmiş ve neticede, istediği maksadı hâsıl etmiştir”, *a.g.e.*,s. 249’daki yorumunu bu şekilde anlamak gerekir”.

¹³⁵ M. Öz, *a.g.m.*, s. 154; K. Barey, *a.g.e.*, s. 249.

¹³⁶ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985, s. 13-30.

¹³⁷ Halil İnalçık, “Adaletnameler” *Belgeler II*, S. 3-4, (Ankara 1993), s. 49-142.

KAYNAKLAR

Arşiv Vesikaları:

Mühimmeler: 98, 99, 100, 101, 102, 106, 108, 110.

Kronik:

Hoca Saadettin Efendi, *Tacü't-Tevârih I*, (Nşr. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara, 1992.

Tetkik Eserler:

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, İstanbul, 1993.

Barkey, Karen, *Eşkîyalar ve Devlet* (Çev. Zeynep Altok), İstanbul, 1999.

Braudel, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (Çev. M Ali Kılıçbay), Ankara, 1994.

Cin, Halil- Akgündüz, Ahmet, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi 2*, İstanbul, 1990.

Çubuk, Vahit, *Köprülüler*, İstanbul, 1998.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1992.

Ercan, Yavuz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara, 1989.

Faroqhi, Suraya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, (Çev. Elif Kılıç), İstanbul 1998.

Gökbilgin, Tayyib, *Rumelide Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul, 1957.

Gülsoy, Ersin, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresi'nin Kurulması*, İstanbul, 2004.

İmber, Colin *The Otoman Empire 1300-1481*, İstanbul, 1990.

İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I*, İstanbul, 2000.

İnbaşı, Mehmet, *Ukrayna'da Osmanlılar*, İstanbul, 2004.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu 3*, İstanbul, 2005.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul, 1987.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, İstanbul, 1999.

Özkaya, Yücel, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara, 1985.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, İstanbul, 1983.

Shaw, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, 1994.

Tabakoğlu, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul, 1985.

Uluçay, Çağatay, *17. Yüzyılda Saruhan'da Eşkîyalık Hareketleri*, İstanbul, 1944.

Uluçay, Çağatay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkîyalık Olayları ve Halk Hareketleri*, İstanbul, 1955.

Ülgener, Sabri F., *Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti*, Ankara, 1984.

Makaleler:

Faroqhi, Suraiya, “Krizler ve Değişim 1590-1699” *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 2* (Editörler: Halil İncalcık-Donald Quataert) İstanbul, 2004, s. 543-743.

Faroqhi, Suraiya, “İktisat Tarihi (17 ve 18. Yüzyıllar)”, *Türkiye Tarihi 3*, İstanbul, 200, s. 191-215.

Gökçe, Turan, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Filibe Şehri Nüfusuna Dair Gözlemler”, *Ethoses and Cultures on Balkans, Vol. 2*, (Sofya 2000), s. 167-190.

İncalcık, Halil, “Saray-Bosna Şer'iyye Sicillerine Göre Viyana Bozgunundan Sonraki Harp Yıllarında Bosna” *Tarih Vesikaları II*, sayı 11, Ankara, 1943, s. 1-3.

İncalcık, Halil, “Adaletnameler” *Belgeler II*, S. 3-4, (Ankara 1993), s. 49-142.

Karagöz, Mehmet, “Osmanlı Fikir Hayatında “Kadıızâdeliler” ”, *Türkler 11*, Ankara 2002, s. 141-152

Kunt, Metin, “Siyasal Tarih (1600-1908)”, *Türkiye Tarihi 3*, İstanbul, 2000, s. 19-72.

Ocak, Ahmet Yaşar, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Pürütanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: “Kadıızâdeliler Hareketi” ”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, XVII-XXI/1-2, (Ankara 1984), s. 208-225.

Ortaylı, İlber, “İkinci Viyana kuşatması'nın İktisadî sonuçları üzerine”, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim*, Ankara, 2000, s. 7.

Ortaylı, İlber, “17. Yüzyıl Sonlarında Orta Anadolu Vilâyetlerinin Toplumsal-Ekonomik Durumu Üzerine”, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim*, Ankara, 2000, s. 10.

Öz, Mehmet, “Onyedinci Yüzyılda Osmanlı Devleti”, *Türkiye Günlüğü*, S. 73 (2003), s. 145-154.

Şahin, İlhan, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sofya, Filibe-Eski Zağra ve Tatarpazarı'nın Nüfus ve İskân Durumu” *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 48, (İstanbul 1987), s. 247-255.

Tez:

Bayrak, Şaban, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Eşkîyalık Hareketleri, (Basılmamış Doktora Tezi), Malatya 1999.

Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2, Sayfa: 403-412, ELAZIĞ-2006

MONDROS MÜTAREKESİ SONRASI ERMENİ-RUM-YUNAN İŞBİRLİĞİ

The Corporation of Armanian-Anatolian Greek- Greek after the Mondros Armistice

Zafer ÇAKMAK

Firat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Elazığ.
zcakmak@firat.edu.tr.

ÖZET

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi sonrasında Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması konusunda Ermeni-Rum-Yunan işbirliği ortaya çıkmıştır. Bu işbirliği çerçevesinde Ermeni ve Rum patrikhaneleri birlikte hareket etmişlerdir. Ayrıca Paris Konferansı'nda Yunan Başbakanı Venizelos ile Ermeni Milli Komitesi Başkanı Bogos Nubar Paşa taleplerini gündeme getirdikleri zaman birbirilerine destek vermişlerdir. Ermeni-Rum-Yunan işbirliği daha sonraki yıllarda da değişik platformlarda devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rum, Yunan, Ermeni, İşbirliği.

ABSTRACT

The Corporation appear between Armenian, Anatolian Greek and Greek to share the soils of Ottoman State after the Mondros Armistice 30 Oct. 1918. The Armenian and Greek Patriarchate have acted with each another in the frame this corporation. When the Greek minister Venizelos and the chief of Armenian National Committee their demanding, they had support each another. The corporation of Armenian, Anatolian Greek and Greek had continued at the different platform in later years.

Key Words: Rum, Greek, Armenian, Corporation.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ermeniler ve Rumlar kendileri için uygun ortamın oluştuğunu düşünerek Osmanlı Devleti aleyhinde hemen her konuda işbirliği yapmaya başlamışlardır. Rum-Ermeni işbirliğinin ilk belirtisi 1918'de Cenevre'de "*Türklerin Zulmüne Uğramış Milletler Birliği*"nin kurulması olmuştur. Bu birliğe Ermeni ve Rumların yanı sıra Araplar ve Yahudiler de katılmıştır. Birlik, Paris'teki "*Yurtsuz Kalmış Rumlar Milli Komitesi*", Bogos Nubar Paşa ve İsviçre'deki İngiliz elçiliği tarafından desteklenmiştir.¹

"*Türklerin Zulmüne Uğramış Milletler Birliği*"nin amacı, Konferanslar, mitingler, kardeşlik bayramları düzenlemek, bütün dost ve müttefik ülkelerde fikirlerini yaymaya çalışmaktır. Avrupa'da Osmanlı Devletinin aleyhine çalışan Manchester Ermeni Temsilciler Komitesinden M.A. Arapyan, Manchester Yurtsuz Kalmış Rumlar Komitesinden S. Bostancı ve Manchester Suriyeliler Birliğinden E. Kahla'nın imzalarının bulunduğu bir telgraf, 12 Kasım 1918 tarihinde İtilaf Devletleri liderlerine gönderilmiştir. Bu telgrafta: "*Manchesterli Ermeni Rum ve Araplar adına zaferinizi, saygı ve içtenlikle kutlar ve gaddar Türklerin yüzyıllar süren zulmünden bizleri kurtaracak olan genel bir barışı beklemenin mutluluğu içinde bulunduğumuzu bildiririz*" ifadeleri kullanılmıştır.²

Avrupa'da oluşan bu işbirliği ile ilgili olarak Yunanistan'ın Londra Büyükelçisi Kaklamanos'un, Paris'te bulunan Venizelos'a 25 Ocak 1919 tarihinde gönderdiği konuyla ilgili telgraf: "*Sayın başbakanım, buradaki Rumlar, Ermenilerle birlikte aldıkları ve müttefik devletler temsilcilerine göndermek istedikleri bir karar sureti konusunda, onayınızı almakla beni görevlendirdiler. Ziyaretime gelen Rumlara, karar suretini sözü geçenlere hemen gönderebileceklerini, zira aldıkları kararın krallık hükümetimizin görüşlerine tamamen uygun bulunduğunu söyledim.*

Bu karar sureti şöyledir: Biz, yüzyıllar boyunca Türkler tarafından ezilen, zulme ve işkenceye uğrayan, Türkiyeli Hıristiyan Rum ve Ermeni halkları, müttefiklerin kesin zaferine hizmet etmiş olma inancıyla, şu hususların gerçekleşmesini istediğimizi bildiririz:

- 1- Rum ve Ermenilerin yaşadığı bölgelerde Türk hakimiyetine son verilmelidir.
- 2- Her milletin kendi kaderini belirleme hakkına uygun olarak, bağımsız bir

¹ Ali Güler, *Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü*, Ankara 1999, s. 173 ; Ali Güler, "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Rum-Ermeni İşbirliği", *Milli Kültür*, Temmuz 1990, S. 74, s. 45 ; Selahattin Salıçık, *Türk-Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik'i Eteryası*, İstanbul, 1968, s. 182 ; Hamit Pehlivanlı, "Askeri Polis Teşkilatı Raporlarında Milli Mücadele Sırasında Ermeni-Rum Azınlığın Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Kasım 1991, Yıl 4, S. 8, s. 675-676.

² Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, İstanbul, 1974, s. 184-185.

Ermeni devleti kurulmalı ve Rumlara ait bölgeler Osmanlı Devletinden alınarak Yunanistan'a bağlanmalıdır.

3- Suçludan uygun bir tazminat istenmeli ve iki milyon Hıristiyan'ın katilleri mutlaka cezalandırılmalıdır" şeklindedir.³

Mütareke döneminde Rum ve Ermeni Patrikhaneleri de Türkiye toprakları üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için ortak hareket etmişlerdir. Ermenilerle Rumların silahlı teşkilatlanma, isyan, yağma ve Türk halkına yönelik katliamlarının sürdüğü bir dönemde her iki patrikhane bu olayları teşvik etmiş, hem de memleketin çeşitli yerlerinde özellikle İstanbul'da toplantılar yapmış ve mitingler düzenlemişlerdir.⁴

Patrikhaneler arasındaki bu işbirliği 6 Aralık 1918 tarihinde resmîyet kazanarak bir antlaşma yapılmış ve "Rum-Ermeni Birliği Komitesi" kurulmuştur. Bu komitenin kurulmasındaki amaç, her iki tarafın birbirinin davasını benimseyerek işbirliği yapmaktır.⁵ Yunanistan'ın İstanbul'daki siyasi temsilcisi Kanelopulos Venizelos'tan aldığı talimat gereğince "Rum-Ermeni Birliği Komitesi"ni idare etmiştir. Komitenin çalışmalarına en büyük desteği ise Fener Rum Patrikhanesi ile Ermeni Patrikhanesi vermiştir.⁶

Rum-Ermeni işbirliği çerçevesi içinde Ermeni Patriği Zaven Efendi, Mütareke yıllarında Mavri Mira Örgütü ile hemfikir olarak çalışmaya başlamıştır.⁷ Zaven Efendi, Rum Patrikhanesinde Türkler aleyhine yapılan toplantılara katılmış ve Rumlarla işbirliği yapmıştır. Çünkü, Rumlar ile Ermeniler'in çıkarları, biri Türkiye'nin batısında, diğeri de doğusunda toprak kazanmak olduğu için başlangıçta çatışmamıştır.⁸

Patrikhaneler arasındaki işbirliği 11 Ocak 1919 tarihinde Beyoğlu'nda kalyoncu koluğunda bulunan Sillogos Salonunda Bogos Nubar Paşa'nın isim günü dolayısıyla düzenlenen törende açıkça ortaya çıkmıştır. Bu törene Ermeni Patriği Zaven Efendi ve Rum Patrik vekili de katılmıştır. Burada konuşma yapan Mıgırdıçyan isimli bir Ermeni, Rum Patrik vekiline teşekkür ederek, "Rum ve Ermeni milletinin daima kardeş gibi

³ D. Kitsikis, *a.g.e.*, s. 186.

⁴ Osman Köksal, "Mütareke Döneminde Ermeni ve Rum Patrikhanelerinin İşbirliği" *Askeri Tarih Bülteni*, Şubat 1988, Yıl 13, S. 24, s. 65.

⁵ Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, C. 5, İstanbul, 1997, s. 21. Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. I, Ankara, 1993, s. 54.

⁶ A. Güler, *a.g.e.*, s. 173-174 ; *Pontus Meselesi*, Ankara, 1995, s. 41

⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C. 3, İstanbul, 1971, s. 899.

⁸ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I, İstanbul, 1991, s. 100 ; Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul, 1996, s. 101 ; Adnan Sofuoğlu, "Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesi'nin Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. X, S. 28, Mart 1994, s. 219.

geçinmelerini ve Rum-Ermeni sancaklarının daima birlikte temevvüc etmesini” temenni etmiştir.⁹

İstanbul’da Ermeni ve Rum kiliselerinde yapılan ayinlerde işbirliğini yansıtan konuşmalar yapılmıştır. Mesela, 5 Ocak 1919’da Aya Triada Kilisesinde konuşan Çanakale Metropoliti, Türklerin mezaliminden uzun uzadıya bahsetmiş ve “Rumlarla Ermenilerin Türklere karşı birleşmelerini” istemiştir.¹⁰

Ermeni-Rum işbirliğini belgeleyen başka bir olay da İzmir’de meydana gelmiştir. 22 Şubat 1919 tarihinde İzmir’den Harbiye Nezaretine gönderilen istihbarat raporunda: “İzmir büyük Ermeni kilisesinde Düvel-i İtilafiye mümessilleri ve Yunan memurini ve Rum ve Yahudi rüesa-yı ruhaniyesi saf oldukları halde ayin-i ruhaniyata ve Düvel-i İtilafiye sancakları ile Ermeni bandırası keşide edilmiş, Ermeni murahhası Rum misterepoldu ve Yunan memuru taraflarından latifeler irad edilmiştir” bilgisi verilmektedir.¹¹

Osmanlı Mebusan Meclisinde yer alan Rum mebusları da Ermenilerle birlikte hareket etmişlerdir. 2 Kasım 1918 tarihinde Rum mebusları Osmanlı Mebusan Meclisi’ne verdikleri bir önerge ile “Ermeni olmaktan başka suçu olmayan bir milyon nüfusun öldürülmesinden” bahsederek, sorumlu olanlara ne yapıldığı sormuşlardır.¹²

Mütarekeden sonra, Ermeni ve Rumlar bir taraftan aralarındaki işbirliğini artırmaya çalışırken diğer taraftan da silahlı çeteler oluşturmaya başlamışlardır.¹³ Bu konuyla ilgili olarak Harbiye Nazırı Şevket Turgud Paşa tarafından Sadarete sunulan 22 Haziran 1919 tarihli raporda: “Sekiz aydan beri devam eyleyen mütareke devresinde Rumlar Yunanistan’a ilhak ve Ermeniler de istiklal için bir taraftan propaganda, yalan ve saire gibi akla gelen her türlü vesaitle müracaatla arzularını mevki-i husule çıkarmağa çabalarken diğer taraftan icabında müsellehan ve fiilen iş görebilmek için aleni ve gizli bir çok teşkilat vücuda getirerek bunları da teslih ettiler” bilgisini vermiştir.¹⁴

Rumlar ve Ermeniler, meydana getirdikleri çeteler ile Türklere karşı birlikte hareket etmişlerdir. Özellikle Batı Anadolu’da Ermeni ve Rumlar, Yunan Ordusu tarafından silahlandırılmıştır.¹⁵ Silahlandırılan bu Rum ve Ermeni çeteleri Türklere

⁹ O. Köksal, *a.g.m.*, s. 65-66.

¹⁰ S. Tansel, *a.g.e.*, C. I, s. 85.

¹¹ ATASE Arşivi, *İSH*, Kutu: 11, Gömlek: 22, Belge No: 22-2.

¹² C. Bayar, *a.g.e.*, C. 5, s. 21.

¹³ Azmi Süslü, “Rum-Ermeni-Hoybun İşbirliği ve Anadolu’daki Toplu Mezarlar”, *Belleten*, C. LVII, S. 218, Nisan 1993, s. 241.

¹⁴ ATASE Arşivi, *İSH*, Kutu: 19, Gömlek: 79, Belge No: 79-1.

¹⁵ Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi’nin Siyasi Faaliyetleri(1908-1923)*, İstanbul, 2001, s.116.

yönelik katliamlar yapmıştır. Ödemiş Kaymakamlığından Aydın Valiliği'ne gönderilen 7 Nisan 1920 tarihli rapor: “*Ahali-i İslamiyeyi soymak suretiyle icra-yı şekavet etmekde olan biri Ermeni iki Rum olmak üzere üç kişiden ibaret çete 28 Mart 1920 tarihinde müsellah olarak ahali-i kurra mu’avenetiyle der-dest edilerek habs edilmiştir*” şeklindedir.¹⁶

Ayrıca Ermeni ve Rumlar, Kuva-yı Milliye aleyhinde yaptıkları propagandalarla Türk halkının kafasını karıştırarak morallerini bozmaya çalışmışlardır.¹⁷ 16 Haziran 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderilen istihbarat raporunda: “*Müslüman efradı askerlikten soğutmak, askerleri firara sevk etmek için Ermeni ve Rumların çalıştıkları haber alınıyor. Böyle fena propagandalara mahal verilmemesi için en kesdirme tarik olarak efrad-ı askeriye'nin Rum ve Ermenilerle temas ettirilmemelidir*” bilgisi verilmektedir.¹⁸

Yunanistan Başbakanı Venizelos ile Ermeni Milli Delegasyonu Başkanı Nubar Paşa arasında Paris Konferansında birçok konuda işbirliği vardı. Venizelos 3-4 Şubat 1919'da Paris Barış Konferansında yaptığı konuşmada “*Ermenilerle dayanışma içinde olduklarını*” belirtmiş ve Ermeni iddialarını desteklemiştir. Venizelos, 13 Mayıs 1920'de Paris Barış Konferansındaki çalışmalarını Yunan Meclisi'nde anlatırken de, “*ümit ederiz ki Başkan Wilson, Büyük Ermenistan hudutlarını cömertçe çizsin*” demiştir.¹⁹

Venizelos, 27 Eylül 1919 günü başkan Wilson'a, Trakya'nın Yunanistan'a verilmesine karşı durmakla hata ettiğini anlatmağa çalışan 9 sayfalık bir mektup göndermişti. Bu mektupta Trakya'nın nüfus durumuyla ilgili istatistiklere de yer verilmişti. Bu istatistikler 1912'de yapılmış Rum istatistikleri olup Rum unsurunun nüfus üstünlüğü gösteriyordu. Venizelos, Bogos Nubar Paşa'dan verdiği rakamlara kefil olmasını rica etmişti. Bu kefalet, Bogos Nubar Paşa tarafından 4 Ekim 1919 tarihinde yazılı olarak şöyle verilmişti: “*Sayın Başbakan Venizelos tarafından, Trakya'nın nüfus durumuyla ilgili istatistik bilgilerini doğrulamaya davet edildim. İlişikteki Yunan delegasyonunca öne sürülen belgeleri ve Türk istatistiklerini bir araya getiren bir almanağı inceledikten Türk ve Yunan istatistiklerini karşılaştırdıktan sonra Yunanlıların verdikleri rakamların Türk kaynaklı resmi istatistiklere bütünüyle uygun olduğunu*

¹⁶ BOA, DH. E. UM. AYŞ, Dosya: 39, Vesika: 87.

¹⁷ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, Ankara, 1992, s. 133.

¹⁸ ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 84, Gömlek: 98, Belge No: 98-1; ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 181, Gömlek: 21, Belge No: 21-1.

¹⁹ A. Güler, *a.g.m.*, s. 46.

onaylar ve tekrarlarım.”²⁰

Yunanistan Başbakanı Venizelos, Paris Barış Konferansında Ermeni delegasyonuna gerekli desteği vermişti.²¹ Paris Barış Konferansına Ermeniler iki delegasyonla katılmışlardı. Bu delegasyonlardan Ermeni Cumhuriyetini temsil eden delegasyonun başında Aharonian,²² Ermeni Milli Delegasyonunun başında da Bogos Nubar Paşa bulunmaktaydı.²³

Paris’te 24 Şubat 1919 tarihinde “*Ermeni Birleşik Kongresi*” toplanmış, Ermenilerin bütün istek ve iddiaları belirlenerek Bogos Nubar Paşa başkanlığında altı kişilik bir delegasyon oluşturulmuştu. 26 Şubat 1919 tarihinde Paris Konferansında müttefiklerin karşısına çıkan Ermeni delegasyonu, “*Ermeni İmparatorluğu*” kurmaya yönelik taleplerini açıklamışlardı. Ermeni delegasyonunun talepleri arasında Trabzon da bulunmaktaydı.²⁴ Mütarekeden sonra emellerini gerçekleştirmek için her türlü işbirliğini yapan Ermeniler ve Rumlar, Karadeniz Bölgesinde kurulması düşünülen “*Pontus Devleti*” ve Doğu Anadolu’da kurulması düşünülen “*Büyük Ermenistan*” sınırlarının özellikle Trabzon’da çatışması üzerine anlaşmazlığa düşmüşlerdi. ²⁵ Bogos Nubar Paşa Ermenistan’ın varlığını sürdürebilmesi için Karadeniz sahilinde bir limana ihtiyacı olduğunu ileri sürmekteydi.²⁶

Venizelos, Ermenilerin denize çıkışını sağlamak için “*Trabzon vilayetini Ermenilere bırakacağını*” açıklamıştı.²⁷ Ancak, Trabzon vilayeti Rumları ve özellikle Metropolit Chrysantos, Venizelos ile aynı fikirde değillerdi. Bunlar Pontus Devleti kurulması için ciddi bir propaganda faaliyetine başlamışlar, başkenti Trabzon olmak üzere bir Pontus Hükümeti kurulmasını sağlamak amacıyla Avrupa merkezlerini ziyaret etmek üzere komiteler oluşturmuşlardı.²⁸

²⁰ D. Kitsikis, *a.g.e.*, s. 185.

²¹ *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi*, C. 2, K. 1, Ankara, 1994, s. 4.

²² Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara, 1983, s. 249.

²³ Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, İstanbul, 1996, s. 35.

²⁴ İbrahim Meral, *Mütareke’den Cumhuriyet’e (30 Ekim 1918-29 Ekim 1923) Azınlıkların Sosyal, Ekonomik, Demografik yapısı ve Dış Ülkelerle Olan İlişkileri*, (Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1998, s. 218.

²⁵ Richard Clogg, *A Short History of Modern Greece*, Cambridge, 1979, s. 112 ; Rahmi Doğanay, *Milli Mücadele’de Karadeniz (1919-1922)*, Ankara, 2001, s. 48 ; Mim Kemal Öke, *Ermeni Sorunu 1914-1923*, Ankara, 1991, s. 137.

²⁶ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, Ankara, 1995, s. 21.

²⁷ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara, 1991, s. 56. Venizelos’un bu açıklaması Trabzon-Samsun bölgesindeki Rumlarda hoşnutsuzluğa yol açarken, Osmanlı Devleti’nin diğer bölgelerindeki Ermenileri Rumlara yakınlaştırmıştı İ. Meral, *a.g.t.*, s. 217.

²⁸ A. Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 102.

Yunan Başbakanı Venizelos kurulması düşünülen Rum-Pontus devletine fazla ilgi göstermemişti.²⁹ Venizelos, Türkiye'nin doğu sınırlarına çevrilen İtilaf Devletlerinin dikkatini, Enosis'i gerçekleştirmeye çalıştığı Batı Anadolu sınırlarından uzak tutmak düşüncesindeydi.³⁰ Venizelos'un öncelikli amacı Anadolu'daki milli hareketi iki ateş arasında bırakarak, işgalleri kolaylaştırmak olduğu için, Pontus temsilcilerini Ermenilerle anlaşmaya teşvik etmekte. Bu politika gereği Pontuslu liderler Ermenilerle bir konfederasyon kurabileceklerini açıklamışlardır. Trabzon Metropolitisi Chrysantos Venizelos'un talimatı gereği Tiflis ve Erivan'da Ermenilerle konfederasyon görüşmelerine katılmıştı. Chrysantos ile Ermeni temsilcileri arasında cereyan eden görüşmelerde; Rumlar iki eşit federasyonun oluşturacağı bir konfederasyon kurulmasını isterken, Ermeniler, Rumların bir federe devlet olarak Ermenistan'a katılabileceğini savunuyorlardı. Başlangıçta, Ermeniler ile Rumlar arasında bu konuda bir anlaşma sağlanamamıştı.³¹

Fakat bir süre sonra Chrysantos'un başlattığı görüşmeler, Yunan-Ermeni Anlaşması ile sonuçlanmıştır. Pontusçuları temsil eden eski Yunan subaylarından Albay Katheniotis ve Rus Ordusunun eski subaylarından Albay Ananias ile Ermenistan'ı temsil eden General TermenAsian arasında 16 Ocak 1920'de Tiflis'te imzalanan anlaşma gereğince Bolşeviklerin söz konusu ülkelere sızmasını engellemek amacıyla ortak tedbirler alınması kararlaştırılmıştır.³² Ayrıca, imzalanan bu anlaşma ile müttefiklerin veya Yunanlıların bölgeye askeri yardım göndermesi kararlaştırılmıştır.³³

Ermeni ve Rumlar arasında böyle bir yakınlaşma meydana gelirken, Paris Konferansında Ermenistan'ın sınırlarını tespit için kurulan komisyon, 27 Şubat'ta Üçler Meclisine ilettiği raporunda Erzincan ve Trabzon'un hariç tutulmasını belirtmiş ve müttefikler de bunu onaylamıştır.³⁴ Bu son karar ile Ermenilerin denize çıkış yolu sorunu devam etmiştir. Ancak daha sonra 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Barış Antlaşması ile Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, Elazığ, Diyarbakır, Sivas illeri ile beraber Ermenilere

²⁹ Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, Ankara, 2002, s. 109.

³⁰ Mesut Çapa, *Pontus Meselesi*, Trabzon, 2001, s. 59.

³¹ Yusuf Sarıncay, Hamit Pehlivanlı, Abdullah Saydam, *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler)*, Ankara, 1999, s. 25, 28.

³² S. R. Sonyel, *a.g.e.*, C. I, s. 172.

³³ Y. Sarıncay vd., *a.g.e.*, s. 29.

³⁴ Osman Olcay, *Sevres Antlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)*, Ankara, 1980, s. 131.

bırakılmıştır.³⁵

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi Mütareke döneminde ciddi bir Ermeni-Rum-Yunan işbirliği vardır. 1918'de Cenevre'de "*Türkiye'de zulme uğramış milletler birliğinin*" kurulması ile başlayan Rum-Ermeni işbirliği Venizelos'un stratejisi gereği zamanla bir ittifaka dönüşmüştür. Bu ittifak Milli Mücadele döneminde de devam etmiştir. Mustafa Kemal önderliğinde Anadolu'da başlayan Milli Mücadele sonucunda Ermeni-Rum-Yunan taleplerinin pek çoğunun önüne geçilmiştir. Emperyalist devletlerin propagandası ile gerçekleşen bu işbirliği bir çok Türkün zulüm görmesine ve hayatını kaybetmesine sebep olduğu gibi Anadolu'da yaşayan Ermeni ve Rumların da büyük sıkıntılar yaşamasına yol açmıştır.

---

³⁵ A. Güler, *a.g.m.*, s. 47. Ayrıca bkz. K. Gürün, *a.g.e.*, s. 252.

KAYNAKÇA

I. Arşivler

Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, İstiklal Harbi (İSH) Kataloğu.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş (DH. E. UM. AYŞ) Kataloğu.

II. Araştırma ve İnceleme Eserler

ATALAY, Bülent, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, İstanbul, 2001.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, C. 3, İstanbul, 1971.

BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım*, C. 5, İstanbul, 1997.

CLOGG, Richard, *A Short History of Modern Greece*, Cambridge, 1979.

ÇAPA, Mesut, *Pontus Meselesi*, Trabzon, 2001.

DOĞANAY, Rahmi, *Milli Mücadele'de Karadeniz (1919-1922)*, Ankara, 2001

GÜLER, Ali, "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Rum-Ermeni İşbirliği", *Milli Kültür*, S. 74, Temmuz 1990, s. 45-47.

GÜLER, Ali, *Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü*, Ankara, 1999.

GÜRÜN, Kamuran, *Ermeni Dosyası*, Ankara, 1983.

HELMREICH, Paul C., *Sevr Entrikaları*, (Çeviren: Şerif Erol), İstanbul, 1996.

JAESCHKE, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, (Türkçeye Çeviren: Cemal Köprülü), Ankara, 1991.

KITSIKIS, Dimitri, *Yunan Propagandası*, (Çeviren: Hakkı Devrim), İstanbul, 1974.

KÖKSAL, Osman, "Mütareke Döneminde Ermeni ve Rum Patrikhanelerinin İşbirliği", *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl 13, Sayı 24, Şubat 1988, s. 64-69.

MERAL, İbrahim, *Mütareke'den Cumhuriyet'e (30 Ekim 1918-29 Ekim 1923) Azınlıkların Sosyal, Ekonomik, Demografik Yapısı ve Dış Ülkelerle Olan İlişkileri*, (Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1998.

OLCAY, Osman, *Sevres Antlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantuların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)*, Ankara, 1980.

ÖKE, Mim Kemal, *Ermeni Sorunu 1914-1923*, Ankara, 1991.

PEHLİVANLI, Hamit, "Askeri Polis Teşkilatı Raporlarında Milli Mücadele Sırasında Ermeni-Rum Azınlığın Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Kasım 1991, Yıl 4, S. 8, Ankara, 1991, s. 675-682.

- PEHLİVANLI, Hamit, *Kurtuluş Savaşı istihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, Ankara, 1992.
- Pontus Meselesi, (Yayına Hazırlayan: Yılmaz Kurt), Ankara, 1995.
- SALIŞIK, Selahattin, *Türk-Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik'i Eterya*, İstanbul, 1968.
- SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. I, Ankara, 1993.
- SARINAY, Yusuf, PEHLİVANLI, Hamit, SAYDAM, Abdullah, *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler)*, Ankara, 1999.
- SMITH, Michael Llewellyn, *Yunan Düşü*, (Çeviren: Halim İnal), Ankara, 2002.
- SOFUOĞLU, Adnan, "Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesinin Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. X, S. 28, Mart 1994, s. 211-259.
- SOFUOĞLU, Adnan, *Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul, 1996.
- SONYEL, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, Ankara, 1995.
- SÜSLÜ, Azmi, "Rum-Ermeni-Hoybun İşbirliği ve Anadolu'daki Toplu Mezarlar", *Bellekten*, C. LVII, S. 218, Nisan 1993, s. 241-247.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I, İstanbul, 1991.
- Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi*, C. 2, K. 1, Ankara, 1994.

Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 413-442, ELAZIĞ-2006

BAĞIMSIZLIK SONRASI ÖZBEKİSTAN VE DIŞ POLİTİKASI

Uzbekistan and Its Foreign Politics After Independence

Timuçin KODAMAN

*Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF,
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Isparta.*

Haktan BİRSEL

*Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF,
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Isparta.*

ÖZET

Soğuk savaş dönemi boyunca bütün dünyaya kapalı olarak kalan Türkistan, SSCB'nin dağılması ile beraber zengin doğal kaynakları ve beş yeni Türk Cumhuriyeti ile kapılarını dünyaya açmış ve ödüllü dünya hakimiyeti olan Yeni Büyük Oyunu başlatmıştır. Yeni Cumhuriyetlerin içinde ise Özbekistan'ın ayrı bir yeri vardır. 26.5 milyonluk homojen nüfusu komşu Cumhuriyetlerde bulunan azımsanamayacak miktardaki Özbek azınlığı ve zengin ekonomik kaynaklarının verdiği avantajı iyi değerlendiren Özbekistan devlet başkanı Kerimov, otoriter yönetimi ile Özbekistan'ı kısa sürede kendi başına yeterli bir ülke haline dönüştürürken, Rusya Federasyonu'nun baskıcı taleplerini zaman zaman ABD desteği ile bertaraf etmeye çalışmış ve Türkistan hakimiyetini ana hedef olarak ortaya koymuştur. Türkistan'da özellikle 11 Eylül 2001 sonrası büyük mücadele veren Rusya Federasyonu ve ABD için Özbekistan'ın kontrol edilmesi büyük önem taşımaktadır.

ABSTRACT

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Özbekistan, Rusya Federasyonu, ABD, GUUAM, Şangay İşbirliği Örgütü.

Turkistan that remained closed to the world during the whole cold war opened its gates with its rich natural resources and 5 new Turkish Republics after the dispersion of USSR and started the New Great Game which the price is the domination of the world. Inside the new republics Uzbekistan has an unique place. Kerimov, the president of Uzbekistan, with his authoritarian management used the advantages of his country i.e. 26.5 million of homogenous population, great amount of Uzbek minority on nearby countries and rich economical resources and changed the country to a self dependent one but faced the threats of Russian Federation time to time nevertheless overcomed this influence with the support of USA and showed the domination of Turkistan as the major target.

Russian Federation and United States of America struggling each other especially after the 11th of September, 2001 have given a great importance on taking the control of Uzbekistan on Turkistan.

Key Words: Turkistan, Uzbekistan, Russian Federation, United States of America, GUUAM, Organization of Shangay Cooperation.

Giriş

Cengiz Han ile Türkistan'a giren ve sonrasında Timur ile Maverâünnehir (Aral Gölü'nden Fergana Vadisi'nin doğusuna kadar uzanan ve Siriderya ile Amuderya nehirleri arasında kalan geniş coğrafya) bölgesinde hakimiyet kuran Özbekler,1552'de başlayan Rus hakimiyetinden, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağılıncaya kadar, Türkistan'da, Ruslar tarafından potansiyel bir tehdit olarak görülmüşlerdir. Bu nedenle de, sürekli olarak kontrol altında tutulmaya çalışılmış ve müstakil bir güce dönüşmeleri engellenmiştir. Fakat, Özbekler, SSCB dağılmasından sonra, kendi Cumhuriyetlerini ilan etmelerini müteakip, kısa bir süre içerisinde, Türkistan'ın parlayan yıldızı¹ olmuşlardır.

1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesini takiben Özbekistan, büyük ve homojen nüfusunun, önemli yer altı ve yer üstü zenginliklerinin vermiş olduğu güç ile, Türkistan hakimiyetinde etkili bir oyuncu olmaya aday potansiyel bir jeopolitik güce dönüşmüştür. SSCB 'nin ardından Yeni Büyük Oyun'un çok yönlü hakimiyet mücadelesinde konumlarını sağlamlaştırmaya çalışan Rusya Federasyonu ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), kısa bir süre sonra hakimiyet mücadelesinde üstünlüğü ele geçirmeye giden yolun Özbekistan ile güçlü bir işbirliğinden geçtiğini anlamışlardır. Daha 1991 yılında bu durumun farkında olan Özbekistan lideri İslam Kerimov ise, ülke bağımsızlığını ön planda tutan politikalar geliştirirken, Rusya Federasyonu'nun baskıcı politikalarına karşı direnebilme çarelerini, ABD ile işbirliğini geliştirmeye yönelik formüllerde aramış, zaman zaman da ABD yanında Rusya Federasyonu'na karşı cephe almaktan çekinmemiştir. 2001 yılının 11 Eylül'ünde de ABD' de meydana gelen terör saldırıları Özbekistan'a ABD ile "Stratejik Ortaklık" seviyesinde işbirliği imkanı sağlarken, ABD'ye de Türkistan'a haklı ve meşru sebeplerle yerleşme imkanı tanımıştır. Günümüzde ise SOROS vakfına ait açık toplum örgütlerinin, Özbekistan'da Kerimov rejimine karşı başlattığı faaliyetler sonucunda Özbekistan yönetimi tarafından bu vakıfların kapatılmasına bağlı olarak ABD- Özbekistan işbirliği zedelenmiş ve Rusya Federasyonu- Özbekistan arasındaki yakınlaşma ön plana çıkmıştır. Önümüzdeki günlerde Türkistan jeopolitiğinde meydana gelebilecek gelişmelerde Özbekistan birinci derecede etkili olabilecek bir ülke konumundadır. Bu nedenle her yönü ile Özbekistan'ın bilinmesi ve değerlendirmelerin bu çerçevede yapılması çok önem taşımaktadır.

---

¹Vicken, CHETERIAN, "L'etoile Montante Ouzbeke", *Le Monde Diplomatique*, <http://www.lemondediplomatique.fr/Novembre 2001.>, (10 Şubat 2005).

Özbekistan'ın Coğrafi Konumu

Coğrafi konumu itibari ile Türkistan'ın ortasında yer alan Özbekistan, Türkistan'ın güneyinde bulunan Amuderya ve kuzeyinde bulunan Siriderya nehirleri arasında uzanan toprakların büyük kısmını kapsar.²Türkistan'ın ortasında yer alan Özbekistan'ın komşuları; Kuzey – Kuzey doğusunda Kazakistan ve Kırgızistan, güney doğusunda Tacikistan, güneyinde Afganistan ve güney batısında yer alan Türkmenistan'dır.³ Üzerinde yerleşik hayatın olmadığı çöllere sahip Kazakistan'dan küçük olmasına rağmen 447.400km² lik, Fransa'nın 9/10'u oranındaki yüzölçümü ile Özbekistan, Türkistan'ın en kalabalık ve en homojen nüfus özelliğine sahip ülkesidir.⁴ Özbekistan iklimi, sert ve karasaldir. Kışın ortalama sıcaklık -10, -15 derece civarındayken, yaz aylarında gündüz sıcaklık 40 dereceye ulaşmaktadır. Özbekistan topraklarının %20'sini düz ve kurak batı kesimi oluşturur. Kuzey batı bölgesi çöl ve ovalıktır. Taşkent ve Andican bölgesi ülkenin doğusundadır. Bu bölge "Tanrı Dağları"nın başlangıç noktasıdır. Ülkenin kuzeyinde "Üstyurt" düzlükleri, güneyinde "Kızılkum" çölü uzanmaktadır. "Aral Gölü" nün güney kısmı, Özbekistan sınırları içerisinde kalmaktadır.⁵

Demografik Yapı

Özbekistan'ın toplam nüfusu, 2004 verilerine göre, 26.410.416'dır.⁶ Ülkenin nüfus yoğunluğu km² başına 50.4 kişidir.⁷ Eski SSCB içerisinde, Rus ve Ukraynalılardan sonra en büyük üçüncü ulus, Özbeklerdir. Özbekistan'da nüfusun ana unsurlarının, genel nüfus içerisindeki dağılımları; %75 Özbek, %10 Tatar, %6 Rus, %5 Tacik, %4 Kazak, şeklindedir.⁸ Özbekistan, %2.7'lik nüfus artışı hızı ile, Tacikistan'dan sonra, BDT'nin en hızlı çoğalan nüfusuna sahiptir.

Ülkenin başkenti olan Taşkent, 2.5 milyon nüfusu ile, Türkistan'ın en büyük metropolüdür. Ülke nüfusunun %40'ı şehirlerde, %60'ı, kırsal kesimde yerleşiktir.⁹ Türkistan'ın en kalabalık nüfusuna sahip Özbekistan, diğer Türkistan Cumhuriyetlerine göre daha homojen bir yapıya sahiptir. Ayrıca, genel nüfusun sadece yüzde altısını teşkil

² Nilüfer, AVCI, "Özbekistan'ın Dünü ve Bugününde Siyasi ve Ekonomik Oluşumlar", *Yeni Türkiye Dergisi*, Temmuz – Ağustos 1997, Yıl. 3., s. 1289.

³ Işıl, ÖZEROL, "Özbekistan Ülke Bilgileri", Haziran 2004, <http://www.tika.gov.tr/ülkeler>, (10 Şubat 2005)

⁴ S., Frederic, STARR, "Avrasya'da İstikrarın Sağlanması", *Avrasya Dosyası*, Kış 1996, Cilt. 3, s. 136.

⁵ B. Zakir AVŞAR, Furruh, SOLAK, *Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri*, Vadi Yayınları, İstanbul, Şubat 1998, İkinci Baskı, s. 168.

⁶ 0-14 yaş, %34.1 (erkek, 4.583.228, bayan, 4.418.003), 15-64 yaş, %61.1 (erkek, 7.990.233, bayan, 8.157.136) 65 yaş ve üzeri, %4.8, (erkek, 513.434, bayan, 748.382), ÖZEROL, *a.g.e.*, s. 13.

⁷ *a.g.e.*, s. 17.

⁸ *a.g.e.*, s. 22.

⁹ AVŞAR, SOLAK, *a.g.e.*, s. 170.

eden Ruslar, diğer Cumhuriyetlerdeki kadar etkin olamamaktadır.¹⁰ Bu durum da, Özbekistan'a iç ve dış işleri ile bölgesel güç mücadelesi içerisinde, çok büyük bir inisiyatif sağlamaktadır. Özbek nüfusunun gücü, 1994 Aralık seçimlerinde görülmüştür. Seçim sonucunda teşkil edilen, "Ali Meclis" te milletvekillerinin %85'i Özbeklerden oluşmuştur. (1990 seçimlerinde ise bu rakam %77 idi) Bu rakam, Özbeklerin ülke nüfusundaki oranından da yüksektir.¹¹

Ayrıca, Türkistan Cumhuriyetlerinin de nüfus yapıları incelendiğinde, diğer Cumhuriyetler de yaşayan Özbeklerin, ülkenin nüfuslarına göre oranlarının düşük olmadığı görülmektedir. (Kırgızistan'da %14.4, Tacikistan'da %25) Afganistan'da yaşayan Özbeklerin de 1.5 milyonluk nüfusu, küçümsenmeyecek bir miktar olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer ülkelerde yaşayan Özbek nüfusu, bu ülkelerin politik yaşamında aktif bir konuma sahiptir.¹² Özbekler bu nüfus özelliği ile, Türkistan nüfusunun % 46'sını oluşturmaktadır.¹³ Özbekistan'ın Türkistan Cumhuriyetlerindeki nüfus oranlarını gösteren ve 2004 yılı verilerine dayanan çizelge aşağıda sunulmuştur.

ÜLKE	TOPLAM NÜFUS	AZINLIK NÜFUS ORANLARI									
		Özbek	Kazak	Kırgız	Tacik	Türkmen	Tatar	Rus	Ukrayna	Alman	Diğer
ÖZBEKİSTAN ¹⁴	26.410.416	%75	%4		%5		%10	%6			
TÜRKMENİSTAN ¹⁵	6.070.000	%2				%94.7		%1.8			%1.5
KAZAKİSTAN ¹⁶	16.500.000		%52.2					%28.2	%5.1	%3.6	%10.9
KIRGIZİSTAN ¹⁷	7.050.000	%14.6		%61.2				%14.9	%1.5		%7.8
TACİKİSTAN ¹⁸	6.570.000	%25			%64.9			%3.5			%6.6

¹⁰ STARR, a.g.m., s. 137.

¹¹ Oliver, ROY, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal edilişi*, Metis Yayınları, Mart 2000, İstanbul, s. 240.

¹² STARR, a.g.m., s. 138.

¹³ Gökçen, EKİCİ, "Özbekistan-ABD ilişkilerinde Soros Faktörü", *Stratejik Analiz*, Ekim 2004, Cilt. 5, Sayı. 54, s. 79.

¹⁴ Işıl, ÖZEROL, "Özbekistan Ülke Bilgileri", Haziran 2004, <http://www.tika.gov.tr/ülkeler>, (10 Şubat 2005)

¹⁵ "Türkmenistan Ülke Profili", www.tika.gov.tr/ülke-profil.asp, (10 Şubat 2005)

¹⁶ "Kazakistan Dosyası", *Avrasya Bülteni*, Aralık 2004, Sayı.29, s. 10.

¹⁷ Selda, ÖZDENÖĞLU, "Kırgızistan Ülke Bilgileri", <http://www.tika.gov.tr/ülke-profil.asp>, (10 Şubat 2005)

¹⁸ <http://www.geocities.com/allnetweb/tacikistan.htm>, (10 Şubat 2005)

SSCB Sonrası Özbekistan Cumhuriyeti

1 Kasım 1990 tarihinde, Özbekistan Yüksek Sovyeti, aldığı bir kararla, Bakanlar Kurulunu lağvetmiş. hükümet fonksiyonları, İslam Kerimov'a bağlı bir kabineye geçmiştir. 20 Haziran 1990 tarihinde egemenliğini ilan eden Özbekistan, 1 Eylül 1991'de bağımsızlığını duyurmuş, 29 Aralık 1991'de yapılan referandum ile bağımsızlığı onaylanmıştır. 31 Ağustos 1991 tarihinde, SSCB'nin Özbekistan'ın bildirisini kabul etmesiyle, "Özbekistan Cumhuriyeti" doğmuştur.¹⁹

8 Aralık 1992 tarihinde, Özbekistan, Türkmenistan'dan sonra, bağımsızlığın ardından anayasasını kabul eden ikinci Türkistan ülkesi olmuştur. Kabul edilen anayasa; başkanın yetkilerinin artırılması, kendisine direkt olarak bağlı olan bölge valilerini atama hakkını vermesi nedeniyle, muhalefet tarafından, sürekli eleştirilmiştir. İstikrar ve ekonomik kalkınmanın demokratikleşmeden önce geldiği Özbekistan'da otoriter bir rejimin varlığı nedeniyle gerçek muhalefet hareketlerine izin verilmemekte ve baskının yoğunluğu hissedilmektedir.²⁰ Türkistan'ın en büyük nüfusuna sahip olan Özbekistan lideri Kerimov, muhalefetin her türlüünü sert bir şekilde bastırarak, dini veya etnik fikirlere izin vermemiştir.²¹ 1991 Kasımında kurulan ve Kerimov'a karşı olan Pulatov önderliğindeki "Birlik Partisi", Kerimov yönetiminin hedefi olmuş ve kısa sürede parçalanmıştır. Akabinde, Muhammed Salih tarafından kurulan "Erk Partisi"nin de süratle faaliyetleri sınırlandırılmış ve partinin lideri suikast girişiminde bulunmaktan suçlandığı için yurt dışına (Norveç) kaçmak zorunda bırakılmıştır.²²

Özbekistan-Kırgızistan İlişkileri

Kırgızistan, Özbekistan'ın kuzey doğusunda yer alan ve 1099 km. lik ortak kara sınırına sahip, Özbekistan'ın yarısı büyüklüğündeki komşusudur.²³ Ahmed Raşid'in "Yeryüzünün Beşiği"²⁴ olarak isimlendirdiği Kırgızistan'ın beş milyona yakın nüfusunun % 14.9'u Rus, % 14.2'si Özbek ve sadece % 60 civarı Kırgızdır.²⁵ Ülke, doğal kaynaklar açısından fakirdir.²⁶ Kamu hayatı, kabileler arası çatışmalar, bölgesel parçalanmışlık,

¹⁹ AVCI, *a.g.m.*, s. 1310.

²⁰ Halim NEZİHOĞLU, "Bağımsızlıktan Günümüze Rusya-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri", (der. Mim, Kemal, ÖKE), *Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri*, Alfa Yayınları, İstanbul, Mart 1999, s. 47.

²¹ DEMİR, *a.g.e.*, s. 118.

²² RAŞİD, *a.g.e.*, s. 119. , (a)

²³ ÜLKÜ, *a.g.e.*, s. 293.

²⁴ RAŞİD, *a.g.e.*, s. 178., (a)

²⁵ ÖZDENOĞLU, "Kırgız Cumhuriyeti", Haziran 2004, <http://www.tika.gov.tr/ülkeler>, (10 Şubat 2005)

²⁶ Akaev'in beş milyonluk ülkesi Kırgızistan, Türkistan Cumhuriyetleri içerisinde Tacikistan'dan sonra en yoksul ülkedir., A. Ahat, ANDİCAN, "Sovyet Sonrası coğrafyada Kadife Devrimler", Cumhuriyet

ahlaki ve kurumsal çöküntü gibi faktörlerle delik deşik olmuştur. Nüfusun içerisinde büyük oranda yer alan Rus ve Özbek azınlığın varlığı, zaman zaman ülkeyi derinden sarsabilecek etnik gerginlikler ile karşı karşıya bırakmaktadır.²⁷

Özbekistan ile Kırgızistan arasında, 1991 yılından bu yana büyük sorunlar yaşanmış, her iki ülke, defalarca savaşın eşiğine kadar gelmiştir. İki ülke arasındaki en büyük problem sahası, 1998 yılında kurulduğu açıklanan, radikal İslami örgüt olan “Özbekistan İslami Hareketi” nin, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan üçlü sınırında yer alan, “Fergana Vadisi” ni merkez üs yapması ve burada hazırlanmayı müteakip, Özbekistan’da terör faaliyetleri icra etmesidir.²⁸

Bu kapsamda, Özbekistan İslami Hareketi, 2000 yılına kadar, hem Kırgızistan’da hem de Özbekistan topraklarına sızarak yüzlerce insanın ölümüne ve kaybolmasına sebep olan terör faaliyetleri yapmıştır.²⁹ Bu dönemde, terör örgütü liderlerinin, “Kırgızistan yönetimi ile herhangi bir problemleri olmadığı ve esas hedeflerinin Özbekistan yönetimi olduğu” şeklinde yapmış oldukları açıklama, Kırgız yönetimini iki yüzlü davranmaya itmiştir. Bunun üzerine, Özbekistan Lideri, İslam Kerimov, Kırgızistan’dan kararlı davranmasını istemiş ve İslami terör örgütünün üslendiği istihbar edilen Kırgız köyleri, Özbek uçakları tarafından havadan vurulmuştur. Bu olaylar, Özbekistan ile Kırgızistan’ı savaşın eşiğine kadar getirmiştir.³⁰

Bunun yanı sıra; Özbekistan-Kırgızistan’ın Fergana Vadisi sınırında etnik kompozisyon çok karmaşıktır. Kırgızistan toprakları içerisinde kalan “Oş” kentinin nüfus ağırlığı Özbekler tarafından oluşturulmaktadır. Burada kurulmuş olan ve Özbek azınlıklarca desteklenen “Özbek Adalet Partisi”, Kırgız Akaev rejiminin en önemli muhalefetlerinden birisidir. Partinin en önemli hedefi; bu bölge yaşayan Özbek azınlığa özerklik verilmesi, Özbekçe’nin resmi dil olarak tanınmasıdır.³¹ Bununla beraber, sınırları dışında en fazla Özbek azınlığa sahip olan Özbekistan, etnisite kartını kullanmamakta ayrıca radikal İslam destekçisi olabilir düşüncesi ile azınlık Özbeklere yönelik olarak çifte pasaport verilmesi gibi taleplerde de bulunmamaktadır.³²

Strateji, 11 Nisan 2005, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 10.

²⁷ STARR, *a.g.m.*, s. 135.

²⁸ Pınar, AKÇALI, “Orta Asya’da İslami Uyanış, Radikal İslami Hareketler ve Bu Hareketlerin Bölge Politikalarına Etkileri”, (der. Ertan, EFEGİL, Pınar, AKÇALI), *Orta Asya’nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam ve Etnisite*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, Kasım 2003, s. 148.

²⁹ Vicken, CHETERIAN, “L’etoile Montante Ouzbeke”, *Le Monde Diplomatique*, <http://www.mondediplomatique.fr/> Novembre 2001 (10 Mayıs 2004)

³⁰ ÜLKÜ, *a.g.e.*, s.144.

³¹ BACIK, *a.g.m.*, s. 121.

³² ROY, *a.g.e.*, s. 237.

11 Eylül terör saldırısı sonrasındaki gelişmeler, özellikle Rusya Federasyonu'nun egemenlik çabalarından kurtulma arayışı içerisindeki Özbekistan'a ve Kırgızistan'a, ABD'nin müttefiki olma gibi bir fırsat yaratmıştır.³³ İki ülke arasındaki terör kapsamlı problemler de, ABD birliklerinin topraklarında konuşlanması sonucunda, şimdilik durulmuştur.

Bununla beraber Mart 2005'te Kırgızistan'da yapılan başkanlık seçimleri tamamen ABD ve Rusya Federasyonu arasında bir egemenlik savaşına dönüşmüş³⁴ ve Askar Akaev rejiminin devrilmesi sonucunda ABD'nin istediği gibi sonuçlanmıştır.³⁵ Askar Akaev rejiminin devrilmesi ile sonuçlanan darbe, ABD'nin kendi dümen suyuna gitmeyen rejimleri, insan hakları ihlalleri ve demokrasi eksikliği bahanesi ile devirdiği şeklinde algılanmaktadır. Ayrıca mevcut rejimin devrilmesi ile sonuçlanan gösterilerin ilk önce Fergana Vadisi'nde Kırgızistan, Özbekistan sınırında bulunan ve nüfusun hemen hemen tamamının Özbek olduğu "Oş" ve "Celalabat"³⁶ şehirlerinde çıkmış olması olayların arkasında Kerimov rejiminin gizli faaliyeti olup olmadığı sorusunu da akla getirmektedir.

Özbekistan-Tacikistan İlişkileri

Tacikistan, Özbekistan'ın doğusunda yer alan komşusudur. Özbekistan'ın dörtte biri kadar yüzölçümüne sahip olan ülkenin ortak sınırı 1161 km.dir. 6.5 milyon civarındaki nüfusun % 25'i Özbek, genel nüfusun % 65 civarı Tacik'tir. Ülkede Rus azınlık sadece % 3 civarındadır.³⁷ Özbek nüfusunun Tacikistan'da fazla olmasının en

³³ KLEVEMAN, *a.g.e.*, s. 188.

³⁴ Kırgızistan'ı kontrol edecek güç, Tacikistan'a ve Afganistan'a kolay ulaşabilmeyi, Kazakistan'ı ve Özbekistan'ı kontrol altında tutmayı sağlayacak imkana sahip olacaktır., Meryem, HAKİM, "Tanrı Dağlarına Kim Tırmanıyor", Cumhuriyet Strateji, 4 Nisan 2005, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 7.

³⁵ Diğer Türkistan Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da SOROS Vakfı, ABD'nin bir gücü olarak demokrasi ve insan hakları silahını kullanmaktadır. Rusya Federasyonu, kendi tarafında olan Asker Akaev rejimini desteklemiş ve Ocak 2005 ayı içerisinde Moskova'da görüşme yapmıştır. Şubat ayı içerisinde, ABD'nin "AWACS uçaklarını Kırgızistan'da konuşlandırma" talebine Kırgız hükümetinin, "ABD taleplerini, aralarında Rusya ve Çin'inde bulunduğu müttefiklerimizle görüştük ve reddettik" açıklamasını yapması üzerine, SOROS Vakfı tarafından hazırlanan ve ABD'nin Kırgızistan Büyükelçisi tarafından, "Kırgızistan'da ki seçimlere ilişkin ciddi problemler olduğu, bu gelişmelerin Kırgızistan'ın uluslararası alandaki imajını zedeleyebileceği ve demokratikleşmenin önündeki bu engellerin, ABD - Kırgızistan ilişkilerini önemli ölçüde zedeleyebileceği" açıklaması yapılmıştır., Gürol, KIRAÇ, "Akaev'i Devirenler İttifak Arayışında", *Cumhuriyet Strateji*, 11 Nisan 2005, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 8.

³⁶ Seçimlerin sona ermesini müteakip, seçimlerin adil olmadığından hareketle, önce "Oş" ve "Celalabat" kentlerinde gösteriler olmuş ve 24 Mart 2005 tarihinde başkent Bişkek'te meydana gelen olaylar sonucu, Asker Akaev rejimi devrilmiştir., Gürol, KIRAÇ, "Rusya- ABD Rekabetinin Kırgızistan'a yansması", *Cumhuriyet Strateji*, 28 Mart 2005, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 7.

³⁷ [http://www.geocities.com/allnet/web/tacikistan.htm#02\(10 Şubat 2004\)](http://www.geocities.com/allnet/web/tacikistan.htm#02(10%Şubat2004))

büyük sebebi, 1924 yılında, Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulduğunda, bugünkü Tacikistan'ı da kapsıyor olmasında yatmaktadır. 1929 yılında, Tacikistan, Özbekistan'dan ayrılınca, bu topraklarda büyük bir Özbek nüfusu kalmıştır. Tacikistan'ın ana dilinin Farsça olmasına rağmen, bugün hemen hemen tamamı Özbekçe konuşmaktadır.³⁸

Tacikistan, güneyindeki Afgan iç savaşından ve müteakiben kendi içerisinde yaşadığı iç savaştan çok etkilenmiştir.³⁹ İç savaş esnasında, Özbekistan liderini devirmeyi hedefleyen Özbek radikal İslami terör unsurları, 1997 yılında, iç savaşı bitiren anlaşmanın imzalanmasından sonra Afganistan'a çekilmişlerdir. Fakat, 1998 yılında kurulan Özbekistan İslami Hareketinin Lider kadrosu, Tacikistan'da kalmaya devam etmiştir. Tacikistan, terörist gruplar tarafından geçiş bölgesi ve lojistik merkezi olarak kullanılmıştır.⁴⁰ Çeşitli dönemlerde, Özbekistan Lideri İslam Kerimov, Tacikistan yönetimini, terör örgütlerini desteklememe kapsamında kararlı hareket etmeleri için uyarılmış ve suçlamıştır. 11 Eylül sırasında, ABD'nin Afganistan harekati sonucunda terör örgütlerinin elemanlarının öldürülmesi ve dağıtılması ile iki ülke arasındaki sorunlar, iyi yönde yoluna girmeye başlamıştır.

Özbekistan-Afganistan İlişkileri

Afganistan, Özbekistan'ın güneyinde yer almaktadır. 137 km. lik küçük bir sınıra sahiptir.⁴¹ Tacik, Özbek ve Türkmen nüfusa büyük çoğunlukla sahip olan Afganistan,⁴² kendi içerisinde sağlayamadığı istikrar nedeniyle, tüm komşuları için çok büyük ve potansiyel bir tehdit halindedir.⁴³ Bu kapsamda, Afganistan'daki Özbek nüfusunun 2 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁴ Moğolların bir kolu olan Şeybani boyunun 1500 yılında, günümüzdeki Özbekistan'ı ve kuzey Afganistan'ı fethederek bu bölgede yerleşik hayat sürdürmeleri, Afganistan'daki Özbek nüfusunun fazla olmasının

³⁸ AVŞAR, SOLAK, *a.g.e.*, s. 180.

³⁹ STARR, *a.g.m.*, s. 135.

⁴⁰ AKÇALI, *a.g.m.*, s. 149.

⁴¹ UYSAL, *a.g.m.*, s. 8.

⁴² Kuzey Afganistan'da 2 milyon kadar Özbek yaşamaktadır. Kızıl Ordu'nun 1920'lerde asi Basmacı hareketine yakın Özbek Klanlarını yerinden etmesiyle meydana gelen kitlesel göçlerin sonucu olan bu topluluk, 1992 Nisan ında Kabil'in düşmesiyle, rakipsiz savaş ağası General Raşid Dostum'un önderliğinde, Kabil'de oluşan geleneksel yönetime rakip bir devlet kurmuştur. Mücahitlere şiddetle karşı olan Dostum, Taşkent'e sık sık gelerek Başkan Kerimov ile yakın ilişki kurmuştur. Kerimov, Afgan Özbek bölgesini, köktendinciliğin kuzeye yayılmasını engelleyen bir tampon olarak görmüştür., RAŞİD, *a.g.e.*, s. 99., (a)

⁴³ Tayyar, ARI, "Sovyetler Birliği Sonrasında Avrasya: Din, Etnik Yapı, Ekonomi ve Dış Politika", *Avrasya Dosyası*, Kış 1996, Cilt. 3, Sayı. 4, s. 37.

⁴⁴ STARR, *a.g.m.*, s.135.

sebebidir. SSCB'nin işgalini sona erdiği günlerde, Moskova ve Taşkent, Kuzey Afganistan'ın, Mücahitlerin eline geçmesine karşı koyacak, Özbeklerin denetiminde bir "Güvenlik Şeridi" yaratarak Afgan Özbeklerini yetiştirmeye başlamışlar ve bu politikayı, SSCB'nin dağılmasına kadar sürdürmüşlerdir.⁴⁵

Afganistan'da; 1992 yılından itibaren başlayan iç savaş boyunca, Afgan Özbekleri, General Raşid Dostum liderliğinde, Kuzey Afganistan'ı savunmuşlardır. Moskova ve Taşkent'ten gelen yardımlar sayesinde Kuzey Afganistan'da altı vilayeti kontrol eden Dostum kuvvetleri, önce mücahidleri sonra da Taliban'ı bu bölgeden uzak tutmayı başarmışlardır. SSCB'nin dağılması sonrasında, Türkistan hakimiyetini elde etmek isteyen Özbekistan lideri Kerimov, Türkistan Cumhuriyetleri ile Taliban karşıtı bir ittifak girişimleri olmuştur. Bu girişimlerin en büyük amacı, Kerimov'un otoritesini yıkmak isteyen başta Afganistan'da konuşlanmış olan Özbekistan İslami Hareketi gibi diğer terör örgütlerinin etkinliğinin yok edilmesi olmuştur. Ancak 1998'de Raşit Dostum'un kuvvetleri yenilmiş, Taliban tek güç olarak Afganistan hakimiyetini ilan ederken Kerimov'un bu politikası da çökmüştür.⁴⁶

Taliban'ın, Afganistan'ı kontrol eder hale gelmesi ile, radikal islam, Özbekistan ile diğer Türkistan Cumhuriyetlerinin zaten doğru düzgün işlemeyen yönetimleri için büyük bir tehdit haline dönüşmüştür. Bu tehdidi, Samuel Huntington; "Savaş geriye, Müslüman olmayan bütün güçlerin karşısına İslam, dikme niyetinde olan rahatsız edici bir İslamcı örgütler koalisyonu bıraktı. Savaş ayrıca; bir uzman ve deneyimli savaşçılar mirası, eğitim kampları ve lojistik malzeme, kişisel ve örgütsel ilişkileri kuran ince trans - islam ağları, 300 – 500 arası hesap dışı Stinger füzesi de dahil olmak üzere önemli miktarda askeri mühimmat ve en önemlisi kazanılan zaferin verdiği önü alınmaz bir güç ve güven duygusu ile bu güveni başka zaferlere taşıma arzusu bıraktı" şeklinde belirtmektedir.⁴⁷

Genel olarak Taliban ile Raşid Dostum'un Özbekleri arasında geçen savaş sırasında, Dostum, Özbekistan tarafından sürekli desteklenmiştir. 1998'de Mezar-ı Şerif düştüğünde, Özbekistan, Raşid Dostum'un sığındığı yer olmuştur.

Taliban'ın ortaya çıkışının diğer bir yönü de uyuşturucu madde yapımının ve ham maddesinin üretiminin, Afganistan'da artmasıdır. Afganistan kaynaklı eroin patlaması, tüm Türkistan Cumhuriyetlerini derinden etkilemiştir. Özbekistan'da kullanım sayısı %

---

⁴⁵Ahmed, RAŞİD, *Taliban, İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, Everest Yayınları, Kasım 2001, s. 243. , (b)

⁴⁶ RAŞİD, *a.g.e.*, s. 244. , (b)

⁴⁷ *a.g.e.*, s. 214. , (b)

11 civarında artış göstermiş, bu tehdidin durdurulması için de, çok büyük önlemler alınması gerekmiştir.⁴⁸

Özbekistan, Taliban ile mücadelede, hiç beklemediği bir anda çok büyük bir fırsat yakalamıştır. ABD’de meydana gelen 11 Eylül terör saldırısı sonrasında, Taliban rejimi ile bölgeye yayılan potansiyel radikal İslam tehdidinden kurtulacak ve uyuşturucu sorununu kökünden halledecek olan fırsatı değerlendirmiş ve ABD askerlerine topraklarını ilk açan ülke olmuştur.⁴⁹

Sınır Anlaşmazlıkları ile İlgili Sorunlar

Türkistan Cumhuriyetlerinin etnisiteleri veya diğer bir deyişle heterojen nüfus yapıları ile günümüzde sahip oldukları coğrafi sınırları, sınır anlaşmazlıklarında birbirlerini tamamlayan iki önemli etkidir. Bu devletlerin sınırları, hakem konumundaki Sovyet haritacılar tarafından, söz konusu Cumhuriyetlerin resmi olarak kuruldukları 1920’lerde ve 1930’larda keyfi bir biçimde çizilmiştir.⁵⁰ SSCB’nin dağılması sonrasında, Türkistan Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan etmesi ile bu devletlerin etnik ve sınır anlaşmazlıkları tabanlı sorunları ortaya çıkmıştır. Özbekistan, tarihsel süreçte, Afganistan’ın kuzeyinde yerleşmiş bulunan, 1.5-2 milyonu yakın Afgan Özbek’i,⁵¹ 1929 yılında SSCB’nin özerk devlet statüsü kazandırarak, Özbekistan’dan ayırdığı Tacikistan’da yaşayan ve Tacik nüfusunun % 25’ini oluşturan Özbek azınlığa sahiptir.⁵² Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan üçlü sınırında yer alan Fergana vadisi⁵³ ile de sınır sorunları kapsamında en büyük problemlere sahip olan ülke olmuştur. Özbekistan’ın daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi, en uzun sınırı, Kazakistan ile teşkil ederken (2203 km.), diğer komşular ile sırası ile Kırgızistan 1099 km., Tacikistan 1161 km., Afganistan 137 km. ve Türkmenistan 1621 km. sınırı mevcuttur.⁵⁴ Özbekistan bu coğrafi yapısı ile bütün Türkistan Cumhuriyetleri ile komşudur ve Türkistan’ın tam ortasında yer almaktadır. Bu nedenle; SSCB’nin bilinçli ve yapay olarak çizdiği sınırlardan dolayı, bütün Türkistan Cumhuriyetlerine komşu olan Özbekistan ile komşuları arasında sınır anlaşmazlıkları yüzünden meydana gelen gerilimlerin, silahlı çatışmaya dönüşmesi

⁴⁸ RAŞİD, *a.g.e.*, s. 201. , (b)

⁴⁹ ÜLKÜ, *a.g.e.*, s. 227.

⁵⁰ BREZEZİNSKİ, *a.g.e.*, s. 114.

⁵¹ STARR, *a.g.m.*, s. 48.

⁵² [http:// www.geocities.com.tr/tacikistan](http://www.geocities.com.tr/tacikistan), (12 ŞUBAT 2005)

⁵³ UYSAL, *a.g.m.*, s. 8.

⁵⁴ *a.g.m.*, s. 8.

ihtimali her zaman mevcut olmuştur.⁵⁵

Özbekistan'ın sınır anlaşmazlıkları kapsamlı sorunları, en fazla Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan üçlü sınır bölgesinde yer alan Fergana Vadisi'nde ortaya çıkmıştır. Fergana Vadisi⁵⁶; güneyi Pamir dağları zirvelerinin oluşturduğu, etrafı çevrili, çöl ikliminin hakim olduğu 22.000 kilometre karelik alanda dokuz milyon insanın yaşadığı, Türkistan'ın en kalabalık beşinci bölgesidir.⁵⁷ Vadinin %70'i Özbekistan sınırları içerisinde, kalan bölüm ise Kırgızistan'ın Oş kentine kadar kuzeye doğru bir yay çizerek Tacikistan'ın Kaninabad şehrinde son bulur. 300 km. uzunluğunda ve 200 km. genişliğindedir.⁵⁸ Fergana Vadisinin önemi, Özbekistan lideri İslam Kerimov'un, ülkede kurduğu katı siyasi rejimi yıkmayı ve yerine, İslami bir devlet kurmayı hedefleyen "Özbekistan İslami Hareket" gibi radikal islami terör gruplarına ev sahipliği yapmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu terör grupları, uzun bir dönem Kırgızistan ve Tacikistan'ın Fergana Vadisi'ndeki topraklarında konuşlanmış ve Özbekistan'a bu bölgeden girerek şiddet eylemlerinde bulunmuşlardır.⁵⁹ Bu olaylar üzerine, Fergana kökenli terörün durdurulması için, Kerimov, Kırgızistan'dan kararlı olmasını istemiş ve bir dönem Kırgızistan'ın Fergana'daki topraklarını havadan bombalamıştır. Bu olay, iki ülkeyi savaşın eşiğine kadar getirmiştir.⁶⁰ 1992 – 1995 yılları arasında süren Tacikistan iç savaşı esnasında, bu ülkede yaşananların kendi ülkesine sıçrayacağı endişesi taşıyan Özbekistan, askeri güçlerini, Tacikistan'ın kuzey sınırına göndermiş ve radikal İslami terör tehdidini bahane ederek Pamir Dağlarını bombalamıştır.⁶¹

Afganistan'da ortaya çıkan Taliban Hareketi, Özbekistan'da da büyük korku ve kaygı yaratmıştır. Taliban ilerleyişinin durdurulması için, Afgan Özbeklerinin teşkil ettiği Kuzey İttifak'ını sürekli desteklemiş ve Kuzey İttifak'ı lideri General Raşit Dostum'un

⁵⁵ ÖMER, AVRASI, Berk, ÖZSALGIR, "Orta Asya'nın 1991'den İtibaren Geçirdiği Siyasi Değişim", (der, Gamze, GÜNGÖRMÜŞ KONA), *Orta Doğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar*, IQ Yayınları, Ekim 2003, İstanbul, s. 22.

⁵⁶ Fergana vadisi, bugün, Orta Asya'nın en istikrarsız bölgelerinden birisidir. Genellikle İslami hareketlerin potansiyel bir yuvası; geçmişte şiddetli ve kanlı olaylara fırsat veren ekonomik ve siyasi baskılarında yerleşim sahasıdır. Bölgenin aşırı yoğun ve genç nüfusa sahip olması, işsizlik ve ekonomik sorunlar tansiyonu yükseltmektedir. Bunun yanı sıra, Fergana Vadisi, Orta Asya'da İslam'ın ve İslam geleneklerinin de en yoğun yaşandığı yerdir., Mehmet, Seyfettin, EROL, "Avrasya jeopolitiğinde Orta Asya ve 11 Eylül", (der, Ertan, EFEGİL, Elif, Hatun, Kılıçbeyli, Pınar, AKÇALI), *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, Gündoğan Yayınları, Şubat 2004, İstanbul, s. 218.

⁵⁷ CHETERIAN, *a.g.m.*, s. 3.

⁵⁸ ÜLKÜ, *a.g.e.*, s. 114.

⁵⁹ ÜLKÜ, *a.g.e.*, s. 115.

⁶⁰ *a.g.e.*, s. 144.

⁶¹ DEMİR, *a.g.m.*, s. 112.

zor dönemlerinde, sınırdan geçmesine yardım etmiştir.⁶² Taliban Hareketinin, kendi topraklarına sığıracacağı ve binlerce mültecinin kendi topraklarına akacağı endişesi ile uzun bir dönem Özbekistan - Afgan sınırında olağan üstü güvenlik tedbirleri almak zorunda kalmıştır.

Bunun yanı sıra Taliban'ın, güçlenmek için Afganistan'da uyuşturucu hammadde yetiştirilmesi ve imal edilen uyuşturucuların Türkistan üzerinden dünya piyasalarına ulaştırılması da, Özbekistan için büyük bir sıkıntı yaratmış, Özbekistan'da uyuşturucu kullanımı % 11 civarında artmıştır.⁶³ Bölgedeki uyuşturucu yollarının neredeyse tamamının Fergana Vadisinden geçmesi, Özbekistan'ın tek taraflı olarak sınırlarına mayın yerleştirme ve ülkeye girişi zorlaştırma kararı vermesine sebep olmuştur. Özbekistan'ın tek taraflı olarak bu düzenlemeye gitmesi, komşu ülkelerde tepkilere yol açmıştır. Aynı tek taraflı düzenlemeler diğer sınırlarda da yapılmıştır. Yerleştirilen mayınların işaretlenmemiş olması sonucunda bir çok Kazak ve Kırgız mayına basarak hayatını kaybetmiştir. 11 Mart 2003'te bir araya gelen Özbek ve Kırgız yetkililerden oluşan ortak komisyon sınır belirleme konusunda bir sonuca varamasa da Özbekistan'ın Kırgızistan'a mayın haritalarını vermeyi kabul etmesiyle, sorunların çözülmesine yönelik önemli gelişmeler kaydedilmiştir.⁶⁴

Yukarıda da açıklandığı üzere, Özbekistan'ın sınır sorunları çoğunlukla, Kırgızistan, Tacikistan ve Afganistan sınır bölgelerinde meydana gelmektedir.⁶⁵ Türkmenistan, uluslararası platformda tarafsızlığını beyan etmiş olması ve Kazakistan, Özbekistan arasındaki uzun sınır hattının da çöl ve bozkırlarla kaplı olması ve ayrıca yerleşim birimi ve insan sayısının az olması gibi sebeplerle Özbekistan'ın batı ve kuzey sınırlarında çok büyük problemler yaşanmamıştır. SSCB döneminde, Kazakistan ile Özbekistan arasında 1946 yılında, toprak kiralama müsaadesi çerçevesinde, Özbekistan, Kazakistan'dan Bağıs Türkistan yerleşim bölgelerini kiralamıştır. 1992' de kira süresi

⁶² RAŞİD, *a.g.e.*, s. 8. , (b)

⁶³ RAŞİD, *a.g.e.*, s. 200. , (b)

⁶⁴ Suale, BAYCAUN, "Orta Asya'da Bitmeyen Sınır Sorunları: Kırgızistan-Özbekistan Gerginliği", *Stratejik Analiz*, Kasım 2003, Cilt. 4, Sayı. 43, s. 66.

⁶⁵ Orta Asya'nın çeşitli ülkeleri arasındaki sınırların coğrafi, iktisadi yada etnik bir mantığı yoktur. Sirderya vadisi, Kırgızistan'da, nüfusunun çoğunluğu Özbeklerden oluşan bir bölgeden (Oş) başlar, Özbekistan'a Fergana'dan girer, sonra Tacikistan'a geçer (Hoçent). Sonra gene Özbekistan'dan geçip, Kazakistan'da son bulur. Bu durumda, Özbekistan'ın başkenti olan Taşkent'i, Özbek vilayeti Fergana'ya bağlayan en kısa yol Tacikistan'dan (Hoçent) geçmek zorundadır. Özbekistan sınırından Çıkmadan Fergana'ya gidilebilen başka bir yol vardır ama bir boğazdan geçer ve çok sarpıtır. Aynı şekilde Tacikistan başkenti Duşenbe'yi Hoçent'e bağlayan yol Özbekistan'dan, Horog'u bağlayan yol ise Kırgızistan'dan geçer., ROY, *a.g.e.*, s. 109.

bittiğinde Özbekistan, bu kiralanmış bölgeleri Kazakistan'a iade etmeyi reddetmiştir. Bagıs'ta yaşayan insanlar ise yasal belirsizlikle karşı karşıya kalmışlardır. Bu sorun giderilemeyince, Bagıs halkı kendini Kazakistan'dan ve Özbekistan'dan bağımsız bir ülke olduğunu ilan etmiştir. 9 Eylül 1992'de iki ülke liderinin anlaşma imzalaması ve parlamentoları tarafından onaylanması sonucunda sorun Kazakistan lehine çözümlenmiştir.⁶⁶

Bununla beraber; Özbekistan'ın sınır sorunlarının bir başka boyutu da Rusya Federasyonu tarafındadır. Stratejik açıdan, Rusya Federasyonu, Türkistan'da varlığını sürdürebilmeyi, bu ülkelere askerlerini yerleştirerek (askeri üsler, sınır muhafızları) düşünmektedir.⁶⁷ 1994 yılından sonra, Rusya Federasyonu, Özbekistan'ın önüne, sürekli olarak kendi askeri için üs ve sınırlarında asker konuşlandırma taleplerini sürmüştür.

Radikal İslami Hareketlerin oluşturduğu Sorunlar

SSCB'nin dağılmasını müteakip, zaten alt yapısı hazır olan Türkistan'da İslamiyet'e yönelik bir anda hızlanmış ve yeni Cumhuriyet'lerin laik ve bağımsız rejimlerini birinci derecede tehdit eder duruma gelmiştir. Türkistan'daki İslami hareketlenmenin de desteği ve güç merkezi, İran, Pakistan ve Suudi Arabistan olmuştur. Bu üç ülke tarafından belirlenen hedef; İran, Afganistan, Pakistan ve Türkistan'ı içerisine alan 50 milyon nüfuslu bir "Müslüman İttifak Sistemi"nin teşkil edilmesi olarak ortaya konulmuştur.⁶⁸ SSCB'nin dağılması sonrasında bu üç ülke tarafından ortaya konulan Müslüman İttifak Sistemi planında da Afganistan "Anahtar Ülke" olarak belirlenmiştir.⁶⁹ Özbekistan ise, büyük Özbek nüfusu ve bağımsızlık yolunda diğer Cumhuriyetlere göre daha güçlü attığı kararlı adımları nedeniyle, radikal İslami unsurların en önemli hedefine dönüşmüştür.⁷⁰

Afganistan hakimiyeti için başlayan Taliban hareketinin en büyük düşmanı, Kuzey Afganistan'a hakim olan Afgan Özbeklerinin lideri General Dostum'un başarılı olması için her türlü desteği veren ülke, Özbekistan olmuştur. Bu dönemde, Taliban şemsiyesi altında, Usame Bin Ladin'in yönlendirmesiyle, yapılan şuralarda alınan kararlar, sürekli olarak, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ı içine alan modern bir şeriat devleti

⁶⁶ BAYCAUN, *a.g.m.*, s. 66.

⁶⁷ ROY, *a.g.e.*, s. 259.

⁶⁸ ÜLKÜ, *a.g.e.*, s. 59.

⁶⁹ Jamie, DORAN, "Les Dynamique Du Desordre Mondial Ces Charnier Afghans Si Distrects", *Le Monde Diplomatique*, <http://www.lemondediplomatique.com.fr/> Septembre 2002, s. 16., (10 Şubat 2004)

⁷⁰ ALBİON, Allison., "Uzbek President Hammer Ministre Over Unpaid Wagas" ,www.rferl.org/rfe/rl.Analytical.Report.5.Septembre.2003,number.30., (10 Şubat 2005).

kurmak şeklinde olmuştur.⁷¹

Ayrıca, Suudi Arabistan tarafından desteklenen “Vahabilik” hareketi, özellikle, Özbekistan’ın Namangan ve Andican şehirleri ile Fergana Vadisi’nde ve Özbeklerin yoğun olarak yaşadığı diğer Türkistan Cumhuriyetlerinde etkili olmaya devam etmiştir. Vahabilerin öncelikli hedefi de; Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov’u devirmek ve dini temellere dayalı bir rejim kurmak, sonrasında da bu rejimi tüm Türkistan’a yaymak olarak belirlenmiştir.⁷²

Bu kapsamda, Taliban rejimi ve Usame Bin Ladin ile ortak faaliyetlerde bulunan ve en büyük amacı, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov’u devirmek olan ve kökleri 1990’lı yıllara dayanan, 1998’de “Cuma Namangani” ve ”Tahir Yoldaşev” tarafından kurulan “Özbekistan İslami Hareketi”, başta Özbekistan olmak üzere diğer Türkistan Cumhuriyetlerinin de rejimlerini tehdit eden bir terör örgütü olarak büyük tehlike oluşturmuştur.⁷³ Özbekistan İslami Hareketi, Fergana Vadisi’nin Kırgızistan topraklarında yer edinmiş ve bu bölgeden Özbekistan topraklarına girerek terör eylemlerinde bulunmuştur.⁷⁴ Terör eylemlerinin devam ettiği dönemlerde, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan’ın Özbekistan İslami Hareket terör örgütüne karşı yeterli önlem almadıklarını bildiren sert çıkışlarda bulunurken, zaman zaman üç ülke savaşın eşiğine gelmiştir.⁷⁵

11 Eylül terör saldırısı sonrasında, ABD’nin Afganistan’da giriştiği hareket neticesinde, Taliban rejimi ile beraber, Özbekistan İslami Hareketi terör örgütü de çökertilmiştir. Teröristlerin büyük bir kısmı öldürülürken diğer bir kısmı da yer altına çekilmiştir. Günümüzde, aralarında Ahmet Raşid’in de bulunduğu uzmanlar, Kırgızistan, Pakistan ve Afganistan ile Özbekistan’ın kırsal kesimlerine dağılmış olan Özbekistan İslami Hareketi üyelerinin yeniden bir araya gelerek çok daha kanlı eylemlere girişmelerinin olası olduğunu dile getirmektedirler.⁷⁶

Ayrıca, Rusya Federasyonu; kendisine sürekli muhalif olan ve Rus askerlerinin topraklarında konuşlanmasına müsaade etmeyen ve kendisine, Rus hakimiyetine girmeme

⁷¹ ÜLKÜ, *a.g.e.*, s. 97.

⁷² DEMİR, *a.g.m.*, s. 142.

⁷³ Özbekistan İslami Hareketi Terör Örgütünün kısa vadedeki amacı, bölgesel istikrarsızlık yaratmak ve İslam Kerimov rejimini devirmek, uzun vadedeki amacı ise; Kabil’den Orenburg’a kadar devam eden İslam Devleti kurmaktır., Suale, BAYCAUN, “Orta Asya ve Özbekistan’da İslam ve Köktendincilik”, *Avrasya Dosyası*, Sonbahar 2001, Cilt. 7, Sayı. 3, s. 100.

⁷⁴ DEMİR, *a.g.m.*, s.148.

⁷⁵ ALİSİON, A., “What is Progress ? Measuring Uzbekistan Against EBCD”, Benchmarks, www.rferl.org/rferl/, Analitical Report.,10 February 2004, Volume . 4, Number. 6, (10 Şubat 2005).

⁷⁶ *a.g.m.*, s.148.

mücadelesini hedef edinmiş olan Özbekistan Devlet Başkanı Kerimov'un bu stratejisinde vazgeçmesi için radikal İslam tehdidini bir koz olarak kullanmıştır. Bu bağlamda, ABD'nin etkin işbirliğinin sağlanabilmesi için, 11 Eylül terör saldırısı, Kerimov tarafından bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.

Bununla beraber 2004 yılı Özbekistan için iyi geçmemiştir. 28-29 Mart 2004 tarihlerinde Taşkent'te meydana gelen intihar saldırıları yaklaşık olarak 50 kişinin ölmesine ve bir çok kişinin yaralanmasına neden olmuştur. Özbek yetkililer, saldırıları, dünyanın diğer ülkelerinde meydana gelen terör eylemleri ile ilişkilendirerek, olayların, "El Kaide" ile bağlantılı uluslararası bir grup tarafından yapıldığı şeklinde açıklama yapmıştır.⁷⁷ Meydana gelen saldırılar sonrasında, ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, "ABD'nin meydana gelen terör saldırıları karşısında Özbekistan'a her türlü yardımı yapacağını" belirtirken, Washington Post gazetesi tarafından "ABD ile stratejik ortak olabileceği arzusundaki Kerimov, ülkesinde meydana gelen terör olaylarını, teröre karşı yürütülen global mücadelenin bir parçası olarak tanımladı, bu konuda bir bakıma da haklı, çünkü, Özbekistan, El Kaide ve Taliban bağlantılı İslami terör gruplarının son zamanlarda hedefi haline gelen bir ülke olmuştur." şeklinde açıklama yapılmıştır.⁷⁸ Bunun yanı sıra, BBC uzmanları tarafından yapılan yorumlarda daha açık bir dil kullanılarak; "Özbekistan'daki terör eylemlerinin ardında ABD'nin olması ihtimali oldukça yüksektir. Orta Asya'da haritaları yeniden çizmek ve kontrol edilebilir ölçüde siyasi gerginlikler yaratarak bölgeyi yönetme politikası gütmek ABD'nin çıkarıdır. Bu sayede ABD, kendisini bölgedeki stratejik pozisyonlara yerleştirebilecektir. Bu amaçtan ötürü artık Washington Yönetimi, "istikrarlı ve güvenilir" Kerimov rejimi ile işbirliği yapmak istememektedir."⁷⁹ Uzmanlara göre ABD'nin amacı; Kosova'da mükemmelleştirdiği stratejiyi Orta Asya'da da uygulamaktır." şeklinde açıklama yapılmıştır.⁸⁰

Mart 2005'te, Fergana Vadisi'nde yeralan ve 350 bin kişilik nüfusu ile Özbekistan'ın üçüncü büyük şehri olan "Andican" da Kerimov rejimine karşı bir

⁷⁷ KİMMAGE, Daniel, "Terror In Uzbekistan, The Aftermath", *Central Asia Report*, 7 April 2004, [http://www.Rferl.Org.Rfe/RI.Analytical Report, Volume. 4, Number. 14, 14 April, 2004, s.1., \(a\), \(4 Kasım 2004\).](http://www.Rferl.Org.Rfe/RI.Analytical Report, Volume. 4, Number. 14, 14 April, 2004, s.1., (a), (4 Kasım 2004).)

⁷⁸ Daniel, KİMMAGE, "Terror In Uzbekistan, Primary Conclusion", *Central Asia Report*, 7 April 2004, [http://www.Rferl.Org.Rfe/RI.Analytical Report, Volume. 4, Number. 15, 14 April, 2004, s.1. \(4 Kasım 2004\).](http://www.Rferl.Org.Rfe/RI.Analytical Report, Volume. 4, Number. 15, 14 April, 2004, s.1. (4 Kasım 2004).)

⁷⁹ Allison, ALBİON, "Tashkent's New Balancing Act After The SCO Summit" ,[www.rferl.org/rfe /rl. Analytical Report. 14 Septembre 2003, volume. 3, number. 31., \(10 Şubat 2005\)](http://www.rferl.org/rfe /rl. Analytical Report. 14 Septembre 2003, volume. 3, number. 31., (10 Şubat 2005))

⁸⁰ KİMMAGE, a.g.m., s. 3., (a).

ayaklanma baş göstermiştir.⁸¹ Ayaklanma çok kısa bir sürede bastırılmıştır. Meydana gelen olaylarda, ilk belirlemelere göre 500 civarında insanın hayatını kaybettiği, Kerimov'un, isyancılara karşı çok sert tedbirler aldığı olayların bastırılması maksadıyla askeri birliklerin kullanıldığı belirtilmiştir.⁸² Kerimov tarafından; Andican'da meydana gelen olaylardan "Hiz-but Tahrir" örgütünün sorumlu olduğu açıklaması yapılmıştır. Bununla beraber, örgüt, meydana gelen olaylarda herhangi bir sorumluluğu olmadığını beyan etmektedir.⁸³

ABD'nin bölgede kendisi ile uyum içerisinde olmayan rejimleri devirmeye yönelik hareket ettiği bilinen bir gerçektir. En son olarak da daha önce açıklandığı gibi, Kırgızistan'da meydana gelen olaylar sonucunda Akaev rejimi devrilmiştir. Fakat, günümüzde, Özbekistan'ın, ABD ile ilişkilerinde kopukluklar meydana gelmiş olsa bile, bu ülkenin, hem bölgedeki aktif terör grupları ile mücadele etmesi, hem de bölgenin en güçlü ordusuna sahip olması nedeniyle, ABD ve Rusya Federasyonu için uluslararası terörizme karşı bir kale niteliğindedir. Bu nedenle, Kerimov rejiminin devrilmesi, bölgeye demokrasi ve istikrar getirmek isteyen ve büyük çıkarlar peşinde olan güçlere hiçbir fayda sağlamayacağı gibi, radikal İslam'ın güçlenmesine ve uluslararası bir tehdit haline dönüşmesine de sebep olabileceği değerlendirilmektedir.⁸⁴

İnsan Hakları İhlalleri İle İlgili Sorunlar

SSCB'nin dağılması sürecine hazırlıksız yakalanan Özbekistan, sınır, etnisite, ekonomik ve siyasi sıkıntıların içerisinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Özbekistan Devlet Başkanı Kerimov tarafından baskıcı bir yönetim tarzı yürütülmeye başlanmış ve bu durum, uluslararası alanda, insan hakları ihlallerinin yapıldığı şeklinde yorumlara sebep olmuştur. Kanunsuz araştırmalar, dava açma hakkı ihlali, politik tutuklamalar ve basın, yayın özgürlüklerinin kısıtlanması, İnsan Hakları İzleme Derneği ve diğer uluslararası kuruluşların dönem raporlarında sürekli olarak yer almıştır.⁸⁵ Baskıcı yönetim tarzı tartışmasız uygulanmıştır. Özbekistan Anayasa'sı özgürlükler açısından bazı tartışmalı hükümler içermektedir. Örnek olarak, "Bir kişi, ancak kanunun belirlediği limitler çerçevesinde özgürce konuşabilir" maddesi verilebilir. Bu kapsamda, Özbekistan'ın demokratik ve laik devlet olmasını engelleyecek her türlü oluşum önlenmiş, dini

⁸¹ *Milliyet Gazetesi*, 15 Mayıs 2005, s. 20.

⁸² *Milliyet Gazetesi*, 15 Mayıs 2005, s. 20.

⁸³ *Milliyet Gazetesi*, 18 Mayıs 2005, s. 20.

⁸⁴ Sinan, OGAN, "Özbekistan'da Yeşil Devrim", <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&>. Yazi.364. (17 Mayıs 2005)

⁸⁵ STARR, *a.g.m.*, s. 138.

partilerin faaliyetleri yasaklanmış ve radikal reformlar ile aşırı milliyetçilerin tüm hareketleri çeşitli şekillerde durdurulmuştur. Ayrıca, çeşitli kaynaklarda, Özbekistan; kısıtlı medeni hakların bulunduğu despotik bir devlet olarak tanımlanmakta ve İslam Kerimov'un ve merkezi yürütme kanadının tüm siyasal hayata hükmettiği, basında sansür uygulandığı, Parlatentonun neredeyse tamamının Cumhurbaşkanı tarafından atandığı, muhalefet partilerin varlığına izin verilmediği, eski Sovyet ajanlarından kurulu Ulusal Güvenlik Servisi ve polislin sayısız insan hakları ihlali yaptığı, yolsuzluk, örgütlü suçlar ve uyuşturucu kaçakçılığının güvenlik unsurlarının bilgisi dahilinde yürütüldüğü, çok sayıda insanın işlemedikleri suçlarla itham edilerek keyfi olarak gözaltına alındığı ve tutuklandığı, Uluslararası Kızılhaç örgütü yetkililerinin hapishaneleri ziyaret etmelerine izin verilmediği belirtilmektedir.⁸⁶

Belli bir süre sonra, ülke egemenliğinin korunması ve sosyal uzlaşmanın sağlanması yönünde büyük adımlar atılınca, Özbekistan yabancı yatırımlar için önemli bir merkeze dönüşmüştür. Devlet Başkanı, İslam Kerimov, ABD ziyareti sırasında, insan hakları konusunda uyarılar aldığı dönemler geride kalırken, Mart 1995'de ABD Savunma Bakanı Villial Perry'in Özbekistan'ı ziyaretinde, "Özbekistan'ın bir istikrar adası" olduğunu beyan etmiştir⁸⁷. Bunun sonucunda da; ABD'nin İran'a yönelik ticaret ambargosuna uyan tek Türkistan devleti, Özbekistan olmuştur.⁸⁸ 11 Eylül terör saldırıları sonrasında büyük bir ivme kazanan ilişkiler, 2001 yılı sonlarında Özbekistan – ABD stratejik ortaklığını başlatınca, bir anda Özbekistan'ın insan hakları ihlalleri ile ilgili hususları unutulmuştur.

ABD'nin Afganistan operasyonuna, Özbekistan tarafından verilen tam destek sonucu, iki ülke arasındaki sıcak ilişkiler, Afganistan operasyonunun gündemden düşmesine bağlı olarak soğumaya başlamıştır. Son dönemde ise belli bir gerginlik oluşmuştur. Bu gerginliğin en büyük sebebini de; "İnsan hakları ihlalleri" ile "yabancı sivil toplum örgütlerine karşı uygulanan baskı" teşkil etmektedir.⁸⁹ Değişime ve gelişime kapalı olmadığının bir göstergesi olarak, Özbekistan, Mart 2002'de ABD ile ortak bir bildiriye imza atmış ve bu bildiri ile "İnsan hakları ve özgürlüklere saygı", "gerçek çok partili bir sistem", "dürüst ve özgür seçimler", "siyasi çoğulculuk, fikir çeşitliliği ve bunları yayımlama özgürlüğü", "medyanın bağımsızlığı" ve "adaletin bağımsızlığı"

⁸⁶ ERHAN, *a.g.m.*, s. 11. <http://www.stradigma.com/türkçe/Kasım2003/vizyon.html>, (4 Aralık 2004)

⁸⁷ STARR, *a.g.m.*, s. 143.

⁸⁸ *a.g.m.*, s. 143.

⁸⁹ Gökçen, EKİCİ, "Orta Asya Seçim Maratonunda Önemli Bir Durak: Özbekistan Seçimleri", *Stratejik Analiz*, Kasım 2004, Cilt. 5, Sayı. 55, s. 77.

şartlarını yerine getirmeye söz vermiştir.⁹⁰ Fakat kısa bir süre sonra, Özbekistan Adelet Bakanlığı tarafından, Özbekistan’da faaliyet gösteren Sivil Toplum Örgütlerinden, personel bilgilerinin, mali kaynaklarının ve planlı faaliyetlerinin bildirilmesi istenmiştir. 1996’da Özbekistan’da faaliyetlerine başlayan “Soros Vakfı”⁹¹ ve bu vakfa bağlı “Açık Toplum Enstitüsü”, istenilen bilgileri vermemesi üzerine, Aralık 2003’te, söz konusu vakfın faaliyetleri durdurulmuştur.⁹² Soros Vakfının faaliyetlerinin durdurulmasında etkili olan husus; Vakıf Başkanı George Soros tarafından yapılan; “Özbek Hükümetinin konuşma özgürlüğü, özgür basın ve sivil hareketlerden rahatsızlık duyan bir hükümet” olduğu ve vakfın, Gürcistan’daki gibi “Kadife Devrimi” hayata geçirmek istediği şeklindeki açıklamalar etkili olmuştur.⁹³

En son 26 Aralık 2004 tarihinde yapılan parlamento seçimlerinde, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gözlemcileri; yapılan seçimlerin, demokratik bir seçim için gerekli olan uluslararası kurallardan yoksun olduğunu, uluslararası normlara uymadığını ve Özbek otoritelerinin, seçimlerin şeffaflığını, çoğulcu katılımı ve demokratik ortamı engellediğini ifade etmişlerdir.⁹⁴

GUAM ve Şangay İşbirliği Örgütü İçin Vazgeçilmez Ülke Özbekistan

Birleşik Devletler Topluluğu’nun kurulması sonrasında ortaya çıkan süreç, ülkelerin gruplaşmasına sebep olmuştur. Dünyanın en büyük petrol rezervlerinden birini paylaşan ve dünya piyasalarına ulaştırılmasında ana güzergah konumundaki ülkeler, çeşitli çıkar hesapları yapmıştır. Bu devletlerden, Gürcistan ve Azerbaycan; Rusya Federasyonu’nun, Bağımsız Devletler Topluluğunu kullanarak, tekrar bölgesel hakimiyeti altına girmemek için çeşitli arayışlar içerisine girmiştir. Bu arayışlar sonucunda da, önemli ortak menfaatleri paylaşarak daha sıkı bağlarla bağlı “GUAM” örgütünün teşkil

⁹⁰ EKİCİ, *a.g.m.*, s. 81.

⁹¹ Ünlü yatırım uzmanı ve dünya çapında faaliyet gösteren Soros Vakıflar Ağı’nın kurucusu olarak tanımlanan George Soros, 1930 yılında Macaristan’da doğmuştur. 1956 yılında ABD’ye yerleşen Soros, burada bir yatırım fonu kurarak büyük bir servete sahip olmuştur. Soros, 1979 yılında ilk vakfı olan Açık Toplum Vakfı’nı 1979 yılında, “New York”ta, 1984 yılında ise Macaristan’da ikincisini kurmuştur. Soros, bugün 31 ülkede (Orta ve Doğu Avrupa, Türkistan, Guetamala, Haiti, Moğolistan, Güney Afrika vb.) faaliyet gösteren vakıflar ağına sahiptir. Kamuoyuna bu vakıfların ortak hedefleri açık toplumların gelişimini ve devamlılığını sağlayacak kurumların kurulması ve güçlendirilmesi olarak açıklanmaktadır. Bu amaçla, Açık Toplum Fonu, çeşitli ülkelere; açık toplumların gelişimini ve devamlılığını sağlamak için eğitim, sosyal değişim ve hukuk reformu alanlarında birçok programı desteklemektedir. Aynur, MERYEMOVA, “Soros ve Kazakistan: Sıradaki Kim?”, 28 Mart 2005, Cumhuriyet Strateji, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 10.

⁹² *a.g.m.*, s. 79.

⁹³ <http://www.uzbekistanerk.org/modules.php?name=News&file=article&sid=695>, (21 Temmuz 2004).

⁹⁴ Ignacio, Ramonet, “Labyrent The Caucasiens”, *Le Monde Diplomatique*, <http://www.lemondediplomatique.com.fr/octobre2004>, (24 Şubat 2005).

edilmesinde, Azerbaycan ve Gürcistan motor görevini üstlenmiştir.⁹⁵ “GUAM” ismi, örgütü teşkil eden, Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova’dan gelmiştir. Bu dört devlet, Birleşik Devletler Topluluğu’nu, Rusya Federasyonu’nun başlıca nüfuz sağlama aracı olarak görmüş, uluslararası ilişkilerini batıya doğru genişletmek isteyerek kendi güvenliklerini özellikle “NATO” gibi batılı güvenlik mekanizmaları içerisinde aramışlardır.⁹⁶ Bunun sonucunda, ortak menfaatler çerçevesinde “GUAM”, 10 Ekim 1997 yılında dört devlet (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova) tarafından kurulmuştur.⁹⁷

Grubun ilk adı olan GUAM, kurucu ülkelerin baş harflerinden oluşsa da dikkat çekici olan bir nokta, bu adın aynı zamanda ABD’nin, Pasifik Okyanusundaki stratejik üssünün bulunduğu ada ile aynı ismi taşımasıdır. Bu şekilde, “GUAM” ülkeleri, sadece ABD ile yakınlaşma isteklerini değil aynı zamanda BDT içerisinde, Rusya’ya karşı ABD ile stratejik ortaklık geliştirme niyetlerini de dışa vurmuşlardır.⁹⁸ Aslında ABD, GUAM oluşumunda ve gelişiminde kilit bir rol oynamıştır. Bu kapsamda, ABD, GUAM ülkelere 45 milyon ABD doları tutarında bir yardım yaparak, bu ülkeler arasındaki işbirliğini ve GUAM’ın örgütlenme çabalarını desteklemiştir.⁹⁹

Özbekistan, ilk aşamada, GUAM’ın kuruluşunu sadece izlemiştir. Kerimov’un, bölgesel güç mücadelesine yönelik etkili adımları sonucunda, Türkistan’da da gruplaşmalar başlamıştır. Özbekistan lideri Kerimov’un, “Özbekistan bir cephe ülkesidir” gibi açıklamaları ve katı, otoriter yönetimi ile yaptığı bölgesel hamleleri sonucunda, Kırgızistan ve Tacikistan, ulusal ordularını kurmayarak/ kuramayarak ülke güvenliklerini Rus askerlerinin topraklarında konuşlanmasına müsaade etmek suretiyle Rusya Federasyonu’nun yanında yer alırken, Kazakistan, Rusya Federasyonu’nun desteği ile Türkistan hakimiyetinde etkili bir aday olarak Özbekistan’a rakip olmuştur.¹⁰⁰

Meydana gelen bu gruplaşmanın, Özbekistan tarafından, kendisine zarar verebileceği anlaşılınca, Özbekistan, GUAM örgütüne girmeye karar vermiştir. 1998 yılı boyunca, GUAM’ın menfaatlerinden çoğunu paylaşan Özbekistan’ın bu topluluğa katılacağı hakkında bir çok spekülasyonlar yapılmıştır. Özbekistan’ın GUAM’a katılması

⁹⁵ Svante, E, CORNEL, “Kafkaslar ve Orta Asya’da Jeopolitik ve Stratejik Ortaklıklar”, <http://www.kafkas.org.tr/perspektif/kafkaslar-ve-orta-asyada-ortakliklar.htm>, (7 Mart 2005).

⁹⁶ CORNEL, *a.g.m.*, s. 2.

⁹⁷ Aydın, ÇUBUKÇU, “ABD’nin Savunma Konsepti Değişimi” <http://www.evrenselbasim.com/ad/yazi.asp?Id=1121>, (7 Mart 2005)

⁹⁸ Oktay, F, TANRISEVER, “Orta Asya ve Çevresindeki Bölgesel İşbirliği Arayışlarında Rusya Faktörü”, (der, Ertan, EFEGİL, E. Hatun, KILIÇBEYLİ, Pınar, AKÇALI), *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, s. 340.

⁹⁹ TANRISEVER, *a.g.m.*, s. 341.

¹⁰⁰ CORNEL, *a.g.m.*, s. 2

için uygun zaman, anlamlı bir şekilde, NATO'nun 50. kuruluş yıldönümünün, Washington'da kutlandığı, 1999 yılının Nisan ayı seçilmiştir. Özbekistan'ın da katılımı ile "GUAM", "GUUAM" olarak isim değiştirmiş, Washington'da kurumsallaşmış ve resmileşmiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliev, "GUUAM" teşkilatının ilk başkanı seçilmiştir.¹⁰¹

GUUAM üyesi ülkeler, aralarında geliştirdikleri işbirliğinin, doğrudan Rusya Federasyonu'nu ya da başka bir ülkeyi hedef almadığını söyleseler de, bu oluşum içerisindeki Rusya Federasyonu aleyhtarı hava çok belirgindir. Örneğin, Kasım 2000'de ABD'deki Stanford Üniversitesi'nde düzenlenen GUUAM çalışma toplantısında, Azerbaycan'ın Washington Büyükelçisi Hafız Paşayev, "GUUAM, her hangi bir devlete karşı kurulmamıştır" dedikten sonra, devam ederek; "Rusya Federasyonu'nun bölgedeki gücünü azaltmak için daha fazla ABD yardımı gereklidir" ifadesini kullanmıştır. Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere, GUUAM oluşumunun temelinde, Rusya Federasyonu'nun bölgesel hegemonyasını zayıflatmak amacı bulunmaktadır.¹⁰² Guuam'ın kurulmasının en büyük sonucu; Bağımsız Devletler Topluluğunun bir tarafta Rusya Federasyonu diğer tarafta Ukrayna'nın başı çektiği iki gruba bölünerek Bağımsız Devletler Topluluğu içindeki güç dengesini değiştirmiş olmasıdır. Bu nedenle GUUAM, Batı'nın Bağımsız Devletler Topluluğu içine soktuğu bir hançer olarak değerlendirilmektedir.¹⁰³

Özbekistan'ın, GUUAM örgütüne katılması, çok önemli stratejik sonuçlar doğurmuştur. Rusya Federasyonu, sadece, Türkistan'daki tek üstün güç olma özelliğini yitirmekle kalmamış, aynı zamanda, Türkistan'da dahil olmak üzere, tüm Sovyet topraklarında Rusya Federasyonu'ndan başka hiçbir gücün etkin olamayacağını öngören Rusya Federasyonu'nun "Yakın Çevre" politikası da iflas etmiştir.¹⁰⁴

19 Temmuz 2002 tarihinde, GUUAM'ın devlet başkanlarının ve temsilcilerinin, Ukrayna'nın Yalta kentinde yaptıkları ve ABD'nin Irak işgalinin ve son gelişmelerin ele alındığı toplantı¹⁰⁵, ABD tarafından çok önemsenmiştir. Toplantının hemen öncesinde, ABD, Dışişleri Bakanı Yardımcısı "Armitage", GUUAM ülkelerinin temsilcileri ile görüşmüş ve ABD'nin GUUAM ülkelerinin ticari ve siyasi ilişkilerine tam destek verdiğini bildirmiştir. Buna karşın kuruluşundan beri GUUAM örgütünün

¹⁰¹ CORNEL, a.g.m., s. 3.

¹⁰² TANRISEVER, a.g.m., s. 341.

¹⁰³ PURTAŞ, a.g.e., s. 265.

¹⁰⁴ TANRISEVER, a.g.m., s. 342.

¹⁰⁵ Bu zirveye üyeliğini askıya alan Özbekistan, Ukrayna'daki büyük elçisini göndererek büyükelçi düzeyinde katılmıştır. Özbekistan, toplantı öncesinde örgütün faaliyetlerinde bir ilerleme olmadığını gerekçe göstererek GUUAM'dan çekilebileceğini bildirmiştir., PURTAŞ, a.g.e., s. 264.

faaliyetlerinden rahatsız olan Rusya Federasyonu, söz konusu zirve ile ilgili bir açıklama yapmazken, önde gelen gazetelerden “Pravda”; “ABD’nin doğrudan “GUUAM”ın hamiliğine soyunduğunu, Rusya Federasyonu’nun bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek için adımlar attığı bu dönemde, ABD’nin, GUUAM’ı güçlü bir ittifak haline getirme hesapları yaptığını” belirtmiştir.¹⁰⁶

ABD’nin, GUUAM örgütüne ve Yalta’da yapılan zirveye verdiği önem kapsamında; ABD’nin, Irak işgali sonrasında, dünya çapındaki üstlerini yenilirken, GUUAM ülkelerinden beklentileri olduğu, özellikle, Gürcistan, Azerbaycan ve Özbekistan’daki askeri birimlerini kuvvetlendirmek niyeti taşıdığı, günümüzde İran’a yönelik ABD’nin sert tutumu doğrultusunda, İran’ın kuzey komşusu Azerbaycan’ın, hem ABD askerinin konuşlandırılması, hem de İran’ın kuzeyinde yaşayan büyük Azeri nüfusunun, İran rejimine karşı direnişinin artması bakımından çok kritik olduğu yorumları yapılmaktadır.¹⁰⁷

Bununla beraber, 2003 yılından sonra günümüze kadar GUUAM örgütünde çok büyük atılımlar gerçekleşmemiştir. 2005 yılı içerisinde Özbekistan lideri Kerimov, SOROS Vakfının faaliyetlerini ülkesinde yasaklamıştır. (ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak değinilecektir.) Bu gelişme üzerine, ABD, Özbekistan’a her yıl yapmış olduğu ekonomik yardımı durdurduğunu açıklamıştır. Özbekistan, ABD’nin hareket tarzına karşı, Rusya Federasyonu ile askeri ve ekonomik işbirliğine giderken 22 Nisan 2005 tarihinde Moldova’da gerçekleştirilen GUUAM toplantısına katılmamış ve Mayıs ayının başında GUUAM’dan ayrıldığını açıklamıştır.¹⁰⁸

Rusya’nın Çeçenistan’da Çeçenlere, Çin’in Doğu Türkistan’da Uygurlara, Türkistan Cumhuriyetlerinin, bölgelerindeki radikal dini örgütlere ilişkin sıkıntıları, bu ülkelerin kendi aralarındaki güvenlik işbirliği çalışmalarının önemli dinamikleri olarak göze çarpmaktadır.¹⁰⁹ Bu kapsamda Rusya Federasyonu’nun, ABD’nin bizzat desteklediği GUUAM oluşumu yoluyla BDT içerisindeki kendi hegemonyasına meydan okumasına cevabı, Çin’in de Orta Asya’daki bölgesel işbirliği çabaları içerisine çekilmesi ve geleneksel olarak Moskova ile uyumlu politikalar izleyen Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında varolan işbirliğini daha da derinleştirilmesi

¹⁰⁶ <http://www.evrensel.net/03/07/03/dünya.html>, (7 Mart 2005)

¹⁰⁷ <http://www.evrensel.net/03/07/03/dünya.html>, (7 Mart 2005)

¹⁰⁸ OGAN, Sinan, “Özbekistan’da “Yeşil” Devrim Sancıları”, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=364>, 15 Mayıs 2005,(17 Mayıs 2005)

¹⁰⁹ Gürol, KIRAÇ, “Şangay İşbirliği Örgütü”, 21 Mart 2005, Cumhuriyet Strateji, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 12.

şeklinde olmuştur.¹¹⁰ Bu ülkeleri birbirine çeken ortak noktalar çok yönlüdür. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, Kırgızistan ve Tacikistan, Özbekistan'ın baskıcı hareketlerinden korunmak için Kazakistan'ın yanında yer aldığı Rusya Federasyonu'na yanaşmışlardır. Çin ise, özellikle, SSCB'nin dağılması sonrasında, Türkistan'a yönelik politikalar üretmeye başlamış ve Rusya Federasyonu ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Çin'in bu hareket tarzını benimsemesinde en kritik nokta, "Sincan" eyaletinde yaşayan ve yıllarca Çin'in baskı ve asimilasyon politikalarına maruz kalan Türk nüfusunun, bağımsızlıklarını ilan eden Türkistan Cumhuriyetleri ile ilişki kurarak seslerini yükseltebilecekleri endişesidir.¹¹¹ Bunun yanısıra, Çin'in büyüyen ve güçlenen ekonomisi ve nüfusu için ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarını kendi istikametine çevirmek isteği, ana stratejisinin bir diğer kritik noktasıdır. Yukarıda belirtilen sebepler çerçevesinde, Çin'in ev sahipliğinde, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan Devlet Başkanları, Çin'in Şangay kentinde 26 Nisan 1996 tarihinde bir araya gelerek "Şangay Beşlisi"ni oluşturmuşlardır.¹¹²

Haziran 2000'de Duşenbe'de yapılan zirveye ilk defa Özbekistan gözlemci statüsünde katılmıştır. Özbekistan'ın Şangay Forumuna sıcak bakmasının sebepleri şu şekilde sıralanmaktadır. Şangay Beşlisi, bölgesel üstünlük için Özbekistan'a ihtiyaç duymuştur. Özbekistan'ın Çin ile ortak bir sınırı yoktur. Ancak Afganistan ile sınırdadır ve bu ülke, radikal İslam'ın en yaygın olduğu ülkedir. Özellikle, Afganistan konusunda istediği düzeyde destek alamayınca, Özbekistan, 1999 yılında BDT'nin askeri kanadı olan "Kollektif Güvenlik Anlaşması"ndan ayrılmıştır. Fakat Afganistan'daki gelişmelere tek, başına etki etmede yeterli olamayınca, Rusya Federasyonu'nun desteğine ihtiyaç duymuş ve Şangay Beşlisi'ne yaklaşmıştır. Özbekistan 2001 yılında, güvenlik garantileri elde etmek amacıyla Şangay Beşlisi'ne girme kararı alırken, Devlet Başkanı İslam Kerimov; Şangay Beşlisi'nin hiç bir zaman askeri ve siyasi bir forum olarak gelişmeyeceğini, kendi ülkesinin Orta Asya'da ayrılıkçılarla ortak mücadele için bu örgüte katıldığını belirterek, ABD ile olan ilişkilerinde de dengeyi korumak istemiştir. Özbekistan'ın örgüte katılımı ile, "Şangay Forumu", "Şangay İşbirliği Örgütü"ne dönüşmüştür.¹¹³

Şangay İşbirliği Örgütü, 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında, ABD'nin, Afganistan

¹¹⁰ YAPICI, *a.g.e.*, s. 129.

¹¹¹ TANRISEVER, *a.g.m.*, s. 343.

¹¹² Kutay KARACA, "Çin Halk Cumhuriyetinin Yeni Güvenlik Kavramı, Şangay İş Birliği Örgütü ve Türkiye'nin Bölgedeki Örgütlenmeye Bakışı", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Şubat 2004, s. 204.

¹¹³ PURTAŞ, *a.g.m.*, s. 21.

ve Orta Asya'daki askeri varlığını arttırmasına sessiz kalmıştır. Bu kapsamda; özellikle Rusya Federasyonu ve Çin, ABD'nin Türkistan Cumhuriyetleri ile artan ilişkilerinden çok rahatsız olmuştur. Bu çerçevede, ABD ile en yakın ilişkileri kuran Özbekistan ile işbirliğinin tekrar güçlendirilmesi büyük önem kazanmıştır. Özbekistan'ın Başkenti Taşkent'te, 5 Eylül 2003 tarihinde özel gündem ile toplanan Şangay İşbirliği Örgütü Dışişleri Bakanları toplantısında görüşülen konu; ABD'nin bölgede artan varlığının nasıl azaltılacağı olmuştur.¹¹⁴

Şangay İşbirliği Örgütü tarafından, Özbekistan'ın ABD ve Rusya Federasyonu arasında sürdürdüğü denge politikasını bırakarak, Rusya Federasyonu ve Çin eksenli politikalar geliştirmesini cesaretlendirmek amacıyla, bu toplantıda, daha önce Kırgızistan'ın Başkenti Bişkek'te kurulmuş olan "Bölgesel Terörizmle Mücadele Merkezi" nin Yönetim Kurulunun, Taşkent'te faaliyet göstermesi kararı alınmıştır. Bu manevra ile Rusya Federasyonu, Özbekistan'ın ABD ile kurduğu güçlü güvenlik bağlarını bir ölçüde zayıflatmayı hedeflemiştir.¹¹⁵

Günümüzde, Rusya ve Çin önderliğindeki Şangay İşbirliği Örgütü, uluslar arası alanda yakından takip edilmeye başlanan ve Asya kıtası ile dünyada önemi gittikçe artan bir örgüt haline gelmiştir. Nitekim Pakistan, Hindistan ve İran gibi devletler Şangay İşbirliği Örgütüne katılmak konusunda isteklerini açık bir şekilde dile getirmektedir.¹¹⁶

Çok kutuplu uluslararası bir yapının hayata geçirilmesini hedefleyen Şangay İşbirliği Örgütü, gelecekteki en önemli seçeneklerden birisi olarak gözükmektedir. Bu örgütün elindeki ekonomik, potansiyel uzay çalışmaları, askeri teknoloji, insan kaynakları, enerji hatları, jeopolitik konumu ve diğer pek çok alandaki potansiyel güç genişleme süreci yaşanırsa daha muazzam bir güce dönüşecektir. Bu kapsamda; Hindistan, Pakistan ve İran'ın bu örgüte katılma istekleri değerlendirdiği takdirde, ABD'nin kendi politikalarını tekrar gözden geçirmesi gerekecektir.¹¹⁷

Sonuç

SSCB'nin dağılmasını müteakiben, Özbekistan, Devlet Başkanı Kerimov, "Timur Jeopolitiği"nin gereği olarak, Türkistan'a hakim olmak için önemli bir fırsatın çıktığı düşüncesine sahip olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Özbekistan, SSCB'nin dağılmasını müteakip derhal Türkistan Coğrafyasında başlayan hakimiyet mücadelesinde önemli bir

¹¹⁴ TANRISEVER, *a.g.m.*, s. 344.

¹¹⁵ *a.g.m.*, s. 345.

¹¹⁶ KIRAÇ, *a.g.m.*, s. 13.

¹¹⁷ KIRAÇ, *a.g.m.*, s. 14.

güç merkezi olacağıın işaretlerini vermeye başlamıştır. Özbekistan, Maveraünnehir bölgesinin zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarına, dünyanın en önemli doğal gaz ve altın rezervlerine, pamuk üretimine ve önemli petrol kaynaklarına, aynı zamanda 26.5 milyonluk, bölgenin en fazla Türk nüfusuna ve en az Rus azınlığına sahip ülkesidir. Bunun yanısıra, 6.5 milyonluk nüfuslu Tacikistan nüfusunun %25 (Yaklaşık 1.7 milyon Özbek)'i, 4.5 milyon nüfuslu Kırgızistan nüfusunun %14 (Yaklaşık 750 bin)'ü, ayrıca Afganistan'ın kuzeyinde yaşayan 1.5 milyon Afgan Özbek'i ile, Özbekistan, tartışma götürmez bir bölgesel üstünlüğe sahiptir.

Özbekistan; Cumhuriyetin ilanından hemen sonra, serbest pazar ekonomisine ağırlık veren akılcı ekonomik programlar uygulamış ve dış ilişkilerinde, Batı ile her konuda bağlantılar oluşturmaya gayret ederken Rusya Federasyonu ile ilişkilerini, kendi bağımsızlığını tehlikeye düşürmeyecek şekilde dengeli olarak geliştirmiştir. Bu kapsamda, Özbekistan 1992 yılında Rusya Federasyonu ve diğer Cumhuriyetlerin bir araya gelerek imzaladıkları ve kendi topraklarına Rus askerinin konuşlanmasına müsaade ettikleri ortak güvenlik anlaşmasını imzaladığı halde, Rus askerlerinin ülkesinde konuşlandırılmasına müsaade etmemiştir. Bu kapsamda, esas amacı, Özbekistan rejimini yıkmak olan El Kaide ve Taliban destekli Özbekistan İslami Hareketi terör örgütüne karşı kendi milli ordusunu kurmuş ve kısa sürede kurduğu ordu, Türkistan'ın en büyük ve en nitelikli ordusu haline dönüşmüştür.

Özbekistan'ın, Türkistan'da böyle güçlü bir konuma gelmesinde, Devlet Başkanı İslam Kerimov'un rolü çok büyüktür. Güçlü ve katı otoriter bir yönetim tesis eden Kerimov, birçok Batı devleti tarafından insan hakları ihlali ile suçlansa da, ülkedeki muhalefeti sert tedbirler ile bastırılmış ve ülke içerisinde farklı eğilimlerin önünü kesmiştir. Uygulanan ekonomik ve siyasi politikalar sonucunda da, günümüzde Özbekistan diğer Cumhuriyetlere nazaran zenginleşen, güçlenen ve birçok batılı yatırımcıyı kendisine çeken bir ülke haline gelmiştir.

Kerimov, sürekli olarak, Rusya Federasyonu'nun kontrolüne girmeyecek tarzda hareket etmiştir. Bu kapsamda, 1999 yılında, 1992'de imzalanan ortak güvenlik anlaşmasından çekilmiş, fakat Şangay İşbirliği Örgütündeki konumunu da muhafaza etmiştir. 11 Eylül sonrası ise ABD'ye kapılarını açan ilk ülke olmuştur. ABD, Özbekistan'ın bu hareketini, ekonomik yardımlar ve "stratejik ortaklık" ile ödüllendirmiştir. 11 Eylül ile başlayan Özbekistan – ABD işbirliği, Afganistan Harekatının gündemden düşmesi ile günümüzde zayıflama trendine girmiş gibi görünmektedir. Kerimov, 2004 yılı içerisinde, ülkesinde faaliyette bulunan ve "*insan hakları ihlali yapan Kerimov rejimini yıkmak*" şeklinde hedef belirleyen SOROS

Vakfının, açık toplum örgütlerinin faaliyetlerini durdurmuştur. Ardından, ABD tarafından Özbekistan'a yapılan ekonomik yardımların ertelendiği açıklaması gelmiştir. ABD'nin bu tavrı üzerine Özbekistan, Rusya Federasyonu ile işbirliğini tekrar geliştirmeye başlamış ve Mayıs 2005'te üyesi olduğu, ABD tarafından desteklenen GUUAM'dan ayrıldığını açıklamıştır.

ABD, "Kadife Devrimler" serisi ile son olarak Kırgızistan'da, Rusya Federasyonu politikasına bağlı Akaev rejimini çok kolay bir şekilde devirmiştir. Meydana gelen bu rejim değişikliğinden kısa bir süre sonra da Özbekistan'ın Fergana Vadisindeki Andican şehrinde bir ayaklanma baş göstermiştir. Fakat Kerimov rejiminin ve Özbekistan ordusunun gücü, bu ayaklanmanın fazla büyümeden bastırılmasına yetmiştir. Olayların devam ettiği süre içerisinde de, Rusya Federasyonu'ndan ve ABD den, Andican' da 500 civarında ölen insan olmasına rağmen hiçbir tepki gelmemiştir. Bu tepkisizliğin en büyük nedeni de Özbekistan'ın, yıllardır terör örgütleriyle ve Kerimov rejimini yıkararak yerine Taliban benzeri bir İslami yönetim kurmak isteyen radikal unsurlarla mücadele etmesi ve Türkistan'da güçlendirilmek istenen laik yönetim sistemlerin kalesi niteliğine sahip olmasıdır.

2005 Mayıs ayı içerisinde meydana gelen olayların merkezi, birbirine çok yakın olan "Oş", "Celalabat" ve "Andican" üçgenidir. Her üç şehir de Fergana Vadisinde bulunmaktadır. Fergana, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan rejimlerinin bekası için gerçek bir tehdit niteliğindedir. Önümüzdeki dönemlerde, 2005 yılı ortalarında meydana gelen olayların benzerlerinin veya daha büyüklerinin yaşanmaması için bu bölgenin temizlenmesi ve tamamen kontrol altına alınması çok gereklidir. Fergana Vadisinin büyüklüğü göz önüne alındığında, burada yapılacak operasyonlar için büyük çaplı birliklere ihtiyaç vardır. Buda ancak ABD, Rusya Federasyonu ve Özbekistan'ın gücü ile olacaktır.

Özbekistan, Türkistan bölgesinin günümüzde, ekonomik ve askeri açıdan kendi kendisine yeterli hale gelmiş tek ülkesidir. Japonya'nın, Özbekistan ve Afganistan üzerinden, Pakistan limanlarına bağlanacak bir demiryolu hattı yatırımı ile ekonomik işbirliği isteği ve buna karşın, geçtiğimiz günlerde, Pakistan lideri Pervez Müşerref'in, Özbekistan'ı ziyaret etmesi ve söz konusu hat üzerinde durması, Özbekistan'ın tek eksiği gibi görünen denize çıkış imkanının yaratılması bakımından çok önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Büyük bir olasılıkla ve Afganistan'daki siyasi istikrarın sağlanmasına bağlı olarak bu hattında gerçekleşmesi durumunda, yakın bir gelecekte, Özbekistan, yer altı ve yer üstü zenginlikleri ve homojen nüfusu ile Türkistan bölgesinin lider ülkesi haline geleceği

kaçınılmazdır.

Ayrıca, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan, Türkistan coğrafyasında, nüfus, etnik yapı ve doğal kaynakların paylaşımı bakımından ortak kadere sahip üç ülkesidir. Her üç Cumhuriyetin de aslında Türk kökenli ve aynı merkezin insanları olduğu, etnik yapının ve sınırların, Rusya'nın milliyetler politikası ile yapay olarak ortaya çıkarıldığı göz önüne alındığında ve özellikle Kırgızistan ve Tacikistan'ın büyük oranlarda Özbek azınlığı topraklarında barındırdığı düşünüldüğünde, üç cumhuriyetin, Özbekistan liderliğinde birleşmesi veya federatif bir yapı oluşturması, üç devletin de ayrı ayrı uğraştığı sorunlardan kurtulmasına ve daha büyük bir refaha kavuşmalarını sağlayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Ahat, ANDİCAN, "Sovyet Sonrası coğrafyada Kadife Devrimler", Cumhuriyet Strateji, 11 Nisan 2005, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 10.

Ahat, ANDİCAN, *Cedidizmden Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, Emre Yayınları, İstanbul, 2003

Ahmed, RAŞİD, *Taliban, İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, Everest Yayınları, Kasım 2001, s. 243. , (b)

Ahmet, BURAN, "Türk Asrı İçin Önce "Türkçe Asrı" Gerekir" , *Yeni Türkiye Dergisi*, Mayıs – Haziran 1997, Yıl. 3, Sayı. 15, s. 212.

Ahmet, SOMUNCUOĞLU, *Kazakistan ve Özbekistan Ekonomileri, Geçiş ve Büyüme Stratejileri*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s. 218.

Akdes, Nimet, KURAT, *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'e Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 1993.

ALBİON, Allison., "Uzbek President Hammer Ministre Over Unpaid Wagas" ,www.rferl.org.rfe /rl.Analytical Report. 5 Septembre 2003, number.30., (10 Şubat 2005).

Ali, Faik, DEMİR, "Orta Asya Cumhuriyetlerinde İslam ve Etnisite", (der., Ertan EFEGİL, Pınar AKÇALI), *Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları:Kimlik, İslam, Milliyet ve Etnisite*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, Kasım 2003, s. 119.

ALİSİON, A., "What is Progress ? Measuring Uzbekistan Against EBCD", Benchmerks, www.rferl.org.rfe/rl., Analitical Report.,10 February 2004, Volume . 4, (10 Şubat 2005).

Allison, ALBİON, "Tashkent's New Balancing Act After The SCO Summit" ,www.rferl.org.rfe /rl. Analytical Report. 14 Septembre 2003, volume. 3, number. 31., (10 Şubat 2005).

Anar, SOMUNCUOĞLU, "Özbekistan'ın Gelişme Stratejisi", *Avrasya Dosyası*, Sonbahar

2001, Cilt. 7, Sayı. 3, s. 21.

Avrasya Bülteni, Mart 2004, Sayı. 20, s. 10.

Avrasya Etüdüleri, Yaz 2001, Sayı, 20, s. 18.

Aydın, ÇUBUKÇU, “ABD’nin Savunma Konsepti Değişimi” <http://www.evrenselbasim.com/ad/yazi.asp?İd=1121>, (7 Mart 2005)

Aynur, MERYEMOVA, “Soros ve Kazakistan: Sıradaki Kim?”, 28 Mart 2005, *Cumhuriyet Strateji, Cumhuriyet Gazetesi*, s. 10.

B. Zakir AVŞAR, Furrüh, SOLAK, *Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri*, Vadi Yayınları, İstanbul, Şubat 1998, İkinci Baskı.

B. Zakir, AVŞAR, “21’nci Yüzyılda Türk Dünyası”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Mayıs-Haziran 1997, Yıl.3, Sayı.15, s. 122.

CHETERİAN, Vicken, “L’etoile Montante Ouzbeke”, *Le Monde Diplomatique*, <http://www.lemondediplomatique.fr/Novembre 2001.>, (10 Şubat 2005).

Daniel, KİMMAGE, “Terror İn Uzbekistan, Primary Conclusion”, *Central Asia Report*, 7 April 2004, [http:// www.Rferl.Org.Rfe/RI.Analytical Report, Volume. 4, Number. 15, 14 April, 2004, s.1.](http://www.Rferl.Org.Rfe/RI.Analytical Report, Volume. 4, Number. 15, 14 April, 2004, s.1.) (4 Kasım 2004).

Deventra, KAUSHİK, “Orta Asya Cumhuriyetleri: 10 Yıllık Bağımsızlık Dönemi Bilançosu”, <http://www.evrensel.net/03/07/03/dünya.html>, (7 Mart 2005)

ERHAN, Çağrı, *a.g.m.*, s. 11. <http://www.stradigma.com/türkçe/Kasım2003/vizyon.html>, (4 Aralık 2004)

Ertan, EFEGİL, Yılmaz, ÇOLAK, “Geçiş Sürecinde, Orta Asya”, (der, Ertan, EFEGİL, Pınar, AKÇALI), *Orta Asya’nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam ve Etnisite*, Gündoğan Yayınları, s. 207.

Faruk, UYSAL, “Özbekistan”, *Avrasya Bülteni*, Eylül 2004, Sayı. 26, s. 8.

Fatma, AÇIK, “Özbekistan’da 1990-2000 Yılları Arasında Özbek Türkçesi’nin Durumu”, *Avrasya Etüdüleri*, Yaz-Sonbahar 2002, Sayı. 23, s. 127.

Fırat, PURTAŞ, “Şangay Beşlisi’nden Şangay İşbirliği Örgütü’ne, Orta Asya’da Rus – Çin Stratejik Ortaklığı”, *2023 Dergisi*, Ocak 2004, s. 20.

Fırat, PURTAŞ, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, Platin Yayınları, Ankara, 2005.

Gökçen, EKİCİ, “Orta Asya Seçim Maratonunda Önemli Bir Durak: Özbekistan Seçimleri”, *Stratejik Analiz*, Kasım 2004, Cilt. 5, Sayı. 55, s. 77.

Gökçen, EKİCİ, “Özbekistan-ABD ilişkilerinde Soros Faktörü”, *Stratejik Analiz*, Ekim 2004, Cilt. 5, Sayı. 54, s. 79.

Gökhan, BACIK, “Türk Cumhuriyetleri’nin Kimlik Sorunu”, (der, Mim, Kemal, ÖKE),

Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Alfa Yayınları, İstanbul, Mart 1999, s. 105.

Gürol, KIRAÇ, “Akaev’i Devirenler İttifak Arayışında”, *Cumhuriyet Strateji*, 11 Nisan 2005, Cumhuriyet Gazetesi, s. 8.

Gürol, KIRAÇ, “Rusya- ABD Rekabetinin Kırgızistan’a yansıması”, *Cumhuriyet Strateji*, 28 Mart 2005, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 7.

Gürol, KIRAÇ, “Şangay İşbirliği Örgütü”, 21 Mart 2005, *Cumhuriyet Strateji*, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 12.

Halim NEZİHOĞLU, “Bağımsızlıktan Günümüze Rusya-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri”, (der. Mim, Kemal, ÖKE), *Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri*, Alfa Yayınları, İstanbul, Mart 1999, s. 47.

İşıl, ÖZEROL, “Özbekistan Ülke Bilgileri”, Haziran 2004, <http://www.tika.gov.tr/ülkeler>, (10 Şubat 2005).

İgnacio, Ramonet, “Labyrent The Caucasien”, *Le Monde Diplomatique*, <http://www.lemondediplomatique.com.fr/octobre> 2004, (24 Şubat 2005).

İgor, P., LİPOVSKY, “Yeni Bir Siyasal Kimlik Arayışında Orta Asya”, *Avrasya Dosyası*, Kış 1996, Cilt. 3, Sayı. 4, s. 114.

İrfan, ÜLKÜ, *Moskova ile İslam Arasında Orta Asya*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, Aralık 2002.

Jamie, DORAN, “Les Dynamique Du Desordre Mondial Ces Charnier Afghans Si Distrects”, *Le Monde Diplomatique*, <http://www.lemondediplomatique.com.fr/> Septembre 2002, s. 16., (10 Şubat 2004).

Jean, Paul, ROUX, *Orta Asya, Tarih ve Uygarlık*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, Şubat 2001, s. 304.

“Kazakistan Dosyası”, *Avrasya Bülteni*, Aralık 2004, Sayı.29, s. 10.

KİMMAGE, Daniel, “Terror İn Uzbekistan, The Aftermath”, *Central Asia Report*, 7 April 2004, <http://www.Rferl.Org.Rfe/RI.Analytical> Report, Volume. 4, Number. 14, 14 April, 2004, s.1., (a), (4 Kasım 2004)

KLARE, T., Michael, “Les Vrai Dessesins de M. George Bush”, www.lemondediplomatique.fr/ novembre 2002., s. 3, (10 Şubat 2005).

Kutay KARACA, “Çin Halk Cumhuriyetinin Yeni Güvenlik Kavramı, Şangay İş Birliği Örgütü ve Türkiye’nin Bölgedeki Örgütlenmeye Bakışı”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Şubat 2004, s. 204.

Mehmet, AÇA, “Etnik Kimlik İcadının Tarihi ve Küreselci Yeni Stratejilere Galievci Bir Yaklaşım”, (der. Mehmet, AÇA, Hüseyin, DURGUT), *Küreselleşen Dünya ve Türk Kimliği*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, Şubat 2004, s. 141.

Mehmet, AÇA, “Orta Asya’dan Uluslaşma Süreci ve Türkiyat Araştırmalarında Rus İlminskiy ve Ardıllarının Rolü”, (der., Ertan EFEGİL, Pınar, AKÇALI), *Orta Asya’nın Sosyo-Kültürel Sorunları*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, Kasım 2003, s. 38.

Mehmet, Erkan, KILLIOĞLU, “Özbekistan’ın Siyasi ve İktisadi yapısı”, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Yedi Tepe Üniversitesi, İstanbul 1999, s. 23.

Mehmet, Sami, DENKER, *2000’li Yıllarda Asya Pasifik Bölgesinin Güvenliği*, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s. 39.

Mehmet, Seyfettin, EROL, “Avrasya jeopolitiğinde Orta Asya ve 11 Eylül”, (der, Ertan, EFEGİL, Elif, Hatun, Kılıçbeyli, Pınar, AKÇALI), *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, Gündoğan Yayınları, Şubat 2004, İstanbul, s. 218.

Mehmet, Seyfettin, EROL, Fazıl, Ahmet, BURGET, “Afganistan Özbekleri”, *Avrasya Dosyası*, Cilt. 7, Sayı. 3, s. 114.

Mehmet, Seyfettin, EROL, Fazıl, Ahmet, BURGET, “Afganistan Özbekleri”, *Avrasya Dosyası*, Cilt. 7, Sayı. 3, s. 114.

Meryem, HAKİM, “Tanrı Dağlarına Kim Tırmanıyor”, *Cumhuriyet Strateji*, 4 Nisan 2005, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 7.

Metin, SEVİN, “Orta Asya Usulü Seçim”, 4 Şubat 2005, www.uzbekistanerkorg/modules.php?Name=News&file=article&sid=999, (27 Şubat 2005).

Nermin, GÜLER, “11 Eylül Sonrası ABD ve Rusya Arasında Özbekistan”, *Avrasya Dosyası*, Sonbahar 2001, Cilt. 7, Sayı. 3, s. 189.

Nilüfer, AVCI, “Özbekistan’ın Dünü ve Bugününde Siyasi ve Ekonomik Oluşumlar”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Temmuz-Ağustos 1997, Yıl. 3, Sayı. 16, s. 1306.

OGAN, Sinan, “Özbekistan’da “Yeşil” Devrim Sancıları”, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=364>, 15 Mayıs 2005,(17 Mayıs 2005).

Oktay, F, TANRISEVER, “Orta Asya ve Çevresindeki Bölgesel İşbirliği Arayışlarında Rusya Faktörü”, (der, Ertan, EFEGİL, E. Hatun, KILIÇBEYLİ, Pınar, AKÇALI), *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, s. 340.

Oliver, ROY, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, Metis Yayınları, Mart 2000, İstanbul.

ÖMER, AVRASİ, Berk, ÖZSALGIR, “Orta Asya’nın 1991’den İtibaren Geçirdiği Siyasi Değişim”, (der, Gamze, GÜNGÖRMÜŞ KONA), *Orta Doğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar*, IQ Yayınları, Ekim 2003, İstanbul, s. 22.

“Özbekistan Parlamento Seçimleri”, <http://www.avsam.org/tr/gunlukbulten.asp?ID=337>, (27 Aralık 2004).

Pınar, AKÇALI, “Orta Asya’da İslami Uyanış, Radikal İslami Hareketler ve Bu

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2006 16 (2)

Hareketlerin Bölge Politikalarına Etkileri”, (der, Ertan, EFEGİL, Pınar, AKÇALI), *Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam ve Etnisite*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, Kasım 2003, s. 148.

Rasim, BAYRAKTAR, “Bilinmeyen Yönleriyle 1989 Fergana Faciasının İçyüzü”, *2023 Dergisi*, Kasım 2003, Sayı. 31, s. 57.

RAŞİD, Ahmed, RAŞİD, *Orta Asya'nın Dirilişi, İslam mı, Milliyetçilik mi*, Cep Yayınları, İstanbul, Eylül 1996.

S., Frederic, STARR, “Avrasya’da İstikrarın Sağlanması”, *Avrasya Dosyası*, Kış 1996, Cilt. 3, s. 136.

Selda, ÖZDENOĞLU, “Kırgızistan Ülke Bilgileri”, <http://www.tika.gov.tr/ülke-profil.asp>, (10 Şubat 2005).

Sinan, OGAN, “Özbekistan’da Yeşil Devrim”, [hptt://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&Yazi.364](http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&Yazi.364). (17 Mayıs 2005).

Suale, BAYCAUN, “Orta Asya ve Özbekistan’da İslam ve Köktendincilik”, *Avrasya Dosyası*, Sonbahar 2001, Cilt. 7, Sayı. 3, s. 100.

Suale, BAYCAUN, “Orta Asya’da Bitmeyen Sınır Sorunları: Kırgızistan-Özbekistan Gerginliği”, *Stratejik Analiz*, Kasım 2003, Cilt. 4, Sayı. 43, s. 66.

Svante, E, CORNEL, “Kafkaslar ve Orta Asya’da Jeopolitik ve Stratejik Ortaklıklar”, <http://www.kafkas.org.tr/perspektif/kafkaslar-ve-orta-asyada-ortakliklar.htm>, (7 Mart 2005).

Tayyar, ARI, “Sovyetler Birliği Sonrasında Avrasya: Din, Etnik Yapı, Ekonomi ve Dış Politika”, *Avrasya Dosyası*, Kış 1996, Cilt. 3, Sayı. 4, s. 37.

“Türkmenistan Ülke Profili”, www.tika.gov.tr/ülke-profil.asp, (10 Şubat 2005).

Ümit, ÖZDAĞ, “SSCB’den Rusya Federasyonu’na: 1985-1993”, *Avrasya Dosyası*, Kış 1996, Cilt. 3, Sayı. 4, s. 182.

Vicken, CHETERIAN, “L’etoile Montante Ouzbeke”, *Le Monde Diplomatique*, <http://www.mondediplomatique.fr/Novembre-2001> (10 Mayıs 2004).

Vincent, CHETERIAN, La vallée de Ferghana, Coeur Divise’de L’Asie Central, *Le Monde Diplomatique*, <http://www.mondediplomatique.fr/Mai-1999>, (10 Şubat 2005).

www.geocities.com/turkdunyasi/ozbekistan.htm. (20 Şubat 2005).

<http://www.uzbekistanerk.org/modules.php?name=News&file=article&sid=695>, (21 Temmuz 2004).

<http://oztuerkler.com/data/0006/0006-06-03/html>, (10 Şubat 2005).

<http://www.geocities.com/allnetweb/tacikistan.htm#02>(10 Şubat 2004).

<http://www.geocities.com/allnetweb/tacikistan.htm>, (10 Şubat 2005).

<http://www.yesevi.org/tdbm/karakalpak.html>, (10 Şubat 2005).

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 443-444, ELAZIĞ-2006

ALİ YILDIRIM; EDEBİYAT

Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ, 2004, 311 s.

Edebiyat, tarih boyunca hep tartışılmış bir sanat dalı olmuştur. Dinî, ahlâkî, siyasî ve bedîî açılardan ele alınmış olan edebiyat, pek çok boyutuyla hâlâ tartışılmaya devam etmektedir. Edebiyat bir dil ürünüdür. Bu nedenle “dil öğretimi iyileştirilerek ve tamamlanarak” ancak edebiyat, gereği gibi değerlendirilebilir.

Fırat Üniversitesi Yayınlarından, 2004 yılında çıkan *Edebiyat* adlı kitap, Süleyman Fehmi'nin 1909, 1910 ve 1912 yıllarında üç defa basılmış bir eseridir. Doç. Dr. Ali Yıldırım, bu eseri günümüz Türkçesiyle yeniden yayıma hazırlamış. Ancak bu çalışma, eski yazı(Arap harfli Osmanlı Türkçesi)dan yeni yazı(Latin harfli Türkiye Türkçesi)ya çeviriden ibaret değil. Yazıldığı dönemin ağır dil özelliklerini taşıyan kitap, hazırlayan tarafından büyük ölçüde sadeleştirilerek, neredeyse yeniden telif edilmiştir.

Kitap, Hazırlayanın Ön sözü, Yazarın Ön sözü ve dört kısımdan oluşmaktadır. Eserin her kısmı bütünlük arz eden ayrı ayrı bölümlere ayrılmaktadır. Birinci kısım-birinci bölümde; edebiyatın ne olup ne olmadığı, edebiyatın, bilim ve sanatın diğer dallarıyla olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu bölümde; edebiyatın tarihî serüvenini görmekteyiz. İkinci bölümde; sanatın özellikle edebiyatın mahiyeti hakkında derin bilgi ve analizler bulunmaktadır. Üçüncü bölümde; sanat(edebiyat)ın amacı ve dördüncü bölümde edebî bir eserin taşı(ma)dığı nitelikler ve deha ile sanatçı(lık) ilişkisine dikkat çekilmiştir.

Edebiyat'ın birinci kısmında daha çok pratiğe yönelik bilgilerin verildiğini görmekteyiz. İkinci kısmından itibaren daha çok uygulamaya yönelindiği görülmektedir. İkinci kısım-birinci bölümde; yazma sanatının şartları, ikinci ve üçüncü bölümlerde üslup ve üslubun taşınması gereken meziyetler verilirken, dördüncü bölümde üslubun özel meziyetleri ve çeşitleri üzerinde durulmuştur. İkinci kısım, edebî bir eser ortaya koymanın asgarî şartlarını sıralamaktadır. Yazarın ön sözde belirttiği üzere, eserin yazılma maksadı; “düşünce kuvveti oldukça gelişmiş, edebiyatta belli bir yol katetmiş ve yazmaya meyilli olanlar”a yardımcı olmasıdır. Bu maksat, kitabın bütününde görülmekle

birlikte ikinci kısımda daha belirgindir.

Edebiyat'ın üçüncü kısmında, edebî sanatlar, dördüncü ve son kısmında da söz sanatları bütün incelikleriyle ve örnekleriyle verilmiştir. Edebî sanatların konu edildiği bu iki kısımda; hem Divan hem Yeni edebiyatın ürünlerinden seçilen örnek metinlerle konunun zorluk ve incelikleri anlaşılır hale getirilmiştir. Ayrıca eser boyunca Batı edebiyatından yapılan yerinde ve çok sayıdaki alıntı, çalışmanın ilmî değeri ve titizliğini göstermektedir.

Batılı sanatçı ve bilim adamlarının adları ve eserleri bazen orijinal haliyle verilirken bazen de telaffuzu parantez içinde verilmiş. Çok parantezin eserin esasına halel getirebileceği endişesiyle bu yolun tercih edildiği açıktır. Ancak bir tutarsızlık da söz konusudur. Kitaptaki belki de tek eksiklik, (okuyucuya kolaylık sağlaması için) *dizin* ve -eserin orijinalinde varsa- *kaynakların* bulunmayışıdır. Kitabın yeni baskılarda bunların da eklenmesi dileğimizdir.

Süleyman Fehmi'nin *Edebiyat* adlı eseri, o yıllarda uzun süre liselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Ancak kitabın bugünkü liselerin edebiyatla ilgili müfredatına göre ağır olduğunu kaydederek, sadece lise öğrencisi ve öğretmenlerinin değil, bütün üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri ile Eğitim fakültelerinin Türkçe Öğretimi ve Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümlerinin öğrenci ve öğretim üyelerine, sanatçı ve aydınlara, edebiyatı seven ve ilgilenen herkese tavsiye edilecek bir kitap olduğunu belirtmek gerekir. Müellifini rahmetle anarken, eseri büyük bir emekle yeniden hazırlayarak yararlanacakların hizmetine sunan Doç. Dr. Ali Yıldırım'ı ve Fırat Üniversitesi yönetimini tebrik ederim.

Mehmet ULUCAN

*Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.*